

Ἡ ΠΡΩΤΗ ἜΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΙΣΤ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ :

*Εσωτερικῶς: Ἔτησίᾳ Δραχ. 150.—
Νομικῶν προσώπων Δραχ. 300.—
Ἐξάμηνος κ.λ.π. ἀναλόγως
Ἐξωτερικῶς: Ἔτησίᾳ Δολλ. 10—
ἢ Δίρραι Ἀγγλίας 3 1/2,
ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΑΧ. 12.50

Ἀντεπιστέλλοντα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς
ΚΩΝ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ (Βενετία)
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ι. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ (Ἀθήνα)
ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσσαλονίκη)
ΜΙΧΑΗΛ ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Ἀθήνα)
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Ἀθήνα)
ΒΑΣΙΛ. ΒΕΡΒΙΔΗΣ (Ἀθήνα)

Ἐμβάσματα : «ἩΠΕΙΡΩΤΙΚΗΝ Ἑστίαν» Ὁδὸς 28ης Ὀκτωβρίου 72, Ἰωάννινα — Τηλ. 6-59

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντάξεως «Η. Ε.»	: (Ἀφιέρωμα εἰς Δημ. Στ. Σαλαμάγκαν) (ἄρθρον)	Σελ.	31
Δ. Γ. Κόκκινου	: Νεκρέ μου φίλε (ποίημα)	»	32
Δημ. Στ. Σαλαμάγκα	: Ἄκοῦτε μιὰ καμπάνα; (ποίημα)	»	33
Γ. Κ. Σπυριδάκη	: Ἡ συμβολὴ τοῦ Δημ. Στ. Σαλαμάγκα εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἡπείρου (πραγματεία)	»	34
Γ. Ρόκκου	: Πρόπλασμα προτομῆς Δημ. Σαλαμάγκα (ἐκ γύψου)	»	35
Μιχ. Περάνθη	: Ἄρωμα εὐγενείας (ἄρθρον)	»	36
Ἄρτεμης Μανέκα	: Γιαννιώτικο (πίναξ εἰς μνήμην Δ. Σαλαμάγκα)	»	37
Δημ. Γρ. Τσάκωνα	: Δημ. Σαλαμάγκας (χαρακτηρισμός)	»	38
Χρυσάνθης Ζιτσαίας	: Δημ. Σαλαμάγκας (ποίημα)	»	39
Δημ. Στ. Σαλαμάγκα	: (Δείγμα γραφῆς κι' ἐργασίας εἰς τσιγκογραφίαν)	»	40
Δημ. Στ. Σαλαμάγκα	: Ζουλεϊχά (δοκίμιον ἱστορικῆς ἀνασύνθεσης, 1388 — 1788)	»	41
Δημ. Σ. Λουκάτου	: Ἡ ἀνέκδοτη συλλογὴ παροιμιῶν τοῦ Δημητρίου Στ. Σαλαμάγκα (μελέτη)	»	42
Τάκη Σιωμοπούλου	: Δημ. Σαλαμάγκας (δοκίμιον)	»	43
Δημήτρη Γιάκου	: Ὁ Καμπούρογλου τῶν Ἰωαννίνων (Σύντομη ἐπισκόπηση τοῦ ἥθους καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Δημ. Σαλαμάγκα)	»	44
Εὐριπίδη Σούρλα	: Ὁ πατριδογνωστικὸς οἶστρος τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα (μελέτη)	»	45
Δημ. Στ. Σαλαμάγκα	: Ὁ περιπλανώμενος Ἰουδαῖος (ποίημα)	»	46
Τάκη Τσιακού	: Δημήτριος Στ. Σαλαμάγκας (μελέτη)	»	47
Τάκη Δόξα	: Σαλαμάγκας: Προβολὴ καὶ ἥθος (μελέτη)	»	48
Γιώργου Πράτσικα	: Δημήτρης Σαλαμάγκας, ἕνας μεγάλος Ἡπειρώτης ἱστοριοδίφης (μελέτη)	»	49
Κώστα Π. Λαζαρίδη	: Δημήτριος Σαλαμάγκας (πραγματεία)	»	50
Ἄλεξ. Χ. Μαρμπούλου	: Δημήτρης Σαλαμάγκας (ἄρθρον)	»	51
Νίκου Α. Τέντα	: Ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί (ποίημα) (εἰς μνήμην Δ. Σαλαμάγκα)	»	52
Μιχ. Χρ. Μάνου	: Μνημόσυνα (ἀναφορὰ εἰς τὸν Δ. Σαλαμάγκαν)	»	53
Ἰωάννου Γ. Θεοχάρη	: Τὸ ἔργο τοῦ Δημήτρη Σαλαμάγκα (δοκίμιον)	»	54
Ἰωάννου Νικολαΐδου	: Δημήτριος Σαλαμάγκας (ἄρθρον)	»	55
Πάνου Φάντη	: Ὁ Γιαννιώτης (ἄρθρον)	»	56
Ἀρσένη Γεροντικοῦ	: Τάκης Σαλαμάγκας (κριτικὴ)	»	57
Δ. Γ. Κόκκινου	: Ἡ ἰδιοσυστασία τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα (δοκίμιον)	»	58
Παύλου Βρέλλη	: Γιάννινα (σχέδια μέ σινική μελάνη)	»	59
Κ. Δ. Μέρτζιου	: Χρονολογικοὶ πίνακες τῶν Πασσάδων Ἰωαννίνων (εἰς μνήμην Δ. Σαλαμάγκα)	»	60
Γεωργίου Παΐσιου	: Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας Βελλῆς καὶ Κονίτσης (ἱστορ. πραγματεία)	»	61
Νικολάου Β. Πατσέλη	: Ἡ διπλωματικὴ ἐξέλιξις τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ζητήματος (ἱστορικὴ πραγματεία)	»	62
Γιάννη Τσούτσινου	: Ὁ ἔντιμος θάνατος τῆς Ἀμβρακίας (ἱστορικὴ πραγματεία)	»	63
Στεφ. Μπέττη	: Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ Ἡπειρωτικοῦ Διαφωτισμοῦ—Πολυζῶης Λαμπανιτζιώτης (ἱστορικὴ πραγματεία) (μνήμη Δ. Σαλαμάγκα)	»	64
Πάνου Γρίσπου	: Δασικὴ Λαογραφία (λαογραφικὴ πραγματεία)	»	65
Συντάξεως «Η. Ε.»	: Χρονικὸ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Δημ. Στ. Σαλαμάγκα	»	66
Ἰωάν. Ε. Ἀναστασίου	: Ἡ ἐμπορικὴ, πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ στὰ Γιάννινα τοῦ 1812—1813 (ἐντυπώσεις τοῦ Σέρ Χένρυ Χόλλαντ) (εἰς μνήμην Δ. Σαλαμάγκα)	»	67
Στεφ. Χ. Βασιλάκου	: Ἡπειρος καὶ Δ. Σαλαμάγκας (παρουσίαση)	»	68

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σημειώματα: Τὸ ἀφιέρωμα στὸν Δ. Σαλαμάγκα (Συντάξεως Κριτικὴ τοῦ βιβλίου: Γ. Δ. Ἀνδρουτσοπούλου: «Τὸ Ἰατροθεραπευτικὸν τοῦ Ἀμφιάρου ἐν Ὠρωπῷ» (Ἄρσ. Γεροντικοῦ).—Οἱ συνεργάται τοῦ Τόμου.—Περιεχόμενα τοῦ ΙΣΤ' Τόμου.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΕΙΣ
ΔΗΜ. ΣΤ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΝ
(1894 — 1965)

ἩΠΕΙΡΩΤΙΚῆ ἙΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

Ἡ ΠΕΙΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΙΣΤ'

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1967

ΤΕΥΧΟΣ 188

Ἡ «Ἡπ. Ἑστία», ἀφιερώνοντας τὸ παρὸν τεύχος στὴ μνήμη τοῦ Δημήτρη Σαλαμάγκα, ἐκτελεῖ ὀφειλόμενο χρέος πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν διανοούμενο, πρὸς τὸ μέλος τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τὸν ἀκούραστο μελετητὴ τῆς ἰδιαίτερης ἱστορίας τοῦ τόπου.

Ἐπῆρξε ὁ Δημήτρης Σαλαμάγκας μιὰ ποιητικὴ ψυχὴ, ποὺ ἔζησε μὲ τὸ ὄραμα τοῦ καλοῦ, κοσμικὸς μαζὶ καὶ ἀπόκοσμος, μέσα στὴν κοινωνία καὶ ὅμως σὰν ἔξω ἀπ' αὐτὴ, μὲ τὴν ἀγάπη τῆς θρυλικῆς Λίμνης καὶ τοῦ θρυλικώτερου Βράχου, μὲ τὴν ἀγάπη τῶν τοπικῶν παραδόσεων καὶ τὸν θαυμασμὸ τῶν ἀνθρώπων, ποὺ σὲ σκοτεινὰ χρόνια χαλύβδωσαν καὶ φώτισαν τὶς ψυχὲς αὐτοῦ τοῦ τόπου, σὰν τὸν Διονύσιο Σκυλόσοφο, τὸν Πάτερ - Κοσμᾶ καὶ τὸν Ἅγιο Γεώργιο. Χριστιανός, σὲ ὅ,τι οὐσιαστικώτερο ἔχει ἢ θρησκεία, δὲν περιφρόνησε ἐν τούτοις τὰ λαϊκὰ θρησκευτικὰ πανηγύρια οὔτε τὰ προσκυνήματα τῶν Χατζήδων στὴν Ἅγια Γῆ, σὰν χαρὰ καὶ σὰ νίκη τῶν ἀπλοϊκῶν ψυχῶν.

Φιλοδόξησε ν' ἀφήσῃ κάποιο ἔργο σὰν ἐπισκεπτῆριο ἢ σὰν χαιρετισμὸ πρὸς τοὺς συνανθρώπους καὶ σὰν ἀπόδειξη ὅτι πέρασε ἀπὸ τὰ χώματά μας. Ἐπεδίωξε μὲ ὅλη τὴ θέλησή του ν' ἀφήσῃ αὐτὸ τὸ ἐπισκεπτῆριο. Ἴσως αὐτὸ τοῦ στάθηκε ἡ μόνη χαρὰ στὴ ζωὴ του. Κι' ὅταν τοῦ τὸ ἀμφισβήτησαν, πόνεσε πολὺ καὶ σῶπασε ὡς τὴ μοιραία στιγμή τοῦ θανάτου του. Ἐμοίασε ἀπὸ τότε τὸ ραγισμένο βάζο τοῦ Prudhomme :

*Τὸ βάζο, ὅπου πεθαίνει αὐτὴ ἡ βερβένα,
τὸ χτύπησε ἡ βεντάγια καὶ τὸ ράγισε,
χωρὶς νὰ κάνῃ θόρυβο κανένα
ἀνάλαφρα ἡ βεντάγια τόσο τᾶγγιξε.*

*Τ' ἀσήμαντο ὅμως ράγισμα ἀπ' ἀγάλη
μὲ σιγουρὴ καὶ ἀόρατη πορεία*

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Η ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΩ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ,

"ΕΠΑΙΝΟΝ,, ΛΕΓΕΙ

ΕΦ' ΟΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΗΘΟΓΡΑ
ΦΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΙΔΙΑ
ΔΕ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΠΟΛΛΟΥ
ΑΞΙΟΙΣ ΔΙΑΠΟΝΕΙΤΑΙ

ΕΓΕΝΕΤΟ ΕΝ ΤΗ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΜΗΝΟΣ ΔΕΚΕΜ
ΒΡΙΟΥ ΛΗΓΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΤΟΥΣ ΠΕΜΠΤΟΥ ΚΑΙ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΥ
ΚΑΙ ΕΝΑΚΟΣΙΟΣΤΟΥ ΚΑΙ ΧΙΛΙΟΣΤΟΥ

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

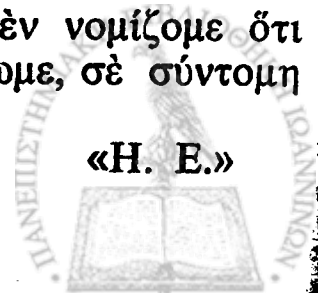
Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

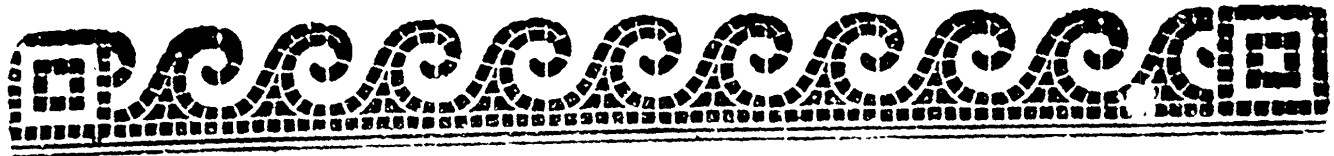
---

*ἀθρόυβα γλυστροῦσε στὸ κρουστάλι
καὶ τῶκοψε τριγύρω δίχως βία.*

Οἱ στίχοι εἶναι ἀπὸ δική του μετάφραση. Δὲν νομίζομε ὅτι
χρειάζεται νὰ εἰποῦμε περισσότερα γιὰ νὰ δείξωμε, σὲ σύντομη
φανέρωση, ποιὸς ἦταν ὁ Σαλαμάγκας.

«Η. Ε.»

Νεκρέ μου φίλε

Νεκρέ μου φίλε,
ξέρω πώς περιμένεις τὸ χέρι μου
ἤρεμος, ντροπαλὸς καὶ μονάχος
ὅπως ἔζησες κι' ὅπως ἔφυγες
μέσα στὴν ὀμίχλη τῆς πόλης σου
πρὶν ἀπὸ κείνον τὸν κρύο Δεκέμβρη
ποὺ ξανάρθεις στὰ Γιάννινα νεκρός.
Ξέρω πώς περιμένεις ἀπόψε
νὰ μιλήσουμε ὄξω ἀπ' τὴ γῆ,
περπατῶντας χωρὶς τὸ χοϊκὸ βάρος
στὴν ἄκρη τοῦ χρόνου ποὺ μάζευες
ὅταν εἶσαν ἀνάμεσά μας μιὰν ἀγγιχτὴ εὐγένεια
στὰ γκαλντερίμια μὲ τὰ βασιλικά καὶ τὸ δυόσμο
ποὺ ζώνουν τὰ σπίτια
μὲ τὰ πλατειὰ γεῖσα καὶ τοὺς ἴσκιους
ἀπ' τὰ χνῶτα τῶν Μπαντίδων καὶ τῶν Καραμπέρηδων.
Κι' ἐγὼ περιμένω ἀπόψε
νὰ ἡσυχάσουν οἱ χτισμένες αὐλές,
νὰ ἐρημώσουν οἱ στράτες στὴ νύχτα,
γιὰ νὰ φτάσω μὲ τὸ ἀδύνατο χέρι μου
κάποια θολὰ σύνορα στὸ χάος
ποὺ ἔφτασαν ἐκεῖ τὰ πατήματά σου,
νεκρέ μου φίλε
μὲ τὴν ἄκριτη μορφή καὶ τὴν περιχυμένη σιωπὴ
στὸ ἀλαργινὸ σου πρόσωπο.
Τώρα, ποὺ κοιμήθηκαν οἱ ἄνθρωποι
καὶ ποὺ τὰ παράθυρα τῶν σπιτιῶν εἶναι σκοτεινά,
ἔλα νὰ μιλήσουμε.
Ξέρω πώς περιμένεις
ἤρεμος, δειλὸς κι' εὐαίσθητος σὰν τὸ φῶς,
ἀκόμα καὶ τώρα ποὺ δὲν εἶσαι ζωντανός.
Γιατί, κι' ὅταν ζοῦσες ἀνάμεσά μας
εἶσαν περισσότερο μιὰν αὐλὴ παρουσία
ποὺ παραμέριζε πάντα τὴ σκιά της
γιὰ νὰ μὴν ταράξει τὸ φῶς καὶ τὰ ὄνειρά μας.
Τίποτα δὲν θὰ σ' ἀγγίξει ἀπόψε
ἀπ' αὐτὴν τὴν μακρυνὴ μοναξιά ποὺ φοβόσουν
καὶ ποὺ τὴν πῆρες μαζί σου,
γιατί σ' ἐμᾶς ἔμεινε μονάχα ἡ γαλήνη
ποὺ λίμναζε στὰ μάτια σου
καὶ ποὺ ἔφερε τὸ ἀθόρυβο περπάτημά σου
ὡς τὴ δική μας ψυχὴ.
Τὰ χορτάρια ποὺ ἄφησες πάνω στὰ χαλάσματα

και στις ραγισμένες πόρτες του κάστρου
 δεν αναδεύουν απόψε στον χαμηλόν ούρανόν της πόλης
 κι' ή λίμνη έχει πήξει από κείνη τήν φοβερή έρημιά
 που σ' έπαιρνε από κοντά μας
 τις ώρες που δείγνοσαν έρθιος και περήφανος.
 Νεκρέ μου φίλε,
 τήν ώρα τούτη θα μιλήσουμε δίχως όνόματα,
 χωρίς τό βάρος της ηλικίας και της σιωπής.
 Ξέρω πώς περιμένεις
 πέρ' απ' τους καμένους όρίζοντες και τις στάχτες,
 για ν' ανταμώσουμε
 στο φώς μιξς γαλάζιως άστραπής.
 Νεκρέ μου φίλε,
 τήν ώρα που θα γεφυρώνεις τό χάος
 με τό φώς της σελήνης και τά νερά των ωκεανών
 για νάρθεις ν' άγγίζεις τόν ίσκιό σου
 πάνω στις καρέκλες και στους τοίχους του γραφείου μου
 θα με βρείς να σε περιμένω,
 για να μιλήσουμε.
 Ξέρω πώς δεν πρόλαβες ν' αφήσεις
 όσα μάζεψες απ' τήν όμίγλη κι' απ' τήν βροχή
 στις γαλασμένες καμάρες του κάστρου
 όταν έψαχνες ν' ανταμώσεις τις μοναχικές σκιές
 που δρασκέλισαν τό χρόνο και τή νύχτα μαζί σου.
 Τήν ώρα τούτη,
 θα είσαι ήρεμη πνοή απ' τό ύπερπέραν
 και θα μοιάζεις τά σύννεφα που κύτταζες
 καθώς έπεφταν στη λίμνη και τήν έβαφαν
 λίγο πριν να κάτσει πάνω της ό σιοτεινός εκείνος κάμπος
 που σε χώριζε απ' τους θόρυβους και τά φώτα της άγοράς.
 Σ' εκείνη τήν έρημιά
 που χαιρέτησες μόνος έσύ απ' τους ζωντανούς
 τόν θλιβερό γέροντα
 απ' τή γενεά των Ζουλφικάρ
 με τήν βραχνή φωνή και τόν ταμπουρά του
 να θυμάται και να κλαίει παντέρημος
 πώς είταν τό στερνό κατάλοιπο απ' τή γενεά του 'Ασλάν
 άγαμος κι' άκληρος ένώπιον της αιωνιότητας
 περιμένοντας πάντα κάτω απ' τόν ψηλό μιναρé των προγόνων.
 Τώρα, θ' άκούγεται μονάχα ό θρούς απ' τά πλατάνια
 και τό περπάτημα της θύμησης πάνω στα ξερά φύλλα.
 Τίποτ' άλλο δεν θα ταραξει απόψε τό δρόμο σου
 σ' αυτόν τόν περίπατο της έπιστροφής απ' τόν ούρανόν
 για ν' ανταμώσουμε πέρα απ' τις μνήμες και τό χώμα.
 Έκει,
 θα μπορέσεις να πεις όσα λόγια κράτησες μιá ζωή
 να βαραίνουν στο στέρνο σου και στον ύπνο σου πριν απ' τό θάνατο.
 Νεκρέ μου φίλε,
 ξέρω πώς θάθελες να μιλήσεις για κείνες τις μνήμες
 με τά αίματα και τους όρθρινούς όρίζοντες της Μικρασίας

πού σκυθρώπαζαν την ὁμορφην εἶδή σου,
 ἀλλὰ δὲν χώρεσε ποτὲ ἡ ζωὴ τούτη ἕναν ἄνθρωπο
 πού δὲν ἤρθε νὰ περπατήσῃ στὴ γῆ μονάχα.
 Μὴν ἀνησυχεῖς ἀπόψε
 γιὰ τὴν ἀνθρώπινην αὐτὴ τραγωδία.
 Οἱ ντουφεκισμένοι ἔφηβοι μὲ τὸ αἷμα
 πού ἄχνιζε στὰ στήθει τους τὴν αὐγὴ
 ἀπόμειναν νᾶναι μαζί μὲ τοὺς δικούς μας νεκρούς
 στὶς ἄγριες πεδιάδες τοῦ Ἄφιόν Καραχισάρ.
 Ξέρω πὼς ἤθελες νὰ βαστάξεις μονάχος
 τὸ βάρος ἀπ' τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ καὶ πάσχιζες
 νὰ ταριχέψεις στὴν ψυχὴ σου τὸν χρόνο καὶ τίς μνημέες.
 Τώρα, νεκρέ μου φίλε,
 τὴν θλιβερὴ αὐτὴν ἱστορία τῆς γῆς
 μπορεῖς νὰ τὴν πεῖς χωρὶς πόνον καὶ ταραχὴ
 κι' ἐγὼ νὰ τὴν χαράξω στὸ θολὸν ἐκεῖνον ὀρίζοντα
 πού στάθηκες γιὰ ν' ἀποχαιρετήσῃς τοὺς ζωντανούς.
 Τώρα, νεκρέ μου φίλε,
 ξέρω πὼς δὲν πάσχεις γιὰ τὰ νερὰ πού σαλεύουν
 καὶ πὼς ἔμαθες νὰ καρτερεῖς ἀκίνητος καὶ ἀπρόσιτος
 πέρ' ἀπ' τὴν ἀγάπη μας κι' ἀπ' τὸ πάθος μας.
 Γι' αὐτὸ κι' ἐγὼ σὲ περιμένω χωρὶς πανοπλία
 γιὰ νὰ σοῦ δώσω τὸ χέρι μου πάνω ἀπ' τὴν πόλη
 πού χνώτιζες τόσα χρόνια μὲ τὴν ἀναπνοὴ σου.
 Τὴν ὥρα τούτη πού κοιμήθηκαν ὅλοι
 κι' ἀπόμειναν στὶς αὐλὲς μονάχα τὰ πατήματα τῶν ἰσκιῶν
 ἔχω στὰ χέρια μου κάτι πού ἔμεινεν
 ἀπ' τὴν γήϊνην ὑπαρξή σου
 στὰ στερνὰ σου χειρόγραφα τῆς Ζουλεϊχά
 πού ξεφύλλισα σήμερα.
 Σὲ λίγο θὰ ἔρθῃ ἡ ἀνοιξὴ νὰ περπατήσῃ τίς νύχτες
 πάνω στὰ ἐρείπια τοῦ κάστρου
 καὶ θὰ σταθεῖ στὶς φτωχικὲς αὐλὲς μὲ τίς χωριάτικες γλάστρες
 γιὰτὶ μονάχα οἱ γλάστρες καὶ τὰ χελιδόνια τὴν περιμένουν
 μέσα στὶς κρύες νύχτες καὶ στὴν ὀμίχλη τῆς λίμνης.
 Νεκρέ μου φίλε,
 ἔλα νὰ πάρῃς τὸ χέρι μου.
 Ξέρω πὼς περιμένεις κι' ἀπόψε
 ἤρεμος, ντροπαλὸς καὶ μονάχος
 ὅπως ἔζησες κι' ὅπως ἔφυγες ἀπ' τὴ γῆ.

Δ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

7

Ἄκουτε μιὰ καμπάνα ; (Σονέττο)

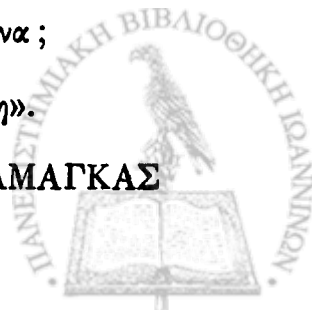
- Πές μας, Νησιώτη, τὸ παλῆδ τὸ ὠραῖο τὸ τραγοῦδι :
— Ἦταν «φεγγαροπρόσωπη, τοῦ ἡλίου θυγατέρα».
Ἐπὶ τῆς Λίμνης τὰ νερὰ πρόβαλε μιὰν ἑσπέρα
ἢ Ἐωτικιά· τὴ μάγεψε — σὰν πῶς τὸ πεταλοῦδι.

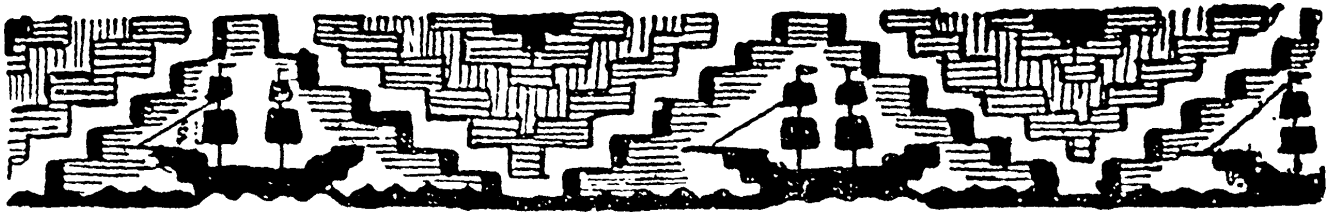
τὸ πλάνο φῶς, στὸ αἶνιγμα μιᾶς νύχτας — τὸ λουλοῦδι
τῆς γόησσας γῆς. (Τοῦ φεγγαριοῦ τὰ μάγια στὸν αἰθέρα
πλανεύουν). «Κι ἀπαράτησε καὶ μάννα καὶ πατέρα».

- Πές μας, Νησιώτη, τὸ παλῆδ τὸ θλιβερὸ τραγοῦδι.
— Φυσάει Βορρηᾶς, φυσάει Θρασκιᾶς, φυσάει Τραμουντάνα,
ἀναταράζει τὰ νερὰ τῆς Λίμνης κάποια φρίκη.
Γυναῖκα τῶρα ἀμαρτωλή, μέσ' τοῦ βυθοῦ τὰ φύκη

κοιμᾶται αἰώνια ἢ Ἐωτικιά. Ἄκουτε μιὰ καμπάνα ;
«Χίλια καντάρια ζάχαρη θὰ ρίξω μέσ τῇ Λίμνῃ
γιὰ νὰ γλυκάνῃ τὸ νερὸ νὰ πιῇ ἢ Κυρὰ Φροσύνη».

ΔΗΜ. ΣΤ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Διευτοῦ τοῦ Κέντρου
Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Ἡ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΔΗΜ. ΣΤ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΝΩΣΙΝ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Πολλοὶ εἶναι οἱ λόγιοι Ἑπειρωταί, τῶν ὁποίων τὸ ἐνδιαφέρον εἰλκυσθῆ
μέχρι τοῦδε πρὸς τὸν λαϊκὸν πολιτισμὸν τῆς περιοχῆς των ἀπὸ διαφόρου εἰς
ἕκαστον σκοπιᾶς. Ἀναφέρω ἐκ τῶν παλαιότερων τοὺς Παν. Ἀραβαντικόν, Γεώργ.
Χασιώτην, Ἰωάννην Λαμπρίδην, Χρ. Χρηστοβασίλην, Κώσταν Κρυστάλλην,
Γεώργ. Ἀναγνωστόπουλον, Δημ. Σάρρον, Χρῖστον Σούλην· ἐκ τῶν νεωτέρων
τοὺς Ἀγγ. Παπακώσταν, Κ. Διαμάντην, Χαρ. Ρεμπέλην, Εὐάγγ. Μπόγκαν, με-
ταξὺ δὲ τούτων καὶ ἄλλων ἰδιαιτέρως τὸν Δημ. Στ. Σαλαμάγκαν, εἰς τοῦ ὁποῖου
τὸ λαογραφικὸν ἔργον ἀναφέρεται τὸ σημεῖωμα τοῦτο.

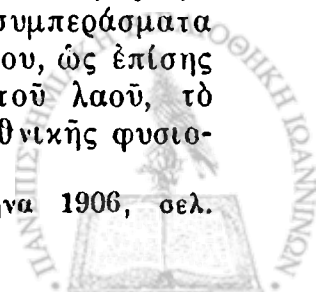
Ὁ Σαλαμάγκας δὲν εἶχε τύχει εἰδικῆς ἐπιστημονικῆς καταρτίσεως διὰ τὴν
ἀσχολίαν ταύτην, ἤτο ὅμως ὁ ἴδιος φορεὺς τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον ἐξετάζει
ἢ ἐπιστήμη τῆς Λαογραφίας, δηλαδὴ τῶν ἐκ παραδόσεως πολιτιστικῶν ἐκδηλώ-
σεων τοῦ λαοῦ, εἰδικῶς τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος, τῆς Ἑπείρου. Δὲν εἶχεν
οὕτω τὴν ἀτυχίαν τῶν παιδιῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη, τὰ ὁποῖα,
ὡς ὁ ἴδιος ἀναφέρει, ἀπὸ κακὴν τύχην τῆς οἰκογενείας του «γεννήθησαν μακρὰ
ἀπὸ τὴν καλοχείμωνη καὶ γλυκοκαλόκαιρη πατρίδα... τὴν Ἑπείρο, ποὺ κάθε
πέτρα, κάθε χάλασμα, καὶ κάθε λακκιά ἔχουν τὸ τραγούδι τους, τὴν παράδοσί
τους καὶ τὸ παραμῦθι τους»⁽¹⁾.

Ὁ Σαλαμάγκας ἐγεννήθη εἰς τὰ Ἰωάννινα τὸ 1894, ἔζησε δ' ἐκεῖ ἕως ποὺ
ἠνδρώθη, ἔπειτα δὲ ἀπὸ χρόνια, ἀφοῦ ἐσπούδασε τὴν Νομικὴν ἐπιστήμην καὶ
εἶχε δράσει ἐπὶ πολλὰ ἔτη μέχρι τὸ 1936 ὡς ἀξιωματικός, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν
πόλιν τῶν παιδικῶν του ἀναμνήσεων καὶ ζωηρῶν βιωμάτων του, ὅπου καὶ διέ-
μεινεν ἔκτοτε ἀσχοληθεὶς εἰς θέματα τῆς λογοτεχνίας καὶ τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ
μέχρι τοῦ θανάτου του (1965).

Ἡ πνευματικὴ αὐτῆ ἐνασχόλησίς του δὲν ἐξέφυγεν ἀπὸ τὰ γεωγραφικὰ
ὄρια τῆς Ἑπείρου, μάλιστα δὲ ἀπὸ τὰ τῆς πλεως τῶν Ἰωαννίνων. Μὲ τὴν λε-
πτὴν αἰσθησίν του καὶ τὴν ζωηρὰν ἀγάπην του πρὸς τὸν τόπον τοῦτον ὅπου
εἶδε τὸ φῶς τῆς ζωῆς καὶ ἔζησε τὸν ἀπλοῦν εἰς μορφὰς πολιτισμὸν του, μὲ νο-
σταλγίαν πρὸς αὐτόν, ὅταν πλέον ἠλικιωμένος τὸν βλέπει νὰ παραμερίζεται ἀπὸ
τὸν σύγχρονον ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων καὶ τῆς τεχνικῆς, ἐστράφη πρὸς τὴν
διάσωσιν αὐτοῦ εἰς διηγήματά του ἢ καὶ εἰς συλλογὰς καὶ σχετικὰς μελέτας του.

Εἰς τὰ μὲ λαογραφικὰ στοιχεῖα διηγήματά του παρουσιάζει ὁ Σαλαμάγκας
μὲ λογοτεχνικὸν ὕφος ἀναγλύφους εἰκόνας τῆς παλαιότερας παραδοσιακῆς ζωῆς,
ἀπὸ τὰς ὁποίας ὁ προσεκτικὸς μελετητὴς μπορεῖ νὰ συναγάγῃ συμπεράσματα
περὶ τῆς διαρθρώσεως τότε τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὡς ἐπίσης
καὶ τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας καὶ τοῦ πνεύματος γενικώτερον τοῦ λαοῦ, τὸ
ὁποῖον εἶχε τὴν γόνιμον ἔκφρασίν του εἰς τὴν συντήρησιν τῆς ἐθνικῆς φυσιο-

1. Βλ. Χρ. Χρηστοβασίλη, Ἑπειρωτικὰ παραμῦθια, Ἀθήνα 1906, σελ.
γ'—δ' (ἔκδ. Β', 1963. σ. γ').

γνωμίας τῆς περιοχῆς ταύτης. Ἐκ τῶν διηγημάτων τούτων ἀναφέρω ἐπὶ παραδείγματος τὸ μὲ τὸν τίτλον «Παλιὰ πανηγύρια»⁽¹⁾, ἐνδιαφέρον ὡς πρὸς τὴν λαϊκὴν πίστιν καὶ τὰ λατρευτικὰ νόμιμα τοῦ λαοῦ τῶν Ἰωαννίνων, εὐρύτερον δὲ καὶ ἀναλογίαν καὶ τῆς Ἠπειροῦ. Εἰς τοῦτο παρατηρεῖ τις τὴν ἔκτασιν τῆς πίστεως καὶ τῆς λατρείας τοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς Ἁγίους του, τοὺς ὁποίους, τόσους πολλοὺς, τοὺς ἤθελε προστάτας του εἰς κάθε βῆμα του, μπροστὰ εἰς τὸν καθημερινὸν μόχθον διὰ τὴν ἐπιβίωσίν του ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειάν του ἀπὸ τὰς αὐθαιρεσίας τοῦ ξένου τυράννου.

Ἡ παράδοσις αὕτη τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς διατηρεῖ ζωηρὰν ἀπὸ τῶν παιδικῶν του χρόνων παρουσιάζεται εἰς τὰ διηγήματά του ὡς ἱστορικὸν γεγονός, ὡς εἰς τὸ ἀνωτέρω (σελ. 99) ἐνθα λέγεται διὰ αἱ παλαιότερον θρησκευτικὰ πανηγύρεις εἰς τὰ Ἰωάννινα «γὰ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς ἀναγνώστες εἶναι — ἂν ὄχι μερικὰ παράξενα τοπωνύμια — ἄδεια ἴσως ἀπὸ κάθε σημασία». «Στοὺς παλιότερους ὅμως Γιαννιώτες, πόσα καὶ πόσα πράγματα θυμίζουν!...». «Τὸ πανηγύρι, ἦταν ἓνα σημαντικὸ γὰ τὴ ζωὴ τῆς πόλης θρησκευτικοκοινωνικὸ καὶ πατριδολατρικὸ περιστατικὸ, ποὺ ἔδενε ἀξεδιάλυτα μὲ τὸν τόπο τὸν Γιαννιώτη καὶ γενικώτερα τὸ Ἠπειρώτη καὶ διαιώνιζε τὴν πατριδολατρεία».

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ συγγραφέως, ἐνῶ φαίνονται ὡς ἔκφρασις νοσταλγίας πρὸς παλαιότερας ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου τῆς γενετῆρας πόλεως του, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας θεωροῦνται πλέον ὡς πεπερασμένα πολιτιστικῶς, δι' ὃ καὶ ἐγκαταλείπονται καὶ τὸ ἄτομον διαμορφώνεται οὕτως εἰς κοσμοπολίτην, ἐστερημένον ἔτσι τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀγάπης του πρὸς τὴν γῆν τῶν πατέρων του, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ἀπομακρύνεται, ἀποτελοῦν συγχρόνως καὶ κήρυγμα περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὰς ἐθνικὰς πολιτιστικὰς ρίζας, μὲ συντήρησιν οὕτω μετὰ τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ἐθνικῆς ιδιοσυστασίας τοῦ λαοῦ, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίη διὰ τὸ ἄτομον θὰ ὑπολειφθῆ ἔτσι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν παραλλήλως τοῦ συγχρόνου του πολιτισμοῦ, τοῦ τεχνικοῦ, τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἄλλου.

Ἡ βαθεῖα πίστις αὕτη τοῦ Σαλαμάγκα περὶ τῆς ἀξίας τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὡς μορφωτικοῦ παράγοντος, σφυρηλατοῦντος τὴν πατριδολατρείαν, συνετέλεσεν εἰς τὴν μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἀφοσιώσεως ἀσχολίαν του, πλὴν τῶν λογοτεχνικῶν συνθέσεών του, εἰς τὰς ὁποίας, ὡς ἐλέχθη, μὲ ἀπλότητα εἰς τὴν ἔκφρασιν παρεισάγει στοιχεῖα ἐκ τοῦ βίου τοῦ λαοῦ, εἰδικώτερον εἰς τὴν λαογραφίαν (τὸν λαϊκὸν δηλαδὴ πολιτισμόν), κυριώτατα τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ διεξερχόμενος τὴν ἀναγραφὴν τῶν δημοσιευθεισῶν κυρίων ἐργασιῶν του, ἐν συνόλῳ 166⁽²⁾, ὄλων ἀναφερομένων εἰς τὴν Ἠπειρον, θὰ ἀναγνωρῆσῃ ἐκ τοῦ τίτλου καὶ μόνον αὐτῶν, ὡς λαογραφικὰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 10, 18, 22, 25, 39, 62, 63, 64, 65, 72, 76, 83, 84, 88, 89, 92, 107, 108, 116, 119, 122, 131, 131α, 132, 133, 135 — 137, 140, 141, 147, 150, 153, 154 κ. ἄ.

Ἐκ τῶν δημοσιευμάτων τούτων τινὰ ὑπὸ μορφήν ἠθογραφικῶν σημειώματων, ἀναφέρονται εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ πνευματικὴν ζωὴν, ὡς ἐπὶ παραδ. τὸ διήγημα «Τὰ βιολιά καὶ τὸ ντέφι» (βλ. Περίπατοι στὰ Γιάννινα ἔκδ. Β'. σ. 101—104), εἰς τὸ ὁποῖον παρέχεται εἰκὼν ἐκκλησιαστικῆς καὶ λαϊκῆς πανηγύρεως, εἶτα «ὁ Ντρισκος» (σ. 1 - 3) μὲ περιεχόμενον τὸν ξενιτεμὸν τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ τὴν νοσταλγίαν των νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν γενέθλιον γῆν. Ὁ ἀκόμητος αὐτὸς πόθος ἐκφράζεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εἰς τὸ ἀκόλουθον στιχοπλάκι.

1. Βλ. εἰς τὴν συλλογὴν του «Περίπατοι στὰ Γιάννινα». Ἱστορικὰ λαογραφικὰ σημειώματα. Β' ἔκδοσις. Ἰωάννινα 1965, σελ. 98—101.

2. Βλ. κατάλογον τούτων ὑπὸ τοῦ κ. Α. Βρανούση εἰς τὴν ὡς ἄνω Β' ἔκδοσιν «Περίπατοι στὰ Γιάννινα», σελ. 137—152.

«Τάχα θὰ ζήσω γιὰ νὰ ἰδῶ τὰ Γιάννιν' ἀπ' τὸν Ντρίσκο
κάθε λιθάρη πού πατῶ νὰ σκύψω νὰ φιλήσω».

Ἀντιστοίχως πρὸς τὰς λογοτεχνικὰς αὐτὰς συνθέσεις του, ὁ Σαλαμάγκας, ὡς εἶπομεν, ἐπεζήτησε καὶ με εἰδικωτέρας μελέτας νὰ διαφωτίσῃ ἱστορικῶς ἐκδηλώσεις τῆς ἠπειρωτικῆς ζωῆς. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν τὰ δημοσιεύματα του, ἐπὶ παραδ.: α) «Τὰ ἱσνάφια καὶ τὰ ἐπαγγέλματα ἐπὶ Τουρκοκρατίας στὰ Γιάννινα, (Γιάννινα 1959, σ. 38)(1). Ἐξετάζονται ἐνταῦθα αἱ συντεχνιακαὶ ὀργανώσεις εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῆς τῷ 1912, παρατιθεμένου προσέτι καὶ λίαν ἐνδιαφέροντος ἐπαγγελματικῶν ὀνοματολογίου. β) Ἡ «Κόσσα» καὶ ἡ «Βλιώρα» (Γιαννιώτικα λαογραφικὰ σύμμεικτα. Γιάννινα 1958, σελ. 30)(2). Ἡ μελέτη αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς κοινότητος τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα με τὰς δύο ἀντιπάλους εἰς αὐτὴν παρατάξεις, τὴν «Κόσσαν», τὸ κόμμα τῶν ἀρχόντων, καὶ τὴν «Βλιώραν», ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἦτο συνησπισμένη ἡ κατωτέρα τάξις τῶν πτωχῶν. Ἐνταῦθα γίνεται ἔτι λόγος καὶ περὶ τῆς παλαιότερας ἐπὶ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ κοινωνικῆς συγκροτήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως εἰς δύο τάξεις, εἰς τὴν τῶν αὐτοχθόνων Γιαννιωτῶν καὶ τῶν «προερχομένων» δηλ. αὐτῶν πού ἤρχοντο ἐκ τῆς ὑπαίθρου καὶ ἐγκαθίσταντο εἰς τὴν πόλιν. Περαιτέρω συζητεῖ ὁ συγγραφεὺς περὶ τῶν συντεχνιῶν ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς τῶν ταμπάκων (=βυρσοδεψῶν), περὶ ὀργάνωσεως τῆς κοινωνικῆς προνοίας κ.λ.π. γ) Εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τῶν Ἰωαννίνων ἀναφέρεται προσέτι καὶ τὸ δημοσίευμα «Μπαντίδοι καὶ Καραμπέρηδες» Γιάννινα 1957 σελ. 44.

Οἱ Μπαντίδοι, προερχόμενοι ἀπὸ τὴν κατωτέραν κοινωνικὴν τάξιν, οἱ δὲ Καραμπέρηδες ἀπὸ τὴν μεσαίαν, ἦσαν ἰδιότυπα ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἐπεδίδοντο εἰς διασκεδάσεις (τύποι γλεντζέδων), παρίστανον τοὺς «παλληκαράδες» καὶ διῆγον ἰδιόμορφον βίον.

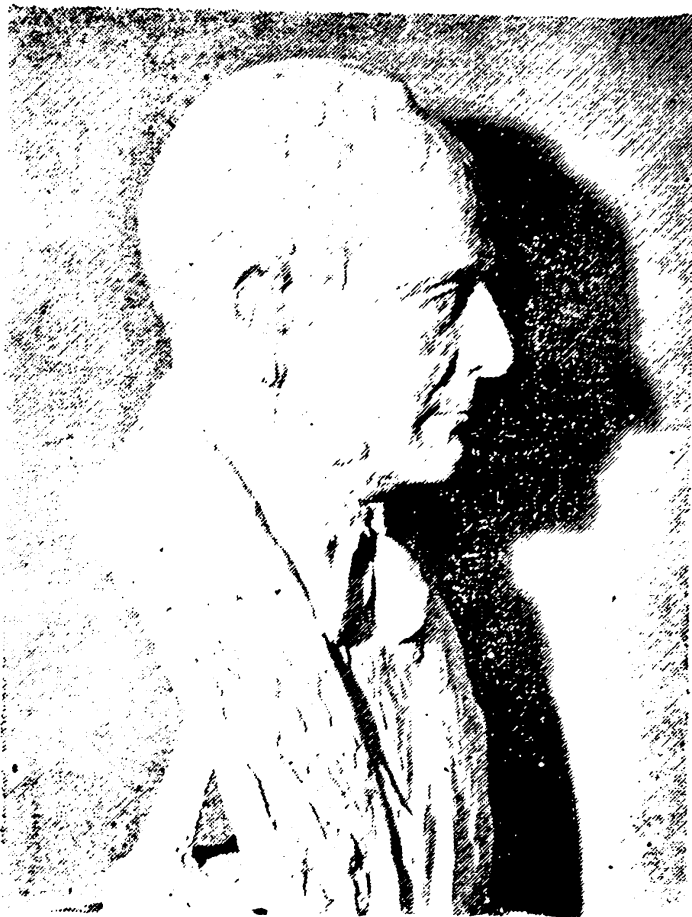
Τὰ στοιχεῖα ταῦτα, τὰ ὁποῖα εὗρισκοντο εἰς δρᾶσιν μέχρι τοῦ 1885, ἀπετέλουν παράγοντας τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν Γιαννιώτικων στιχοπλακιῶν (διστίχων), τῶν ὁποίων συλλογὴν καὶ ἐκτενῆ μελέτην ἐδημοσίευσεν ὁ συγγραφεὺς ὑπὸ τὸν τίτλον »Τὸ Γιαννιώτικο στιχοπλάκι» εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία» (τόμ. Δ' 1955), Ε' (1957), ΣΤ' (1957) καὶ Ζ' (1958), ὅπου ἀπὸ τοῦ Α' (1952) τόμου μέχρι τοῦ 13 (1964) εὗρισκεται ἐπίσης καὶ πλῆθος ἄλλο ἄρθρων του, λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ περιεχομένου, ἀναφερομένων εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ τῶν Ἰωαννίνων ἀλλὰ καὶ εὐρύτερον τῆς Ἠπείρου.

Εἰς τὸ σύντομον ἄρθρον τοῦτο δὲν ἐπιζητεῖται νὰ ἐξετασθῇ συστηματικῶς ἡ προσφορὰ τοῦ Σαλαμάγκα εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐν λόγῳ περιοχῆς. Σκοπὸς ἡμῶν ὑπῆρξεν ἐνταῦθα, κατόπιν σχετικῆς προσκλήσεως τῆς διευθύνσεως τοῦ περιοδικοῦ «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», νὰ παρατηρήσωμεν ἀπλῶς τὸ περιεχόμενον καὶ τονίσωμεν τὴν σημασίαν τῆς ἐργασίας ταύτης. Τὴν συστηματικὴν ἐξέτασιν τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Ἠπειρολάτρου συγγραφέως πιστεύομεν ὅτι θὰ ἀναλάβῃ Ἠπειρώτης φιλόλογος ἐκ τῶν νεωτέρων.

1. Ἡ μελέτη αὕτη ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Ἠπειρωτικὴν Ἑστίαν», ἔτ. Η' (1959) σελ. 136—140, 214—218, 311—15, 386—396, 482—486, 563—69, 698.

2. Βλ. εἰς τὴν «Ἠπειρωτικὴν Ἑστίαν», ἔτος Ζ' (1958), σελ. 216—22, 298—305, 389—397, 585—586.

Πρόπλασμα προτομής Δ. Σαλαμάγκα από τὸν γλύπτη Ρόκκο
(Παραγγελλία Ε.Η.Μ.)

ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗ

ΑΡΩΜΑ ΕΥΓΕΝΕΙΑΣ

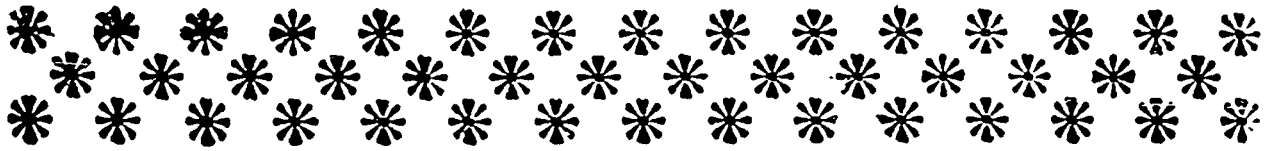
Ἐραστής τῆς μοναξιᾶς καὶ τῶν Γιαννίνων. Κάπως ἔτσι θὰ τὸν ἔλεγα, τὸν εὐγενικό φίλο. Φίλο δὲν ξέρω ἂν θὰ μπορούσα νὰ τὸν πῶ. Τῆ φιλία του τὴ μάντευες περισσότερο, παρὰ πού τῆ ζοῦσες. Διαισθανόσουν τὴ ζέστα τῆς, τὴν τρυφερότητά τῆς, τὴν ἀγάπη τῆς, καὶ τὴν ἴδια στιγμή σοῦ διέφευγαν. Ὁ Σαλαμάγκα δὲν ἔμενε ποτὲ πολὺ μαζὶ σου—μὲ κανέναν. Ἔλεγες: θὰ πάω στὰ Γιάννινα. Κι ἦταν σὰ νάλεγες, θὰ πάω στὸν Σαλαμάγκα. Τόσο εἶχε δεθεῖ μὲ τὴν πνευματικὴ ὑπόσταση τῆς πόλης. Ἦταν πάντα παρών, νὰ σὲ καλωσορίσει, νὰ σ' ἐγκαρδιώσῃ μὲ τὴ μετρημένη του λακωνικότητα, νὰ ὑποτυπώσῃ τ' ἀνεξάντλητα αἰσθήματα τῆς καλωσύνης του—καὶ νὰ διολισθήσῃ ἀθόρυβα, διακριτικά, ἀφήνοντας πίσω του ἓνα ἄρωμα εὐγενείας. Ὁ θόρυβος, ἡ ἀγορά, προσέκρουαν στὴν εὐαισθησία τῆς υἱείας του. Ἄλλο τόσο προσέκρουαν στὴν εὐαισθησία τῆς ψυχῆς του. Εἶχε ὑψώσει γύρω του ἓνα φράγμα σιγῆς, ἀνθισμένο ἀπὸ σεμνότητα, μιὰ ζώνη στοχαστικῆς μόνωσης, ὅπου ἐλευθερία εἰσόδου κρατοῦσε μόνον ἡ μνήμη. Ἡ προσωπικὴ μνήμη, πού ἔδενε τοὺς καρπούς τῆς σὲ στίχους, καὶ ἡ μνήμη τῶν Γιαννίνων, ἡ παλαιϊκιά, ἡ κατακαθισμένη σὲ σκοτεινὲς κῶχες τῆς τοπικῆς ἱστορίας, σὲ ματωμένα πρόσωπα τοῦ θρύλου, σὲ σκονισμένα κιτάπια πού περίμεναν κι' αὐτὰ τὴ στοργή του. Μ' αὐτὲς τὶς μνήμες, μ' αὐτὰ τὰ παιγνίδια τῆς ἱστορίας ἔπαιζε, διακοσμῶντας τὶς ὥρες του, τρέφοντας τὸν ἔρωτα γιὰ τὸν τόπο του, δροσίζοντας τὴ δίψα του γιὰ ἔκφραση. Ὡσπου τὸν κούρασαν κι' αὐτά, σὰν πληθωρικοὶ ἐπισκέπτες. Τοὺς χαμογέλασε μὲ τρυφερότητα, καὶ διολίσθησε πάλι, ὀριστικά αὐτὴ τὴ φορά. Κι' ὀριστικά πίσω του ἔμεινε ἓνα λεπτὸ ἄρωμα εὐγενείας.

ΑΡΤΕΜΗΣ ΜΑΝΕΚΑ : Γιαννιώτικο
(ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ)

ΔΗΜ. ΓΡ. ΤΣΑΚΩΝΑ

Φιλοξ. Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Βόννης
Τακτικὸς Καθηγητῆς τῶν Πολιτικῶν καὶ Οἰκονομικῶν
Ἐπιστημῶν Σχολῆς Εὐελπίδων

Δ Η Μ. Σ Α Λ Α Μ Α Γ Κ Α Σ

(Γενικὸς χαρακτηρισμὸς)

Ὁ Σαλαμάγκας ἦταν ἐμπνευσμένος λαϊκὸς ἀφηγητῆς με Εὐρωπαϊκὴ ὄψι. Μεταξὺ ζωντανῆς μυθιστορίας καὶ λαϊκῆς ἱστοριογραφίας κινεῖται ἡ σκέψι του. Κι' ἐν τούτοις ἦταν εὐρωπαϊκὸς ἄνθρωπος. Σ' αὐτὴν του τὴν εὐρωπαϊκὴ φυσιογνωμία ὀφείλεται καὶ ἡ συστηματικότης του. Μ' ὄλο πού ἔγραφε μυθιστορίες τῶν πιδ συναρπαστικῶν μορφῶν τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος (Ἅγιο Κοσμᾶς — Σκυλόσοφος), ἐν τούτοις αὐτὲς διακρίνονται γιὰ τὴν ἔξοχη συστηματικὴ τους, τὸν συνοπτικὸ καὶ ταυτόχρονα οὐσιαστικὸ χαρακτῆρα τους.

Εἶμαι σίγουρος πὼς ἦταν ἓνας ἐνημερωμένος ἐκλαϊκευτικὸς ἱστοριογράφος πού ξεπερνοῦσε καὶ ἀνέβαζε τὸ ἐπίπεδο τῆς ἱστοριοδιδικτικῆς ἐρεῦνης ὡς τὴν ἔλλογη ἐνατένισι τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στοχασμοῦ. Τὸ μυθικὸ δὲν εἶναι στὸ Σαλαμάγκα «a priori» ἀποδεκτό, ἀφοῦ προσπαθεῖ νὰ τὸ ἀνατάμη με τὶς λογικὲς κατηγορίες τῆς ἐπιστήμης, κυρίως προσπαθεῖ νὰ τὸ δεῖ ἐκφραζόμενο μέσα στὸ ἱστορικὸ «γίνεσθαι». Εἶναι συνεπῶς ὁ Σαλαμάγκας γνήσιος φορέας τῆς προοδευτικῆς Σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ μεταίχμιου τούτου τῆς Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς πού προσπαθεῖ νὰ ὑψώσῃ τὴν Ὀρθοδοξία ὡς τὸν Διαφωτισμὸ ἀλλὰ καὶ νὰ συνεπάρῃ ἔθνικα τὸν ἀναγνώστη του με μιὰ λογοκριτία πού εἶναι ἴδιον τῶν ἀκραίων συνοριακῶν σημείων ἐπαφῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ με τὴν Δύσι. Δὲν τὸν κατατάσσω στοὺς κοινωνιολογικὰ ἀκράτους φιλελευθέρους, ἀλλὰ στοὺς μετριοπαθεῖς, σ' αὐτοὺς π' ὄχουν μιὰ δασκαλικὴ παράδοσι κι' ἀποζητοῦν λελογισμένα νὰ τὴ συγκεράσουν με τὴν πραγματικότητα. Δέχεται, φερ' εἰπεῖν, δι οἱ Τοῦρκοι, ἂν ἐπικράτησαν στὴ Βαλκανικὴ, τοῦτο κυρίως τὸ χρωστοῦσαν στὴν δυναμικότητα τῶν ἐξισλαμισμένων Χριστιανῶν: Αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τὸ στρατό τους καὶ τοὺς ἄρχοντες τους. Οἱ Χριστιανοὶ λοιπὸν πού κρατοῦσαν ἀκόμα τὴν πίστι τους, πολεμοῦσαν με ἐπίσης Χριστιανούς, πού εἶχαν λιποτακτῆσει στὸν ἐχθρό. Οἱ Τοῦρκοι, εἰδικὰ τῆς Ἡπείρου, τονίζει, πὼς ἦταν σχεδὸν ὄλοι ἐξισλαμισμένοι Χριστιανοί. Νὰ γιὰτὶ ἦταν διαφωτισμένος ὁ ἠπειρωτολόγος Σαλαμάγκας. Δὲν δίσταζε νὰ τονίζει πὼς ὁ Μαχομετὰν Ὀσμὰν τοῦ 1453 κατάγονταν πραγματικὰ ἀπὸ τὴν γάτσα τῶν Κομνηνῶν.

Ἀγαπῶ τὴν μνήμη τοῦ κομποῦ καὶ νεάζοντος εὐρωπαίου τῶν Ἰωαννίνων γιὰτὶ στὴν τουρκοκρατούμενη φυσιογνωμία τῆς πόλης ἔδινε χρῶμα εὐρωπαϊκὸ, ἔμοιαζε με λόγιον δυτικὸ πού παλινόστησε στὴν Πατρίδα γιὰ νὰ τῆς θέσει προοδευτικώτερες ρίζες στὴν ἱστορικὴ της συνείδησι.

Δημήτριος Σαλαμάγκας

Μαύρη μαντήλα φόρεσαν τὰ Γιάννενα.
 Χάθηκε ὁ ἔραστής, ἔφυγεν ὁ λάτρης.
 Ἡ ξωτικιά τῆς Αἰμῆς ἀναστέναξε.
 Ἐλυσαν τὰ μαλλιά τους οἱ ἰτιῆς στὴν ὄχθη.
 Ψηλὰ στὸ κάστρο κούρνιασε
 μοιρολογίστρα κουκουβάγια ἢ λύπη.
 Τοῦ Νεομάρτυρα τὸ εἰκόνισμα δακρῶζει.
 Χάθηκε ὁ πιστός, ἔφυγεν ὁ μύστης.

Ποιὸς θὰ μᾶς πεῖ τὰ μυστικὰ τοῦ τόπου μας ;
 Ποιὸς θ' ἀναστήσει τοὺς Ἐφέστιους Θεοὺς μας ;
 Ποιὸς θ' ἀγκαλιάσει τὴν ψυχὴ τῆς πέτρας μας ;
 Νὰ κάνει τὴν ἀνάμνηση ζωῆ,
 τοὺς θρύλους μας τραγούδι ;
 Νὰ φέρει τοὺς χρησμούς ἀπ' τὴ Δωδώνη ;
 Νὰ βρεῖ τ' ἀθάνατο νερὸ νὰ μᾶς ποτίσει ;
 Ἐφυγεν ὁ νοσταλγός, χάθηκε ὁ μνήμων.

Τὸ ροβδὶ τῆς πίστες ἀνθίζε στὰ χέρια του.
 Ἐδενε τοὺς καιροὺς καὶ τοὺς συνόριαζε,
 Μάξευε τὸν ἀνθὸ καὶ τὸν ἀμάραντο.
 Γιὰ χάρη του ἡ λευτεριά τῆς Ἡπείρου
 φοροῦσε κάθε μέρα τὰ γιορτινά της.
 Κάθε πρωτὶ γιὰ χάρη του στολλίζονταν
 στὸ μαγικὸ καθρέφτη τῆς ψυχῆς του.

Ἀπάνω στῆς ἀγάπης του τὸ κόκκινο φαρὶ,
 στῆς ἱστορίας ταξίδεψε τὰ μάκρη.
 Κάτεχεν ἓνα χρυσὸ κλειδὶ
 καὶ ἀνοίγεν ὅλες τὶς κρυφές της πόρτες.
 Μὲς τὸ καμίνι τῆς καρδιᾶς
 διαμάντι λαμπερὸ καὶ ὁ πόνος.
 Σήκωνε τὸ λιθάρι καὶ εὔρισκε
 τῆς Γῆς μας τ' ἀκριβὸ μαργαριτάρι.

Σεργιάνιζε στοὺς δρόμους τῶν Γιαννίνων
 καὶ ὅλες τὶς ὁμορφιὲς ζωγράφιζε
 μὲ μαγικὸ καντύλι.
 Τὸ χτές, τὸ σήμερα καὶ τὸ αὔριο.
 Μιὰ παρουσία ζωντανὴ καὶ ὠραία.

Πῶς νὰ σὲ κλάψω, φίλε καὶ ἀδερφέ ;
 Ποῦ ναύρω τὸν ἀχὸ τῆς Ἡπειρώτισσας
 νὰ σὲ μοιρολογήσω ;
 Μαύρη μαντήλα φόρεσαν τὰ Γιάννενα.
 Γκρεμίστηκεν ὁ πλάτανος.
 Πέθανε ὁ Σαλαμάγκας.

16 ελα 44.30

Ζεβαννίε (Zabaris) = 3η λογ. περιπέτεια
στ. Αρ. Salla; 1η εκδ. 1911.

Καρτε Τόρεμ (Κατούτοαρι) ~~πρακτικὸν~~ γὰρ
τὸ βιβλίον (1611) βιομηχανία τῶν ποταμῶν
τρίτην μετ' αὐτῶν (ἔμφαν. πύργου)

Τόρεμ = ἔμφαν. πύργου τῶν ποταμῶν. ἔμφαν. καὶ
Αρ. Ζεβαννίε; (ἔμφαν. τῶν ποταμῶν) ἔμφαν.
τῶν ποταμῶν (ἔμφαν. πύργου)

Μησχαρά Βαββία γὰρ καὶ ἡ τῶν ἐπολιῶν
(1611) 906 εἰς τὴν γὰρ τὴν ἑξῆς ἐξ ἑξῆς μετὰ
τραπῆδος, ὅπου ἐπιτέμνεται ἡ Μησχαρά Βαββία
ἐξ ἑξῆς τὸ 12' αἰῶνος (1611)

Μησχαρά γὰρ καὶ ἡ Αρ. Μησχαρά - γὰρ τῶν ποταμῶν
τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν

Οὐρανὸς τῶν ποταμῶν - ἔμφαν. καὶ ἡ Αρ. Μησχαρά, ἔμφαν...

Ποῦς Αρ. = ἐξ ἑξῆς τῶν ποταμῶν Ζηναία

Κιεντῆ-οὐρανὸς = Κιεντῆ-οὐρανὸς - ὅπου
βιομηχανία λαφύρα, ἐξ ἑξῆς τῶν ποταμῶν Ζηναία
Μησχαρά

Εμφ. - Μησχαρά - ἔμφαν. τῶν ποταμῶν ἑξῆς

Φαλῆς = ἡ παρακλίση τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν
τῶν ποταμῶν, γὰρ τῶν ποταμῶν ἐπιτέμνεται τῶν ποταμῶν

Αἰθρὸν Βαββία - ἔμφαν. καὶ τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν
τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν

2 Μετ' αὐτῶν εἰς τὴν μετὰ τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν
τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν

2) καὶ τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν

3 Τεμεσὸς 1) ἔμφαν. τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν
τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν
τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν τῶν ποταμῶν

(Δεῖγμα γραφῆς καὶ ἐργασίας τοῦ Δ. Σαλαμάγκα)

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

ΖΟΥΛΕΪΧΑ*

(ΔΟΚΙΜΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΝΘΕΣΗΣ, 1388 - 1788)

ΜΕΡΟΣ Α΄. — ΑΪΣΣΕ

- 1.—Τὸ Παλάτι τῆς Ἀϊσσέ
- 2.—«...ἡ θλιμμένη αὐτὴ νότα...»
- 3.—Ὁ ἱστορικὸς σκελετὸς
  - α΄.—Εἰσαγωγικά
  - β΄.—Τοῦρκοι καὶ Ἀλβανοὶ στὴν Ἠπειρο
  - γ΄.—Ἡ Οἰκογένεια τῶν Βρανάδων
  - δ΄.—Ὁ Γαζή—Ἐβρενὸς
  - ε΄.—Ἡ Δυναστεία τῶν Ἐβρενὸς
  - στ΄.—Ἀνασκόπησις.—1388—1600
  - ζ΄.—Ἡ Δυναστεία τῶν Ἀσλανιδῶν, 1600—1788.—Ἀσλὰν ὁ Α΄
  - η΄.—Συνέχεια τῶν Ἀσλὰν
  - θ΄.—Μία καινούργια μικτὴ ἀριστοκρατία
  - ι΄.—Καϋμένε ραγιὰ!..
  - ια΄.—«...Πετῶντι καλάμφ...»—1736—1775 καὶ 1775—1788
  - ιβ΄.—Οἱ Πασιάδες τῶν Γιαννίνων (ἀνακεφαλαίωσις)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἡ ἀφήγησις αὐτὴ, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς κεντρικὰς τῆς γραμμῆς, δὲν εἶναι μῦθος, ἀλλὰ καθαρὴ ἱστορία, (μὲ τὴν ἔννοια πάντοτε ὅτι ὁ σκελετὸς τῆς στηρίζεται στὶς μέχρι σήμερα γιὰ τὸ θέμα τῆς ἱστορικῆς πηγῆς)· τὸ δὲ σύνολό τῆς, εἶναι μιὰ προσπάθεια ἱστορικῆς ἀνασύνθεσις (σὲ περιωρισμένα τοπικὰ πλαίσια) τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας στὰ Γιάννινα—καὶ μερικὰ καὶ στὴν Ἠπειρο—, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰῶνα ἕως τὸ 1788, χρονιὰ πού ὁ Ἀλῆ - Τεπελενλῆς κατέλαβε πραξικοπηματικὰ τὸν ἡγεμονικὸ θρόνον τῶν Γιαννίνων.

Ἡ ἐργασία αὐτὴ, γράφηκε στὰ 1945 καὶ στηρίζεται βασικὰ στὰ κείμενα τοῦ Ἀραβαντινοῦ, Λαμπρίδη καὶ Μέκιου, μὲ χρησιμοποίησις καὶ τῶν νεωτέρων πηγῶν· μέχρι σήμερα ὅμως, ἔχει ὑποστῆ ἐπανειλημμένους ἐπεξεργασίας.

Στὸ Β΄ μέρος, ἔχουν ἀποφευχθῆ οἱ πάρα πολλὰς παραπομπές.

17—10—1955

Δ. Σ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ—ΑΪΣΣΕ

1.—Τὸ Παλάτι τῆς Ἀϊσσέ

Μιὰ βροχερὴ καὶ γκρίζα ἡμέρα τοῦ 1945, ὁ διαβάτης πού διάσχιζε τὴν

* Ἡ «Ζουλεϊχά» εἶναι ἀπὸ τὶς ἀνέκδοτες ἐργασίες τοῦ Δ. Σαλαμάγκα καὶ δημοσιεύεται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά.

περιοχή τῆς Ζωσιμαίας Ἀκαδημίας, καθὼς θὰ πλησίαζε πρὸς τὴν ὁδὸ Μανωλιάσσης, γύρω ἀπ' τὴν ὁποία, τὸν παλῆν καιρὸ, ὑψωνόταν τὰ παλῆα ἀρχοντικά τῶν Τουρκογιαννιωτῶν, θάβλεπε μιὰ μεγάλη σειρὰ ἀπὸ κάρρα, πού σήκωναν, ποὺς ξέρει γιὰ ποιά ἀναδημιουργία, τὰ λιθάρια ἀπὸ ἓνα τριώροφο κτίσμα πὸ κατεδάφιζαν.

Ὁ κασμᾶς, κατέβαζε ἀμείλικτος τοὺς τέσσερις τοίχους του, πὸ ἦταν ὅ,τι εἶχεν ἀπομείνει ἀπὸ τὸ παλῆν ἐκεῖνο σαράϊ καὶ πού, παρ' ὄλο τὸ πέρασμα τῶν καιρῶν, στεκόταν ἀκόμα στέρεο κι' ἀκλόνητο, κρατώντας καὶ πολλὰ σημάδια τῆς παλῆς του μεγαλοπρέπειας. Τὰ παράθυρά του, ἔχασκαν τώρα θλιβερὰ καὶ ἐκπληκτα, στὸ γκρίζο φόντο τ' οὐρανοῦ.

Τὸ ἐπιβλητικὸ αὐτὸ χάλασμα, ἦταν τὸ παλάτι τῆς Ἀϊσσέ.

Τὸν παλῆν καιρὸ, ὑψωνόταν αὐτὸ πίσω ἀπ' τὸ μεγάλο τζαμί τοῦ Ὀσμὰν τσιαούσι, μὲ τοὺς εὐρύχωρους μεντρεσσέδες καὶ τὰ τρία του πηγᾶδια κι' ἔπιανε ὄλο τὸ χῶρο πὸ ἐπάνω του ἀπλώνεται τώρα ἡ Ζωσιμαία Ἀκαδημία.

Τρία ζευγάρια πελαργῶν, πὸ εἶχαν στηρίξει τὸ σπιτικό τους καὶ μεγαλώσει τίς οἰκογένειές τους στὶς κορυφές τῶν τριόροφων κι' ἀγέρωχων ἀκόμα τοίχων, ἦταν τώρα ἓνας μῆνας πὸ εἶχαν πετάξει γιὰ τὴ μακρυνή τους ἀποδημία. Ἀλλοιώτικα, ὁ κασμᾶς, μὲ τὰ τελευταῖα ὑλικά ἀχνάρια τῆς φλογερῆς Ἀϊσσέ, θὰ κατέβαζε τώρα καὶ τίς φωλιές τους, καταστρέφοντας ἀψήφιστα τὸ θαῦμα μιᾶς καρτερικῆς στοργῆς.

—Ἡ Ἀϊσσέ!

Ἦταν αὐτὴ θυγατέρα τοῦ Ἐλχάτζ Μεχμέτ Πασιᾶ τοῦ Α' (δισέγγονου τοῦ Ἀσλὰν Πασιᾶ τοῦ Α'), τοῦ γνωστοῦ στὴν ἱστορία τῶν Γιαννίνων Χατζῆ Πασιᾶ, καὶ γυναῖκα τοῦ ἄσημου Σουλεϊμὰν Πασιᾶ τοῦ Γ', πού, μετὰ τὴν καρατόμησή του, εἶχε δηλητηριάσει τὸ δεκαπεντάχρονο γυιό της καὶ νόμιμο διάδοχό τοῦ ἀντρός της, γιὰ ν' ἀνεβάσει στὸ θρόνο τῶν Γιαννίνων τὸν ἀγαπητικό της, ὠραιότατο Ἀργυροκαστρίτη καὶ καφετζῆ τοῦ Σουλεϊμὰν, Ἀληζότ, τὸ γνωστὸ στὴν ἱστορία μὲ τ' ὄνομα Ἀληζότ Πασιᾶς.

Μὲ τὴν ἴδια ὑπολογισμένη σκληράδα, δὲν εἶχε διστάσει ἡ Ἀϊσσέ, δώδεκα χρόνια πρὶν, νὰ βάλῃ τὸν πρόγονό της Καρα Χουσεῖν, τὸ γνωστὸ στὴν ἱστορία ὡς Καραχούσιο, νὰ δηλητηριάσῃ τὸ λεβέντη Ἀχμέτ μπέη, ἀνεψιό της καὶ μοναχογιό τοῦ ἀδερφοῦ της Μεχμέτ Πασιᾶ τοῦ Β', τοῦ γνωστοῦ στὰ Γιάννινα μὲ τὴν προσωνυμία Πασιᾶ - Καλός, νόμιμο διάδοχό του καὶ σύζυγο τῆς σεμνῆς καὶ γλυκειᾶς Ζουλεϊχά, θυγατέρας τοῦ Ταχῆρ Πασιᾶ, τρισέγγονου κι' αὐτοῦ τοῦ προσημονεμένου Ἀσλὰν Πασιᾶ τοῦ Α'.

Καὶ στὰ ὑπόγεια τοῦ ἴδιου σπητιοῦ, τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἡμέρα τοῦ γάμου της μὲ τὸν Ἀληζότ, ἐκτελέστηκε ὁ περίφημος ἐκεῖνος «Φύτρος», ὁ Νοῦτσος Κοντοδῆμος ἀπὸ τὸ Βραδέτο τοῦ Ζαγοριοῦ, πέφτοντας στὰ ὑπόγεια τοῦ Σαραγιοῦ ἀπὸ μιὰ κρυφὴ καταπακτὴ, καθὼς προσκεκλημένος κι' αὐτός, ἔμπαινε στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ Σαραγιοῦ της, γιὰ νὰ χαιρετίσῃ καὶ νὰ εὐχηθῇ τὴν Ἀϊσσέ.—Ὁ δραστηριότατος αὐτὸς καὶ ἐξυπνότατος Ζαγορίσιος, δυὸ χρόνια πρὶν, εἶχεν ἐπίτηδες ταξιδέψῃ στὴν Πόλη κι' εἶχε φέρει μαζί του τὸ δῆμιο, πὸ ἔστελνε ὁ Σουλτάνος εἰδικὰ γιὰ νὰ πάρῃ τὸ κεφάλι τοῦ πρώτου ἀντρός της προσημονεμένου Σουλεϊμὰν τοῦ Γ'—κι' ἄς εἶχε κι' ἡ ἴδια ἀποφασίσει νὰ τὸν βγάλῃ ἀπὸ τὴ μέση.

Ἡ Ἀϊσσέ!.. ἡ Σουλεϊμὰν Πασίνα. Ἡ Ἀϊσσέ Καραχούσιω, μὲ τ' ἀμύθητα πλούτη.

2.—«...ἡ θλιμμένη αὐτὴ νότα...»

Τὴ δολοφονικὴ αὐτὴ ἀποφασιστικότητα—τὴν τόσο συχνὰ στὸ παρελθὸν ἀπαντώμενη, σ' ὄλες τίς αὐλές καὶ τίς δυναστείες τοῦ κόσμου, πὸ ἦταν συνε-

θισμένο επίσης φαινόμενο και στην Κωνσταντινούπολη, και πριν ακόμα από τους Τούρκους—την είχαν θρέψει και μεγαλώσει, στην ψυχή της 'Αϊσέ, προηγούμενες δολοφονίες που είχαν γίνει στο άμεσο οικογενειακό της περιβάλλον και για τους ίδιους ακριβώς σκοπούς που την εφήρμοζε τώρα και η ίδια:—Για τον ήγεμονικό θρόνο των Γιαννίνων!..

Πρώτος ο πατέρας της 'Αλχάτζ Μεχμέτ ο Α', από μίσος και ζηλοτυπία για την αντικατάστασή του στο θρόνο σε πολύ μικρή ακόμα ηλικία από τον αδερφό του 'Ιμπραήμ, που τον διαδέχθηκε στα 1736, τον δηλητηρίασε στα 1739. "Υστερα απ' αυτόν, ο 'Αχμέτ, αδερφός του πατέρα της, σκοτώνει τον άνεψιό του Σουλεϊμάν τον Α', γιού του 'Ιμπραήμ, για να τον διαδεχθῆ κι' αυτός στο θρόνο.

Πόσα αίματα, πόσες τραγικότητες και για ένα τόσο μικρό ακόμα θρόνο...

Και στα πεζοδρομία των Γιαννίνων, όλο αυτό το διάστημα, επικρατούσε η αναρχία: συγκρούσεις, αιματοχυσίες, σκοτωμοί, φρίκες και πένθη: Οί απόγονοι του Ζουλφικάρ—'Εβρενόζ, έπνεαν τὰ λoίσθια' και τὰ κόμματα στα όποια είχαν αυτοί χωριστή, έβαφαν τὰ πεζοδρομία των Γιαννίνων με αίμα, για να ανεβάσουν και να κατεβάσουν τους Τοπάρχες τους, ως που ήρθαν οί 'Αρβανίτες και τους σάρωσαν τελειωικά.

Μέσα σ' αυτή την τραγικότητα, προβάλλει σαν άχνό λουλούδι πάνω από κάποιο βαῦρκο, θλιβερή και πένθιμη ή μορφή της γλυκειάς και σεμνής Ζουλεϊχά, θυγατέρας του Ταχίρ Πασιά και γυναίκας του 'Αχμέτ μπεί.

"Υστερα από την τραγική δολοφονία του άντρός της, η Ζουλεϊχά, είχε άρνηθῆ έπίμονα να ξαναπαντρευθῆ κι' όταν δέχτηκε, κάποιο σκοτεινό βράδυ του 1788, να πάρη τον 'Αλή από το Τεπελένι, στις παραμονές της δυναστείας του, άρριόταν έπίμονα να βγάλη από πάνω της το μαῦρο το μαντήλι, που μ' αυτό είχε πάντα σκεπασμένο το πρόσωπό της, ίσαμε την ήμέρα που, ο σατράπης πιά 'Αλής, πήρε εκδίκηση για το θάνατο του αγαπημένου της 'Αχμέτ, δολοφονώντας το φονηά του Καραχούσιο.

Τελικά όμως ο 'Αλής—πάντα του δόλιος και χωρίς μέσση—, αφού της πήρε τῆ μεγάλη της περιουσία, την πέταξε πέρα σαν κανένα άχρηστο πρῶγμα.

Και είναι ακριβώς, η θλιμμένη αυτή νότα, που άκούεται υπόκωφη μέσα στη φοικιαστική αυτή άφμόσφαιρα των άδελφοκτονιών και του αίματος, που με κάνει να δώσω το όνομα της Ζουλεϊχά στην αφήγηση των δραματικών αυτών περιπετειών.

3.—Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΣΚΕΛΕΤΟΣ

3α'. Είσαγωγικά

Τόσο η Αϊσέ, όσο και η Ζελχάκω (όπως είναι χαϊδευτικά γνωστή η Ζουλεϊχά), καθώς και πολλοί άλλοι πρωταγωνιστές των δραματικών περιστατικών αυτής της ιστορίας, είναι μέλη μιᾶς δυναστείας που έδω όνοματίζουμε «'Ηγεμονική Δυναστεία των 'Ασλανιδών». Η ευρύτερη αποκέντρωση που επικρατούσε τότε στη διακυβέρνηση, της από τους Τούρκους κατακτημένης Βαλκανικής, δικαιολογεί άρκετά τους όρους δυναστεία και ήγεμονικός θρόνος, που χρησιμοποιώ—και που την πιστεύω και θα έξηγήσω στο οικείο σημείο γιατί—, διάδοχη μιᾶς άλλης προγενέστερης, της δυναστείας των 'Εβρενόζ, που τῆ θεωρώ ίδρυμένη από το διάσημο Τούρκο Στρατηγὸ Γαζή 'Εβρενόζ, πρώτο 'Επικυρίαρχο των Γιαννίνων, σαν έντολοδόχο πάντοτε των 'Αρχηγών του.

Η ιστορική λοιπόν αναδρομή, που θα ακολουθήση—πιθανώτατα όκληρη σε μεγάλο αριθμό αναγνωστών, που όμως μπορούν και να την παραλείψουν—, θα προσπαθήση να δημιουργήση, γύρω από τὰ πρόσωπα και τὰ ιστορούμενα περι-

στατικά, τὴν ἀναγκαία ἐκείνη ἀτμόσφαιρα, πὸν θὰ τὰ ἐμφάνισι πιδ ἀνάγλυφα καὶ πιδ κατανοητά, βγάζοντάς τα ἀπὸ τὸ ψυχρὸ περιβάλλον μιᾶς καθαρῆς ἱστορίας καὶ δίνοντάς τους τὴν ψευδαίσθησι τῆς ζωντάνιας.

Ἡ ἔρευνα αὐτὴ, μᾶς φέρει ἀναγκαστικὰ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας στὰ Γιάννινα καὶ τὰ πρὶν ἀπ' αὐτὴ περιστατικά.

Τόσο σύντομα, πὸν συνήθως ἱστοροῦνται τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὑποδούλωσι τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου, ὃ κάθε πὸν δὲν ἔχει εἰδικὰ ἐγκύψει στὰ ἱστορικά του, θὰ μποροῦσε νὰ πιστέψη διτι ἡ ἄλωσι τῆς πρωτεύουσας τῆς Ἑπείρου, ἦταν ἓνα αἰφνίδιο καὶ μονωμένο περιστατικὸ, πὸν μετέβαλε ἀπὸτομα τὸ Γιαννιώτη, ἀπὸ ἐλεύθερο πολίτη τοῦ παλιοῦ Βυζαντινοῦ Δεσποτάτου, σὲ ὑπόδουλο ῥαγιά τοῦ Ὀσμάν.

Μιὰ τέτοια ἀντίληψη τῆς τοπικῆς ἱστορίας θὰ ἦταν σφαλερὴ καὶ ἄβαθη. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα, ἀπ' ὅταν πρωτοεμφανίζονται καὶ στὴν Ἑπείρο οἱ Τούρκοι, τὰ Γιάννινα, ἀπὸ τὴν πρώτη τους ὑποτέλεια (1388), τὴν ὀριστικὴ κατόπι ὑποταγὴ τους (1430), ἴσαμε τὴν ἐπανάστασι τοῦ Σκυλόσοφου (1611), καιρὸ πὸν ξεριζώθηκε ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ Κῆστρο, δοκίμασαν ὅλα τὰ συναισθήματα τῆς ἀγωνίας, τῆς συνθηκολόγησις, τῆς ὀριστικῆς ἀπόγνωσις, τῆς ἀντίστασις τελικά.

Ὅλα αὐτὰ τὰ στάδια τῶν ἱστορικῶν τῆς πόλης, νομίζουμε ἀναγκαῖο νὰ τὰ περάσουμε καὶ μεις ἐπιτροχάδην, προσπαθώντας νὰ δημιουργήσουμε τὸ κατάλληλο ἱστορικὸ περιβάλλον.

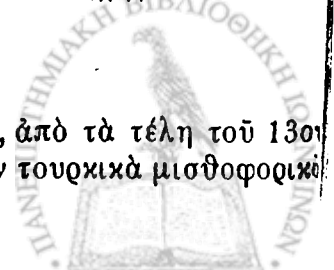
3β'.—Τούρκοι καὶ Ἀλβανοὶ στὴν Ἑπείρο

Καὶ πρὶν ἀκόμα ἡ δυναστεία τῶν Ὀσμανιδῶν (μιὰ ἀπὸ τὶς δέκα Τουρκικὲς δυναστείεις πὸν ἡγεμόνευσαν στὰ μέσα τῆς 14ης ἑκατονταετηρίδας στὴ Μ. Ἀσία καὶ τὰ Θρακικὰ παράλια) κατακλύσει, αἰφνιδιαστικὰ κι' ἀνεπάντεχα γιὰ τοὺς Βυζαντινοὺς, τὴ Θράκη, τὴ Βουλγαρία, τὴ Σερβία, τὴ Μακεδονία, κι' ὃ Μουράτι ὃ Α', πὸν διαδέχτηκε στὰ 1359 τὸν Οὐρχάν, σὲ διάστημα τριάντα ἐτῶν, διαπράξει, «ἀδιαλείπτως σχεδὸν τὰ λαμπρότερα εἰς τὰς χώρας αὐτὰς τῶν κατορθωμάτων»⁽¹⁾, τὰ διάφορα τουρκικὰ φῦλα, ἀπὸ τὸ 13ο ἀκόμα αἰῶνα, εἶχαν κάνει τὶς ἐμφανίσεις τους στὰ Βαλκάνια (καὶ τὶς ἡπειρωτικὲς φυσικὰ περιοχὲς), πότε σὰν μισθοφορικὰ στρατεύματα, χρησιμοποιούμενα, ἀπὸ δικούς μας περισσότερο κι' ἀπὸ ξένους ἡγεμόνες κι' ἀρχηγούς συμμοριῶν, καὶ πότε σὰ σίφη καὶ ὀρδὲς ληστρικές, πὸν γιὰ δικὸ τους πλεόν λογαριασμὸ, εὔρισκαν πάντοτε ἀφορμὲς κι' εὐκαιρίες ἐπιδρομῶν, λεηλασιῶν κι' ἀρπαγῶν⁽²⁾.

Στὴ Μ. Ἀσία καὶ κατόπι στὴ Θράκη, τὴ Μακεδονία καὶ ὕστερα τὴν κυρίως Ἑλλάδα, «Τουρκοπῶλοι» (παιδιὰ Τούρκων καὶ Χριστιανισσῶν) συνεργάζονται μὲ τὴν ὀργανωμένη μεγάλη «ἐταιρία» τῶν Καπλανῶν, πὸν χρησιμοποιοῦν ὡς «ἐπικούρους» καὶ Τούρκους Ὀθωμανοὺς (καθαροὺς Μουσουλμάνους), καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰῶνα, καταλαμβάνουν γιὰ δυὸ χρόνια τὴ Θράκη (1305—1307)⁽³⁾ «πράττοντες ὅ,τι ἤθελον, ἤθελον δὲ τὰ πάντα». Οἱ Καταλανοὶ μὲ τοὺς Τούρκους, καὶ τότε καὶ ἀργότερα «ἐπὶ τριετιάν ὄλην ἔξेत्रαχειλίσθησαν ἐν Θράκη καὶ Μακεδονία εἰς φοβερὰς ληστείας, σφαγὰς, δηώσεις καὶ παντὸς εἶδους βιοπραγίας» κι' οἱ Τούρκοι μισθοφόροι τους, «μετὰ τὴν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα κάθοδον» τῆς συμμορίας, «ἐχωρίσθησαν, ἀλληλοδιαδόχως τελοῦντες ὑπὸ δύο ἀρχηγούς, τὸν Μελλῆ καὶ τὸν Χαλήλ»⁽⁴⁾.

***

Ἄλλὰ κι' οἱ Βυζαντινοὶ, Ἀυτοκράτορες καὶ Δεσπότες, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 13ου ἀκόμα αἰῶνα, ἐμφανίζονται στὴν ἱστορία νὰ χρησιμοποιοῦν τουρκικὰ μισθοφορικὰ

στρατεύματα στις πολεμικές τους επιχειρήσεις. Στόν αὐτοκρατορικὸ στρατό, ποὺ πολιορκοῦσε στὰ 1275 τὴ νέα Πάτρα με ἀρχηγὸ τὸ Δεσπότη Ἰωάννη Παλαιολόγο, βρισκοῦμε καταταγμένους καὶ 30.000 ἰππεῖς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ πλείστοι Τούρκοι μισθοφόροι· καὶ λίγα χρόνια ἀργότερα, στὰ 1290, ὁ Ἀνδρόνικος, στρατοπεδεύει ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα ἐναντίον τοῦ Δεσπότη των Νικηφόρου, με στρατὸ ἀποτελούμενο ἀπὸ 14.000 ἰππεῖς καὶ 30.000 πεζοὺς «ὧν, ὅμως, δυστυχῶς, παρατηρεῖ ὁ Παπαρρηγόπουλος, οἱ πλείστοι ἦσαν Τούρκοι, Κομᾶνοι καὶ Γερμανοὶ μισθοφόροι»⁽⁵⁾.

Ἀπὸ τοὺς Τουρκοκόλους, ποὺ εἶχαν ἀποσχισθεῖ, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ τὴν ἑταιρεία τῶν Καταλανῶν στὰ 1309, «οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Μελήκ, ἐγκατεστάθησαν «παρὰ τῷ Κράλλῃ τῆς Σερβίας, τοὺς δὲ ἄλλους 1300 ἰππεῖς καὶ 800 πεζοὺς ὑπὸ τὸν Χαλήλ, τοὺς βρισκοῦμε πολὺ ἰσχυροὺς στὴ Θεσσαλία»⁽⁶⁾.

***

Γύρω ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, (1310), πρέπει, πιστεύω, νὰ τοποθετήσουμε καὶ τὴν πρώτη κατάληψη τοῦ Ἀργυροκάστρου, τὸ ὁποῖο τότε κατεῖχε «ἄρχων Ἀλβανός», «ἀπὸ ὀρδᾶς Ὀθωμανικᾶς, ἀπὸ βορείου Ἰλλυρίας καὶ Μακεδονίας ὀρμηθείσας», γιὰ τὴν ὁποία γράφει ὁ Λαμπρίδης στὰ Πωγωνιακά του⁽⁷⁾.

Τὰ ἀλβανικὰ φύλα πρωτοφαίνονται στὴν Ἡπειρωτικὴ ἱστορία κατὰ τὸ 1272⁽⁸⁾, καὶ ἐμφανίζονται ἀμέσως νὰ βρισκῶνται σὲ συνεννοήσεις με τοὺς βασιλῆδες τῆς ἀντικρυνῆς ἰταλικῆς γῆς, ἐναντίον τῆς κυριαρχίας τῶν Βυζαντινῶν. Στὰ 1319, τὰ ἀλβανικὰ φύλα εἶχαν ἀρχίσει ἀκάθεκτα νὰ εἰσβάλλουν στὴ Θεσσαλία, καὶ ἀπὸ κεῖ σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Στὰ 1334, ὁ Λαμπρίδης⁽⁹⁾, ἀναφέρει δεύτερη κατάκτηση τοῦ Ἀργυροκάστρου ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, οἱ ὁποῖοι, ὅπως γράφει, κατεῖχαν τότε τὸ Πωγῶνι. Στὰ 1335 πάντως, ὁ Αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος ὁ Γ' ἐκστρατεύει ἐναντίον τους, ἔχοντας μαζί του συμμαχικὸ στρατὸ ἀπὸ πεζοὺς «Ἀγαρηνοὺς», ποὺ τοὺς εἶχε στείλει ἀπὸ τὴν Ἰωνία ὁ σύμμαχός του καὶ ἀρχηγός τους Ἀμοῦρ⁽¹⁰⁾, «καὶ προήλασε μέχρι τῶν περιχώρων τοῦ Δυρραχίου, φονεύων καὶ αἰχμαλωτίζων τοὺς μετὰ τῶν Ἀνδεγαυῶν (Ἀντζιού) συντεταγμένους Ἀλβανούς καὶ καταλαμβάνων τὰς ἑλληνικὰς πόλεις.

Στὰ 1358, ὁ Δεσπότης Νικηφόρος συγκρούεται με τοὺς Ἀλβανούς στὸν Ἀχελῶο, ἔχοντας στὸ στρατὸ του «καὶ Τούρκους τινὰς πειρατὰς»⁽¹¹⁾.

1. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους 1887, τομ. Ε', σελ. 267 καὶ ἐπ.

2. Ἐνθ. ἀν., σ. 225.

3. Ἐνθ. ἀν., σ. 192, 193, 198 καὶ ἐπ.

4. Ἐνθ. ἀν., σ. 187, 188.

5. Ἐνθ. ἀν., σ. 118, 145.

6. Ἐνθ. ἀν., σ. 212.

7. Ἰ. Λαμπρίδης, Ἡπ. Μελ. Πωγωνιακά, σ. 59.

8. Παπαρρηγοπούλου, ἔνθ. ἀν., σ. 116.

9. Ἰ. Λαμπρίδης, ἔνθ. ἀν., σ. 60.

10. Χρονογρ. τῆς Ἡπείρου Α', σ. 98, Παπαρρηγοπούλου, ἔνθ. ἀν., σ. 261.

11. Παπαρρηγοπούλου, ἔνθ. ἀν., σ. 262.

***

Ἀπὸ τὰ μέσα ἀκόμα τοῦ 14ου αἰῶνα, εἶχαν ἀρχίσει εὐρύτατα νὰ κυκλοφοροῦν, στὴ Βαλκανικὴ, τὰ διαρκῶς τότε μετακινούμενα Ὀσμανικὰ στίφη. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ, καθὼς καὶ γιὰ τὴν προσπέλαση τῶν Ὀθωμανῶν στὶς περιοχὰς οὗ Πωγωνίου καὶ—κατόπι—πὶδ νότια, εἰδικώτερα δὲ γιὰ τὸ πρόθυμο προσκύ-

νημα τῶν ἐκεῖ φυλάρχων—τοῦ γνωστοῦ π.γ. ἀργότερα Ἰσαήμ καὶ τοῦ Κωστή—καὶ τὸν ἐξισλαμισμὸν τους, καθὼς καὶ γιὰ τὴν συμμαχίαν τοῦ τότε Δεσπότη τῶν Γιαννίνων, τόσο μὲν τὰ Ὄσμανικὰ στίφη τοῦ Μουράτ καὶ τοῦ γιου τοῦ Βαγιαζίτ τοῦ Γκιλιτρίμ, ποὺ κυκλοφοροῦσαν τότε στὴν Ἠπειρὸν ἀπὸ τὴν στρατηγεῖαν τοῦ Ἐβρενόζ, ὅσο καὶ μὲν τοὺς πῦρ πάντων ἀρνησιθρησκούς πᾶν Ἀλβανούς καὶ τὰ στρατεύματά τους, ἀρκετὰ ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς τῶν Γιαννίνων (Ἀραβαντινό, Λαμπρίδη, Μέκιο καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (Παπαρρηγόπουλο) μαθαίνουμε.

Πολύ, γιὰ τὸ θέμα αὐτό, χαρακτηριστικὰ εἶναι καὶ αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ τὰ Χρονικὰ Τσαραπλανῶν⁽¹⁾ καὶ Δρουπιδας⁽²⁾, τὸν Κώδικα τοῦ Ναοῦ τοῦ Δελβίνου⁽³⁾ καὶ τοῦ Χρονικοῦ τῆς Κόνιτσας⁽⁴⁾. Ὅπως ἀναφέρεται ἀπ' ὄλα αὐτὰ, οἱ Τούρκοι, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα, εἶχαν πᾶν ὑποτάξει τὶς βόρειες περιοχὰς τῆς Ἠπείρου καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ Ἀλβανούς φυλάρχων ἐξισλαμισθῆναι καὶ στρατευόταν μὲ τοὺς Τούρκους.

Γύρω, ἄλλως τε, στὰ τέλη τοῦ ἴδιου αἰῶνα, οἱ Τούρκοι εἶχαν καταλάβει καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας⁽⁵⁾ καὶ, ὅπως ἱστορεῖται, ἀπὸ καιρὸν εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐκπέμπουν ἀποσπάσματα καὶ στὴν Ἠπειρὸν⁽⁶⁾, περισφίγγοντας ὄλα τὰ κάστρα τῆς καὶ πῦρ πολὺ τὸ ὀχυρότερον τῶν Γιαννίνων.

Ἀπὸ τὴν μιά, λοιπόν, τὰ Ὄσμανικὰ στίφη, ποὺ κυκλοφοροῦσαν παντεδύναμα στὴ Βαλκανική. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ἐξουθενωμένη καὶ ἐξευτελισμένη κεντρικὴ τοῦ Βυζάντιου ἔξοσις⁽⁷⁾. Οἱ Ἀλβανοὶ κατόπιν φύλαρχοι, ποὺ εἶτε, ὅπως εἶπαμε, ἐξισλαμισμένοι, εἶτε ἀκόμα Χριστιανοί, περισφίγγαν καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὰ βόρεια τὴν Ἄρτα καὶ τὴν Ἀκαρνανία, γιὰ δικὸν τους δὲ λογαριασμόν, τὰ Γιάννινα. Ἡ ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη τους περιοχὴ, προσκυνημένη καὶ συνθηκολογημένη μὲ τοὺς Τούρκους, ποὺ τοὺς εἶχαν ἐγκαταστήσει ὁ Σπαῆδες. Καὶ στὴ μέση ὄλου αὐτοῦ τοῦ γάους, ἓνα Κάστρο, ὀχυρὸ μὲν, ἀπομονωμένο ὁμως καὶ ἀποστερημένο ἀπὸ κάθε ἐξωκαστρικὴ κυριαρχία.

Ὁ Δεσπότης τοῦ Θωμᾶς Πρελοῦπος, πρῶτος αὐτὸς συμμαχεῖ μὲ τοὺς Τούρκους⁽⁸⁾ καὶ τὸ διάσημον στρατηγὸν τους Γαζῆ Ἐβρενόζ μπεῖ, ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν ὁ δὲ διάδοχός του Ἰζάουλος, ἀφοῦ, γιὰ νὰ βολέψη τὴν κατάστασιν, πῆρε γυναῖκα τοῦ τὴν ἀδελφῆ τοῦ φύλαρχοῦ τους Σπάτα, βρῖσκειται τελικὰ στὴν ἀνάγκη νὰ «προσκυνήσῃ» τὸ Βαγιαζίτ, ὅχι ἀκόμα Σουλτάνο, στὰ 1388, στὴ Σαλονίκη, ποὺ εἶχε πέσει στὰ χεῖρα του, καὶ νὰ γίνῃ ὑποτελής του⁽⁹⁾.

Ὁ Στρατηγὸς τότε Ἐβρενόζ, ἔρχεται στὰ Γιάννινα μαζὺ μὲ τὸν Ἰζάουλο καὶ ὁ σημεῖο τῆς ὑποτελείας, ἐγκατασταίνει—ἔξω πάντως ἀπὸ τὸ Κάστρο—μια μικρὴ προικία ἀπὸ ἄγριους Τουρκομάνους, στὴν περιοχὴ τὴν γνωστὴν ἀργότερα ὡς Τουρκοπάλουκο, ποὺ τὴν προικίζει μὲ ἓνα Τζαμί—τὸ ἀργότερον γνωστὸ ὡς Μπαϊρακλή—καὶ ἓναν Τεκῆ—τὸ γνωστότατον στὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου μας, Τεκῆ Γαζῆ Βρενόζ⁽¹⁰⁾.

Στὰ 1402, ὁ Ταμερλᾶνος παρ' ὀλίγον νὰ διαλύσῃ ὀριστικὰ τὸ Ὄσμανικὸν Κράτος· αἰχμαλωτίζεται μάλιστα ἀπ' αὐτὸν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βογιαζίτ. Τὰ προσκυνημένα τότε Κάστρα, ἀποτινάξουν τὴν Τούρκικὴν ὑποτελείαν⁽¹¹⁾. Στὰ 1403 ὁμως, πεθαίνει ὁ Ἰζάουλος καὶ οἱ Ἀλβανοί, ἀνενόχλητοι πᾶν, καταλαμβάνουν τὸ Γιαννιώτικον Κάστρο.

Ἐμφανίζεται τώρα στὴν Ἠπειρώτικὴ σκηνὴ ὁ Κάρολος ὁ Τόκκος, καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ντόπιων ἀρματωλῶν, διώχνει τοὺς Ἀλβανούς καὶ ἀνασυντάσσει τὸ Δεσποτάτον. Στὸν ἴδιον ὁμως καιρὸν, ἀνασυντάσσονται καὶ οἱ Τούρκοι καὶ στὰ 1411, ἀρχίζουν καὶ πάλιν νὰ εἰσβάλλουν στὴν Ἠπειρὸν καὶ νὰ πολιορκοῦν τὰ Κάστρα τῆς. Καὶ ἀποκρούονται μὲν καὶ πάλιν, ὁμως συνεχίζουν ἀκατάπαυστα τὶς

ἐπιθέσεις τους. Στὰ 1430 πεθαίνει κι' ὁ Κάρολος· καὶ προσκλημένοι ἀπὸ τοὺς κληρονόμους του, οἱ Τούρκοι ὑποτάσσουν πιά δριστικὰ τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο⁽¹²⁾.

1. Στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», 1952, σελ. 800 καὶ ἐπ.
2. Στὰ «Ἡπ. Χρονικά», 1954, σελ. 143, ὑποσ. 1 καὶ στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», 1952, σελ. 790. Δὲς ἐπίσης καὶ τὴν ὑποσ. 3 τῆς σελ. 598 τοῦ ἴδιου Περιοδικοῦ, 1952.
3. Στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά», 1930, σελ. 58 καὶ ἐπ.
4. Δὲς Δ. Σ α λ α μ ά γ κ α : Ἡ ἔνθύμηση τοῦ 1584 στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», 1954, σελ. 33 καὶ ἐπ. Γιά ὅλα τὰ πῶ πάνω, δὲς ἐπίσης ὅπου ἀμέσως προηγουμένα, σελ. 592.
5. Ἱστορία Παπαρρηγοπούλου, ἔκδ. 1887, τομ. 5, σελ. 289.
6. Ὅπου ἀμέσως πῶ πάνω, σελ. 305 καὶ ἐπ. καὶ 314.
7. Δὲς Δ. Σ α λ α μ ά γ κ α, Ἡ ἔνθύμηση τοῦ 1584, στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», 1954, σελ. 592 καὶ ἐπ.
8. Ὅπου στὴν ὑπόσημ. 7, σελ. 685 καὶ ἐπ.
9. Ὅπου στὴν ὑπόσημ. 7, σελ. 687 καὶ ἐπ.
10. Ὅπου στὴν ὑπόσημ. 7, σελ. 784 καὶ ἐπ.
11. Ὅπου στὴν ὑπόσημ. 7, σελ. 687 καὶ ἐπ.
12. Ὅπου στὴν ὑπόσημ. 7, σελ. 688 καὶ ἐπ., 781 καὶ ἐπ.

3γ'. — Ἡ οἰκογένεια τῶν Βρανάδων

Ὁ Γαζῆ Ἐβρενός, δὲν ἦταν ἡ πρώτη φορὰ πού - μὲ τὸν Ἰζάουλο—ἐρχόταν στὰ Γιάννινα. Τὸ πρῶτο πέρασμά του σημειώνεται, ὅπως εἶδαμε, στὸν καιρὸ τῆς Δεσποτείας τοῦ Θωμᾶ Πρελοῦμπου⁽¹⁾.

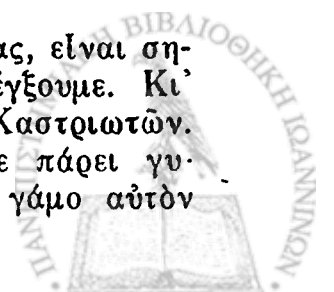
Ὁ Ἐβρενός ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐπισημοτάτους στρατηγούς τοῦ Μουράτ τοῦ Α', «πιθανώτατα χριστιανὸς ὢν τὸ γένος»⁽²⁾, ἔχοντας ὁμως προσφέρει μεγάλες στὸ Ὄσμανικὸ Κράτος ὑπηρεσίες κατὰ τὴν αὐτοκρατορία πέντε Σουλτάνων. Εἰδικὸ γι' αὐτὸν καὶ διεξοδικὸ δημοσιεύει ἄρθρο ἡ Τούρκικη Ἐγκυκλοπαίδεια⁽³⁾ καὶ πολλοὶ εἶναι οἱ θρύλοι κι' οἱ παραδόσεις γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομά του καὶ τὴ δράση του⁽⁴⁾.

Ὁ Ἐβρενός, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ—γιὰ λογαριασμὸ πάντοτε τῶν ἀφεντάδων του—σὰν ὁ πρῶτος ἐπικυρίαρχος τῶν Γιαννίνων⁽⁵⁾.

Ἡ οἰκογένεια τῶν Βρανάδων, ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς πῶ διακριμένες τοῦ Βυζάντιου, μ' ἐξαιρετικὴ δράση κατὰ τὸν ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰῶνα. Ὁ Ξ. Σιδερίδης, σὲ ἄρθρο του δημοσιευμένο στὰ «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», μὲ τὸν τίτλο «Κορτήσιος Βρανᾶς ὁ Ἡπειρώτης»⁽⁶⁾, ἀναφέρει διὲς ἓνα μέλος τῆς οἰκογένειας αὐτῆς πού εἶχε ἐξισλαμισθῆ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, «ἤχμασεν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Καρασῆ—Ὀγλοῦ τῆς Μ. Ἀσίας, φέρον τὸν ἐπινίκειον τίτλον Γαζῆ Ἐβρενός βέη»· διάφορα δὲ ἄλλα μέλη της, «σπουδαίας παρέσχον ὑπουργίας εἰς τὸ κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα Ἰδρυθὲν Ὄσμανικὸν Κράτος».

Οἱ Βρανάδες, πρέπει νὰ ἦταν Ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς· μιὰ γι' αὐτὸ ἐνδειξὴ εἶναι ἴσως τὸ περιστατικὸ, διὲς καὶ ἓνας ἀπὸ τὴν περίφημη οἰκογένεια τῶν Καστριωτῶν, ἀρχικὰ Χριστιανός, κατόπι Μουσουλμάνος, ὅταν ξαναγύρισε στὸ Χριστιανισμὸ, ὀνομάστηκε Βρανᾶς ἢ Βρανῆλος. Ὁ αὐτὸς Ξ. Σιδερίδης, στὸ ἴδιο ἄρθρο, προσθέτει, διὲς ἓνας «Χάμζας Βρανίλος (Βρανᾶ Ὀγλοῦ Βρανόγλης) Τούρκος πρὶν, Χριστιανὸς τὸ 1443, διοικητῆς Κροΐας τὸ 1450, ἐφονεύθη ἐν Βενετίᾳ τῶ 1463», «ὁ δὲ ἀρχηγός, προσθέτει, τῆς οἰκογενείας, τῶ 1368 ἢ 1379, ἐφονεύθη ἐν Ἰωαννίνοις».

Ἡ τελευταία αὐτῆ πληροφορία, γιὰ τὸν ἀρχηγὸ τῆς οἰκογενείας, εἶναι σημαντικὴ· δυστυχῶς ὁμως δὲν ἔχουμε πρόχειρα τὰ μέσα νὰ τὴν ἐλέγξουμε. Κι' ἔπειτα, ὁ Χάμζας Βρανῆλος, πρέπει νὰ ἀνήκε στὴν οἰκογένεια τῶν Καστριωτῶν. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γ. Καστριώτη—τοῦ Σκεντέρμπεϊ—Στανίστας, εἶχε πάρει γυναῖκα του μιὰ Μουσουλμάνη καὶ τὸ παιδί πού γεννήθηκε ἀπὸ τὸ γάμο αὐτὸν

ονομάστηκε Χάμζας(7). Στὰ 1443, ὁ ἀνεψιὸς αὐτὸς τοῦ Σκεντέρμπεϊ, πῆρε μέρος μαζί του στὴ μάχη τῆς Νίσσας, κι' ἀφοῦ κι' οἱ δύο τους αὐτομόλησαν στοὺς ἐχθροὺς τῶν Τούρκων, τὴν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων τῆς ἴδιας χρονιάς, βαπτίστηκε Χριστιανὸς καὶ πῆρε τὸ ὄνομα Βρανᾶς ἢ Βρανῆλος. Τὸν τελευταῖο αὐτὸ τὸν συναντοῦμε ἀληθινὰ Φρούραρχο Κροΐας στὰ 1450.

Νὰ ἔχουν τάχα οἱ Καστριῶτες καμμιά συγγένεια μὲ τὴν οἰκογένεια τῶν Γαζῆ Ἑβρενός; ἢ τὸ ὄνομα Βρανᾶς νὰ εἶναι στὴν Ἑπειρο τόσο ἔνδοξο, ὥστε νὰ ἀρμόζη στοὺς γόνους τῶν εὐγενῶν καὶ ἰσχυρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης;

Ἄς σημειώσουμε ἐπίσης ἐδῶ δι, μὲ τὸ ὄνομα Χάμζα (ἱμν Ἀλῆ, ἱμν Ἀχμέτ), εἶναι γνωστὸς καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τῆς μουσουλμανικῆς αἵρεσης τῶν Δρούσων τῆς Μ. Ἀσίας, ποὺ ἄκμασε στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΑ' αἰῶνα καὶ δι, ἢ αἵρεση αὐτή, εἶναι μίγμα Ἰουδαϊσμοῦ, Χριστιανισμοῦ καὶ Ἰσλαμισμού, ἀπὸ παράδοση δὲ εἶναι γνωστὸ δι, στὰ Γιάννινα, ὑπῆρχε, ἀκόμα κατὰ τὸν αἰῶνα ποὺ πέρασε, μιὰ μουσουλμανικὴ αἵρεση, ποὺ ὡς τόπο τέλεσης τῆς λατρείας τῆς, εἶχε ἓνα εἰδικὸ δωμάτιο τοῦ γνωστοῦ στὴν ἱστορία τῆς πόλης Τεκὲ τοῦ Γαζῆ Βρενός. Οἱ ὄπιοι τῆς, ἀφοῦ συγκεντρωνόταν στὸ δωμάτιο αὐτό, ἀρχίζαν νὰ φωνάζουν ἀδιάλειπτα, «Χάμζα !.. Χάμζα !.. Χάμζα !.., ὥσπου αἰμορραγοῦσαν ἀπὸ τὸ λαιμὸ τους.

1. Ἰ. Λαμπρίδη, Μαλακασιακὰ Α', σελ. 17. Δ. Σαλαμάγκα. Ἡ ἐνθύμηση τοῦ 1584, στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», 1954 σελ. 787.

2. Ἱστορία Παπαρηγοπούλου 1887, τόμ. 5, σελ. 268.

3. Δ. Σαλαμάγκα, ὅπου στὴν ὑπόσ. 1 σελ. 959 καὶ ἐπ. καὶ Παπαρηγοπούλου, ὅπου στὴν ὑποσημείωση 2.

4. Δ. Σαλαμάγκα. Γαζῆ Ἑβρενός, στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» 1953 σελ. 163 καὶ ἐπ.

5. Ὅπου στὴν ὑπόσημ. 4.

6. Στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1928, σελ. 252 καὶ ἐπ.

7. Ἱστορία Παπαρηγοπούλου 1887, τόμ. σελ. 356, 357, 359.

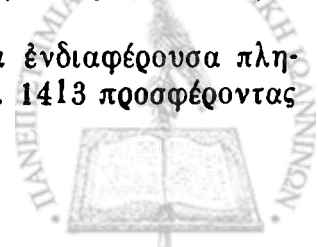
38'.—Ὁ Γαζῆ Ἑβρενός

Ἡ πληροφορία τοῦ Ξ. Σιδερίδου γιὰ τὸ φόνο τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἑβρενός στὰ Γιάννινα, ἄσχετα μὲ τὴν ἱστορικὴ ἢ ὄχι ἀκρίβειά τῆς, εἶναι σημαντικὰ χαρακτηριστικὴ τῶν δεσμῶν τῆς μὲ τὴν Ἑπειρο.

Ἐνας πολυταξιδεμένος περιηγητὴς τοῦ 17ου αἰῶνα, ὁ Ἑβλιὰ Τσελεπῆς, ἀνώτατος διοικητικὸς, στρατιωτικὸς καὶ διπλωματικὸς ἀξιωματοῦχος τῶν Σουλτάνων, γράφοντας γιὰ τὰ Γιάννινα ποὺ τὰ εἶχε ἐπισκεφθῆ στὰ 1670, πρὶν ἀρχίσει τὴν περιγραφὴ τοῦ Φρουρίου τους, ἀναφέρει δι, αὐτὸ «ἐκυριεύθη ἀπὸ τοὺς ἀλλοθρήσκους ἀπὸ τὸν Ἀβρανὸς μπέην(1)».

Ὁ Ἑβρενός, στρατηγὸς ἀρχικὰ τοῦ Ὁρχάν, ἔδρασε κυρίως ἐπὶ τῆς Σουλτανίας Μουράτ τοῦ Α' (1360—1389). Στὴ μάχη τοῦ Κοσσυφοπεδίου, κατὰ τὴν ὁποία σκοτώθηκε ὁ Μουράτ, ὁ Ἑβρενός ἦταν «γέρων», γράφει ὁ Παπαρηγόπουλος(2). Ἐξακολουθεῖ μόλα ταῦτα νὰ ἐμφανίζεται καὶ ἐπὶ Σουλτανίας Βαγιαζίτ τοῦ Α' τοῦ Κεραυνοῦ (1389—1402), μὲ ἔντονη δράση στὴν Πελοπόννησο(3). Κατὰ τὸ 1413, ὁ «γέρων Ἑβρενός βέης», εἶναι ἀκόμα σὲ δράση μὲ τὸ Σουλτάνο Μουσαῖ τῆς μεσοβασιλείας Σουλεϊμάν καὶ Μουσαῖ (1402—1431)(4). Ἐπὶ Σουλτανίας ὁμως Μωάμεθ (Μωχάμετ Μωχαμέτ, Μεχμέτ τοῦ Α' (1413—1421), σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ ἀνωμαλία(5), φέρονται ἀναμεμιγμένοι «οἱ υἱοὶ» πλέον τοῦ Ἑβρενός, ποὺ στὸ μετὰ θά πρέπει νὰ εἶχε πεθάνει.

Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ἀ. Βαπορίδη(5), παίρνουμε καὶ μιὰ ἐνδιαφέρουσα πληροφορία: δι, πρὸς τὸν Μωάμεθ τὸν Α', εἶχαν προσέλθει στὰ 1413 προσφέροντας

είρηνην «πλείστοι ἡγεμόνες Τουρκομάνοι τε καὶ Χριστιανοὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ τῶν Ἰωαννίνων».

Μὲ δ,τι γράφει ὁ Ἐβλιὰ Τσελεπῆς κι' ὁ Ἀραβαντινός, συμφωνεῖ καὶ ἡ παλιὰ Τουρκογιαννιώτικη παράδοση, κατὰ τὴν ὁποίαν, ἀνάμεσα στοὺς πρώτους διοικητὲς τῶν Γιαννίνων, ἦταν καὶ μερικοὶ ἀπόγονοι τοῦ ἐνδόξου ἐκείνου Ἐβρενός(7).

Οἱ μεγάλοι Τούρκοι ἀξιωματοῦχοι, συνήθως, δαπανοῦσαν μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ γιὰ εὐαγεῖς θρησκευτικοὺς καὶ φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς, ἰδρύοντας ἀντίστοιχα «βακούφια» (ἀφιερώματα).—Ὁ Στρατηγὸς δὲ Ἐβρενός φέρεται κι' αὐτὸς σὰν ἰδρυτῆς(8) «πτωχοκομείων καὶ ξενώνων». Ἀνάλογα δὲ ἰδρύματα ἦταν κι' οἱ Τεκέδες, καὶ παρόμοια, ὅπως εἶπαμε κι' ἄλλου, ἰδρυσσε αὐτὸς καὶ στὰ Γιάννινα, κοντὰ στὴ λίμνη, δυτικὰ τῆς προτομῆς τοῦ Μαβίλη, ποὺ εἶναι γνωστὸ στὴν ἱστορία τοῦ τόπου σὰν Τεκὲς τοῦ Γαζῆ Ἐβρενός, προικισμένα παλαιότατα μὲ τὰ γῆπεδα, ὅπου σήμερα εἶναι χτισμένα τὰ οἰκῆματα τῆς συνοικίας Λειβαδιώτη(9).

Εἶχαμε ἐπίσης στὰ Γιάννινα καὶ ἓνα τζαμί, γνωστὸ στὴν ἱστορία τοῦ τόπου μὲ τὸ προσωνύμιον Μπαϊρακλή, ποὺ κι' αὐτό, ὅπως κι' ἄλλου εἶπαμε, ἦταν χτισμένο ἀπὸ τὸν Βαγιαζίτ τὸν Πάνω, δηλ. τὸν Α' (τὸν Γιλντιρίμ) καὶ ὄχι τὸν Β', ὅπως μέχρι σήμερα πιστεύεται. Ὁ Βαγιαζίτ ὁ Β', σουλτάνευσε ἀπὸ τὰ 1481 ἴσαμε τὰ 1512, καὶ τὰ ἱστορικά του, δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν καμμιά εἰδικὴ σχέση μὲ τὰ Γιάννινα. Τούναντιον, στὴν Ἡπειρο (Ἄρτα, Παραμυθιά, Ἀργυρόκαστρο, Κόνιτσα) εἶχαμε κι' ἄλλα τζαμιὰ ἐπίσης μὲ τὸ Μπαϊρακλή ἀξιοσέβαστα, ποὺ ἀποδίδονται(10) κι' αὐτὰ σὲ Σουλτάνο Βαγιαζίτ, ὄχι «παραδόξως», ἀλλὰ ἐντελῶς φυσικά, μὴ καὶ κτήτοράς τους εἶναι, ὄχι ὁ Βαγιαζίτ ὁ Β', ἀλλὰ ὁ νέος ἐπικυρίαρχος τῶν Γιαννίνων Βαγιαζίτ ὁ Α'.

Τὴν ὑποτελεῖα τῶν Γιαννίνων τοῦ 1388, εἶναι φυσικὸ νὰ ἀκολουθήσῃ τότε καὶ τὰ ἄλλα Κάστρα τῆς περιοχῆς. Καὶ τὸ Μπαϊρακλή τζαμί, εἶχεν ἔτσι ὀνομαστῆ, γιὰτὶ κάθε χρόνον, σὲ κάποια ἐπέτειο, ὑψωνόταν στὸ δακτυλίδι τοῦ μινάρε του ἓνα κόκκινον μπαϊράκι, σημεῖο πολεμικῆς κατάκτησης. Ὁ Βαγιαζίτ ὁ Β', δὲν ἔκαμε παρόμοιες σὰν τὸν Α' κατακτήσεις· ἄλλως τε, διὰν αὐτὸς ἀνέβηκε στὸ Σουλτανικὸ θρόνον, τὰ Γιάννινα εἶχαν πίσω τους τοῦλάχιστον πενήντα χρόνια σκλαβιάς, κι' αὐτό, λογαριάζοντας, ὄχι ἀπὸ τὸ 1388, ἀλλ' ἀπὸ τὸ 1430, διὰν εἶχαν συνθηκολογήσει ὕστερα ἀπὸ πολύμηνη πολιορκία κι' ἀπὸ πολυπληθῆ στρατό, κάτου ἀπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Σινὰν Πασιά(11).

Τοῦ Γαζῆ αὐτοῦ Ἐβρενός, ἀναφέρονται στὰ ἱστορικὰ τῶν Γιαννίνων καὶ δύο ἀπόγονοι, πρᾶγμα ποὺ συμφωνεῖ καὶ μὲ τὴν Τουρκογιαννιώτικη παράδοση, κατὰ τὴν ὁποία, οἱ πρῶτοι διοικηταὶ τοῦ τόπου προέρχονται ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ Ἐβρενός.

Οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ τοῦ Ἐβρενός εἶναι οἱ Ἀλῆ καὶ Ἰσῶ, ἀναφέρονται δὲ κατὰ τὸ στάδιο τῶν ἀγώνων τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἀλβανῶν Τοπαρχῶν καὶ φύλαρχων τῶν βόρειων περιοχῶν τῆς Ἡπείρου, Καστριώτη καὶ Ἀρειανίτη Σπάτα Κομνηνοῦ(12).

1. Χρ. Σούλη, Ταξίδι Τούρκου περιηγητῆ στὴν Ἡπειρο, στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὰ Γράμματα» 1944, σελ. 45 καὶ 197.

2. Ὅπου στὴν ὑπόσημ. 1 σελ. 270.

3. Αβ. Βαπορίδου, Βιογραφικὴ τῶν Σουλτάνων ἱστορία, 1894, τομ. Α', σελ. 35

4. Ὅπου στὴν ὑπόσημ. 3, σελ. 40.

5. Ὅπου στὴν ὑπόσημ. 3, σελ. 49.

6. Ὅπου στὴν ὑπόσημ. 3, σελ. 42, 43, 45.

7. Ἰ. Λαμπρίδη, Περιγραφή Ἰωαννίνων, σελ. 48.

8. Ὅπου στὴν ὑπόσημ. 3, σελ. 29.

9. Ἰ. Λαμπρίδη, Περιγραφή Ἰωαννίνων, σελ. 74. Χρονογρ. τῆς Ἡπείρου Β', σελ. 242.

10. Ὅπου στήν ὑπόσημ. 1.
 11. Εἰδικώτερα, Κ. Ἀμαντου, Ὁ ὄρισμός τοῦ Σινάν Πασιά, στή «Ἡπειρ. Χρονικά» 1930, σελ. 197 καί ἐπ.
 12. Π. Ἀραβαντινοῦ Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Β' σελ. 161 καί 176.
 Κ. Παπαρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ Ἑλλήν. Ἔθνους 1887, τόμος 5, σελ. 354 καί ἐπ.

3ε'.—Ἡ δυναστεία τῶν Ἐβρενδῶν

Κατὰ παρόμοιες τῶν Τουρκογιαννιωτῶν παραδόσεις, στὸν περίβολο τοῦ Μπαϊρακλή Τζαμιού, ἦταν θαμμένος ἓνας διοικητῆς Γιαννίνων μὲ τὸ ὄνομα Ζουλφικάρ, γιὰ τὸν ὁποῖο λέγαν ὅτι ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ἀξιωματούχους ποὺ εἶχαν ἔρθει νὰ πάρουν κατοχὴ στὸ Κάστρο τῶν Γιαννίνων⁽¹⁾. Οἱ Τούρκοι αὐτοί, πῆραν γιὰ γυναῖκες τοὺς Χριστιανὲς παρθένας, ποὺ τὶς ἄρπαξαν καθὼς ἔβγαιναν ἀπὸ τὴ λειτουργία τῆς Μητρόπολης τοῦ Κάστρου ἢ κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς λιτανείας ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο ναοῦ, κατὰ ἄλλη ἐκδοχή. Τὸν Ζουλφικάρ αὐτὸν οἱ Τούρκοι τὸν θεωροῦσαν καὶ σὰν γεννάρχη τῆς Δυναστείας τῶν Ἀσλανιδῶν, δηλ. τῆς σειρᾶς τῶν Πασιάδων τῶν Γιαννίνων ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸν Ἀσλάν Πασιά τὸν Α' (1600—1618).

Στοὺς πίνακες πασιάδων τοῦ Λαμπρίδη καὶ τοῦ Ἀραβαντινοῦ⁽²⁾, ἀναγράφεται τὶς ἐποχὲς αὐτὲς ἡγεμονεύσας, ἓνας μόνον Ζουλφικάρ στὰ 1590 μὲ 1600· αὐτὸς ὅμως εἶναι τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατο νὰ ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους Τούρκους ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὰ Γιάννινα· γιὰ τὸν, καὶ στὰ 1430 ἀκόμα νὰ δεχτοῦμε τὴν πρώτη κατάκτηση τῶν Γιαννίνων, ὁ Ζουλφικάρ αὐτὸς θάπρεπε στὰ 1590 νὰ ταν τοῦλάχιστον 180 χρόνων. Πολὺ περισσότερο δὲν μπορεῖ αὐτὸς νὰ εἶναι ὁ γεννήτορας τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Δυναστείας τῶν Ἀσλάν, Ἀσλάν τοῦ Α', ὅπως ἀντίθετα μπορεῖ πολὺ καλὰ νὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ ὀνομάζω Ζουλφικάρ τὸ Β' τοῦ 1590—1600. Οἱ Τούρκοι ὅμως καὶ τὸν Ἀσλάν τὸν Α' ἀκόμα τὸν θέλουν ἀνάμεσα στοὺς πρώτους αὐτοὺς ἀξιωματούχους⁽³⁾, καταγόμενον ἀπὸ τὸ Διαβερκίρ, ἐνῶ ἡ χριστιανικὴ παράδοση⁽⁴⁾, χρονολογικά, πὶδ σωστά, τὸν θέλει Γενίτσαρο καταγόμενον ἀπὸ τὸ Ζαγόρι.

Ὁ Ἀσλάν Πασιάς εἶναι ἱστορικὰ ἐξακριβωμένο ὅτι πέθανε στὰ 1618⁽⁵⁾· εἶναι ὅμως εὐεξήγητο νὰ ἰσχυρίζονται οἱ Τούρκοι γι' αὐτὸν ὅτι ἰσχυρίζονται· δὲν τοὺς ἦταν βέβαια εὐχάριστο, ὁ ἐνδοξος γεννάρχης μιᾶς δυναστείας αἰώνων, νὰ ἦταν ἐξισλαμισμένος Χριστιανός, ὅπως ἦταν ὁ Ἀσλάν ὁ Α'.

Ἄν λοιπὸν δεχτοῦμε ὅτι ἀνάμεσα στοὺς πρώτους Τούρκους ἀξιωματούχους ὑπάρχει κι' ἓνας Ζουλφικάρ, αὐτὸς τότε θὰ πρέπει σίγουρα νὰ εἶναι ἓνας Ἐβρενδῶν, γυιὸς ἢ συγγενῆς τοῦ Γαζή Ἐβρενδῶν, ποὺ αὐτὸς φεύγοντας, μόνος του ἢ μὲ τὸ Βαγιαζίτ, ἀπὸ τὰ Γιάννινα, γιὰ τὸ Κοσσυφοπέδιο, πιθανὸν ἄφησε γιὰ διοικητὴ καὶ ἀρχηγὸ τῆς μικρῆς παροικίας ποὺ θὰ ἐγκατεστάθηκε ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο, ὕστερα ἀπὸ τὴν πρώτη ὑποτέλειά του, στὴν περιοχὴ τοῦ σημερινοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγ. Νικολάου τῆς Ἀγορᾶς. Παρόμοιες ἄλλως τε ἐγκαταστάσεις γνήσιων τούρκικων στοιχείων ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία (ὄχι δηλ. Τούρκων ἐξισλαμισμένων Χριστιανῶν) ἐπεχείρησε ὁ Βαγιαζίτ ὁ Α' καὶ σὲ συνέχεια ὁ διάδοχός του Μουράτ ὁ Β', «περὶ τὴν Φιλιππούπολιν καὶ Ἀξιὸν καὶ Ζαγορὰν καὶ Σόφιαν», ποὺ ὅμως «ἦσαν σχετικῶς ὡς πρὸς τὸν λοιπὸν εὐρωπαϊκὸν πληθυσμὸν σφόδρα εὐάριθμοι»⁽⁶⁾. Οἱ Τουρκομᾶνοι αὐτοὶ ἦταν ἀτίθασσοι καὶ δύστροποι, μὲ ληστρικὰς συνήθειες κι' εἶχαν ἀρχίσει ν' ἀποτελοῦν κίνδυνον καὶ γιὰ τὴν ὀσμανικὴ Κυριαρχία, καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς προσπαθοῦσαν νὰ τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία, ρίχνοντας ταυτόχρονα στὰ νεοκατακτώμενα μέρη τόσο τρομοκρατικὰ καὶ ἐξουθενωτικὰ στοιχεῖα.

Ἡ σχετικὴ στὰ Γιάννινα συνοικία, λεγόταν παλιότερα Τουρκοπάλουκο, ὅπως καὶ συνοικία Λουτροῦ. Φαίνεται λοιπὸν πιθανόν, ἢ παροικία αὐτὴ ν' ἀπό-

κτισε κατά τὸ Τούρκικο σύστημα τῆς ἐποχῆς τὸ πασσαλωμένο περίφραγμά της, τὸ ξύλινο—τέτοιο ἦταν ἀρχικὰ τὸ Μπαϊρακλή Τζαμί—τέμενός της, τὸ χαμάμι της καὶ τὸν Τεκέ της· καὶ γιὰ ὅλα αὐτά, μερίμνησαν οἱ πρῶτοι ἐπικυρίαρχοι τοῦ Κάστρου, Βαγιαζίτ ὁ Κεραυνὸς καὶ Ἐβρενὸς ὁ Γαζή (νικητῆς).

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τρεῖς Ἐβρενὸς (Γαζή, Ἀλῆ καὶ Ἰσᾶ), ποὺ ἀναφέραμε πρὸ πάνου, τόσο ἀπὸ τὸ Λαμπρίδη, ὅσο κι' ἀπὸ τὸν Ἀραβαντινὸ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς ἀκόμα(?), στὰ 1496 μὲ 1500 ἀναφέρεται Πασιᾶς Γιαννίνων κάποιος Φαίτ, χριστιανὸς ἐξισλαμισμένος ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα, ποὺ εἶχε «πολλὴν ἐπιθυμίαν, γράφει ὁ Ἐνετὸς Βαίλος Κερκύρας τοῦ 1498, νὰ ἀποκτήσῃ τὴν Πάργαν, μέρος ἀνήκον εἰς ἡμᾶς». Ὁ αὐτὸς Πασιᾶς, ὅπως πληροφορεῖ μὲ ἐπιστολὴ τοῦ ὁ «Πρωτόγερός του» Σοφιανός, ποὺ εἶχε ἓνα παιδί στὴν Κέρκυρα μαθητευόμενο στὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ὑπὸ τὸν Μόσχον, «ἄνδρα σοφόν», «ἔχει σκοπὸν νὰ ἐπιτεθῆ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης κατὰ τῆς Κερκύρας καὶ διτι πρόκειται ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἐξέλθῃ καὶ ἡ Τουρκικὴ Ἀρμάδα».

Ἀπὸ τὰ 1519 ἴσαμε τὰ 1521, κατὰ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τοῦ Κρατικοῦ Ἀρχείου Βενετίας⁽⁸⁾, τοπάρχης Γιαννίνων, Φλαμπουριάρης (ἀπὸ τὸ Φλάμπουρο) ὅπως τὸ λένε οἱ Ἐνετικὲς Ἀρχές, Σαντζιάκης τῶν Τούρκων (Ἑλληνικὰ σημαιοφόρος), ἦταν ἓνας Ἀλβανὸς ἡλικίας 45 χρονῶν, ποὺ ὅμως δὲν ἀναφέρεται τ' ὄνομά του.

Ἐτοιμαζόταν τότε κάποια ἐκστρατεία κι' ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Φλαμπουράρη, εἶχε φτάσει στὰ Γιάννινα κι' ὁ Χασάν Μουσταφᾶς, πρῶτος τιμαριούχος των, ὡς καὶ ἄλλοι Τιμαριούχοι. «Πλησίον δὲ τῶν Γιαννίνων, εἰς πολλὰ σπήλαια καὶ γοῦβες, κατεσκεύαζον μεγάλην ποσότητα πυρτίδος διὰ τὸν Μέγαν Αὐθέντην τῶν Τούρκων. Ὁ Φλαμπουριάρης αὐτὸς στὰ 1522 διωρίστηκε Καπετᾶν Πασιᾶς, ἀρχηγὸς δηλ. τοῦ στόλου.

Στὰ ἴδια ἔγγραφα, στὰ 1529 ἀναφέρεται κάποιος Γιουστοῦ μπέης (ὡς ὅμως Γιουσοῦφ) σαντζάκης Γιαννίνων, στὸν ὁποῖο ἔγραψαν οἱ Βενετοὶ παρακαλῶντας των νὰ ἐπέμβῃ «ἐν ὀνόματι τῆς φιλίας ποὺ ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ Μεγάλου Αὐθέντου καὶ τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας», διὰ νὰ ἐλευθερωθοῦν ἓνας πλιάρχος, δύο ὑποπλοίαρχοι, δώδεκα ναῦται καὶ ἓνας κωπηλάτης, ἀπὸ τὸ πλῆρωμα Ἐνετικοῦ πλίου ποὺ εἶχε προσεγγίσει στὴ Γουμενίτσα καὶ ποὺ αἰχμαλωτίστηκαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους δύο πέριξ χωριῶν, γιὰ ἐξαγορὰ τους δὲ οἱ Βενετοὶ, πλήρωσαν τελικὰ χίλια Δουκάτα.

Κατόπι, κι' ἀπὸ τὸν Ἀραβαντινὸ κι' ἀπὸ τὸ Λαμπρίδη, πασιᾶδες Γιαννίνων ἀναφέρονται κατὰ σειρά, ἓνας Δουιφῆ ἀπὸ τὴν Κόνιτσα (1550—1590) κι' ὁ Ζουλφικάρ Ἀγᾶς ἀπὸ τὰ Γιάννινα (1590—1600), αὐτὸς ποὺ τὸν ἀναφέραμε καὶ πρὸ πάνου.

Ἐπειτα ἔρχεται ὁ Ἀσλάν Πασιᾶς ὁ Α', ὁ γεννάρχης τῆς Δυναστείας τῶν Ἀσλανιδῶν.

1. Ἰ Λ α μ π ρ ῖ δ η, Περιγραφή Ἰωαννίνων σελ. 31. Χρονογρ. τῆς Ἠπείρου Α', σελ. 165.

2. Δὲς καὶ Χ ρ. Σ ο ὐ λ η ν στὴν Ἐφ. τῶν Ἰωαννίνων «Ἠπειρος» φύλ. 27—5—54.

3. Χ. Σ ο ὐ λ η, ὅπου πρὸ πάνου.

4. Ἰ Λ α μ π ρ ῖ δ η, Μαλακασιακὰ Α', σελ. 54.

5. Χ. Σ ο ὐ λ η, Τουρκικαὶ Ἐπιγραφαί, στὰ «Ἠπ. Χρονικά» 1933, Ἐπιγραφὴ Β'.

6. Κ. Παπαρηγοπούλου Ἱστορ. Ἑλλ. Ἔθνους 1887 Ε', σελ. 238.

7. Κ. Μέρτζιου, Μικρὴ Ἠπειρ. Χρονογραφία, Ἠπειρ. Χρονικά 1940, σελ. 24.

8. Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου.

3 στ'.—Ἀνασκόπηση.—1388—1600

Τὴν περίοδο αὐτὴ ἀπὸ τὸ 1388 ἴσαμε τὸ 1600, τὴν ὀνομάζομε περίοδο τῆς

Δυναστείας τῶν Ἐβρενός, κι αὐτὸ γιατί, τὸ ὄνομα αὐτὸ κυρίως κι ἡ αἴγλη ποὺ εἶχε ἀφήσει πίσω του κυριαρχεῖ ἀπάνου της. Οὔτε ὅμως συνέχειες μπορεῖ νὰ ζητοῦμε σ' αὐτή, οὔτε ὁμαλότητες. Ἀκολουθεῖ κι αὐτὴ τὴν τύχη καὶ τὶς περιπέτειες τῆς κατακτητικῆς ἐξόρμησης τῶν Τούρκων κι εἶναι κι' αὐτὴ σκοτεινὴ ὅπως ἄλλως τε καὶ πολλὰς ἄλλες τῆς Ἡπειρώτικης ἱστορίας.

Προσκύνημα τοῦ Κάστρου ἔχουμε στὰ 1388, κι ἄλλο προσκύνημα στὰ 1413 μὲ 1421⁽¹⁾. Ἐβρενός στὰ 1388 καὶ παιδιὰ τοῦ Ἐβρενός στὰ 1434 καὶ 1455. Ζουλιφκάρ ἀνάμεσα στοὺς πρώτους Τούρκους καὶ Ζουλιφκάρ στὰ 1590. Πασιᾶδες στὰ 1500, 1521, 1529, 1550, μὰ στὰ μεσοδιαστήματα, σκιές καὶ σκοτάδια.

Οἱ Ὀσμανλῆδες, ποὺ ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Δύσης, στὸ δέκατο τέταρτο καὶ δέκατο πέμπτο αἰῶνα, κυριαρχοῦν στὴ Βαλκανικὴ, πολεμώντας, μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς ποὺ ψυχορραγοῦν, γιὰ νὰ τοὺς διαδεχθοῦν, μὲ τοὺς Βενετσάνους ποὺ μεσουρανοῦν, γιὰ τὴν κυριαρχία στὴ Μεσόγειο καὶ στὴν Α. Εὐρώπη.

Στὴν Ἡπειρο, τὰ ἀλβανικὰ φύλα, συμμαχώντας πότε μὲ τοὺς Ἀνδεγαυοὺς τῆς Ἰταλικῆς Χερσονήσου καὶ πότε μὲ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Δεσπότες τῆς Ἡπείρου, πολεμοῦν νὰ κρατήσουν τὶς τοπικὲς τοὺς κυριαρχίες, τὶς χωροδеспοτίες καὶ τὰ τιμάρια τους, δηλώνοντας καὶ ληϊζόμενοι. Καὶ γιὰ ἓνα διάστημα, παίρνουν καὶ τὸ Δεσποτάτο μὲ τὸ Κάστρο του.

Μὲ τὴν πανωλεθρία ποὺ ἔπαθαν οἱ Ὀσμανλῆδες ἀπὸ τὸν Τιμούρ Λέγα, γύρω στὰ 1400, τότε ποὺ κόντεψαν νὰ διαλυθοῦν καὶ σὰν ἔθνος ἀκόμα, τὸ Ἡπειρώτικο Δεσποτάτο, κάτου ἀπὸ τοὺς Τόκους, τὸ Βυζάντιο, κολακεύοντας κι' ἐκλιπαρώντας τὸ νέο κατακτητὴ τῆς Βαλκανικῆς, ἐκπέμπουν τὶς τελευταῖες τοὺς ἀναλαμπές καὶ σιγὰ - σιγὰ σβύνουν καὶ γάνονται μέσα στοὺς πέπλους τῆς ἱστορίας.

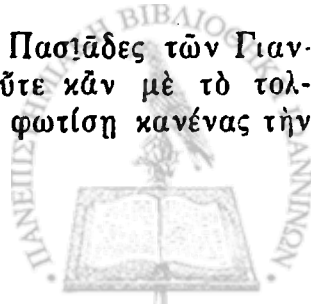
Ὅμως δὲν γάνουν οὔτε τὸ θάρρος τους, οὔτε καὶ τὶς ἐλπίδες τους. Ὁ Σκεντέρμπεης στὴν Ἀλβανία, οἱ Σουλιῶτες στὴν Ἡπειρο, δείχνουν καθαρὰ στὸν καινούργιο κατακτητὴ τὴν πορεία ποὺ σκέπτεται ν' ἀκολουθήσῃ ὁ παλιὸς κυρίαρχος τοῦ τόπου καὶ τωρινὸς ραγιάς. Στὸ Βυζάντιο καὶ σ' ὅλη τὴν παλιὰ Αὐτοκρατορία, ὁ Κληρὸς παίρνει στὰ χέρια του τὶς τύχες τοῦ ἔθνους καὶ τὸ συγκρατεῖ. Στὰ καταρράγια καὶ τὶς ἀκρώρειες, χαράζουν οἱ ἀρματωλοὶ κι' οἱ κλέφτες. Οἱ δάσκαλοι τοῦ Γένους, παίρνουν στὰ χέρια τὸν Πυρσὸ καὶ φωτίζουν τὰ σκοτάδια ποὺ τὸ σκέπασαν.

Στὴν Ἡπειρο, τέσσαρα κυρίως εἶναι τὰ στοιχεῖα ποὺ μάχονται μεταξύ τους: οἱ παλῆοι ἀφεντάδες καὶ χωροδеспοτίες ποὺ, τελικά, ἢ ἐξιλαμίζονται καὶ γίνονται δυνάστες ἢ φεύγουν σὲ φιλόξενες γῶρες, ἢ σκύβουν τὸ κεφάλι ὑπομένοντας καὶ ἀναμένοντας. Οἱ καινούργιοι κατακτητὲς, ποὺ πολεμοῦν νὰ κυριαρχήσουν ὀλοκληρωτικά. Οἱ Βενετσάνοι, ποὺ μάχονται νὰ κρατήσουν τὴ θάλασσα, μητέρα τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς δόξας τους, κι' οἱ Ἀλβανοὶ ποὺ βρῖσκονται διαρκῶς σὲ ἀνταρσία καὶ καταπιέσεις γιὰ τὴν τοπικὴ τους ἐπιβολή⁽²⁾.

Ὁ κατακτητὴς, γίνεται σιγὰ σιγὰ δυνάστης καὶ τυραννικὸς γιὰ τὸ σκλαβωμένο γένος. Κι' αὐτὸ, ὅσο κι' ἂν ἀντιστέκεται σφαδάζοντας κάτου ἀπὸ τὸ σκληρὸ του πέλαμα, σιγὰ - σιγὰ ἐξαθλιώνεται καὶ λιποψυχεῖ⁽³⁾.

Ὅπως ὅμως καὶ στὸ Βυζάντιο, ἔτσι καὶ τώρα στοὺς Τούρκους, ἡ κεντρικὴ ἐξουσία, ποτὲ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ ἀποτελεσματικὰ στὶς μακροσμένες αὐτὲς περιοχὲς τῆς Αὐτοκρατορίας ποὺ λέγεται Ἡπειρος.

Σ' αὐτὸ τὸ σάλιο δύο καὶ πλέον ἑκατονταετηρίδων, οἱ Πασιᾶδες τῶν Γιαννίνων γάνονται μέσα στὴν ἀμφιλύκη καὶ τὴ σκοτεινιά κι' οὔτε κἂν μὲ τὸ τολμηρὸ φῶς τῆς πιδ ἀσύδοτης φαντασίας δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ φωτίσῃ κανένας τὴν δμῆλη ποὺ σκεπάζει τὴν ταραχῶδη αὐτὴ ἐποχὴ.

Κλείνοντας έτσι την πρώτη αυτή περίοδο, θα προσπαθήσουμε να μπούμε, πλουσιώτεροι σε στοιχεία, στην ακόλουθή της (1600—1736), πού αρχίζει με τον 'Ασλάν τον Α' και τελειώνει με τον απόγονό τους Μεχμέτ τον Α', τον λεγόμενο Χατζή Πασιά.

1. 'Α β. Β α π ο ρ ί δ ο υ, Βιογραφική ιστορία των Σουλτάνων 1894 τόμος Α' σελ. 34, 43, 44, 45.

2. Στα 1519, ο πρώτος τιμαριούχος των Γιαννίνων Χασάν Μουσταφά, καθώς και άλλοι μικρότεροι, έτοιμάζονται μαζί με τον Φλαμπουριάδη Γιαννίνων να έπιτεθούν κατά των 'Αλβανών, «πού είναι εις εκείνα τὰ μέρη». ('Ηπειρ. Χρονικά· 1940, Κ. Μέρτζιου μικρή Χρονογραφία της 'Ηπείρου, σελ. 26) 'Υστερα από λίγα χρόνια (1532), πολλά στρατεύματα από την Αύλωνά είχαν συγκεντρωθή στο 'Αργυρόκαστρο, περιμενόταν δέ και 5.000 Γενίτσαροι για να έξοστρατεύσουν κατά των 'Αλβανών. Και στα 1606 ακόμα μεγάλη σύγκρουση δημιουργείται μεταξύ 'Οσμάν Πασιά Γιαννίνων και των κατοίκων του Δελβίνου, κατά την όποία σκοτώθηκαν πάρα πολλοί, τὰ στρατεύματα του 'Οσμάν μπήκαν στο Δέλβινο και έφέρασαν έν στόματι μαχίρας τις γυναίκες και τὰ παιδιά άνω των 10 έτών και έκαναν γενναία λαφυραγωγία (όπου πιό πάνου, σελ. 28 και 35 και Δ. Σαλαμάγκα, 'Η Σηλιά του Δεσπότη, στο περιοδικό «'Ηπειρ. 'Εστία», σελ. 275 και έπ.).

3. Περί τους τριάντα χριστιανοί, έξωρισμένοι από τις 'Ενετικές 'Αρχές Κερκίρας, όπου είχαν καταφύγει από την 'Ηπειρο, υπέβαλαν στο Βάϊλο Αύγουστινο Σανούντο μιá αναφορά ζητώντας να τους έπιτρέψουν να ξαναγυρίσουν στην Κέρκυρα. «...Τώρα έφύγαμε και ήμεις, αναφέρουν μεταξύ άλλων, και είμεθα εις ξένας χώρας, δηλ. εις τας πατρίδας μας και μη δυνάμενοι να υπομένωμεν την άκατανόμαστον τυραννίαν των άπίστων κατακτητών, έπιθυμούντες να αποθάνωμεν υπό την σκιάν της Βενετίας».

'Ας σημειωθή δέ ότι οί Βενετοί, τους είχαν καταδικάσει να ύπηρετήσουν δεκαοχτώ μήνες σαν κωπηλάτες στις γαλέρες, κι' αυτοί, αντί αυτού, παρακαλούσαν να τους αφήσουν να βγάξουν πέτρα από τó βουνό διά τὰ Κίστρα...

'Ο Σανούντο, υποβάλλοντας αυτή την αναφορά στο Δόγη, περιγράφει ότι του την επέδωσαν «...μερικές δυστυχιμένες γυναίκες πού παρουσιάσθησαν ένώπιόν μου με ένα σωρό παιδά... Τόση είναι ή άθλιότης των γυναικών αυτών πού κλαίουν και όδύρονται, φοβούμενοι μήπως οί άνδρες των, άναγκασθοούν και γίνουν Τουρκοί» ('Όπου πιό πάνου, σελίς 32).

3 ζ'.—'Η δυναστεία των 'Ασλανιδών (1600—1788.—'Ασλάν ό Αος

Δέ βρίσκουμε, και στην ιστορία και στην παράδοση, κανένα άλλο συγκεκριμένο περιστατικό πού να έλαμε όνομαστό τον Πασιά αυτόν, έκτός από τó χτίσιμο του όμώνυμου Τζαμιού στη Δυτική πλευρά του Βράχου, αυτό πού είναι ακόμα και σήμερα τó πιό χαρακτηριστικό κομμάτι του τοπίου της πόλης μας, καθώς κι' από τó σημαντικό έπίσης περιστατικό, ότι μπορούμε να τον θεωρήσουμε γεννάρχη της δυναστείας των 'Ασλανιδών, πού συνέχισε τή γεννήτρα των Ζουλφικάρ—'Εβρενόζ.

Τό «'Α(ρ)σλάν», δέν είναι καθ' αυτό κύριο όνομα, αλλά ούσιαστικό, και σημαίνει τó λιοντάρι' και στην περίπτωσή μας, έγινε προσωνύμιο κοσμητικό του Πασιά αυτού των Γιαννίνων, πού δέν ξέρουμε, κατά ποιό ακριβώς τρόπο και από ποιá περιστατικά έγινε άξιος του. Λένε ότι πολέμησε άποτελεσματικά έναντίον των Περσών στο Σεράβ. Είναι πάντως μιá πραγματικότητα, ότι οί Τουρκογιαννιώτες έδειχναν μεγάλο σεβασμό στη μνήμη του και τον θεωρούσαν τον άρχηγό της ένδοξότερης και μεγαλειότερης οικογένειας των Γιαννίνων.

'Ο Β. Πυρσινέλλας⁽¹⁾ σε μιá έργασία του γύρω από τον 'Αλή Πασιά, κáνοντας σύγκριση της κτηματικής του περιουσίας με την περιουσία προηγούμενων πασιάδων, γράφει και τὰ έξης: «Οί Πασιάδες των Γιαννίνων, δέν ειχον τὰ μέσα να αγοράσουν από τὰ περισσεύματα των άποδοχών των ούτε έν έκατοστόν των κτημάτων του 'Αλή Πασιά. Διά να δώσωμεν έν μέτρον συγκρίσεως εις τον άναγνώστην, μνημονεύομεν ότι ή περιουσία την όποίαν έγκατέλιπεν ό μεγαλειότερος έξ αυτών 'Ασλάν Πασιάς ό Α', ήτο περι τὰ 25 τσιφλίκια, τὰ όποία δέν προήρ-

χοντο ἐξ ἀγορῶν ἀλλ' ἐκ δωρεῶν τοῦ Σουλτάνου, διὰ τὰς πρὸς τὴν Αὐτοκρατορίαν μεγάλας ὑπηρεσίας του. Τὰ ἀνωτέρω πολλάκις ἠκούσαμεν διηγούμενα παρ' ἀπογόνων του». Ὁ Λαμπρίδης ἐπίσης τὸν ἀποκαλεῖ «μέγαν τῆς Ἡπείρου ἄνδρα» καὶ γράφει ὅτι ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ Βεζύρου.

Στοὺς στυλοὺς τοῦ πρόναου τοῦ Τζαμιού (τώρα Δημοτικὸ Μουσεῖο) ποὺ ἔχτισε ὁ ἴδιος, ἀφθονοῦν οἱ Τούρκικες ἐπιγραφές ποὺ τὸν ἐξυμνοῦν μακάριο καὶ μέγα· πολλὰς ἀπ' αὐτὰς μοῦ μετέφρασε ὁ Σουπχὴ Φερήτ (μεταφραστὴς τῶν ἐπιγραφῶν ποὺ ἐδημοσίευσεν ὁ Χ. Σούλης στὰ «Ἡπ. Χρονικά»). Ἀπὸ μιὰ μάλιστα ἀπ' αὐτὰς, ποὺ εἶναι γραμμένη στὸ δεύτερο ἀριστερὰ στυλο τῆς μεσαίας σειρᾶς, μαθαίνουμε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀσλάν Πασιά. Ἡ ἐπιγραφή αὐτή, σὲ μετάφραση τοῦ Σουπχὴ Φερήτ, λέει τὰ ἑξῆς: «Τοῦτο τὸ μεγαλειῶδες πρᾶγμα, ὅποιοςδήποτε θὰ τὸ δῆ, σίγουρα θὰ μπῆ στὸν παράδεισο 1028 (1618)· ὁ ὑπογράφων εἶναι ὁ Ἀχμέτ Ἀρσλάν».

Γιὰ τὸν Ἀσλάν Πασιά τὸ Α', οἱ ἱστοριογράφοι τῶν Γιαννίνων, ὅπως ἴδαμε, ἀναφέρουν, ὅτι, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσα παράδοση, ἦταν ἐξισλαμισμένος χριστιανός⁽²⁾.

Στὴν ἐπίμονη αὐτὴ χριστιανικὴ παράδοση, δὲ βρίσκουμε τίποτε τὸ παράδοξο· παρόμοιες περιπτώσεις εἶναι πολὺ συχνές καὶ πολὺ γνωστὲς στὴν ἱστορία τῶν Ὀσμανιδῶν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προηγούμενα περιστατικά, σημειώνουμε ἐδῶ γενικὰ ὅτι ἡ μεγαλύτερη ἐξυπνάδα τῶν Τούρκων, ποὺ ἦταν μονάχα καλοὶ πολεμιστὲς, δὲν εἶχαν ὅμως καὶ ἀντίστοιχον βαθμοῦ ἱκανότητες γιὰ τὴ διοίκηση τῶν φυλῶν ποὺ κατακτοῦσαν, ἦταν ὅτι χρησιμοποίησαν, γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῶν ὑπόδουλων λαῶν, ποὺ ὅμως φρόντιζαν προηγούμενα, νὰ τοὺς κάνουν ὀριστικὰ δικούς τους, ἐξισλαμιζοντάς τους καὶ δίνοντάς τους μεγάλες θέσεις καὶ πολλὰ πλοῦτη.

Ὁ περίφημος π.χ. Ντουραχάν Πασιάς τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰῶνα, ὁ κτίτορας τοῦ Μοναστηριοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ντουραχάνης⁽³⁾, ἦταν πιθανώτατα κι' αὐτὸς χριστιανὸς ἐξισλαμισμένος.

Ἄν ἐξαιροῦσες 4—5 οἰκογένειες, ὅλοι οἱ ἄλλοι Τουρκογιαννιώτες, ὅπως εἶναι γνωστὸ καὶ οἱ ἴδιοι τ' ὠμολογοῦσαν χωρὶς πολλοὺς δισταγμοὺς—, τοῦναντίον μάλιστα—, καταγόταν ἀπὸ ἐξισλαμισμένους χριστιανούς, ἰδιαίτερα μετὰ τὸ 1635. Τριακόσιοι πενήντα χριστιανοὶ τιμαριοῦχοι, ἐξισλαμίσθησαν στὶς ἀρχές τοῦ 17ου αἰῶνα, γιὰ νὰ κρατήσουν τὰ προνόμιά τους καὶ τὰ τιμάρια τους⁽⁴⁾.

Οἱ Τοῦρκοι, φρόντιζαν ἐπίσης πολὺ συχνὰ ν' ἀνανεώνουν τὸ αἷμα τους μὲ καινούργιο χριστιανικό. Ὄταν δὲν συνέχιζαν ἐντατικὰ τοὺς ἐξισλαμισμοὺς, ἔπαιρναν χριστιανὲς γυναῖκες. Τὸν περασμένο ἀκόμα αἰῶνα ὁ Ριφάτ μπέης, γιὸς τοῦ Ἀσὴμ μπέϊ (γιουοῦ τοῦ Πασσόμπει), τὴ μητέρα του Σιούλα (Χρυσούλα, Χρυσή), ποὺ εἶχε φέρει ὁ πατέρας του ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, ζοῦσε στὸ σαράϊ του μὲ τὴ μάννα της καὶ τῆς εἶχε χτίσει ἐκεῖ κι' ἓνα ἐκκλησάκι, τὴν κήδευσεν μὲ Δεσπότη, ἑφτά παπάδες καὶ μεγάλη τελετουργικότητα στὸ Νεκροταφεῖο τοῦ Ἀρχιμανδρειοῦ⁽⁵⁾. Στὸ Νέο Κουβαρά τοῦ Μητροπολίτη Ἀθηναγόρα⁽⁶⁾, ἀναγράφεται σειρά χριστιανῶν γυναικῶν ποὺ συζοῦσαν μὲ Ὀθωμανοὺς περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα, ἂν καί, τὸ συζοῦσαν, ἐδῶ, δὲν ἐφαρμόζεται σὲ ὅλους τους. Οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτὰς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ἴδιο δημοσιευόμενον κατάλογο, ἦταν «ντάντες» καὶ «βάγιες σὲ τούρκικα σπίτια τῆς ἐποχῆς, κι' ἔδιναν μόνον τὸ γάλα τους στὰ Τουρκάκια.

Βάγια (ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ Balia) εἶνε ἡ τροφός, ἡ βυζάστρα, ἡ παραμάννα, καὶ «ντάντα» εἶναι ἡ δική μας νταντὰ ἢ ἐπιφορτισμένη μὲ τὴν ἀνατροφή καὶ τὴν πρώτη καθοδήγηση τοῦ παιδιοῦ. Αὐτὰς, μέναν διαρκῶς στὰ σπίτια ὅπου ὑπηρε-

τοῦσαν καὶ ἦταν συνήθως ἀπὸ τὸ πιδ ἔμπιστά τους πρόσωπα, χωρὶς ὁμως καὶ νᾶχουν κόψει τοὺς δεσμούς τους μὲ τὶς οἰκογένειες ἀπ' ὅπου προερχόταν καὶ χωρὶς νὰ ἔχουν δημιουργήσει, κανένα—νόμιμο τοῦλάχιστο δεσμὸ—στὰ σπῖτια, ὅπου μέναν κι' ὅπου συνήθως τοὺς δείχναν μεγάλο σεβασμὸ καὶ πολλή στοργή.

Τόσο ὁ Ἀραβαντινός, ὅσο καὶ ὁ Λαμπρίδης, καθορίζουν τὴ διάρκειά τῆς Τοπαρχίας τοῦ Ἀσλάν Πασιᾶ ἴσαμε τὸ 1612· κι' αὐτό, γιὰ τὴ χρονιά αὐτὴ (κατ' αὐτούς), στὴν Ἐπανάσταση τοῦ Διονύσιου τοῦ Σκυλόσοφου, καταστολέας τῆς, ἀναφέρεται ἓνας Ὁσμάν Πασιᾶς· κι' ἀπ' αὐτὸ συμπεραίνουν ὅτι θὰ εἶχε παύσει τότε νὰ εἶναι Τοπάρχης Γιαννίνων ὁ Ἀσλάν. Σφαλερὰ ὁμως. Ἡ Ἐπανάσταση πρῶτα τοῦ Σκυλόσοφου, κατὰ νεώτερες ἐξακριβωμένες πληροφορίες, ἔγινε στὰ 1611. Σὲ ἐπίσημα δὲ ἔγγραφα τοῦ Κρατικοῦ Ἀρχείου τῆς Βενετίας⁽⁷⁾, μνημονεύεται μὲ χρονολογία 25 Μαΐου 1615, ὅτι ὁ Ἀσλάν Πασιᾶς τῶν Γιαννίνων, κυβερνᾷ καὶ τὰ σκαλώματα τῆς ἔναντι (σχετικὰ μὲ τὴν Κέρκυρα) ἠπειρωτικῆς ἀκτῆς.

Ὁ Ἀσλάν Πασιᾶς ὁ Α', πέθανε στὰ 1618. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι διατηρήθηκε αὐτὸς Τοπάρχης Γιαννίνων, ἴσαμε τὸ θάνατό του· καὶ ὅτι, ὅσοι στὸ μεταξὺ διάστημα ἀναφέρονται στὴ διακυβέρνηση τῆς Τοπαρχίας, θάταν προσωρινοὶ ἀναπληρωτῆς του κατὰ τὶς ἀπουσίες του γιὰ συμμετοχὴ σὲ ἐκστρατείες στὴν Ἀνατολή.

Κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ κινήματος, σκοτώθηκε στὰ Γιάννινα κι' ἓνας Αὐδῆ μπέης, πὸν «ἦτο προηγουμένως διοικητῆς»⁽⁸⁾.

1. «Ἡπ. χρονικά» 1938 σελ. 130 ὑποσ. 2.
2. Ἰ. Ν. κ. ο. λ. ἰ. δ. η., Ἱστορικὴ μονογραφία περὶ Βεζήτης, σ. 115.
3. Δὲς Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Α' σελ. 162.
4. Ἰ. Λ. α. μ. π. ρ. ἰ. δ. η., Περιγραφή Ἰωαννίνων, σελ. 45.
5. Ἰ. Λ. α. μ. π. ρ. ἰ. δ. η., Ἀλῆ Πασιᾶς σελ. 12.
6. «Ἡπειρ. Χρονικά» 1925, σελ. 26 καὶ ἔπ.
7. «Ἡπειρ. Χρονικά» 1940, σελ. 38.
8. Ὅπου ἀμέσως πιδ πάνου, 1938, σελ. 83.

3η'.—Συνέχεια τοῦ Ἀσλάν

Ἡ περίοδος αὐτὴ, ὕστερα ἀπὸ τὸ κίνημα τοῦ Σκυλόσοφου⁽¹⁾, εἶναι ἐξαιρετικὰ καταστρεπτικὴ γιὰ τὸ Χριστιανισμὸ τῶν Γιαννίνων καὶ τῆς Ἡπείρου γενικὰ. Ἡ ἀποτυχημένη ἐπανάσταση τοῦ Διονυσίου Τρίκκης, ἔδωσε στοὺς κατακτητῆς τὴν ἀφορμὴ πὸν ζητοῦσαν, γιὰ νὰ μεταβάλλουν, ἀνοιχτὰ πιδ, τὰ ὑπολείμματα τῆς προνομιακῆς κατάστασης πὸν εἶχε δημιουργήσει γιὰ τὸ Κάστρο τῶν Γιαννίνων ἢ συνθήκη τους μὲ τὸ Σινάν Πασιᾶ στὰ 1430, σὲ μιά, χωρὶς πιδ προσχήματα, σκληρὴ τυραννία.

ἴσαμε τὰ 1611, στὴ διοίκηση τῆς περιοχῆς τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων ἐπικρατοῦσε σίγουρα ἀκόμα τὸ παλῆν φεουδαρχικὸ σύστημα. Χωροδεσπότες, ἄρχοντες καὶ κληρὸς, εἶχαν ἀκόμα τὰ τιμάριά τους, τὸ Κάστρο τους, τὸ στρατό τους· παρόμοιο δὲ σύστημα ἐπικρατοῦσε καὶ σὲ ἄλλα ἠπειρωτικὰ κάστρα. Στὴν ὕπαιθρο, βέβαια, εἶχαν ἀρχίσει ἀπὸ πολὺ νωρίτερα οἱ πιέσεις τοῦ δυνάστη κι' οἱ ἐξισλαμισμοί, ἀπὸ τὸ 1580 δὲ καὶ τὸ παιδομάζωμα.

Μετὰ τὸ 1611 ὁμως, οἱ Χριστιανοὶ διώχτηκαν ἀπὸ τὸ Κάστρο καὶ τὴ θέσση τους τὴν πήραν οἱ Τοῦρκοι. Στὸ 1635, ὕστερα ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιο τῆς ἐκστρατείας τῆς Περσίας⁽²⁾, κανένας στὴν περιοχὴ τοῦ Κάστρου δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι σπαῆς ἢ τιμαριούχος, ἀν δὲν ἦταν μουσουλμάνος. Καὶ τότε εἶναι πὸν, ὅπως εἴπαμε καὶ πιδ πάνου, τριακόσια πενήντα χριστιανοὶ χωροδεσπότες τῶν Γιαννίνων ἐξισλαμι-

σθηκαν ομαδικά. Έτσι, καταστράφηκε οριστικά ή παληά στρατιωτική οργάνωση και δύναμη τῶν χριστιανῶν, κατεδαφίστηκαν οἱ ἐκκλησίες, τόσο τοῦ Κάστρου ὅσο κι' οἱ περισσότερες ἀπὸ τὴς ἔξω, τὰ ἴδια δὲν ἔγιναν καὶ σ' ὄλη τὴν Ἡπειρο.

Ἡ περίοδο αὐτή, μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ δλοκλήρωση τῆς κατάκτησης τῆς χώρας ἀπὸ τοὺς Τούρκους κι' ἡ ἔνταση τῆς ἀντικατάστασης τῶν χριστιανῶν χωροδεσποτῶν ἀπὸ μουσουλμάνους⁽³⁾. Καί, σὰ σημάδι τῆς, χτίζονται τὰ τζαμιὰ Ἀρσλὰν Πασιᾶ καὶ Φειγιῆ (τῆς κατάκτησης).

Στὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος τοῦ Διονύσιου, Πασιᾶς τῶν Γιαννίνων ἀναφέρεται ὁ Ὄσμὰν Πασιᾶς ἀπὸ τὴν Παραμυθιά, γαμβρὸς σὲ ἔγγονῆ τοῦ Ἀσλὰν Πασιᾶ.

Ὁ Ὄσμὰν Πασιᾶς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τοῦ Κρατικοῦ Ἀρχείου Βενετίας (ὄπου πιδ πᾶνου), στὰ 1606, ἦταν σαντζιάκης Δέλβινου κι' ἀργότερα Αὐλῶνος. Στὰ 1610, τὸν βρίσκουμε στὴν Παραμυθιά: «ἐκδηλωθείσης δὲ ἐκεῖ πανώλους, οἱ κάτοικοι ἔφυγαν στὰ βουνά», αὐτὸς δὲ καὶ ἡ οἰκογένειά του ἔφυγαν γιὰ τὰ Γιάννινα.

Στὰ 1612, ἀναφέρεται κάποιος Σουσεῖν Τσελεπῆς, σύγγαμβρος τοῦ Ὄσμὰν τῆς Παραμυθιάς, καὶ στὰ 1613, «...οἱ σαντζιάκαι, Μπεκίρ μπέης τῶν Γιαννίνων, Χουσεῖν μπέης τοῦ Δελβίνου καὶ Καβρῆ Πασιᾶ Μουσταφᾶ Κόκκα»⁽⁴⁾ ζητοῦν ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς νὰ συλλάβουν καὶ νὰ τοὺς παραδώσουν τὸν Ὄσμὰν Πασιᾶ πού εἶχε καταφύγει στὴν Κέρκυρα «ἐντὸς δύο βαρκῶν ἐκ Πάργης».

Σὲ δυὸ μεγάλους κλάδους διαιρέθηκε, ἀμέσως μετὰ τὸν Ἀσλὰν τὸν Α', ἡ ὁμώνυμη Δυναστεία του, ἀπὸ τὰ δυὸ Παιδιά του: τὸν Μουσταφᾶ καὶ τὸν Τζιελιαλῆ (Τζιελιλ Ἀλῆ = Ἐνδοξο, μέγα Ἀλῆ), πού ὁ Λαμπρίδης⁽⁵⁾ ἀποκαλεῖ «περίδοξους υἱούς του»· εἰδικώτερα δὲ γιὰ τὸν Τζιελιαλῆ ἀναφέρει ὅτι «εὐκλεῶς ἐπολέμησεν, διώκησεν ἀλλαχοῦ τῆς πατρίδος συνετῶς καὶ ἀθάνατον μνήμην κατέλιπε διὰ τῶν ἀγαθοεργιῶν του».

Ἡ Ἐφημερίδα «Ἰωάννινα», στὸ φύλλο τῆς τῆς 19/4/1870 (1 Σαφῆρ 1287), τὸν ἀποκαλεῖ Βεζύρη: «Ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Βεζύρης Ἀλῆ Τζιελιλ Πασιᾶς, υἱὸς τοῦ Μεγάλου Ἀσλὰν Πασιᾶ, πρὸ 280 ἐτῶν (1590), γράφει, εἶχε κτίσει κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς τότε ἐποχῆς εἰς Ἰωάννινα Πύργον, ὅστις ἐκάη τὴν 13 Ἀπριλίου ἐκ κεραυνοῦ. Ὁ πύργος διετέλει ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ Τζιελιᾶ βέη, ἀπογόνου του, καὶ ἦτο ἀκατοίκητος, ἀρχαῖος καὶ στερεᾶς κατασκευῆς, εἶχε τέσσαρα δωμάτια, ὕψος ὀγδοήκοντα πήχεων καὶ οἱ ἐντὸς θάλαμοι ἦσαν ἐπίχρσοι καὶ κομψῶς ἐπεξεργασμένοι». Τὸν Πύργο αὐτὸ τὸν συναντοῦμε καὶ στὰ ἱστορικὰ τῆς Ἐπανάστασης τοῦ Σκυλόσοφου.

Ἐκεῖνος, ἐν τούτοις, πού ἔδωκε τοὺς Τοπάρχες τῶν Γιαννίνων, ἦταν ὁ κλάδος τοῦ πρωτότοκου γιου τοῦ Ἀσλὰν, Μουσταφᾶς, ὅπως αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τοὺς πίνακες διαδοχῆς στὸ θρόνο τῶν Γιαννίνων, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεννεαλογικὸ τους δέντρο. Ἀπὸ τὸν ἄλλο κλάδο, βγήκαν δυνατὲς οἰκογένειες τοπαρχῶν τῆς Ἀρβανιτιᾶς καὶ Στρατιωτικοὶ Διοικητὲς τῆς περιοχῆς τῶν Γιαννίνων.

Στὰ 1626, ἀναφέρεται Πασιᾶς Γιαννίνων ἓνας Ἀλῆ Πασιᾶς⁽⁷⁾.

Στὰ 1630, κατὰ τὸν Ἀραβαντινό, κάποιος υἱὸς Βετζῆπ Ἀγᾶ ἀπὸ τὰ Γιάννινα⁽⁸⁾, πού κατεδαφίζει τὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικόλαου τῆς Ἀγορᾶς «προσφάτως ἀνεγερθέντα», μὲ ἄδεια φαίνεται τοῦ πρῶην Τοπάρχη⁽⁹⁾.

Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1637, στὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου, συνταντοῦμε κάποιον «Ἀσλὰν Πασιᾶ, πρῶην Πασιᾶ Γιαννίνων, ὑποπτον ἀποστασίας, πού κατώρθωσε μὲ τὸ μέσον τοῦ Kusnamegi (ἴσως Χουσνῆ μπεγί), νὰ τὸν συγχωρήσῃ ὁ μέγας Αὐθέντης καὶ ὄχι μόνον τοῦ ἐχάρισε τὴν ζωὴν ἀλλὰ καὶ τὸν ἔκαμε Μπεϊλῆρ μπέην τῆς Ἑλλάδος».

Στὰ 1639, στὰ ἴδια ἔγγραφα ἀναφέρεται ὅτι «ἐκεῖνος ὁ Ἀσλάν Πασιᾶς Παβάνογλου (μήπως Ἀσλάνογλου;), πρῶην Πασιᾶς τῶν Γιαννίνων ποὺ ἐμελέτα νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Κερκύρας πέθανε»· καὶ σὲ ἄλλο ἔγγραφο τῆς αὐτῆς χρονιάς, ὅτι «ὁ Ἀσλάν, ἦτο πρὸ δύο ἐτῶν Πασιᾶς Γιαννίνων καὶ εἶχε κηρυχθῆ ἀποσιάτης τοῦ Μεγάλου Αὐθέντου. Οὗτος εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ καταλάβῃ τὴν Κέρκυραν...».

Σὲ ἄλλο ἐπίσης ἔγγραφο τῆς ἴδιας σειρᾶς, ἀναφέρεται ὅτι ὁ τοῦ 1636 Ἀλῆ Πασιᾶς «ἐκηρύχθη ἐπαναστάτης ἀπὸ τὸν Μέγαν Αὐθέντην καὶ ἐπειδὴ ἔμαθε ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἀποκεφαλισθῆ, συνήθροισε 4.500 ἄνδρας καὶ προτίθεται νὰ ἀμυνθῆ».

Ποῖος τάχα νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ Ἀλῆ Πασιᾶς, ποὺ φρίνεται, χωρὶς ἄλλο νὰ εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν Ἀσλάν Πασιᾶ τοῦ 1637 καὶ τὸν Ἀσλάν Πασιᾶ Παβάνογλου (μήπως Ἀσλάνογλου ἢ Πασήογλου;) τῶν ἐγγράφων τοῦ 1637 καὶ 1639;

Ὁ Ἀραβαντινός⁽¹⁰⁾, προκατόχους στὸ θρόνον τῶν Γιαννίνων τοῦ Ἀσλάν Πασιᾶ τοῦ 1711 (1702—1720), ἀναγράφει τὸν πάππυ του Ἀσλάν Πασιᾶ (τὸν Α΄), τὸ θεῖο του (ἀδελφὸ δηλ. τοῦ πατέρα του) Ἀλῆ Πασιᾶ, καὶ τὸ γεννήτορά του, Μουσταφᾶ Πασιᾶ, «διοίκησαντας τὴν ἐπαρχίαν Ἰωαννίνων κατὰ τὸ διάστημα τῆς ΙΖ΄ ἑκατονταετηρίδος». Ἀλῆ δὲ Πασιᾶς, ἀδελφὸς τοῦ Μουσταφᾶ, εἶναι ὁ Τζιελῆλ Ἀλῆ, γυιὸς τοῦ Ἀσλάν τοῦ Α΄.

Συμπραίνουμε λοιπόν, ὅτι ὁ Ἀλῆ Πασιᾶς τοῦ 1636, ὁ Ἀσλάν Πασιᾶς, στασιαστῆς τοῦ 1636, καὶ τῶν ἐγγράφων τοῦ 1637 καὶ 1639, εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Τζιελῆλ Ἀλῆ Πασιᾶ, δευτερότοκο γυιὸ (Ἀσλάν-ογλου) τοῦ Ἀσλάν Πασιᾶ τοῦ Α΄.

Καὶ στὴν αἴθουσα τοῦ Πύργου τοῦ Τζιελῆλ αὐτοῦ Ἀλῆ Πασιᾶ θὰ προσευχήθηκε ὁ Ἐβλιὰ Τσελεπῆς ποὺ τὸν ἀποκαλεῖ στρατηγὸ Ἀλῆ Πασιᾶ «ἐνώπιον ὄλων τῶν εὐγενῶν καὶ τιμημένων μὲ σουλτανικὰς τιμὰς» Ὀθωμανῶν τῶν Γιαννίνων⁽¹¹⁾. Κι' ἐμεῖς, ὡς τὸν ἀποκαλέσουμε Τζιελῆλ Ἀλῆ Ἀσλάν τὸ Β΄.

Στὰ 1643 ἀναφέρεται κάποιος «ἐξοχώτατος Βεζίρ Ἀσῆμ⁽¹²⁾».

Στὴ σειρὰ αὐτῶν τῶν ἐγγράφων, ἐμφανίζεται κι' ἄλλος ἀκόμα Ἀσλάν. Ἐνας Μουσταφᾶ Ἀγᾶς, μετέφερε καὶ παρέδωσε τὸν Ἐνετὸ Διοικητὴ Κερκύρας τὸ Νοέμβριον τοῦ 1644, ἐπιστολὴ τοῦ Ἀσλάν μπέϊ τῶν Γιαννίνων, γραμμὴν Ἑλληνιστί, ποὺ ἀρχίζει ἔτσι: «Ἡμεῖς, Ἀσλάν Πασσηόγλου, Μπέης κυβερναρχὸς τῶν Γιαννίνων καὶ Πρεβέξης, λόγῳ τῆς ἀμέτρου ἐξουσίας καὶ δυνάμεως Βασιλικῆς μεθ' ὧν περιβάλλεται, πρὸς τὸν ἀγαπητὸν φίλον κύριον τοῦ Φρουρίου τῆς Κερκύρας».

Τὸ Φλεβάρη τοῦ 1645, ἀναγράφεται ἐπίσης ἡ πληροφορία, ὅτι ὁ Ἀσλάν μπέης ἔγινε Πασιᾶς τῆς Μπάσνας καὶ τοῦ Σεραγιέβου καὶ τοῦ ἐδόθη ὡς δῶρο καὶ τὸ Πασιαλίκι τῶν Γιαννίνων. Στὶς 30 Ἀπρίλη 1645, ὁ Νικόλας Σουγδουρῆς, Πρόξενος Λεβαντίνος, μετέφερε ἀπὸ τὰ Γιάννινα στὴν Κέρκυρα τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Ἀσλάν μπέης, προσκαλοῦσε μὲ γράμμα του στὰ Γιάννινα ὄλους τοὺς Σπαγῆδες, νὰ πᾶν ἐσπευσμένως στὴ Σαλονίκη. Τὸ δὲ Νοέμβριον τῆς αὐτῆς χρονιάς, τὸν Ἀσλάν μπέη αὐτόν, τὸν βρῖσκουμε στὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ συνεννοῆται—μὲ ταχυδρομῖους—μὲ τὰ Γιάννινα, γιὰ ἐπικειμένη ἐκστρατεία κατὰ τῆς Κερκύρας.

Τρίτος λοιπόν αὐτὸς Ἀσλάν Πασιᾶς· κι' ἔτσι ὁ Ἀσλάν Πασιᾶς τοῦ 1711, ὁχεται τέταρτος στὴ σειρὰ τῶν Ἀσλάν Πασιάδων τῶν Γιαννίνων.

Στὰ 1651, ἀναφέρεται ἀνώνυμα Βεζύρης Ἰωαννίνων ποὺ ἀποπειράθηκε αὐτὸ μὲ ἄλλους 30 Πασιάδες νὰ δηλητηριάσουν τὸ Μπέϋ (πιθανώτατα Μπεϋλέρ μπεϋ) καὶ «ἀνακαλυφθεὶς ἀντεκατεστάθη» μὲ τὸν ἀνεψιὸ του Πασιᾶ πού, ἀπὸ

τούς συνωμότες, μερικούς στραγγάλισε, άλλους σκότωσε και εξαφάνισε όλους τους οπαδούς τους ανερχόμενους σὲ 9 000⁽¹³⁾.

Στὰ 1658, ἀναφέρεται ἀόριστα κάποιος Ἴνκο Πασιάς, πού ὁ θαλαμηπόλος του ἦτο κατάσκοπος τῶν Βενετῶν. Στὰ 1659 ὁ Ὄσμάν Καραπιπέρης ἦταν Διοικητὴς τῆς ἀπέναντι Ἡπειρώτικης χώρας. Στὰ 1662, ὁ Βείκος, εἶναι Μπευλέρμπεης Ἑλλάδος⁽¹⁴⁾.

Ὁ Ἀραβαντινὸς ἀναφέρει⁽¹⁵⁾, στὰ 1660 Τοπάρχη Γιαννίνων ἕναν Ἀλῆ Πασιά, πού, λέγεται, «ἐξεστράτευσε μετὰ Ἡπειρωτῶν εἰς Κρήτην» κατὰ τὴ διάρκεια πολέμου, πού ὅμως εἶχεν ἐκραγεῖ ἀνάμεσα Βενετίας καὶ Τουρκίας στὰ 1645.

Ἀπὸ τὸ Σπαχῆ Φερῆτ, γιὰ τὸν ὁποῖο μιλήσαμε πρὸ πάνου, ἔχω τὴν πληροφορία, ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἀσλάν, ὁ ἐπιλεγόμενος Κουτσιούκ (Μικρός, κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸν Ἀσλάν Πασιά τὸν Α' πού ἦταν ὁ Μέγας), σκοτώθηκε σὲ μιὰ ἐκστρατεία στὴν Κρήτη. Αὐτὸς ὅμως, ἀναμφισβήτητα, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ Ἀλῆ Πασιάς Ἀσλάν Πασιάς Παβάνογλου, ὁ γιὰ μᾶς Τζιελλ ἢ Τζιελιαλῆ Πασιάς, πού, ὅπως ἴδαμε, πέθανε στὰ 1639. Ὁ Ἀραβαντινὸς ἐδῶ, κάνει ἴσως σύγχυση μὲ τὸ μπέυ Πασσήογλου στὰ 1645, πού αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνος πού ἐξεστράτευσε καὶ φονεύθηκε στὴν Κρήτη.

Ὅπωςδήποτε, ἡ πληροφορία αὐτὴ τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἀποτελεῖ μιὰ ἀκόμα ἔνδειξη ὅτι ὁ Τζιελιαλῆ Πασιάς, ἡγεμόνευσε πιθανώτατα καὶ στὰ Γιάννινα, καὶ ὄχι μονάχα «ἀλλαγοῦ», ὅπως σημειώνει ὁ Λαμπρίδης.

1. Δὲς καὶ Δ. Σ α λ α μ ἄ γ κ α, Ἡ Σηλιά τοῦ Στυλόσοφου, Ἐκδ. Περιόδ. «Κιβρωτός», Ἀθήνα 1953.
2. Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Α', σελ. 225 καὶ ἐπ.—Ἰ. Λ α μ π ρ ῖ δ η, Κουρεντιακά σελ. 7. Κ. Μ έ ζ ι ο υ, Ἱστορία τῆς Ἡπείρου σελ. 113 καὶ ἐπ.
3. Ἰ. Λ α μ π ρ ῖ δ η, Ἀλῆ Πασιάς, σελ. 9 καὶ ἐπ.—Κουρεντιακά, σελ. 40 καὶ ἐπ. καὶ ἄλλου.
4. «Ἡπειρ. Χρονικά» 1940, σελ. 37.
5. Περιγραφή Ἰωαννίνων, σελ. 49.
6. Δὲς γι' αὐτὴ, Δ. Σ α λ α μ ἄ γ κ α, Περίπατοι στὰ Γιάννινα, στὴν Ἐφημ. Γιαννίνων «Κραυγή», φύλ. 19—8—48.
7. Ὅπου στὴν ὑπόσ. 4, σελ. 41, 42.
8. Δὲς καὶ Ἀ θ η ν α γ ὄ ρ α, Νέος Κουβαράς, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1929, σελ. 15.
9. Δὲς καὶ Δ. Σ α λ α μ ἄ γ κ α, Περίπατοι στὰ Γιάννινα, στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρωτικά Γράμματα», τεῦχος 9—10.
10. Ὅπου στὴν ὑπόσ. 2, σελ. 231, ὑπόσ. 1.
11. Ὅπου στὴν ὑπόσ. 9, σελ. 246.
12. Ὅπου στὴν ὑπόσ. 4, σελ. 45.
13. Ὅπου στὴν ὑπόσ. 4, σελ. 50.
14. Ὅπου στὴν ὑπόσ. 4, σελ. 52.
15. Ὅπου στὴν ὑπόσ. 2, σελ. 229, ὑπόσ. 2.

30'.—Μιά καινούργια μικτὴ ἀριστοκρατία

Ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ (ἔγγραφο Ἀρχείου Βενετίας), μαθαίνουμε ὅτι στὰ 1662, κατοικοῦσαν στὰ Γιάννινα ὁ Καπλάν Πασιάς καὶ ὁ Perpini Πασιάς (ἴσως Μεμποῆ;), πού σ' αὐτοὺς σιάλθηκε μὲ δύο Καπιτζῆδες (ἄνθρωποι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης) Βασιλικὴ Διαταγή, νὰ μεταφέρουν δύο κανόνια «ἀπὸ τὸ Μαργαρίτι στὰ Βελέγραδα πρὸς τὴν Αὐλώνα». Παρόμοιες διαταγές εἶχαν τότε ταυτόχρονα δοθῆ καὶ στοὺς Διοικητὲς Δέλβινου καὶ Ἀργυροκάστρου. Καπλάν, σημαίνει Τίγρης.

Ἄν καὶ στὴν 15 δὲ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1662, ἀναγράφεται ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Μέγας Αὐθέντης διώρισε νέον Μπέην στὰ Γιάννινα, ἕναν Πασιά ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, μεγάλη προσωπικότητα, «ὁ ὁποῖος ἔστειλε πρὸ ἡμερῶν, συνεχίζει ἡ ἀναφορά, τὸν ἀναπληρωτὴν του, ἵνα παραλάβῃ τὴν Διοίκησιν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἀναμένε-

ται και ὁ ἴδιος μὲ στρατὸν ἵνα βαδίσῃ κατὰ τῆς ἡμετέρας Πατρίδος», στίς 23 Ἀπριλίου 1663, ἀναφέρεται ὅτι, σύμφωνα μὲ πληροφορία ποῦ ἔδωσε ὁ Ἐπίσκοπος Βουθρωτοῦ καὶ Γλυκέως, ἔχει ἔλθει σὶτὰ Γιάννινα «ἓνας ἄνθρωπος τοῦ Καπλὰν Πασιᾶ τῶν Γιαννίνων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη μὲ γράμμα τοῦ Βεῖκο Πασιᾶ πρὸς τὴν ἀδελφὴν του».

Στίς 20 Φεβρουαρίου 1664, ὁ Μπρέττε Πασιᾶς γράφει στοὺς Ἐνετοὺς τῆς Κερκύρας ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ὅτι ἔλαβαν μέτρα προστασίας τῶν ἐμπορευόμενων καὶ παρακαλεῖ νὰ κάνουν καὶ οἱ Ἐνετοὶ τὸ ἴδιο ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θάλασσης, γιὰ νὰ μὴ διαρπάζωνται τὰ ἐμπορεύματα τῶν πραγματευτῶν.

Στίς 25 δὲ Φλεβάρη τοῦ 1665, βρίσκουμε τὸν Καπλὰν Πασιᾶ, Μπεϋλέρμπεϋ τῆς Μακεδονίας.

Δυστυχῶς, ἡ ἔρευνα τῶν ἀρχείων τῆς Βενετίας, σταμάτησε στὸ ἔτος 1673, κι' ἔτσι δὲν ἔχουμε ἄλλες ἀπ' αὐτὸ σχετικὲς πληροφορίες, γιὰ τὸν μετέπειτα χρόνον. Στὰ 1673, ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἐβλιὰ Σελεπῆ Πασιᾶς Γιαννίνων ὁ Μπεμπρὶ Πασιᾶς⁽¹⁾.

Στὸ διάστημα ἴσαμε τὰ 1670 (ἢ 1675 κατὰ τὸν κατάλογο Χ. Σούλη), ἐμφανίζονται Πασιᾶδες Γιαννίνων ὁ Οὐρούτς, γιὸς τοῦ Μπαχράμ Πασιᾶ κι' ὁ Ἀμπντουλλάχ, γιὸς τοῦ Οὐρούτς. Στὰ Γιάννινα, μὴ μεγάλη συνοικία καθοριζόταν μὲ τὸ ὄνομα Μπαχράμ Πασιᾶ, ἐγειρόταν δὲ καὶ Τζαμὶ Ντεντέ—Οὐρούτς (Νιντιρούτς=γέρος νηστευτῆς), ἀπ' ὅπου πῆρε τ' ὄνομά της κι' ἡ ἀντίστοιχη συνοικία. Ὁ Μπαχράμ Πασιᾶς ἐπίσης, τὸ παλῆδ μετζίτι τοῦ Ἰσλιὰμ (γνωστὸ ἀργότερα ὡς «τοῦ Λιάμ τὸ Τζαμί»), χτισμένο στὴν περιοχὴ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου - Γιάννη τοῦ Θεολόγου, τὸ μετέβαλε σὲ Τζαμί.

Τὸ ἄκρο ἄωτο τῆς κατὰ Μωάμεθ καὶ Κοράνι ζωῆς τοῦ Μουσουλμάνου, ἦταν, καὶ πολὺ περισσότερο τὴν παλιὰ ἐκείνη ἐποχὴ, ἡ δόξα ἢ ὁ θάνατος στὸ πεδίο τῆς μάχης, σὲ πολέμους ἐναντίον τῶν «ἀπίστων», καὶ τὸ καλὸ ὄνομα ποῦ, ταυτόχρονα μὲ τὸ κέρδος τοῦ Παράδεισου, ἀφήνει κανένας πίσω του, ἰδρύοντας φιλανθρωπικοθηρησκευτικὸς ὀργανισμοὺς (τεκέδες, πτωχοκομεία, μετζίτια, τζιαμιά κ.λ.π.) καὶ χτίζοντας ἔργα κοινῆς ὠφέλειας (βρύσες, γεφύρια κ.λ.π.). Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶναι γνωστοὶ πολέμαρχοι τῶν Μουσουλμάνων τῶν Γιαννίνων, ποῦ δὲν παραλείπουν, μαζὺ μὲ τοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν «ἀπίστων», νὰ χτίζουν ἐδῶ τὸν ἴδιο καιρὸ καὶ τζιαμιά, βρύσες κ.λ.π. καὶ νὰ ἰδρύνουν βακούφια· ἄλλοι, μετὰ τὴν ἀπόχτησιν τῆς δόξας στὸ πεδίο τῶν μαχῶν, ἀποσυρότανε ἀπὸ τὴν ἐνεργὸν δράσιν κι' ἀφιερωνότανε στὴ θρησκεία (νηστεία, προσευχές), καὶ στίς ἀγαθοεργίας.

Οἱ νεοεξισλαμισμένοι, εἶναι φυσικὸ νὰ ἔδειχναν περισσότερο ἀπὸ τοὺς παλινοὺς ὁμοθρήσκους τοὺς ζῆλο. Τὰ δὲ Μετζίτια εἰδικώτερα καὶ τὰ Τζαμιά, παλῆοι καὶ νέοι Μουσουλμάνοι, τὰ χτίζαν κατὰ προτίμησιν σὲ περιοχὰς ποῦ κατεῖχαν Χριστιανικοὶ ναοί, κοντὰ ἢ δίπλα τους, ὅταν δὲν εἶχαν τὴν εὐχέρεια νὰ τὰ χτίζουσι τὴν ἴδια θέσιν ποῦ αὐτοὶ ἦταν χτισμένοι.

Ὁ γιὸς τοῦ Ἰσαήμ, καθὼς εἶδαμε, ἔχοντας ἐξισλαμισθῆ ὀικογενειακά, ἔχτισε, τὸ πρῶτο πιθανώτατα τζαμὶ στὴν Ἡπειρο, τὸ Ἀττικ Τζαμί.

Ὁ «αἰμνηστος καὶ ἐνάρετος Γαζῆ - Ἐβρενὸς μπέϋς», ὅπως τιτλοφορεῖται μὲ σεβασμὸ σὲ Τουρκικὸ Χοτζέτι (πωλητήριο ἀκίνητου) τῆς συνοικίας Λειβαδιώτων μέσων τοῦ περασμένου αἰῶνα (17 Τζεμαλ - οὐλ - ἐβέλ 1271), ἔχτισε, ὅπως εἶδαμε, τὸν Τεκὲ Γαζῆ Βρενὸς, κοντὰ στὸ ναὸ τῆς Ἁγίας - Τριάδας. Στὴν κατάρτισιν τοῦ πωλητηρίου αὐτοῦ τοῦ ὀικογενειακοῦ μου ἀρχείου, ὑπογράφει σὰ συμβαλλόμενος κι' ὁ Διοικητῆς τοῦ βακουφιοῦ, ὁ Σιέης δηλ. τοῦ Τεκὲ Ὁ Σουλτάνος Βαγιαζίτ ὁ Α', χτίζει τὸ Μπαϊρακλή Τζαμί, δίπλα στὸν Ἁγίου Μηνῶ. Ὁ Ντουραχάν Πασιᾶς, ἔχοντας περάσει σῶος μαζὺ μὲ τὸ στρατό του καὶ χωρὶς κἂν νὰ τὸ ὑπο-

πεύεται άπάνω στη παγωμένη λίμνη, βρϊσχε άφορμή, παληός αύτός χριστιανός, νά ιδρύση τὸ Μοναστήρι τῆς Ντουραχάνης στὸ μέρος ὅπου, στὴν ὄχθη τῆς Λίμνης, στεκόταν ἕνα εἰκόνημα τῆς Παναγίας. Ὁ Μεχμέτ άγās, γυιός τοῦ Σκεντέρ (Ἀλέξανδρου) Δελυπαρά, (Δελυπαράς ἦταν καὶ ἕνα μέλος τῆς πρεσβείας πού πῆγε στὴ Σαλονίκη γιὰ νά αναγνωρίση τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου άπάνου στὸ Κάστρο τῶν Γιαννίνων), χίτζει τὸ ὀμώνυμό του Τζαμί, γνωστὸ στὴν ἱστορία τοῦ τόπου ὡς Κατσιῆ - τζαμί, (στὴ θέση ὅπου τώρα τὰ Δημοτικὰ λουτρά). Ὁ Ἐλ - χαίτς Μεχμέτ ὁ Α΄, χίτζει τὸ τζαμί τῆς Καλούτσιας, κι' ὁ γυιός τοῦ Μεχμέτ, Μεχμέτ Πασιᾶ Καλός, τὴ βρύση του. (Γι' αὐτοὺς θὰ μιλήσωμε πιδ κάτω). Ὁ Μπαλῆ Κεϊχουντᾶ (ἐπίτροπος τοῦ Πασιᾶ τῶν Γιαννίνων στὴν Ὑψηλὴ Πύλη), ἔχτισε τὸ Τσιεκούρ⁽²⁾ τζαμί, στὴν περιοχὴ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Οἱ Πασιᾶδες Ἀσλάν καὶ Καπλάν, τὰ ὀμώνυμά τους τζαμιά, ὁ πρῶτος άπάνω άπό τὸ Ναὸ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννη, ὁ ἄλλος στὴν περιοχὴ, ἄλλου ἐπίσης Ναοῦ. Τὸ ἴδιο ἐπίσης καὶ ὁ Ὀσμάν Τσαούς (στὴ θέση τῆς Ζωσιμαίας Ἀκαδημίας), ὁ Ἰουσοῦφ άγās (στὴ Πέρα Λούτσα), ὁ Κούμπλου (Β.Δ. τῶν Στρατῶνων) κτλ. (οἰκογένεια Κούμπουλο, συναντοῦμε στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα (Ἡπειρ. Χρον. 1936 σελ. 310) ἄλλα κι' ὀλόκληρη συνοικία εἶναι γνωστὴ μετὸ ὄνομα αὐτὸ (σ' τ' Κούμπλ' (ου).

Τὸ ἴδιο λοιπὸν ἔκαναν, ὅπως εἶπαμε, ὁ Μπαχράμ Πασιᾶς κι' ὁ Ντεντέ Οὐρούτς. Σὲ τούρκικη ἀπόφαση τοῦ Κατῆ τῶν Γιαννίνων Βελῆ Ντουντῖν τῆς 17 τοῦ Ρεμπί - οὐλ - Ἀχῆρ τοῦ 1178 μέσα 18 αἰῶνα) πού βρϊσκεται στὴν κατοχὴ μου, πρῶτος - πρῶτος ὑπογράφει σὰ μάρτυρας, ἕνας Ἀχμέτ Ἀγās γυιός τοῦ Ντεντέ Οὐρούτς, καθῶς κι' ὁ Γιάννης γυιός τοῦ Μέρκου, ὁ Δημήτρης γυιός τοῦ Φτεργιάννη (μῆπως Συργιάννη;), ὁ Κῶστας γυιός τοῦ Μαρούτση καὶ ἄλλοι.

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 17 αἰῶνα, μετὲ συμπλήρωση τῆς ὀριστικῆς κατάκτησης τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, τὸν ἔξισλαμισμὸ τῶν παλιῶν χριστιανῶν φεουδαρχῶν καὶ σπαῆδων, τὸ πλουσιώτερο τώρα χριστιανικὸ αἷμα, πού μ' αὐτὸ πλουτίζεται ἡ τάξη τοῦ κατακτητῆ, τὴν ἐντονώτερη ἐμφάνιση στὰ ἀξιώματα, στὸ στρατὸ καὶ στὴ διοίκηση γενικὰ τοῦ νέου ἀνάμικτου τύπου, πού ἀργότερα ὀνομάστηκε Τουρκογιαννιώτης καὶ Τουρκαλβανός, ἄρχισε νά μορφοποιεῖται πιδ ἔντονα κάπως καὶ πιδ γοργά, μιὰ καινούργια ἄρχουσα τάξη καὶ μιὰ νέα ἀριστοκρατία ἀπὸ μεγάλους στὴν Ἡπειρὸ γαιοκτῆμονες, καὶ πανίσχυρους Μπέηδες καὶ Ἀγάδες στὴν Ἀρβανιτιά.

1. Δὲς Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Γράμματα» 1944, σελ. 197.

2. Τσι'κούρ στὰ Τούρκικα σημαίνει τόπος, κοιλότητα ἀνασκαμμένη, χαμηλὸς τόπος, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι τὸ μέρος πού αὐτὸ ἐγείρεται.

3 ι' .—Καῦμένε ραγιά!

Γενικά, στὸ ΙΖ' αἰῶνα, ἀπὸ τὸ 1611 καὶ πιδ πολὺ ἀπὸ τὸ 1635 κι' ἔπειτα, ξαπλώνεται πανίσχυρη καὶ φρικτὰ τυραννικὴ ἡ φυλὴ τῶν κατακτητῶν, πού ἱσχυροποιήθηκε, κατὰ τρόπο ἐπικίνδυνο γιὰ τὸ Γένος, ἀπὸ τὴν ἀνώτερη διανόηση καὶ ἐξυπνάδα καὶ τὸ φανατισμὸ τῶν νεοφώτιστων, πού ἐξισλαμιζόταν κι' ἐμφανίζονταν ἀμέσως μετὲ ἐξέχουσες θέσεις καὶ μεγάλο πλοῦτο. Ἀπὸ τοὺς ἐξισλαμισμένους αὐτοὺς βασανιστικοὺς καὶ ἄγριους σπαῆδες, συναντοῦμε ἄκόμα καὶ στὸν 19ο αἰῶνα (σχετικὰ τῆς ἐποχῆς ἔγγραφα βρϊσκονται καὶ στὴν κατοχὴ μου).

Ὀμαδικὸι ἐξισλαμισμοί, βαθειὰ εἰσχώρηση καὶ αὐξανόμενη ἐπίδραση τοῦ ἐξισλαμισμένου καὶ δυναμικοῦ Ἀλβανικοῦ στοιχείου, ἐντατικὸ παιδομάζωμα, καταστροφές κι' ἀφανισμοὶ ἐκκλησιῶν, ἐκτελέσεις Ἱεραρχῶν καὶ κληρικῶν, δημιουργία τεράστιων χωροδεσποτιῶν Ὀθωμανῶν μεγιστάνων καὶ ἱσχυρῶν τῆς ἡμέρας, μεταναστεύσεις ὀλόκληρων χωριῶν, δηώσεις καὶ ληστείες. Ἀνταγωνισμοὶ Ἑνετῶν, Ἰσπανῶν, Ἰταλῶν, πολεμικοὶ ἀγῶνες⁽¹⁾.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς αὐτῇ, τὰ χωριά ἄρχισαν νὰ ζητοῦν «προστασία καὶ προστατίες» ἀνάμεσα στὶς κυρίαρχες τάξεις, μιὰ κι' αὐτὴ μορφή ὑποδούλωσης.

Ἄλλα κι' οἱ Γιαννιωῖτες, ὅπως εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπ' ἄλλα περιστατικά, τὴν ἀρπαγὴ π.χ. τῶν παρθένων, τὸ πάριμο ἐκκλησίας στὰ 1597⁽²⁾, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία ποὺ κρατοῦσαν οἱ Γλυκύδες, ἀνάμεσα Γιάννινα καὶ Βενετία⁽³⁾, φαίνεται καθαρά, ὅτι, παρ' ὄλο τὸν πλοῦτο καὶ τὴ μάθησή τους, δὲν περνοῦσαν καθόλου καλὰ μὲ τοὺς Τούρκους: «...ὁ Λιοντάρης ἔπαθε πολλὰ βάσανα», γράφει στὰ 1677 ἡ Ζώνω Βασιλόπουλου, ἀδελφὴ τῶν Γλυκῦδων, πρὸς τὸν ἀδελφὸ τῆς Νικόλαο, «τοῦ πῆραν τὸ τίποτε τοῦ οἱ πασιιάδες». «...ὁ κύρ Μίχος Καραγιάννης κι' ὁ κύρ Ζάχος ἀναμέρισαν», γράφει στὰ 1677 ὁ Μιχάλης Γλυκὺς ἀπὸ τὴν Κέρκυρα στὸν πατέρα του, καθὼς «καὶ ἄλλοι περισοί, προσθέτει, διὰ νὰ μὴ λάχουν εἰς τὰ ἀνακατώματα, καὶ εὐχαρίστησα κι' ἐγὼ τὸν Θεὸ ποὺ ἔλαχα ἐδῶ διὰ τὸ ἀσκαντάλιστο (γιατὶ ἀπὸ τὰ Γιάννινα μοῦ γράφουν διὰ τὸν Ἀχέρ Κεχαγιᾶν, ξεταστή, ποὺ τὸν ἀκαρτεροῦσαν ἐκείνην τὴν ἡμέραν)». «ἐδεχθῆκαμε τὸν Πασιᾶν μὲ πολλοὺς κόπους καὶ βάσανα», γράφει ὁ ἴδιος τὸν ἴδιο μῆνα, ἀπὸ τὰ Γιάννινα τώρα: «ἔχει σήμερα ἕξη ἡμέρες ποὺ ἦρθε, ὅμως δὲν εἶναι τόσο κακὸς σὰν τὸν περυσινόν».

Πολὺ συχνά, φαίνεται, τελευταία ἡ Πύλη ἔστειλε «ξεταχτῆδες» (ἀνακριτές, ἐπιθεωρητές) στὰ Γιάννινα· κι' ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς φιλοξενίας, τὰ πλήρωναν οἱ καυμένοι οἱ ραγιαῆδες. Καὶ τὸ Δεκέμβρη τῆς ἴδιας χρονιάς, ὁ ἴδιος γράφει ὅτι «...ὁ πασιᾶς ποὺ ἀκαρτεροῦμεν, δὲν ἦρθεν· ὁ Θεὸς νὰ δώση νὰ ξεχειμάσω στὸ σπίτι μας, μόνο νὰ ἠξέβρησεν ὅτι μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ τὸν περυσινόν πασιᾶν τὸν ἔκαναν μαζῖλι (παύση) καὶ ἔκαναν ἄλλον ὅπου εἶναι ἀπὸ τὰ Βελέγραδα (Μπεράτι) ὁ ὁποῖος λέν πῶς εἶναι καλὸς ἄνθρωπος».

Ποῖος τάχα νάναί ὁ καινούργιος αὐτὸς πασιᾶς Μπεράτι; εἶναι καινούργιος Τοπάρχης, ἢ μονάχα Στρατιωτικὸς Διοικητὴς τῶν Γιαννίνων; ἢ μήπως κανένας «ξεταχτής», ποὺ ἔμενε μόνιμα καὶ ὀργανικὰ στὰ Γιάννινα; Ὅπωςδῆποτε, ὁ ἴδιος ὁ Μιχάλης, τὸ ἴδιο καιρὸ γράφει στὸν πατέρα του στὴ Βενετία, «...μοῦ γράφεις νὰ κάμω μιὰν ρεζουλουσινὸν (ἀπόφαση) νὰ ἔλθω αὐτοῦ συμφάμελα διὰ τὸ συμφέρον μου καὶ καλὰ ὀρίζεις διὰ νὰ ἐγλύσω (γλυτώσω) ἀπὸ τὰ πολλὰ βάσανα τῶν Ἀγαρηνῶν, ὅπου πέρσου μᾶς ἔχουν τρέξει».

Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1681 «...ἔρχεται ὁ Μπεγλέρ μπέης μὲ πέντε χιλιάδες κόσμο καὶ θαυμαζόμεθα, τί δρόμο νὰ πιάσουμε ὅτι εἶναι πολὺ ἀβάνης, ὁ ὁποῖος ἦρθε στὸ Ἀργυρόκαστρον καὶ ἐκάμαμε βουλή νὰ στείλουμε τὸν Ἀλῆ μπέη μὲ τρεῖς χιλιάδες ἀσλάνια νὰ τοῦ δώση, μήπως δὲν ἔρθῃ ἐδῶ καὶ ὁ Θεὸς βοηθὸς» «...ὅμως ἂν ὀρίζεις νὰ μάθῃς διὰ τοὺς τόπους μας, ἠύρισκόμεθα πολὺ κακὰ ἀπὸ τοὺς περυσινοὺς (1692) χαραμῆδες, ποὺ μᾶς ἐπερικύκλωσαν καὶ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ πιένουμε πουθενὰ νὰ κυττάξωμεν τὴν πρᾶμάτιι μας» γράφει ὁ ἴδιος· κι' ἄλλα κι' ἄλλα ἀκόμα.

Κρίνοντας ἀπὸ τὸ περιστατικὸ τοῦ Ρετζέπ Ἀγᾶ καὶ ἀπ' ὅσα ἀναφέραμε πρὸ πάνω, συμπεραίνεται ὅτι, μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Διονυσίου, δημιουργήθηκε στὰ Γιάννινα μιὰ ἀνώμαλη κατάσταση, χαρακτηριστικὸ τῆς ὁποίας εἶναι ἡ καρατόμηση τοῦ Ὄσμαν Πασιᾶ⁽⁴⁾, τρία μόνο χρόνια μετὰ τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος, τὸ ἄγριο κινήγημα τῶν χριστιανῶν, καὶ μιὰ κάποια ἀναρχία, ποὺ δὲν ἐπιτρέπει νὰ παρακολουθήσῃς περιστατικὰ μιᾶς σχεδὸν πενηνταετίας.

Στὸ διάστημα αὐτό, θὰ ἔχουν λάβει χώρα πολλὲς διαταραχὲς γύρω ἀπὸ τὴν διαδοχὴ στὸ θρόνον τῆς Τοπαρχίας τῶν Γιαννίνων· θὰ παραμερίστηκαν οἱ φυσικοὶ κληρονόμοι καὶ θᾶχουν ἐναλλαγῆ στὶ θέση αὐτῇ ὁ γυιὸς τοῦ Ρετζέπ Ἀγᾶ

κι' ὁ γυιὸς τοῦ Οὐρούτς Ἀγᾶ, ἔγγονος τοῦ Μπραχὰμ Πασιᾶ ἀπὸ τὰ 1647 ἴσαμε τὸ 1670 (ἢ 1675 κατὰ Σούλη) καὶ ποιδὸς ξέροι πόσοι ἄλλοι.

Καὶ μόλις ὕστερα ἀπὸ ἐξήντα χρόνια, ἀνεβαίνει στὸ θρόνο τῶν Γιαννίνων καὶ πάλι Ἀσλανίδης, ὁ γυιὸς τοῦ Ἀσλὰν Πασιᾶ τοῦ Α', Μουσταφᾶς, πού πρέπει ν'ᾤφτασε ἤρεμος καὶ γαλήνιος στὸ τέμα τῆς ἡγεμονείας του στὰ 1701. Τὴν ἐποχὴ περίπου πού βρισκόμαστε, ὅπως ἀναφέρει ὁ περιηγητὴς Σπουν (1666), τὰ Γιάννινα «διέπρεπαν τότε ἐπὶ πολυάνθρωπία, λαμπρότητι καὶ πλούτῳ ἐμπορικῷ». Καὶ στὰ 1702, ὁ Γκαρνιέ, τὰ παραβάλλει μὲ τὴ Μασσαλία ὡς πρὸς τὸ ἐμπόριο καὶ τὸν πληθυσμὸ, ἀποκαλώντας τὰ πολυάνθρωπη πόλη.

Στὰ 1701 μὲ 1702, ἀναφέρεται ἕνας Ἰσμαῖλ κι' ἀπὸ τότε ἴσαμε τὰ 1736 συνεχίζεται κανονικὰ ἡ ἄμεση κληρονομικὴ διαδοχὴ μὲ τὸν Ἀσλὰν Πασιᾶ τὸν Δ' καὶ τὸ Μεχμέτ Πασιᾶ τὸν Α', τὸ γνωστὸ στὴν ἐποχὴ του Χατζῆ Πασιᾶ.

Καί, μ' αὐτόν, κλείνει ἡ πρώτη περίοδος (1600—1736) τῆς Δυναστείας τῶν Ἀσλανιδῶν, πού ἄρχισε μὲ τὸ γεννάρχη τῆς Ἀσλὰν Πασιᾶ τὸν Α'.

1. Χρονογραφία τῆς Ἠπειροῦ Α' σελ. 146, 239.—Ι. Λ α μ π ρ ῖ δ η, Κουρεντιακά σελ. 7—10, 25 καὶ ἐπ. - Πωγωνιακά σελ. 18 καὶ ἐπ. 61 ἐπ.—Μαλακασιακά Α' σελ. 50, Β' σελ. 16, 26, 28 καὶ ἐπ.

2. Δ. Σ ἄ ρ ρ ο υ, Ἠπειρ. Ἐνθυμήσεις, στὰ «Ἠπειρ. Χρονικά» 1937, σελ. 106.

3. «Ἠπειρ. Χρονικά» 1936, σελ. 96 καὶ ἐπ.

4. «Ἠπειρ. Χρονικά» 1938, σελ. 89.

3ια'. - «Πετῶντι καλάμω...» (1736 - 1775 καὶ 1775 - 1788)

Ὁ Χατζῆ Μεχμέτ ὁ Α', ἔφυγε νέος (1736) ἀπὸ τὸν Ἠγεμονικὸ Θρόνο τῶν Γιαννίνων, γιατί ἔζησε κατόπι ἄλλα εἴκοσι δύο ἢ τριάντα δύο χρόνια⁽¹⁾.

Κι' ἀκολουθοῦν ἔπειτα, παράδοξα, ἀντὶ τοῦ γυιοῦ του Μεχμέτ, (ἀργότερα Πασιᾶ Καλό), ὁ ἀδελφός του Χατζῆ Μεχμέτ, Ἰμπραῖμ ὁ Α' (1736—1739) καὶ κατόπι οἱ δύο του (τοῦ Ἰμπραῖμ) γυοί, Σουλεϊμάν ὁ Α' καὶ Χουσεῖν ὁ Α' (1739—1740), ἔπειτα δέ, ὁ Ἀχμέτ ὁ Α', γυιὸς τοῦ Ἀσλὰν τοῦ Δ' (1740—1748) κι' ὁ γυιὸς του Ἀχμέτ Μουσταφᾶ ὁ Β' (1748—1759).

Ὁ γυιὸς τοῦ Χατζῆ Μεχμέτ Πασιᾶ, δὲ φαίνεται ἀκόμα στὴν ἐπιφάνεια· μὰ κι' οἱ Τουρκογιαννιώτες Ἀσλάνιδες τοῦ κλάδου Μουσταφᾶ, παθαίνουν μιὰ σοβαρὴ ἥττα. Στὸν ἡγεμονικὸ θρόνο τῶν Γιαννίνων καθίζει ὁ τρισέγγονος τοῦ Ἀσλὰν τοῦ Α', ἀπὸ τὸν κλάδο ὅμως τοῦ Τζιελιαλή, κι' ἀπὸ τὴ δυναστεία πού ἴδρυσε στὴν Ἀλβανία ὁ γυιὸς του Καπλὰν Πασιᾶς ὁ Α', Ἀλβανὸς πιά τὴν καταγωγὴ—κατὰ συνέπεια—καὶ τὴ νοοτροπία, Σουλεϊμάν ὁ Β', ἀπὸ τὸ Ἀργυροκαστρο (1759—1762). Κατόπι, ἀναφέρονται κάποιος ἀγνώστου ὀνόματος ἀπὸ τὸ Μπεράτι κι' ἕνας Ἰσμαῖλ.

Καὶ λίγο ἔπειτα, ἐμφανίζεται στὸν Ἠπειρώτικο ὀρίζοντα ἕνας σκληρὸς καὶ δυναμικὸς νέος Τουρκαλβανός, ὁ Ἀλῆς ἀπὸ τὸ Τεπελένι, πού τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχε κιάλας, ἀόριστος μὲν κάπως ἀκόμα, μεγάλες ὅμως φιλοδοξίες.

Ἡ ἀνοδος στὸν ἡγεμονικὸ θρόνο τοῦ Ἀργυροκαστρίτη Σουλεϊμάν, θὰ ἔδωσε σίγουρα μιὰ κάποια ὥθηση, καὶ πιδ κάπως καθωρισμένη κατεύθυνση στὶς φιλοδοξίες του.

Οἱ Τουρκογιαννιώτες τότε κατάλαβαν γρήγορα τὸ μεγάλο κίνδυνο πού τοὺς ἀπειλοῦσε· καὶ συμμαχώντας μὲ τοὺς Ζαγορίσιους, πού τὴν ἐποχὴ αὐτὴ εἶχαν πιά γίνει μεγάλοι καὶ πολλοὶ στὴν Πόλη, ἐκθρονίζουν τὸν Ἀρβανίτη Σουλεϊμάν, κι' εἴκοσι τέσσαρα χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ πατέρα του, ἀνεβάζουν στὸ θρόνο τὸ Μεχμέτ τὸ Β', τὸν πασίγνωστο στὰ Γιάννινα μὲ τὴν προσωνομία Πασιᾶ—Καλό, γεννάρχη τῆς οἰκογένειας Πασιᾶ—Καλοῦ, πού ἀπόγονοί της ζοῦσαν ἀκόμα καὶ κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Γιαννίνων.

Για πρώτη φορά στα σχετικά ιστορικά, στην «Ἡπειρωτική Ἑστία» τοῦ 1955⁽²⁾, συναντοῦμε φόνου Σουλεϊμάν Πασιᾶ γιου Ἀλῆ Μπέῦ ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ἀπὸ γιὸ τοῦ Χατζῆ Πασιᾶ (μήπως τοῦ Μεχμέτ Πασιᾶ—Καλοῦ;), με διαταγὴ τοῦ Σουλτάνου Μουσταφᾶ (1757—1774) στὰ 1764, 18 Φλεβάρη, ἡμέρα Τετάρτη. Ὁ «φόνος» (πιθανώτατα καρατόμηση), διατάχθηκε, (κατὰ τὴν πηγὴ αὐτή), ἀπὸ τὸ Σουλτάνο γιὰ τὸ «γεγόμενον», (πιθανώτατα τὸ «γέννημα», δημοτριακὰ) πὺν κόπηκε (με καθορισμὸ—αὐθαίρετο ἐδῶ καὶ ἄδικο—κατ' ἀποκοπὴ) καὶ γιὰ τὸ ὅ Σουλεϊμάν, κάνοντας κατάχρηση τοῦ ἀξιώματός του, «ἐπῆρε πολλὰ (χρήματα γιὰ—τάχα—) ἔξοδα καὶ φλορηὰ ἀπὸ τὰ μοναστήρια τῆς Ἄρτας καὶ—πάλι οἱ Ζαγορῖσιοι—τοῦ Ζαγοριοῦ, καὶ ἄλλες παρανομίες ἔκαμε εἰς τοὺς Χριστιανούς.

Στὴν ἐξαιρετικὰ ταραχώδη αὐτὴ γιὰ τὰ Γιάννινα καὶ τὴ Δυναστεία περιόδο, ἀπὸ τὴν ἀνοδο στὸ θρόνον τοῦ Μεχμέτ Πασιᾶ—Καλό, ἴσαμε τὴν διὰ πυρὸς, σιδήρου, ἀπάτης καὶ χρυσοῦ κατάκτησή της ἀπὸ τὸν Ἀλῆ, τὴ γεμάτη φόνους, δηλητηριασμούς, ἐκθρονήσεις, μίση, πάθη, δολοπλοκίες, συγκρούσεις ἀλλὰ καὶ τεράστιες περιουσίες, τρεῖς κυρίως μορφές κυριαρχοῦν ἀνάγλυφα καὶ χαρακτηριστικά: Ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς, ἡ φλογερὴ μορφὴ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Πασιᾶ Καλὸ Αἰσέ, τῆς γνωστῆς στὴν ἱστορία ὡς Σουλεϊμάν Πασίνας ἢ Αἰσές Καραχούσιω, κι' ἡ τραγικὴ καὶ πονεμένη μορφὴ τῆς Ζουλεϊχά, τῆς Ζιλχάκως, ὅπως εἶναι γνωστὴ στὴν ἱστορία τοῦ τόπου, κόρης τοῦ Στρατ. Διοικητῆ Γιαννίλων Ταχίρ Πασιᾶ, πὺν ἦταν τριεγγονος τοῦ Ἀσλάν τοῦ Α'. ἀπὸ τὸν κλάδο Τζιελιαλῆ καὶ χήρας τοῦ Ἀχμέτ Μπέη, γιου τοῦ Πασιᾶ—Καλό, πὺν καταγόταν, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ τὸν κλάδο Μουσταφᾶ.

Γύρω ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς μορφές, συγκροτοῦνται μεταξύ τους λυσσαλέα τὰ δυὸ—σὲ ἀδρὲς γραμμές—τουρκογιαννιώτικα κόμματα, ἐπιτίθενται ἄγρια οἱ Τουρκαλβινοὶ γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ Κάστρου, δολοπλοκοῦν κι' ἐλίσσονται, πάντα ὀργανωμένοι καὶ διάσημοι, οἱ Ζαγορῖσιοι.

Καὶ τὰ ἔξοδα—αἱματηρὰ ἢ ἄλλα—τῆς τρομερῆς αὐτῆς διαπάλης, μέσα στὴν ὁποία ἀποσυντίθεται ἡ δυναστεία τῶν Ἀσλάν, ἀνδρώνεται ἡ δυναστεία τοῦ Ἀλῆ, καταρρέει τὸ κράτος τῆς Γαληνοτάτης Δημοκρατίας πὺν κατέχει τὰ Ἡπειρώτικα παράλια, ἀγωνίζεται θαρραλέα τὸν ἐπικὸ ἀγῶνα του τὸ Σούλι, ἀνατέλλουν οἱ ἀρματωλοὶ κι' οἱ κλέφτες, σὰν ἰσχυρότατος διάττων χαράζει τὸ φωτοβόλο δρόμο του ὁ Ἰσαπόστολος Κοσμᾶς, κραταιώνεται σιγὰ—σιγὰ ἡ κεντρικὴ ἐξουσία τοῦ Σουλτάνου πὺν πνίγει τελικὰ στὸ αἷμα τὴν ἀνταρσία τοῦ Ἀλῆ καὶ βράζει ὑπόκωφα ἢ ἐπανάσταση τοῦ Γένους, τὰ ἔξοδα λοιπὸν τῆς τρομερῆς αὐτῆς διαπάλης, τὰ πληρώνει ὁ Χριστιανογιαννιώτης κι' ὁ ἀπροστάτευτος παλαιστῆς τῆς ὑπαίθρου, ὁ Ἡπειρώτης ῥαγιάς, με αἷμα, με ἰδρῶτα, με ἀπόγνωση, με ὄλεθρο.

Μέσα στὴν τραγικὴ καὶ πολυκύμαντη αὐτὴ ἐποχὴ θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ μποῦμε σὰν βιαστικοὶ περισσότερο ἐπισκέπτες.

1) Χρήστου Σούλη, Τουρκικαὶ Ἐπιγραφαί, στὰ «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» 1933, σελ. 97.

2) Γ. Παῖσιου, Ἐπιγραφαὶ καὶ Ἐνθύμησεις, σελ. 761, ἐνθύμησις 13. Αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ Σουλεϊμάν τὸ Β' (1759—1762), πὺν γι' αὐτόν, ξέρουμε μὲν ἴσαμε σήμερα ὅτι ἐκθρονίστηκε με ἐνέργειες τοῦ τόπου, ὅχι ὅμως καὶ ὅτι καρατομήθηκε. Ὁ Χατζῆ, πάλι, Πασιάς, εἶχε κι' αὐτὸς ἐκθρονισθῆ ἀπὸ τὰ 1736 κατὸ μιὰ πάντως ἐκδοχὴ, ζοῦσε στὰ 1764.

ΜΕΡΟΣ Β'. — ΖΙΛΧΑΚΩ

- 1.—«...μιά πορτοπούλα...»
- 2.—«...ἔνεκεν τῆς ἀναξιότητος τῶν διοικητῶν...»
- 3.—«...καὶ δὲν εἶναι πουθενὰ καταφύγιον...»
- 4.—Παλιὲς δόξες στὸ Ζαγόρι
- 5.—Ὁ Ἀρβανίτης Σουλεϊμάν
- 6.—Ἐνας πασιᾶς γαλανομάτης
- 7.—Ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς στὸ προσκήνιο
- 8.—Ὁ καφετζῆς τοῦ παλατιοῦ
- 9.—Ὁ «Φύτρος»
- 10.—Ὁ Ἀσὴμ μπέις
- 11.—«...ante portas!...»
- 12.—Ὁ τελευταῖος τῶν Ζουλφικάρ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ—ΖΙΛΧΑΚΩ

1.—Μιὰ πορτοπούλα

Ἐκεῖνος ποὺ θὰ τύχαινε νὰ περάσῃ, τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, ἀπὸ τὸν κακοτράχαλο τότε γυαλὸ τῆς Λίμνης, λίγο πρὶν πέρα ἀπὸ τὴ Ντάμπια τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, ἀπ' ὅπου στρίβοντας βορεινὰ ξανοίγουμε τὸ Καφενεῖο τῆς Κυρὰ - Φροσύνης, ἐπάνω στὶς ἐπάλλξεις ποὺ εἶναι ἐκεῖ σκεπασμένες μὲ κισσό, θ' ἀντίκρουζε ἓνα καγκελλόφραχτο κισκι χτισμένο στὸ πλάτωμα τῶν τειχῶν. Στὸ ἀγροικὸ τῆς βεράντας μπάσι, θ' ἄβλεπε καθισμένο ἀντικρουστὴν ἀπλωσιὰ τῆς λίμνης, ἓναν ὑπέρογγο πρεσβύτερο, ἀκόμα γεροντοπαλῆκαρο, νὰ παῖξῃ πάντα ἐκεῖ τὸν ταμπουρά του. Βραχνὲς καὶ θαμπὲς ἔβγαιναν, ἀπὸ τὸ παλιὸ κι' ἐκεῖνο ὄργανο, οἱ μονότονες καὶ γκρινιάρικες συγχορδίες, ὅπως βραχνὴ καὶ ἄτονη ἦταν κι' ἡ φωνὴ τοῦ τελευταίου ἀπόγονου μιᾶ μακροῦς σειρᾶς πασιᾶδων καὶ μπέυδων· κι' ὅπως θολὲς καὶ ἄλαμπες ἦταν στὸ κουρασμένο του μυαλό, οἱ μακροὲς εἰκόνες μιᾶς παληᾶς αἵγλης, ποὺ τώρα δὲν ἦταν παρὰ νοσταλγίες καὶ πικρὲς ἀναμνήσεις.

Τὸ κουρασμένο αὐτὸ ἀπὸ τὸ βάρος τόσων γενεῶν κορμί, ἦταν ὁ Ἀσλάν μπέϋς, ποῖς ξέρει πόσες φορὲς—ἔγγονος τοῦ Ἀσλάν Πασιᾶ τοῦ Α', ἀπὸ τὸ γένος Πασιᾶ—Καλοῦ. Καὶ τὸ σπῆτι αὐτὸ μὲ τὴ βεράντα, ἦταν τὰ παλιὰ τὰ πατρικὰ του...

Ἀκόμα καὶ σήμερα βλέπεις ν' ἀνοίγεται χαμηλὰ στὸ τεῖχος, δεξιὰ ἀπὸ μιὰ μεγάλη θύρα, μιὰ μικρότερη πορτοπούλα, καμαρωτὴ, ὅπου ὀδηγοῦν μερικὰ σκαλάκια. Τοὺς καιροὺς ἐκείνους, ἡ λίμνη ἔγλυφε τὶς βάσεις τοῦ Κάστρου· κι' ἡ μικρὴ ἐκεῖνη πόρτα, ἔβγαζε κατ' εὐθείαν στὰ νερά.

Ἀπ' ἐκεῖνη ἀκριβῶς τὴ μικρὴ πόρτα, ἓνα Νοεμβριανὸ βράδυ, ἀποβιβάστηκε κρυφά, ἀπὸ τὴ λίμνη, ὁ Ἀλῆς, καὶ μπῆκε σ' αὐτὸ τὸ σπῆτι γιὰ νὰ παντρευτῆ τὴ γλυκεῖα Ζιλχάκω, τὴν ἀπαρηγόρητη χῆρα τοῦ Ἀχμέτ, μοναχογιου τοῦ Πασιᾶ—Καλοῦ, γιου τοῦ Ἐλχάτζ Μεχμέτ Πασιᾶ.

2.—«...ἔνεκεν τῆς ἀναξιότητος τῶν διοικητῶν...»

Στὰ χρόνια τῆς ἡγεμονίας τοῦ ἀδελφοκτόνου Ἐλχάτζ, στὰ Γιάννινα καὶ στὴν Ἠπειρο, διαδραματίζονταν σημαντικὰ γεγονότα.

Ἀπογραφή, πού γίνεται τῶν κατοίκων στὰ 1731, φανερώνει ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, κατοικοῦσαν στὰ Γιάννινα ὀχτὼ χιλιάδες οἰκογένειες (κάπου 47.000 ψυχές), πού τὰ τρεῖς τέταρτά τους ἦταν χριστιανοί. Αἰτία αὐτῆς τῆς καταμέτρησης ἦταν γιὰ τὸν προηγούμενο χρόνον, «πολιτικὸς δάκτυλος ἐκ τῆς Ἄρκτου, φύτευε ἀνταρσίες στὴν Ὀθωμανικὴ Ἐπικράτεια, πού ξεσποῦσαν, πρῶτα στὴν Αἰτωλοακαρνανία καὶ τὸ Βάλτο καὶ κατόπι στὴ Θεσπρωτία. Κι' ἡ Κυβέρνηση, γιὰ ν' ἀφοπλίσει τοὺς Χριστιανούς, καταμέτρησε τὰ κεφάλια τους καὶ τοὺς ὑποχρέωσε νὰ δώσῃ ὁ καθένας τους γιὰ τὸν Τούρκικο στρατό, ἀπὸ ἓνα ντουφέκι, ἓνα σπαθὶ καὶ μιὰ παλάσκα, καὶ ταυτόχρονα ἀπαγόρευε τὴν ὀπλοφορία.

Καιροί, βλέπεις, χαλεποὶ ἄρχιζαν γιὰ τὸ Ντοβλιέτι: Στὰ 1732, οἱ Ἐνετοὶ ξεσηκώνουν τοὺς Σουλιώτες· ὁ Ναύαρχος Τσανοῦμ Χότζας, γιὰ νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς ἐπαναστάτες—κάτι ἔβραζε σ' ὅλες αὐτὲς τὶς περιοχὰς—παραπλέει «μετὰ στόλου πολλοῦ τὰ παράλια τῆς Αἰτωλοακαρνανίας καὶ Ἠπείρου», χωρὶς ὅμως ἀποτέλεσμα. Ἐτοιμάζεται τότε ἐναντίον τῶν Σουλιωτῶν μεγάλη ἐκστρατεία: Πέντε πασιᾶδες, μὲ στρατὸ ἀπὸ 10.000, ξεκινᾶνε ἀπὸ τὰ Γιάννινα, κατεδαφίζουν τὸ Μαργαριτῆ, μὰ τελικὰ, δὲν ἀποτολμοῦν νὰ χτυπήσουν τοὺς Σουλιώτες. Ἀρχηγὸς τῆς στρατιᾶς αὐτῆς, ἦταν ὁ Βαλῆς τῶν Γιαννίνων, Χατζῆ Πασιάς.

Οἱ ραγιάδες τῆς Ἠπείρου πλήρωσαν τότε μὲ τὸ αἷμα τους καὶ μὲ καταστροφὰς τὸ γενικὸ αὐτὸ ξεσκήνωμα. Κι' ἐκτὸς αὐτοῦ, ἕξ χωριὰ τοῦ Δέλβινου, ἀπὸ ἄλλα τόσα τῆς Παραμυθιάς καὶ τῶν Φιλιατῶν καὶ δώδεκα τοῦ Μαργαριτοῦ, ἀναγκάζονται νὰ ἐξισλαμισθοῦν ὁμαδικὰ· ὁλόκληρες κοινότητες μεταναστεύουν.

Βρίσκουμε τώρα πολὺ φυσικὸ—γιὰ τὴ δειλία πού ἔδειξε—νὰ πέσῃ σὲ δυσμένεια ὁ ἀνίκανος Χατζῆ Μεχμέτ, καὶ νὰ ἐκθρονιστῇ ἀπ' τὸν ἀδελφὸ του Ἰμπραήμ (τὸν Α΄)· καὶ μέσα στὴν ταπείνωσι καὶ στὴν ὀργή, νὰ τὸν δηλητηριάσῃ ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια (1739), χωρὶς μ' ὅλα ταῦτα μ' αὐτὸ νὰ μπορέσῃ νὰ ξαναεβῆ στὸ Γιαννιώτικο θρόνον· καὶ νὰ ζητήσῃ τελικὰ καταφύγιο στὴ θρησκεία καὶ τὸ χατζηλίκι. Καὶ γιὰ νὰ σβύσῃ τὴν καταισχύνη τῆς ζωῆς του, τὴν ἴδια χρονιά τῆς ἀδελφοκτονίας, χτίζει τὸ περίφημο Τζαμί—ἴσαμε τότε μεζιτ—τῆς Καλούτσιας καὶ ζητεῖ ἀργότερα νὰ πάρῃ μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς Περσίας, ἀπ' ὅπου γυρίζοντας, πέθανε στὸ Χασάν Καλιὰ, σὲ ἡλικία τὸ λιγώτερο ἑξήντα χρόνων.

Αὐτὸς ἦταν ὁ πατέρας τῆς Ἀϊσσέ.

Δὲν εἶναι μὲ ἀκρίβεια γνωστὸ πότε γεννήθηκε ἡ Αἴσσέ κι' ὁ ἀδελφὸς τῆς Μεχμέτ, ὁ ἀργότερα Πασιά—Καλόζ. Πιθανώτατα ὅμως ἀνάμεσα 1720 καὶ 1736.

Ἡ Αἴσσέ, παντρεύτηκε καὶ πῆρε γιὰ ἄντρα τῆς, τὸ Σουλεϊμάν—μπεῦ ἀργότερα Σουλεϊμάν τὸν Γ΄.—ἀνεψιὸς τῆς ἀπὸ πρῶτο ξάδερφο καὶ δισέγγονο τοῦ Ἀσλάν Πασιά τοῦ Β΄. (1636—1639).

Ὁ Σουλεϊμάν ἦταν δευτερόγαμος· κι' ἀπὸ τὸν πρῶτο του γάμο εἶχε ἓνα γυιό: τὸ Χουσεῖν, τὸ γνωστὸ στὴν ἱστορία τοῦ τόπου ὡς Καρὰ (μελαψὸ) Χούσιο (γαῖδευτοκὸ τοῦ Χασάν).

Μετὰ τὸ βίαιον θάνατον τοῦ Ἰμπραήμ, πού ἀντικατέστησε, ὅπως εἶδαμε, τὸ Χατζῆ—Πασιά πού εἶχε ἀτυχήσει, ἀνέβηκαν στὸ θρόνον τῶν Γιαννίνων τὰ παιδιὰ τοῦ πρώτου Σουλεϊμάν καὶ Χουσεῖν, γιὰ δυὸ ὅμως μόνο μῆνες. Ὁ πρῶτος μάχιστα γιὰ λίγο καιρὸ, ἔμεινε καὶ μόνος του στὸ θρόνον, εἶναι δὲ γνωστὸς στὴν ἱστορία ὡς Σουλεϊμάν ὁ Α΄, καὶ δολοφονήθηκε κι' αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του, ἀπὸ τὸ διάδοχόν του Ἀχμέτ (τὸν Α΄. 1740—1748), θετὸ καὶ πολυαγαπημένο παιδί τοῦ Ἀσλάν Πασιά τοῦ Δ΄ (1702—1720), χριστιανόπαιδο ἀπὸ τὴ Λεψίστα Κουρέντων.

«Εἰς τὸ μικρὸν αὐτὸ διάστημα (1734—1748), γράφει ὁ Ἀραβαντινός, ἡ πόλις καὶ αἱ περιοχαὶ τῶν Ἰωαννίνων, ἔνεκεν τῆς ἀναξιοτήτος τῶν διοι-

κη τῶν, ὑφίστανται πολλὰ δεινὰ καὶ κακοπαθείας, πηγάζουσαι ἐκ τῶν ἰσχυρῶν τοῦ τόπου». Ἡ βία μαζὺ μὲ τὴν αὐτοδικία, ἦταν ὁ ἀπόλυτος ρυθμιστὴς τῶν πάντων. Σὲ τέτοιο σημεῖο πού, κατὰ διαταγὴ τῆς Πύλης, ἐκστρατεύει σιτὴν Ἡπειρο ὁ Σατράπης Θεσσαλίας Ἀμπντουλάχ, γιὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴ διασαλευμένη τάξιν. Ἡ Πύλη ἀνησυχοῦσε πολὺ ἀπὸ τὴν ἔκρυθμη αὐτὴ κατάστασις τῆς περιοχῆς τοῦ Βαληλικιοῦ τῶν Γιαννίνων· καὶ γιὰ νὰ τὸ ἔχη κάτου ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐποπτεία τῆς, ἀποφασίζει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (1740) καὶ πέρα, οἱ Τοπάρχες τῶν Γιαννίνων νὰ διορίζονται, ὅχι ὅπως ἴσαμε τώρα, ἀπὸ τὸ Σατράπη τῆς Θεσσαλίας, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας ἀπ' τὴ Κωνσταντινούπολη.

Ὅχιτὼ χρόνια ἡγεμόνευσε ὁ Ἀχμέτ· καὶ συνεχίστηκε ἡ ἡγεμονία του ἀπὸ τὸ γιὸς του Μουσταφᾶ (τὸ Β'), ἴσαμε τὰ 1759.

Ὁ Μουσταφᾶς αὐτός, εἶναι γνωστὸς ὡς διαπρεπὴς Διοικητὴς τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων καὶ εἶχε πάρει καὶ τὸν τίτλο τοῦ Βεζύρη.

Εἶχε ὀργανώσει κι' αὐτὸς μιὰ μεγάλη ἐκστρατεία κατὰ τῶν Σουλιωτῶν μ' ἑπτὰ χιλιάδες ἄνδρες. Ὅμως, οὔτε αὐτὸς κατώρθωσε νὰ τοὺς γονατίσῃ· ἡ παληκαριά τους καὶ ἡ γενναία τους ἀντίστασις, ἔσωσε κι' αὐτὴ τὴ φορὰ τὸ Σοῦλι ἀπὸ τὴ σκλαβιά.

Στὸν καιρὸ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Μουσταφᾶ τοῦ Β'· καὶ εἰδικώτερας τὰ 1754, εἶναι γνωστὸ ὅτι στὰ Γιάννινα κατοικοῦσαν 45.000 ἄνθρωποι· εἶχαν ἐκεῖ συγκεντρωθῆ σιγά-σιγά, ὅλοι ὅσοι, μὴ μπορῶντας πιά νὰ βαστάξουν τὶς καταδυναστεύσεις τῶν Ἀλβανικῶν φύλων καί, φυσικά, οἱ πιδ εὐποροὶ τῆς Δεπαλίτσας, Παραμυθιάς, Ἀργυρόκαστρου, Κόνιτσας, Πάργας, Δέλβινου, Ζαγοριοῦ, Κουρέντων, Βαγενετίας, ζητοῦσαν προστασία κι' ἀσφάλεια στὸ Κάστρο τῶν Γιαννίνων, φέρνοντας σ' αὐτὸ τοὺς θυμαυρούς τους καὶ τὴν ἐνεργητικότητά τους. Στὰ Γιάννινα ἐπίσης εἶχαν μετοικήσει, ἀπὸ πολὺ παληότερα, καὶ πολλὲς οἰκογένειες ἐξ-ἰσλαμισμένων τῆς περιοχῆς τους, καθὼς καὶ μερικὲς Ἀλβανικὲς.

Τὸν τελευταῖο χρόνον τῆς ἡγεμονίας τοῦ Μουσταφᾶ, ἐμφανίζεται στὸν Ἡπειρώτικο ὀρίζοντα ὁ Ἀλῆς ἀπὸ τὸ Τεπελένι, ὁ γιὸς τῆς Χάμκως.

Τὰ Ἀλβανικὰ στίφη, ὀργανωμένα τὴν ἐποχὴ αὐτὴ σὲ ληστρικές συμμορίες, «οὐδὲν μέσον ἀπανθρωπίας καὶ ἀπογυμνώσεως παρέλειψαν ἀνεφάρμοστον κατὰ τῶν ἀόπλων χριστιανῶν», πού ἐναντίο τους ὅμως, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν γιὰ τὶς ἀποτυχίες τους τόσο ἀπέναντι τῶν Ἀλβανῶν ὅσο κι' ἀπέναντι τῶν Σουλιωτῶν, ἔσποῦσαν ἄγρια καὶ οἱ Τοῦρκοὶ τῶν Γιαννίνων.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ εἶναι πού χάθηκε κι' ἡ κωμόπολη Βαγενῆτι, καὶ κήκε καὶ λεηλατήθηκε «ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ» τὸ Καρπενῆσι.

Ἡ Ὑψηλὴ τότε Πύλη, γιὰ νὰ σώσῃ τὴν κατάστασις, ἀφήνει τοὺς Ἀσλανίδες τῶν Γιαννίνων ν' ἀλληλοσκοτώνονται καὶ διορίζει Βαλῆ Γιαννίνων τὸν Ἀργυροκαστρίτη Σουλεϊμᾶν (τὸ Β'. 1759—1762), «ἄνδρα δραστήριον καὶ ἄξιον» καὶ ταυτόχρονα σκληρόκροδον.

3. — «...καὶ δὲν εἶναι πουθενὰ καταφύγιον...»

Στὰ 1759, ἐμφανίζεται στὸ προσκήνιο τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου κι' ἕνας Ἰσμαῆλ Πασιάς ἀπὸ τὸ Μπεράτι, πού «αψνθ'» μῆσι Ὀκτωβρίω... εἰς Ἰωάννινα ἔσφαξεν ἀπανθρώπως δύο ἐντίμους καὶ ἀξίους χριστιανούς, ὡς φίλους τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ Σουλεϊμᾶν Πασιά, ἀπὸ Ἰωάννινα, τὸν τε Γεώργιον Μῆσιον καὶ τὸν Ζῶην Χαραμῆν, οἷς ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης, χάρισατο ζῶην ἄληκτον», ὅπως γράφει γιὰ ἐνθύμησις ὁ ἄγνωστος Ἡπειρώτης μοναχὸς τῆς Μονῆς Βαρολαῦ τῶν Μετέωρων. Ἡ πληροφορία αὐτή, ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ ἕνα ἔγγραφο τῆς 6ης Ὀκτωβρίου 1759 τοῦ Ἐνετοῦ Πρόξενου Ἀρτας, πού ἀναφέρει ὅτι «ὁ Ἰσμαῆλ,

διέταξε τὸν ἀποκεφαλισμὸν δύο προυχόντων Ἑλλήνων, ἐνὸς ὀνόματι Ζώη Χα-
ραμῆ καὶ ἄλλου Ἀποστόλου Μίσιου, ἀμφοτέρων πλουσίων καὶ πολυφημισμένων».

Τὸ περιστατικὸ αὐτό, ὅπως ἔγραψε σχετικὰ στὸ περιοδικὸ «Ἑλληνικά» ὁ
Λιευθυντὴς τῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, Ζακυνθινός, ἔγινε ὡς ἑξῆς:

«Ὁ ὄντως βίαιος Σουλεϊμάν (γι' αὐτὸν θὰ γίνῃ λόγος σὲ ἐπ. κεφάλαιο)
μετεκλήθη εἰς τὸ Μοναστήριον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1759 παρὰ τῷ Μπεϋλέρ
μπέϋ». Τὸ Πασιαλῆκι τότε τῶν Γιαννίνων τὸ κατέλαβε—βίαια—ὁ Ἰσμαήλ μπέϋς,
ἴσαμε τὸν Ἰούνιο τῆς ἴδιας χρονιάς, «ὅτε κατελθόντος τοῦ Μπεϋλέρ μπέϋ τῆς
Ρούμελης μετὰ τοῦ Σουλεϊμάν πρὸς ἐκδίωξίν του, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ» ἀπὸ τὰ
Γιάννινα. Κατὰ τὸν αὐτὸν ὁμως—ὅπως πιδ πάνου—Ἐνετὸ Πρόξενο, ὁ Σουλεϊ-
μάν ἐπανῆλθε σὶὰ Γιάννινα στὶς 30 Ἰουνίου τοῦ 1760.

Τόσο ὁ Ἀραβαντινός, ὅσο κι' ὁ Λαμπρίδης, ἀναφέρουν κι' οἱ δυὸ τὸ περι-
στατικὸ τῆς θανάτωσης τῶν προκρίτων σὶὰ κείμενά τους· ὁμιλοῦν ὁμως γιὰ
ἀπαγχονισμό καὶ γιὰ τρεῖς χριστιανούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, οἱ δυὸ τοῦλάχιστο
ἦταν «ἐπίσημοι πολῖται». Οἱ Μισιαῖοι, ἦταν παλῆοι εὐγενεῖς ποὺ εἶχαν διατελέ-
σει πολλὰς φορὰς προεστοὶ τοῦ Ζαγοριοῦ. Ὁ Ζώης Χαραμῆς ἀναφέρεται σὰ Γιαν-
νιώτης εὐπατρίδης· κι' ὁ Μεσσηνέζης, θάταν κι' αὐτὸς κάποιος ἐξέχων, ἔτσι ποὺ
βρίσκειται τοποθετημένο σὲ κάποιον ἔγγραφο τὸ ὄνομά του.

Τοὺς ἀπαγχονισμοὺς τῶν προκρίτων αὐτῶν, ὁ Λαμπρίδης, σφαιερὰ τοπο-
θετεῖ, χρονικά, σὶὰ 1763 καὶ τοὺς θέλει ἐνεργημένους ἀπὸ τὸ Σουλεϊμάν, καταγ-
γέλοντας ὅτι ἔγιναν «ἄνευ αἰτίας» καὶ «χωρὶς δίκη». Ἡ θανατικὴ ὁμως αὐτὴ
ἐκτέλεση, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα ἔτσι μεμονωμένο καὶ ξεκάρρωτο περιστατικόν.
Χωρὶς δίκη, εἶναι πιθανώτατο νὰ ἔγινε «ἄνευ αἰτίας», ὁμως—ὑποκειμενικὰ τοῦ-
λάχιστον γι' αὐτὸν ποὺ τὴν διέταξε—ὄχι.

Στὴν οἰκογένεια τῶν Μισιαίων, ἡ παράδοση φέρει, ὡς αἰτιολογία τῆς, συ-
νωμοσία κατὰ τοῦ τότε καθεστῶτος. Ὁ Λαμπρίδης, γιὰ τὸ Μίσιο τοῦλάχιστο,
σὰν ἀφορμὴ ἀναφέρει ὅτι δὲν ἀνέχθηκε τὴν καταπάτηση τῶν προνόμιων τοῦ
Ζαγοριοῦ, ποὺ τὰ εἶχαν ἐξασφαλισμένα σουλτανικὰ φερμάνια.

Ἄλλη ὁμως φαίνεται νὰ εἶναι ἡ κυρίως αἰτία, χωρὶς πάντως ν' ἀποκλείε-
ται καὶ ἡ πιδ πάνου.

Μετὰ τὴ λήξη τῆς ἡγεμονίας τοῦ Μουσταφᾶ, ἐπικράτησε, ὅπως προκύπτει
ἀπὸ ὅσα εἴπαμε προτῆτερα, μίση ἀναρχικὴ κατάσταση. Ὁ Ἰσμαήλ ἀπὸ τὸ Μπε-
ράτι, ἦταν, πιθανώτατα, παράλληλα μὲ τὸ Σουλεϊμάν, ἐπίδοξος κι' αὐτὸς μνη-
στήρας τοῦ θρόνου τῶν Γιαννίνων. Ὁ τελευταῖος ὁμως, εἶχε φαίνεται ἰσχυρό-
τερες γνωριμίες κι' ἀνάμεσα στ' ἄλλα, δικούς του καὶ τοὺς Μισιαίους, ποὺ, μαζὺ
μὲ τοὺς ἄλλους δυὸ πρόκριτους, τὸν βοήθησαν νὰ καταλάβῃ τὴν ἡγεμονία. Κα-
θὼς ὁμως αὐτὸς φεύγει ἀπὸ τὰ Γιάννινα γιὰ τὸ Μοναστήρι, ὅπου τὸν εἶχε καλέ-
σει ὁ Μπεϋλέρμπης, ὁ Ἰσμαήλ, βρίσκει τὴν εὐκαιρία καὶ κάνει πραξικόπημα·
καταλαμβάνει τὸ θρόνον τῶν Γιαννίνων καὶ, φυσικά, πρώτη-πρώτη του δουλειά,
θὰ ἦταν νὰ τιμωρήσῃ, γιὰ ἐκδίωξη καὶ παραδειγματισμό, μέσα σὲ μιὰ ἀτμό-
σφαιρα τρομοκρατίας ποὺ θὰ εἶχεν ἐπιβάλλει, τοὺς ἰσχυροὺς αὐτοὺς πρόκριτους
ποὺ τόσο ἀποτελεσματικὰ βοήθησαν τὸν ἀντίπαλό τους, καὶ θὰ τοὺς κατηγόρησε
βέβαια γιὰ συνωμοσία· καὶ σίγουρα ἐπίσης θὰ θέλησε νὰ καταργήσῃ καὶ τὰ προ-
νόμια τῶν Ζαγορσίων, ποὺ προεστῶς τοὺς ἦταν Μίσιος.

Χρειαστήκε τότε, καθὼς εἶδαμε, ἐκστρατεία τοῦ Μπεϋλέρμπέϋ, γιὰ νὰ διώξῃ
τὸν ἄρπαγα καὶ νὰ ξαναεγκαταστήσῃ στὸ θρόνον τῶν Γιαννίνων τὸ Σουλεϊμάν.

Ὅχι ὁμως μόνον ὁ Γεώργιος Μίσιος, ἀλλὰ κι' ὁ πατέρας του Μιχαήλ, εἶχε
δειχτῆ κι' αὐτὸς ἐπικίνδυνος, γιὰ τοὺς Τούρκους, ἄνθρωπος. Στὰ 1735, τᾶχε βά-
λει μὲ τὸ Χατζῆ Μεχμέτ Πασιά, ποὺ τὸν εἶχε κλείσει στὶς φυλακές. Ὁ Μίσιος

δμως, με τὴν ἐξυπνάδα του, κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ καὶ ξεκινάει ἀμέσως, κρυφὰ γιὰ τὴν Πόλη, γιὰ νὰ φροντίσῃ νὰ ἐκθρονίσῃ τὸ διώκτη του· στὰ στενὰ δμως τοῦ Μετσόβου, δολοφονεῖται ἀπὸ εἰδικὸ ἀπεσταλμένο τοῦ Χατζῆ Μεχμέτ, ποὺ τὸν παρακολουθοῦσε καὶ τὸν κυνήγησε ἀποτελεσματικά.

«Ἡ παροῦσα πόλις, γράφει γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀπὸ τὰ Γιάννινα ὁ ἱερομόναχος Κύριλλος⁽¹⁾, πάσχει πάνδεινα καὶ ἴλεως νὰ γίνῃ ὁ Θεὸς εἰς αὐτὴν τὴν καταδρομὴν· καταδρομαὶ ἔξωθεν καὶ ἀλληλομαχίαι ἔσωθεν, αἰφνίδιοι θάνατοι, ὅπου ἐκόπησαν παρηρησία δύο ἔντιμοι ἄνθρωποι, ὁ Ζώης Χαραμῆς καὶ ὁ Γεώργιος Μίσιος· ὁ Πανιερώτατος, ἔγκλειστος διὰ τὸν φόβον· ἡ πτωχολογία ἀπὸ ἀνέλπιστα δυστυχήματα· καὶ δὲν εἶναι πούθεν ἀκαταφύγιον.»

1. Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Β' σελ. 227.

4.—Παλιές δόξες στὸ Ζαγόρι

Τὶ δμως εἶναι αὐτοὶ οἱ Ζαγορίσιοι, ποὺ ἀνακατευόταν τόσο ἐνεργὰ σὲ ἐνθρονίσεις καὶ ἐκθρονίσεις πασιᾶδων;

Γιατί, στὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Μισιαίους τοῦ Μονοδενδριοῦ, ἐμφανίζονται στὴν ἱστορία μας καὶ ἄλλοι διάσημοι Ζαγορίσιοι: Ὁ Βασίλης Ράδος, ἀπὸ τὸ Τσεπέλοβο· ὁ Νοῦτσος Καραμεσίνης κι' ὁ γιὸς του Ἄλέξη Νοῦτσος· ὁ Νοῦτσος (Ἰωαννοῦτσος) Κοντοδήμος, ὁ περίφημος «Φύτρος», ἀπὸ τὸ Βραδέτο, καὶ πόλις ξέρει πόσοι ἄλλοι ἄγνωστοί μας.

Ἀπὸ τὸ 140 ἀκόμα αἰῶνα βρισκόταν σὲ ἀκμὴ τὰ Ζαγοροχώρια κι' ἀπὸ τὸ 130, τὸ Δυτικὸ Ζαγόρι διακρινόταν γιὰ εὐημερία καὶ πλοῦτο.

Στὰ 1430, οἱ καπάτσοι Ζαγορίσιοι, ἀντιπρόσωποι δηλ. ἀπὸ πεντακόσιες Ζαγορσιακὲς οἰκογένειες, μαζὺ με ἀντιπρόσωπους ἀπὸ τὴν Καρίτσα κι' ἄλλα βορεινότερα χωριὰ τῶν Κουρέντων, πρῶτοι αὐτοὶ «προσκύνησαν τὸ Στρατάρχη τοῦ Μουράτ τοῦ Β', Σινὰν Πασιᾶ, καὶ ἔτυχον αὐτονομίας, αὐτοδιοικήσεως καὶ ἀτελείας»· κι' ἀντὶς γιὰ φόρους, ἔστειλαν στὴν Κωνσταντινούπολη, κάθε χρόνο, 822 στρατεύσιμους, ποὺ κατατασσόταν σὲ εἰδικὰ σώματα, τὰ Βοϊνάκ, ὅπου χρησιμοποιόταν γιὰ βοηθητικὲς ὑπηρεσίες· περισσότερο γιὰ ἱπποκομίες.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πρόκριτους τῶν χωριῶν αὐτῶν, καθὼς καὶ ἄλλων χωριῶν γύρω ἀπὸ τὰ Γιάννινα—ἀνάμεσα τους, τὸ Νησί καὶ τὸ Πέραμα—, «παρέσχον (στὸ Σινὰν Πασιᾶ) σπουδαίας ὑπηρεσίας ἐπὶ τῶν διαπραγματεύσεων του μετὰ τῶν ἐν τῷ Φρουρίῳ οἰκούντων Ἰωαννιτῶν».

Ὁ Σινὰν Πασιᾶς, εἶχε φαίνεται πολιορκήσει τὸ Κάστρο ἀπ' ὅλες τὶς μεριές· ὁ στρατὸς του ἔπεσε στὸ δυτικὸ κάμπο τῶν Γιαννίνων (Γραμμένο, Ζίτσα, Κούρντα) καὶ τὶς ὑπάρειες τοῦ Μιτσικελιοῦ. Ἡ ὑπαίθρος, «σφόδρα ἀπεχθάνοντο» τοὺς φεουδάρχες τοῦ Κάστρου, «διὰ τὴν περιφρονητικὴν αὐτῶν διαγωγὴν».

Ἔτσι βρῖσκει δικαίωση κι' ἡ λαϊκὴ παράδοση, κατὰ τὴν ὁποία, πρεσβεῖα Γιαννιωτῶν τοῦ Κάστρου, ὕστερα ἀπὸ τὸ τελείωμα αὐτῶν τῶν διαπραγματεύσεων, «προσκύνησαν» τὸν ἐκπρόσωπο τοῦ Σουλτάνου, στὴ θέση «Προσκύνηση», μισὴ ὥρα δυτικὰ τῶν Γιαννίνων.

Γύρω στὰ 1680, τὸ Ζαγόρι εἶχε κιάλας στὴν πρωτεύουσα ἰσχυροὺς μεγιστᾶνες καὶ προεστῶτες, ἀνθρώπους μεγάλης ἐπιρροῆς στὸ Κάστρο τῶν Γιαννίνων. Οἱ Ζαγορίσιοι, ἀπὸ παλιά, ταξιδευόταν πολὺ στὰ ξένα. Ἄνοιγε ἐκεῖ τὸ μυαλό τους, δημιουργοῦσα μεγάλες περιουσίες κι' ἐξυπνοὶ κι' εὐστροφοὶ καθὼς εἶναι, μπῆκαν σιγά-σιγά στ' ἀξιώματα κι' ἀπόχτησαν μεγάλη δύναμη. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ὁ ἀγῶνας τῆς ζωῆς, τοὺς μετέβαλε σ' ἓνα εἶδος εὐφυέστατων ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου, ποὺ στὴν πραγματικότητά ἦταν σχεδὸν ἄστοί. Κι' αὐτὴ τὴ φόρμα εἶχαν δώσει

καὶ στὰ χωριά τους, πού καὶ στὰ χρόνια μας ἀκόμα, μύριζαν εὐμάρεια κι' ἀρχοντιά.

Στὰ 1684, συγκροτοῦνται σὲ μιά, κατὰ κάποιον τρόπο, ἡμόσπονδη ομάδα χωριῶν, πού εἶχε φτάσει στὸ ἀπόγειο τῆς ὀργάνωσης καὶ τῆς δυνάμεις τῆς στὸ 180 αἰῶνα· «περὶ ἄκρας (ὄμως) τοῦ ὁποῖου» ἄρχισε νὰ ἀκρωτηριάζεται, γιὰ νὰ διαλυθῆ ὀριστικὰ στὰ 1868.

Ἐκτελεστικὸ ὄργανο τῆς ἡμόσπονδίας αὐτῆς ἦταν ὁ Προεστὴς τοῦ Ζαγοριοῦ - προσωπικότητα γεμάτη ἐξουσία—καὶ Συμβούλιό τῆς οἱ Ζαγορίσιοι ἄρχοντες. Δύναμή τῆς, ἦταν οἱ ἰσχυροὶ τῆς Πόλης καὶ τῶν Γιαννίνων.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα, ἀλλὰ κι' ἀργότερα ἴσαμε τὰ τέλη του, ἐμφανίζονται στὴν ἱστορία τοῦ τόπου ἀδρὲς καὶ μεγαλόπρεπες Ζαγοριαστικὲς μορφές, στὰ γράμματα, στὶς ἐπιστῆμες, στὸ ἐμπόριο, σὲ κρατικὲς ὑπηρεσίες. Ὁ Πανταζῆς Ἐξάρχου ἀπὸ τὸ Λιασκοβέτσι· ὁ ἐξοχώτατος Χ. Πασχάλογλου ἀπὸ τὸ Καπέσσοβο, μυστικιστὴς καὶ γιατρὸς τριῶν Σουλτάνων· οἱ Νανναῖοι ἀπὸ τοὺς Νεγάδες, πού ὅταν ἐβγαίναν ἐξω, εἶχαν μαζύ τους ἑκατὸν πενήντα φυλαχτάδες κι' ὑπηρετες· ὁ Σεργιάννης, πού κάποιον ἰραπέζι πού ἔκανε, τὸ διακόσμησε, ἀντὶς γιὰ λουλούδια, μὲ διαμαντόπετρες καὶ πολύτιμα λιθάρια· οἱ βαρῶνοι Πετρινοί, ὁ Ράδος, ὁ Ρέσσος, οἱ Τσιγαράδες, οἱ Παπάζογλου, οἱ Πριγκαῖοι κι' ἄλλες ἀκόμα μεγάλες κι' ἐνδιαφέρουσες φυσιογνωμίες, πού εἶναι ἡ ζωντανὴ ἱστορία τοῦ Ζαγοριοῦ καὶ πού—τὸ λέμε αὐτὸ μὲ πικρία—δὲ βρέθηκε ἓνας διανοούμενος Ζαγορίσιος νὰ τοὺς βιογραφήσει συνθετικὰ καὶ νὰ τοὺς ἀποθανάτισῃ στὴν πανελλήνια σκέψη καὶ τὴν ἡπειρωτικὴ ὑπερηφάνεια.

Δὲν εἶναι γνωστοὶ ὅλοι οἱ Προεστῶτες τοῦ Ζαγοριοῦ οἱ ἴσαμε τὰ 1788 χρηματίσαντες καὶ «οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἀπροσωποληπτότεροι τῶν μετὰ τὸ 1788 χρηματίσαντων». Τῆ χρονιὰ αὐτῆ, ὁ Ἀλῆς γίνεται Βαλῆς τῶν Γιαννίνων· καὶ φαίνεται νὰ ἦταν αὐτὸς περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ζαγορίσιους καπάτσος καὶ νὰ τοὺς διέφθειρε, ἀνάλογα μὲ τὸ μέγαλωμα πού κι' αὐτοὶ πῆραν μὲ τὴ βοήθειά του.

Καὶ στὶς ἀρχὲς ἀκόμα τοῦ 19ου αἰῶνα, οἱ Ζαγορίσιοι κρατοῦσαν πολλὴ ἀπὸ τὴν παλιὰ τους δύναμη. Τὴν ἐποχὴ ὄμως αὐτῆ, μπῆκαν στὸ Ζαγόρι, ὄπως καὶ πρὶν ἀναφέραμε, πολυμελέστατες, ἀπὸ τριακόσιες ἢ κάθε μιὰ Ἀλβανούς, συμμορίες, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς ἰσχυρότατους μπέυδες· ἀνάμεσά τους κι' ὁ Ταχῆρ μπέυ, ἀπὸ τ' Ἀργυροκαστρο. Οἱ Ἀλβανοὶ ἰσχυροὶ, δὲν συγχωροῦσαν στοὺς Ζαγορίσιους τὴν ὑποστήριξη πού εἶχαν κι' αὐτοὶ κάνει τοῦ Ἀλῆ Πασιά, πού τοὺς εἶχε κυριολεκτικὰ ἐξουθενώσει.

Ἐπακολούθησαν τότε τρομακτικὰ στὸ Ζαγόρι δεινὰ· ὕστερα ὄμως ἀπὸ παράπονά τους, ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ ὁ Β' (1808—1839), διέταξε τὸ Μεχμέτ Ρεσήτ νὰ σπεύσῃ μὲ στρατὸ στὴν Ἠπειρο καὶ ν' ἀποκεφαλίσῃ τοὺς ἀρχηγούς αὐτῶν τῶν συμμοριῶν· Καὶ σκοτώθηκαν τότε περισσότερο ἀπὸ χίλιους Ἀλβανοί.

«Δε σὶδειπα ἐγὼ Ταχίρη μου μὴ μπαίνεις στὸ Ζαγόρι οἱ Ζαγορίσιοι εἶναι κακοὶ καὶ γράφουνε στὴν Πόλι».

5.—Ὁ Ἀρβανίτης Σουλεϊμάν

Ἐκείνη τὴν οἰκτρὴ κατάστασι εἶχε βρεῖ, ἀνεβαίνοντας στὸ θρόνο, ὁ Σουλεϊμάν ὁ Ἀργυροκαστρίτης. Ἦταν κι' αὐτὸς Ἀσλανίδης· εἶχε ὄμως μέσα του πολὺ Ἀλβανικὸ αἷμα· κι' ἦταν μεγαλωμένος καὶ ζυμωμένος μέσα σὲ ἀτμόσφαιρες βίας καὶ σκληρότητας, ὅπου μονάχα ἡ δύναμη εἶχε ἀξία κι' ὅπου δὲν κυριαρχοῦσε ἡ χλυδὴ κι' ἡ πολυτέλεια καὶ τὸ γεμάτο λεπτεὲς δολοπλοκίες καὶ ραφιναρισμένες ραδιουργίες περιβάλλον τῆς πολυάνθρωπης καὶ πλούσιας πόλης πού ἦταν τότε τὰ Γιάννινα.

Ζώντας σὲ μιὰ ἐποχή, πὺ εἶχαν ἀρχίσει ἐντονώτερα νὰ ἀναφαίνωνται οἱ μεγάλοι Δάσκαλοι τοῦ Γένους καὶ πὺ σὲ πολλὰ ἀστικά κέντρα τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας νὰ σαλεύη μιὰ κίνηση πνευματικὴ ταυτόχρονα καὶ χριστιανικὴ, ἀπ' ὅπου, λιγὰκι ἀργότερα, βγῆκε τὸ θαῦμα τοῦ Κοσμᾶ, ὅπου οἱ Ἀσλανῆδες τῶν Γιαννίνων, ἐξαντλημένοι ἀπὸ τὶς ἐπιγαμίες πὺ ἔκαναν μεταξύ τους γιὰ νὰ συγκρατήσουν τὴν ἐξουσίαν στὴ δυναστικὴ τους οἰκογένεια, εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἀποσυνθέτωνται καὶ νὰ ὁμοῦν ἀκάθεκτα τυφλοὶ σὲ μιὰν ἄμιλλα δολοφονιῶν, ραδιουργειῶν, δωροδοκίας καὶ συγκρούσεων, σὲ στιγμὲς πὺ στὴν Ἡπειρο, ἢ ἀπόγνωση κι' οἱ ξενικοὶ δάχτυλοι δημιουργοῦσαν πολὺ συχνὰ σοβαρὲς ἐξεγέρσεις, ἢ ἀκμὴ τῶν δραστήριων αὐτῶν Ἡπειρωτῶν, πὺ ἦταν οἱ Ζαγορίσιοι στὴν αὐλὴ τῆς Κωνσταντινούπολης, βρισκόταν στὸ ἀπόγειό της, στὰ Γιάννινα δὲ οἱ συμπατριῶτες τους ἦταν σοβαροὶ ρυθμιστὲς τοῦ ἡγεμονικοῦ θρόνου καὶ γενικώτερα τοῦ τόπου, σὲ μιὰ τέτοια ἐποχὴ ὁ Σουλεϊμάν, πῆρε ἀμέσως δραστήρια καὶ ἀποφασιστικὰ μέτρα. Συγκέντρωσε στὰ χέρια του, μαζὺ μὲ τὴ Βαληλία καὶ τὴν ἐξουσία τοῦ Ντερβέναγα τῆς Ἡπείρου κι' Αἰτωλοακαρνανίας κι' ἀνέλαβε συστηματικὴ δράση κατὰ τῶν ἀρματολῶν, πὺ τοὺς ἀνάγκασε νὰ καταφύγουν στὰ ὄρεινά τους καταφύγια· χτύπησε δὲ ἄγρια καὶ τὴ ληστεία πὺ λυμαινόταν τὸν τόπο.

Ἦταν ὁμως Ἀρβαντίτης· καί, φυσικὸς, ὄχι ἀρεστὸς στὴν αὐλικὴ τῶν Γιαννίνων κλίμα· Οἱ Ἀσλάνιδες, ἔκαναν μ' αὐτὸν ἀπὸ τὰ χέρια τους τὴν ἐξουσία καὶ γι' αὐτό, ἔκαναν ἀναφορὲς καὶ παράπονα στὸ Σουλτάνο καὶ τὸν κατηγοροῦσαν σὰν αὐταρχικὸ καὶ τύραννο. Οἱ ἀναφορὲς φυσικὰ συνοδευόταν, κατὰ τὰ σουλτανικὰ ἔθιμα, καὶ μὲ ἄλλου εἴδους πλοῦσια καὶ πειστικὰ ἐπιχειρήματα. Κατορθώνουν ἔτσι νὰ τὸν ἐκθρονίσουν καὶ διορίζεται Βαλῆς τῶν Γιαννίνων, ὁ ἀδελφὸς τῆς Ἀϊσσέ, Μεχμέτ, ὁ γνωστὸς στὴν ἱστορία ὡς Πασιᾶ—Καλός, γεννάρχης τῆς δμώνυμης του οἰκογένειας.

Ἔτσι, ἡ δυναστεία τῶν Ἀσλανιδῶν, κέρδισε, καὶ μάλιστα σὲ πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα, μιὰ μεγάλη νίκη.

Ἴσως κι' αὐτὲς ἀκόμα τὶς μακρυνὲς γι' αὐτὸν ἱστορίες νὰ θυμόταν, ὅπως φυσικὰ θὰ τοὺς τὶς εἶχαν διηγηθῆ, ὁ Ἀσλάν μπεῖς Πασιᾶ—Καλοῦ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, καθὼς γρατσοῦνιζε τὸν τάμπουρά του στὸ κίόσκι τῶν πατρικῶν του, ἀντικρῦζοντας μελαγχολικὰ τὴ λίμνη πὺ ἀπλωνόταν μπροστὰ του ἀσάλευτη καὶ γεμάτη παλιὰ μυστικά.

6.—Ἐνας Πασιᾶς γαλανομάτης

Ὁ Μεχμέτ Πασιᾶς, πρέπει νὰταν ἡλικιωμένος, δταν ἀνέβηκε (1762) στὸν θρόνο τῶν Γιαννίνων.

Ὁ πατέρας του, εἶχεν ἐκθρονισθῆ, ὅπως ἴδαμε, στὰ 1736 κι' ἀπὸ τότε ἴσαμε τὰ 1762, δὲ γίνεται κανένας λόγος γιὰ τὸ γυιὸ του αὐτό. Νὰ γεννήθηκε τάχα αὐτὸς ὕστερα ἀπὸ τὰ 1736 ἢ νὰ εἶχε παραγκωνισθῆ ἀπὸ ἰσχυρότερους παράγοντες;

Ὁ Λαμπρίδης τὸν λέει «μεγάλης ἀγαθότητος». Ὁ Ἀραβαντινός, ὁμως, περιορίζεται νὰ τὸν χαρακτηρίσει ἡσυχότερο καὶ ἡρεμώτερο ἀπὸ τὸν προκάτογό του· ὁ Ἀραβαντινὸς φαίνεται ἴσως τόσο ἐπιφυλακτικὸς, ἐπειδὴ τὸν θεωρεῖ δραστη τοῦ φόνου τοῦ Βραδετινοῦ Νούτσου Μπαλαδῆμα ἢ Κονιοδήμου, πὺ ὁμως σκοτώθηκε, ὅπως θὰ ἰδοῦμε πῶς κάτω, ἀπὸ τὴν Ἀϊσσέ στὰ 1787.

Ὅπως κι' ἂν εἶναι, ὁ Μεχμέτ ὁ Β', ἦταν ὡραιότατος· εἶχε μακρὰ καὶ λεπτὰ δάχτυλα, μεγάλο καὶ ξανθὸ μουστάκι, μύτη κλασσικῆς ὁμορφιάς καὶ μεγάλα γαλανὰ μάτια. Ἄν κι' ἡ ψυχὴ του ἔμοιαζε μὲ τὴ μορφὴ του, ἴσως νὰ εἶναι εὐεξήγητος ὁ πολυχρόνιος του παραγκωνισμὸς κι' ἀπ' αὐτὴ ἀκόμα τὴν αἰτία.

Ἀληθινά, ὁ Πασιᾶ—Καλός, ἔπρεπε, σκέπτομαι, νὰ ἦταν προικισμένος μὲ πολλὴ ἀγαθότητα καὶ καλωσύνη ψυχικῇ. Ἡ γυναῖκα του ἦταν χριστιανὴ ἀπὸ τὸ Ζαγόρι, κί ὁ Μεχμέτ φαίνεται νὰ τὴ λάτρευε : Γιατὶ(1) στὸν ἀδελφὸ τῆς Μαρού-
του ἀπ' τὴ Βίτσα, εἶχε χαρίσει τὸ χωριὸ τῆς Ζιέλοβας. Ἡ δυστυχισμένη ὄμως, πέθανε πολὺ νέα, ἀφήνοντας στὸ Μεχμέτ ἓνα μονάχα γυιό, τὸ Μεχμέτ μπέϊ, αὐτὸς ποὺ πῆρε ἀργότερα γιὰ γυναῖκα του τὴ Ζιλχάκω(2).

Πρέπει ἐπίσης νὰ ἦταν προικισμένος καὶ μὲ καλλιτεχνικὴ ψυχὴ ὁ Πασιᾶς αὐτὸς μὲ τὰ μεγάλα γαλανὰ μάτια ἄλλοιώτικα, πῶς θὰ σκεφτόταν, ἀπάνω στοῦ Κάστρου τίς ἐπάξεις, ποὺ ἡ εἰδικὴ τους χρησιμότητα δὲν εἶχε ἀκόμα παύσει—
τοῦναντίο μάλιστα!..καὶ τὸ ἀπόδειξε αὐτὸ ἀργότερα ὁ Ἄλλης—, πῶς θὰ σκεφτόταν νὰ χτίσῃ ἀκριβῶς ἐπάνω τους ἓνα κομψὸ ἐκεῖ σπιτάκι, μ' ἓνα κίосκι ἀπ' ὅπου θὰ μποροῦσε ν' ἀντικρούσῃ, κάθε φορὰ ποὺ θὰ θέλε, τὰ γαλανὰ τῆς λίμνης μας νερά, τοὺς ἀσύγκριτους τοῦ Πέραμα καὶ τῆς Λαψίστας ὀρίζοντες καὶ τοῦ βοριᾶ τίς ἄγριες τρικυμίες ; Καὶ πῶς ἄλλοίως θὰ δειχνόταν τόσο γενναιόδωρος καὶ τόσο ἐραστὴς τῆς μάθησης, ὥστε νὰ δωρήσῃ τὰ χωριὰ Κόντσικα καὶ Λιόκου «εἰς τινα διδάσκαλον— τὸν ὀνοματιζόμενον Ὁμέρ Ἐγέντη—τῶν τέκνων του»(4), τοῦ μοναχογυιοῦ του δηλ. Ἀχμέτ μπέϋ καὶ τῶν ἄγνωστων σὲ μᾶς κοριτσιῶν του ;

Ἴσως κληρονομήματα αὐτῆς τῆς ἰδιοσυγκρασίας νὰ ἦταν αὐτὰ ποὺ παρω-
θοῦσαν τὸν ἔσχατο ἀπόγονό του, τὸν ἄγαμο καὶ ἄκληρο Ἀσλάν - μπέϊ, νὰ κάθεται πάντα στὸ κίосκι τοῦ πατρογονικοῦ σπιτιοῦ του καὶ τὴ Λίμνη ἀντικρούζοντας, νὰ παίξῃ τὸν ταμπούρα του, γεμάτος ἀγιάτρευτη μελαγχολία καὶ πικρὲς νοσταλγίες, ποὺ ξεχυνόταν ἀπὸ τίς δυὸ σχεδὸν ἑκατονταετηρίδες ποὺ εἶχε ζήσει ἢ γενιὰ του στὴ Γιαννιώτικη ἀτμόσφαιρα, τὴ γεμάτη μὲ τόσο δράμα καὶ μυστήριον, περγαμηνὴ καὶ παλιὸ βιβλίον, αἷμα καὶ πορφύρα.

Τὴν ἴδια αὐτὴ ἀτμόσφαιρα, στὸ πιδ αἱματηρὸ κί ὀξύτατό τῆς στάδιο, τῶχε στὴ μοῖρα του, ἱστορικὰ κί ὑπεύθυνα ν' ἀντικρούσῃ κί ὁ Μεχμέτ Πασιᾶ - Καλὸς μὲ τὰ γαλάζια μάτια : Τίς τόσες βιαιότητες, τίς ἄφθονες φρικαλεότητες, τὰ μίση, τὰ πάθη καὶ τίς ἀμελικτες φιλοδοξίες τῆς ἀδελφῆς του Ἀϊσσέ, τῆς γιὰ ὄλα ἀποφασισμένης, ποὺ συγκροτοῦσε τὸ κόμμα τῆς καὶ τὴν ὀμάδα τῆς. — Ἐπρεπε ν' ἀνεβάσῃ στὸ θρόνον τῶν Γιαννίνων τὸν Σουλεϊμάν τὸν ἄντρα τῆς καὶ νὰ τὴν ποῦν κί αὐτὴ Πασίνα· καὶ φαίνεται νὰχε κί αὐτὴ πολλὲς καὶ καλὲς σχέσεις μὲ τὸ Ζαγορίσιο Ἀλέξη Νοῦτσο(5), τὸν ἀντίπαλο τοῦ Κοντοδήμου, ποὺ ἀργότερα ἔγινε ἢ αἰτία νὰ καριτομηθῇ ὁ ἄνδρας τῆς. Τὰ ὀξύτατα ἀντιμαχόμενα συμφέροντα τῶν ὄσων πρωταγωνιστοῦσαν στὰ δραματικὰ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνα περιστατικὰ, ποὺ ὄλοι τους : Προύχοντες, Χριστιανοί, Προεστῶτες καὶ Ζαγορίσιοι Γραμματικοί, Τουρκογιαννιώτες ἄρχοντες, Ἀσλανίδες(6), ἦταν ὄλοι τους μεγάλοι γαιοκτῆμονες κί εἶχαν ἀμύθητα πλοῦτη. Τὸ φοβερὸ τέλος μορφῆ τοῦ Ἀλλῆ ἀπὸ τὸ Τεπελένι, τοῦ σκληροῦ καὶ δυναμικοῦ μὲ τίς ἄσβεστες φιλοδοξίες, τίς τόσο ἀπελπιστικὰ θλιβερὲς σὲ προγνωστικὰ γιὰ τὴ δυναστεία τῆς γενιᾶς του.

Μέσα στὴ γλυδὴ τοῦ παλατιοῦ, τὴ θαλπωρὴ καὶ τὴ γαλήνη τοῦ σπιτιοῦ του, αἰσθανόταν κάτι τὸ τρομερὸ νὰ ὑφαίνεται στὰ γύρω του· κάτι τὸ θανατερὸ ποὺ κηόλας μούγκριζε ὑπόκωφα καὶ πλησίαζε μὲ τ' ἀναπότρεπτο κί ἀμείλικτο τοῦ χρόνου βᾶδισμα.

Στὸ Μοντενέγκρο, κάποιος Στέφανος Πίκκολος, ἔλεγε στὰ βασανισμένα κί ἀνήσυχτα πλήθη πῶς ἦταν τάχα ὁ σύζυγος τῆς Αἰκατερίνης τῆς Ρωσσίας Πέτρος ὁ Γ'. Ἐχοντας ἐπιτύχει νὰ ἐκτελεστῇ ἀντὶ αὐτοῦ, ἓνας ποὺ τοῦμοιαζε, κατάφερε νὰ δραπετεύσῃ ἀπὸ τὴ φυλακὴ καὶ σήκωσε τὸ μπαϊράκι τῆς ἀνταρσίας. Στρατο-
λογώντας Μαυροβουνίους καὶ Χριστιανούς τῆς Ἀλβανίας, ἔταξε πῶς θ' ἀπελευ-
θέρωνε τοὺς ραγιαδες ὄλης τῆς Αὐτοκρατορίας. Τὸ Δέλβινο καὶ ἡ Αὐλῶνα ἴσαμε τὴ Μουζακιά, εἶχαν γεμίσει ἀπὸ τοὺς φοβερούς του ἀντάρτες.

Ἡ κατάσταση γινόταν σοβαρή. Ἡ Πύλη βρέθηκε στὴν ἀνάγκη νὰ καταρτίσῃ ἔναντιον τοῦ μεγάλο ἐκστρατευτικὸ σῶμα συγκροτημένο ἀπὸ στρατιᾶς πολλῶν Τοπαρχῶν κάτου ἀπὸ τὴ Στραταρχεῖα τοῦ Ἡγεμόνα τῆς Ρούμελης. Ὁ ψευτο-Πέτρος νικήθηκε· οἱ δυστυχησμένοι ὅμως Χειμαρριῶτες καὶ οἱ ἄλλοι, δὲν εἶχαν πιά ζωὴ στὸν τόπο τους· πολλὰς χιλιάδες τους, ἄφησαν πίσω τους τὰ πάντα καὶ κατέφυγαν στὴν Κέρκυρα καὶ τὴ Νότια Ἰταλία.

Ὁ Ρούμελη Βαλεσῆς, καρατομοῦσε στὰ Μπιτώλια τὸν Καπλὰν Πασιᾶ τοῦ Δελβίνου, ὕστερα ἀπὸ συκοφαντίες τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ καὶ στὸν ἀντικαταστάτη του, Ἀλῆ κι' αὐτὸν Πασιᾶ τὸν Ἀργυροκαστρίτη, ὁ πολυμήχανος καὶ πανοῦργος Τεπελενλῆς ἔδινε γιὰ γυναῖκα του τὴν ἀδελφή του Χαϊνίτσα, γιὰ νὰ τὸν ἐξαφανίσῃ κι' αὐτὸν μὲ τὴ σειρά του μὲ περισσότερη ἀσφάλεια...

Κι' ἀπάνου σ' ὅλα αὐτὰ, ξεσπάει κι' ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ὁρλώφ. Οἱ Τούρκοι κι' οἱ μισθοφόροι Ἀλβανοί, ἦταν ἐπὶ ποδὸς πολέμου, κι' ἀπερίγραπτα εἶναι τὰ δεινὰ ποὺ «ἐπέφερον οἱ Ἀλβανοὶ εἰς τὴν χριστιανωσύνην» τῆς Πελοπόννησου καὶ στίς ἄλλες ἑλληνικὰς ἐπαρχίαις. «Παντοῦ ἡ ἐρημία ἠκολούθει αὐτούς». Τὸ Μεσολόγγι κι' ὀγδόντα καράβια, ποὺ ἦταν στὸ λιμάνι του, ἐπυροπολήθηκαν, τὸ Αἰτωλικὸ ἐρημώθηκε κι' ὅλοι οἱ κάτοικοί του ἐξανδραποδίστηκαν.

Στὰ 1772, κάτου ἀπὸ τὴν ἀρχηγία του γίνεται μιὰν ἀτυχή κατά τῶν Σουλιωτῶν ἐπίθεση κι' ὁ τούρκικος στρατὸς παθαίνει ἀληθινὴ πανωλεθρία(7).

Στὰ 1773, ὕστερα ἀπὸ μηχανογραφίαις τοῦ Τεπελενλῆ, ὁ Σουλεϊμάν - μπείις, ἀδελφὸς τοῦ Ἀλῆ τοῦ Δελβίνου ποὺ ὁ Τεπελενλῆς τὸν εἶχε κάμει, ὅπως εἶπαμε, γαμπρὸ στὴν ἀδελφή του, τὸν σκοτώνει μπροστὰ στὰ μάτια τῆς γυναῖκας του Χαϊνίτσας, κι' ἀμέσως ἐπὶ τόπου τὴν κάνει δική του. Ἡ φωτιά τῆς διχόνοιας ἀνάβει στὸ Δέλβινο κι' οἱ Κοκκάτες, ἐπιβάλλουν στὴν Τοπαρχία τους δικὴ τῆς Τοπάρχη, τὸ Μουσταφᾶ· ὁ ἀντίζηλὸς του ὅμως Σελήμ, τὸν ἐκτοπίζει, παίρνει ἀπὸ τὴν Πόλη τὸν τίτλο τοῦ Πασιᾶ καὶ μεταφέρει τὴν ἔδρα του στ' Ἀργυροκαστρο.

Μὲ τὸ Σελήμ, ἀποκαταστάθηκε στὴν περιοχὴ ἐκείνη ἡ τάξη κι' ὁ κόσμος ἄρχισε ν' ἀνασαινῇ· ὅμως ὁ Τεπελενλῆς, κατορθώνει ὑπουλα νὰ κερδίσῃ τὴν καρδιά του, ἐνῶ ταυτόχρονα τὸν κατηγοροῦσε στὴν Πόλη σὰν πωλημένο στοὺς Βενετούς, ποὺ κατεῖχαν τότε τὰ Ἡπειρώτικα παράλια, καὶ κατορθώνει ἔτσι νὰ πάρῃ στὰ χέρια του τὸ φιομάνι τῆς ἀποκεφάλισής του. Συμμαχεῖ μὲ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Ἀλῆ μπείι καὶ τὸ Μουσταφᾶ Κόκκα, καὶ καρατομοῦν τὸ Σελήμ.

1. Δὲς Ἰ. Λαμπρίδης, Ἀλῆ Πασιᾶς, σελ. 12.

2. Ὁ Πασιᾶ—Καλὸς, ἐκθρονίστηκε στὰ 1775 καὶ τότε νομίζουμε πιθανώτερο νὰ δηλητηριάστηκε ἀπὸ τὴν Αἰσὴ ὁ γυιὸς του Ἀχμέτ, ποὺ θὰ γεννήθηκε ὄχι πιὸ νωρὸς ἀπὸ τὰ 1755. Στὰ 1775 ἡ Αἰσὴ πρέπει νὰ ἦταν σαραντάχρονη.

3. Ἰ. Λαμπρίδης, Ἀλῆ Πασιᾶς, σελ. 12.

4. Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Β', σελ. 293.

5. Ἰ. Λαμπρίδης, Ζαγορσιακά Β', σελ. 24.

6. Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Β', σελ. 261 καὶ ἐπ.—Ἰ. Λαμπρίδης, Περιγραφὴ Ἰωαννίνων, Ἀλῆ Πασιᾶς, Μαλακασιακά, Ζαγορσιακά.—Ὁ Μεχμέτ ὁ Β'. (Ἰ. Λαμπρίδης, Ἀλῆ Πασιᾶς, σελ. 10 καὶ 11), εἶχε δικὰ του 38 χωριά (γεώργια). Πλουσιώτατοι Χωροδεσπότες ἦταν καὶ οἱ : Ταχῆρ Πασιᾶς, πατέρας τῆς Ζιχάκως, Σουλεϊμάν ὁ Γ' (ἀντρας τῆς Αἰσὴ), Ἀσιμ - μπείις (ἐσωθεύων) 200 χιλ. γρόσια τὸ χρόνο) κι' ὁ Μεμπρῆ μπείις.

7. Γιὰ τὴν ἐκστρατεία αὐτὴ, δὲς λεπτομερειακά, Δ. Σαλαμάγκας, Ἡ ἐκστρατεία τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ Σουλίου τοῦ 1772, στὴν Ἐφημερίδα τῶν Γιαννίνων «Ἐθν. Ἀγών», φύλλα 26, 27, 28, 30 Αὐγούστου καὶ 1, 2 καὶ 3 Σεπτεμβρίου 1949. Ἐπίσης καὶ στὸ οἰκεῖο βιβλίον τοῦ Ἰ. Λαμπρίδης.

7.—Ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς στὸ προσκήνιο

Μέσα στὴν τρομερὴ αὐτὴ ἀτμόσφαιρα φαίνεται νὰ ἔγιναν οἱ γάμοι τοῦ μοναχογιου τοῦ Καλοῦ—Πασιᾶ, Ἀχμέτ μπείι, μὲ τὴ Ζιχάκω.

Νὰ εἶχε τάχα καὶ σημασία πολιτικὴ ὁ γάμος αὐτὸς τοῦ γιου τοῦ Πασιᾶ τῶν Γιαννίνων μὲ τὴν κόρη τοῦ Στρατιωτικοῦ τῆς Διοικητῆς, ποὺ ἔνωσε σὲ μιὰ κοινὴ ὀμῶδα δυὸ ἰσχυρότατες Τουρκογιαννιώτικες οἰκογένειες, ποῦ, στὸ τέλος, εἶχαν καὶ κοινὸ τὸ γεννάρχη τους;

Θεληματικὰ ἢ ὄχι, ὁ γάμος αὐτός, εἶχε κι' αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Δὲν ἦταν ὁμως ἀπίθανο, ὁ γάμος αὐτός νὰ ἔγινε καὶ γιατί ἦταν τόσο ταιριαστός: Τὸ μοναχοπαῖδι τοῦ ὠραιότατου γαλανομάτη καὶ μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ ψυχὴ Πασιᾶ καὶ τῆς ἐπίσης — πῶς ἄλλοιῶς θὰ τὴν ἔκανε αὐτὸς γυναῖκα του;— ὠραίας Ζαγορίσιας θὰ ἦταν κι' αὐτὸς ἓνα ὠραιότατο Πασιόπουλο· καὶ πίσω ἀπὸ τὰ καφάρια τοῦ χαρμειοῦ, ἡ καρδιὰ τῆς σεμνῆς καὶ ψυχικὰ καλλιεργημένης Πασιοπούλας, τῆς γοιτευτικῆς Ζουλεϊχά, θὰ εἶχε ζωηρὰ χτυπήσει γιὰ τὸ λεβέντη Ἀχμέτ, τὸ διάδοχο τοῦ Καλοῦ—Μεχμέτ στὸν ἡγεμονικὸ θρόνο τῶν Γιαννίνων.

Ἡ φιλόδοξη ὁμως καὶ μὲ τ' ἀχαλίνωτα πάθη, Πασιοπούλα κι' αὐτὴ, Ἀϊσσέ, ἀπὸ τὸ συνοικέσιο ἐκεῖνο, ἔννοιωσε νὰ τῆς ραγίζεται ἡ καρδιά. Πῶς νὰ πολεμήσῃ τώρα τίς δυὸ αὐτὲς μεγάλες οἰκογένειες τίς ἐνωμένες μ' ἓνα τόσο λαμπρὸ γάμο; Ἡ λύσσα τῆς τρώει τὴν καρδιά· ὁμως φοικτές, ἀπ' τὰ μικρὰ τῆς χρόνια, εἰκόνες φόνων καὶ δηλητηρίων τὴ βασανίζουν ἐφιαλτικὰ στὸν ὕπνο καὶ στὸν ξύπνο τῆς. Νὰ παραιτηθῆ αὐτὴ ἀπὸ τὸν ἄσβεστο πόθο νὰ γίνῃ Πασίνα; Αὐτὸ ποτέ!.. ποτέ!.. —Τὸ δηλητήριο!.. Ναι!.. Νά, τὸ μόνο φάρμακο.

Κι' ἄρχισε τότε ἀμέσως νὰ κατεργάζεται τὴν ψυχὴ, τοῦ ἀπὸ τὸν πρῶτο γάμο παιδιοῦ τοῦ ἀνδρα τῆς, ποὺ ἦταν σίγουρα κι' ἀπ' αὐτοῦ τῆς τόσο μαύρη ὅσο μαύρη ἦταν κι' ἡ μορφὴ του: τοῦ Καρά, ὅπως τὸν ὀνομάτιζαν Χουσεῖν, τοῦ Καραχούσιου, ὅπως εἶναι γνωστὸς στὴν ἱστορία.

Ὁ Καρὰ Χουσεῖν, εἶναι φυσικώτατο νὰ αἰσθανόταν κι' αὐτὸς ἄσπονδο μίσος κατὰ τοῦ λεβέντη Ἀχμέτ, τοῦ τόσο εὐτυχισμένου στὸ γάμο του καὶ ποῦ —ὅπως σίγουρα τὸ πίστευε— τοῦ ἔκλεβε τὸ θρόνο τῶν Γιαννίνων: Γιατὶ τάχα δὲν θὰ γινόταν κι' ὁ πατέρας του Πασιᾶς; μήπως κι' αὐτὸς δὲν ἦταν Ἀσλανίδης καὶ περισσότερο μάλιστα ἰκανὸς ἀπὸ τὸν ἀγαθὸ Πασιᾶ - Καλό; Καὶ τί ἄξιζε ἡ Ζιλχάκω μπροστὰ στὴν ἀδρὴ καὶ ἄγρια θεληματικὴ μορφὴ τῆς μητριᾶς τοῦ Ἀϊσσέ;

Κι' ἔπειτα ἡ Ἀϊσσέ....., θοῦ, Κύριε φυλακὴν τῷ στόματί μου!.. Ἡ Ἀϊσσέ, εἶναι γνωστὴ στὴν ἱστορία μὲ τὸ προσωνύμιο Καραχούσιω. Μήπως;...

Ἡ Ἀϊσσέ, ὅπωςδὴποτε, ἦταν ἀποφασιστικὴ γυναῖκα· κι' ἔπρεπε νὰ γίνῃ Πασίνα κι' ἀκόμα γιὰ νὰ ἐξευτελίσῃ καὶ ταπεινώσῃ καὶ τὸν Ἀχμέτ καὶ τὴ γλυκεῖα Ζουλεϊχά.

Κι' ἴσως στὸ ἄνομο καὶ—πῶς νὰ τὸ ποῦμε;—αἰμομιχτικὸ κρεββάτι μιᾶς ξέρφρηνος ἀκολασίας, ἐκεῖ μέσα στὸ σπασμὸ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἔνωσης δυὸ παρόμοιων φλογερῶν καὶ σκληρῶν πλασμάτων, ἴσως ἐκεῖ ἀποφασίστηκε τὸ ἀκατανόηστο ἔγκλημα:

Νὰ δηλητηρίασαν τάχα τὸν Ἀχμέτ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκθρόνιση τοῦ πατέρα του; νὰ ἐπέτυχαν πρῶτα τὴν ἀποβολὴ τοῦ ἀπὸ τὸ θρόνο, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι δὲν ἦταν ὁ ἀνθρώπος ποὺ χρειαζόταν στίς ἐξαιρετικὲς συνθῆκες ποὺ περιτριγύριζαν τὸ Κάστρο; Εἶναι δυνατὸ ἐπίσης, ὁ Πασιᾶ - Καλὸς, μετὰ τὸ φόνο τοῦ μοναχοπαῖδος του, νὰ μὴ μπόρεσε, τέτοιος ποὺ ἦταν, ν' ἀνθέξῃ στὴ μαύρη συμφορὰ, ποὺ ἴσως ἄδικα κι' ἀναπάντεχα τὸν εἶχε πλακώσει καὶ ν' ἀπομακρύνθηκε μόνος του ἀπὸ τὸν μισητὸ αὐτὸ θρόνο, ποὺ τόσες δυστυχίες σκορποῦσε γύρω του.

Ὁ Πασιᾶ - Καλὸς πάντως, πέθανε ἐξουθενωμένος ὕστερα ἀπὸ ἐννῆα χρόνια. Μὰ κι' ἡ Ζιλχάκω δὲν παρηγορήθηκε ποτέ. Ὁρκίστηκε ἐκδίκηση. Δὲν ἔβγαλε ἀπ' ἀπάνω τῆς τὰ μαῦρα, κι' ὅταν ἀκόμα ἔγινε γυναῖκα τοῦ Σατράπη τῶν Γιαν-

νίνων Ἀλῆ, παρὰ μόνο δταν αὐτὸς ἔξαφάνισε ἀπὸ τὸν κόσμον τὸ Χουσεῖν, τὸ μαῦρον τόσο στὴν ψυχὴ ὅσο καὶ στὸ πρόσωπο Καραγούσιου.

Κι' ὁ Σουλεϊμάν, ὁ ἄνδρας τῆς Ἀϊσέ;

Νὰ εἶχε τάχα γνώση τῶν φρικτῶν αὐτῶν μυστικῶν καὶ δὲν ἐμπόδιζε τίποτε; Γιατὶ ὑποκινητὴς καὶ πρωταγωνιστὴς τοὺς ἦταν ἡ Ἀϊσέ. Νὰ τοῦ ἐπιβαλλόταν τάχα τόσο κυριαρχικὰ ἢ δυνατὴ προσωπικότητα τῆς γυναίκας του; ἢ νὰ τὸ ἀγνοοῦσε; νὰ μὴν ἦταν ἴσως σὲ θέση ν' ἀντιληφθῆ; Πάντως, δταν ἔγινε Τεπελενλῆς τῶν Γιαννίνων, ἦταν τόσο ἀδύνατος καὶ περιφρονητέος, γράφει ὁ Ἀραβαντινός, ὥστε ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς, περνώντας ἀπὸ τὴν Ἐπικράτεια τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, γιὰ τὴ Λάρισα, ποὺ ἦταν πιά ἀπὸ τὰ 1786 σατραπεία του, τόσο τὸν ἀγνόησε, ποὺ δὲν νόμισε νὰ ἀναγκαῖο, οὔτε νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ, οὔτε ἄδειο γιὰ τὸ πέρασμα του νὰ τοῦ ζητήσῃ ληλάτησε μάλιστα καὶ μερικὰ Ζαγοροχώρια: *guarda e passa !.*

Ὁ Σουλεϊμάν ὁ Γ' ἔμεινε ἀσήμαντος στὴν ἱστορία. Ὅσο, ἀντίθετα, χαράχτηκε μὲ ματωμένα καὶ πελιδνὰ γράμματα τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας του, τῆς Σουλεϊμάν Πασίνας.

Τῆς Ἀϊσέ Καραγούσιου.

8.—Ὁ Καφετζῆς τοῦ Παλατιοῦ

Ἡ δυναστεία τῶν Ἀσλανιδῶν τραβοῦσε στὸ χαμὸ τῆς. Ἀπὸ τὴ μιά, οἱ δυσχεδὸν αἰῶνες ποὺ εἶχαν περάσει ἀπάνου ἀπὸ τὴ ράτσα τοὺς τὸ μαιφόνον πνεῦμα ἀπὸ τὴν ἄλλη, ποὺ εἶχε τελευταία κυριαρχήσει στὴν ψυχὴ τῆς σὲ μέσο ἐπικράτησης καὶ ποὺ ὠδηγοῦσε σὲ δρόμους ἐπικίνδυνους κι' ὀλισθηροῦς, εἶχαν ἐξαντλήσει κι' ἐκφυλίσσει τὸν ἡγεμονικὸ οἶκο. Σημάδια, ποὺ δὲν ἄφηναν γι' αὐτὸ καμμιά ἀμφιβολία, ἦταν ὅτι οἱ Ἀσλανίδες, ὄλη τοὺς τώρα τὴ δραστηριότητα καὶ τὴν ἐνέργεια, τίς χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὸ πῶς νὰ ταπεινώνουν, νὰ ἔξαφανίζον καὶ νὰ καταστρέφουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο: μετὰ τὸ δηλητήριο, χρησιμοποιοῦσαν τὸ χεῖμα καὶ τὴ διαφθορά.

Σὰν κορωνίδα αὐτῆς τῆς κατάπτωσης, συμμαχοῦσαν τώρα μὲ τοὺς φανατικώτερους ἐχθροὺς τοὺς Χριστιανοὺς καὶ τοὺς Ἀρβανίτες, γιὰ νὰ τοὺς βοήθουν γιὰ νὰ ρίχνῃ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον.

Κι' ἐπειδὴ καὶ τὰ συμφέροντα ὄλων αὐτῶν τῶν ὑπήκοων ραγιαδῶν καὶ μὴ ποὺ ζοῦσαν στὴν ἐπικράτειά τους, σὰν οἰκονομικῶν καὶ πνευματικῶν ἀνθρώπων εἶχαν ἀναγκαστικὰ συνδεθῆ μὲ τὴν εὐημερία ἢ τὴ δυστυχία τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ομάδας τῶν Ἀσλάν, ἀμεσώτερα δὲ αὐτὸ συνέβαινε μὲ τὰ συμφέροντα τῶν Τουρκιγιαννιωτῶν, ποὺ ἦταν οἱ τιμαριούχοι κι' οἱ ἄνθρωποι τοῦ κρατικοῦ—νόμιμου παράνομου—εἰσοδήματος, οἱ «ἀφεντάδες» ποὺ ζοῦσαν σὲ βάρος τῶν ραγιαδῶν, κάτοικοι γενικώτερα τῶν Γιαννίνων, τῆς πολυάνθρωπης αὐτῆς καὶ ποικιλόφυλης πόλης μὲ τὴ μεγάλη ἐμπορικὴ καὶ βιοτεχνικὴ κίνηση, τὰ περίφημα σχολεῖα καὶ τοὺς μεγάλους λογάδες, τὸν τεράστιο πλοῦτον ποὺ εἶχε στὰ χέρια τῶν ὀλίγων συγκεντρωθῆ, τὰ μεγάλα λάσσα τῶν ταξιδεμένων παιδιῶν τῆς ποὺ εἶχαν γεννησθὲς μεγάλους καὶ ὀξύτατους διαπληκτισμοὺς ἀνάμεσα στὶς ἰθύνουσες τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, εἶχαν κι' αὐτοὶ χωριστῆ σὲ ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα κι' ἐχεν ἀρχίσει ἔτσι μιὰ τρομερὴ διαμάχη γύρω ἀπὸ τίς ἡγεσίες καὶ τὰ εἰσοδήματα κι' ἓνας ἐντονώτατος ἀνταγωνισμὸς πολυποικίλης καὶ διαρκῶς ἐναλλασσόμενης μορφῆς, ἀνάλογης μὲ τὰ συμφέροντα τῆς στιγμῆς.

Ἀπὸ τίς τάξεις λοιπὸν τῶν ἀφεντάδων καὶ τὰ παλάτια, τὸ αἷμα εἶχεν ἀρχίσει νὰ χύνεται καὶ νὰ κατεβαίνῃ ἀφθονώτερο καὶ στὰ πεζοδρόμια: δολοφονίες συγκρούσεις, καθημερινὲς διαμάχες, κατάτρωγαν κάθε μέρα τὸ σηκότι τοῦ Τουρκιγιαννιώτικου στοιχείου.

Οί Χριστιανοί, ἐπὶ πλεόν, ἄρχοντες καὶ κληῖρος, εἶχαν χωρισθῆ, αἰτία τὰ ὀφθίμια καὶ τὰ λάσσα, καὶ σὲ ἄλλες δυνὸ δμάδες, πού μὲ τὰ δπλα τοῦ ραγιά: τὴν εὐφυΐα, τὴν πνευματικὴ ὑπεροχὴ ἀπέναντι σιτὸ ἀλλόθρησκο στοιχεῖο καὶ τὴν πονηριά, ἀνέβαζαν καὶ κατέβαζαν Μητροπολίτες κι' εἶχαν κι' αὐτοὶ τὸ δαχτυλάκι τους σιτὸς ἐναλλασσόμενες περιπέτειες τῶν Ἀσλάν.

Ἄπάνου σιτὴν οἰκτρὴ αὐτὴ κατάσταση, πιδ ψύχραιμοὶ αὐτοὶ καὶ πιδ πανοῦργοι, δολοπλοκοῦσαν καὶ κινιόταν ἄνετα οἱ Ζαγορίσιοι, σὰν δπως παίζουν τὰ παιδάκια μὲ τ' ἀντρείκελα καὶ τοὺς παληάτσους· καὶ συσσωρεύοντας τεράστιο πλοῦτο καὶ καταπληκτικὴ ἐπιρροὴ σιτὴν Πρωτεύουσα καὶ σιτὸ Κάστιρο, ἔχτιζαν σιτὰ χωριά τους σωστοὺς μεσαιωνικοὺς πύργους καὶ μετροῦσαν τ' ἀσημένια καὶ χρυσὰ σκεῦη μὲ δεκάδες ὀκάδων.

Κι' ὁ λαός; οἱ χωρικοί;

Αὐτοὶ ἦταν ὁ θεατῆς· ὄχι ὁμως ὁ ἀπαθῆς, τῆς μάχης τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ θλιβεροῦ συγκλονιστικοῦ δράματος. Ἦταν τὸ πεδίο ἀπάνω σιτὸ ὁποῖο καὶ γιὰ τὸ ὁποῖο γινόταν ἡ διαμάχη: αὐτοὶ ἐπλήρωναν τοὺς φόρους καὶ τὰ ἡμορα πού φκειάναν τὰ τεράστια εἰσοδήματα τῶν «ἀφεντάδων», ραγιάδων καὶ Τούρκων· γι' αὐτοὺς προοριζόταν τὰ λάσσα, πού γιὰ τὴ διαχείρισή τους τρωγόταν σὰν σκύλοι οἱ ἄρχοντες κι' ὁ κληῖρος. Ἡ ζωὴ τους, ἡ περιουσία τους, ἡ οἰκονόμεια, τὸ μέλλον τους, ἦταν τὰ λύτρα πού πλήρωνε ὁ ἕνας καταπιεστής σιτὸν ἄλλο γιὰ τὴν ἦττα του. Αὐτοὶ συντηροῦσαν τὶς ληστροσυμμορίες καὶ τὶς ὀρδές, αὐτοὶ μὲ τὸ αἷμα τους καὶ τὸν ἰδρωτὰ τους ἔχτιζαν τὰ σαράγια καὶ τὰ παλάτια καὶ τὰ κοτσιέκια τῶν ἀφεντάδων· κι' αὐτοὶ ταυτόχρονα ἔπρεπε νὰ χειροκροτοῦν καὶ νὰ εὐγνωμονοῦν τὸν κάθε καιροῦ νικητῆ.

Τέτοια περίπου ἦταν ἡ κατάσταση σιτὰ Γιάννινα καὶ τὴν ὑπαιθρο, δταν ὁ Μεχμέτ Πασιᾶ - Καλὸς ἐγκατέλειψε θεληματικὰ ἡ ὄχι τὸν ἡγεμονικὸ θρόνο, πού δὲν ἦταν πεπρωμένο νὰ ξαναἰδῆ ἐπάνω του ἄλλον, ἐξέχοντα κάπως κι' ἐπιφανῆ, Ἀσλανίδη.

Ὁ οἶκος, πού ἐδημιούργησαν κι' ἀνάδειξαν ὁ Ζουφλικὰρ Ἐβρενὸς κι' ὁ Ἀσλάν, κατόπιν ἀπὸ τὴν τελευταία του νίκη, ξεψυχοῦσε τῶρα σιτὴν ἀπαθλίωση, τὸν ξεπεσμό, τὸ ἀλληλοφάγωμα καὶ τὴν ἀσημότητα. Τόσο πού, ὁ Ἀραβαντινός, δὲν κατώρθωτε, γιὰ τὴν δπωσδήποτε κοντινὴ γι' αὐτὸν ἐκείνη ἐποχὴ, νὰ πληροφορηθῆ τίποτε ἄλλο, παρὰ μονάχα ὅτι μὲ τὸ θάνατο τοῦ Πασιᾶ—Καλοῦ, Διοικητοῦ Ἰωαννίνων, «ἀγνοεῖται ποῖος διεδέχθη αὐτόν... ἡ κατάσταση τῆς χώρας ἐκείνης, οὐκ ἦν ἄλλο τι τότε, εἰμὴ λαοφθόρος καὶ τρομερὰ ἀναρχία καὶ οἱ Διοικηταί, ὅσοι συνεχῶς παρουσιάζοντο καὶ ἐκηρύττοντο ὡς τοιοῦτοι, ἦσαν μόνον σκιά διοικήσεως, ὑποχωροῦντος τοῦ ἀδυνατωτέρου εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἰσχυροτέρου, καθ' ὅτι ἕκαστος ἠδύνατο ἵνα ἀντιποιηθῆ δικαίωμα αὐτοχειροτονήτου διοικητοῦ· καὶ ἀφοῦ κατέβαλεν ἢ ἀπεδίωκε τὸν προκάτοχόν του, ἀνεγνωρίζετο καὶ παρὰ τοῦ Διβανίου ὡς νόμιμος Τοπάρχης ἢ Διοικητῆς. Λέγεται δὲ ὅτι ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἐπαρουσιάσθησαν τρεῖς ἀνταγωνισταί, αὐτοχειροτονηθέντες καὶ διακηρυχθέντες διοικηταί· καὶ παλαίσαντες ἀλλήλους, ἀνεγνωρίσθη ὁ καταβαλὼν τοὺς δύο ἀνταγωνιστάς».

—Τὶ κατάντια!.. καὶ ποῖος ξέρει τί θὰ μποροῦσε ἀκόμα νὰ διαβάσουμε, ἀν Ἀραβαντινός δὲν ἔγραφε σιτὰ—καὶ γιὰ—τὰ Τουρκοκρατούμενα Γιάννινα, σὲ μιὰ δύσκολη γιὰ τοὺς ραγιάδες ἐποχὴ καὶ γιὰ τὶς ἀθλιότητες ἐνὸς δυνάστη.

—Τὶ οἰκτρὴ κατάντια! Ὁ περίδοξος θρόνος τῶν Ζουφλικὰρ—Ἐβρενὸς καὶ οὐ Ἀσλάν, πού ἐκπροσωποῦσε τρεῖς ἀλληλοδιάδοχες κατακτήσεις τοῦ περίδοξου ἀστρου τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἑλλάδος, νὰ γίνεται ἀντικείμενο πάλης σιτὰ πεζοπόμια ἀνάμεσα τυχάρπαστους καὶ τυχοδιῶκτες, ὥσπου νὰ καταντήσῃ τελικὰ σιτὰ ἴρια ἐνὸς Ἀργυροκαστρίτη καφετζῆ⁽¹⁾, πού ἀγαπήθηκε ἀπὸ μιὰν Ἀσλανοπούλα.

νίων Ἀλῆ, παρὰ μόνο δταν αὐτὸς ἐξαφάνισε ἀπὸ τὸν κόσμον τὸ Χουσεῖν, τὸ μαῦρον τόσο στὴν ψυχὴ ὅσο καὶ στὸ πρόσωπο Καραχούσιου.

Κι' ὁ Σουλεϊμάν, ὁ ἄνδρας τῆς Ἀϊσσέ;

Νὰ εἶχε τάχα γνώση τῶν φρικτῶν αὐτῶν μουσικῶν καὶ δὲν ἐμπόδιζε τίποτε; Γιατὶ ὑποκινητῆς καὶ πρωταγωνιστῆς τοὺς ἦταν ἡ Ἀϊσσέ. Νὰ τοῦ ἐπιβαλλόταν τάχα τόσο κυριαρχικὰ ἢ δυνατὴ προσωπικότητα τῆς γυναίκας του; ἢ νὰ τὸ ἀγνοοῦσε; νὰ μὴν ἦταν ἴσως σὲ θέση ν' ἀντιληφθῆ; Πάντως, δταν ἔγινε Τοπάρχης τῶν Γιαννίνων, ἦταν τόσο ἀδύνατος καὶ περιφρονητέος, γράφει ὁ Ἀραβαντινός, ὥστε ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς, περνώντας ἀπὸ τὴν Ἐπικράτεια τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, γιὰ τὴ Λάρισα, πὺ ἦταν πὰ ἀπὸ τὰ 1786 σατραπεία του, τόσο τὸν ἀγνόησε, πὺ δὲν νόμισε κἄν ἀναγκαῖο, οὔτε νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ, οὔτε ἄδεια γιὰ τὸ πέρασμα του νὰ τοῦ ζητήσῃ· λεηλάτησε μάλιστα καὶ μερικὰ Ζαγοροχώρια. *guarda e passa!*,

Ὁ Σουλεϊμάν ὁ Γ' ἔμεινε ἀσήμαντος στὴν ἱστορία. Ὅσο, ἀντίθετα, χαράχτηκε μὲ ματωμένα καὶ πελιδνὰ γράμματα τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας του, τῆς Σουλεϊμάν Πασίνας.

Τῆς Ἀϊσσέ Καραχούσιου.

8.—Ὁ Καφετζῆς τοῦ Παλατιοῦ

Ἡ δυναστεία τῶν Ἀσλανιδῶν τραβοῦσε στὸ χαμό της. Ἀπὸ τὴ μιά, οἱ δυὸ σχεδὸν αἰῶνες πὺ εἶχαν περάσει ἀπάνου ἀπὸ τὴ ράτσα τοὺς· τὸ μαιφόνον πνεῦμα ἀπὸ τὴν ἄλλη, πὺ εἶχε τελευταῖα κυριαρχήσει στὴν ψυχὴ της σὲ μέσο ἐπικράτησης καὶ πὺ ὠδηγοῦσε σὲ δρόμους ἐπικίνδυνους κι' ὀλισθηροὺς, εἶχαν ἐξαντλήσει κι' ἐκφυλίσει τὸν ἡγεμονικὸ οἶκο. Σημάδια, πὺ δὲν ἄφηναν γι' αὐτὸ καμμιά ἀμφιβολία, ἦταν ὅτι οἱ Ἀσλανίδες, ὅλη τοὺς τώρα τὴ δραστηριότητα καὶ τὴν ἐνέργεια, τίς χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὸ πὺς νὰ ταπεινώνουν, νὰ ἐξαφανίζον καὶ νὰ καταστρέφουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο: μετὰ τὸ δηλητήριο, χρησιμοποιοῦσαν τὸ χεῖμα καὶ τὴ διαφθορά.

Σὰν κορωνίδα αὐτῆς τῆς κατάπτωσης, συμμαχοῦσαν τώρα μὲ τοὺς φανατικώτερους ἐχθροὺς τοὺς· τοὺς Χριστιανοὺς καὶ τοὺς Ἀρβανίτες, γιὰ νὰ τοὺς βοηθοῦν γιὰ νὰ ρίχνῃ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον.

Κι' ἐπειδὴ καὶ τὰ συμφέροντα ὅλων αὐτῶν τῶν ὑπήκων ραγιαδῶν καὶ μὴ, πὺ ζοῦσαν στὴν ἐπικράτεια τοὺς, σὰν οικονομικῶν καὶ πνευματικῶν ἀνθρώπων, εἶχαν ἀναγκαστικὰ συνδεθῆ μὲ τὴν εὐημερία ἢ τὴ δυστυχία τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης δμάδας τῶν Ἀσλάν, ἀμεσώτερα δὲ αὐτὸ συνέβαινε μὲ τὰ συμφέροντα τῶν Τουρκογιαννιωτῶν, πὺ ἦταν οἱ τιμαριοῦχοι κι' οἱ ἄνθρωποι τοῦ κρατικοῦ—νόμιμου ἢ παράνομου—εἰσοδήματος, οἱ «ἀφεντάδες» πὺ ζοῦσαν σὲ βάρος τῶν ραγιαδῶν, οἱ κάτοικοι γενικώτερα τῶν Γιαννίνων, τῆς πολυάνθρωπης αὐτῆς καὶ ποικιλόφυλης πόλης μὲ τὴ μεγάλη ἐμπορικὴ καὶ βιοτεχνικὴ κίνηση, τὰ περίφημα σχολεῖα καὶ τοὺς μεγάλους λογάδες, τὸν τεράστιο πλοῦτον πὺ εἶχε στὰ χεῖρα τῶν ὀλίγων συγκεντρωθῆ, τὰ μεγάλα λάσσα τῶν ταξιδεμένων παιδιῶν της πὺ εἶχαν γεννήσει μεγάλους καὶ δξύτατους διαπληκτισμοὺς ἀνάμεσα στὶς ἰθύνουσες τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, εἶχαν κι' αὐτοὶ χωριστῆ σὲ ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα κι' εἶχεν ἀρχίσει ἔτσι μιὰ τρομερὴ διαμάχη γύρω ἀπὸ τίς ἡγεσίες καὶ τὰ εἰσοδήματα κι' ἓνας ἐντονώτατος ἀνταγωνισμὸς πολυποίκιλης καὶ διαρκῶς ἐναλλασσόμενης μορφῆς, ἀνάλογης μὲ τὰ συμφέροντα τῆς στιγμῆς.

Ἀπὸ τίς τάξεις λοιπὸν τῶν ἀφεντάδων καὶ τὰ παλάτια, τὸ αἷμα εἶχεν ἀρχίσει νὰ χύνεται καὶ νὰ κατεβαίνη ἀφθονώτερον καὶ στὰ πεζοδρομια: δολοφονίες, συγκρούσεις, καθημερινὲς διαμάχες, κατὰ τρωγαν κάθε μέρα τὸ σηκότι τοῦ Τουρκογιαννιώτικου στοιχείου.

Οἱ Χριστιανοί, ἐπὶ πλεόν, ἄρχοντες καὶ κληρὸς, εἶχαν χωρισθῆ, αἰτία τὰ ὀφφίκια καὶ τὰ λάσσα, καὶ σὲ ἄλλες δυὸ ὀμάδες, πού μὲ τὰ δπλα τοῦ ραγιᾶ: τὴν εὐφυΐα, τὴν πνευματικὴ ὑπεροχὴ ἀπέναντι σὶδ ἄλλόθρησκο στοιχεῖο καὶ τὴν πονηριά, ἀνέβαζαν καὶ κατέβαζαν Μητροπολίτες κι' εἶχαν κι' αὐτοὶ τὸ δαχτυλάκι τους στὶς ἐναλλασσόμενες περιπέτειες τῶν Ἀσλάν.

Ἄπάνου στὴν οἰκτρὴ αὐτὴ κατάσταση, πιδ ψύχραιμοι αὐτοὶ καὶ πιδ πανοῦργοι, δολοπλοκοῦσαν καὶ κινιόταν ἄνετα οἱ Ζαγορίσιοι, σὰν δπως παίζουν τὰ παιδάκια μὲ τ' ἀντρείκελα καὶ τοὺς παληάτσους· καὶ συσσωρεύοντας τεράστιο πλοῦτο καὶ καταπληκτικὴ ἐπιρροὴ στὴν Πρωτεύουσα καὶ σὶδ Κάστρο, ἔχτιζαν στὰ χωριά τους σωστοὺς μεσαιωνικοὺς πύργους καὶ μετροῦσαν τ' ἀσημένια καὶ χρυσὰ σκεύη μὲ δεκάδες ὀκάδων.

Κι' ὁ λαός; οἱ χωρικοί;

Αὐτοὶ ἦταν ὁ θεατῆς· ὄχι δμως ὁ ἀπαθῆς, τῆς μάχης τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ θλιβεροῦ συγκλονιστικοῦ δράματος. Ἦταν τὸ πεδίο ἀπάνω σὶδ ὁποῖο καὶ γιὰ τὸ ὁποῖο γινόταν ἡ διαμάχη: αὐτοὶ ἐπλήρωναν τοὺς φόρους καὶ τὰ ἤμορα πού φκείαναν τὰ τεράστια εἰσοδήματα τῶν «ἀφεντάδων», ραγιάδων καὶ Τούρκων· γι' αὐτοὺς προοριζόταν τὰ λάσσα, πού γιὰ τὴ διαχείρισή τους τρωγόταν σὰν σκύλοι οἱ ἄρχοντες κι' ὁ κληρὸς. Ἡ ζωὴ τους, ἡ περιουσία τους, ἡ οἰκογένεια, τὸ μέλλον τους, ἦταν τὰ λύτρα πού πλήρωνε ὁ ἕνας καταπιεστής σὶδν ἄλλο γιὰ τὴν ἦττα του. Αὐτοὶ συντηροῦσαν τὶς ληστροσυμμορίες καὶ τὶς ὀρδές, αὐτοὶ μὲ τὸ αἷμα τους καὶ τὸν ἰδρωτὰ τους ἔχτιζαν τὰ σαράγια καὶ τὰ παλάτια καὶ τὰ κοσιέκια τῶν ἀφεντάδων· κι' αὐτοὶ ταυτόχρονα ἔπρεπε νὰ χειροκροτοῦν καὶ νὰ εὐγνωμονοῦν τὸν κάθε καιροῦ νικητῆ.

Τέτοια περίπου ἦταν ἡ κατάσταση στὰ Γιάννινα καὶ τὴν ὑπαιθρο, δταν ὁ Μεχμέτ Πασιᾶ - Καλὸς ἐγκατέλειψε θεληματικὰ ἢ ὄχι τὸν ἡγεμονικὸ θρόνο, πού δὲν ἦταν πεπρωμένο νὰ ξαναϊδῆ ἐπάνω του ἄλλον, ἐξέχοντα κάπως κι' ἐπιφανῆ, Ἀσλανίδη.

Ὁ οἶκος, πού ἐδημιούργησαν κι' ἀνάδειξαν ὁ Ζουφλικὰρ Ἐβρενὸς κι' ὁ Ἀσλάν, κατόπιν ἀπὸ τὴν τελευταία του νίκη, ξεψυχοῦσε τώρα στὴν ἀπαθλίωση, τὸν ξεπεσμό, τὸ ἀλληλοφάγωμα καὶ τὴν ἀσημότητα. Τόσο πού, ὁ Ἀραβαντινός, δὲν κατώρθωτε, γιὰ τὴν ὀπωσδήποτε κοντινὴ γι' αὐτὸν ἐκείνη ἐποχὴ, νὰ πληροφορηθῆ τίποτε ἄλλο, παρὰ μονάχα ὀτι μὲ τὸ θάνατο τοῦ Πασιᾶ—Καλοῦ, Διοικητοῦ Ἰωαννίνων, «ἀγνοεῖται ποὶδς διεδέχθη αὐτόν... ἡ κατάστασις τῆς χώρας ἐκείνης, οὐκ ἦν ἄλλο τι τότε, εἰμὴ λαοφθόρος καὶ τρομερὰ ἀναρχία καὶ οἱ Διοικηταί, ὀσοι συνεχῶς παρουσιάζοντο καὶ ἐκηρύττοντο ὀς τοιοῦτοι, ἦσαν μόνον σκιά διοικήσεως, ὑποχωροῦντος τοῦ ἀδυνατωτέρου εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἰσχυροτέρου, καθ' ὀτι ἕκαστος ἠδύνατο ἵνα ἀντιποιηθῆ δικαίωμα αὐτοχειροτονήτου διοικητοῦ· καὶ ἀφοῦ κατέβαλεν ἢ ἀπεδίωκε τὸν προκάτοχόν του, ἀνεγνωρίζετο καὶ παρὰ τοῦ Διβανίου ὀς νόμιμος Τοπάρχης ἢ Διοικητῆς. Λέγεται δὲ ὀτι ἐν μιᾶ καὶ τῆ αὐτῆ ἡμέρᾳ, ἐπαρουσιάσθησαν τρεῖς ἀνταγωνισταί, αὐτοχειροτονηθέντες καὶ διακηρυχθέντες διοικηταί· καὶ παλαίσαντες ἀλλήλους, ἀνεγνωρίσθη ὁ καταβαλὼν τοὺς δύο ἀνταγωνιστάς».

—Τὶ κατάντια!.. καὶ ποὶδς ξέρει τί θὰ μποροῦσε ἀκόμα νὰ διαβάσουμε, ἀν ὁ Ἀραβαντινὸς δὲν ἔγραφε στὰ—καὶ γιὰ—τὰ Τουρκοκρατούμενα Γιάννινα, σὲ μιὰ δύσκολη γιὰ τοὺς ραγιάδες ἐποχὴ καὶ γιὰ τὶς ἀθλιότητες ἐνὸς δυνάστη.

—Τὶ οἰκτρὴ κατάντια! Ὁ περίδοξος θρόνος τῶν Ζουφλικὰρ—Ἐβρενὸς καὶ οῦ Ἀσλάν, πού ἐκπροσωποῦσε τρεῖς ἀλληλοδιάδοχες κατακτήσεις τοῦ περίδοξου ἀστρου τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἑλλάδος, νὰ γίνεται ἀντικείμενο πάλης στὰ πεζορῳμια ἀνάμεσα τυχάρπαστους καὶ τυχοδιῶκτες, ὀσπου νὰ καταντήση τελικὰ στὰ ἔρια ἐνὸς Ἀργυροκαστρίτη καφετζῆ⁽¹⁾, πού ἀγαπήθηκε ἀπὸ μιὰν Ἀσλανοπούλα.

Τί κρυφή γὰρὰ θὰ δοκίμαζαν ἀπ' αὐτὸ οἱ ραγιαδες!.. Τί ξεπεσμός γιὰ τὸ θρόνο τῶν Μουσταφᾶ τοῦ Ἀσλάν Πασιᾶ τοῦ Β', τοῦ Χατζῆ Πασιᾶ, τοῦ Μεχμέτ Πασιᾶ—Καλό!

Εἶναι τὴν ὥρην τόσο εὐκόλο νὰ ἐξηγήσουμε, γιὰτὶ ὁ Ἀραβαντινός, ἀδρότερος καὶ βαθύτερος στὶς ἱστορικές του γραμμές, δὲν ἀναφέρει τὴν ἐποχὴ αὐτὴ δυὸ ἀσήμαντους Ἀσλανίδες, ποὺ κατώρθωσαν, ἐξαντλημένοι καὶ μὲ κόπο ν' ἀνεβοῦν τὰ σκαλιὰ τοῦ ἔνδοξου ἡγεμονικοῦ θρόνου καὶ νὰ τὸν κρατήσουν, σὰν καθισμένοι ἀπάνω σ' ἀναμμένα κάρβουνα, ἀπὸ τὰ 1775 ἴσαμε τὰ 1780, ὅπως ἀναφέρει ὁ Λαμπρίδης: Τὸν ἀδελφὸ δηλ. τοῦ Πασιᾶ - Καλοῦ, Ἀλῆ Πασιᾶ, καὶ τὸν πρῶτο ἐξάδελφόν του, τὸ Μπεκίρ Πασιᾶ.

Κατόπιν ἀπ' αὐτούς, ἡ Ἀϊσσέ, τὰ εἶχε τέλος καταφέρει ν' ἀνεβάσῃ—ποιὸς νὰ ξέρῃ πῶς—στὸν ἔνδοξο ἐκεῖνο θρόνο τὸν «ἀδύνατο καὶ περιφρονητέον» Σουλεϊμάν (τὸν Γ'), ἀνεπιθὸ ἀπὸ πρῶτο ἐξάδελφο, τόσο τοῦ Πασιᾶ—Καλοῦ, ὅσο καὶ τῆς ἴδιας καὶ ταυτόχρονα ἀντρα τῆς καὶ νὰ γίνῃ Σουλεϊμάν Πασίνα. Ἐν ἴδιον ὅμως καιρῷ, ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς, εἶχε γίνῃ Σατράπης Θεσσαλίας, καὶ καθὼς περνοῦσε—ὅπως εἶδαμε—ἀπὸ τὴν Ἐπικράτεια τοῦ Κάστρου, δὲν πρόσεξε ὅχι μόνον τὸν Βαλῆ του, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὴν ἴδια.

Κι' εἴξερε ἡ Ἀϊσσέ ποιὸς ἦταν ὁ τελικὸς στόχος τῆς φιλοδοξίας τοῦ δυναμικοῦ αὐτοῦ Ἀραβαντινῆ: Τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο· τὸ πολυάνθρωπο καὶ ξαϊκουστό καὶ γραμματισμένο· τὸ πλούσιο, μὲ τὸν κοσμοπολίτικόν του χαρακτῆρα καὶ τὶς παλιές του δόξες. Τὸ Κάστρο μὲ τὸν ὄγκον του βράχο· καὶ στοὺς ἀπόμακρους ὄριζόντες, μέσα σὲ μιὰν ἀγλύ,—καὶ γιὰτὶ ὅχι;—τὸ Βυζάνιο, ἡ Σταμποῦλ τοῦ Μωάμεθ. Δὲ τοῦ εἶχε πῆ ὁ μέγας ἐκεῖνος ραγιαῖς Καλόγερος, ὁ ἐμπνευσμένος προφήτης, ὅτι θὰ γινόταν μέγας καὶ πολὺς; Καὶ δὲν τοῦ εἶχε προαναγγείλει ὅτι θὰ πήγαινε ὡς τὴν Πόλιν μὲ κόκκινα γένεια; τί ἄλλο μποροῦσε νὰ ἦταν αὐτὸ τὸ κόκκινο;.. Πορφύρα!.. πορφύρα σίγουρα!.. Καὶ τόσο ἀφθονῆ, ποὺ ἀπ' τὴ φλόγα τῆς, ὡς καὶ τὰ γένεια του ἀκόμα θὰ φαινόταν κόκκινα!..

Ἡ Ἀϊσσέ λοιπὸν ἦταν ἀνήσυχη.

Ἀπὸ τοὺς Ἀσλανίδες, δὲν περιέμενε πιά τίποτε: Ψυχορραγοῦσαν καὶ γινόταν καλλιτέχνες καὶ ἡλίθιοι. Νὰ μιὰ γερὴ ράτσα!.. Οἱ Ἀραβαντινῆς! Θυμόταν ἀκόμα τὸ δυναμικὸ καὶ σκληρὸ ἐκεῖνο Ἀργυροκαστρίτη, τὸ συνονόματο τοῦ ράκου ἐκεῖνου ποὺ ἦταν ὁ ἀντρας τῆς, τὸν τόσο δραστήριον κι' ἀποφασιστικόν, ποὺ τόλμησε νὰ τὰ βάλῃ μὲ τοὺς Ἀρχόντες, ἀκόμα καὶ μὲ τοὺς Ζαγορσίους. Τί ἀντρας! Αὐτὸς ἦταν γιὰ Πασιᾶς. Καὶ τί λεβέντης! τί ὠραῖος Ἀργυροκαστρίτης!.. Νά!.. σὰν τὸν Ἀληζόν, τὸν καφετζῆ τοῦ Παλατιοῦ. Τὸ νεαρὸ αὐτὸ παληκάρι, τὸ ἐπίσης δυναμικόν, ποὺ τόλμησε μιὰ μέρα,(2) ὡς καὶ νὰ σηκώσῃ ἀπάνου τῆς αὐθάδικο καὶ προκλητικὸ τὸ μάτι. Ὅμως τί ὠραῖος ποὺ ἦταν κι' αὐτὸς καὶ τί γερός!..

Καὶ διαλογιζόταν τὴν ὥρην πῶς, σάμμιος αὐτὴ νὰ ἦταν τάχα ποὺ τὸν πρωτοκύταξε μὲ μάτι κάπως πονηρὸ. Τὴν ὥρην θυμόταν! Τὴν πρώτη φορὰ ποὺ τὸν ἀντίκρουσε, τῆς εἶχε τόση κάνει ἐντύπωση, ποὺ δοκίμασε σὰν κάποιον σπασμὸν στὰ θηλυκά της σπλάγγνα. Κι' εἶχε ἀνασηκώσει ἔτσι, σὰν τυχαία, τὸ φερετζέ της. Μιὰν ἀστραπή! κι' ὅμως ὁ τολμηρὸς κι' ἐξυπνὸς Ἀργυροκαστρίτης—ποὺ εἴξερε, φαινόταν, τόσο τὶς γυναῖκες—μπῆκε ἀμέσως στὴν ψυχὴ της. Τὸ μάτι του, ἦταν τόσο διεισδυτικόν, τόσο τολμηρὸ ἀνιχνευτικόν, ποὺ εἶχε βρεθῆ, θυμᾶται, στὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσῃ γρήγορα προστασία κάτου ἀπὸ τὸ παραπέτασμα τοῦ φερετζέ. Ἦταν ὅμως κι' αὐτὸς τόσο διαφανής!

Ὁ ὠραῖος αὐτὸς Ἀργυροκαστρίτης ἔδειξε, ἀπὸ τότε, ὅτι εἶχε νοιώσει πῶς ἡ ὠριμὴ ἐκεῖνη γυναῖκα, ἡ γυναῖκα τοῦ ἡλίθιου αὐτοῦ Πασιᾶ, θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ δική του, ἂν αὐτὸς τολμοῦσε λιγάκι παραπάνου. Καὶ τὸ εἶχε τολμήσει καὶ

κτὴν κρατοῦσε τώρα αἰσθησιακά· ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις μιᾶς φλογερῆς καὶ ὄριμης γυναίκα.

Ἡ Ἀἰσὲ δὲ, ὅσο κι' ἂν ἦταν μιὰ φλογερὴ ἰδιοσυγκρασία, ἦταν στὸν ἴδιο καιρὸ καὶ ἕνας δυνατὸς χαρακτήρας· δὲν μποροῦσε ὁ καθένας νὰ τὴν τραβήξῃ ἀπὸ τὴ μύτη, μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ μοιραζόταν μαζύ του τὸ κρεβάτι της.

Ὅμως... τί ὄμοιος ἦταν ἐκεῖνος ὁ μασκαρᾶς! καὶ τόσο ἀποφασιστικός. τόσο ἄνδρας! Κι' ἦταν κι' Ἀρβανίτης!

Ξαφνικά, κάτι ἔλαμψε ξεκάθαρο στὸ μυαλό της: Νὰ σώσῃ τὸ θρόνο! Νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἡγεμονία στοὺς Ἀσλανίδες!.. Νὰ μὴ χαθῇ ἡ δόξα, ἡ γλυδὴ, ἡ εὐμάρεια· τὰ παλάτια, τὰ σεράγια, τὸ Κάστρο. Μ' αὐτοὺς τοὺς ξεπεσμένους Ἀσλανίδες, δὲ μποροῦσε πᾶ νὰ γίνῃ τίποτε.

Μὰ ὁ Σουλεϊμάν;.. Κι' ἐπειτα ὁ γυιὸς του; ὁ καὶ δικὸς της γυιὸς;

Ἡ Ἀἰσὲ, μπορεῖ νὰ τὸ σκεπτόταν πολὺ ἕνα πράγμα, νὰ τὸ ζύγιζε καλά· ἦταν δὲ, ὡς γοργὴ στὶς ἀποφάσεις της· καὶ τὶς τελείωνε καλά. Στὶς δολοφονικὲς της τοῦλάχιστο ἐπιχειρήσεις, εἶχε πάντοτε ἐπιτυχία.

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη, ὁ Σουλεϊμάν ἦταν χαμένος· μὰ ἦταν χαμένος κι' ὁ γυιὸς του: ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου.

Ὁ Ἀληζότ, ὁ καφετζῆς τοῦ Παλατιοῦ, μποροῦσε ἀπὸ τώρα νὰ θεωρῇ τὸν ἑαυτὸ του Τοπάρχη τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων.

Τὸ εἶχε θελήσει ἡ Ἀἰσὲ.

1. Στὰ Πωγωνιακά, σελ. 31 καὶ τὰ Ζαγοροσιακά Β', σελ. 32 τοῦ Λαμπρίδη, στὰ 1706, ἀναφέρεται ἕνας Ἀληζότ Μπέης, ἀπόγονος τῆς κόρης τοῦ περίφημου ἐκείνου ἀρνησίουθρονοῦ Ἰσαήμ, πού «βία καὶ δυναστεία» μετέτρεψε τὸ χωριὸ τοῦ Ζαγοριοῦ Βιχάνη, σὲ τοιφλίκι, τὸ γνωστὸ Ἀλιζότ Τοιφλίκ. Νὰ εἶχε τάχα καμμιά σχέση ὁ δικὸς μας Ἀληζότ (ζότ=τίτλος σεβασμοῦ καὶ ἀνωτερότητας: κύριος, ἀρέντης, ἀρχοντας), μὲ τὸ μεγάλο ἐκεῖνο γεννάρχη Ἀλβανικῶν πατριῶν στὴν Ἠπειρο;

2. Οἱ καφετζῆδες πάντως τῶν μεγιστάνων, δὲν ἦταν καὶ τόσο ἀσήμαντα πρόσωπα. Καὶ πολὺ φυσικά. Οἱ Σουλτάνοι—καὶ πῶς πολὺ ὁ σχεδὸν σύγχρονός μας Ἀμπντοῦλ Χαμίτ—, μὲ τὴν προσφορὰ ἑνὸς καφέ, ἔστελναν στὸν ἄλλο κόσμον ὅσους φίλους τους... ἀγαποῦσαν ἔντονα. Κι' ἕνας Καφετζῆς Παλατιοῦ, κρατοῦσε στὰ γέρια του τὴ ζωὴ τοῦ ἀρέντη πού ἐξυπηρετοῦσε. Ὁ Λαμπρίδης (Πωγωνιακά σελ. 11), ἀπαριθμώντας τὰ χωριά τοῦ Πωγωνιοῦ, φέρει ἀκμάζουσα στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλῆ Πασιά τὸν «καφεψὸν αὐτοῦ Μέτζο Μπάσιο», καὶ πῶς κάτω (σελ. 72) ἀναφέρει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἀλῆ Πασιάς, πού εἶχε κάνει μὲ τὴ βία καὶ τὴν ἀπάτη τὰ περισσότερα χωριά τοῦ Πωγωνιοῦ κτήματά του, σεβᾶσθηκε κατ' ἐξαιρέση τὴν ἰδιοκτησία τοῦ «ἐκ Δουμάδων καφεψιοῦ τοῦ Ἀθανασίου Φατῆ».

9.—Ὁ «Φύτρος»

Στὰ 1762, τὸ Μπεράτι τὸ διοικοῦσε ὁ Κούρτ - (λύκος, ὅπως μεταφράζεται αὐτὸ τὸ προσωνύμιον)⁽¹⁾ Πασιάς. Αὐτὸς εἶχε πολὺ κυνηγήσει τὸν Ἀλῆ Τεπελενλῆ· τὸν εἶχε μάλιστα αἰχμαλωτίσει· ἐπειδὴ δὲ, ὡς συνδεόταν μαζύ του μὲ συγγένεια κι' ἦταν τόσο νέος, τὸν λυπήθηκε καὶ τὸν εἶχε ἀπολύσει, παίρνοντας μονάχα τὴν ὑπόσχεση ὅτι θὰ καθῆσῃ στὸ μέλλον φρόνιμα.

Ἐπειτα ὁ Ἀλῆς, ἦταν καὶ καλὸς γαμπρός· μὰ ὅσο λύκος κι' ἂν ἦταν, ὁ Κούρτ Πασιάς, δὲν ἐννοοῦσε νὰ ἐπιβληθῇ ἀπόλυτα στὴν κόρη του Μεριέμ, πού τόσο πολὺ τὴν ἀγαποῦσε· καὶ τὴν ἄφησε νὰ διαλέξῃ ἀνάμεσα Ἀλῆ καὶ Ἰμπραήμ μπεί, Αὐλωνίτη. Ἡ Μεριέμ διάλεξε τὸ δεύτερο. Ὁ Ἀλῆς ἔγινε ἀπ' αὐτὸ θηρὸ. Ἐξέχασε καὶ ὄρκους καὶ ὑποσχέσεις καὶ ρίχτηκε μὲ τὴ συμμορία του στὴ χώρα τοῦ μισητοῦ τοῦ Κούρτ Πασιά. Ὅμως ὁ λύκος, δὲν ἦταν εὐκόλῃ μπουκιά· κυνηγώντας μὲ τακτικὸ στρατό, ἀνάγκασε τὸν Ἀλῆ νὰ καταφύγῃ στὴ Χοστιέβα. Οἱ Χοστεβίτες, γενναῖοι καὶ φιλάνθρωποι, ἀρνήθηκαν νὰ τὸν πιραδώσουν κι' ἔπιασαν ντουφέκι· βρῆκε ἔτσι καιρὸ ὁ Ἀλῆς κι' ἔφυγε κρυφὰ γιὰ τ' Ἀργυρόκαστρο, ὅπου

ἔμενε πολὺν καιρὸν στὸ σπίτι τοῦ Καπλὰν Πασιᾶ, ποὺ τοῦ ἔδωσε γιὰ γυναῖκα τὴν κόρη του Ἐμινέ, «πλήρη ἀρετῶν καὶ ἐξόχου κάλλους».

Τὰ φόντα τοῦ Ἀλῆ μεγάλωναν· εἶχε γίνεи γαμπρὸς ἑνὸς ἰσχυροῦ Τοπάρχη, ποὺ ἡ δικαιοδοσία του ἀπλωνόταν στὶς περιοχὲς τοῦ Ἀργυροκαστροῦ καὶ τοῦ Δέλβινου.

Ὁ Καπλὰν ὅμως, εἶχε μπάσει στὸ σπίτι του μιὰ ὀχιά· καὶ μετὰ τρία χρόνια, πλήρωσε, ὅπως εἶδαμε, τὰ ἐπίχειρα τῆς ἀφέλειάς του. Ὁ Ἀλῆς, ὅπου περνοῦσε, ἔσπερνε τὴ διχόνοια καὶ τὸ μῖσος· καὶ πίστευε ὅτι ἔτσι ἐξυπηρετοῦσε καλύτερα τὰ σχέδιά του. Κι' εἶχε δίκη: αὐτὸ τὸν ἀνέβασε τόσο ψηλά: Διαίρει καὶ βασίλευε.

Στὰ 1779, ὁ Ἀλῆς εἶχε, ὅπως καὶ πρὶν εἶπαμε, συναντηθῆ μετὰ τὸν Κοσμᾶ. Τὸ ὄξύ καὶ τὸ προφητικὸ του μάτι, ἀναμετρώντας τὴν κατάστασιν ποὺ ἐπικρατοῦσε στὶς περιοχὲς αὐτές, ποὺ τόσο καλὰ τὶς εἶξε καὶ σφυγομετρώντας πρόσωπα καὶ περιστατικά, προεἶπε στὸν Ἀλῆ ἕνα εὐρὺ μέλλον. Ὁ Κοσμᾶς τότε βρισκόταν στὸ ἀπόγειο τῆς φήμης του· ὁ λαὸς τὸν ἀκολουθοῦσε κατὰ χιλιάδες κι' ἀπὸ τὰ ζῶντα του ἀκόμα τὸν θεωροῦσαν ἄγιο καὶ προφήτη. Τὰ λόγια τοῦ Κοσμᾶ τόνωσαν, ἀκόμα πιὸ πολὺ, τὸν ἄγριο καὶ φιλόδοξο Ἀλῆ.

Ὁ Κούρτ Πασιᾶς, ἦταν ἄνθρωπος δραστήριος κι' ἐπικίνδυνος γιὰ τοὺς ταραξίες. Τὸ Ντερβенаγαλῆκι του ἐπεκτείνονταν καὶ στὴν Ἡπειρο, μιὰ ποὺ οἱ Πασιάδες τῶν Γιαννίνων ἦταν ἀνίκανοι νὰ δώσουν ἀσφάλεια οὔτε καὶ στὸν τόπο τους ἀκόμα· καὶ χάρη σ' αὐτὸν ἐπικρατοῦσε κάποια σχετικὴ τάξη. Στὰ 1784 ὅμως, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κούρτ Πασιᾶ, ἀπλώθηκαν ξανά ἀνάμεσα στοὺς κληρονόμους του οἱ ἀναπόφευκτες διχόνοιες καὶ ἔριδες. Καὶ βασιλεύει πάλι ἡ ἀνισχία καὶ ἡ σύγχυσις.

Ἄλλο ποὺ δὲν ἤθελε ὁ Ἀλῆς· καὶ γιὰ πρῶτο σταθμὸ τῆς πρὸς τὰ Γιάννινα πορείας του, ἐπισημαίνει τὴν Τοπαρχία τῆς Λάρισσας.

Ἐκεῖ ὅμως τρία ἦταν κυρίως τὰ ἐμπόδια ποὺ ἔπρεπε νὰ παραμερῶσι: Οἱ Τουρκολαρισσιῶτες—καλὴ ὥρα σὰν οἱ Τουρκογιαννιῶτες—, οἱ Ἀλβανοληστὲς καὶ καὶ οἱ ἄρματωλοί.

Ὁ Ἀλῆς πρᾶσαιρίστηκε τοὺς δυναμικώτερους· αὐτοὺς δηλ. ποὺ ἀνήκαν στὸ στοιχεῖο, ποὺ μετὰ τὸ ἐξυπνο μάτι του, ἀπὸ τώρα καταλάβαινε ὅτι θὰ συνεργαζόταν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα καί, μετὰ τὸ μέσο τοῦ ἄρματωλοῦ Παλαιόπουλου, τοὺς ἔκανε δικούς του. Χτυπάει ἐκεῖ τοὺς Τουρκο—Λαρισσινοὺς καὶ τοὺς ἐξουθενώνει· θὰ ἦταν φαίνεται κι' αὐτοὶ ὄριμοι γιὰ τὴ σκλαβιά ὅπως καὶ οἱ Τουρκογιαννιῶτες. Κατόπι, τσακίζει καὶ τοὺς Ἀλβανούς, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ σκεπτόταν νὰ τσακίση ἀργότερα καὶ τὰ κεφάλια τῶν Μπέηδων καὶ τῶν Ἀγάδων τῆς πατρίδας του.

Κι' ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκε ἔτσι μονιμώτερα στὴ Θεσσαλία, ἔφερε μαζύ του τὴν ἐλπίδα τῆς τάξης καὶ τῆς ἀσφάλειας· ἀπόχτησε τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν Χριστιανῶν καὶ ξανάρχισε ἔτσι ἡ παραγωγὴ καὶ τὸ ἐμπόριο.

Ἀπὸ κεῖ ὅμως, παρακολουθοῦσε, πάντοτε ἄγριπνος καὶ ἔτοιμος, τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀναρχικῆς κατάστασιν τῆς Γιαννιώτικῆς Τοπαρχίας. Κι' ὄλο συμποῦσε τὴ φωτιά κι' ὄλο ἔρριχνε λάδι καὶ δούλευε τοὺς μπέηδες καὶ τοὺς πρόκριτους καὶ δολοπλοκοῦσε μετὰ τοὺς Ζαγορίσιους κι' ἔστελνε μυστικὰ συμμορίες, γιὰ νὰ κρατῆ ζωηρὴ πάντοτε τὴν ἀπόγνωσις καὶ τὴν ἀναρχία καὶ νὰ τοὺς κουράσῃ ὅλους, ἀντιπαρατάσσοντας ταυτόχρονα, γιὰ σύγκρισιν, τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Θεσσαλίας.

Στὸν ἡγεμονικὸν θρόνον τῶν Γιαννίνων, ἦταν πάντοτε ὁ ἄθλιος Σουλεϊμάν· μὰ ἡ Ἀἴσις τὸν εἶχε πιά καταδικάσει, κι' εἶχε ἀποφασίσει νὰ ἀντιπαρατάξῃ ἐνάντια στὸν Ἀλῆ, τὸν Ἀργυροκαστρίτη Ἀληζότ. Εἶχε δὲ μυσῆσι σ' αὐτὴ τῆς τὴν ἀπόφασιν «ἰκανοὺς τῶν ἐν Ἰωαννίνοις—Τούρκων ἐννοεῖται—προυχόντων», ποὺ

ήταν τρομοκρατημένοι από τη δράση και την επικείμενη προσέγγιση του 'Αλῆ: ὁ 'Αληζότ κι' ἡ 'Αϊσσε, ἦταν ἡ τελευταία σωτηρία τους. Εἶχαν ξεπέσει τόσο, πού ἄφηναν νὰ τοὺς κυβερνήσει μιὰ γυναίκα.

Νὰ ὑπῆρχε τώρα καμμιά προσυνηννόηση καὶ συμφωνία ἀνάμεσα Τούρκων καὶ Χριστιανῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παραγόντων; ἢ τάχα τὸ περιστατικό, πού συχίζοντας ἀναφέρουμε, νὰ ὀφείλεται σὲ πρωτοβουλία μόνο Ζαγορισιακῆ;

Ὁ ἀεικίνητος, κοντὸς καὶ σπιρτόζος καὶ δραστήριος Νοῦτσος (Ἰωάννης Ἰωαννοῦτσος) Κοντοδήμος ἀπὸ τὸ Βραδέτο τοῦ Ζαγοριοῦ, «ριφετλῆς καὶ ἐνδοξότατος»⁽²⁾, ὁ περίφημος «Φύτρος», μπαίνει σὲ ἀποφασιστικὴ δράση.

«Ἐνεκεν τῆς ἀδρανείας», γράφει ὁ Λαμπρίδης, τοῦ Διοικητοῦ Σουλεϊμάν Πασιά, ὁ Κοντοδήμος παραιτεῖται ἀπὸ τὴν προεστία, πάει στὴν Πόλη καὶ προκάλεσε τὴν ἀποστολὴ ἐιδικοῦ⁽³⁾ δῆμιου γιὰ τὸν ἀποκεφαλισμὸ τοῦ Σουλεϊμάν.

Ἀπὸ τὴν Πόλη κατέβηκε, μαζὺ μὲ τὸν πένθιμο ἀντιπρόσωπο, κι' ὅταν, κατεβαίνοντας ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ Μεισόβου ἔφτασε στὸν Πόρο⁽⁴⁾, παράγγειλε στὸν κομισσάριο τῆς Πύλης νὰ τὸν δέσει κι' ἔτσι δεμένο νὰ τὸν ὀδηγήσει στὰ Γιάννινα, ἀναφέροντας ἐκεῖ ὅτι ἔχει διαταγὴ νὰ τὸν ἀποκεφαλίσῃ στὸ Διοικητήριο, μπροστὰ στὸ Βαλῆ καὶ τοὺς ἀξιωματούχους του.

Δὲν μπορούμε νὰ ξέρουμε, ποιά ἀκριβῶς συμφέροντα ἐξυπηρετοῦσε στὴν προκείμενη περίσταση ὁ Κοντοδήμος. Ἀπὸ τίς μεγάλες προφυλάξεις πού παίρνει, φαίνεται καθαρὰ ὅτι κάποιον φοβᾶται πάρα πολὺ στὰ Γιάννινα καὶ προσπαθεῖ νὰ σκηνοθετήσῃ τὴν κατατόμηση, κατὰ τρόπο πού νὰ προλάβῃ κάθε ὑπόψια καὶ κάθε ἀντίδραση, μὲ τὴν ἄμεση κι' αἰφνιδιαστικὴ ἐπέμβαση τῶν ὄσων ἀνῆκαν στὴν ομάδα ἢ τοὺς σκοποὺς πού αὐτὸς ἐξυπηρετοῦσε.

Ὁ Λαμπρίδης⁽⁵⁾, ἀναφέρει ρητὰ ὅτι ὁ Κοντοδήμος, στὴν περίπτωση αὐτῆ, ἐξυπηρετοῦσε τὰ συμφέροντα τοῦ 'Αλῆ, πού εἶχε πιά φκιασμένη γερὴ μερίδα στὰ Γιάννινα. Ἴσως αὐτὸς νὰ βρῆσκαται πῶς κοντὰ πρὸς τὴν ἀλήθεια, μιὰ πού εἶναι πῶς κοντὰ καὶ πρὸς τὰ γεγονότα. Πῶς ὅμως νὰ δεχτοῦμε, ὅτι ὁ περίφημος ἐκεῖνος Φύτρος εἶχε τόσο πολὺ ἐκτεθῆ, χωρὶς νὰ ἔχει σίγουρη τὴν ἄμεση τοῦ 'Αλῆ ἐπέμβαση; Καὶ μιὰ πού, παρὰ τοὺς ὑπολογισμούς του, νίκησε ἢ ἀντίπαλῃ μερίδα τῆς 'Αϊσσέ, γιὰτὶ αὐτὸς δὲν ἔφευγε ἀπὸ τὸ Ζαγόρι καὶ τὰ Γιάννινα, μπροστὰ στὸν κίνδυνο τοῦ κεφαλιοῦ του; Καὶ πῶς αὐτῆ τὸν ἄφησε ὀλόκληρο ἓνα χρόνον ἀτιμώρητο;

Θὰ μπορούσε κανένας νὰ σκεφτῆ, ὅτι ὁ Κοντοδήμος εἴξερε ὅτι κι' ἡ 'Αϊσσέ εἶχε συμφέρον νὰ ἐξαφανιστῆ ὁ Σουλεϊμάν καὶ καμονόταν τάχα πῶς ἄγνοοῦσε τίς μηχανορραφίες τοῦ Καραμεσίνη. Τότε ὅμως; πρὸς τί ὄλη ἐκείνη ἢ σκηνοθεσία;

Ὅπως κι' ἂν εἶναι, ὅταν πραγματοποιήθηκε ἡ συγκέντρωση, διαβάζεται τὸ φερμάνι, ἐλευθερώνουν τὸν Κοντοδήμα καὶ ταυτόχρονα ἀποκεφαλίζεται ὁ Σουλεϊμάν.

Ἐπάρχει ἐδῶ βέβαια κάποια συνωμοσία· μὰ δὲν ξέρουμε τίποτε περισσότερο. Οἱ ἱστορικοὶ τῶν Γιαννίνων δὲ νόμισαν ἀναγκαῖο, ἢ δὲ θέλησαν, ἴσως καὶ νὰ μὴ μπορούσαν νὰ μᾶς δώσουν περισσότερες πληροφορίες.

Κι' ἔτσι, στὸ θρόνον τοῦ 'Ασλάν, ἀνεβαίνει ὁ 'Αληζότ. Κλείνει ἔτσι ὀριστικὰ ὁ κύκλος τῆς τραγικῆς αὐτῆς δυναστείας, πού βάσταξε 180 χρόνια καὶ παρουσίασε στὴ διαδρομὴ τῆς τόσα δράματα καὶ τόσο αἷμα.

Κι' ἡ 'Αϊσσέ, «διωργάνωσε καὶ ἐπέτυχε ἵνα ἔλθῃ καὶ ἡ ἐπικύρωσις τοῦ Διβανίου πρὸς τὸν διορισμὸν τοῦ 'Αληζότ Ἀγᾶ ἐν τῇ Τοπαρχίᾳ ἐκείνῃ, ἐφ' ἧς ἐν τίτλῳ Πασιά ἤρξατο διοικεῖν, συζευχθεὶς τὴν ῥηθειαν προαγωγόν του». Ἔτσι τελειώνει τὸ τέταρτο κεφάλαιο τῆς χρονογραφίας τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Καὶ ἡ τοῦ ἐπόμενου περίληψη, ἀρχίζει ὡς ἑξῆς: «Ὁ Τεπελενιώτης 'Αλῆ Πασιάς, καθίσταται Τοπάρχης τῶν Ἰωαννίνων».

Ἄλλης, στὸ μεταξύ, ἐνέδρευε στὴ Λάρισα. Ἡ χήρα πιά Ἀϊσσέ, ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἡ Σουλεϊμάν Πασίνα, καὶ ταυτόχρονα προετοίμαζε τοὺς γάμους της μὲ τὸν Ἀληζότ.

Μιά ἄλλη ὁμως, ἀνέλπιδη αὐτὴ καρδιά, βαρεῖα πληγωμένη, караδοκοῦσε κι' αὐτὴ, ἀμείλικτη, νὰ πάρη πίσω τὸ αἷμα τοῦ ἀγαπημένου της σύντροφου καὶ νὰ ἐκδικηθῆ, ἔστω καὶ μὲ τὸν κίνδυνο νὰ καταποντίσῃ καὶ τὸν ἑαυτὸ της καὶ τὴ γενιά της, φτάνει μονάχα νὰ τιμωροῦσε τὴ φόνισσα καὶ τὴν ἀκόλαστη θειά της.

Κι' ἴσως, κι' αὐτὰ ἀκόμι, ὕστερα ἀπὸ ἑκατὸ καὶ πλέον χρόνια, νὰ τραγουδοῦσε βραχνὰ ὁ ταμπουρᾶς τοῦ τελευταίου τῶν Ἀσλάν, στὸ κίσκι τοῦ πατρικοῦ σπιτιοῦ του: Ἡ γιαγιά του (κόρη ἢ ἐγγονὴ τοῦ Πασιᾶ Καλοῦ) θὰ τοῦ διηγόταν τὰ φοβερὰ αὐτὰ πράγματα τὶς χειμωνιάτικες νύχτες, καθὼς ὁ Βεριᾶς, μανιασμένα καβαλλώντας τα, θὰ ριχνόταν στὰ νερὰ τῆς λίμνης καὶ τὰ κύματα θὰ ὀμοῦσαν, ξετρελλαμένα κι' αὐτὰ ἀπὸ τὸ φόβο, στὰ θεμέλια καὶ τὶς βάσεις τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων.

Καὶ περισσότερο ἀπ' ὅλα, ὁ γερασμένος ἐκεῖνος ἀπόγονος τῶν Ἀσλανιδῶν, θὰ ὄνειροπολοῦσε τὴν τραγικὴ καὶ πονεμένη μορφή τῆς Ζιλχάκως.

Τῆς σεμνῆς καὶ πιστῆς Ζουλεϊχά.

1. Ἀρσλάν (=λιοντάρι), πρόσωπόμασαν τὸν ἰδρυτὴ τοῦ ὀμώνυμου τζαμιοῦ Σινάν (=σίδηρο, αἰχμὴ λόγχης), τὸν Πασιᾶ πορθητὴ τῶν Γιαννίνων στὰ 1430. Γιλντιρίμ (=ἀστραπή, κεραυνός), τὸ Βαγιαζίτ τὸν Α'.

2. Ἰ. Λαμπρίδη, Κουρεντιακὰ σελ. 72.

3. Ἀπὸ ἔλλειψη ἐμπιστοσύνης, οἱ Σουλτάνοι ἔστελλαν εἰδικοὺς δῆμιους γιὰ ἀποκεφαλισμοὺς καταδικασμένων ἀπὸ τοὺς ἴδιους καὶ μάλιστα ζητοῦσαν νὰ ἰδοῦν καὶ τὸ κεφάλι τους.

3. Χάνι, κάτου ἀπὸ τὸ Ντρίσκο, στὶς ὄχθες τῆς λίμνης.

5. Ἀλῆ Πασιᾶ σελ. 22.

10.—Ἄσῆμ Μπέϋς

Ἄσῆμ Μπέϋς, ἔπεσε τελικὰ κι' ὁ ἴδιος στὸ λάκκο ποὺ εἶχε ἀνοίξει. Ἦταν ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνος ἄνθρωπος· κατέβαζε καὶ καρατομοῦσε Βαλῆδες. Ἄσῆμ, ἦταν στὰ πρόθυρα τῶν Γιαννίνων. Τὶ ξέρεις τί μποροῦσε νὰ γίνῃ; Ἄσῆμ Μπέϋς, ἄλλως τε, εἴξερε ἕνα σωρὸ μυστικά· εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξαφανιστῇ καὶ πρέπει νὰ τὸ πάθῃ, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ μετεχειρίστηκε κι' αὐτὸς γιὰ τὸν Σουλεϊμάν.

Στὰ 1787, ἡ Ἀϊσσέ ἔκανε τοὺς γάμους της μὲ τὸν Ἀληζότ, κι' εἶχε προσκαλέσει ὅλη τὴν ἀρχοντιά καὶ τὸν καλὸ κόσμο τῶν Γιαννίνων. Ξεκίνησε λοιπὸν ἀπὸ τὸ Βραδέτο κι' ὁ Νουῦτσος Κοντοδῆμος, τὸ

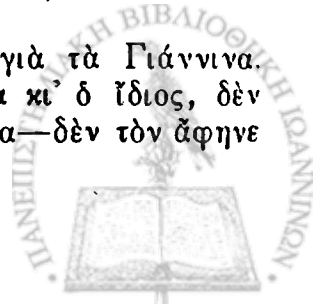
*«Φλάμπουρο τοῦ Ζαγοριοῦ, φανάρι τῶν Γιαννίνων»
«πέφτουν ντουφέκια στὴ Ντοβραῖ, στὴ Ράχη στὸ Κουκουλι»
«μὲ τ' ἄλογό του παίζοντας μὲ τὴ χρυσοῦ τὴ σέλλα»,*

ἔχοντας

«Τούρκους ἐμπροστά, Ρωμαίους ἀπὸ πίσω».

Ὅμως ἡ Σιάνι, ἡ ἀδερφή του, στεκόταν δίπλα τοῦ σκυθροπῆ κι' ἀμίλητη· εἶχε μιὰ κακὴ προαίσθησι· ἀκόμα καὶ τὸ ξαίκουστὸ μουλάρι του, δὲ στεκόταν ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα νὰ καβαληθῆ.

Τὸν εἶχε ἐκεῖνη τόσες φορὲς παρακαλέσει νὰ μὴ κινήσῃ γιὰ τὰ Γιάννινα. Γυναίκα αὐτὴ, ἔνοιωθε πιδ καλὰ τὴ Σουλεϊμάν Πασίνα. Ἀλλὰ κι' ὁ ἴδιος, δὲν μποροῦσε νὰ πῆ πὼς ἦταν ἡσυχος. Μὰ ὁ ἐγωῖσμός του—σίγουρα—δὲν τὸν ἄφηνε

νά υποχωρήσει. Ἦταν ἀπὸ τοὺς προεστοὺς τοῦ Ζαγοριοῦ· κι' ἂν δὲν πήγαινε στοὺς γάμους τοῦ Ἀληξότ, πάλι τὸ κεφάλι του κινδύνευε. Κι' ἔπειτα, σκεφτόταν, γάμος ἦταν· τί μποροῦσε νὰ γίνη;

Καθὼς μῆκε στὸν ὄντα, ὅπου καθόταν οἱ ἐπίσημοι, εἶδε ἀνάμεσά τους καὶ τὸ Ἀλέξη Μίσιο, ἀντίπαλο του καὶ διαδοχὸ του ἀπὸ τὰ 1785 στὴ προεστία τοῦ Ζαγοριοῦ(1), καὶ τὸν ἔξωσαν τὰ φίδια· μὰ προχώρησε.

Ξαφνικά, βρέθηκε στὰ ὑπόγεια: Τὸ πάτωμα εἶχεν υποχωρήσει καὶ κάτι βαρὺ τὸν χτύπησε στὸ κεφάλι.

Σηκώθηκε ἀμέσως θόρυβος καὶ ταραχὴ στὸ Σαράϊ. Ἡ γρεντὰ ἦταν λιγάκι σάπια κι' ἀνοίξε τὸ σανίδι· ὁ Κοντοδῆμος, πέφτοντας, χτύπησε ἄσχημα κι' ἔμεινε ξερός. Τί τρομερὸ δυστύχημα!.. Ὅμως, κι' ἂν εἶχε ἰδῆ κανένας τίποτα τὸ παράξενο σ' ὄλο αὐτὸ τὸ ἀπρόοπτο, σιωπὴ!.., ἐδῶ εἶναι Σαράϊ καὶ κυβερνάει ἡ Ἀϊσσέ. Τί θέλεις νὰ μπερδεύεσαι σὲ τέτοιες φασαρίες; Πέθανε, πέθανε... Ἦταν τὸ τυχερὸ του.

Καὶ σὲ καιρὸ πού, στὸ Μέγαρο τῆς Ἀϊσσέ, γλεντοῦσαν γιὰ τὴν παληὰ καὶ τὴν καινούργια δόξα τῆς Ἀϊσσέ, στὸ δόλιο τὸ Ζαγόρι, ἀναρωτιόνταν μ' ἀπόγνωση:

*«Τ' εἶν' τὸ κακὸ πὺν γίνεται στὸ δόλιο τὸ Ζαγόρι»
 «Τὸν προεστῶτα σκότωσαν τὸ Νουῦτσο Κοντοδῆμο»
 «πούηταν κορώννα τὸ ἀρχοντιᾶς, σ' ὄλο τὸ Βιλαέτι»
 «Κι' αὐτὴ γιὰ εὐχαρίστηση, τοῦκοψε τὸ κεφάλι»
 «καὶ τῶριξε στὰ σκούπουρα γιὰ νὰ τὸ φᾶν οἱ σκύλοι».*

Ἡ τόλμη τοῦ Λαμπρίδη νὰ δημοσιεύη—ραγιᾶς αὐτὸς—παρόμοια πράγματα στὰ 1889, μεταφέροντας καὶ τὸ ἐπικαιρὸ δημοτικὸ τραγούδι, εἶναι μιὰ ἐπιπρόσθετη ἐγγύηση γιὰ τὴν ἀκρίβεια ὄλων αὐτῶν τῶν πληροφοριῶν πὺν δίνει στὰ Ζαγορισιακά του(2).

Στὸ μεταξύ, στὰ Γιάννινα, ἡ κατὰστασις ὅσο πάει καὶ χειροτέρευε. Ὑστερα ἀπὸ τὸ ἀποκεφαλισμὸ τοῦ Σουλεϊμάν, «βίαιοι καὶ ἐμφύλιοι συγκρούσεις μεταξύ τῶν εὐγενῶν Μωαμεθανῶν, ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ, ἐγένοντο καὶ τὰ ὄργανα τοῦ Ἀλῆ ὑπεξέκαιον διὰ παντὸς τρόπου τὰς μεταξύ τῶν προκρίτων ἔριδας». Στὴν ἀθεράπευτη διχόνοια, πὺν ἀπορροφοῦσε, ἀπὸ καιρὸ πιά τις τελευταῖες ἰκμάδες τῶν ἀπογόνων τῆς δυναστείας Ζουλφικάρ, προστέθηκε τώρα καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ ἀποτροπιασμοῦ γιὰ τις μοιχεῖες, τις παιδοκτονίες, τις ἀνοξιοπρέπειες μιᾶς γυναίκας, πὺν ἐνῶ ἔτρεχε μέσα της τὸ αἷμα τῶν Ἀσλάν, εἶχε ξεπέσει σὲ σημεῖο νὰ τὰ πετάξῃ ὄλα πέρα, ἀπὸ μιὰ ἀσελγῆ φιλοδοξία γιὰ ἕναν καφετζῆ. Ἐκεῖνο βέβαια πὺν φανάτισε περισσότερο τοὺς ἐχθροὺς της, ἦταν ἡ φρικτὴ δολοφονία τοῦ δεκαπεντάχρονου γιοῦ της καὶ νόμιμου διαδόχου τοῦ Σουλεϊμάν. Ἡ Ἀϊσσέ ὁμως, εἶχε κι' αὐτὴ τις γνωριμίες της καὶ τὴ μερίδα της, εἶχε κι' αὐτὴ τοὺς Ζαγορσίους της καὶ τοὺς ἀνθρώπους της· κι' ἦταν πλούσια, ἀφάνταστα πλούσια· κι' αὐτὸ, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἔδινε μεγάλη ὑπόληψη κι' ἀνοίγε πολλὰ καὶ μεγάλα πόρτες,

Τρόμος λοιπὸν καὶ φόβος στὴν πρωτεύουσα τῆς Ἠπείρου.

Ὁ Ἀλῆς ἔτριβε τὰ χέρια του. Ἄν δὲν ἦταν ὁ ἴδιος πὺν κινούσε μὲ τοὺς ἀνθρώπους του τὰ νήματα ὄλης αὐτῆς τῆς ἀναρχικῆς κατάστασις, τὸ λιγώτερο πὺν ἔκανε ἦταν νὰ τὴ βοηθῆ καὶ τὴν καλλιεργῆ μὲ ὄλα του τὰ μέσα: χρῆμα, ὑποσχέσεις, ξανάμματα φιλοδοξιῶν, ψεύτικα αἰσθήματα. Στὴν ὑπαιθρο, συμμορίες ἀναστατώναν τὸ πᾶν καὶ σκορποῦσαν τὸν τρόμο καὶ τὴ φρίκη, σὲ καιρὸ πὺν στὴ γειτονικὴ Θεσσαλία, ἡ τάξις ὅσο πάει καὶ στέριωνε καὶ τὸ Χριστιανικὸ στοιχεῖο εἶχε ἀρχίσει ν' ἀνασαίνῃ,

Στὸ τελευταῖο αὐτὸ τοῦλάχιστο, ὁ Ἀλῆς ἦταν εἰλικρινῆς. Τὸ καταλάβαινε αὐτὸς καλά, ὅτι, γιὰ νὰ βγάλῃ πέρα τὰ σχέδιά του, στὴ βοήθεια περισσότερο τῶν

Χριστιανῶν θὰ στηριζόταν: ἦταν στοιχεῖα προοδευτικά. Οἱ Τουρκογιαννιώτες; Ἄλλο ἀπὸ τὸ νᾶναι ἀφεντάδες καὶ πλούσιοι κι' ἠδονισμένοι, δὲν εἴξεραν. Οἱ μπέιδες τῆς Ἀλβανίας; Αὐτοὶ ἦταν οἱ χειρότεροι ἐχθροὶ του, κι' αὐτουνῶν τ' αὐθάδικα καὶ γιὰ κεφάλια, ἐπρεπε ἀρχίζοντας νὰ σπάση.

Ἔμειναν τώρα οἱ μεγιστάνες τῆς Πρωτεύουσας τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἔ! αὐτοὺς πιά, θὰ βρισκόταν κάποιος τρόπος γιὰ νὰ τοὺς βολέψη. Ἐκεῖ ὁ κόσμος ξέρει νὰ ζῆ καλὰ κι' ἔχει τόσο πολλὰς ἀνάγκες. Ξέρουν ἐκεῖ νὰ ἐκτιμοῦν στὴν ἀξία του τὸ χρῆμα.

Πολεμικὴ του δύναμη, οἱ Ἀρβανίτες, τὰ πιστά του παλληκάρια. Μὲ τοὺς ἀρματωλοὺς, θὰ κύταζε νὰ τὰ τακιοποιήση.

Τὸ μυαλό του θάταν οἱ ραγιαδες. Ἐπειτα, εἶχαμε κι' ἐκείνους τοὺς Ζαγορίσιους, ποὺ ἦταν μάνας γιοὶ· καταλάβαιναν πολὺ καλὰ ἀπὸ δουλειὰς κι' ἦταν ἔξυπνοι καὶ δραστήριοι. Στὴ Θεσσαλία, τὸν ἀρματωλὸ Παλαιόπουλο, πάλι μὲ τοὺς Ζαγορίσιους τὸν εἶχε κάνει δικό του· ἦταν συγγενῆς τοῦ Πασχάλογλου, στενοῦ συγγενῆ τοῦ Νούτσου Καραμεσήνη. Καὶ μὲ τὸν τελευταῖο αὐτὸ ἀπὸ τὰ 1758 ἀκόμα, εἶχαν καλὰ νοιώσει ὁ ἕνας τὸν ἄλλο κι' εἶχαν δηλώσει φιλία καὶ συμμαχία.

Κι' ἦρθαν ἔτσι τὰ πράγματα, ποὺ ἕνα πρωῖνὸ τοῦ Ὀκτώβρη τοῦ 1788, χωρὶς νὰ προειδοποιήση κανένα,—οὔτε τὴ Σταμπούλ.—ὁ Ἀλῆς ἐμφανίζεται αἰφνιδιαστικὰ μὲ τὸ στρατό του μπροστὰ στὰ Γιάννινα. Οἱ ἄνθρωποι του τὸν εἶχαν βεβαιώσει ὅτι τὸ φρούτο εἶχε πιά ὠριμάσει καὶ δὲ χρειαζόταν πιά, παρὰ ἕνα μονάχα σκούνημα, γιὰ νὰ πέση σι' ἀνυπόμονα χέρια.

Ὁ κίνδυνος ὁμως, ἡ ἄμεση τώρα πραγματικότητα ποὺ χτυποῦσε βιαστικὴ στὴν πόρτα τους, ἔκανε τοὺς διαπληκτιζόμενους Γιαννιώτες—Χριστιανοὺς καὶ Τούρκους—ν' ἀνοίξουν γιὰ μιὰ στιγμή τὰ μάτια τους. Τὸ χάος, ποὺ εἶδαν ν' ἀνοίγεται μπροστὰ τους, ἦταν τρομακτικό· ἐκεῖ μέσα, γιὰ πάρα πολλοὺς ἀπ' αὐτούς, κυλοῦσαν ἀσταμάτητα γιὰ νὰ ταφοῦν γιὰ πάντα, θρόνοι, ἀξιώματα, δόξες, τιμές, καλοπέραση, γλυδὴ, πλούτια. Ἡ ἴσαμε τώρα ἀπάνου σ' αὐτὸ πολίτεια τοῦ Ἀλῆ, δὲν τοὺς ἄφηνε γι' αὐτὸ καμμιὰ ἀμφιβολία: Ὁ Ἀλῆς, δὲν ἔκαμε ποτὲ μισὲς τίς δουλειὰς του. Καὶ τὸ χέρι του, δὲ δίσταζε καθόλου, ὅταν τοῦ ἦταν ἀναγκαῖο νὰ ἐκμηδενίσῃ, κατὰ τρόπο κάπως ὀριστικό, τὰ ἐμπόδια ποὺ βρισκόταν στὸ δρόμο του.

Ὁ Ἀλῆς στὸ Μπιζντοῦνι!...

Τὸ φάσμα τοῦ τρομακτικοῦ κινδύνου ἀπλώθηκε κυρίαρχο στὴ φοβισμένη πόλη. Ὁ Ἀλῆς, ὁ σατράπης τῆς Θεσσαλίας, ποὺ τὸ πέρασμά του, τὸ εἶχαν παντοῦ σημαδέψει ἀκατανόμαστοι φόνοι καὶ λεηλασίες καὶ τ' ὄνομά του ἀκόμα ἔφερε ρίγος στὶς ψυχές, βρισκόταν στὰ πρόθυρά τους.

Στὰ σαράγια τῶν Μπέιδων καὶ τῶν Πασιάδων, ἐπικρατοῦσε σύγχυση κι' ἀπόγνωση· στὴν ἀγορὰ ἀπλώθηκε ὁ πανικός. Ὁ κόσμος ἔκρυβε τὰ χρυσαφικά του καὶ πολλοὶ ἐτοιμαζόταν ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν πόλη.

Στὸ κονάκι τοῦ Βαλῆ, ἕνα ἀδιάκοπο σύρε κι' ἔλα· ἀγγελιαφόροι, καβαλλάρηδες, ἀξιωματικοὶ σὲ ἀέννητη κίνηση γεμάτη νευρικότητα. Ἀποσπάσματα ἀπὸ ἔνσπλους, βιαστικὰ κατευθυνόταν πρὸς τὴν ἔξοδο τῆς πόλης, ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Προσκύνησης καὶ τῶν Ζευγαριῶν.

Παράδοξες τώρα φῆμες, χωρὶς κανέναν νὰ ξέρη ποῦθε βγῆκαν, κυκλοφοροῦσαν παντοῦ. «Ὁ Ἀλῆς, πῆρε σουλτανικὸ φερμάνι· ὁ Ἀλῆς, ἔχει εἴκοσι χιλιάδας στρατὸ κοντὰ του· τὸν βοηθοῦσαν ὅλοι οἱ ἀρματωλοὶ τῆς Πίνδου· θὰ κάψῃ τὰ Γιάννινα· θὰ σφάξῃ ὅλο τὸ σόϊ τῆς Αἰσέ». Κι' ἄλλα ἀκόμα κι' ἄλλα.

Οἱ Χριστιανοὶ Ἀρχόντοι μαζευτόταν ὅλοι στὴ Μητρόπολη, καὶ μέσα στὴ σύγχυση τοῦ ξαφνικοῦ, ἀκούσαν οἱ πιδ παράδοξες γνώμες γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ συμπεριφεροῦν οἱ Χριστιανοί. Οἱ Ζαγορίσιοι, συγκεντρωνόταν σὲ ἰδιαίτερα συμ-

βούλια και με κάθε τρόπο πρόβαιναν σὲ παντοδαπὲς βολιδοσκοπήσεις και σφυρομετρήματα.

Στὸ μεταξὺ, στὸ Στρατηγεῖο τοῦ Στρατ. Διοικητῆ τῶν Γιαννίνων, ὑπέργηρου Ταχῆρ Πασιᾶ, κυριαρχοῦσε μεγάλη νευρικήτητα· εἶχε κίβλας διαταχθῆ τοπική ἐπιστράτευση και κάθε Τουρκογιαννιώτης ποὺ μπορούσε νὰ κρατήσῃ ὄπλο τῶ-παιρνε ἀπὸ τὸ σπῆτι του και συγκεντρωνόταν μπροστὰ στοὺς στρατῶνες. Οἱ ἀποθῆκες εἶχαν ἀνοίξει και μοιραζόταν πυρομαχικά.

Πολλοὶ Τούρκοι καταφεύγουν μέσα στὸ Κᾶστρο, ποὺ ὅμως δὲν παρῆχε και μεγάλη προστασία: ἀπὸ καιρὸ πολὺ εἶχε παραμεληθῆ (τὸ Ντιουβλέτι εἶχε φτάσει ἴσαμε τῆ Βιέννα) και σχεδὸν κατάρρεε· τὰ τεῖχη του ἦταν πεσμένα, στὶς πολεμίστρες δὲν ὑπῆρχαν πιά, παρὰ μονάχα κανόνια γιὰ τὶς φέστες και τὰ ραμαζάνια.

Στρατεύματα βγαίνουν ἀδιάκοπα ἀπὸ τὰ ἴδια μέρη. Ὁ Ἀλῆς, δὲν μπορεί νὰ μπῆ στὰ Γιάννινα παρὰ μόνο ἀπὸ τὸ στενὸ τῆς Τζέλοβας· νὰ πέσῃ κατόπι στὸ Γιαννιώτικο κάμπο, κι' ἀπὸ τὰ Ζευγάρια, τὴν Περίληφτη, τὸν Ἄη-Γιάννη, νὰ χυμῆξῃ γιὰ τὴν πόλι.

Στὸ Γραφεῖο τοῦ Ταχῆρ Πασιᾶ, μεγάλη γίνεται συζήτηση γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκστρατείας.

Γιὰ τὸν ἡγεμόνα σύζυγο οὔτε και γίνεται λόγος. Αὐτὸς πρῶτα-πρῶτα ἀπουσίαζε τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ἀπ' τὰ Γιάννινα· ἀλλὰ κι' ἂν δὲν ἀπουσίαζε, δὲν εἶχε καθόλου συμπάθειες· ἐκτὸς φυσικά ἀπὸ τὴ μερίδα τῆς Ἀϊσσέ· και τὴν ἐπείγουσα ἐκείνη ὥρα, χρειαζόταν κάποιος ποὺ νὰ συγκέντρωνε κοινὲς τὶς συμπάθειες κι' ὁμόθυμη τὴν ἐκτίμησῃ· ἕνας δραστήριος και γενναῖος ἀρχηγὸς ποὺ νὰ τραβοῦσε τὴν ἐμπιστοσύνη ὄλου τοῦ κόσμου.

Γιατί, στὸ πραξικόπημά του, ὁ Ἀλῆς, στὸ σημεῖο τοῦλάχιστο αὐτό, εἶχεν ἀποτύχει· περίμενε στὰ σίγουρα τὴν ὀριστική διάσπαση τῶν Τουρκογιαννιωτῶν, εὐθύς ποὺ θὰ ἐμφανιζόταν ξαφνικά μπροστὰ στὰ Γιάννινα, και σὰν ἐπακόλουθό της τὴν παράλυση κάθε ἀντίστασης· οὐτὸ κι' ὁ ἴδιος τὸ πίστευε κι' οἱ ἄλλοι ἔτσι τὸν εἶχαν διαβεβαιώσει.

Ὅμως, τὸ πρᾶγμα δὲν συνέβηκε ἔτσι. Οἱ «εὐγενεῖς Ὀθωλιανοί», μπροστὰ στὴ ξαφνική πραγματικότητα και τὸν κίνδυνο τοῦ ἀφευκτοῦ ὄλεθρου, «ἐν ἀκαεὶ ὁμοιοήσαντες, συνέρχονται εἰς σύσκεψιν, συλλέγουσι στρατόν, και ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀσῆμ μπείι, ἔγγονου τοῦ Χατζῆ Πασιᾶ», πρώτου ἐξάδελφου τῆς Ζιλχάκως, ἐκστρατεύουσι κατὰ τοῦ Ἀλῆ.

Ἦταν βέβαια αὐτὸς ἀπὸ τὴ μερίδα τῆς Ἀϊσσέ, μὰ ὁ γηραλέος Ταχῆρ, χρειάστηκε, ἴσως κι' ν' ἀναγκάστηκε, νὰ ὑποκύψῃ και νὰ παραιτηθῆ ἀπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ ἐκστρατευτικοῦ στρατοῦ. Ὁ Ἀσῆμ μπείις⁽³⁾ ἦταν ὁ ἐνδεδειγμένος τῆς ἐκτακτης ἐκείνης ἀνάγκης. Γενναῖος, μ' ἐπιβλητικὸ παράστημα, δραστήριος κι' εὐφυής, μεγάλος κι' ἰσχυρὸς μπείις βαθύπλουτος, «ἐσοδεύων κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Λήκ, 200.000 γρόσια ἀπὸ τὰ τιμάρια του»⁽⁴⁾, αὐτὸς συγκέντρωνε τὴ μεγαλύ-τερη ἐμπιστοσύνη κι' αὐτὸς ἐπιβλήθηκε. Ἦταν λιγάκι ἀλαζόνας· αὐτό, ὅμως στὴν ἰτωρινὴ περίσταση δὲν ἔβλαπτε.

Ὁ καυμένος ὁ Ταχῆρ ἦταν τόσο γηραλέος!.. Ἦταν βέβαια κι' ὁ γυιὸς του Ἰ Μεμπρῆ μπέις. Ὅμως, δὲν ἦταν ἀκόμα ἀρκετὰ ὄριμος και κριθῆκε πῶς δὲν ἰᾷξιζε, ἢ τέλος πάντων δὲν εἶχε τώρα δυνάμεις γιὰ παρόμοιες ἀποφασιστικὸς ἀγῶ-νες. Τὸ Πασιόπουλο αὐτὸ δὲν ἔδινε ἐγγυήσεις πῶς θὰ μπορούσε νὰ τὰ βγάλῃ πέρα σὲ μιὰ τόσο κρίσιμη στιγμή.

Ὁ Ἀσῆμ Μπέις λοιπὸν, ἐκλέχτηκε τελικά κι' ὁμόφωνα ἀρχηγὸς τῶν στρα-τευμάτων τῆς ἀντίστασης, ποὺ συνεχῶς ἔβγαιναν ἀπὸ τὴν πόλη γιὰ νὰ πολεμή-σουν τὸν τολμηρὸ κι' ἐπικίνδυνο ἐπιδρομέα μὲ τὰ δοκιμασμένα και ἄπληστα παλ-ληκάρια του:

Τοὺς Ἀρβανίτες.

1. Δὲς Ἴ. Λαμπρίδη, Κουρεντιακά, σελ. 11—Ζαγορσιακά Β', σελ. 26.
2. Στὴν ἴδια αὐτὴ ταρσιχώδη ἐποχῇ, ἔγινε κι' ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Ἠγούμενου τῆς Μονῆς Ζίτσας Ζαχαριά, γιὰ τὸν ὁποῖο στὰ Γιάννινα ἐξακολουθοῦσαν, κι' ἴσαμε ἀκόμα τὰ χρόνια τοῦ Λαμπρίδη (Ἱερὰ σκηνώματά του, σελ. 13), νὰ τραγουδοῦν τὸ δίστιχο.

Ψάρια χέλια στὸ νταβᾶ
 κρέμασαν τὸ Ζαχαριά,

ἐπειδὴ ὁ ἀπαγχονισμὸς του ἔγινε τὴν ἡμέρα τῶν Βαΐων τοῦ 1201. Ἐγείρας, καὶ στὰ Γιάννινα, τοὺς καιροὺς ἐκείνους, κρατοῦσαν ἀκόμα αὐστηρὰ τὴ Σαρακοστή πού μόνο τὴν ἡμέρα τῶν Βαΐων τὴ διέκοπταν, ἀλλὰ μόνο μὲ ψάρια καὶ χέλια.

3. Δὲς Ἴ. Λαμπρίδη, Μαλακασιακά Α', σελ. 44.

4. Δὲς Ἴ. Λαμπρίδη, Ἀλῆ Πασιάς, σελ. 10.

11.—«...ante portas!».

Οἱ Τουρκογιαννιώτες ἦταν ἐπὶ ποδὸς πολέμου.

Ἡ ἀγορὰ ἐκλείσει καὶ στὰ σαράγια γινόταν πυρετώδεις ἐτοιμασίαι: Οἱ νοικοκυραῖοι κλεινότον στὰ σπίτια τους κι' ὅσοι εἶχαν προλάβει, εἶχαν προμηθευτῆ λίγα τρόφιμα καὶ πιδ πολὺ ψωμί κι' ἀλεῦρι. Κοπετοὶ καὶ θρηνοὶ ἀκουγόταν ἀπὸ τὰ σπίτια πού εἶχαν δικούς πηγαιμένους στὶς γραμμές.

Ἡ πόλη τώρα εἶχε ἐρημωθῆ καὶ μόνο κάπου-κάπου ἔβλεπες στὸ δρόμο στρατιῶτες βιαστικούς. Ἡ ἀγωνία εἶχε μπήξει βαθειὰ τὰ νύχια τῆς γύρω-τριγύρω ἀπὸ τὴν πόλη κι' ἡ πλατεὶα παλάμη τῆς, ἔφερνε σκοτάδι καὶ κατάθλιψη στὶς τρομαγμένες ψυχές. Τὶ ἦταν αὐτό; πῶς ἄλλαξε ἔτσι ἡ ζωὴ ἀπὸ τὴ μιὰ στὴν ἄλλη μέρα; ἴσαμε τὰ χτέες, ἡ εὐτυχία, ὅσοδήποτε ἀνήσυχη κι' ἂν ἦταν ἡ κανονικὴ ζωὴ μὲ τὶς λύπες τῆς καὶ τὶς χαρὲς τῆς. Καὶ τώρα; τὸ σκοτεινὸ καὶ φοικαλέο μέλλον. Ὅλα σὲ κίνδυνο: ζωὴ, τιμὴ, περιουσία, ὅλα σὲ ἐπικείμενο ὄλεθρο καὶ χαμὸ.

Κάπου-κάπου ἄρχιζε νὰ πέφτη καὶ κανένα κανόνι ἀπὸ τὸ ρημαγμένο Κάστρο, πιδ πολὺ γιὰ νὰ δώση κάποιο θάρρος καὶ τὸν τόνο τῆς ἰδιαίτερης μορφῆς πού εἶχε πάρει τώρα ἡ ζωὴ, παρὰ γιὰ θετικὴ ἄμυνα.

Κι' ὅμως... οἱ χίμαιρες καὶ οἱ ἐλπίδες, ἐνάντια ἀκόμα καὶ πρὸς τὴν ἀμείλικτη πραγματικότητά, ἐξακολουθοῦσαν νὰ κρατιοῦνται ἀπεγνωσμένα ἀγκιστρωμένες στὴ δυστυχησμένη ἀνθρώπινη ψυχῇ. Ὅσο κι' ἂν εἶχε αὐτὴ ἐπίγνωση τῆς πλάνης τῆς, ἐρχόταν στιγμὲς πού ἀρνιόταν νὰ δεχτῆ ὅτι ὅλα αὐτὰ ἦσαν μιὰ φρικτὴ ἀλήθεια, κι' ὄχι κάποιο κακὸ ὄνειρο, ἕνας ἐφιάλτης, κάποιος βραχνᾶς πού τοὺς ἐπίεξε. Κι' ὅτι, νά!.. ξαφνικά, θὰ ξυπνοῦσαν πάλι στὸν ἥλιο, στὴ χαρά, κι' ὅλα αὐτὰ τὰ φριχτὰ ὄνειρα, θὰ φεύγαν, θὰ σβύναν, θὰ σκορποῦσαν σὰν ὀμίγλη.

Ὅλες ὅμως αὐτὲς οἱ πλανερὲς ἐλπίδες, διαλυόταν σὰν ἀγλὺ, καθὼς ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ πολέμου κυριαρχοῦσε ἀνεπίστρεπτη. Μιὰ νέκρα καὶ μιὰ σιωπὴ. Νάτο, κιόλας, ἄρχισε τὸ πρῶτο ντουφεκίδι, ἀπ' τὴν Προσκύνηση καὶ τὸ βουνὸ τῆς Καραβατιᾶς. Ἡ συμπλοκὴ ἦταν ἀναπόφευκτη.

Ἡ μάχη ἔτσι γενικεύτηκε.

Κάτω στὸν κάμπο, στὸ Ραδοτόβι, οἱ Ἀρβανίτες κι' οἱ Τουρκογιαννιώτες ἔρχονται στὰ χέρια. Ἦταν ἕνας σκληρὸς ἀγῶνας, καὶ τὰ παλληκάρια τοῦ Ἀλῆ πέφταν ἀπάνου στὸν ἐχτρὸ μὲ δορμὴ κι' ἀψήφιστα· μὰ κι' οἱ Τουρκογιαννιώτες ἀμύνονται ἀπεγνωσμένα καὶ παλληκαρίσια.

Πολλοὶ στὴ σύγκρουση αὐτὴ σκοτώθηκαν ἀπὸ δῶ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ· ἐκεῖνοι ὅμως πού βρεθῆκανε τελικὰ στὴν ἀνάγκη νὰ ὑποχωρήσουν, ἦταν οἱ Γιαννιώτες.

Ὁ Ἀλῆς ὅμως, δὲ βρῆκε φρόνιμο νὰ ἐπωφεληθῆ ἀπὸ τὴ νίκη του. Εἶπεν ὑπολογίσει πάρα πολὺ, ὅπως εἶπαμε, στὸν ψυχολογικὸ παράγοντα. Πίστευε ὅτι

θάμπαινε εἰρηνικὰ στὸ Κάστρο καὶ κατόπι, μπρὸς στὴ δύναμη τοῦ συντελεσμένου, ὅλα βέβαια θὰ τακτοποιῶταν κατὰ τὸν καλλίτερο τρόπο. Δὲν ἦταν οὔτε καὶ τὴν ὥρα τὸ συμφέρον του, μήτε στὴν Πρωτεύουσα τῆς Αὐτοκρατορίας, μήτε στοὺς Γιαννιώτες νὰ ἐπιβληθῇ κατακτητῆς κι' ἐπαναστάτης.

Ἐπειτα, εἶδε ὅτι οἱ τελευταῖοι στὴν ἐμφάνισή του, ἀντὶ νὰ ἀποδιαλυθοῦν, τοῦναντίον, εἶχαν ἐνωθῆ κι' εἶχαν παραμερῖσει τὶς διχόνοιες τους· εἶχαν πάρει ὄλοι τὸ ντουφέκι καὶ πολέμησαν παλληκαρῖσια. Αὐτό, δὲν τὸ περίμενε ὁ Ἄλῆς· οὔτε κι' ὁ στρατὸς ποὺ εἶχε πάρει μαζύ του, ἦταν ὀργανωμένος κατὰ τρόπο ποὺ ν' ἀντίκρουζε παρόμοια κατάσταση.

Ἦταν λοιπὸν κι' ἀπ' ἄλλη πλευρὰ ἐπικίνδυνο νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ τελικὸ γιουρούσι. Τὸ Φρούριο τῆς πόλης, ὅσο κι' ἂν ἦταν χαλασμένο, ἦταν ἀκόμα φρούριο, καὶ θὰ μπορούσαν, λίγοι ἀποφασισμένοι πολεμιστῆς, νὰ συμπληρώσουν κάποια χάσματα, ν' ἀνορθώσουν μερικὰ χαλάσματα καὶ νὰ κρατήσουν ἄμυνα.

Μὲ τὴν εὐστροφία τότε, ποὺ τὸν διέκρινε, χωρὶς κανένα δισταγμὸ, χάραξε ἀμέσως τὸ δρόμο ποὺ ἔπρεπε νὰ πάρῃ: Διαίρεση πάλι καὶ καινούργιο διχασμὸ.

Ἀποσύρεται λοιπὸν ἀπὸ τὸν κάμπο, πιάνει τὶς πλαγιὲς καὶ τὰ ριζὰ καὶ βάζει παντοῦ καραούλια. Καὶ μὲ δικούς του ἀνθρώπους, ἀπὸ τὴ λίμνη, στέλνει καὶ φωνάζει τοὺς Ζαγορῖσιους.

Ἡ χινοπωριάτικη νύχτα ἔφρεσε βαρεῖα καὶ γεμάτη ἀκαθόριστες ἀπειλές· στὴ βουβὴ πόλη, μιὰ ψιλὴ καὶ τυραννικὰ μονότονη, σὰ μακρόσυρτο μοιρολόγι βροχή, ἔκανε τὶς στέγες τῶν σπιτιῶν νὰ σιάζουν ἀδιάκοπα: Οἱ στάλες τους, μέσα στὴ φοβισμένη σιωπῇ, ἀκουγόταν σὰν συγχισμένος θόρυβος νεκρικῆς πολυάνθρωπης συνοδείας.

Κάπου-κάπου ἠχοῦσε βαρεῖα στὸ καλτερίμι τὸ πέρασμα κάποιας περίπολου ἢ ὁ καλπασμὸς ἵππεα ποὺ πήγαινε ἔξω στὶς προφυλακές. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σπίτια εἶχαν κιάλας ἐρημωθῆ ἀπὸ τοὺς ἔνοικους τους· ἄλλοι εἶχαν φύγει στὰ κοντινὰ χωριὰ κι' ἄλλοι, γιὰ κουράγιο, σὲ συγγενικές τους κατοικίες. Οἱ περισσότεροι Τοῦρκοι κι' Ἑβραῖοι, εἶχαν καταφύγει στὸ Φρούριο.

Στὴ Μητρόπολη ἐπικρατοῦσε κίνηση κι' ἀνησυχία.

Μέσα ὅμως στὶς τρομαγμένες τῶν μικρῶν παιδιῶν ψυχές, ἔτσι καθὼς ἦταν, κλαίοντας, ριγμένα στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μάνας τους, κατώρθωνε ἀπὸ κάποτε κι' εὗρισκε μιὰ θέση ἢ χαρὰ, ποὺ τὴν ἄλλη μέρα δὲ θάχαν βέβαια σχολεῖο. Ὅμως ὄλοι οἱ ἄλλοι διερωτιόταν: Τὶ θὰ γίνῃ; τί, πῶς καὶ πότε θ' ἄρθῃ;

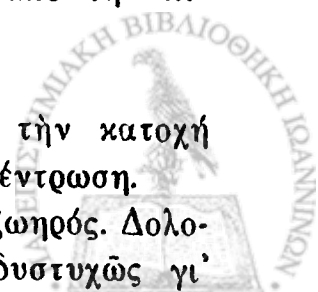
Πυρκαγιές, σφαγές, λεηλασίες· βιασμοὶ καὶ δηλώσεις, σὲ φοβερὰ, φρικτὰ συμπλέγματα περνοῦσαν στὶς ἐρεθισμένες φαντασίες καὶ τὸ ἀναμενόμενο, ἔπαιρνε τότε φρικαλέες διαστάσεις. Οἱ καντῆλες καίγαν τώρα ζωντανὲς προστὰ στὰ εἰκονίσματα· τὰ λιβάνια κι' οἱ προσευχές, ἀνέβαιναν ὀλόθερμες, γεμάτες ἰκεσίες πρὸς τὸν Μόνον Ἐκείνον ποὺ θὰ μπορούσε νὰ σταλάξῃ μιὰ κάποια παρηγοριὰ στὶς ἀλαφιασμένες ἀπ' τὸν τρόμο καρδιές. Δάκρυα κι' οἰμωγές.

Ἐξω, καθὼς ἢ νύχτα προχωροῦσε, βάραινε πρὸς τὸ πικρὸ τὸ πυκνὸ σκοτάδι· ἢ βροχὴ ἔξακολουθοῦσε μονότονα, σὰν κάτι θλιβερὰ νὰ κήδευε. Οἱ ἀδιάκοπες σταλαγματιῆς ἄφηναν τὴν ἐντύπωση θλιμμένου ποδοβολητοῦ, βουβοῦ ἀπὸ τὴν πίκρα πλήθους.

— Ὁ Ἄλῆς ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα! Τὶ τρομερὴ σκέψη!

Στὸ στρατόπεδο ὅμως τοῦ Τεπελενλή, ἔπαιρνε πάλι κυρίαρχη τὴν κατοχὴ τῆς ἢ μηχανορραφία. Ὁ Καραμεσίνης πρυτάνευε στὴν κλειστὴ συγκέντρωση.

Ὁ Ἄλῆς, ἦταν τότε σαράντα τέσσερων χρόνων, ἄλκιμος καὶ ζωηρός. Δολοπλοκία καὶ ὠμότητα, αὐτὰ ἦταν τὰ δύο μεγαλύτερά του ὄπλα. Μά, δυστυχῶς γι' αὐτόν, καὶ οἱ πρὸς μεγάλοι του ταυτόχρονα ἔχτροι: ὅταν ἀπὸ τὴ μεγάλη κατὰ...

ώμοτητας, πού ήταν μέσ' στὸ αἷμα του, ἔχασε τοὺς πιδ πολλοὺς του φίλους, ἢ δολιότητα τελικὰ ἦταν ἐκείνη πού τὸν ἔφαγε.

Ὁ Ἀλῆς εἶχε παραμερίσει, μὰ δὲν ἔφυγε· ἡ βία τώρα δὲν τοῦ χρησίμευε γιὰ μεγάλα πράγματα· ἀφοῦ εἶχε περάσει ἡ σύγχυση τῆς πρώτης στιγμῆς κι' ὁ πανικός τῆς ὀπισθοχώρησης εἶχε κοπάσει, ἡ ἄμυνα τῆς πόλης ἄρχισε νὰ οργανώνεται πυρετωδῶς. Στὸ Φρούριο, ἄρχισαν τοπικὰ νὰ γίνωνται πρόχειρα καὶ βιαστικὰ ἀναχώματα· ὀργανώθηκε συστηματικώτερα ἡ ἐπιστράτευση κι' οἱ ἀγγαρεῖες ἔπεφταν βροχὴ στὶς πλάτες τῶν κακόμοιρων ραγιαδῶν, ἂν καὶ γι' αὐτοὺς τοῦλάχιστο, στὸ τέλος, ἡ σύγκρουση μεταξὺ Ἀλῆ καὶ Τουρκογιαννιωτῶν δὲν ἦταν παρὰ ἓνα συνηθισμένο ζήτημα ἀλλαγῆς ἀφέντη, πού μάλιστα, ὅπως φαινόταν ἀπὸ τὸ πρόσφατό του παρελθόν, χτυποῦσε κατακέφαλα τοὺς μπέηδες καὶ τοὺς Τούρκους καὶ προστάτευε καὶ συνεργαζόταν μὲ τοὺς Ρωμηούς. Ἀφέντης βέβαια κι' αὐτός· μὰ ἓνας! Ὅχι κι' ἀπὸ ἓνας σὲ κάθε πιθαμὴ καὶ κάθε μαχαλά!.. ἀπὸ ποιὸν νὰ πρωτοφυλαγῶσουν καὶ ποιὸ τὸ φέρεσίμ σου;(1).

Σκηνές καὶ διαβούλια στὸ στρατόπεδο τοῦ Ἀλῆ καὶ συζητοῦσαν νὰ βροῦν τὸν τρόπο γιὰ νὰ ξανασπάσουν τὸ δεσμό, πού τόσο στενὰ εἶχε, μπροστὰ στὸν κίνδυνο, ἐνώσει τοὺς Τουρκογιαννιωτῶνες ἀφεντιάδες, πού πρὶν τρωγόταν σὰν σκυλιὰ γιὰ τὴν κατάκτηση ὁμότριχῆς τους. Τὸ κόμμα μέσα στὰ Γιάννινα εἶχε τρομερὰ ἀδυνατίσει, κι' οἱ πιδ πιστοὶ του ὀπαδοί, δίσταζαν κι' ὀρρωδοῦσαν μπροστὰ στὴν ἐνωμένη δύναμη τῶν ἀφεντιάδων. Οἱ κίνδυνοι βλέπεις ἦταν ἄμεσοι καὶ μεγάλοι· κι' ἡ ἀποτυχία τοῦ Ἀλῆ, τοὺς εἶχε ἄρκετὰ μουδιάσει.

Τὸ εὐστροφο ὅμως καὶ βαθὺ μυαλό τοῦ Νούτσου Καραμεσίνη βρῆκε ξαφνικὰ τὴ λύση.

Ἦταν αὐτὸς ἐξ ἀπορρήτων τοῦ Ἀλῆ, φίλος παλῆς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἀκόμα ὁ Ἀλῆς δὲν ἦταν παρὰ μείρακας, γεμᾶτος ὅμως μέλλον κι' ὑποσχέσεις, ὅπως τὸ εἶχε ἀπὸ τότε ἀντιληφθῆ ὁ Νούτσος(2), ὁ τώρα μεγάλος καὶ δυνατὸς καὶ πᾶμπλουτος, χάρις βέβαια στὴν προσωπικὴ του ἐξυπνάδα, μὰ καὶ χωρὶς ἄλλο χάρη καὶ στὴ φιλία του μὲ τὸν Ἀλῆ, τὸν πραγματικὸ τῆς ὑπαίθρου ἠγεμόνα.

Αὐτὸς εἶξερε καλὰ τὰ ἰδιαιτέρα τοῦ Ἠγεμονικοῦ Οἴκου τῶν Γιαννίνων, εἶξερε τὸ ἀσίγαστο μῖσος πού κατὰτρωγε τὴν πονεμένη καρδιὰ τῆς Ζιλχάκως γιὰ τὴν Ἀϊσέ, πού εἶχε φαρμακώσει τὸν ἄντρα της, πού σήμερα θάταν Βαλῆς τῆς πόλης. Τὸ κόμμα τοῦ Ταχίρ Πασιᾶ, τοῦ πατέρα της, ἦταν βέβαια πιδ ἀδύνατο ἀπὸ τῆς Ἀϊσέ· ὅμως, ἀκριβῶς γι' αὐτό, ἡ ἀνικανοποίητη δίψα τῆς ἐκδίκησης, εἶχε μεταβληθῆ σὲ λυσσασμένο μῖσος.

Εἶξερε ἐπίσης ὁ Νούτσος καὶ τὴν ἀγάπη πού ἐξακολουθοῦσε ἀμείωτη νὰ χαρίζη ἡ Ζιλχάκω στὴ μνήμη τοῦ Ἀχμέτ καὶ καταλάβαινε πὼς θάκανε αὐτὴ τὸ κάθε τι γιὰ νὰ ἐκδικηθῆ τὸ θάνατό του, νὰ ἐξευτελλῆ καὶ ταπεινώσῃ καὶ τὴν Ἀϊσέ. Ὁ Καραχούσιος, ὁ ἀπαίσιος γύφτος Καρὰ-Χουσεῖν, ὁ φονῆς τοῦ Ἀχμέτ, ζοῦσε ἀκόμα κι' ἡ Ζιλχάκω φοροῦσε ἀκόμα μαῦρα, παρ' ὄλο πού εἶχαν περάσει ἀπὸ τὴ φριχτὴ ἐκείνη μέρα δεκατρία χρόνια.

Εἶχαν πολλὰς φορὲς προσπαθῆσει νὰ τὴν ἀποσπάσουν ἀπὸ τὴ θλιβερὴ αὐτὴ προσκόλλησι, μὰ στάθηκε ἀδύνατο νὰ τὸ ἐπιτύχουν. Τὴν εἶχαν πολλοὶ ζητήσῃ γιὰ γυναῖκα τους, καὶ σ' ὄλους ἀντιστάθηκε πεισματικὰ. Ὁ περισσότερο ἀπ' ὄλους τοὺς ἐπίμονους, ἦταν ὁ Ἀλῆ μπέϋς, πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ ἀγαπημένου της Ἀχμέτ, τίμιος κι' εὐγενικός, παιδὶ τοῦ Ἰμπραῆμ Πασιᾶ, πού τὴν ἀγαποῦσε εἰλικρινά.

Ἡ Ζιλχάκω πολὺ τὸν ἐκτιμοῦσε· τὸν συμπαθοῦσε μάλιστα ἔντονα κι' αὐτὴ κι' ἂν δὲν ἦταν στὴ μέση ἡ σκιά τοῦ Ἀχμέτ, μπορεῖ καὶ νὰ τὸν ἀγαποῦσε. Ὁ Ἀλῆ μπέϋς δὲν ἦταν μονάχα ξάδερφος τοῦ Ἀχμέτ· ἦταν ταυτόχρονα καὶ καλὸς του φίλος.

Για πολλούς λοιπόν λόγους ὁ Ἀλῆ μπέϋς «ἔτρεφεν ἄσπονδον μίσος πρὸς τὴν ἡγεμονεύουσαν ἐν Ἰωαννίνοις Ἀἰσὲ καὶ τὸ κόμμα τῆς». Τώρα τελευταῖα μάλιστα, εἶχε προσιεθῆ στὴν ομάδα τους κι' ὁ Μερπρῆ μπέϋς, ὁ ἀδελφὸς τῆς Ζιλχάκως, γιατί δικαιολογημένα μνησιζακοῦσε κατὰ τοῦ Ἀσῆμ μπέϋ, ποῦ τοῦ ἔπαιρνε τώρα ὀριστικὰ τὴ θέση του στὴ διαδοχὴ τοῦ πατέρα του Στρατ. Διοικητῆ τῶν Γιαννίνων.

Ἄν λοιπόν κατώρθωναν νὰ καταπέσουν τὴ Ζιλχάκω νὰ παντρευτῆ τὸν Ἀλῆ ἀπὸ τὸ Τεπελένη, ὅλο τὸ κόμμα τοῦ Ταχίρ Πασιᾶ, τοῦ Ἀλῆ μπέϋ, τοῦ Μερπρῆ μπέϋ, τῆς ἴδιας τῆς Ζιλχάκως, θὰ γινόταν ἄνθρωποι του, κι' ἡ Ἀἰσὲ μὲ τὸν Ἀρβανίτη τὸν Πασιᾶ τῆς, ἦταν πιά χαμένη.

Δὲν εἶχαν μάθει ἢ δὲν εἶχαν ἀκόμα προσέξει ὅτι ἡ Ἀἰσὲ, κι' ἀπὸ τὴν πρώτη ἀκόμα μέρα τῆς ἐμφάνισης τοῦ Ἀλῆ, εἶχε στείλει βιαστικὰ στὴν Πόλη εἰδικὸς ἀποσταλμένους μὲ πολλὰ καὶ πρακτικὰ ἐπιχειρήματα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καταγγελία γιὰ τὸ πραξικόπημα τοῦ Ἀλῆ, οἱ ἀποσταλμένοι εἶχαν πάρει μαζύ τους πλούσια δῶρα καὶ πουγγιά.

Τὸ συνοικέσιο πάντως αὐτό, ναί! ἦταν μιὰ καλὴ δουλειά!—Ναί! Μπράβο ὀρὲ μπύρο μου Νοῦτσο! αἴντε... ἐσὺ ἔχεις γερὸ μυαλό, κι' εἴμαστε ἀρκαντάσηδες! τράβα τώρα γιὰ τὰ Γιάννινα καὶ μαγεῖρεψέ τα!...

Τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο, σ' αὐτὴ τὴν ἐπιχείρηση, ἦταν ἡ Ζιλχάκω: πῶς θὰ καταπειθόταν νὰ παντρευτῆ, καὶ μάλιστα ἕναν Ἀρβανίτη, τὴ στιγμὴ ποῦ εἶχε τόσους ἀπὸ τὸ ἀρχοντικό τῆς σοῖ ἀποκρούσει κι' αὐτὸν ἀκόμα τὸν Ἀλῆ μπέϋ, ποῦ τόσο κι' αὐτὴ τὸν ἀγαποῦσε καὶ τὸν συμπαθοῦσε;

Ἡ ὑπόθεση χρειαζόταν διαχείριση λεπτῆ.

Ὁ Ἀλῆ μπέϋς ἦταν φίλος, πολὺ φίλος τοῦ Ντοβριανίτη Γιώργη Λαδᾶ. Ὁ τελευταῖος τότε αὐτὸς «ἐκλέγεται πρὸς πραγματοποιήσιν τοῦ συνοικεσίου τούτου». Ὁ Ἀλῆ μπέϋς, ἦταν φυσικὰ φίλος τοῦ Μερπρῆ μπέϋ, ἀδελφοῦ τῆς Ζιλχάκως, κι' εἶχε «μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματός τῆς».

Ἡ ἐξωτερικὴ πίεση ἀπὸ μέρους τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, εἶχε σημαντικὰ χαλαρῶσῃ ἡ Ἀἰσὲ, φαινομενικὰ, θριάμβευε κι' εἴξεραν καλὰ οἱ ἀντίπαλοί τῆς ὅτι καὶ δυνατοὺς εἶχε στὴν Πόλη φίλους κι' ἀμύθητα διέθετε πλοῦτη καὶ τὸ στρατὸ τῶν Γιαννίνων τὸν εἶχε μὲ τὸ μέρος τῆς.

Ἡ Ζιλχάκω πάλι διψοῦσε γιὰ ἐκδίκηση· ὁ Καραχούσιος ζοῦσε κι' ἡ Ἀἰσὲ ξαναποκτοῦσε δύναμη. Ὁ πατέρας τῆς, ὁ ἀδελφός τῆς, ὁ Ἀλῆ μπέϋς, ὅλοι οἱ συγγενεῖς ποῦ ἀνῆκαν στὴ μερίδα τους τὴν πίεζαν· ἔφτασαν ἴσαμε νὰ τῆς ὑποσχεθοῦν ὅτι ὁ Ἀλῆς, θὰ ἐκδικόταν τὸ θάνατο τοῦ Ἀχμέτ, σκοτώνοντας τὸν Καραχούσιο: ἴσως καὶ τὴν Ἀἰσὲ.

Ἡ Ζιλχάκω ἀντιστάθηκε ἀρκετὰ· στὸ τέλος ὁμως, νίκησαν τὰ συμφέροντα τῆς τάξης τῆς καὶ θυσιάστηκε στὴ μνήμη τοῦ ἄντρα τῆς, μὴ ὑπακούοντας παρὰ στίς ὑπαγορεύσεις τῆς ἀνάγκης, τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐκδίκησης.

1. «Κατὰ τὸ 1788, γράφει ὁ Ἀρβαντινὸς (Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Β', σελ. 227), ὅτε ὁ Ἀλῆ Πασιᾶς Τεπελενιώτης ἀπεκατέστη Διοικητῆς Ἰωαννίνων, ἐγένετο παῦσις τῶν ποικίλων δεινῶν ὅσα οἱ Ἰωαννῖται Χριστιανοὶ ὑπέφερον καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ διάστημα τῆς ΙΖ' (μᾶλλον ΙΗ') ἑκατονταετηρίδας παρὰ τῶν Σπαχῆδων τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, κατ' ἐξοχὴν τῶν Ἀργυροκαστριτῶν, οἵτινες ἀνευθύνως καὶ ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ ἀπεγύμνωνον, ἐμασίγουν καὶ ἐφόνευον οἰονδήποτε χριστιανόν. Προέβησαν δὲ εἰς τοιαύτην θηριωδίαν, ὥστε ἤρπαζον καὶ ἐμόλυτον τοὺς παῖδας καὶ τὰ κορῖσια τῶν Χριστιανῶν, ὅσα διὰ φυσικοῦ κάλλους ἐστολίζοντο».

2. «... ὑποστηρίζας τὸν χερσὶ τε καὶ ποδί τε ἀπὸ τοῦ 1758 εἰς τὴν προαγωγὴν του». (Ἰ. Λαμπρίδης, στὰ Ζαγορισιακά του Β', σελ. 24 καὶ 57.

12.—'Ο τελευταῖος τῶν Ζουλφικάρ

Αὐτό, ἴσως ἀναπολοῦσε νοσταλγικά ὁ Ἀσιάν, τελευταῖος αὐτὸς τῶν Ζουλφικάρ, καθισμένος στὸ μάσι τῆς βεράντας τοῦ παλιοῦ του πατρικοῦ σπιτιοῦ τοῦ Πασιᾶ - Καλοῦ, ποῦ τῶγε ἐκεῖνος χίσει ἀπάνου στὶς ἐπάλξεις τοῦ Φρουρίου, γὰρ νὰ μπορῇ στὶς περισυλλογῆς τὶς ὥρες, ν' ἀνοίγῃ διάπλατα τὴν ψυχὴ του στὰ γαλιανὰ νερὰ τῆς λίμνης, ποῦ τόσο μοιάζαν μὲ τὰ μάτια του.

Θιμόταν ὁ Ἀσιάν, ποῦ τὰ βράδια τοῦ τὰ διηγόταν ὅλα αὐτὰ ἢ κυρά-μάννα του, σὰν ἓνα ὠραῖο καὶ τραγικὸ παραμῦθι, πότε χαρούμενο καὶ πότε θλιβερό καὶ πένθιμο· καὶ μέσα στὴν ψυχὴ του, κυριαρχοῦσε πάντα ἡ γλυκειὰ καὶ πένθιμη τῆς Ζουλειχὰ μορφῆ, ποῦ θυσιάστηκε γιὰ τὴν ἀγάπη της.

Ἐξω ἦταν γαλήνη φεγγαρόλουστη ἢ μαύρη συννεφιά. Βοριάς, καὶ χτυποῦσαν μανιασμένα στὰ πόδια τοῦ σπιτιοῦ τὰ κίματα, Θρασκιᾶς, καὶ παιζογελοῦσαν μὲ τὶς πέτρες τοῦ γυαλοῦ. Καὶ πότε τὴ γκρίζα ἢ ἄγρια σιγῆ, τὴν ἔσκιζε σπαρχικὰ καὶ πένθιμα ὁ κρωγμὸς τοῦ χορακιοῦ ἢ κάποιας κονκουβᾶγιας ὁ δολοφονιῶν, πότε ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ σπιτιοῦ γλιστροῦσε χαρῶπὸ τὸ τραγοῦδι κάποιου ψαρᾶ ἢ κάποιου ἄμανέ ἢ μακρόσυρτη νοσταλγία.

Καὶ στὸ γιατί, ἀπὸ τὸ τζαμί τοῦ μεγάλου πρόγονοῦ του, τοῦ Ἀσιάν Πασιᾶ τοῦ Α', ἀκούγόταν ἡ ἴδια πάντοτε τραγουδιστὴ φωνὴ τοῦ μουεζίνη, ποῦ διαλαλοῦσε θριαμβικὰ στοὺς τέσσαρες ἀνέμους τὴν αἰωνόβια διακήρυξη τῶν Μουσουλμάνων :

— Λά - ι - λὰχ ιλ Ἀλλάχ.....

Αὐτὰ ἴσως νοσταλγοῦσε, ὁ τελευταῖος πατὴρ τῆς γεννιᾶς του, ὁ ἄγαμος καὶ ἄκληρος Ἀσιάν, καθὼς μηχανικὰ βαροῦσε τὸν κουρασμένο πατὴρ αὐτὸν τὰμπουρά του, ἀπ' ὅπου πάντα ἔβγαινε τὸ ἴδιο μονότονο καὶ βραχνὸ θλιβερό καὶ ξεψυχημένο τραγοῦδι, σὰν κάποια παλιά, ἀγιάτρευτη, πιζορὴ καὶ βαθεῖα λύπη. Ἡ ἀθεράπευτα ἀπανδισμένη του ψυχὴ, μέσα ἀπ' τὸ ἄθλιο καὶ γερασμένο αὐτὸ κορμί, στεῖρα καὶ ἄκληρη, γύριζε πάντα τὴ νοσταλγία της πρὸς τὰ παλιά.

Καὶ σὰ ν' ἀκουγε τώρα ξανά τὴ γρηᾶ γιὰ τὴν του νὰ συνεχίξῃ ἔτσι τὸ ἴδιο πάντα παραμῦθι· γιατί, καλὰ - καλὰ, δὲν εἴξερε ἐκεῖνος τώρα, ἂν κάποτε αὐτὸ ἦταν ἱστορία καὶ ὄχι ἓνας γοητευτικὸς καὶ τραγικὸς μῦθος. Εἶχαν τώρα ἀλλάξει τόσο ὅλα αὐτὰ!..

— «Κάποιο βράδυ τοῦ Νοέμβρη, γιέ μου, συνέχιζε ἡ καλὴ γιὰ γιὰ, ἡ καυμένη ἢ Ζιλχάκω—ποῦ μπορεῖ νὰ ἦταν καὶ μάννα μου⁽¹⁾—παντρεύτηκε, νά! ἐδῶ! σ' αὐτὸ ἐδῶ τὸ σπίτι!.., σ' αὐτὸ τὸ ἴδιο δωμάτιο, τὸν Ἀλῆ. Κάποιο καίτι ἀπὸ τὸ Πέραμα τὸν ἔφερε ἐδῶ κρυφὰ τὴ νύχτα μὲ τὰ παλληκάρια του, καὶ πῆρε τὴ Ζιλχάκω, ποῦ τοῦγε ζητήσῃ ρητὰ ἀπὸ πρὶν τὴν ἐπόσχεση ὅτι θὰ ἐξαφάνιζε ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς τὸν Καραχούσιο καὶ τὴν Ἀϊσέ. Ἐκεῖνος πρόθυμα τὸ ἐποσχέθηκε καὶ ξαναγύρισε πάλι, τὴν ἴδια ὥρα, στὸ στρατόπεδό του. Ὁ Ἀλῆς, γιέ μου, ἔγινε Βαλῆς τῶν Γιαννίνων· μὰ ὅταν πῆρε στὰ χέρια του τὸ Κάστρο, τὰ λησμόνησε ὅλα: Ἡ Ἀϊσέ καὶ αὐτὸς, κάπου μοιάζαν καὶ βρῆκαν κάποιον τρόπο νὰ τὰ συμβιβάσουν· εἶχε, βλέπεις, αὐτὴ παιδί μου, ἀκόμα πολλὴ δύναμη· καὶ εἶχε τόσα πλοῦτια καὶ τόσες γνωριμίες στὴ Σταμπούλ. Γι' αὐτὸ καὶ Ζιλχάκω ἐξακολούθησε καὶ μετὰ τὸ γάμο της νὰ εἶναι χήρα· στὸ πρόσωπό της, ἦταν πάντα ριγμένο ἓνα πένθιμο μαντήλι, ἴσαμε τὴν ἡμέρα ποῦ ὁ Ἀλῆς ξέκανε—ποιὸς ξέρει γιὰ ποῖον ἄλλο λόγο—τὸ δολοφόνου τοῦ πρώτου ἀντρα της:—Τὸν Καραχούσιο, πρόγονο τῆς αἰμομίχτρας Ἀϊσέ». —

— «Ὁ Ἀλῆς, γιέ μου, συνέχιζε ἡ καλὴ γρηᾶ, ἦταν αἰμοβόρος καὶ δόλιος, καὶ δὲ φοβόταν τὸν Θεὸ· ὕστερα ἀπὸ λίγο, παράτησε τὴ Ζιλχάκω—ποῦ μπορεῖ

νά ήταν μάννα μου—άφοῦ τῆς ἄρπαξε πρώτα δλη τὴν περιουσία(2). Καὶ κατόπι.....ἡ Ζιλχάκω, γυιέ μου, πικραμένη πάντα καὶ βουβή.....».

Μὰ τότε ἡ γιαιγιὰ τοῦ τελευταίου τῶν Ἀσλάν δὲν τελείωνε αὐτὴ τὴν ἱστορία. Ὅταν ἔφτανε στὸ σημεῖο αὐτό, ἕνα πικρὸ δάκρυ κυλοῦσε ἀπὸ τὰ στεγνωμένα μάτια καὶ χάραζε τὴ ρευστὴ γραμμὴ του στὸ βαθειὰ ρυτιδωμένο πρόσωπο.

Κι' ἕνας στεναγμὸς, ἕνας βαθὺς στεναγμὸς ἔβγαινε ἀπὸ τὰ γέρικα στήθεια, σὰ μακρυνὸς ἀντίλαλος ἀπὸ κάποιον γλυκὸ καὶ τρυφερὸ ἄλλοτε ὄνομα, ποῦ τώρα θαρροῦσες, ἦταν ἕνα μοιρολογιμένο συριτό...—Ζουλέιχ...ἄχ...ἄχ...ἄχ..., ποῦ ἔσβυνε κάτω στ' ἀκρογιάλι μαζὺ μὲ τὸ σιγηλὸ τὸ κῶμα.

18—IX—1945

1. Στις ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα, βρίσκουμε ἕνα Ἀσλάν μπέι, Μουρτεζᾶ μπέι, ἔγγονο τοῦ Μεχμέτ Πασιά, ἰδιοκτῆτῃ τῆς Γκοβοριτοᾶς (Ἰ. Λαμπρίδης, Πωγωνιακὰ σελ. 44) πρόγονο πιθανώτατα τοῦ Ἀσλάν μπέι τῆς ἱστορίας μας.

2. Ὁ πατέρας της, εἶχε μεγάλα πλούτια. (Ἰ. Λαμπρίδης, Ἀλῆ Πασιάς, σελ. 10, 43 καὶ 47). Ἐκτὸς ἀπὸ κεῖνα ποῦ εἶχεν αὐτὴ κληρονομῆσει ἀπὸ τὸν ἄντρα της Σουλεϊμάν.

3ιβ'.—Οἱ Πασιάδες τῶν Γιαννίνων (Ἀνακεφαλαίωση)

A'.—1388—1600

1. Ζουλφικὰρ Ἐβρενὸς (Γαζῆ Ἐβρενὸς μπέυς)	1388—
2. Ἀλῆ Ἐβρενὸς, (γυιὸς τοῦ 1ου)	1434—
3. Ἰσᾶ Ἐβρενὸς, (γυιὸς τοῦ 1ου)	1455—
4. Φαίτ Πασιάς, χριστιανὸς ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα	1496—1500
5. ; Ἀλβανὸς 45 ἐτῶν	1519—1521
6. Γιουστοῦ (ἴσως Γιουσούφ)	1529—
7. Λουτφῆ	ἀπὸ τὴν Κόνιτσα 1550—1590
8. Ζουλφικὰρ Ἀγάς ὁ Β'	1590 1600

B'.—1600—1736

9. Ἀσλάν Πασιάς ὁ Α'	ἀπὸ τὸ Ζαγόρι	1690—1611
10. Αὐδῆ μπέυς		16..—
11. Ὄσμάν Πασιάς Παραμυθιάς		1611—
12. Χουσεῖν Τσελεπῆς (σύγγαμβρος τοῦ 11ου)		1612—
13. Μπεκίρ μπέυς	} Γιαννίνων } Δέλβινου	1613—
14. Χουσεῖν μπέυς		
15. Καβρῆ Πασιάς		
16. Ἀσλάν Πασιάς ὁ Α' (ὁ 9ος)		1615—1618
17. Ἀλῆ Πασιάς (ἴσως Τζιελάλ - Ἀλῆ, Τζιελιαλῆ (γυιὸς τοῦ 9ου)		1624—1626
18. ; ; υιὸς Ρετζέπ;		1630—
19. Ἀλῆ Ἀσλάν ὁ Β' (ἴσως ὁ 17ος)		1636—1639
20. Ἀσημ (ἐξοχώτατος Βεζύρ)		1643—
21. Ἀσλάν μπέυς ὁ Γ'		1644—1645
22. ; Βεζύρης μὲ ἄλλους 30 Πασιάδες		1651—
23. Ἰνκο Πασιάς		1658—
24. Ὄσμάν Καραπιέρης		1659—
25. Ἀλῆ - Πασιάς (γυιὸς τοῦ 9ου;) (ἴσως ὁ 17ος)		1660—
26. Βέικος		1662—

27. Καπλάν δ Α'	1662—
28. Pergrini (ἴσως δ 24ος; ἴσως Μερμπρη;)	1662—
29. ; (ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο)	1662—
30. Καπλάν δ Β' (ἴσως καὶ δ Α')	1663—
31. Μπρέτι Πασιᾶς (ἴσως δ 24ος; ἢ δ 28ος;)	1664—
32. Οὐροῦτς	1670—1675
33. Ἀμπντουλλάχ	1670—1675
34. Μουσαφᾶ δ Α' (γυιὸς τοῦ 9ου)	1670—1701
35. Ἰσμαήλ δ Α'	1701 1702
36. Ἀσλάν δ Δ' (γυιὸς τοῦ 34ου)	1702—1720
37. Μεχμέτ δ Α' (Χατζῆ - Πασιᾶς, γυιὸς τοῦ 36ου)	1720—1736

Γ'.—1736—1775

38. Ἰμπραήλ δ Α' (ἀδελφὸς τοῦ 37ου)	1736—1739
39. Σουλεϊμάν δ Α' καὶ Χουσεῖν (γυιὸς τοῦ 38ου)	1739—1740
40. Ἀχμέτ δ Α' (γυιὸς τοῦ 36ου)	1740—1748
41. Μουσταφᾶς δ Β' (γυιὸς τοῦ 40οῦ)	1748—1759
42. Σουλεϊμάν δ Β' (Ἀργυροκαστρίτης τρισεγγονὸς τοῦ 9ου)	1759—1762
43. Ἰσμαήλ	1759 ἢ 1760
44. ; (ἀπὸ τὸ Μπεράτι μὴπως δ 43ος;)	; —
45. Μεχμέτ δ Β' (Πασιᾶ - Καλός, γυιὸς τοῦ 37ου)	1762—1775

Δ'.—1775—1788

46. Ἀλῆ δ Γ' (γυιὸς τοῦ 37ου)	1775—1778
47. Μπεκίρ δ Β' (γυιὸς τοῦ 37ου)	1778—1780
48. Σουλεϊμάν δ Γ' (ἀνεψιὸς ἀπὸ α' ἐξάδελφο τοῦ 37ου)	1780—1786
49. Ἀληζιτ (Ἀργυροκαστρίτης)	1786—1788
50. Ἀλῆ Τεπελενλῆς	1788—1822

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἰωαννίνων

Η ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΤ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

(ΜΙΚΡΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΑΠΟ ΤΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ)

Εἶχε προφθάσει ὁ καλὸς «Γιαννινογράφος» κι' εὐγενικὸς λόγιος τῶν Ἰωαννίνων, αἰμίμηστος Δ. Σαλαμάγκας, νὰ ἐπισκεφθῆ τὴ νεοἰδρυμένη Φιλοσοφικὴ Σχολή, τότε ποὺ στεγαζόταν ἀντίκρυ ἀπὸ τὸ σπίτι του, στὴ Ζωσιμαία Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία (1964 — 65), καὶ νὰ δείξη τὴ χαρὰ καὶ τὴ συγκίνησή του, σὰν βρέθηκε ἀνάμεσα στὸ πρῶτο Πανεπιστημιακὸ πλήρωμα τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν φοιτητῶν τῆς, καὶ διαισθάνθηκε τὴ σημασία τῆς λειτουργίας τῆς γιὰ τὴν ἀγαπημένη του πόλη. Τὸν τιμήσαμε μὲ μιὰ ἐπάξια πνευματικὴ ὑποδοχὴ καὶ δείξαμε στὰ φροντιστήριά μας τὰ βιβλία του.

Ἡ ἔδρα τῆς Λαογραφίας εἶχε τὰ περισσότερα νὰ πῆ γιὰ τὸ ἔργο του. Ζήτησε νὰ κρατήσῃ μαζί του καὶ μιὰ φιλικὴ ἐπαφή, ποὺ θὰ τοῦ ἔδινε τότε περισσότερη διάθεση κι' αἰσιοδοξία νὰ συνεχίσῃ. Ὁ Δ. Σαλαμάγκας ὅμως εἶχε κουραστῆ καὶ πέθανε νωρίς. Ἡ ἔδρα τὸν ἐτίμησε μὲ τὸν χαιρετισμὸ τῆς. Κι' ὕστερα ἐνδιαφέρθηκε γιὰ ὅ,τι εἶχε ἀφήσει ἀνέκδοτο ἀπὸ τὸν λαογραφικὸν κόπο του.

Ἡ κυρία Ἡλέκτρα Δ. Σαλαμάγκα, ἡ ἐπίσης πνευματικὴ σύζυγός του, διαισθάνθηκε τὴν ἀγάπη μας, καί, πρὶν κλείσῃ ἐξάμηνο ἀπὸ τὸ θάνατό του, ἓνα καλοκαιρινὸ ἀπόγευμα τοῦ 1966, μᾶς ἔδειξε, στὸ γραφικὸ Γιαννιώτικο σπίτι τους, τὰ χειρόγραφα παροιμιῶν ποὺ ἄφησεν ἐκεῖνος, δυὸ — τρία πλούσια τετράδια μὲ παροιμίες καὶ φράσεις, ποὺ εἶχε καταγράψει ἀπὸ τὸ 1958, συγκεντρώνοντας βέβαια τὸ ὕλικό τους ἀπὸ πολὺ παλαιότερα χρόνια.

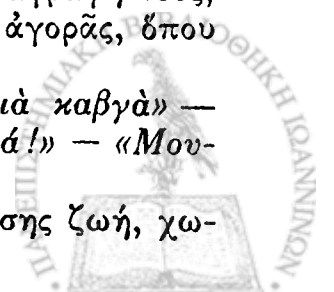
Εἶδα ἀμέσως, ὅτι τὰ κείμενα ἦταν πολλὰ, καὶ σωστὰ γραμμένα, κι' ἐνδιαφέροντα. Ὁ Σαλαμάγκας, τὸ λέω ἀμέσως, εἶχε ἓνα γερὸ γλωσσο — λαογραφικὸ κριτήριον, κι' ἄρπαζε τίς ἐκφράσεις, ὅπως κι' ὅλα τὰ κείμενα, μὲ τὴ βιολογικὴ τους ζωντάνια. Κατάλαβα, μὲ τὸ πρῶτο κοίταγμα τῶν σελίδων, ὅτι ὁ συλλογέας εἶχε συγκεντρώσει στὰ τετράδιά του μὲ προσοχή, μ' ἐρευνητικὴν ἀκόμα καὶ μὲ χιοῦμορ, ὅλες τίς ἐκφράσεις τῆς ζωῆς τῶν Γιαννιωτῶν (ἴσως ὅλων τῶν Ἠπειρωτῶν ποὺ ζοῦσαν στὰ Γιάννινα), σὲ κάθε ὥρα, σὲ κάθε ἐπάγγελμα καὶ σὲ κάθε κοινωνικὴ τάξη. Καὶ τὸ σπουδαιότερο, δὲν στάθηκε σὲ προτιμήσεις παιδαγωγικῆς ἢ φιλοσοφικῆς, οὔτε ἀκίνητοποιήθηκε στὰ γνωμικὰ μόνον κείμενα. Πῆρε τίς φράσεις «τοῦ κόσμου», καὶ τίς ἔδωσε σὰν ἀνάσα καὶ κίνησις ζωῆς.

«Ἀγκούσα!» — «Κουπανάει ἀέρα!» — «Ἐφτ'σα αἷμα!» — «Ἀκ'στους κι' ἄφαντους!» — «Τοὺν πῆρι ψ'λά τοὺν ἀμανὲ».

Τὸ λεγόμενον βόρειο ἰδίωμα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς καὶ τῶν συγκοπῶν, ποὺ παίρνουν οἱ Γιαννιώτικες λέξεις, τὸ κράτησε σὰν ἀτμόσφαιρα στὴν καταγραφή τους, τὸ ἴδιο ὅπως τὸ ἀπαιτοῦσαν τὰ στενὰ καλντερίμια ἢ οἱ γωνιὲς τῆς ἀγορᾶς, ὅπου ἀκούονταν.

«Εἶμι οὐ Ἀργύρ'ς ἄρρουστους!» — «Ἀπόλυκι τοῦ ζουνάρ' γιὰ καβγά» — «Οὐ Θιὸς νὰ σὶ φ'λάη ἀπ' ἄδ'κου!» — «Κάτσι θὰ σ'βράσουμι τραχανά!» — «Μου-λύθ'κι σὰν τοῦ Ρουλόι τ'Κάστρ'!».

Προχώρησε καὶ στὶς ἀθυροστομικῆς παροιμίες, τίς γεμάτες ἐπίσης ζωῆ, χω-
ρὶς τὴν ὠχρότητα τῆς σεμνοτυφίας :

«Έβαλι κι τήν πουρδὴτ τ' δύναμή τ'» — Τ'ς π'τάνας τὰ δάκρυα κι τ' Μαγιοῦ οἱ δρουσιές!» — «Καρτιρεῖς οὐρθουγραφία ἀπ' τ'ς μυλουνοῦς τὸν κώλου;»

Τὸ βασικὸ Τετράδιο τῆς ὅλης συλλογῆς εἶναι κυρίως τὸ πρῶτο (θὰ τὸ λέμε Τετράδ. Α'), σὲ σχῆμα 4ο, μὲ 90 φύλλα, γραμμένα ἀπὸ τὴν μιὰ πλευρά τους, ἐπομένως μὲ 90 σελίδες. Μπορεῖ νὰ ὑπολογίσῃ κανεῖς, ὅτι τὰ παροιμιακὰ κείμενα καὶ οἱ μικροφράσεις τῶν σελίδων αὐτῶν (πρωτογραμμένα ἢ πρόσθετα, μὲ διορθώσεις, σβησίματα καὶ συμπληρώσεις) εἶναι ὄλα - ὄλα 2.500, ἄς ποῦμε 28 στὴν κάθε σελίδα, μεταφερμένα βέβαια ἀπὸ τὶς πρόχειρες σημειώσεις καὶ βαλμένα σὲ κάποια θεματικὴ ἀλφαβητικὴ σειρά. Σ' αὐτὰ συνυπολογίζουμε τὶς εὐχές, κατάρες, ἀπειλές, ὄρκους κ.λ.π. τῶν τελευταίων 9 σελίδων (γύρω στὰ 350 μικροκείμενα), ποὺ ὁ συλλέκτης τὰ περιέλαβε — εὐτυχῶς χωρισμένα — γιὰ τὴν παροιμιολογικὴ τους συγγένεια.

Ἀντικρῦζει κανεῖς ἀμέσως στὶς σελίδες αὐτὲς τὴν ἀνησυχία καὶ τὴ φροντίδα τοῦ Δ. Σαλαμάγκα νὰ διατυπώσῃ καλύτερα τὰ κείμενα ἢ νὰ κρατήσῃ τὰ σωστά. Τὰ σβησίματα δείχνουν τὴ σκέψη του νὰ τὰ περάσῃ σὲ ἄλλα τετράδια, μὲ κατάταξη, ὅπως καὶ ἔκαμε. Ἀλλὰ χαίρεται κανεῖς πάλι κι' ἐδῶ τὴν ἀμεση καρακολούθησιν τῆς φωνῆς ἢ τῶν φωνῶν τοῦ τύπου, ποὺ σὰν παροιμίες, σὰν ἐκφράσεις ἢ σὰν εὐχές μαρτυροῦν γιὰ τὴν ἱστορία του καὶ τὶς γενιές του⁽¹⁾.

«Τοῦ πουτάμ' δὲ γυρίζ' πίσου!» — «Ἡ προῖκα εἶνι πίκρα!» — «Γιὰ προυώρας ἱπαντρεῦ' κα κι γέρασα μὶ ταύτ'.» — «Τοῦ φαῖ κὰν' φαρι κι' ἡ ἀνιφαγιά γουμάρ'!» — «Κούμπους ἀπ' λυέτι μὶ χέρια, γιὰτὶ βάν'ς τὰ δόντια σ'!» Καὶ (εὐχή): — «Σὰν τὰ ψ'λά β'νά!»

Τὸ Β' τετράδιο, σὲ μικρότερο σχῆμα (8ο) καὶ μὲ λιγώτερα φύλλα — σελίδες (68), περιεῖχε λιγότερα βέβαια κείμενα, καὶ ἐλάχιστα νέχ. Εἶναι τὸ τετράδιο ὅπου ὁ Δ. Σαλαμάγκας ἐπεχείρησε μιὰ συστηματικώτερη «λημματοθετικὴ» κατάταξη τῶν κειμένων του, ποὺ τὰ μετέφερε ἀπὸ ἄλλα σημεία. Ἔτσι π.χ. τὶς «παροιμιακὲς ἐκφράσεις» ποὺ κατέγραψε μαζι, στὴ σελ. 71 τοῦ Α' τετραδίου: «Εἶνι γιὰ τὸν Ἀγιάνν» — «Τ'ν ἔπαθι σὰν ἀγράμματους!» — «Μὶ τὰ βγαλι ἀνάλιμα» καὶ «Πῆγι κατ' ἀνέμ» τὶς ξαναβρίσκουμε χωρισμένες στὸ Β' τετράδιο, στὰ λήμματα ἄγιος, ἀγράμματος (σελ. 3) καὶ ἀνάλιμα, ἀνεμος (σελ. 7).

Ἐνα - δυὸ ἀκόμη τετράδια ἦταν πολὺ πιὸ μικρὰ καὶ μὲ ἐλάχιστα νεώτερα κείμενα.

Ἐζήτησα ἀπὸ τὴν κυρία Σαλαμάγκα νὰ φωτοτυπήσῃ ὄλα τὰ χειρόγραφα καὶ νὰ μοῦ δώσῃ ἀντίγραφα γιὰ τὸ λαογραφικὸ Ἀρχεῖο τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Ἡ σκέψη μου πῆγε πρῶτα σὲ μιὰ ἀποδελτίωση καὶ κατάταξη τῶν πολυτίμων αὐτῶν κειμένων, πολυτίμων ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν παροιμιακὴ φύση τους ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ σχετικὴ παλαιότητά τους. Ἀμέσως ὅμως σκέφτηκα καὶ τὸ ἄλλο ἐπιστημονικὸ χρέος μας, στὶς περιπτώσεις τῶν καλῶν προσπαθειῶν. Νὰ μπορούσαμε, ἔστω καὶ μὲ μιὰ ἀπροσδιόριστη προθεσμία ἐτοιμασίας, νὰ βαδίσουμε πρὸς τὴ συγκροτημένη ἐπιστημονικὴ δημοσίευση τῶν παροιμιῶν. Ν' ἀναθέταμε κιόλας ἀπὸ τώρα σὲ μικρὸ συνεργεῖο προχωρημένων φοιτητῶν τὴν προσεκτικὴ ἀποδελτίωση τῶν κειμένων.

Ἡ κυρία Σαλαμάγκα παρακολούθησε μὲ συγκίνηση τὶς σκέψεις μου. Ἀνέλαβε πρόθυμα νὰ παραγγεῖλῃ περισσότερα φωτοαντίγραφα καὶ προσφέρθηκε νὰ δώσῃ μιὰ κάποια φροντιστηριακὴ ἀμοιβὴ στοὺς φοιτητὲς καὶ στὶς φοιτήτριες, ποὺ θ' ἀναλάβαιναν τὴν πρώτη αὐτὴ φροντιστηριακὴ ἐργασία.

Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1966 εἶχαμε ἤδη ἀρχίσει τὴν ἀποδελτίωση ἀπὸ τὰ φωτοαντίγραφα τῶν τετραδίων. Τὴν ἀνέθεσα σὲ Ἡπειρώτες φοιτητὲς καὶ φοιτήτριες

1. Θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε, ὅτι καὶ ἡ μητέρα τοῦ συλλογέα, ἡ Καλλιόπη Στεφ. Σαλαμάγκα, ποὺ πέθανε μόλις περίπου 91 ἐτῶν, ἦταν πλούσια παροιμιολογικὴ πηγὴ γιὰ τὸν γιό της. Ὁ ἴδιος σημειώνει τὶς λαογραφικὲς γνώσεις της, σὲ ἐργασίες του.

τοῦ Γ' ἔτους (τελευταίου τότε) τῆς Σχολῆς, τοῦ Τμήματος Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν σπουδῶν, πού εἶχαν ἐπίδοση καὶ στή Λαογραφία. Ἦταν οἱ: *Μέγας Νικόλαος* (ἀπὸ τὸ Μονολίθι), *Μήτσης Ναπολέον* (ἀπὸ τοὺς Ραφταναίους), *Γιωτίτσα Ἀγγελικὴ* (ἀπὸ τῆ Γορίτσα) καὶ *Λάμπρου Βασιλικὴ* (ἀπὸ τὴν Ἀγ. Κυριακὴ Σουλίου).

Ἐκάλεσα καὶ τὴν «Διδάσκαλο» τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, δεσποινίδα Ἀθηνᾶ Κ. Πλακούτση, Γιαννιώτισσα μὲ οἰκογενειακὴ πνευματικὴ παράδοση καὶ γνώριμη τῶν Σαλαμάγκα, νὰ βοηθήσῃ. Προθυμότατα ἀνέλαβε τὴν ἐποπτεία τοῦ συνεργείου τῶν ἀποδελτιωτῶν καὶ τὸν ἔλεγχο τῶν ἀντιγραφῶν τους.

Στὶς ἀρχὲς Ἀπριλίου τοῦ 1967 ἡ ἀποδελτίωση ἐτελείωσε. Τὸ συνεργεῖο τῶν φοιτητῶν μοῦ παρέδωσε 4.012 δελτία (σὲ χαρτὶ 0,12×0,10 μ. πού διέθεσε ἡ Σχολή), μὲ ἓνα παροιμιακὸ κείμενο στὸ καθένα, γραμμένο προσεκτικὰ (μὲ συμπληρωματικὸ ἔλεγχο τῆς δ. Πλακούτση) καὶ μὲ παραπομπὴ στὸ ἀντίστοιχο χειρόγραφο, στὴ σελίδα καὶ στὸν παροιμιακὸ ἀριθμὸ του⁽²⁾.

Ἦρθε ἔπειτα ἡ σειρά μου νὰ κατατάξω τὶς παροιμίες καὶ τὶς φράσεις τῶν δελτίων αὐτῶν. Μέσα στὴ χρονικὴ ἀσφυξία τῶν πανεπιστημιακῶν μου ἀπασχολήσεων (μὲ τὰ πρόσθετα ζητήματα τῶν διαρκῶς «ὑπὸ δημιουργίαν» Σχολῶν μας), μπόρεσα νὰ ληματοθετήσω τὶς 4.000 αὐτές, τὰ κείμενα, καὶ νὰ τὰ προσδιορίσω παροιμιολογικὰ. Τὰ δελτία τώρα κατανεμήθηκαν σὲ 24 δέσμες, ὕστερα μπῆκαν στὴ συγγενῆ ἀλφαβητικὴ σχέση τους, ὥσπου συναντήθηκαν τὰ ὅμοια λήμματα κι' ἐλέγχθηκε ὁ φραστικὸς ταυτισμὸς.—Διαπίστωση «λογιστικὴ»: Τὰ 4012 δελτία περιελάμβαναν μόνο 1900 (περίπου) βασικὲς παροιμίες καὶ κείμενα. Τὰ ἐπιπλέον 2100 κείμενα ἦταν πανομοιότυπες παραλλαγές καὶ ἐπαναλήψεις.

Τὸ λογιστικὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀποδελτιωτικῶν συναντήσεων ἦταν πολὺ φυσικὸ, ἀφοῦ, ὅπως εἶπαμε, ὁ Δ. Σαλαμάγκας χρησιμοποιοῦσε κυρίως τὸ ἀρχικὸ του τετράδιο γιὰ νὰ μεταφέρῃ, μὲ ἄλλο σύστημα καταγραφῆς, τὰ κείμενα τῆς συλλογῆς του σὲ ἄλλα φύλλα. Κάποτε ἐμφανίζονται καὶ στὸ ἴδιο τὸ Α' τετράδιο ἐπαναλήψεις. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ὁ μειωμένος ἀριθμὸς τῶν βασικῶν κειμένων, σὲ σχέση καὶ πρὸς τὸ δικό του σύνολο⁽³⁾.

Μπορεῖ λοιπὸν νὰ συμπεράνη κανεὶς, ὅτι ἡ πιθανὴ μελλοντικὴ ἔκδοση τῆς συλλογῆς τῶν Γιαννιώτικων παροιμιῶν καὶ μεταφράσεων τοῦ Δ. Σαλαμάγκα δὲν θὰ παρουσιάσῃ περισσότερα ἀπὸ 2000 κείμενα (μὲ τὶς εὐχές — ὄρκους, κατάρες κ.λ.π.), ὅσα συνήθως δίνουν κι' οἱ συνήθεις ἐπαρχιακὲς συλλογές.

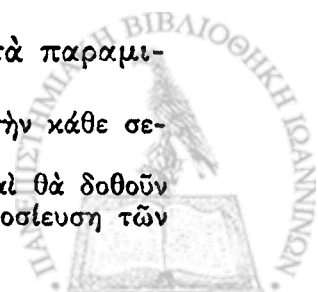
Ἀνακεφαλαιωτικὲς παρατηρήσεις

1. Οἱ «Γιαννιώτικες» παροιμίες τοῦ Δ. Σαλαμάγκα εἶναι, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ἀπὸ τὶς πιὸ αὐθεντικὲς, γλωσσικὰ καὶ λαογραφικὰ, πού ἔχουμε ἀπὸ τὴν Ἠπειρο. Τὶς σημειώνουμε (ὡς πρὸς τὴν προσοχὴ τῶν κειμένων τους) πλάι στὶς παρόμοιες συλλογές τοῦ Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου («Συλλογὴ παροιμιῶν τοῦ Ζαγορίου», λαογραφία, τόμ. Β' 1910 — 11, σελ. 307 — 329) καὶ τοῦ *Εὐαγγέλου Ἀθ. Μπόγκα* (Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου, Α', — ἐκδόσεις Ἐταιρείας Ἠπειρωτικῶν ἱελετῶν — Ἰωάννινα 1964»), ὅπου τὰ κείμενα δίνονται καὶ γιὰ γλωσσικὴ τεκμηρίωση.

2. Εἶναι σημαντικὸ, ὅτι ὁ Δ. Σαλαμάγκας ἔδωσε προσοχὴ καὶ στὰ παραμι-

2. Τῆ γενικὴ ἀρίθμηση τῶν σελίδων καὶ τὴν εἰδικώτερη τῶν παροιμιῶν στὴν κάθε σελίδα, τὴν ἔκαμε τὸ συνεργεῖο.

3. Εἶναι βέβαιο, ὅτι θὰ παρουσιαστοῦν ἀλλαγές στοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς καὶ θὰ δοθοῦν κ.λ.π. ἀναλογίες, ὅταν ἡ ἐργασία προχωρήσῃ ὡς τὴν τελικὴ ἐκκαθάριση καὶ δημοσίευση τῶν κειμένων.

κρά παροιμιακά φρασίδια, πού είναι ὁ σχεδὸν «ἀναπνευστικός» λαϊκὸς λόγος. Ἡ Γλωσσολογία ἐνδιαφέρεται βέβαια περισσότερο γιὰ τὰ ζωντανὰ αὐτὰ δείγματα τοῦ λόγου καὶ τῆς φραστικῆς πλοκῆς, πού θέλει νὰ μελετήσῃ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Λαογραφία χρειάζεται νὰ γνωρίζῃ τὶς ἐκδηλώσεις αὐτῆς τοῦ αὐθόρμητου λόγου, γιὰ τὶς ψυχογραφικὲς καὶ βιοτικὲς παρατηρήσεις τῆς. Ἡ ἔννοια «παροιμία» ἔχει ἀνάγκη νὰ συμπληρώνεται κι' ἀπὸ τὴν παραμικρὴ μεταφορικὴ φράση.

3. Ἡ γλωσσικὴ διατύπωση τῶν κειμένων ἔγινε ἀπὸ τὸν συλλογέα τους μὲ τὸν ἀπλὸ καὶ καθιερωμένον ἀπὸ παλιότερα φωνητικὸν τρόπο. Ἐπροσπάθησε μὲ τὰ γνωστὰ σημεῖα τῶν ἐκθλίψεων καὶ τῶν συνεχφορῶν (ἀπόστροφος, ὑφέν, παῦλα κ.λ.π.) ν' ἀποδώσῃ ὅ,τι ἄκουε ἀπὸ τὸ γιαννιώτικο βόρειο ἰδίωμα. Ἐχρησιμοποίησε καὶ τὸ συνθηματικὸ ἀνεστραμμένον ἄφωνο ι (ι), ὅπου ἤθελε νὰ δείξῃ τὴ παχύτερη ἐκφώνηση.

Ἔτσι π.χ. μᾶς δίνει τὶς φράσεις καὶ παροιμίες :

Σιούκ' σιούκ, κάτσι κάτσι! — Ραιζμένους μασιτραπᾶς, — Τ' σικ'νιοῦ κι τ' παλουκιοῦ! — Ἐχλ τ' μύγα στοῦ σικιάδ' — Τ' βῆκλ ἢ ψιχῆ. — Μ' γίγκι τσιμπούρ' Πάτ'σις στή μπίττα. Καί: Ὅποιους θε θέλι νὰ ζ'μῶσ', ὄλι τ' μέρα κουσικ'νάει! Τοῦ ζ'μι ζ'μιὰ δὲν κάν'. Καλότ' χους πού εἶνι ζουρλός' πουτέ τ' δὲ γιράζ'! (4)

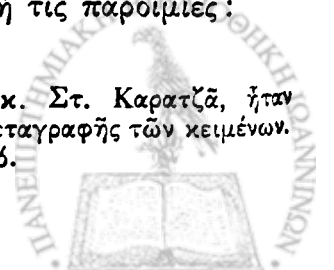
4. Ὁ Δ. Σαλαμάγκας δὲν παραθέτει ἐρμηνεῖες στὰ κείμενα πού συγκέντρωσε, οὔτε σημειώνει τὴν παροιμιακὴν χρῆσιν τους. Ἴσως θὰ τὸ ἔκανε μὲ τὴ δημοσίευση, ἀλλὰ μπορεῖ, κι' ἐπειδὴ «ζοῦσε» ὁ ἴδιος τὶς παροιμίες καὶ τὶς φράσεις αὐτῆς, νὰ μὴ τὸ σκέφτηκε. Ἀρκετὲς ὅμως χρειάζονται ἓνα εἰδικὸ ἐρμηνεῦμα, ἀκόμα καὶ γιὰ ὅσους ἔχουμε παροιμιολογικὴ ἐμπειρία. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ζήτησα τὴ βοήθεια τῶν γνώσεων καὶ τῶν γνωριμιῶν τῆς κ. Σαλαμάγκα, πού ἀνέλαβε νὰ διευκρινίσῃ μερικὰ ἀπὸ τὰ δυσερμήνευτα τοπικά. Κι' ὅμως, σὲ μιὰ ἐκδοσὴ γιὰ τὸ πανελλήνιο κοινὸ, ἢ ἐρμηνεῖα τῆς κάθε παροιμίας κι' ἢ περιπτωσιολογία τῆς θὰ εἶναι ἀπαραίτητες.

5. Τὸ πανελλήνιο κοινὸ γνωρίζει πάντα καὶ χρησιμοποιεῖ ἐπίσης ἓνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὶς παροιμίες τῆς κάθε τοπικῆς συλλογῆς. Ἰπάρχει ὅμως ἡ φραστικὴ διατύπωση τῆς παραλλαγῆς, ἀλλὰ κι' ἡ ἴδια ἢ ξεχωριστὴ φράση πού δίνει τὸν ἰδιαιτέρο χαρακτῆρα καὶ τὸ χρῶμα, καὶ τὰ καινούργια κάποτε θέματα στὴν τοπικὴ συλλογῆ. Οἱ «Γιαννιώτικες» παροιμίες τοῦ Σαλαμάγκα ἔχουν εὐχάριστα χαρακτηριστικά: Τὴν ζωερὴ βιοτικὴ ἢ φυσικὴ εἰκόνα, τὴ σύντομη διατύπωση καὶ τὸ ἱστορικὸ ὕλικό :

Στοὺν πάτου τοὺν ἀκάλεστου! — Ἄνεμους τάϊφιρι, βουριᾶς τὰ πῆρι! — Κάλλια γιὰ του, πέρι ποῦ ν'του. — Κατὰ τοῦ μάγ'λου κι τοῦ μπάτσου! — Ἰπέρσ' προυβάταγα, κί φέτους μπουσ'λάου! — Γίν'κι τοῦ π'λι νὰ οὔρμ'νέψ' τὴν κόττα! Πῆγι γιὰ λαγὸ κι' ἔβγαλι ἀρκούδα! — Θὰ σ' τρίψου τυρλί, νὰ φᾶς μακαρόνια! Καί: Δώδικα γενιτσαραιῖοι, δικαπέντι ταμπουράδισ! — Ρουμείκους καυγάς, τούρκικους χαλβᾶς. — Στοῦ γάμου σ' θὰ χουρεῦου μ' ἓνα πουδάρ! — Μοῦτρα πό 'χ' ἢ νύφ'μας. Γιὰ τοῦ Σιούπασ' κάν! — Οὐ Θιὸς νὰ σὶ φ'λάη ἀπὸ Τούρκου Γιαννιώτ', Οὐβριὸ Σαλονικιό, κὶ Χ'στιανὸ Ἄρτ'νό!...

6. Ἡ στιχουργικὴ καταγραφή τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν φράσεων στὴ συλλογῆ δὲν εἶναι πάντα σωστή. Τὰ δεκαπεντασύλλαβα κείμενα μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι παραθέτονται προσεγμένα. Οἱ λιγοςύλλαβοι ὅμως παροιμιακοὶ στίχοι δὲν προσέχονται. Μᾶς δίνει π.χ. ὁ Σαλαμάγκας σὲ πεζῆ συνεχῆ μορφή τὶς παροιμίες :

4. Ἡ γνώμη τοῦ γλωσσολόγου Καθηγητοῦ, τότε τῆς Σχολῆς, κ. Στ. Καρατζᾶ, ἦταν νὰ ἐπιδιώξουμε γιὰ τὴν τελικὴ ἐκδοσὴ μιᾶς συγχρονισμένης φωνητικῆς μεταγραφῆς τῶν κειμένων. Τὸ πρᾶγμα ὅμως γίνεται δύσκολο γιὰ 2.000 κείμενα, χωρὶς τὸν εἰδικό.

Αρμαδα με λοιπὸν ἄλλοις αἰωνία.

Ὁχι ροῖσα νι ἀρμυρῶν, ροῖσα ἀρμυρῶν νι ροῖσα.
— ἀρμυρῶν ροῖσα ροῖσα νι ἀρμυρῶν

Με τὰρμος πορεύεται μετὰ τὴν κατσίπια θάλασσον.

Γιγνῶσθαι.

~~Αρμυρῶν ἀρμυρῶν.~~

Ἐστὶν ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν.

οἱ φρονι ἀρμυρῶν νι ἀρμυρῶν

Κι μαλάτα νι μαλάτα νι τ' ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν.

Τὸν παλο τ' ἀρμυρῶν ἔστιν ἀρμυρῶν (νι τοῖς καμῶν, οἱ).

ἔστιν ἀρμυρῶν.)

Ἐστὶν ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν.

παρ.

Αρμυρῶν νι ἀρμυρῶν νι ἀρμυρῶν.

Αρμυρῶν ἀρμυρῶν, ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν.

νι ἀρμυρῶν

ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν

— Οὐ θῆσι δίδουσι τὴν ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν νι τὴν ἀρμυρῶν.

Ποιητὴν νι ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν, ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν.

(οἱ καμῶν ἀρμυρῶν)

Μετὰ τὴν ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν.

— ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν.

Αρμυρῶν νι ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν.

~~Αρμυρῶν ἀρμυρῶν ἀρμυρῶν.~~

Ἀπόσπασμα ἀπὸ τῆς σελίδας 23 τοῦ χειρογράφου Α' (Ἔπαινον κάποια ἀλφαβητικὴ σειρά ὡς πρὸς τὰ λήματα ἀρ-ἄσ)

- “Οποίους ντρέπιτι, πουλλά στερεύιτι.
 —“Οταν θέλ' ἡ νύφ' κι' οὐ γαμπρός, τύφλα νά χι' οὐ πιθιρός.
 —“Οποίους τ' νύχτα πιρπατεῖ, λάσπες κί σκατὰ πατεῖ.
 —Βουηθάει ἡ νύχτα κι' ἡ αὐγή, ἴσια μί μάννα κι' ἀδεραφή.
 —Θὰ γυρίσ' οὐ τρουχός, θὰ ἰδῆ μέρα κι' οὐ φτουχός.

ἀλλά, ὅπως εἶναι γνωστό, οἱ παροιμίες αὐτὲς πρέπει νὰ γράφονται σὲ διστιχη σειρά :

- “Οποίους ντρέπιτι
 πουλλά στερεύιτι!
 —Θὰ γυρίση, οὐ τρουχός,
 θὰ ἰδῆ μέρα κι' οὐ φτουχός! κ.λ.π.
- Βουηθάει ἡ νύχτα κι' ἡ αὐγή,
 ἴσια μί μάννα κι' ἀδεραφή.

7. Ἡ σκέψη πού εἶχε ὁ συλλογέας νὰ προσθέση καὶ νὰ ξεχωρίση, στὸ ὕλικὸ τῶν παροιμιακῶν κειμένων του, καὶ μικροφράσεις ἀπὸ κατάρεις, εὐχές, ὄρκους, ἀπειλές, βλασφήμιες κ.λ.π. δὲν εἶναι ἀπορρίψιμη. Τὸ συνηθίζουν καὶ ἄλλοι συλλογεῖς, νὰ τίς προσθέτουν σὰν παράρτημα ἢ νὰ τίς ἐντάσσουν στὰ κείμενα⁽⁵⁾. Ἐδῶ ὁ Σαλαμάγκας ἔδειξε ἐπίσης τὴ γλωσσολογικὴ περιέργεια καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸν ἰδιότυπο τρόπο τῶν γιαννιώτικων αὐτῶν ἐκφράσεων. Ξεδιαλέγει ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπινων ἀγανακτημένων ἄρῶν, μερικές, ἀλήθεια, ἀξιοπρόσεχτες :

— Ἀραπουσκισμένε! — Νὰ μὴ σ' γιλᾶς τ' ἀχείλ' — Γκβάρο' νὰ μαζουχτιῆς!
 — Κούμπους νὰ σι' σταθῆ.— Τὴν προυκουπῆ τ' σφάλαγκα νὰ κάν'ς καί : — Τσουραπόσκοινου νὰ μὴν ἰδῆς πλάϊ σ' ;

Ἄς τελειώσουμε ὁμῶς μὲ τίς εὐχές :

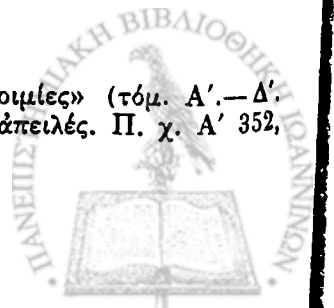
Σὰν τὰ ψ'λά β'νά! — Νὰ μ'γέν'ς κατόχρονους! — Χῶμα νὰ πιάν'ς κί φλουριὶ νὰ γένιτι! — Γειὰ κί καλὴ καρδιά! Καί : — Καλὸ Μπαράδεισου!

* * *

Ἐλπίζω, ὅτι θὰ ἔχουμε κάποτε τὸν καιρὸ — καὶ τὴν ἐπιχορήγηση — νὰ δημοσιεύσουμε τίς 2000 περίπου παροιμίες καὶ φράσεις τῆς συλλογῆς Δημητρίου Σαλαμάγκα, πού μὲ τὰ ἐρμηνεύματα καὶ τὰ εὐρητήριά τους θὰ μᾶς δώσουν τὸν παροιμιακὸν κόσμον τοῦ Γιαννιώτικου κοινοῦ καὶ θὰ προφθάσουν τὴ διατήρησή του, πρὶν ἢ πανελλήνια ἀστικοποίηση σβῆση τὰ ἴχνη του. Καὶ θὰ καμαρώνη ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Ἰωαννίνων, ἂν βοηθήση ὀλοκληρωμένα στὸ ἔργο αὐτό, θὰ χαίρωνται τὰ Γιάννινα γιὰ ἓνα ἀκόμη βιβλίον τῆς ψυχῆς τους, θ' ἀναγαλλιᾶζι κι' ἡ ψυχὴ τοῦ συλλογέα, σὰν θ' ἀντικρύση τυπωμένα τὰ λόγια πού μάζεψε μὲ ἀγάπη.

Μᾶς ἔδωσε τὴν καλὴν εὐκαιρίαν ἡ «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια», μὲ τὴν ἐπαινετὴν πρωτοβουλίαν τῆς τοῦ ἀφιερωτικοῦ Τεύχους, νὰ ὑποσχεθοῦμε καὶ νὰ ἐλπίσουμε τὴν ἐργασία αὐτή.

5. Βρίσκει κανεὶς κάποτε καὶ στοῦ Ν. Γ. Πολίτη τίς «Παροιμίες» (τόμ. Α'.— Δ'. Ἰ. Αθ. 1899—1902) φρασίδια, πού εἶναι ἀπλὲς εὐχές ἢ βλασφημίες καὶ ἀπειλές. Π. χ. Α' 352, 8 Δ' 387,68 κ. ἀ. Β' 313,3.

ΤΑΚΗ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

I. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Πικρός μου έλαχε κλήρος ν' αποχαιρετήσω σάν φίλος και σάν σύντροφος σε κοινούς πνευματικούς δρόμους εκ μέρου των ίδιων ανθρώπων και των ίδιων πνευματικών οργανισμών μέσα σε πέντε μήνες τον άξεχαστο Γεώργιο Παπαγεωργίου—Ράγκο στην Άρτα και τον αλησμόνητο Δημήτρη Σαλαμάγκα εδω, στα Γιάννινα.

Ο Δημ. Σαλαμάγκας συνεχίζοντας την πνευματική παράδοση των προγόνων του υπήρξε ένας τέλειος πνευματικός τύπος. Ευαίσθητος και διακριτικός, ποιητικός και νοσταλγικός αφηγητής των Γιαννιώτικων χρονικών έχαρισε στα Ήπειρωτικά γράμματα την ευαισθησία της ψυχής του και τη διαίσθηση του πνεύματός του.

Στην πνευματική του πορεία δεν υπήρξε μαχητής. Δεχόνταν και τον έπαινο και την κατάκριση χωρίς αντίδραση. Πονούσε κάποτε σιωπηλά κ' έμοιαζε τότε το άδιόρατα ραγισμένο βάζο, που ένα άδέξιο κράτημα μπορούσε να το συντρίψει. Αυτή την ευαισθησία την είχαν διαπιστώσει από πολύ νωρίς εκείνοι, που τον γνώρισαν στα γραφεία της Στρατιωτικής Δικαιοσύνης. Δεν ήταν γι' αυτόν τα ψυχρά δικόγραφα με τις σκληρές συχνά—*dura lex, sed lex*—δικαστικές αποφάσεις.

Με φρίκη διηγήθηκε κάποτε το πως παρευρέθηκε σάν Βασιλικός Έπίτροπος στην εκτέλεση καταδικαστικής απόφασεως θανατώσεως δύο λιποτακτών Τούρκων στη Μικρά Άσία. Οι σφαίρες που αφάιρεσαν τη ζωή των Τούρκων λιποτακτών ήταν σάν να τραυμάτιζαν την ψυχή του. Όσοι είχαν αντίληφθῆ την άκρα ευαισθησία του, προέβλεπαν την πρόωρη αποχώρησή του από τη Στρατιωτική Δικαιοσύνη, όπως και έγινε. Σε ηλικία 42 ετών στα 1936 απέχωρησε από τη δημοσία υπηρεσία.

Όταν βρέθηκε πολίτης, αφωσιώθηκε στα Γράμματα τον τράβηξαν ο στίχος, η ήθογραφία, το χρονικό, η θρησκευτική αφήγηση. Μας άφησε κατάλοιπα των θρησκευτικών του βιωμάτων την «Κυρά την Κοσιοβίτσα», τους «Θεοβάδιστους Τόπους», τον «Άγιο Γεώργιο τον Νεομάρτυρα» και τον «Πάτερ Κοσμᾶ». Έλαβα την τιμή να προλογίσω τους «Θεοβάδιστους Τόπους» και να ξεχωρίσω ανάμεσα στ' άλλα το λυρικό θρησκευτικό του «Διψῶ!». Είναι ένα από τα καλύτερα κείμενά του και όσοι θέλουν να ιδούν τον ποιητή Σαλαμάγκα, πρέπει να το διαβάσουν. Η Γιαννιώτικη ήθογραφία και σιγά-σιγά τα Γιαννιώτικα χρονικά του άνοιξαν το δρόμο προς τη μελέτη των περιπετειών του τύπου τούτου. Το παρουσίασμα προσωπικών και πραγμάτων γίνεται στις σελίδες των βιβλίων του μ' έναν τρόπο άβρο κ' ευγενικό. Άνθρώπους και αντικείμενα τα βλέπει όλα με στοργή και με αγάπη με μίαν αγάπη άπλη, χριστιανική, που παρασύρει τον αναγνώστη να τ' αγαπήσει κι αυτός.

Σάν τον μυθικόν Άνταϊο, που έπαιρνε δυνάμεις κάθε φορά που άγγιζε την πατρική γῆ, έτσι κι ο Σαλαμάγκας έπαιρνε δυνάμεις να εργασθῆ και δεχόταν έμνεύσεις από τα Γιάννινα, από τα σοκκάκια τους, τα στενά τους, από τη λίμνη και προς πάντων από τους ανθρώπους που έζησαν εδω κι αποτύπωσαν στο τοπίο και τ' αντικείμενα τον ψυχισμό του. Δεν γύρισε μόνο στα σοκκάκια τους «κάποιο ράδυ του Νοέμβρη», αλλά περπάτησε και μέσα στο χωρο της εθνικής και θρησκευτικής ζωής των. Τα ιστορικά και θρησκευτικά του κείμενα είναι προέκταση των Γιαννιώτικων ήθογραφιών του.

“Όλο τὸ ἔργο του μπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῇ πὼς εἶναι «Χρονικά καὶ τοπία» τῶν Γιαννίνων μὲ λυρικό χρῶμα. Ἡ Ἡπειρωτικὴ πρωτεύουσα τοῦ ὀφείλει γι’ αὐτὸ τὴν εὐγνωμοσύνη της.

Παράλληλα πρὸς τὴν συγγραφικὴν του ἐργασία δούλεψε θετικὰ γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνοδο τοῦ τόπου καὶ μὲ τὴ συμμετοχὴ του στὴ σύνταξιν τῶν περιοδικῶν «Ἡπειρωτικὰ Γράμματα» (1944) καὶ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία». Ἡ συμβουλὴ του ἤρεμα πάντοτε διατυπωμένη, εἴτε θετικὴ εἴτε ἀρνητικὴ ἦταν, διατυπώνονταν ὕστερα ἀπὸ σοβαρὴ μελέτη τῶν κειμένων ἐκ μέρους του καὶ μὲ συνείδηση εὐθύνης. Ἔλαβε μέρος σὲ ὅλες τὶς συσκέψεις γιὰ τὴν ἰδρυση τῆς «Ἑταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν» καὶ ὑπῆρξε ἓνα ἀπὸ τὰ ἰδρυτικὰ στελέχη της, χωρὶς νὰ θελήσῃ νὰ λάβῃ μέρος στὸ Διοικ. Συμβούλιον. Τὸ ἔργο τῆς Ἑταιρείας τὸ ἐνέκρινε ἀνεπιφύλακτα καὶ τὸ παρακολουθοῦσε μὲ ἀδολγὴ ἀγάπη.

“Όταν μᾶς ἔφυγε, αἰσθανθήκαμε τὸ κενὸ ποὺ σχηματίσθηκε στὰ Ἡπειρωτικὰ Γράμματα, στὸν στενὸ πνευματικὸ κύκλον τῶν Γιαννίνων ὕστερα καὶ ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Παπαγεωργίου, στὸν κύκλον τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας» καὶ στὸν κύκλον τῶν «Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν». Δὲν ξαίρομε ἂν ἔφυγε χαρούμενος ἢ πικραμένος. Μποροῦμε ὅμως νὰ βεβαιώσουμε, πὼς τὴ στιγμὴ τοῦ γυρισμοῦ του στὴν αἰωνιότητα τὸν ἀποχαιρέτησαν ὅλοι μὲ αἴσθημα ἀγάπης, γιὰτὶ κανέναν δὲν ἐπίκρανε, κανέναν δὲν ἔβλαψε, κανέναν δὲν ἐκακολόγησε. Ἐξῆσε καὶ πέρασε σὰν κάποιος ἡσκιος ἐλαφρὸς, φωτεινός, ἀνοιξιότικος. Ἡ μνήμη του θὰ εἶναι ἡ μνήμη ἐνὸς ἡσκιου καμωμένου ἀπὸ φῶς. Κι’ ἔτσι φωτεινὸς ἐδιάβηκε στὸ βασίλειον τῶν ἡσκιων...

II. Ο ΠΟΙΗΤΗΣ

Τὸ βιβλίον ποὺ προκάλεσε τόσο θόρυβον ὕστερ’ ἀπὸ τὴ βράβειυσή του, τόση κατακραυγὴ μὲ συνέπεια τὴν ἀκύρωση τοῦ βραβείου, εἶναι τὸ βιβλίον ποὺ ἴσως θὰ μείνῃ περισσότερον ἀπ’ ὅλα τ’ ἄλλα τοῦ Σαλαμάγκα. Εἶναι ἡ ποιητικὴ του συλλογὴ «Τοπία καὶ χρονικά», τὸ σύνολον τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου, πρωτότυπον καὶ μεταφραστικόν. Ὁ τίτλος ἀνταποκρίνεται στὴν ἀπαίτησιν γιὰ τὴ βράβειυσιν, τὸ περιεχόμενον ὅμως δὲν ἦταν περιηγήσεις καὶ ἐντυπώσεις ταξιδιῶν. Ἦταν στίχοι. Ἦταν τοπία ψυχικὰ κυρίως, ἀνθόσπαρτα ἢ μελαγχολικά, ποὺ πότε τὰ φωτίζει ὁ ἥλιος τῆς νοσταλγίας καὶ πότε τὰ καλύπτει ἡ θρησκευτικὴ μυστικοπάθεια. Κάποτε εἶναι καὶ χρονικά. Μιλοῦν γιὰ περασμένα χρόνια, γιὰ τὴν πνιγμένη Κυρὰ - Φροσύνη, γιὰ τὴ θύμησιν τοῦ Βράχου τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου, γιὰ τὸν “Αἰ - Γιώργη τὸν Νεομάρτυρα, τὸν “Αἴγιον μὲ τὴν ρουστανέλλα. Γενικώτερα ὅμως τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου, ἐνῶ ἀξίζει καθ’ ἑαυτὸ, δὲν ἦταν ἐκεῖνο ποὺ ἀπαιτοῦσε τὸ βραβεῖον. Ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς ἔγραψε τότε σὲ ὑπεύθυνον πρόσωπον, ὅπως μᾶς ἐξωμολογήθηκε προτοῦ νὰ γίνῃ ὁ θόρυβος, ὅτι τὰ «Τοπία καὶ χρονικά» δὲν εἶναι περιηγητικὸ βιβλίον, ἀλλὰ πῆρε καθησυχαστικὴ ἀπάντησιν, ποὺ πρέπει νὰ ὑπάρχη στὸ ἀτομικὸν του ἀρχεῖον.

Τὸ «Τοπία καὶ χρονικά» εἶναι συμπληρωμένες οἱ «Νοσταλγίες», ποὺ βγῆκαν στὰ 1942, ἀποτελούμενες ἀπὸ στίχους πρωτότυπους καὶ μεταφράσεις ἀπὸ τ’ «Ἄνθη τοῦ κακοῦ» τοῦ Μπωντελαίρ. Συμπληρωμένες καὶ μὲ ἄλλους πρωτότυπους στίχους καὶ μὲ μεταφράσεις ἀπὸ τὸν Ρισπέν, μιὰ ὠδὴ τοῦ Ὀρατίου καὶ σατυρικὰ Ἰταλῶν ποιητῶν, γιὰτὶ ὁ Σαλ. ἐγνώριζε καλὰ καὶ τὰ Γαλλικὰ καὶ τὰ Ἰταλικὰ, ἀκόμα σὲ κάποιον βαθμὸν καὶ τὰ Τουρκικὰ, ἀπετέλεσαν τὰ «Τοπία καὶ Χρονικά», ποὺ βγῆκαν στὰ 1958.

Μερικὲς ἀπὸ τὶς «Νοσταλγίες» του, (ὁ Βράχος, τὸ Νησί, ὁ Νεομάρτυρας, ὁ Κράχτης, Τράβα νησιώτη τὰ κουπιά, Ἀκοῦτε μιὰ καμπάνα) ἀναφέρονται πραγματικὰ σὲ τοπία, ποὺ ἔχουν τὴν ἱστορίαν τους καὶ σὲ πρόσωπα καὶ γεγονότα, ποὺ συγκινοῦν τὴ λαϊκὴ ψυχὴ. Ὁ ξένος ποὺ διαβάσει αὐτοὺς τοὺς στίχους, κάτι μα-

θαίνει για την όμορφη και την ιστορία του τόπου... Επίσης κάποια σημειώματα του Σ. ιστορικά και γεωγραφικά, έρμηνευτικά τῶν στίχων του στη σελ. 16, ίσως να παρεπλήθησαν ως ένα σημείο την έπιτροπή, κινημένη από διάθεση να βραβεύσει την «Έπαρχία». Αν ο χαρακτηρισμός έγινε με κάποια συγκατάβαση, πρώτος δέν θα τὸ δεχόταν ο Σαλαμάγκας. Καί φυσικά κανένας έπαρχιώτης λόγιος πού σέβεται τὸν εαυτό του. Αν έγινε με την πρόθεση να τιμηθῆ και ἡ έπαρχία, γιατί συχνά παραμερίζεται, τὸ ζήτημα μετατοπίζεται στην απόλυτη συμφωνία τίτλου και περιεχομένου. Τὰ «Τοπία και χρονικά» πάντως είναι μιὰ συλλογή, πού αποτελεί προσφορά στην ποίηση. Γιατί ο Σ. δέν θεματογραφεί ούτε γράφει βιαστικά και πεζά. Ο στίχος του πειθαρχημένος ἢ ελεύθερος, είναι ξεχειλισμα μιᾶς ποιητικής εὐφορίας. Ξαίρει ο Σαλ. να περιορίζεται σε ὅ,τι αποτελεί λόγο τῆς ψυχῆς και να κόβη τὰ περιττὰ παραγεμίσματα. Καί ξαίρει ακόμα να σωπαίνει, όταν πρέπει. Ο θρῦλος τῆς Κυρά - Φροσύνης π. χ. σε ποιόν δέν είναι γνωστός; Τὸν θυμάται ο Σαλ. μέσα στη βάρκα. Παρακαλεῖ τὸν Νησιώτη (τὸν βαρκάρη) να τὸν ξαναθυμήσει. Κι' ο Νησιώτης επαναλαμβάνει τὸ λαϊκὸ στίχο:

«Ήταν φεγγαροπρόσωπη, τοῦ ἡλίου θυγατέρα».

Ήταν μιὰ νεράιδα, πού έγινε γυναίκα άμαρτωλή. Θαυμάζει ο ποιητής την όμορφη, χωρίς να κρύβη τὸ λάθος. Καί συνεχίζει ο Νησιώτης.

*Γυναίκα τώρα άμαρτωλή μες τοῦ βυθοῦ τὰ φύκη
κοιμάται αιώνια ἢ ξωτικά.*

Και τελειώνει πάλι με τὸν δημοτικὸ στίχο, πού θρηνεῖ την όμορφη και την άποθεώνει μαζί, με τὸ εἰκώμιο πού τῆς κάνει:

— *Χίλια καντάρια ζάχαρη θὰ ρίξω μες στη λίμνη
για να γλυκάνη τὸ νερό να πιῆ ἢ Κυρά - Φροσύνη.*

Άρχή και τέλος τοῦ τραγουδιοῦ ἢ άποθέωση τῆς όμορφιάς. Στη μέση τὰ άσχημα τοῦ λάθους και τῆς σκληρότατης τιμωρίας. Σκηηνικά τοῦ διαλόγου ἢ όμορφη λίμνη με τὸ Κάστρο, τοὺς καλαμώνες και τὸ Μιτσικέλι ὀλόγυρά της.

Ο άργοπορημένος στην ποίηση Σαλαμάγκας — γιατί πολὺ άργά παρουσιάστηκε με στίχους — δέν δίσταξε να μεταχειριστῆ και τὸν ελεύθερο στίχο. Σε άλλη σελίδα δημοσιεύεται ο «Περιπλανώμενος Ἰουδαῖος», ὅπου φαίνεται ἡ μαεστρία του στὸν ελεύθερο στίχο και ἡ ικανότητά του να συμπυκνώνη τὸ λόγο και τὸ νόημα.

Παραθέτομε ἐδῶ μερικὸς από την «Άνοιξη», ὅπου φαίνεται πόσο ανθρώπινα έβλεπε ο χριστιανικός Σαλαμάγκας και πόσο ποιητικά αίσθάνονταν τὸν Χριστὸ και τὸ Πάθος του — και πόσο λάτρευε τῆ Γῆ μας:

ὦ τοῦ Ἄναρχου Πατέρα
Υιέ, Ἐσύ, Συνάναρχε!
Χριστέ, Θεέ!
— Τὸ μόριο Ἐσύ και τὸ Σύμπαν
Ὁ Ἦν, ὁ ὦν, ὁ Ἐσόμενος
Ἡ Ἀγάπη
Ὁ Πόνος.

Προτάσσονται οἱ θεολογικοὶ χαρακτηρισμοὶ και ακολουθεῖ τὸ τι μένει σάν άπόσταγμα στην ψυχή τοῦ Πιστοῦ από τῆ βιωματική θεώρηση τοῦ Θεανθρώπου. Μένει ἡ Ἀγάπη και ὁ Πόνος.

“Αθελα θυμᾶται κανείς τούς στίχους τοῦ συμπολίτη μας Ἑλληνο-Ἑβραίου ποιητῆ Γιοσέφ Ἐλιγιᾶ.

Εἶσαι δὲν εἶσαι γιὸς τοῦ Θεοῦ, μὰ εἶς ὁ Θεὸς τοῦ Πόνου!

Πέρα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῶν Πιστῶν στὴ συνείδηση ὄλων τῶν ἀνθρώπων, τῶν μὴ χριστιανῶν, ἀποθεώνει τὸν Χριστὸ ἢ Ἀγάπη καὶ ὁ Πόνος.
Διερωτᾶται ἔπειτα ὁ ποιητής :

(— τάχα ν’ ἀναθυμιάσαι ;)
χριστέ, γιὲ τοῦ Δαυῖδ (τὸ χ μικρὸ καὶ δὲν εἶναι τυπογραφικὸ λάθος. Πρόκειται γιὰ τὸν κεχρισμένον ἄνθρωπο, τὸν γιὸ (ἀπόγονο) τοῦ Δαυῖδ)...
Τάχα ν’ ἀναθυμούμαστε στὰ Ὑπερούσια Δώματα
— σάρκα ἐμεῖς ἀπὸ τὴ σάρκα σου
αἷμα ἀπὸ τὸ αἷμα σου —
Κάποιες ἐδῶ Ἀνατολὲς καὶ κάποια Λυκανυγῆ ;
Κάποιες Ἀνοιξες καὶ Θάμβη καὶ Θριάμβους ;
· · · · ·
(— ὦ !
— Ἄς ἦταν
γιὲ τοῦ ἀνθρώπου
ν’ ἀναθυμούμαστε).

Ἔτσι ὁ λόγος πρὸς τὸν Χριστὸ γίνεται καταναυκτικὸς ὕμνος πρὸς τὴ Γῆ.

* * *

Καὶ οἱ μεταφράσεις του εἶναι καμωμένες μὲ αἴσθημα σεβασμοῦ πρὸς τὴν Τέχνη.

“Ὅσοι θυμοῦνται τὴ «Γριὰ βαβά μ’» τοῦ Ρισπέν, ἔτσι ὅπως τὴ μετέφρασε ὁ Ζαχ. Παπαντωνίου καὶ διαβάσουν τὸ «αἱματηρὸ εἰδύλλιο» τοῦ ἴδιου ποιητῆ μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Σαλαμάγκα, θὰ ἔχουν τὴν παραίσθηση, πὼς κι’ αὐτὸ ἔχει μεταφρασθῆ ἀπὸ τὸν ποιητὴ τῶν «Θείων δώρων».

Νὰ ποῦμε θέτε πὼς καὶ τί ;
Ὁ Μίστος τί κ’ ἢ Λένη πὼς ;
Τραβοῦσε ὁ Μίστος τὸ κρασί
κι’ ἢ Λένη... δίφαγε ἀλλοιῶς.
Φοράει τίς κάλτσες, τὴν ποδιὰ
καὶ πάει κεῖ πέρα, μωρὲς παιδιὰ.

Στὴ θημωνιά, χάμου στὴ γῆ
τὸν ἄλλον χᾶιδεψε ἢ Λενιώ·
ὁ Μίστος τᾶπιε· ἦταν στουπί.
Τοὺς πιάνει ἀπάνου στὸ ψητό.
Οἱ κάλτσες κάτω, ψηλὰ ἢ ποδιὰ
γελοῦσε ἢ Λένη, μωρὲς παιδιὰ.

Αὐτὴ ἦταν ἡ συλλογὴ, πού τόσο θόρυβο προκάλεσε μὲ τὴν παρεξήγηση ὡς

ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΙΑΚΟΥ

Ο ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

ΤΟΥ ΗΘΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

I

Έχω μπροστά μου τὸ σύνολο σχεδὸν τοῦ ἔργου, πού ὁ αἰμίμηστος Τάκης Σαλαμάγκας, δουλεύοντας σκληρὰ μισὸν αἰῶνα κοντά, χάρισε στὰ νεοελληνικὰ γράμματα. Καὶ τί δὲν κλείνει μέσα του ἐτοῦτο τὸ ἔργο! Λαογραφία, ποίηση, διήγημα, ταξιδιωτικὴν ἐντύπωση, μετάφραση, ιστορικὴν ἀναδίφηση, μελέτες, χρονικά, ἠθογραφία, χρονογράφημα, ἄρθρα — ὅ,τι κι ἂν φαντασθῆς. Εἶναι μιὰ πολυμοχθη, συστηματικὴ ἐξακτίνωση, πού φωτίζει καὶ ἀξιοποιεῖ τὴν πολύτροπη μοῖρα τῆς Ἠπείρου καὶ προβάλλει στὶς πραγματικὲς διαστάσεις του τὸ πνευματικὸ καὶ ιστορικὸ παρελθόν της, σὲ στενὴ πάντα συνάρτηση μὲ τὸ Σήμερα. Προπαντὸς ὅμως, τὸ ἔργο ἐτοῦτο, μαρτυρεῖ ἓνα ἦθος καὶ μιὰν ἀγάπη. Ἐνα ἦθος, πού τὸ συνιστᾷ μιὰ σεμνότητα: ἡ σεμνότητα τοῦ ἀληθινὰ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Καὶ μιὰν ἀγάπη, πού εἶναι συνεπὴς πρὸς τὸν ἑαυτὸ της: ἀδιάλλακτη ὡς πρὸς τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία τοῦ ἀντικειμένου της, λαίμαργη στὴν αἰχμαλωσία του καὶ στὴ γεύση του, ἀδηφάγα τρυγῆτρα τῆς ὀμορφιάς του, πού τὴν ἀντικρῦζει μὲ τὸ βλέμμα καὶ μὲ τὸ πάθος τοῦ ἔραστῆ.

Ξαναδιαβάζοντας τὰ ιστορικο - λαογραφικὰ του σημειώματα «Περίπατοι στὰ Γιάννινα», πού μὲ τόση καλαισθησία τοῦ ξανατύπωσε στὰ 1965 ἡ Ἑταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, δὲν παραξενεύομαι καθόλου, πού εἶχαν προλάβει καὶ ἄλλοι νὰ ὀνομάσουν τὸν Σαλαμάγκα «Καμπούρογλου» τῶν Ἰωαννίνων. Ὅπως ὁ αἰεθαλὴς καὶ ἀκαταπόνητος ἐκεῖνος ἀκαδημαϊκὸς δὲν εἶχε ἀφήσει γωνιὰ σὲ γωνιὰ τοῦ ἀθηναϊκοῦ ιστορικοῦ χώρου, τῆς Τουρκοκρατίας κυρίως, ἀνεξερεύνητη, ἔτσι καὶ ὁ Σαλαμάγκας εἶχε ἀπλώσει, χρόνια ὀλόκληρα, τὴν ἐρευνητικὴ του ματιά, πιστὴ, ἰχόρταγη καὶ ἀκούραστη, στὸν ἀντίστοιχο χρονολογικὰ τομέα τοῦ ἠπειρωτικοῦ χώρου καὶ προπαντὸς τῶν Ἰωαννίνων. Ἀθηναιογράφος ὁ Καμπούρογλου, «Γιαννιογράφος» ὁ Σαλαμάγκας. Καὶ ὅπως ὁ ἀξέχαστος ἐκεῖνος ἀθηναιογράφος εἶχε ἀφήσει ἔξω ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντά του — μὲ τὴ σεμνότητα, σίγουρα, τοῦ ἀνειδήμο-
ας — τὸν προχριστιανικὸν ἄνθρωπον, τὸν κλασικὸν ἢ τὸν προκλασικὸν, τῆς Μενεξεδένιας πολιτείας, ἔτσι καὶ ὁ Σαλαμάγκας εἶχε παραμερίσει τὸν προχριστιανικὸν γενικὰ ἄνθρωπον τῆς αἰείζωνης πολιτείας τῆς Παμβώτιδος καὶ περιώρισε τίς ἀναδιφήσεις του τὸν ιστορικὸν ἄνθρωπον τῆς Τουρκοκρατίας, μὲ εἰσδύσεις μόνο πρὸς τὸ Βυζάντιο (Ἐλένη Ἀγγελίνα Δούκαινα), πέρα, φυσικὰ, ἀπὸ τίς εἰσδύσεις του στὸν λαογραφικὸν καὶ στὸν καθαρὰ λογοτεχνικὸν ἄνθρωπον, μὲ τὴν πρωτότυπην ἢ μεταφραστικὴν ἐργασίαν (ἐ γαλλικὰ κυρίως κείμενα) ἐργασία του ἢ μὲ ταξιδιωτικὴν ἐντύπωση («Οἱ Θεοδιστοὶ Τόποι» κ. ἄ.).

Καί, ὅπως ὁ Δημητράκης Καμπούρογλου, ἔτσι καὶ ὁ Τάκης ὁ Σαλαμάγκας ἄν ἓνας «ἀσπούδαχτος» τῆς ἐπιστήμης πού διάλεξε νὰ ὑπηρετήσῃ, ἓνας αὐτο-

δίδακτος, ένας τέλος πάντων σοφός, μὰ ἔρρασιτέχνης. Εἶχε σπουδάσει κι αὐτὸς νομικά, ὅπως καὶ ὁ Καμπούρογλου. Εὐτυχῶς δὲ — καὶ πρὸς μὴ κακοφανερισμὸν ἐνίων φιλολόγων Ἑλλήνων... Γιατί, ἀλλιῶς, ποῦς ξέρει μὲ πύσες σχολαστικότητες καὶ μὲ πύσες ἀσήμαντες καὶ ἄχρηστες λεπτομέρειες θὰ εἶχε φορτώσει ὄλο του τὸ ιστοριοδιφικὸ ἔργο, διωλίζοντας τὸν κώνωπα τῆς ἐπιφανείας καὶ καταπίνοντας τὸν κάμηλον τῆς Οὐσίας, τοῦ Βάθους! Ἔτσι, ὅλες του οἱ σελίδες ἔχουν τὴ δροσιὰ τῆς αὐθορμησίας καὶ τῆς εἰλικρινείας τοῦ ἐραστῆ — καὶ ἔχι τὴν ψυχρότητα τοῦ συζύγου. Εἶναι, θέλω νὰ πῶ, ἀπαλλαγμένες ἀπὸ τὰ ξερά ἢ δευτερεύοντα καὶ ἀμφισβητούμενα ντοκουμέντα τῶν ἐπαιόντων, πού σελίδες ὀλόκληρες θὰ μπορούσαν ν' ἀραδιάσουν, γιὰ νὰ μᾶς «ἀποδείξουν» (σὰ νᾶχε τοῦτο κοσμοϊστορικὴ σημασία), ἂν τὸ τάδε γεγονός ἔγινε στὶς 10 π.χ. καὶ ἔχι στὶς 11 Νοεμβρίου, ἢ ἂν ὁ Κεραμβούπος λ.χ. γράφεται ἢ πρέπει νὰ γράφεται μὲ δύο λάμδα καὶ ἔχι μὲ τρία ἢ μ' ἓνα! Ἡ ἀγνή, λαϊκὴ ψυχὴ τοῦ Σαλαμάγκα (στὴν πιὸ οὐσιαστικὴν ἔννοια τοῦ ὄρου ἢ λέξη λαϊκὴ) καὶ τὸ ἀνεπιτήδευτα σοφὸ ἐνστικτὸ του τὸν διαφύλαξαν ἀπὸ παρόμοιες «ἀντιξοότητες». Οἱ ιστοριοδίφες αὐτοῦ τοῦ εἴδους μπορεῖ κάποτε νὰ λαθεύουν, νὰ ὑπερβάλλουν ἢ νὰ συγγέουν, νὰ «προβαίνουν», ὅπως θὰ ἔλεγαν καὶ οἱ νομικοί, «εἰς ἀπαγορευόμενας ὑπὸ τοῦ νόμου πράξεις» ἢ «νὰ παραλείπουν ὀφειλομένας». Ὁ Καμπούρογλου λ.χ. σὲ πολλὰ τέτοια «ὀλισθήματα» ἢ ὑπερβολὲς εἶχε πέσει. Μά, ἐπὶ τέλους, προτιμότερος ὁ Καμπούρογλου, μὲ τὸ πλατὺ καὶ τόσο ἐκτεταμένο ἔργο του, πού φυσικὸ εἶναι νὰ ἐμφανίζη καὶ ὀλισθήματα, παρὰ ὁ σχολαστικὸς σπουδαγμένος φιλόλογος ἢ ιστορικὸς, μὲ τίς ἔρευνές του «περὶ τῆς τρίτης ἐξαδέλφης τοῦ Μιχαήλ Ἀχομινάτου Χωνιάτη» π.χ. ἢ «περὶ τῶν μεταφράσεων τοῦ Πουκεβίλ εἰς τὰ τουρκικά»...

Ὁ Σαλαμάγκας ἔδωσε λαϊκὴ πνοὴ καὶ δροσιὰ, ἔδωσε ζωντάνια καὶ γάρη στὶς ιστορικὲς του σελίδες, θὰ πρόσθετα μάλιστα: περισσότερη κι ἀπὸ τοῦ Καμπούρογλου, πού κατατρίβεται κάποτε σὲ δευτερότερα πράγματα ἢ σὲ ἄσκοπα καὶ ἀταίριαστα εὐφρολογήματα. Ἐδωσε δηλαδὴ τὴν ψυχὴν του καὶ τὴν ἀγάπην του, τὸ ταλέντο του καὶ τὴ σοβαρότητά του, στοιχεῖα πού σπάνια λαθεύουν στὶς ἐκτιμήσεις τους καὶ σπάνια, νομίζω, κακοποιοῦν τὴν Ἀλήθεια. Δὲν εἶναι (ὁ Σαλαμάγκας) ἀνούσιος ἢ ξερός στὴν ιστορικὴν του ἀνίχνευση, εἶναι ἀφηγητὴς μὲ ἀξιοσημείωτη καλλιπέπεια, μὲ φυσικὴν, ὀμαλὴν λαϊκὴν γλῶσσαν, γεμάτη δροσιὰ καὶ ὑγεία, θεραπευτικὴ πιστὴ οὐσιαστικότητος, λιτὴ μὰ ἔχι ξερὴ, θετικὴ μὰ ἔχι ψυχρὴ, ἀνεπιτήδευτη, μὰ ἔχι ἀπλοϊκὴ. Καὶ εἶναι ἀληθινὰ ἔξοχο — εἰρωνεῖα ἴσως τῆς πνευματικῆς μοίρας τοῦ Ἔθνους — τὸ γεγονός, πὺς αὐτὰ ἴσα-ἴσα τὰ προσόντα τοῦ ὕφους του, τοῦ τὰ ἀναγνώρισε πρόθυμα, μὲ τὴν κατάψυχρη καθαρεύουσά του, καὶ τὸ ἀνώτατο πνευματικὸ Ἰδρυμα τῆς χώρας «ἐν τῇ πανηγυρικῇ συνεδρίᾳ μηνὸς Δεκεμβρίου λήγοντος καὶ ἔτους πέμπτου καὶ πεντηκοστοῦ καὶ ἐνακοσιοστοῦ καὶ χιλιστοῦ»: «Τὰ βιβλία αὐτά, παραδέχτηκε καὶ ἡ Συναία Ἀκαδημία, δὲν εἶναι ἀπλαῖ, ξηραὶ βιογραφίαι, ἀλλ' εἶναι ἠθικοθρησκευτικαὶ μελέται, στηριζόμεναι ἐπὶ πηγῶν καὶ εὐρισκόμεναι ἐντὸς τοῦ ιστορικοῦ πλαισίου τῆς τοπικῆς ἠπειρωτικῆς ιστορίας, καὶ κατ' ἔξοχὴν τῶν Ἰωαννίνων, πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς εἶναι κατ' ἔξοχὴν οἰκεῖος. Διακρίνονται δ' αἱ μελέται αὗται διὰ τὴν σαφήνειαν, τὴν ἀπλότητα, τὸν ζωηρὸν πατριωτικὸν παλμόν, ὡς καὶ διὰ λογοτεχνικὴν χάριν».

II

Τὸ σεβαστὸν Ἰδρυμα τῆς ὁδοῦ Σίνα θὰ μᾶς ἐπιτρέψη, ἐλπίζουμε, τὴν τιμὴν νὰ προσυπογράψουμε — καὶ νὰ προχωρήσουμε.

Ἀπὸ τὸν ἔγκο τῆς ιστοριοδιφικῆς εἰσφορᾶς τοῦ Σαλαμάγκα, πού καὶ ποιοτικὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑποτιμηθῇ («Ἡ σπηλιὰ τοῦ Σκυλόσοφου» λ.χ. καταλέγεται στὶς πιὸ σημαντικὲς καὶ στὶς πιὸ πρωτότυπες ἴσως ιστοριογραφικὲς ἐργασίες του),

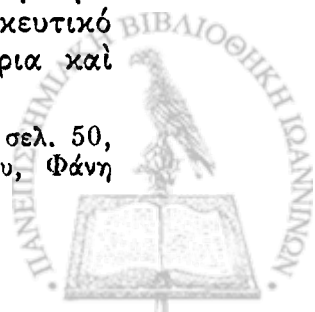
θὰ θέλαμε ξεχωριστὰ νὰ σταθοῦμε στὰ νέα στοιχεῖα, πού προσήνεγκε ὁ ἀείμνηστος Γιαννιώτης λόγιος γιὰ τὸν Αἰτωλὸ Κοσμᾶ — τὴν πνευματικὴ μας «ἀδυναμία».

Ὁ ἡπειρωτορουμελιώτης Ἅγιος διεκδικεῖται, βέβαια, ἀπὸ δύο τοπικές, ιδιαίτερες θέλω νὰ πῶ, πατρίδες: τὸν Ταξιάρχῃ ἢ Ταξιάρχες καὶ τὸ Μεγάλο Δέντρο τῆς Τριχωνίδος. Μά, εὐρύτερα, φαίνεται πὼς διεκδικεῖται καὶ ἀπὸ δύο ἄλλα, πλέον ἐκτεταμένα, διαμερίσματα τῆς χώρας: τὴ Ρούμελη (καὶ ἐννοῶ, κυρίως, ἐδῶ τὴν Αἰτωλοακαρνανία) καὶ τὴν Ἡπειρο. Ἡ Ἡπειρος τὸν διεκδικεῖ, γιὰτὶ οἱ πατρογονικές ρίζες του κρατοῦν ἀπὸ κεῖ. Ζωηρὰ ἔχω στὴ μνήμη μου καὶ πάντοτε χρησιμοποιοῦ τὰ ἐπιστολιμαῖα στοιχεῖα, πού μου εἶχε ὑποδείξει ὁ ἀείμνηστος Σαλαμάγκας: «Ὁ πάτερ Κοσμᾶς, μου εἶχε γράψει ἀπὸ τὰ Γιάννινα στὶς 22 Αὐγούστου τοῦ 1955, δὲν εἶναι «Αἰτωλός», εἶναι μονάχα γεννημένος στὴν Αἰτωλία. Ὁ πατέρας του ἦταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Γραμμένο τῆς Ἡπείρου. Ἡ μάνα του (βλ. καὶ Β. Τζιουμπέν, στὴν ἐφημερίδα τῶν Γιαννίνων «Ἡπειρ. Αἶμα» 22—8—1955) ἀπὸ τὸ Βλαχῶρι τῆς Παραμυθιάς (Ἡπείρου) καὶ μετώκησαν στὸ Μεγάλο Δέντρο τῆς Αἰτωλίας».

Ὁ Σαλαμάγκας λοιπὸν περιέλαβε στὶς μελέτες του καὶ τὸν Ἅγιο, γιὰτὶ τὸν πίστευε καὶ τὸν ἀποδείκνυε ἡπειρώτη — πρᾶγμα, πού κανένας δὲν τοῦ τὸ ἀμφισβήτησε. Καὶ μὲ τὸ βιβλιάρκι του «Ὁ γνωστὸς καλόγηρος Κοσμᾶς, ἡ ζωὴ, τὸ ἔργο, οἱ διδασχές καὶ τὸ μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ» (Ἀθῆναι 1952), πρόβαλε νέα στοιχεῖα, πού συμπληρώνουν φωτίζοντας τὰ παλιότερα γιὰ τὴ σημαντικὴν ἐκείνη ἑλληνοχριστιανικὴ προσωπικότητα τοῦ 18ου αἰῶνος: τοῦ Φάνη Μιχαλόπουλου, τοῦ Σωφρόνιου Παπακυριακοῦ, τοῦ Αὐγουστίνου Καντιώτη, τοῦ Καλλίνικου Πούλου, τοῦ Κώστα Κώνστα, τοῦ Κώστα Σαρδελῆ, τοῦ Μιχάλη Σταφυλᾶ, τοῦ Γυμνασιάρχῃ Γ. Κ. Πάστρα καὶ πολλῶν ἄλλων. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικό, πὼς πουθενὰ στὸ ἐξώφυλλο (στὸν τίτλο δηλαδὴ τοῦ βιβλίου) δὲν ἀναφέρεται ἡ λέξη «Αἰτωλός», μὰ οὔτε, νομίζω, καὶ μέσα, στὸ κείμενο, σὰ νὰ τοῦ πῆγαινε βαρὺ ἢ πολὺ, τοῦ Ἁγίου, νὰ εἶναι καὶ Αἰτωλός... Τὸ ἴδιο σιωπηλὰ προσπερνᾷ ὁ Σαλαμάγκας καὶ τὴν καθαρὰ ἐθναποστολικὴν δράση τοῦ Ἁγίου, ἐπιμένοντας στὸ χριστιανικὸ κήρυγμά του καὶ ξεχνώντας τὸ τεράστιο φράγμα, πού εἶχε ὑψώσει ὁ Ἅγιος ἐναντίον τοῦ κύματος ἐξισλαμισμού. Ἡπειρώτης κι ὁ Σαλαμάγκας καὶ κάτοχος, σίγουρα, τῶν ἱστορικῶν πηγῶν τῆς ἐποχῆς, πού ἀφοροῦν εἰδικὰ τὴν Ἡπειρο, ἀγωνίζεται pro domo sua. Καὶ φαίνεται ν' ἀποδέχεται τὴν ἀποψη ἐνὸς ἄλλου ἡπειρώτη λογιῶ, τοῦ δασκάλου Βασίλη Μπαρᾶ, πού ἀργότερα, στὰ 1966, κεραυνοβολοῦσε τοὺς ἀντιλέγοντας μὲ τοῦτα ἐδῶ τὰ λόγια:

«Καὶ ἐνῶ ἡ Ἡπειρος τότε ἦταν ἐστία φώτων καὶ πολιτισμοῦ, οἱ διάφοροι βιογράφοι καὶ θαυμαστὲς τοῦ Κοσμᾶ, ὁ ἓνας κοντὰ στὸν ἄλλον, ἔγραψαν καὶ ξανάγραψαν, καλῆ τῆ πίστει βέβαια, καὶ ἔτσι ἐδημιούργησαν τὸν ἀπαράδεκτο θρῦλο, ἵτι τὸ πέρασμα τοῦ Κοσμᾶ ἀπὸ τὴν Ἡπειρο τὴν ἔσωσε ἀπὸ ὀλοκληρωτικὸ ξεκλήρισμα τοῦ χριστιανικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς! Καὶ ὀλωνῶν στόχος ἦταν Ἡπειρος, πού συγκλονίζονταν τότε ἀπὸ ἓναν ἀπερίγραπτο ἐθνικὸ παλμό, καὶ ὁ Ἡπειρωτικὸς λαός, πού ἦταν πρωτοπόρος πάντα σὲ κάθε ἐθνικὴ κίνηση ἢ θρησκευτικὴ ἐκδήλωση. Τὸ πῆραν ὅλοι τους τραγοῦδι αὐτὸ τὸ τροπάρι(1). «Ὅλα κι ὄλα! αὐτὸ δὲν τὸ δεχόμαστε ἐμεῖς οἱ Ἡπειρώτες. Γιὰτὶ κακοποιεῖ τὴν ἀλήθεια καὶ δικεῖ τοὺς ἀγῶνες καὶ τίς θυσίες τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ... Ὁ Ἡπειρωτικὸς ἴδός — στὴν ἱστορούμενη αὐτὴ ἐποχῆ — ὄχι μόνον δὲν εἶχε σὲ ἀπίστευτο βαθμὸ ἰονισμένο, ὅπως λένε οἱ βιογράφοι καὶ θαυμαστὲς τοῦ Κοσμᾶ, τὸ θρησκευτικὸ αἰσθημα, πού ἦταν συνυφασμένο καὶ μὲ τὸ ἐθνικὸ, ἀλλὰ πάλαιψε ἄγρια καὶ

1. Βλ. Βασιλείου Μπαρᾶ «Τὸ Δέλβινο τῆς Βορείου Ἡπείρου», Ἀθῆναι 1966, σελ. 50, καὶ ἀποσπάσματα τῶν «ἀντιφρονούντων» πρὸς τὸν Μπαρᾶ: κληρικοῦ Κονοφάου, Φάνη καλόπουλου καὶ Ἀρχιμανδρίτη Χαράλ. Βασιλοπούλου.

ἔχουσε ἄφθονο αἷμα γιὰ νὰ κρατήσῃ τὴ Ρωμιοσύνη καὶ Χριστιανοσύνη ἐκεῖ ἐπάνω στὰ βόρεια καὶ ἀπρόσιτα μέρη τῆς Ἑπείρου»(1).

Δὲν πρόκειται, βέβαια, νὰ ἀντιδικήσουμε — καὶ μάλιστα μὲ δυὸ πεθαμένους : τὸν Σαλαμάγκα καὶ τὸν Μπαρᾶ. Ἀπλῶς θὰ θυμήσουμε, πῶς ὁ Μπαρᾶς ὁ ἴδιος, στὸ ἴδιο βιβλίο πού ἀναφέρει τὰ παραπάνω, ἀναφέρει καὶ τοῦτα(2) :

«Ὁ Παπᾶ Γιάννης — ὁ πατέρας τοῦ Σαμουήλ — μέσα σὲ μιὰ νύχτα ἔκαψε ζωντανές τέσσερις οἰκογένειες χωριανές του (ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Δελβίνου — πατρίδας του), πού τὴν τελευταία στιγμή ἀλλοπίστησαν καὶ δὲν τὸν ἀκούθησαν στὴν πικρὴ του αὐτοεξορία. Κάπου 32 — 35 νοματέους. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν καὶ βρέφη, στὴ σαμαρίτσα...».

Καὶ αὐτὰ ὅλα, νὰ φαντασθῆτε, ἔγιναν τὸ ἔτος σωτήριον 1734, τὸν καιρὸ ἴσα - ἴσα πού ὁ Αἰτωλὸς Κοσμᾶς (ἐμεῖς μπορούμε νὰ τὸν γράφουμε «Αἰτωλό»...) ἦταν εἰκοσάχρονος πιά, ἀφοῦ, καθὼς ξέρουμε, εἶχε γεννηθῆ στὰ 1714... Ἄς εἶναι... Ἡ εἰσαγωγὴ κυρίως ἀπὸ τὸ σοφὸ στ' ἀλήθεια βιβλίο ἐκεῖνο τοῦ Σαλαμάγκα μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ. Γιατὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ εἰσαγωγὴ μαρτυρεῖ τὴν εὐσυνειδησία, τὸ σεμνὸ πνευματικὸ ἦθος τοῦ Σαλαμάγκα καὶ τὸ συγγραφικὸ ὕφος του, τὴν καίρια πάντοτε καὶ σαφῆ ἔκφρασή του, τὴ γλῶσσα του :

«Δὲν εἶναι ἐδῶ πρόθεσή μου νὰ ἐπαναλάβω λεπτομερειακὰ τὴν ἱστορία καὶ τὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ· αὐτό, φαντάζομαι, θὰ ἦταν ἐντελῶς ἄσκοπο, καὶ ἴσως ὀχληρό· τόσοι καὶ τόσοι ἔχουν, πολλές ἴσαμε τώρα φορές, πολλὰ γράψει καὶ ἔχουν ἀρκετὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὰ θέματα αὐτά, τόσο, πού μπορεῖ νὰ πῆ κανένας, ὅτι εἶναι πανελλήνια γνωστά. Τελευταῖα ὅμως, ὁ Κώστας Μέρτζιος, ὁ ἀκαταπόνητος αὐτὸς ἐρευνητὴς τῶν Ἀρχείων τῆς Βενετίας, μὲ τὴν ὁποία ἡ Ἑπείρος καὶ τὰ Γιάννινα, ἐπὶ τρεῖς αἰῶνες, βρίσκονταν σὲ στενώτατες ἐμπορικὲς καὶ πνευματικὲς ἐπαφές, ἀνακάλυψε σ' αὐτά, λίγα μὲν, σημαντικὰ ὅμως ἔγγραφα τῶν Προβεντιτόρων Ἁγ. Μαύρας, Κερκύρας καὶ Πάργας, στὰ ὁποῖα, μὲ τὴν ἐξελεγμένη ἀκρίβεια καὶ τὴν ψυχρὴ παρατηρητικότητά τῶν κρατικῶν ὀργάνων, περιγράφονται περιστατικὰ τῶν τελευταίων μηνῶν τῆς ζωῆς τοῦ Ἁγίου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα προβάλλει, περισσότερο τώρα ἀκτινὸβολη καὶ ἀνάγλυφη, ἡ μεγάλη αὐτὴ χριστιανικὴ καὶ ἐθνικὴ φυσιογνωμία. Ἡ ἐπιθυμία περισσότερο τῆς ἐκλαίκευσης τῶν πρόσφατων αὐτῶν στοιχείων, εἶνε ἐκεῖνο πού μὲ κάνει ν' ἀσχοληθῶ καὶ ἐγὼ μὲ τὸν «γνωστὸν Καλόγηρον Κοσμᾶ», ὅπως συνηθίζουν νὰ τὸν ὀνοματίζουν οἱ Προβεντιτόροι τῆς Δημοκρατίας, μὲ τὴ σκέψη ὅτι, ἂν δὲν πρόκειται νὰ πῶ κάτι καινούργιο, τουλάχιστο νὰ προσπαθῆσω νὰ ὠφελῆσω ὅσους δὲν εἶχαν τὴν εὐκαιρία ἢ δὲν ἔχουν τὴν ὄρεξη νὰ πάρουν στὰ χέρια τους τὰ «Ἡπ. Χρονικά» τοῦ 1940, στὰ ὁποῖα δημοσιεύονται τὰ ἔγγραφα αὐτά, πού εἶνε τοῦ Ἀπρίλη καὶ Μάη τοῦ 1779, τῆς μοιραίας αὐτῆς γιὰ τὸν Ἅγιο χρονιαῖς».

Καὶ παρακάτω (σελ. 78) :

«Δὲν ἔχω, δυστυχῶς, στὴ διάθεσή μου ὅλα ἐκεῖνα τὰ γραπτά, πού θὰ μοῦ ἦταν ἀναγκαῖα, γιὰ νὰ προσπαθῆσω νὰ ἀναδημιουργήσω καὶ στὶς γραμμὲς αὐτὲς τὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα πού περιτύλιγε τὸν γοητευτικὸ καὶ πειστικὸ ἱεροκήρυκα στὰ κηρύγματά του. ...Μ' ὅλα ταῦτα, ἂν ἀποφασίζω νὰ τὸ κάνω, εἶνε γιὰτὶ πιστεύω, ὅτι «αἰσθάνομαι» κάπως τὸν Ἅγιο Κοσμᾶ. Τὸν νοιώθω δηλαδὴ περισσότερο μὲ τὴν καρδιά, παρὰ μὲ τὸ μυαλό· περισσότερο στοχαστικά, παρὰ ἀκαδημαϊκὰ· περισσότερο ζωγραφικά, παρὰ ἱστορικὰ καὶ περιγραφικά».

Αὐτὸς ἦταν ὁ Σαλαμάγκας — καὶ ἔτσι δούλευε καὶ ἔγραφε. Κι ὡστόσο, αὐτὸν τὸν σεμνότατο, τὸν ἥσυχο καὶ ἀπόμερον ἄνθρωπο, τὸν ἀποξεχασμένον στὴν ἐρημίᾳ

1. "Ο. π. σσ. 52 καὶ 53.

2. "Ο. π. σελ. 38.

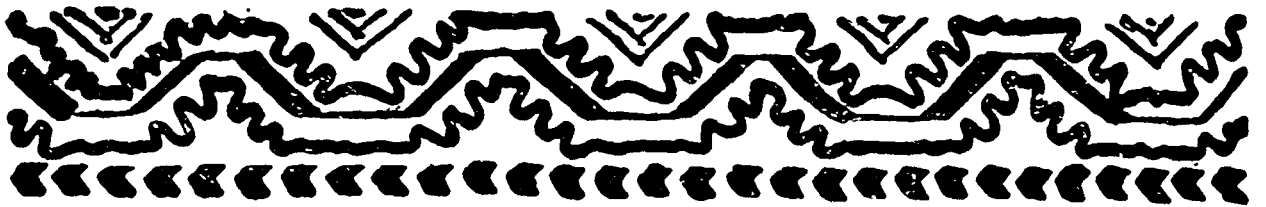
του και στις μελέτες του, τόν τόσο άθόρυβον στην πνευματική προβολή του, αυτόν ίσα-ίσα βρήκαν, στα 1959, οι πνευματικοί κήσσορες τῆς πρωτεύουσας να φέρουν στο θλιβερό προσκήνιο τῆς θορυβώδους επικαιρότητας. Δεν καταδεχόμεσθε να τὸ γράψουμε ἀπὸ μοναχοί μας. Και ἀντιγράφουμε ἐδῶ ἀρθρίδιο με τὸν τίτλο: «Ἐξη πρόσωπα ζητοῦν συγγραφέα...» ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Ἀμυμώνη», πὺ ἔβγαине τότε στ' Ἀνάπλι (τεῦχος 7, φθινόπωρο τοῦ 1959):

«Ἡ ἑξαμελής Ἐπιτροπὴ Κρατικῶν Βραβείων, ἀναζητοῦσα συγγραφέα βιβλίου ταξιδιωτικῶν ἐντυπώσεων γιὰ νὰ τοῦ ἀπονείμει τὸ σχετικὸ Α' Κρατικὸ Βραβεῖο, τὸν βρῆκε (μάλιστα! μάλιστα!) στὸ πρόσωπο τοῦ Ἡπειρώτη λογογράφου κ. Σαλαμάγκα, βραβεύοντας ...τὴν ποιητικὴ του συλλογὴ «Τοπία καὶ Χρονικά»!!! Τὸ σκάνδαλο ἀποκαλύφθηκε ἀπὸ νέο λογοτεχνικὸ περιοδικὸ τῶν Ἰωαννίνων — καὶ εἶναι, νομίζουμε, πολὺ δύσκολο νὰ μείνει ἀσχολίαστο. Γιατί, ἂν ὄχι τίποτ' ἄλλο, δείχνει τὴν ἐπιπολαιότητα μετὰ τὴν ὁποία ἀπονέμονται τὰ βραβεῖα τοῦ Κράτους... Τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς δὲν θὰ ἐδιάβασαν, ἀσφαλῶς, τὸ βραβευθὲν βιβλίον τοῦ κ. Σαλαμάγκα καὶ τὸ κατέταξαν στὴν κατηγορία τῶν ταξιδιωτικῶν ἐντυπώσεων, παρασυρθέντα ἀπὸ τὸν τίτλο του «Τοπία καὶ Χρονικά»... Μάταια ἢ «Ἐπιτροπὴ» προσπάθησε, μετὰ ἀσθενεῖς δικαιολογίες, νὰ σκεπάσει τὴν οὐρανομήκη αὐτὴ γκάφα τῆς. Τὰ πράγματα μιᾶνε μόνον τους... Οὔτε μπορεῖ νὰ εὐσταθήσει ἢ «κουκουλωτικὴ» δικαιολογία, ὅτι μετὰ τὰ «Τοπία καὶ Χρονικά» βραβεύτηκε τὸ σύνολο τοῦ λαογραφικοῦ ἔργου τοῦ κ. Σαλαμάγκα. Γιατί ἄλλο λαογραφικὸ ἔργο καὶ ἄλλο ταξιδιωτικὴς ἐντυπώσεις»...

Ὁ ταλαίπωρος Σαλαμάγκας, πὺ ποτέ του δὲν εἶχε ζητήσει τὴν δημόσια προβολή, ὅταν μάλιστα γίνεται μετὰ τόσο ἀχαρακτήριστο τρόπο, ἦταν ἀθῶος τοῦ αἵματος — καὶ καταπικράθηκε: τὸν εἶχαν βραβεύσει γιὰ νὰ τὸν πληγώσουν θανάσιμα σὲ ὅ,τι πιὸ ἱερὸ καὶ ἀπαραβίαστο ἔτρεφε μέσα του: στὴ σεμνότητα καὶ στ' ἀθόρυβο ἦθος του! Ἡ ὅλη αὐτὴ ἱστορία τοῦ εἶχε στοιχίσει πάρα πολὺ. Δὲν ξέρω μάλιστα, ἂν δὲν τὸν ἔστειλε καὶ μιὰν ὥρα πρωτύτερα πέρα, στὸν τάφο...

Στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ, δὲν εἶναι ἢ πρώτη φορά, πὺ ἕνας φιλότιμος ἄνθρωπος πληρώνει τίς ἀμαρτίες τῶν ἄλλων...

ΕΥΡΙΠΙΔΗ ΣΟΥΡΑΑ, Παιδαγωγού

In Memoriam

Ο ΠΑΤΡΙΔΟΓΝΩΣΤΙΚΟΣ ΟΙΣΤΡΟΣ ΤΟΥ ΤΑΚΗ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

Ἄνταποκρινόμενος εἰς τὸ μνημόσυνον προσκλητήριον ἀγαπητῶν φίλων τῆς θρυλικῆς πρωτευούσης τῆς Ἡπείρου μας, προσέρχομαι ὡς εὐλαβικὸς προσκυνητῆς στὴ μνήμη τοῦ ἀλησμόνητου Ἡπειρολάτρη Τάκη Σαλαμάγκα.

Ἡ μετ' αὐτοῦ φιλία καὶ γνωριμία μου χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ μαθητικὰ χρόνια μας εἰς τὴν γεραρὰν Ζωσιμαίαν Σχολήν, καὶ ἡ ζωντανὴ αὐτὴ θύμισή μου, σὰν ἓνα θαμπὸ σύννεφο, πού, μέσα στὴν ἄγχα τοῦ δειλινοῦ, μαγεύει καὶ τὴν ὥρα αὐτὴ τὴν ψυχὴ μου, χάθηκε πίσω ἀπὸ τὸ Μιτσιέλι, ἐνῶ ἓνα συγκλονιστικὸ ἡμίφως μακρυνῶν εἰκόνων προβάλλει μέσα στὸν θολὸ χῶρο τῆς συνείδησής μου.

Μέσα δηλαδὴ στοῦ ἀνηλέητου χρόνου τὸ διάβα, ἀντικρύζω καὶ τώρα τὴν Μορφή του μὲ μιὰ νοσταλγία, πού γιγαντώνει τοὺς ἴσκιους τῶν περασμένων καὶ μοιάζει σὰν κάποιον ὄνειρο Πατριδογνωστικὸ, πού μοῦ ἐπιτρέπει νὰ σεργιανίσω μαζύ Του στὰ Παληὰ Γιάννινα, καὶ νὰ ἀκούσω κάποιον τραγούδι παληό, ἐνῶ τὰ μάτια μου θὰ ὑγραίνονται ἀπὸ τὸ δάκρυ τῆς νοσταλγίας τῶν περασμένων.

Τὰ Γιαννιώτικα Ἱστορικὰ Μελετήματά Του (τρεῖς ἐνθυμήσεις τῶν ἐτῶν 1579, 1586, 1630), σὰν μιὰ ἀνατύπωση τῶν ὄσων γύρω ἀπὸ τὰ Ἱστορικὰ Γιάννινα εἶχε δημοσιεύσει κατὰ καιροὺς στὴν Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, ἦταν ἓνα ἀληθινὸ σκίρτημα τῆς ψυχῆς του μέσα στὲς θυμωνιῆς τῶν ἀναμνήσεων γύρω ἀπὸ τὰ Παληὰ Γιάννινα, ἦταν μιὰ γοητεία πού τὸν ἔδενε νοσταλγικὰ μὲ τῆς γενέθλιας Γῆς του τὴ θύμησή καὶ τοῦ κρατοῦσε ἀναμμένη τὴν φλόγα του τὴν Πατριδογνωστικὴ.

Ὁ Σαλαμάγκας μὲ τὰ κατὰ καιροὺς γραπτὰ του δημοσιεύματα ἐλάτρευε τῆς γενέθλιας Γῆς του τὴν ἱστορίαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῆς καθὼς καὶ κάθε τι πού εἶναι δικό τους.

Τὰ ἄδολα αἰσθήματά του, ἡ σεμνότης του, ὁ ἔρωτας γιὰ τὴ δουλειά του, καὶ ἡ μελετημένη σκέψη του τὸν ἀνέδειξαν ἓνα διακεκριμένον Συγγραφέα Πατριδογνωστικῶν ἐρευνῶν.

Πολλὲς φορές, μὲ τὴ συχνὴ ἀλληλογραφία μας, τοῦ ἔσφιξα καὶ ἀπὸ μακριὰ τὸ χέρι γιὰ τὴν συγκίνηση πού χάριζε μὲ τοῦ Πατριδογνωστικοῦ οἴστρου του τοὺς στοχασμοὺς πού ἦταν ἡ χαρὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ ψυχικοῦ του κόσμου, ἦταν ἡ πραγματικὴ ἀπολυτρωτικὴ Πατριδογνωστικὴ ἐπίζησίς του.

Σὲ κάποιον μάλιστα γράμμα του, γραμμένο στὲς 19 — 11 — 1956 — καθὼς τὸ ἀνασύρω ἀπὸ τὸ Παιδαγωγικόν μου Ἀρχεῖον — γράφει τὰ ἑξῆς γιὰ τὴν πρώτη γνωριμία μας στὴν Γεραρὰ Ζωσιμαία, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ δημοσίευσμά μου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὸ Ἡπειρωτικὸν Μέλλον καὶ ἀναφερόμενον εἰς προσκύνημα τῆς ταπεινότητός μου εἰς τὴν Γεραρὰν Ζωσιμαίαν Σχολήν.

«Σᾶς θυμᾶμαι — λέγει — κι' ἄς μὴ γνωρίζομεστε. Εἴσαστε θορῶ σὲ μεγαλύτερη ἀπὸ μένα τάξη. — Σᾶς θυμᾶμαι — νά... στηριγμένον στὴν σιδερένια κιγκλιδωτὴ πόρτα τῆς Ζωσιμαίας, καὶ ἐπειδὴ κάποιος μὲ ἔσπρωξε, πῆρα τὸ χέρι σας γιὰ τὸ χέρι κάποιου συμμαθητοῦ μου καὶ τὸ ἄγγιξα φιλικά.

Ντράπηκα γιὰ τὴν χειρονομία μου αὐτὴ ἀντικρύζοντας τὸ πρόσωπό σας, ἡ εἰκόνα ὅμως αὐτὴ εἶχε μείνει ζωρὴ καὶ εἶναι ἀκόμη ζωηρότατη στὴ θύμησή μου.

Γιατί;

Οὔτε κι' ἐγὼ ξέρω».

Παληές θύμησες τῆς ἐφηβείας του σὰν ἄρωμα τῆς ὠραίας του ψυχῆς, τὴν ὁποίαν, μέσα στὸ διάβα τῶν δεκαετηρίδων τῆς συγγραφικῆς του δράσεως, πυρπολοῦσε ἢ ἀναπόληση γύρω ἀπὸ τὰ Παληὰ Γιάννινα.

Ὅλα δηλαδὴ τὰ γραπτὰ του δοκίμια τὸν ἐμφανίζουν ὡς νοσταλγὸν τῶν περασμένων τῆς θρυλικῆς πρωτευούσης τῆς Ἑπείρου μας τῆς πνιγμένης μέσα στοὺς θρύλους καὶ τὲς παραδόσεις.

Τὰ Παληὰ Γιάννινα παρέμειναν τὸ ἀπέραντον θέατρον τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ πόνου του, ἐνῶ ταυτόχρονα ἄφηνε τὴν φαντασία του νὰ λουσθῆι στὸ ἀσημόνερο τῆς λίμνης τῆς Κυρὰ — Φροσύνης.

Αἱ θύμησές του γύρω ἀπὸ τὰ Παληὰ Γιάννινα — μέσα στὸν οἴστρο του τὸν Πατριδογνωστικὸ — στοίχειωναν τὴν ψυχὴ του μὲ μαγεία καὶ ξαναζοῦσε ἱστορικὰ ὀράματα ποὺ ἀναδίδονταν λιανοτρέμουλα καὶ φωσφοριστά, καθὼς ἔρριχνε κάποια πέτρα στὸ βυθὸ τῆς ἱστορικῆς μνήμης Του.

Μὲ ἄλλα λόγια!

Ὁ Πατριδογνωστικὸς οἴστρος του ἦτανε ἀκατάπαυστη συνομιλία τῆς ψυχῆς του μὲ τοὺς καῦμους τῶν Γιαννίνων καὶ μὲ τὰ βάσανα τῆς Ἑπείρου μας.

Καὶ συνοψίζοντες τὸ ἔπος τῆς Πατριδογνωστικῆς του μελωδίας, παρατηροῦμεν τὰ κάτωθι.

I I

Καθὼς δηλαδὴ ἐρευνοῦσε παληὰ δευτέρια, θρύλους καὶ παραδόσεις, ξανάφερνε στοῦ λογισμοῦ του τὰ πέρατα τὴν ἐποχὴ τῶν Παληῶν Γιαννίνων, ποὺ ἡ θύμησή του γι' αὐτὰ σιγόλαμπε σὰν φτωχικὸ ἀγιοκέρι ποὺ ἡ ἀδύναμη φλόγα του φώτιζε τὸ μονοπάτι τῆς συγγραφικῆς του δράσεως, ἐνῶ ξέψυχα ὀλοπόρφυρα δειλινὰ πεθαίνανε στὸ σίμωμα τῆς νύχτας, καὶ τῆς Παμβώτιδος τὰ ἀκύμαντα μουρμουρίσματα ἀργοχάϊδευαν τὴν φαντασία του, μέσα στοὺς περιπάτους ποὺ ἐπιχειροῦσε γιὰ νὰ ξαναζήση τῶν Παληῶν Γιαννίνων τὴν ἱστορία.

Καὶ γιὰ νὰ ὀλοκληρώσωμε.

I I I

Ὁ Σαλαμάγκας ὑπῆρξε ὁ ψαλμωδὸς τῶν ἱερωτέρων πτήσεων τῆς ψυχῆς του γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς θρυλικῆς πόλεως τῶν Γιαννίνων, καὶ ἡ παροῦσα προσφορά στὴ Μνήμη Του ἀποτελεῖ ἓνα χρέος ἐπιβεβλημένον καὶ τῆς ταπεινότητός μας, παράλληλα πρὸς τὰ ἀφιερῶματα πνευματικῶν φίλων τῆς Ἑπειρωτικῆς πρωτευούσης.

Ὁ Πατριδογνωστικὸς οἴστρος τοῦ Σαλαμάγκα καὶ ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν Γενέθλιαν Γῆ του, ἦτανε τὰ κίνητρα τῆς συγγραφικῆς του δράσεως, τὰ Παληὰ δὲ Γιάννινα δὲν ἦτανε γι' Αὐτὸν τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ψαλμωδία τῆς ψυχῆς του.

Αὐτὴ — κατὰ τὴν ἀποψη τῆς ταπεινότητός μας — εἶναι ἡ Πατριδογνωστικὴ ἀξία τοῦ Συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ ἀλησμόνητου Τάκη μας.

(Χῶρος καὶ ἀτμόσφαιρα τῶν Ἰωαννίνων—
ἐν' ἀπ' τὰ θέματα ποὺ φωτογράφιζε ὁ
Δ. Σαλαμάγκας)

Ὁ Περιπλανώμενος Ἰουδαῖος

— Κύριε !..
ἡ ἀνθισμένη ντάλια,
σφράγισε
τὴν πορεία τῆς ἀνοιξης.
Τὸ βασίλειο
τῶν νεκρῶν φύλλων,
ἀπλώθηκε.
— Κύριε ! Κύριε !..
τέφρα καμίνου.

Τὸ βιβλίο,
ἔκλεισε τώρα
σὲ χειροπέδες,
τις ὀρμές
τις ἀτίθασες.

Τὰ δέντρα,
— Κύριε, Κύριε !..
μ' ἐγκαρτέρηση ντύνονται
τὸ χιτῶνα
τῆς γύμνιας.

Ξεχάσαμε, πὲς
τοῦ πελαργοῦ
τὸν παιάνα.
— Κύριε, Κύριε !..
ἓνας χιονάνθρωπος,
χάραξε
στὸν ὀρίζοντα,
τὴν παρουσία τοῦ ῥίγους.

— Κύριε !..
Ἡ καμπάνα,
βουβὴ συλλογιέται,
σκυμμένη, στὰ φύλλα
ἡμεροδείκτη.
— Κύριε !..
— Ἄς σταθοῦμε !..
ἄς εἶναι καὶ λίγο !..

Ἕνα σήμαντρο,
μετράει
τις στιγμές τῆς ἀπόγνωσης.

— «Περιπάτει !.. Περιπάτει !..»

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

ΤΑΚΗ ΤΣΙΑΚΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Μὲ τὸν Δημήτρη Σαλαμάγκα γνωρισθήκαμε σὰν συνεργάτες τῶν αὐτῶν ἡμερίδων καὶ περιοδικῶν. Μ' εἶχαν ἐλκύσει ἀπὸ ἑνωρὶς οἱ ἀπασχολήσεις του γεμᾶτες ἡρεμία καὶ φῶς. Τὴν ἡρεμία τὴν εἶχε ἀπὸ χριστιανικὴ κληρονομιά. Τὸ φῶς ἐπήγαζεν, ὠραῖο καὶ γαληνὸ μὲ ἀναλαμπές καὶ ἰριδισμοὺς ἐξαισίου νόστου, ἀπ' τὴν ψυχὴ του. Φῶς μιᾶς ψυχῆς εὐαίσθητης, ρωμαντικῆς, εὐγενικῆς, πολιτισμένης.

« Ἡ γνώμη μου εἶναι, ἐντιμότητα κύριε, πῶς δὲ χρωστᾶμε μοναχὰ τὶς γνώσεις, τὴν τέχνη, τὸ δίκαιο στὸν πολιτισμό, μὰ καὶ τὸ αἶσθημα τῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς ποίησης δημιουργεῖται καὶ παίρνει ζωὴ ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ πολιτισμοῦ μας».

Ταιριάζουνε τόσο πολὺ τοῦτα τὰ λόγια τοῦ Τουργκένιεφ γιὰ τὸν ἀξέχαστό μου φίλο.

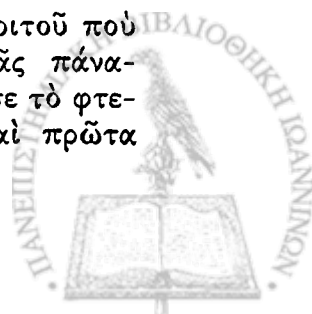
Πραγματικὰ ὁ Δημήτρης Σαλαμάγκας παρουσιάσθηκε στὰ γράμματα πολιτισμένος καὶ εὐγενής. Ὡς πρὸς τὴν τέχνη του, ἡ μελέτη καὶ ἡ ἀντιπαραβολὴ τῶν κλασικῶν, Ἑλλήνων καὶ Λατίνων (ἡ ἐπιστήμη του — τὰ Νομικὰ — συνέβαλε πολὺ σ' αὐτό), καθὼς καὶ μιὰ μεθοδικὴ παρακολούθηση τῆς ἐξελίξεως τῆς ξένης καὶ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, συνέθεσαν τὸ πλούσιο πνευματικὸ ὕλικό ποὺ ἀφομοιώθηκε κι' ἔθεμελίωσε τὸν ἀκριβὸ πνευματικὸ του χαρακτήρα. Γιὰ τὴ γραφὴ του, εἶχε συντελεσθῆ στὸ ὑποσυνείδητό του ὁ δύσκολος διαχωρισμὸς τοῦ περιττοῦ καὶ τοῦ ἀρκετοῦ τῆς ἀφειδώλευτῆς μας γλώσσας, ποὺ κάθε της μορφὴ σὲ παρασύρει, ἂν δὲ μπορῆς. Ποὺ ἡ ἐπιστήμη του, πλατεῖα καὶ φιλοσοφημένη καὶ σοφὴ, μεταχειρίζονταν ἀλλοιῶς κι' ἐστήριζε σ' ἄλλα σημεῖα τὸ κάλλος. Κι' ἔμεινε λάτρης, θαυμαστῆς τοῦ κάθετου φωτός ποὺ περιλούει τὰ πράγματα γυμνά στὶς ἀρχικὲς συλληπτικὲς μορφές τους.

Κατεῖχε ὡς τόσο καὶ χειρίζονταν μ' εὐλυγισία τὸ μυστικὸ τοῦ ὀδηγούμενου αἰσθήματος στοὺς χώρους τοὺς περίσσια κι' ἐξ ἀνάγκης λυρικοὺς, μακρὰ πρὸ πάντων ἀπὸ τὶς αἰχμὲς ὑπερβολῶν καὶ παραισθήσεων κι' «ἐνδυμάτων». Ἔτσι εἶχε τὴ μεγάλην αἴσθηση τοῦ καλλιεργημένου ἀπλοῦ καὶ τῆς μαγνητικῆς τοῦ πρᾶου τοῦ ὕφους. Ἀκόμα καὶ σὲ κεῖνες τὶς ὀλίγες του στιγμὲς πολλοῦ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ τὶς πολλὲς μεγάλης λύπης, κι' ἐκεῖ, ὁ Δημήτρης Σαλαμάγκας διατηρεῖ τὸ σχῆμα καὶ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς τοῦ ὠραίου του λόγου.

Κρατῶ ἀρκετὰ θυμητικὰ τέτοιων στιγμῶν, ποὺ ἡ βιαστικὴ κι' ἀσθμαίνουσα γραφὴ τὰ ὑπογραμμίζει, μὰ πουθενὰ δὲν εἶδα μιὰ παρέκκλιση εἴτε καὶ μιὰ παραλλαγὴ.

Δὲν τὸ θυμοῦμαι ποῖος ἀπὸ τοὺς δυὸ πρωτόγραφε (μᾶλλον ἐγώ). Μὰ εὐθὺς τὰ γράμματά μας ἔγιναν πυκνά. Κι' ἦταν χαρὰ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ὅσων μᾶς πλησίαζαν συνεχῶς, τόσο ποὺ γίναμε ἀδελφοποιοὶ προτοῦ συναντηθοῦμε. Καθὼς συναντηθήκαμε, δώδεκα χρόνια ἴσως μετὰ, μείναμε σιωπηλοὶ κι' ἐκστατικοί, χαϊδεύοντας τὰ ἀνάγλυφα χαρακτηριστικὰ τὰ χαραγμένα ἐντὸς μας.

Τώρα, τί λόγους ἄραγε νὰ πῶ γιὰ τὴ μεγάλη μνήμη τοῦ ἀδελφοποιοῦ ποὺ νὰ γεμίζουν τὸ κενὸ ἀπ' τὸν θάνατό του; Μὲ τί γλυκαίνεται ὁ χαμὸς μιᾶς πάναγνης κι' ὠραίας καρδιάς; Μὲ τί μιᾶς αἰσθηματικῆς ψυχῆς ποὺ τὴν δонуῖσε τὸ φτερό τῆς πεταλούδας; Μὲ τί μιᾶς ὑπαρξῆς ποὺ ἀγάπησε πολὺ (πρῶτα καὶ πρῶτα

τὸ Θεό) καὶ ζοῦσε μὲ τοὺς θρύλους καὶ τοὺς ἔδωσε ζωή; Καὶ μᾶς τοὺς ἄφησε ἔτσι, ζωντανὰ πουλιά — κορυδαλοῦς, στὰ Γιάννινα του; Μὲ τί μιᾶς ἀγκαλιᾶς πού ἀγκάλιασε ὅπως ἤχος, ὅπως μουσική, τίς ἱστορίες τοῦ τόπου; Καὶ μιᾶς ἀνάσας πού εἶχε γίνει θυμιατό;

Μ' ἄνθη σὲ χάσματα σεισμοῦ. Μὰ λέω δὲν εἶναι τόσα καὶ καθὼς ἔπρεπε χλωρὰ γιὰ τὴ μεγάλη μνήμη τῆς πιὸ γαληνῆς μορφῆς τῶν ἠπειρωτικῶν γραμματῶν τοῦ καιροῦ.

Πέρασε πολυτάραχος, συννεφιασμένος καὶ σκληρός. Ἀξίζει ἐδῶ ἓνα παραμῦθι: «Στὶς ὄχθες τῆς Παμβώτιδας καὶ στὴ γαλάζια πόλη τῶν Γιαννίνων, καὶ πιὸ πολὺ στοὺς δρόμους καὶ στὶς γειτονιές, ζοῦσε ἓνας ἄρχοντας ὄνειροπόλος κι' εὐσεβής. Εἶχε βαδίσει μὲ τὸ νοῦ καὶ τὴν ψυχὴ τοὺς Ἅγιους Τόπους. Εἶχε προσευχηθῆ στὸν Γολγοθᾶ. Ἦξαιρε ἀπ' ἔξω κι' ἀνακατωτὰ κάθε σοκάκι τῆς παλιᾶς Ἱερουσαλήμ. Καὶ κοινωνήσει — ἓναν καιρὸ — στὴν ἐκκλησιά, στὸν Ἅγιο Τάφο. Γι' αὐτὸ ἦταν πάντα ταπεινός, ἄγνός καὶ πάντα ὠραῖος.

Γιόμιζαν σκόνη οἱ γειτονιές. Περπάταγε κι' ἀνάπνευγε καὶ χαίρονταν τὴ σκόνη. Κάποτε τραγουδοῦσε ἔτσι σιγά, δὲν ξαίρω πῶς. Λένε κουβάλαγε τὴ σκόνη ἀπὸ τοὺς δρόμους. Λένε πῶς εἶχε κάποιον χωνευτῆρι, στὸ παλιὸ τὸ ἀρχοντικό του, μυστικό. Τὸ ἀρχοντικό: Γεωργίου Β, 27. Τὸ ξαίραν ὄλοι κι' ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, κι' ἀπ' τὴν Ἑλλάδα πιὸ μακριά. Πάταγε ἐκεῖ τὴ σκόνη καὶ τὴ ράντιζε, ἱερὸ νερὸ καὶ δρόσο ἀπὸ τὴ λίμνη, κι' ὡς τὸ πρῶτὴ τὴν ἔκανε ἀσημιά. Κόκκινο χῶμα τόβγαζε φλωρί. Μὲ τὸ φλωρί εἶχε πλάσει ἅγιους ἀνθρώπους, σεμνοὺς ἀνθρώπους καὶ σοφοὺς. Μπορεῖ καὶ νὰ ξεκόλλησε τοὺς ἅγιους τοῦ μοναστηριοῦ μιὰ νύχτα ἀπὸ τὴ νῆσο. Καὶ μὲ τὸ ἀσῆμι, Γιώργηδες, Κοσμάδες καὶ Σκυλόσοφους, Κυράδες κι' Αἱ Γιάννηδες. Καὶ πιὸ φτηνοὺς, Μπαντίδους, Καραμπέρηδες. Καὶ πιὸ φτηνοὺς ἓνα σωρὸ ἀπὸ τὰ Ἰσνάφια τῶν παλιῶν καιρῶν. Ἔκανε κι' ἀπὸ χάλκωμα δαιμόνους τῆς Ἀρβανιτιᾶς. Ἔκανε τὸν Ἀλῆ, τὴ Χάμκω, τὸν Βελῆ Πασᾶ, καὶ τὴ Βασιλικὴ καὶ τὴ Φροσύνη. Τοὺς ἔπνιξε στὴ λίμνη, μόνο αὐτοὺς, γιὰ ν' ἀπομείνη ἐλεύθερο τὸ γένος.

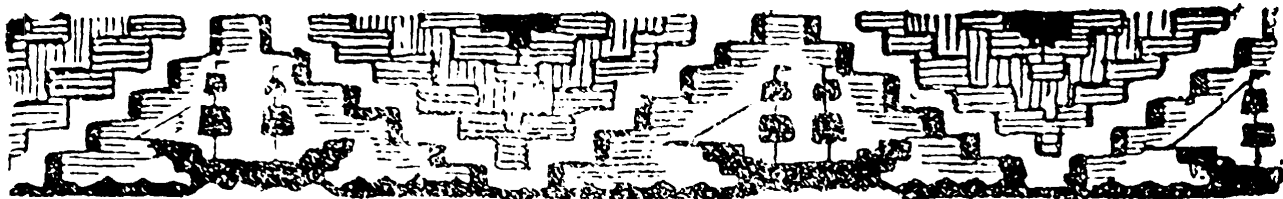
Ἄλλοῦ στεκόνταν κι' ἔστηνε τὸ ἀφτὶ στὰ δέντρα τῶν περιβολιῶν κι' ἄλλοῦ κυνήγαε ἴσκιους. Τί μὲ γεμάτους ἥλιους, τί καὶ μ' ἀχαμνοὺς. Τί καλοκαίρι, τί χειμῶνα. Τί σύννεφο, τί χιόνι, τί βροχή. Τί μὲ φεγγάρι, τί μὲ λιγοστὲς φωτιές ἀπὸ τὰ παραθύρια κι' ἀπ' τίς πόρτες. Κι' ἔπειτα τραγουδοῦσε ἓνα συρτὸ πού χόρευαν σὲ γλέντια καὶ σ' ἀποκριές καὶ χάνονταν ἀπ' τίς γωνιές, γιὰ νὰ ξαναφανῆ τὴν ἄλλη μέρα».

Νάτος ὁ Σαλαμάγκας, ἄνθρωπος ψυχῆ, θεοφοβούμενος σεμνός, αἰσθαντικός, ὄνειροπόλος. Τοῦ ὄνειρου νυχτοβάτης πλαστοουργός, τραγουδιστής, ἀφηγητής, ἐρευνητής καὶ πάντοτε ὁδοιπόρος.

Δικὰ του εἶναι τὰ Γιάννινα, πού βρίσκουμε καὶ ζοῦμε τόσο ζωντανὰ στοὺς θρύλους, στὶς ἀχλές, στὶς ἱστορίες, στὶς προσευχές, σὲ στίχους, σὲ περιγραφές καὶ σὲ ἀφηγήσεις. Δικὰ του, σὰρκα του καὶ ὀστᾶ, ψυχὴ κι' εὐχὴ του.

Νὰ καὶ γιὰ τὸ τοῦ ἀξίζανε οἱ τιμές — γιὰ τὸ τοῦ ἀξίζουν. Γιὰ τὴν θὰ μείνη πεθαμένος ζωντανός. Μὲ τ' ὄνομά του χαραγμένο σὲ πλατὺ καὶ σὲ ψηλὸ μάρμαρο καὶ τῶν νέων Γιαννίνων, μὲ γράμματα μεγάλα καὶ χρυσᾶ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

ΤΑΚΗ ΔΟΞΑ

ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ: ΠΡΟΒΟΛΗ ΚΑΙ ΗΘΟΣ

Θυμάμαι τὸν «πολιὸ» συνάδελφο. Ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους, καὶ σημαντικώτερους, πνευματικούς ἀνθρώπους πὺ γνώρισα ἀπὸ κοντὰ στὰ Γιάννινα, ὅταν ἔκαμα τὴν «παρθενική» μου ἐπίσκεψη γιὰ τὸ «ἔτος Παλαμᾶ». Κι' εἶχα τὴν τιμὴ καὶ τὴν χαρὰ νὰ μάθω τοὺς δρόμους τῆς Ἑπειρώτικης πρωτεύουσας καὶ τὴν ἱστορία τοῦ τόπου μὲ τὴ φωτισμένη του συντροφιά. Πολύπλευρος ξεναγός, μειλίχιος ἀνθρώπος, μελετητῆς καὶ θαυμαστής σὲ ὅ,τι ἀναφερόταν στὴν πόλη τῆς Κυρά—Φροσύνης, μὲ γέμιζε μὲ τὶς γνώσεις του καὶ μὲ τὴν καρδιά του.

Δὲν θὰ ξεχάσω τὸ δέος ποὺ νιώθω περπατώντας δίπλα του κι' ἀκούγοντάς τον ν' ἀνασέρνει ἀπ' τὸν ἐσωτερικὸ καὶ πνευματικὸ πακτωλὸ του κάθε χρήσιμη πληροφορία καὶ κάθε ὠραῖο αἶσθημα. Ἦταν ἀπ' τοὺς λίγους τῆς ἐλληνικῆς Ἑπαρχίας πὺ δὲν τοὺς εἶχε διαβρώσει ἡ κραυγαλέα μικρότητα. Τὸν ἔβλεπα ἀνάλαφρο, πάνω ἀπ' τὴ γῆ πὺ πατούσαμε, κι' ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους πὺ μᾶς χαιρετοῦσαν. Δὲν εἶχε νὰ ξεστομίσει τίποτα «ἐναντίον κανενός». Σὰ νὰ μὴν εἶχε κανένα παράπονο, σάμπως νὰ τοῦ εἶχαν πάντα ἔρθει ὅλα βολικά καὶ στὴ ζωὴ καὶ στὴν τέχνη.

Κάθισα καὶ τὸν μελέτησα, μαζεύοντας μιὰ—μιὰ τὶς ἐντυπώσεις μου γιὰ τὰ τὶς κάμω κρίσεις. Ὅπως βιάδιζε χωρὶς νὰ στενοχωρεῖ τὸ χῶμα, ἔτσι ἔβλεπα καὶ τὸ χαρακτῆρα του. Καὶ δὲν ἦταν μόνο ἡ εὐαισθησία τοῦ στοχαστῆ καὶ τοῦ ποιητῆ πὺ προσέχει μὴν ἐνοχλήσει καὶ μὴν ἐνοχληθεῖ. Ἦταν τὸ ἦθος τοῦ Δημήτρη Σαλαμάγκα πὺ στεκόταν χωρὶς πόρους καὶ χωρὶς εὐέλκτες κινήσεις. Ἀκριβῶς, τὸ ἦθος τοῦ πραγματικοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου πὺ ξέρει τὴν ἀποστολὴ του καὶ τὴν τιμᾶ μένοντας ἀδιάσειστα στὸ ὕψος τῆς.

Στὸ θαυμάσιο κύκλο τῆς «Ἑπειρωτικῆς Ἑστίας», πὺ τὸν περίζωνε μὲ δίκαιο καμάρι, ὁ Σαλαμάγκα κρατοῦσε τὴν περίοπτη θέση τοῦ δάσκαλου τῆς Ἀγάπης. Κοίταζα συχνὰ τὴ μορφή του. Καὶ σὲ κάθε τῆς ἔκφραση ἔβλεπα τὴν ἴδια του τὴν ψυχὴ. Ὁ ἀδιάβλητος δὲν εἶναι πάντα καλὸς καὶ ποτὲ σχεδὸν μετριοπαθῆς. Ἐκεῖνος εἶχε μιὰ ἀπέραντη ἀγαθότητα καὶ κοκκίνιζε ὅταν ἔδειχνα τὸ θαυμασμό μου γιὰ τὸ ἔργο του. Αὐτὴ τὴν πληρότητα δὲν νομίζω ὅτι τὴν ἐξασφαλίζει ἡ ὀλοκλήρωση τῆς πνευματικῆς φυσιογνωμίας, ἀλλὰ κάτι ἄλλο: ἡ συνειδησιακὴ ἀκεραιότητα. Ὅ,τι δηλ. οἰκοδομεῖ τὴ σεμνὴ παρουσία, ὥστε κι' αὐτὸς ὁ «φτασμένος» νὰ ἐπιβάλλεται μὲ τὴν ἀναγνώριση τῶν τρίτων.

Ἐνα τέτοιο βέβαια προσὸν εἶναι ἐλάττωμα στὴν ἐποχὴ μας καὶ ὁδηγεῖ καμμιὰ φορὰ σ' ἐπιζήμια ἀποτελέσματα. Ἐτσι, ὅπως ἄκουσα ἀπὸ εἰλικρινῆ συναδελφικὰ χεῖλη, συνέβη καὶ μὲ τὸ Σαλαμάγκα. Γιατί, ὅταν ξεσηκώθηκε ὁ ἀνάρμοστος κεῖνος θόρυβος ἐξαιτίας ἐνὸς κρατικοῦ βραβείου πὺ τοῦ ἀπονεμήθηκε γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ του προσφορά, πληγώθηκε τόσο πολὺ τὸ ἦθος του κι' ἡ καρδιά του, πὺ τελικὰ ὁδηγήθηκε πρὶν τῆς ὥρας του στὸ θάνατο! Καὶ μόνο μ' αὐτὸ τὸ στοιχεῖο τῆς θυσίας ὀφείλουμε νὰ συμπεράνουμε σὲ ποιά κορφὴ εἶχε φτάσει ἡ ψυχικὴ συγκρότηση τοῦ ἀλησμόνητου πατριάρχου τῶν νεώτερων Ἑπειρωτικῶν Γραμμάτων.

Ἄλλὰ μὲ τὸ Δημήτρη Σαλαμάγκα εἶχαν καὶ μιὰ ἄλλη κατάχτηση τὰ Ἑπειρωτικὰ Γράμματα: τὴν προβολὴ τους πέρα ἀπ' τὰ τοπικὰ σύνορα.

Ἐπάρχει ἓνα φαινόμενο, πνευματικὸ καὶ ψυχολογικὸ, πὺ παίρνει συνήθως

τῆ μορφῆ τοῦ θρύλου, σ' ὀρισμένες Ἐπαρχίες μας: νὰ συνδέονται αὐτὲς οἱ ἐπαρχίες μὲ τὸ ὄνομα μιᾶς φυσιογνωμίας τῆς Τέχνης, καὶ νὰ χαρακτηρίζονται μ' αὐτὴ ὄχι μόνο ἀπὸ ἓνα στενὸ κύκλο ἀνθρώπων μὲ τὰ ἴδια ἐνδιαφέροντα, ἀλλὰ κι' ἀπ' τὸ εὐρύτερο κοινό. Κλασικὸ παράδειγμα, ὁ Γιάννης Σκαρίμπας κι' Χαλκίδα «του»: ἓνα «του», ποῦχε πάρει κάποτε τὴν ἀποκλειστικὴ ἀντιπροσώπηση τοῦ τόπου του στὸ πανελλήνιο, ὥστε νὰ ξεκινοῦν ἀπ' τὴν Ἀθήνα ἢ κι' ἀπ' ἄλλες πόλεις ἄνθρωποι γιὰ νὰ πᾶνε στὴ Χαλκίδα νὰ τὸν γνωρίσουν... Ἡ ὅ,τι γίνεται σὰν περνᾶει κανένας ἀπ' τὰ Λεχαινά, ἔστω καὶ μ' ἓνα βιαστικὸ συγκοινωνιακὸ μέσο: τὸ θέλει ἢ δὲν τὸ θέλει, τὸ ἴδιο του τὸ ἐνστικτο (ποῦ ἐπισήμανε τὸ στόχο ἀπ' τὰ σχολικά του χρόνια) θ' ἀνεβάσει στὰ χεῖλη του τὸ ὄνομα τοῦ Ἀντρέα Καρκαβίτσα.

Κάτι ἀνάλογο μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι συμβαίνει, σχετικὰ ἔστω μὲ τὶς δυὸ παραπάνω «παραπομπές», μὲ τὰ Γιάννινα καὶ τὸ Δημήτρη Σαλαμάγκα. Πέρα ἀπὸ ὅ,τι θυμίζουν κι' ὑπογραμμίζουν ἔντονα τὰ Γιάννινα στὸν Ἕλληνα τοῦ ἄλλου χώρου τῆς Χώρας καὶ «ἐντεῦθεν» ἀπ' τὴν παλιὰ πολύμορφη παράδοση, τουλάχιστο ὁ πνευματικὸς κόσμος συχνὰ συνδυάζει τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ τόπου μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀλησμόνητου συγγραφέα. Προσωπικὸ γόητρο τάχα; Κάτι οὐσιαστικώτερο: ἡ ἀχτινοβολία τοῦ πολὺπλευρου πνευματικοῦ του ἔργου κι' ἔξω ἀπ' τὴν Ἠπειρο. Γιατί, κυρίως μὲ τὸ ἔργο του ὁ δημιουργὸς ξεπερνᾶει τὰ σύνορα τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, κι' ὅταν ἀκόμα εἶναι σὰν στρεῖδι κολλημένος σ' αὐτὴ, κι' ἀποχτᾶει φήμη καὶ στὴ γενέθλια γῆ του.

Ἐνα ἔργο βέβαια σὰν τοῦ Δημήτρη Σαλαμάγκα, ποῦ ἀφιέρωσε ὅλη του τὴ ζωὴ στὸ νὰ μελετήσει καὶ νὰ προβάλει τὴν ἱστορία τῆς Ἠπείρου ἀξιοποιῶντας κάθε πηγὴ καὶ πληροφορία σ' ὅλες τὶς πτυχές, ἀξίζει δικαιοματικά τὴν ἀπήχηση ποῦχε. Ἡ ἱστορία ἐνὸς τόπου, καὶ μάλιστα ὅπως στάθηκε ἀνάμεσα σὲ ἡρωϊκοὺς καὶ μαρτυρικοὺς αἰῶνες ἢ Ἠπειρος, δὲ γράφεται εὐκόλα καὶ δὲν ὀλοκληρώνεται ποτὲ ἴσως. Ὁ Σαλαμάγκας μ' ὄλο κεῖνο τὸν κύκλο τῶν ἱστορικῶν δοκιμῶν του, ποῦ μποροῦμε νὰ τοὺς δώσουμε τὸ γενικὸ τίτλο «Γιαννιώτικα», ὀλοκλήρωσε εὐσυνείδητα μερικὰ κεφάλαια καὶ συμπλήρωσε ἄλλα ἢ πρόβλεψε καινούργια κι' ἄγνωστα ποῦ οἱ προηγούμενοι ἱστορικοὶ δὲν εἶχαν κατορθώσει ν' ἀνασύρουν ἀπ' τὴ λήθη. Κι' ἓνας τέτοιος ἄθλος δὲν ἔμεινε στὸ κενό: τὸν ἀποθανάτισε εὐφημα ἢ Κριτικὴ καὶ τὸν ἔκαμε κτῆμα του τὸ μεγάλο Κοινὸ ποῦ ἐνδιαφέρεται νὰ μάθει ἀπὸ ποῦ ξεκινᾶει αὐτὸ τὸ Ἔθνος καὶ μὲ ποιά στοιχεῖα ἔχει συνθέσει τὴ φυσιογνωμία του.

Δὲ συνέχισε δηλ. ὁ Σαλαμάγκας μόνο τὴν Ἠπειρωτικὴ Παράδοση. Ἐκαμε κάτι πιὸ αὐτοτελές: ἔφερε συχνὰ τὴν Ἠπειρο στὸ προσκῆνιο. Καὶ τὴν ἔφερε σὰν κάτι καινούργιο κι' ἀδιάκοπα «ἀποκαλυπτόμενο» ποῦ προκαλοῦσε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν «εἰδικῶν» ἀλλὰ καὶ τὸ γενικό. Ἦταν λοιπὸν ἐπόμενο νὰ συνδέσει τὸ ὄνομά του μὲ τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἠπειρο, ὥστε δίκαια ἢ ταυτισμένη φήμη τόπου καὶ συγγραφέα νὰ περάσει στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα ὠφελῶντας καὶ τοὺς δυό. Πιὸ πολὺ μάλιστα ἐδῶ, ὅπου ὁ συγγραφέας ὑπηρετήσε περισσότερο τὸν τόπο του, ἀναδιφῶντας καὶ φωτίζοντας σκεπασμένους ἀπ' τὸ χρόνο καὶ τὴ λησμονιὰ δρόμους του, καὶ λιγώτερο τὸν ἑαυτὸ του μὲ προσωπικὴ δημιουργία.

7

ΓΙΩΡΓΟΥ ΠΡΑΤΣΙΚΑ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ, ΕΝΑΣ ΜΕΓΑΛΟΣ ΗΠΕΙΡΩΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΗΣ

Όταν, πριν από δυό χρόνια, πληροφορήθηκα τον αναπάντεχο και πρόωγο θάνατο του αλησμόνητου φίλου μου Ήπειρώτη ιστοριοδίφη Δημήτρη Σαλαμάγκα, έννοιωσα βαθύτατη θλίψη για το χαμό του. Στο πρόσωπό του έχανα έναν αγαπημένο φίλο με λαμπρό χαρακτήρα, με σπάνιο ήθος, μ' ευγενική ψυχή, ένα γεννημένο εύπαιτρίδη. Από το 1952, που τον πρωτογνώρισα, όταν έκανα το πρώτο μου ταξίδι στα πανέμορφα Γιάννινα με την ασύγκριτη λίμνη τους, και στάθηκε ο Σαλαμάγκας ο ακούραστος κ' ευγενικός ξεναγός μας, έξηγώντας μας το κάθε αξιόλογο ιστορικό μνημείο που επισκεπτόμαστε, με μιαν άνεση και γνώση των θεμάτων καταπληκτικές, μιὰ αυθόρμητη φίλη γεννήθηκε στις καρδιές μας, που βάσταξε ίσαμε το θάνατό του. Άπειρα είναι τα γράμματά του που τα κρατώ σαν κειμήλια και τότε τότε τα ξαναδιαβάζω για να ξαναφέρνω μπροστά μου ολοζώντανο τον άνθρωπο, έτσι όπως τον γνώρισα, με την ήρεμη φωνή του, το έκφραστικό του πρόσωπο και το παιδικό του χαμόγελο που γοήτευε όποιον τον γνώριζε.

Στη σύντομη αυτή σκιαγραφία που επιχειρώ, συγκινημένος για το χαμό του, δεν ξέρω τί να θαυμάσω στον άνθρωπο Σαλαμάγκα: τη σοφία του, την άφθαστη καλωσύνη του, την ψυχική του ευγένεια, την εργατικότητά του, τη μεθοδική του έξερευνηση σε αρχεία και βιβλιοθήκες, την άφοσίωσή του στην ιστορία της αγαπημένης του πατρίδας, τον άπέραντο μόχθο του, την αγάπη του για κάθε ώραίο, την ευχάριστη συντροφιά του, τη γυναικεία, θα έλεγα, ευαισθησία του, την ανιδιοτέλειά του, το νεανικό ένθουσιασμό για κάθε τί που άφορούσε στην Ήπειρο, το γλαφυρό του ύφος, τη ζωντάνια του, τί λοιπόν να θαυμάσω στον αλησμόνητο φίλο και συνάδελφο που χάσαμε; Όλα όσα ανέφερα, κι ακόμη τη μεγάλη του καρδιά που δεν έκλεινε μέσα της καμιά κακία, που ήταν δλη δοσμένη στην αγάπη για τον πλησίον και για το έργο του. Ήταν μιὰ μορφή πρώτου μεγέθους των Ήπειρωτικών γραμμάτων ο Δημήτρης Σαλαμάγκας και το έργο του, μοναδική προσφορά στην έρευνα της ιστοριογραφίας και της συστηματικής μελέτης της γιαννιώτικης λαογραφίας, σφαλώς θα επιζήσει και, με την πάροδο του χρόνου, τόσο πιο σημαντικό θα φαίνεται το μέγεθος της προσφοράς του.

Ο Σαλαμάγκας υπήρξε άντάξιο τέκνο της ήπειρωτικής γής, που την τίμησε όσο λίγοι με το μόχθο του και το έργο του. Είχε άπόλυτα δίκαιο, ο άλλος σοφός ιστοριοδίφης κι αγαπημένος μου φίλος Κώστας Μέρτζιος, όταν έγραφε στον άείμνηστο Σαλαμάγκα αυτά τα βρυσήμαντα και τόσο χαρακτηριστικά λόγια: «...μετά τον Άραβαντινόν και τον Λαμπρίδην, έρχεσαι τώρα τρίτος κατά σειράν... (τα έρευνήματά σου)... σε άναδεικνύουν ως ένα από τους μεγαλύτερους Ήπειρώτας λαογράφους, λογοτέχνες και ιστοριογράφους του καιρού μας...»

Και πραγματικά ο Δημήτρης Σαλαμάγκας υπήρξε και είναι ένας μεγάλος Ήπειρώτης ιστοριοδίφης. Είχε εκλέξει την αγαθήν μερίδα και είχε άναδειχθεί με τη μελέτη και τον άπέραντο μόχθο του, καθώς και με την άσίγαστη αγάπη του για τα Γιάννινα, ο πρώτος ανάμεσα στους πρώτους.

Άφησε πίσω του κάπου σαράντα τόμους μελετών του, που όλοι βέβαια αν δεν έχουν την ίδιαν άξια, προσφέρουν στο σημερινό μελετητή πολύτιμα και δυσεύρετα στοιχεία για την ιστορία της Ήπείρου και ιδιαίτερα των Γιαννίνων που τόσο τα είχε κλείσει στην ψυχή του ο άείμνηστος ιστοριοδίφης.

Ἐκ τῶν πρὸ σημαντικῶν ἔργων τοῦ Σαλαμάγκα εἶναι ὁ «Ὁ Γνωστὸς Καλόγηρος Κοσμᾶς» 1952, «Ἡ Σπηλιὰ τοῦ Σκυλόσοφου» 1953, «Ὁ Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος Ἰωαννίνων», 1956: καὶ τὰ τρία αὐτὰ ἔργα τοῦ βραβεύτηκαν ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.

Ἐπίσης ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ἔργο του: «Περίπατοι στὰ Γιάννινα», ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερες σειρές, 1956, καὶ εἶναι μιὰ γλαφυρὴ περιγραφή καὶ ἀναπόληση τοπίων καὶ μνημείων τῆς ὥραιας καὶ θελκτικῆς πόλης τῶν Γιαννίνων ποῦ τόσα πολλὰ ἔχουν νὰ προσφέρουν στὸν ἐπισκέπτη. Εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα κείμενα τοῦ Σαλαμάγκα.

Μεγάλον ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ τὰ βιβλία του: «Καθὼς χάραξε ἡ Λευτεριά» 1963, ὅπου ὁ φιλοπρόδοτος ἀναγνώστης πληροφορεῖται σχεδὸν ὅλα τὰ σημαντικὰ γεγονότα κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας στὰ Γιάννινα, ἀπὸ τὸ 1866 – 1877 καὶ ἀπὸ τὸ 1904 ὡς τὸ 1914. Εἶναι ἕνας τόμος 200 καὶ πλέον σελίδων ποῦ διαβάζεται μὲ εὐχαρίστηση σὰν τὸ πρὸ συναρπαστικὸ μυθιστόρημα.

Τὸ ἴδιον ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ τ' ἀκόλουθα ἔργα τοῦ ἀείμνηστου ἱστοριοδίφου Σαλαμάγκα: «Ὁ Γνωστὸς Καλόγηρος Κοσμᾶς», «Ἡ Σπηλιὰ τοῦ Σκυλόσοφου», 1953, καὶ τόσα ἄλλα. Λογοτεχνικὴ χάρις ἔχουν καὶ τὰ ἔργα του: «Κάποιο βράδυ τοῦ Νοέμβρη», 1943, «Ὁ Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος Ἰωαννίνων», 1954, καὶ ἄλλα.

Γλαφυρὲς καὶ ποιητικὲς εἶναι οἱ ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις τοῦ Σαλαμάγκα ἀπὸ τοὺς «Θεοβάδιστους Τόπους», 1943, καὶ ἀπὸ τὴν «Κατάρρα», 1959.

Ὁ ἐκλεκτὸς κριτικὸς καὶ συνάδελφος Ἀνδρέας Καραντώνης, γράφοντας γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Σαλαμάγκα, τόνισε: «Εἶναι ἀληθινὴ ἀπόλαυση ἢ λαογραφικὴ ἐργασία τοῦ γνωστοῦ Ἡπειρώτη λογίου. Ὁ κ. Σαλαμάγκας εἶναι ἀπὸ τοὺς πρὸ σοβαροὺς καὶ τοὺς πρὸ ἀποδοτικὸς λαογράφους μας...» Πάνω ἀπὸ πενήντα λογοτέχνες καὶ κριτικοὶ ἔγραψαν ἐγκωμιαστικὰ γιὰ τὴν πολὺπλευρὴ καὶ σημαντικὴ πνευματικὴ προσφορὰ τοῦ Σαλαμάγκα. Ἦταν ἕνας δίκαιος φόρος τιμῆς πρὸς τὸ μόχθον του, τὴν σοφίαν του, τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ τὴν ἀπέραντη ἀγάπην του πρὸς τὴν Ἡπειρὸν καὶ ἰδιαίτερα πρὸς τὰ Γιάννινα.

Ὁ Δημήτρης Σαλαμάγκας ὑπῆρξε ἀξίον τέκνον τῆς εὐάνδρου Ἡπίρου, ποῦ ἔτιμῃ μετὰ τὴν ὑποδειγματικὴν ζωὴν του καὶ μετὰ τὸ ἔργο του, ἕνα ἔργο ἀληθινὰ «ΕΘΝΙΚΟ».

ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

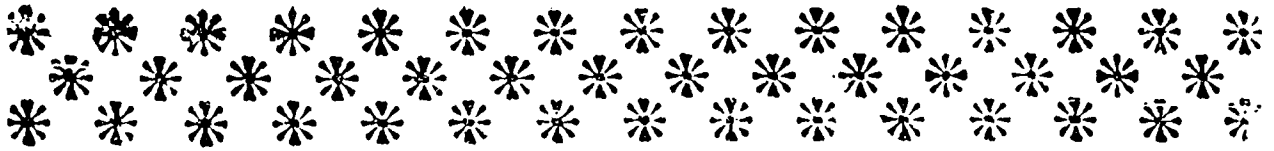

Ο Δ. Σαλαμάγκας με την μητέρα του
(καθιστή) Καλλιόπη Στ. Σαλαμάγκα και
την σύζυγό του Ήλέκτρα

Ο Δ. Σαλαμάγκας με την σύζυγό του
Ήλέκτρα

ΚΩΣΤΑ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

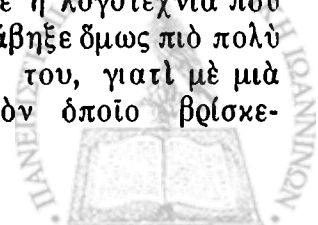
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Τὸ φετεινὸ Δεκέμβρη κλείνουν δυὸ χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ ἔπαψε νὰ χτυπάει ἡ καρδιά ἐνὸς μεγάλου πνευματικοῦ τέκνου τῶν Γιαννίνων, ἡ καρδιά τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα. Ὁ πρόωρος θάνατός του ἄφησε πολὺ δυσαναπλήρωτο κενὸ στὸν κόσμον τῶν γραμμάτων ὅλης τῆς πατρίδας μας, ἀλλὰ κατὰ κύριο λόγο ἔχασαν ἓναν θαυμάσιο ἐργάτη τοῦ πνεύματος ἢ Ἡπειρος καὶ εἰδικώτερα τὰ Γιάννινα. Ὑπῆρξεν ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀφιέρωσε ὁλόκληρη τὴ ζωὴ του σὲ μιὰ εὐγενική προσπάθεια νὰ διαλευκάνει ἀρκετὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς Ἡπειρωτικῆς ἱστορίας, νὰ διαφωτίσει, νὰ διδάξει ὄλους μας. Μὲ τὴν πολύχρονη (περισσότερη ἀπὸ 30 χρόνια) προσπάθεια ποὺ ἔχει καταβάλει γιὰ τὴ διευκρίνιση ἱστορικῶν στοιχείων, τὴν ταξινόμηση λαογραφικοῦ ὑλικοῦ καὶ δημοσίευση ὄλων αὐτῶν, ὁ ἀλησμόνητος Τάκης Σαλαμάγκα, ἔχει ζωντανέψει μὲ ἐπιστημονικὸ τρόπο, ταυτόχρονα δὲ καὶ ἀριστοτεχνικὸ, περασμένες ἐποχὲς σχετικὰ μὲ τὰ Γιάννινα καὶ τὸ λαὸ τους εἰδικώτερα, ἀλλὰ καὶ κάπως γενικώτερα μὲ τὸν Ἡπειρωτικὸ μας χῶρον καὶ τὸ λαὸ του.

Ὁ Τάκης Σαλαμάγκα, μὲ καταγωγὴ ἀπὸ παλιὰ ἀριστοκρατικὴ Γιαννιώτικη οἰκογένεια, ἀγάπησε τὸν τόπον, στὸν ὁποῖο εἶδε τὸ πρῶτον φῶς τῆς ζωῆς του, ὅσο κανένας ἄλλος. Στὴν ἀρχοντικὴ αὐτὴ οἰκογένεια τοῦ Σαλαμάγκα χρωστᾷ πολλὰ ἢ πόλη τῶν Γιαννίνων. Οἱ εὐεργετικὲς τῆς χειρονομίες ὑπῆρξαν σημαντικὲς ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα πρὸς τὴν πρωτεύουσα τῆς Ἡπείρου. Μέλη τῆς οἰκογένειας αὐτῆς βρῖσκονται μὲ χρυσὰ γράμματα γραμμένα στοὺς καταλόγους τῶν ἐλεοθετῶν τῶν Γιαννίνων. Ὁ πατέρας τοῦ μακαρίτη Τάκη Σαλαμάγκα, Στέφανος, πρόσφερε σημαντικὲς ὑπηρεσίες στὴ Γιαννιώτικη κοινότητα σὰ διακεκριμένος γιατρός ποὺ ἦταν. Ὅταν κάποτε θεώρησε πατριωτικὸ καθῆκον του νὰ ἀνακατευτεῖ στὴ διοίκηση τῶν κληροδοτημάτων τῆς πόλης, ἡ ἀνάμιξή του αὐτὴ ἄφησε ἐποχὴ στὰ χρονικὰ τῆς διαχείρισης τῶν ἐλεῶν. Στὶς ἐφημερίδες τῶν χρόνων ἐκεῖνων μπορεῖ νὰ βρεῖ κανένας καὶ νὰ διαβάσει πολλοὺς ἐπαίνους καὶ κολακευτικὰ λόγια γιὰ τὴν ἐντιμὴ διαχείρισή του καὶ τὴν προσπάθειά του γιὰ νὰ βάλει τάξη καὶ νοικοκυριὸ στὰ κοινὰ πράγματα τῶν Γιαννίνων, ὅσες φορὲς αὐτὰ δὲν πήγαιναν καλά.

Ὁ Τάκης Σαλαμάγκα ἀνατράφηκε σὲ οἰκογενειακὸ περιβάλλον μὲ πλούσιον πνευματικὸν κόσμον, πλημμυρισμένον ἀπὸ ἑλληνοχριστιανικὲς ἀρχές. Τὰ βιώματα ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια ὑπῆρξαν ἔντονα καὶ γι αὐτὸ φώλιασε μέσα του, ὄχι ἀπλῆ ἀγάπη, μὰ πραγματικὴ λατρεία πρὸς τὰ Γιάννινα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἀναδείχθηκε ἀργότερα θαυμάσιος τραγουδιστὴς τους. Τὴ λατρεία του αὐτὴ τὴ διατήρησε σὲ ὅλη τὴ ζωὴ του.

Ἀφοῦ τελείωσε τὴν ἑξακουσμένη τότε Ζωσιμαία Σχολή, σπούδασε δικηγόρος καὶ κατόπι ἔγινε ἀξιωματικὸς τῆς Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης, ὅπου διακρίθηκε νωρὸς. Δὲν παρέμεινε ὅμως ἀρκετὰ στὸ Σῶμα αὐτό. Ἀποστρατεύτηκε νωρὸς ἀπ' αὐτὸ μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ Ἀντισυνταγματάρχη. Τὸν τράβηξαν ἄλλα ἐνδιαφέροντα μὲ πλουσιώτερον πνευματικὸ περιεχόμενο. Τὸν τράβηξε ἡ λογοτεχνία ποὺ ἀνεβάζει τὸν ἄνθρωπον σὲ ἀνώτερα πνευματικὰ ἐπίπεδα. Τὸν τράβηξε ὅμως πῶς πολὺ ἡ ἱστοριολαογραφικὴ ἔρευνα τοῦ στενωτέρου περιβάλλοντός του, γιὰτὶ μὲ μιὰ τέτοια ἐργασία νοιώθει κανένας καλύτερα τὸν τόπον, στὸν ὁποῖο βρῖσκε-

ται, αφού με τή δουλειά αυτή βρίσκει τις ρίζες τῆς ὑπόστασής του και δένεται μ' αὐτές. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὼς ἦταν προικισμένος με θαυμάσιο λογοτεχνικὸ ταλέντο. Πέρα δὲν ἀπ' ὅλα αὐτά, ὁ Σαλαμάγκας εἶχε κλεισμένη μέσα του μεγάλη ἀνθρωπιὰ και ἓνα πλῆθος ἀπὸ κοινωνικὲς ἀρετές, αὐτὲς ποὺ συγκροτοῦν τὴν ὀλοκληρωμένη πνευματικὴ προσωπικότητα. Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια και πανθομολογεῖται ἀπ' ὄλους ποὺ συνεργάστηκαν μαζί του, ποὺ συζητήσαν μαζί του, ποὺ τὸν εἶχαν γνωρίσει ἔστω και γιὰ μιὰ μόνο φορὰ.

Μὲ τόπο διαμονῆς τὸ ἀγαπημένο πατρικὸ του σπίτι, στὴν ὁδὸ Βασιλέως Γεωργίου στὰ Γιάννινα, γιὰ δεκαετίες ὀλόκληρες, δὲν ἔπαψε οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή νὰ ἐρευνᾷ, νὰ ἀνακαλύπτει, νὰ διασταυρῶνει πληροφορίες, νὰ συσχετίζει αὐτὲς με γραπτὲς πηγές, νὰ ταξινομεῖ, νὰ κατατάσσει και δημοσιεύει κάθε στοιχεῖο ποὺ εἶχε σχέση με τὴν ἱστορία ἢ τὴ λαογραφία τῆς περιοχῆς του και πὸ συγκεκριμένα τῆς πόλης τῶν Γιαννίνων.

Τὸ πνευματικὸ ἔργο τοῦ Σαλαμάγκα μπορεῖ κανένας νὰ τὸ διαχωρίσει και νὰ τὸ κατατάξει σὲ δυὸ κατηγορίες: α) Στὸ καθαρὰ λογοτεχνικὸ τοῦ ἔργο ποὺ δὲ σχετίζεται και τόσο ἄμεσα με τὸ στενὸ του περιβάλλον, ὅπως εἶναι πολλὰ ποιήματά του, και β) Στὸ ἱστοριοκολογραφικὸ και ἠθογραφικὸ ποὺ περιστράφηκε ἀποκλειστικά και μόνο γύρω ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀπαρτίζουν τὴ χαρακτηριστικὴ φυσιογνωμία τοῦ περιβάλλοντός του, τόσο τοπικά ὅσο και κοινωνιολογικά. Γιὰ τὸ σημαντικὸ αὐτοῦ ἔργο ἐπαινέθηκε στὰ 1955 ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν και πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, στὰ 1959, πῆρε τὸ Κρατικὸ λογοτεχνικὸ Βραβεῖο.

Γιὰ νὰ θελήσει κανένας νὰ ἀναλύσει, καθὼς πρέπει, τὸ ἔργο τοῦ Σαλαμάγκα, πρέπει νὰ γράψει πολλά, γιὰτὶ πολὺ μεγάλο, πολὺ σημαντικὸ και πολὺ δημιουργικὸ εἶναι αὐτό. Πρόθεσή μου δὲν εἶναι νὰ κάνω ἓνα τέτοιο πρᾶγμα. Δὲν ἔχω ἐπάρκεια στὶς δυνάμεις μου γιὰ μιὰ τόσο σοβαρὴ δουλειά. Θὰ περιοριστῶ μονάχα στὸ νὰ διατυπώσω μερικὲς μου σκέψεις γύρω ἀπὸ τὰ ὅσα ἔγραψε ὁ Σαλαμάγκας σχετικά με τὴν τοπικὴ ἱστορία και τὴ λαογραφία τοῦ τόπου μας. Καθὼς ξέρουμε, κάθε τόπος και κάθε περιοχὴ περικλείνει μερικὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα, εἴτε φυσικὲς θέσεις εἶναι αὐτά, εἴτε ἱστορικὰ γεγονότα κ.λ.π., ποὺ συγκροτοῦν τὴν ξεχωριστὴ φυσιογνωμία του. Τέτοια στοιχεῖα, ποὺ συνθέτουν τὴν ξεχωριστὴ φυσιογνωμία τῆς πόλης τῶν Γιαννίνων εἰδικὰ και γενικώτερα τοῦ Ἠπειρωτικοῦ χώρου, καθὼς ξέρουμε, εἶναι: Τὸ Κάστρο, ἡ Λίμνη, ἡ προσωπικότητα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ και τὰ διάφορα ἱστορικὰ γεγονότα γύρω ἀπ' αὐτόν, ὁ Δρίσκος, τὸ Μπιζάνι, ἡ Δωδώνη κ.λ.π. Ἀκόμα, καθὼς εἶναι γνωστὸ, τὰ Γιάννινα και ὁ λαὸς τους εἶναι στενωτάτα δεμένα με διάφορες παραδόσεις, ἱστορικὰ γεγονότα και παράξενους θρύλους, ποὺ παρουσιάζουν ἀρκετὸ ἐνδιαφέρον και εἶναι τὰ πράγματα αὐτὰ παρὰ πολλὰ σὲ σύγκριση με τὰ ὅσα ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν ἄλλα μέρη, ὅπως εἶναι τὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἠπείρου, ὁ Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος, ὁ Ἅγιος Κοσμάς, ὁ Νεομάρτυρας Γεώργιος, οἱ ἄγῶνες γιὰ τὴ λευτεριά, τὰ κομιτᾶτα κ.λ.π. Γιὰ τὴ διερεύνηση ὄλων αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν σημείων και τῶν θρύλων ὁ Σαλαμάγκας κατέβαλε κόπους και θυσίες γιὰ πολλὲς δεκαετηρίδες, βρῆκε κενὰ και τὰ συμπλήρωσε, διαφωτίζοντας ἀρκετὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἠπείρου μας. Στὰ σχετικά βιβλία του εἶναι ἀποθησαυρισμένα πολὺτιμα στοιχεῖα γύρω ἀπ' ὅλα τὰ παραπάνω θέματα. Ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῆ μισὴ κάπως ἡ δουλειά τοῦ θαυμάσιου αὐτοῦ ἐρευνητῆ, ἂν δὲν φρόντιζε κι ἂν δὲν κατώρθωνε νὰ ζωντανέψει εἰκόνες ἀπὸ τὶς μορφὲς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων (Γιαννιωτῶν) τῶν περασμένων ἐποχῶν, τῶν ἀνθρώπων ποὺ εἶναι ἀναγκαστικά τόσο σφιχτὰ δεμένοι με τὰ παραπάνω ἱστορικὰ μέρη και τὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Ἀποθησαύρισε ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀποτελοῦν τὰ ἦθη και τὰ ἔθιμα τῆς παλιᾶς Γιαννιώτικης κοινωνίας. Εἶναι τόσα πολλὰ τὰ με τὰ παραπάνω στοιχεῖα συγγράμματα τοῦ μακαρίτη Σαλαμάγκα ποὺ δὲν ξέρει

κανένας ποιὸ νὰ πρωτοαναφέρει καὶ ποιὸ νὰ πρωτοθαυμάσει. Τὸ ἓνα εἶναι καλύτερο ἀπὸ τ' ἄλλο γιὰ τὸ σκοπὸ, γιὰ τὸν ὁποῖο γράφτηκαν, δηλαδή τὸ ζωντάνεμα καὶ τὴν ἀξιοποίηση τῶν στοιχείων ποὺ ἀπαρτίζουν τὴ σωστὴ εἰκόνα τῶν παλιῶν Γιαννίνων.

Μὲ τὸ βιβλίο του «Περίπατοι στὰ Γιάννινα» — μὲ τὸν τίτλο αὐτὸν ἔχει γραφτεῖ ὀλόκληρη σειρά, ἤτοι Α - Δ — καθὼς γράφει καὶ ὁ Δημ. Στάμος, ὁ Σαλαμάγκας «...ἀνασταίνει μπροστὰ μας τὰ παλιὰ Γιάννινα μὲ τὴν προαιώνια ἱστορία τους καὶ τὰ ὑμνολογεῖ καὶ τὰ ζωγραφίζει μὲ ἀκόμητο νοῦ καὶ καρδιὰ ζεστή...» Γιὰ νὰ καταδειχτεῖ ἡ ζωντάνια, τὴν ὁποία παρουσιάζει ὁ Σαλαμάγκας στὸ γράψιμό του, ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ παραθέσω λίγες γραμμὲς ἀπὸ ἓναν «περίπατο» ποὺ ἔχει τὸν τίτλο «ὁ Βράχος». Γράφει: «...Στὴν ἀνατολικὴ εἰσοχὴ του, ὑψώνεται τὸ Φετγιε Τζαμλ (τὸ τζαμλ τῆς Τούρκικης κατάκτησης, τὸ γνωστὸ καὶ ὡς τζαμλ τοῦ Καπλάν Πασιᾶ), ποὺ στὰ πόδια του εἶναι θαμμένο τὸ ἀκέφαλο πτώμα του Ἀλῆ, κοντὰ στὰ ἐρείπια τῶν παλιῶν του παλατιῶν. Στὴ δυτικὴ εἰσοχὴ τοῦ Βράχου, εἶναι τὸ τζαμλ τοῦ Ἀσλάν Πασιᾶ, ἐκεῖ ποὺ στεγάζεται τώρα τὸ Δημοτικὸ μας Μουσεῖο...». Ἔτσι μὲ σαφήνεια καὶ ἀπλότητα, ἀλλὰ καὶ χάρη λογοτεχνικῆ, διαβάζοντας κανένας τὰ γραπτὰ τοῦ Σαλαμάγκα, νοιώθει σὰν νὰ τὸν κρατᾷ ἀπὸ τὸ χέρι καὶ νὰ τὸν ὀδηγεῖ σὲ κεῖνα τὰ μέρη ποὺ μπορεῖ νὰ γνωρίσει θαυμάσια τὰ Γιάννινα ἀπὸ τὰ πιδ παλιὰ χρόνια μέχρι τὴν ἐποχὴ μας. Ἡ γραφίδα τοῦ Σαλαμάγκα δὲν ἀφήνει κανένα μέρος μὲ ἐνδιαφέρον ποὺ νὰ μὴν τὸν σεργιανίσει τὸν ἀναγνώστη καὶ νὰ τὸν κατατοπίσει σχετικὰ, δηλ. τὸ Δρίσκο, τὴ Σπηλιὰ τοῦ Σκυλοσόφου, τὸ Κάστρο μὲ τὰ στενὰ σοκάκια του κ.λ.π. Τὴ βαθειὰ καὶ μὲ κάθε λεπτομέρεια γνώση του γιὰ τὴ Γιαννιώτικη ζωὴ σὲ περασμένες ἐποχὲς τὴ διαπιστώνει κανεὶς καὶ στὴ σπουδαία ἠθογραφικὴ συγγραφὴ του μὲ τίτλο: «Κάποιο βράδυ τοῦ Νοέμβρη». Μέσα στὸ βιβλίο αὐτὸ ἀντικατοπτρίζεται κατὰ τρόπο θαυμάσιο ἡ ἐποχὴ ποὺ ἓνα μεγάλο τμῆμα ἀπὸ τὸ Γιαννιώτικο λαὸ καταγίνονταν στὴ βιρσοδεψία (ταμπάκηδες), στὴν ἀποία τὰ Γιάννινα χρωστοῦν πάρα πολλὰ γιὰ τὴν εὐημερία τους καὶ τὸν πολιτισμὸ τους σὲ περασμένα χρόνια.

Ὁ ἀγνὸς παιριωτισμὸς τοῦ Σαλαμάγκα καὶ ἡ βαθειὰ θρησκευτικὴ του πίστη, καθὼς καὶ τὸ μεγάλο του ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ συμπλήρωση τῶν κενῶν ποὺ παρουσιάζει σὲ πολλὰ σημεῖα ἡ Ἡπειρωτικὴ μας ἱστορία, τὸν ἐσπρωξαν, ὥστε ἡ γλαφυρὴ του πέννα νὰ μᾶς χαρίσει κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα πολλὰ καλογραμμένα βιβλία, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὅπως εἶναι: «Οἱ Θεοβάδιστοι Τόποι», (Α' ἔκδ. στὰ 1943 καὶ Β' ἔκδ. στὰ 1961). «Ὁ γνωστὸς Καλόγηρος Κοσμᾶς» στὰ 1952, «Ἡ Σπηλιὰ τοῦ Σκυλόσοφου», στὰ 1953, «Ὁ Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος Ἰωαννίνων» στὰ 1955, «Ἡ Κυρὰ ἡ Κουσιοβίτσα» στὰ 1956, «Ἡ κατὰ τοῦ Σουλίου ἐκστρατεία τῶν Τούρκων τοῦ 1772» στὰ 1958, «Ὁ χαλασμὸς τοῦ Νησιοῦ στὰ 1821» στὰ 1958, «Ὁ Ἄη Γιάννης τῆς Μπουνίλας» στὰ 1960, «Ἐλένη Ἀγγελίνα Δούκαινα» στὰ 1961, «Καθὼς χάραξε ἡ Λευτεριά» στὰ 1963 κ.λ.π. Σὲ περισσότερες ἀπὸ τρεῖς δεκάδες ἀνέρχονται τὰ συγγράμματά του, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα σκόρπια δημοσιεύματα στὶς τοπικὲς ἐφημερίδες καὶ τὰ Ἡπειρωτικὰ καὶ λογοτεχνικὰ περιοδικὰ. Μὲ θαυμάσιο τρόπο ἀποθησαύρισε, ἀποτύπωσε καὶ ἀξιοποίησε μὲ τὴν πέννα του τὰ στοιχεῖα ποὺ συγκροτοῦν τὴν ξεχωριστὴ φυσιογνωμία τῶν Γιαννίνων καὶ μὲ τὰ ἐξαιρετὰ λαογραφικὰ καὶ ἠθογραφικὰ ἔργα του, ὅπως τέτοια εἶναι: «Γιαννιώτικα στιχοπλάκια» 1956, «Μπαντίδοι καὶ Καραμπέρηδες» 1957, «Γιαννιώτικες ἀπόκριες», 1957, «Παλιὰ Γιαννιώτικα ἄσματα» 1957, «Ἡ κόσση καὶ ἡ Βληώρα» 1958, «Γιαννιώτικα λαογραφικὰ μελετήματα» 1958, «Τὰ ἰσνάφια καὶ τὰ ἐπαγγέλματα ἐπὶ Τουρκοκρατίας στὰ Γιάννινα» 1959, «Γιαννιώτικα σύμμεικτα» 1959 καὶ πολλὰ ἄλλα. Καθὼς εἰπώθηκε καὶ παραπάνω, πέρα ἀπ' τὰ αὐτοτελῆ συγγράμματά του, ὁ Σαλαμάγκας ὄργωσε γιὰ πολλὰ χρό-

νια κυριολεκτικὰ τὰ περιοδικὰ καὶ τὶς ἑφημερίδες μὲ τὴ θαυμαστὴ γραφίδα του. Πρέπει νὰ τονιστεῖ πὼς ὅσα ἔγραψε ὁ Σαλαμάγκας τὰ ἔγραψε βιωματικὰ καὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἔχει, κατὰ τὴν ταπεινὴ μου γνώμη, μεγάλη σημασία.

Δικαιολογημένα λοιπὸν ἡ πνευματικὴ του ἀκτινοβολία ξάπλωσε καὶ πέρα ἀπ' τὰ Γιάννινα καὶ τὰ Ἑπειρωτικὰ ὄρια. Ἡ προβολὴ τοῦ Σαλαμάγκα εἶχε καταστρεῖ πανελλήνια. Ἀποδείχτηκε πολὺ εὐσυνείδητος ἐρευνητὴς, χαλκέντερος συγγραφέας, πιστὸς ὑπηρετὴς στὰ Ἑπειρωτικὰ γράμματα καὶ γνήσιος συνεχιστὴς τῆς πνευματικῆς Ἑπειρωτικῆς παράδοσης. Μόχθησε μὲ πάθος στὴν ἀνερεύνση τοῦ Ἑπειρωτικοῦ μας χώρου, τὸν ὁποῖο λάτρευε. Κατέβηκε μὲ συνείδηση ὡς τὶς πρὸς βαθεῖς ρίζες τοῦ παρελθόντος, βρῆκε τὰ κενὰ τῆς Ἑπειρωτικῆς ἱστορίας, ποὺ συμπλήρωσε τὰ πρὸς πολλὰ μὲ θαυμάσιο τρόπο. Μέσα στὰ τόσα πολλὰ καὶ τόσο σπουδαῖα ἔργα ποὺ μᾶς ἄφησε, διαφαίνεται ὀλοκάθαρα ἡ μεγάλη λατρεία του πρὸς τὰ Γιάννινα, ἡ πνευματικὴ δροσιά του, ἡ πλημμυρισμένη ἀπὸ ἀγνὰ θρησκευτικὰ καὶ πατριωτικὰ αἰσθήματα δημοκρατικὴ ψυχὴ του. Γιὰ τὰ Γιάννινα ὁ Τάκης Σαλαμάγκας ὑπῆρξεν ἕνας θαυμάσιος τραγουδιστὴς. Μὲ τὸ πολὺπλευρο πνευματικὸ του ἔργο κατώρθωσε, ὅσο κανένας ἄλλος, νὰ μορφοποιήσῃ τὴ φυσιογνωμίαν τῶν Γιαννίνων ἀπὸ περασμένους ἐποχές, νὰ τὴν ἀπεικονίσῃ στὰ ἔργα του καὶ νὰ τὴν παραδόσῃ στὴν αἰωνιότητα. Γιατὶ τί ἄλλο ἀποτελοῦν τὰ πολλὰ του ἔργα, παρὰ ἀποθησαύριση καὶ ἀξιολόγησι τῆς φυσιογνωμίας τῶν παλιῶν Γιαννίνων; Ὅλα ὅσα ἔγραψε ὁ Σαλαμάγκας θάχουν πάντοτε τὴ φρεσκάδα ποὺ ταιριάζει στὰ τέτοια ἔργα. Ἀποδείχτηκε ἄξιος τοῦ ὀνόματος τῆς θρυλικῆς Ἑπειρωτικῆς πρωτεύουσας. Τίμησε τὸ ὄνομα τῶν Γιαννίνων, ὅσο κανένας ἄλλος σύγχρονός του. Γι' αὐτὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς, μὲ τὸν πρόωρο θάνατό του, τὰ Γιάννινα ἔμειναν ὀρφανεμένα.

Ἄν πέθανε ὅμως ὁ Σαλαμάγκας σωματικὰ, δὲν πρόκειται νὰ πεθάνῃ αὐτὸς ποτὲ πνευματικὰ. Θὰ παραμένῃ πάντα ζωντανός, γιατί ζωντανὸ εἶναι τὸ κολοσσιαῖο πνευματικὸ ἔργο ποὺ μᾶς ἄφησε. Ἡ πόλις τῶν Γιαννίνων δὲν πρέπει νὰ ἀργήσῃ νὰ κάνει καὶ αὐτὴ μὲ τὴ σειρά της τὸ ὑπέρτατο καθῆκον ποὺ ἐπιβάλλεται σ' αὐτὴ γιὰ νὰ τιμήσῃ τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πνευματικοῦ τῆς τέκνου, τοῦ θαυμάσιου αὐτοῦ τραγουδιστῆ της.

ΑΛΕΞ. Χ. ΜΑΜΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Ο ΤΟΠΙΚΟΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΣ

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπαρχία εἶναι ὑποχρεωτικὰ δέκτης τοῦ πνευματικοῦ ὀρυμαγδοῦ τῆς πρωτευούσης. Οἱ ἀκτῖνες τῆς πνευματικῆς Ἀθήνας λογχίζουν καὶ τὴν τελευταία γωνία τῆς ἐπαρχίας. Ἡ ἀφθονία τῶν τυποτεχνικῶν μέσων, ἔφημερίδες, περιοδικά, ραδιόφωνο, περιοδεύοντες διαλεξίαι, ὅλα στὴ διάθεσι τῶν σοφῶν τῆς ἀθηναϊκῆς Σιῶν μὲ κατεύθυνσι πρὸς τὶς ἐσχατιῆς τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἀντίστροφο εἶναι δύσκολο. Τὸ πνευματικὸ φεγγοβόλημα τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας. Τοῦτο λίγα ἐπαρχιακὰ κέντρα ἔχουν κατορθώσει, γιὰ τὴν θέλει πρῶτ' ἀπ' ὅλα ποιότητα πνευματικῆς παραγωγῆς. Κι' ἀνάμεσά τους τὰ Γιάννινα μὲ τὴν «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» καὶ τὸ ἄξιό της ἐπιτελεῖο. Ὁ Δημ. Σαλαμάγκας, ὁ ἰατρός Ἀγνάντης, ὁ Ἀρσένης Γεροντικός, ὁ Δημοσθ. Κόκκινος, ὁ Στ. Μπέττης, ὁ Ἰ. Ν. Νικολαΐδης, ὁ Κ. Ν. Νικολαΐδης, ὁ πάτερ Παῖσιος, ὁ Τ. Σιωμόπουλος, ὁ Παπαγεωργίου, ὁ Κ. Λαζαρίδης, ὁ Σκαφιδᾶς κι ἄλλοι, φωνές ἀπαλές κι ἀργόηχες, πού οἱ τυρρηνικὲς σάλπιγγες τῆς Πρωτευούσης δὲν κατορθώνουν νὰ τὶς σκεπάσουν.

Ἐφυγε πάρα πρόπερσι ὁ Παπαγεωργίου, πρόπερσι ὁ Δ. Σαλαμάγκας, πέρσι ὁ ἰατρός Ἀγνάντης.

Ἄν ἡ ἀπογραφὴ τῶν ὑλικῶν καταλοίπων εἶναι πρὸς ὠφέλεια τῶν στενῶν κληρονόμων, ἡ ἀπογραφὴ τῆς πνευματικῆς προκοπῆς ἐνδιαφέρει τὸν εὐρύτερο πνευματικὸ κόσμον τῆς χώρας καὶ τὴν ἰδιαίτερη Πατρίδα μας, τὴν Ἡπειρο.

Σὲ ὥρες ρωμαντικές, στὶς παραλίμνιες ὄχθες, «Κάποιο βράδυ τοῦ Νοέμβρη», κάποιοι θὰ ψελίζουν μερικὸς στίχους τοῦ Σαλαμάγκα. Ἄλλοι θὰ ξαναδιαβάσουν εὐχάριστες σελίδες ἀπὸ τὴν ἀπόπνοια τοῦ εὐγενικοῦ ἀνθρώπου. Ὅμως τὸ κύριον συστατικὸ αὐτῆς τῆς μεταθανάτιας ἀπογραφῆς εἶναι τὸ ἔργο τῆς ἱστορικῆς καὶ λαογραφικῆς ἐρεύνης μὲ κεντρόφυγα ἐνδιαφέροντα στὴν πόλι τῶν Γιαννίνων.

Δίχκια τὸν εἶπαν Καμπούρογλου τῶν Γιαννίνων, Γιαννινογράφον.

Ἡ λίμνη, τὸ Κάστρο, τὰ τζαμιά, οἱ ἐκκλησιῆς τῆς πόλεως, αὐτὰ τὰ λιθόστρωτα γκαλντερίμια τῆς, τὰ τοπωνυμικά τῆς καὶ γλωσσικά τῆς, οἱ θρύλοι καὶ οἱ ἀπόλογοι, πού σβήνουν καθὼς ἡ ζωὴ διαβαίνει, πενήντα τόσα χρόνια εἶναι τὸ ὑλικὸ τῆς βυζαντινῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης, μὲ τὴν ὁποία καταπιείστηκε ὁ ἀκαταπόνητος Σαλαμάγκας, στρέμματα ἢ σπορά, ἀπ' ὅπου μπορεῖ νὰ συγκομίση ὁ μελλοντικὸς μελετητής.

Ἡ σαφήνεια, ἡ ἀκριβολογία, ἡ εὐσυνειδήτη καταγραφὴ καὶ ἀναμετάδοσις εἶναι ἀπὸ τὰ πρόσθετα χαρίσματα τῆς ἐργασίας του.

Οἱ ἐπόμενοι συναθληταὶ τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης θὰ παραπέμπουν καὶ θὰ παραπέμπονται σ' αὐτὸν τὸν ἀξιόλογο μόχθο τοῦ Δημ. Σαλαμάγκα γιὰ προσμαρτύρησι καὶ προσεπικύρωσι, γιὰ τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές.

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

Ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί

«Ἡ στεῖρα τίχτει τὴν Θεοτόκον καὶ τροφὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν».

α'

β'

Γλυκιᾶς μορφῆς συνάχθησαν στὸ δῶμα
ἀπὸ βραδύς, νὰ στήσουνε νυχτέρι.
Στὴν κλίνη πλαῖ ὁ κύρης. Καὶ στὸ χέρι
κρατάει τὴν ψυχὴ τῆς καὶ τὸ σῶμα.

Κοπέλλα ἑφταπάρθενη, ἀγία
τὸ βλέμμα Σου ἀγκάλιασε ὁμάδι
τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, πὺρ κοπάδι
αἰῶνες τυραννᾶ ἢ ἁμαρτία.

Ἡ κούραση δὲν σφάλῃσε τὸ στόμα
πὺρ προσευχῆς καὶ αἶνους μόνον ξέρει.
— Θερμὸ πολὺ τὸ μικροκαλοκαίρι
ἐβάσταξεν ἀτέλειωτο τὸ γόμα...

Ἡ μήτρα Σου ὀλάκερη Ἐκκλησία.
Ἄπ' τοῦ Θεοῦ τὸ χέρι καὶ τὸ χᾶδι
πανίερο στολιζέται ὑφάδι
γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πρώτη κατοικία.

Τὸ σούρουπο ἡμέρωσεν ὁ πόνος
κι εὐώδιασε τὸ σπῖτι γύρα, μύρα.
Ἐλεύθερ' ἀνασαίνει ἢ γαστέρα.

Στὸ μέτωπο ψηλά, λαμπρὸ τὸ στέμμα
τῆς οὐρανίας ἀρετῆς. Καὶ φύτρα
λυτρωτικὰ ριζώνουν μέσ' τὸ αἷμα.

Ὡρα καλή, τ' ἀνθρώπου ὦρια μοῖρα.
Πυρσόμορφη χωρεῖ ἢ θυγατέρα
νὰ γίνῃ τοῦ Θεοῦ ὁ μέγας Θρόνος.

τοῦ γιοῦ Σου ἢ ἀγάπη καὶ θυσία.
Τῆς σάρκας ἰλασμός καὶ σωτηρία
θεόσταλτη, τοῦ ἅδη καταλύτρα.

γ'

Τοῦ πόνου ἀδελφοῦλα, σὲ προσμένει
τὸ δάκρυ ὅπου πύρινο κυλήσῃ
ἀπ' ἀνημπόρια καὶ κακὸ καὶ μίση.
Ἰκέτιδα τῶν ταπεινῶν, δοσμένη

σὲ προσευχῆς ἀτέλειωτες, γλυκαίνει
ἢ ὄψη Σου τὸν ὅποιον ἀντικρύσῃ.
Τοῦ ἀσκητῆ συντροφισσα καὶ ζήση
αἰῶνια, ἐκείνου πὺρ πεθαίνει

μὲ τ' ἅγιο Σου τὸ ὄνομα στὰ χεῖλη.
Ἄπειρανδρε, εὐωδιαστοῦ Ἄπριλη
πασίχαρη ἡμέρα δίχως νέφος!

Ἄμαραντο εἰρήνης δαφνοστέφος
καὶ πίστεως μονάκριβη ἐλπίδα
στοῦ Ἑλληνα τῆ γαλανῆ πατρίδα.

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

MIX. XAP. MANOY

ΜΝΗΜΟΣΥΝΙΑ

Γυρνώντας, τὸν περασμένο Αὐγούστο, στ' ἀγαπημένα Γιάννινα, μετὰ ἀπὸ δεκάχρονη ἀποδημία στὸ Νέο Κόσμο, νοστάλησα νὰ ξαναζήσω γιὰ λίγο, ὅσο πιὸ ἔντονα μπορούσα, τὶς ἐργώδεις καὶ ἀποφασιστικὲς ἡμέρες τῶν ἀρχῶν τοῦ 1952, ποὺ ὠδήγησαν στὴν ἔκδοση — καὶ στὸ θρίαμβο — τῆς « Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας ».

Καὶ βρέθηκα μὲ λίγα λουλούδια, θρεμμένα μὲ τοῦ νόστου τὸ ἀπαλὸ μαρτύριο καὶ τὸ δάκρυ, μπροστὰ σ' ἓνα πολυφροντισμένο τάφο...

Ἐκεῖ οἱ ἀναμνήσεις φούντωσαν, ἐκεῖ ὁ στοχασμὸς μετουσιώθηκε καὶ ἐκεῖ ὠρθώθηκε μὲ μιᾶς τὸ νοητὸ οἰκοδόμημα μιᾶς μεγάλης προσφορᾶς : τῆς πνευματικῆς προσφορᾶς τοῦ Δημήτρη Σαλαμάγκα πρὸς τὰ Γιάννινα, τὴν Ἡπειρο καὶ τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα !

Πέρασαν δεκάξη χρόνια ἀπὸ τὸ ἠρωϊκὸ, θάλεγα, καὶ ἀπίθανο σὲ δραματισμοὺς καὶ προσδοκίες ξεκίνημα ἐκεῖνο τῶν ὀλίγων τότε τῆς « Ἡπειρ. Ἑστίας », γιὰ τὴν πνευματικὴ, τὴν ἠθικὴ καὶ ἀκόμη τὴν κοινωνικὴ ἀνόρθωση τοῦ ρημαγμένου τόπου μας.

Ἡ ἔκδοση τῆς « Η. Ε. », τὸν Μάϊο τοῦ 1952, ἀκριβῶς μετὰ τὶς συμφορὲς ποὺ ἐπεσώρευσε ὁ δεκάχρονος πόλεμος, εἰδικὰ στὴν Ἡπειρο, ἐπροκάλεσε πανελλήνιο θαυμασμὸ, ποὺ ἐπισφραγίσθηκε τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1954 μὲ τὸ βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Ἀναπολώντας τὸ ξεκίνημα καὶ τὴ μακρὰ πορεία τοῦ Ἡπειρωτικοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος —, τοῦ πιὸ μεγάλου στὴν ἱστορία τοῦ τόπου μας σὲ ἔκταση διάρκεια καὶ προσφορὰ —, σταματοῦμε μὲ βαθύτατο σεβασμὸ, οἱ πρωτεργάτες καὶ συνεχιστὲς του, στοὺς ἀναχωρητὲς τῆς ζωῆς αὐτῆς, ποὺ ἄθελα ἀραίωσαν τὶς πνευματικὲς μας ἐπάξεις :

Στὸ **ΔΗΜΗΤΡΗ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ** καὶ στὸ **ΓΕΩΡΓΙΟ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ**

***

Ὁ Δ. Σαλαμάγκας, στὸν ὁποῖο καὶ ἀφιερώνεται τούτη ἡ σύντομη ἀναδρομὴ μου στ' ἀλησμόνητα χρόνια τῆς στενῆς συνεργασίας μας, στάθηκε ἀπὸ τοὺς τρεῖς πρῶτους συναθλητὲς τῆς προσπάθειάς μας, μετὰ ἀπὸ τὸν Γιάννη Νικολαΐδη καὶ τὸν Πάνο Φάντη, στοὺς ὁποίους προστέθηκαν ἀμέσως ἔπειτα ὁ Τάκης Σιωμόπουλος, ὁ Γ. Παπαγεωργίου καὶ ἀργότερα ὁ Ἀρσένης Γερωντικός.

Ἔτσι σχηματίστηκε τὸ πρῶτο πνευματικὸ « Σῶμα » τῆς « Ἡπειρ. Ἑστίας », ποὺ ἐπλαίσωσε τοὺς ἰδρυτὰς — ἀρχικοὺς ἐκδότες τῆς — Εὐάγγ. Φακατσέλην καὶ Μιχαὴλ Μάνον, ἐνῶ 5 ἄλλοι ἐπίλεκτοι Ἡπειρωτῶν : οἱ Κωνστ. Μέρτζιος, Λεάνδρος Βρανούσης, Χρυσάνθη Ζιτσαῖα, Κ. Α. Μιχαηλίδης καὶ Νικ. Παπαδόπουλος, ἀπέτελεσαν τὰ ἀντεπιστέλλοντα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐπιμελείας Ὑλῆς.

Μεγάλη καὶ σημαντικὴ στάθηκε ἡ πνευματικὴ προσφορὰ καὶ ἡ ἠθικὴ ἐνίσχυση τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτας τῆς « Η. Ε. », ἀλλὰ καὶ τοῦ συνόλου τῶν ἄλλων διανοουμένων μας.

Καὶ ἡ προσφορὰ αὐτὴ περιμένει τὴν ὥρα της νὰ ὑπογραμισθῇ ἰδιαίτερα καὶ νὰ ἐκτεθῇ στὶς λεπτομέρειές της, ὄχι μόνον γιὰ ν' ἀποκαλύψῃ τὴν ποιότητα τῶν συγχρόνων Ἡπειρωτῶν διανοουμένων, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὸ ἀδιάκοπο τῶν πολιτιστικῶν παραδόσεων τῆς Ἡπείρου μας.

Ἀπὸ τὴν μοιραία στιγμή πού ὁ Δ. Σαλαμάγκας πέρασε πιά στὴν ἱστορία τοῦ τόπου μας σὰν ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους πνευματικοὺς ἐργάτες τῆς σύγχρονης Ἑπείρου, ὅλοι ἐκεῖνοι πού γνώρισαν ἀπὸ κοντὰ ἢ ἀπὸ τὰ κείμενά του τίς ἀνατάσεις τῆς σκέψης καὶ τῆς ψυχῆς του, ἔνοιωσαν τὴν ἀνάγκη νὰ προβάλουν, ὅσο πιδ πληρέστερα μποροῦν, τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του σ' ὅλες του τίς πτυχές.

Καὶ εἶναι εὐτύχημα πού αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀνάγκη, αὐτὸ τὸ πνευματικὸ χρέος τὸ ἐκπληροῖ τώρα ἡ «Ἑπειρ. Ἑστία» μὲ τὸ πολυσέλιδο τοῦτο ἀφιέρωμά της στὴ μνήμη του, ἀφιέρωμα πού θ' ἀποτελέσει καὶ τὴν ἀφειρητρία μιᾶς εὐρύτερης μελλοντικῆς μελέτης τοῦ ἱστορικολαογραφικοῦ καὶ λογοτεχνικοῦ ἔργου του.

***

Ὅσο κι' ἂν φαίνονται ἐπουσιώδεις οἱ λεπτομέρειες τῶν μεγάλων ἐξορμήσεων σὰν τῆς «Ἑπ. Ἑστίας» ἢ τῶν σημαντικῶν Ἑπειρωτικῶν μορφῶν ὅπως ὁ Δημήτρης Σαλαμάγκας, σ' αὐτὲς κυρίως καταφεύγουν συχνότατα οἱ μελετητὲς γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν τὸν κάθε συγγραφέα καὶ τὴν ὁποια προσφορά του.

Γιὰ τοῦτο κι' αὐτὰ πού σημειώνονται ἐδῶ, ἐνῶ δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἐλάχιστα ἀπ' ὅσα ἡ μνήμη διετήρησε ἀπὸ τὴν ἐξάχρονη καθημερινὴ ἐπαφὴ τοῦ Δ. Σ. μὲ τὴ διεύθυνσι τῆς «Ἑπ. Ἑστίας», ἴσως συμβάλουν στὴν καλύτερη γνωριμία μας μὲ τὸν πολυγραφέτερον Ἑπειρωτὴ τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας.

Εἶναι γνωστὸ τὸ πόσο βαθειὰ χώρισε τὸ λαὸ μας ἡ κατοχὴ, τὰ Δεκεμβριανὰ καὶ ὁ τετράχρονος ἀγώνας κατὰ τοῦ ξένου καὶ ντόπιου κομμουνισμοῦ. Ἀνώτερος κι' ἀφανάτιστος, ὅπως ἦταν ὁ Δ. Σ., χαιρέτισε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τὴ σωστικὴ προσπάθεια τοῦ περιοδικοῦ νὰ συνενώσῃ γύρω ἀπ' τίς πνευματικὲς του ἐπιδιώξεις τὴν κατακερματισμένη ἀπὸ πάθη καὶ ἰδεολογίες Ἑπειρωτικὴ διάνοηση τῶν πικρῶν ἐκείνων χρόνων.

Δύσκολη καὶ πολλὴ λεπτὴ ἦταν, στὴν ἐφαρμογὴ της, ἡ προσπάθεια γεφυρώσεως τῶν ἀντιθέσεων καὶ ἀρμονικῆς συνεργασίας πάνω σὲ θέματα μορφῆς, περιεχομένων καὶ διατάξεως κειμένων τοῦ περιοδικοῦ. Κι' αὐτὸ γιὰτὶ σκόνταφτε στὴ διαφορετικὴ θεώρησι ἀκόμη καὶ τῶν καθαρῶς πνευματικῶν θεμάτων, πού εἶχε νὰ συζητήσῃ ὁ στενὸς κύκλος συνεργατῶν τῆς «Η. Ε.», ἡ Ἐπιτροπὴ Ἐπιμελείας Ὑλης της.

Ἔτσι, τοὺς πρώτους καιροὺς, οἱ συνεδριάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς κατέληγαν κάποτε σὲ ἀδιέξοδο, μερικὰ ἀπὸ τὰ μέλη της ἀποχωροῦσαν βέβαια γιὰ τὸ «δίκη» τους, κι' ὅλα γιὰ μιὰ στιγμή φαινόταν πὼς καταρρέουν...

Κι' ἔτρεχε, ὁ γράφων, πότε στὸ σπίτι τοῦ πάντοτε εὐγενικοῦ Δ. Σαλαμάγκα καὶ πότε κοντὰ στὸν ἄκακο κι' ἀνυστερόβουλο στὶς πνευματικὲς του «θέσεις» Γ. Παπαγεωργίου, γιὰ νὰ γεφυρώσῃ τίς ἀντιθέσεις κι' ἔτσι τὰ ἀχνὰ, ἄλλωστε, σύννεφα διαλύονταν.

Ὁ Δ. Σαλαμάγκας ἦταν πάντα ἀπὸ τοὺς πρώτους πού γύριζε, συγκρατημένος στὴν ἀρχή, χαμογελῶντας ἔπειτα, στὰ τόσο οἰκεία του Γραφεῖα τοῦ περιοδικοῦ κι' οἱ συνεδριάσεις ξανάρχιζαν, πάντοτε ὑπὸ αἰθριώτερον οὐρανό...

«Μὲ ἀφοπλίζει ὁ ἐνθουσιασμός καὶ ἡ πίστις σου γιὰ τὸ ἔργο τῆς «Η.Ε.», ἡ πολιτικότητα καὶ τὸ χαμόγελο μὲ τὰ ὁποῖα ἀντικρύξεις πρόσωπα καὶ πράγματα, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ συμφωνεῖς πὼς τὸ δίκη βρίσκεται μὲ τὸ μέρος μου...» ἔλεγε τότε στὴν κάθε ἐπιστροφή του, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπαναλάμβανε στὸ γράμμα του τῆς 20 — 8 — 57 πρὸς τὸν γράφοντα. Κι' αὐτός, φυσικὰ συμφωνοῦσε ἀπόλυτα!

Ἔτσι, γιὰ πέντε ὀλόκληρα χρόνια, πήγαιναν ὅλα «κατ' εὐχὴν». Ἡ «Η.Ε.» ἀνδρώθηκε γρήγορα, ἀπέκτησε δικὰ της τυπογραφεία, φήμη, κῦρος μαζὺ μὲ τὸ Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας, καὶ ἀφοῦ ἀντιμετώπισε καὶ τὴν ἀποχώρησι τοῦ συνεκδότου της Ε.Α.Φ., ὁ ὑποφαινόμενος ἀναγκάσθηκε — γιὰ ἕνα δυὸ χρόνια — ὅπως πῖστευε τότε — νὰ ξηνητευθῇ στὸ Νέο Κόσμο.

Στὴν ἀγωνιώδη προσπάθειά του νὰ μὴ διακοπῆ ἡ ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ, ὁ ὑποφαινόμενος, σὰν ὁ μόνος ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1954 ἰδιοκτιήτης — διευθυντής του, προσέφερε τὴ διεύθυνση τῆς «Ἡπειρ. Ἐστίας» στὸν Δ. Σαλαμάγκα, ἔπειτα στὸν ἄλλο διαλεχτὸ Ἡπειρώτη λόγιο, τὸν Εὐάγγ. Μπόγκα μὲ συμπαραστάτη του τὸν Δ. Σ., ἀλλ' ὁ τελευταῖος δὲν «τολμοῦσε», ὅπως ἔλεγε, νὰ ἐπωμισθῆ μιὰ τόσο μεγάλη εὐθύνη. Δικαιολογῶντας ἀργότερα τὴν ἀρνήσή του ν' ἀποδεχθῆ τὴ μιὰ ἀπ' τὶς δυὸ αὐτὲς προτάσεις καὶ δικαιώνοντας τὴ σκληρὴν προσπάθεια τοῦ συνεχιστοῦ τῆς ἔκδόσεώς της, σημείωνε στὸ ἴδιο, ἀπὸ 20 — 8 — 57 γράμμα του :

«... Ἄν ὑπέκυπτα τότε στὸν πειρασμὸ μιᾶς τιμητικῆς προσφορᾶς σου (διαδοχῇ στὴ διεύθυνση τῆς «Η. Ε.»), τὸ περιοδικὸ θὰ εἶχε κλείσει ἀπὸ καιρὸ... Ὁ Δημοσθένης ὁμως δειχτήκε πολὺ περισσότερο δυναμικὸς ἀπ' ὅ,τι ἀρχικὰ τὸν φαντάστηκα, πάλαιψε μὲ ἐπιμονὴ καὶ πείσμα καί, παρ' ὄλες τὶς ἀντιξοότητες, οὔτε ὑπέκυψε οὔτε καὶ σκέπτεται νὰ ὑποκύψῃ, γιὰτὶ εἶναι κι' αὐτός, ὅπως ἐσύ, ἀφιλοκερδῆς κι' ἀνυστερόβουλος...»

Ἡ περικοπὴ αὐτὴ τοῦ γράμματός του δὲν ἀποκαλύπτει μόνον τὴ μετριοφροσύνη καὶ τὴν ταπεινοφροσύνη του, ἀλλὰ φανερῶνει καὶ τὴν ἐσώτερη ἀγαθὴ διάθεση ν' ἀναγνωρίζῃ καὶ νὰ δικαιῶνῃ αὐθόρμητα τὴ συμβολὴ τῶν ἄλλων στὴν ἐπιτυχία κάποιας ἀνώτερης ἐπιδιώξεως.

Κι' ἦταν αὐτὴ, ἀκριβῶς, ἡ ἠθελημένη ταπεινοφροσύνη του, ποὺ τὸν βοήθοῦσε ν' ἀποτραβιέται ὄλο καὶ περισσότερο στὸν ἑαυτὸ του, γιὰ νὰ ζῆ τὸν δικὸν του «μοναχικὸ» βίω τῶν ἰδεῶν, ποὺ τόσο διέφερε ἀπὸ τὴν κοινωνικότητα τῶν ἄλλων.

Ἡ ἀρχοντιὰ καὶ ἡ ἀπίθανη, γιὰ τοὺς καιροὺς μῆς, εὐγένεια τῶν τρόπων τοῦ Δ. Σ., μαζὺ μὲ τὴν αὐτοκυριαρχία καὶ τὴ θεληματικότητα, ποὺ συχνὰ φανέρωνε, ἄφιναν νὰ πιστέψῃ κανεὶς πῶς βρῖσκεται μπροστὰ σ' ἕναν ἱππότη τοῦ παλαιοῦ καλοῦ καιροῦ.

Ἐναν σύγχρονο ἱππότη πού, ἐνῶ μὲ πάθος καταπιάνονταν μὲ τὰ γραπτά του κείμενα καὶ τὴν εὐρύτατη δημοσιότητά τους, ἀπέφευγε ἐπίμονα νὰ ὀμιλῆ σὲ ἀκροατήριον ἢ νὰ γίνεταὶ τὸ ἐπίκεντρο συζητήσεων γι' αὐτὸν καὶ τὴν πνευματικὴν του προσφορὰ.

Ἔτσι σεμνὸς καὶ ἀπόκοσμος, ποὺ στάθηκε στὴ ζωὴ, ὄχι μόνον ἀρνιόταν συστηματικὰ νὰ παρουσιάξῃ φίλους του ὀμιλητὲς ἀπὸ τὸ βῆμα τῶν πυκνῶν διαλέξεων, ποὺ ἔδιδε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἢ «Η. Ε.» στὰ Γιάννινα κι' ἔξω ἀπ' αὐτά, ἀλλὰ καὶ προτιμοῦσε πάντα τὰ τελευταῖα καὶ ἀφανῆ καθίσματα τοῦ Θεάτρου, γιὰ νὰ τὶς παρακολουθῆ.

***

Ὁ Δημήτρης Σαλαμάγκας συνήθιζε νὰ βασανίζῃ πολὺ κι' ἔπειτα νὰ ἐνστερνίζεται καὶ νὰ ἐνισχύῃ τὴν κάθε σκέψη ἢ πρόταση ποὺ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ συμβάλῃ στὴν πνευματικὴ ἀνύψωση τῶν Γιαννίνων του καὶ τοῦ τόπου γενικώτερα.

Γι' αὐτὸ καὶ ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους δέκτες κι' ἐνισχυτὲς τῆς ἰδέας ποὺ πρωτοερχήθη, ἀπὸ τὸν γράφοντα, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1952, γιὰ τὴν ἀνάγκη ἰδρύσεως τῆς Ἐταιρείας Ἡπειρ. Μελετῶν, ποὺ θὰ μπορούσε, μαζὺ μὲ τοὺς ἄλλους σκοποὺς της, νὰ στηρίξῃ μελλοντικὰ κι' ἕνα περιοδικὸ σύγγραμμα σὰν τὴν «Η. Ε.», ἡ ἔκδοση τῆς ὁποίας στοίχιζε κάθε μῆνα μιὰ μικρὴ περιουσία.

Ὁ Δ. Σ. δὲν ζοῦσε μόνον τοὺς ἐνθουσιασμὸς ὄλων γιὰ τὸν ἐκδοτικὸ θρίαμβο τῆς «Ἡπ. Ἐστίας», ἀλλὰ συμερίζονταν καὶ τὶς ἀνησυχίες τῆς διευθύνσεως τοῦ περιοδικοῦ γιὰ τὸ μέλλον του, διὰ ἔλεγε σὲ τόνο ἐπίσημο :

«Ὁμολογῶ ὅτι δὲν πιστεύω ποτε νὰ γίνῃ αὐτὸ ποὺ ἔγινε καὶ εἶναι πιά ἡ «Η. Ε.», ἀλλὰ κι' ἀναρωτιέμαι συνεχῶς τί ἄλλο θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ, γιὰ νὰ μὴ κινδυνεύσῃ κάποτε ἡ ἔκδοσή της».

Ἀκριβῶς σ' αὐτὸ τὸ «κάτι ἄλλο» καί, πέρα ἀπὸ αὐτό, σὲ κάτι τὸ εὐρύτερο καὶ μεγάλο ἀπέβλεπε ἡ ἰδέα ποὺ οἰχίτηε. Καὶ ἡ μὲν «Ἡπ. Ἑστία», χάρις στὸ μόχθο, τὴν πίστη καὶ τὴν ἀξιοσύνη τοῦ Δημοσθ. Κόκκινου, δὲν χρειάστηκε ὡς τώρα νὰ ἐπικαλεσθῇ ὑπὲρ αὐτῆς «τὸ ἄλλο» τοῦ Δ. Σαλαμάγκα κι' οὔτε κἂν τὴν πατρότητα τῆς ἰδέας.

Ἡ «ἰδέα» ὁμῶς περὶ Ἑταιρείας Ἡπειρ. Μελετῶν ἄπλωσε μέσα σ' ἓνα - δυὸ χρόνια, ριζοβόλησε σὲ ἀφάνταστη ἔκταση, ἔγινε ἔπειτα «σκοπὸς ζωῆς» γιὰ τὸν μεγαλόπνοο πρόεδρόν της Κωνστ. Φρόντιζο, ἀλλ' οὐδέποτε θυμῆθηκε τὶς ἐλπίδες καὶ προσδοκίαι ἐκείνων ποὺ τὴν ἐκνοφόρησαν...

Ἄλλ' ὡς ἐντοπίσωμε τὶς σκόρπιες τοῦτες σκέψεις σὲ μερικὲς ἄλλες λεπτομέρειες γύρω ἀπὸ τὰ πρὸ δωδ. καετίας περίπου πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ Δ. Σαλαμάγκα.

Ὁ ἀληθιμὸς φίλος καὶ συνεργάτης ζοῦσε μέσα σὲ διαρκῆ πυρετὸ ἱστοριοκοιτικῆς ἐρευνας καὶ πνευματικῆς δημιουργίας ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1952, ποὺ πραγματοποιήθηκε ἡ ἔκδοσις τῆς «Ἡπειρ. Ἑστίας», ἔτσι ποὺ θάλεγε κανεὶς πὼς ὑπῆρχε μόνο γιὰ νὰ προβάλλῃ τ' ἀγαπημένα τοῦ Γιάννινα καὶ τὴν Ἡπειρο, γενικώτερα, στὸ πανελλήνιο καὶ στὸν ἔξω κόσμον.

Μελετοῦσε μέρα - νύχτα τὶς ἱστορικὲς πηγές, τριγύριζε τοὺς κοντινοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους, «ψηλαφοῦσε» συχνότατα ὅσα ἱστορικὰ τεκμήρια εἶχαν ἐπιζήση τοῦ χρόνου, ρωτοῦσε τοὺς γεροντιότερους γιὰ τὰ περασμένα, ἔβαζε σὲ τάξη τὰ βιώματα τῶν παιδικῶν του χρόνων, συνέλεγε μὲ στοργὴ τὸ λαογραφικὸ θησαυρὸ τοῦ τόπου, ἢ λεπτομέρειες ἀπ' τὴ ζωὴ τοῦ Νεομάρτυρα, τοῦ Πάτερ Κοσμᾶ ἢ τῶν ἀπελευθερωτικῶν μας κινήματων καὶ μ' ὅλα αὐτὰ συνέθετε τὰ κείμενα ποὺ κατέκλυζαν τὶς σελίδες τοῦ κάθε τεύχους τῆς «Ἡπ. Ἑστίας».

Ζηλευτὴ πνευματικὴ ρωμαλεότητα φινέρωνε ἡ κάθε ἐργασία του, ἢ κάθε προσφορά του τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Μὲ τὴ σειρά τῶν ἔργων του (Θεοβάδιστοι τόποι, Κοσμᾶς, Σκυλόσοφος, Νεομάρτυρας) θάθελε, χωρὶς ἄλλο, νὰ συντελέσῃ στὴ διαμόρφωση ἠθικῆς καὶ θρησκευομένης κοινωνίας, ἐνῶ μὲ τὰ Λαογραφικὰ Σχεδιάσματα, τὶς Ἐνθύμησεις, τοὺς Μεσελέδες, τὰ Γιαννιώτικα Στιχοπλάκια κλπ. ἀπέβλεπε στὸ νὰ κρατήσῃ τοὺς Ἡπειρωτὲς γερὰ δεμένους μὲ τὸν τόπον τους, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμά τους.

Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὅλες σχεδὸν οἱ μεταπολεμικὲς ἱστοριοκοιτικὲς καὶ ἄλλες ἐργασίες τοῦ Δ. Σαλαμάγκα (ὁ πόλεμος στὴν Ἡπειρο τελείωσε μόλις τὸ 1949) δημοσιεύθηκαν, τουλάχιστον στὴν πρώτη τους σύνθεσι, στὴν «Ἡπ. Ἑστία» κι' ἔπειτα συμπληρώθηκαν, ἀναπλάστηκαν καὶ πῆραν τὴν τελικὴ τους μορφή, γιὰ νὰ ἐκδοθοῦν σὲ ἀνάτυπα ἢ σὲ βιβλία.

Τὰ χειρόγραφα τοῦ Δ. Σ., μ' ἐκείνα τὰ μικρὰ ἱερογλυφικὰ γράμματα, τὶς πάμπολες ἐπεξηγήσεις καὶ τὶς παραπομπές τους, πλημμύριζαν κάθε τόσο τὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ. Καὶ ὁ γράφων, σὰν ἀποκλειστικὸς δέκτης τῶν χειρογράφων αὐτῶν, τὸν ρωτοῦσε συχνά: Καὶ πὼς προκάνετε ὅλην αὐτὴ τὴν πνευματικὴ παραγωγή;

«Μὰ δὲν ἔχω καὶ τίποτε ἄλλο νὰ κάνω...» ἀπαντοῦσε. «Κι' ἔπειτα ἐργάζομαι καὶ τὶς νύχτες...». Κι' ἀλήθεια, τὶς περισσότερες φορές, ξενυχτοῦσε πάνω στὰ χειρόγραφα του, ποὺ ὅλο καὶ πλήθαιναν.

Πὼς τὰ λαχταροῦσε, ἀλήθεια, καὶ πόσο τὰ φρόντιζε ἐκείνα τὰ χειρόγραφα του, μὲ τὸ ἄνισο σὲ σχῆμα καὶ μέγεθος - κάποτε καὶ διαφορετικὰ σὲ χρωματισμοὺς — χαρτί τους.

Συχνὰ — πυκνὰ ἔφθανε βιαστικὸς στὰ Γραφεῖα τοῦ περιοδικοῦ, ξανάπαιρνε ἓνα ἀπ' αὐτὰ, κάτι ἄλλαζε, κάτι συνεπλήρωνε καί, ἱκανοποιημένος γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς σκέψης του, ἔφευγε χαρούμενος, γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὶς μελέτες του.

Εὐγενικὸς ὄσο κανένας ἴσως ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του καὶ διακριτικὸς πρὸς ὄλους, καί βαινε σχεδὸν κάθε μέρα στὸ Τυπογραφεῖο τῆς «Ἡπ. Ἐστίας», γιὰ τὴ φροντίση ὁ ἴδιος τίς διορθώσεις τῶν κειμένων του. Καί, παρὰ τίς πολλὰς ἀλλαγὰς ποὺ ἔκανε, οἱ τυπογράφοι δὲν τὸν βαρύντανε, δὲν τὸν κακοκάρδιζαν ποτέ.

«Ἰδιότυπη» χαρακτῆριζαν μερικοὶ πνευματικοὶ μας ἄνθρωποι τὴ δημοτικὴ τοῦ γραπτοῦ τοῦ λόγου, μ' ἐκείνη τὴν πρωθύστερη, κάποτε, σειρὰ λέξεων καὶ ἐννοιῶν.

Ὁ ἴδιος ἔλεγε συχνὰ πὼς προτιμοῦσε χίλιες φορές νὰ δημοτικοποιήτῃ μιὰ λέξη τῆς καθαρεύουσας, παρὰ νὰ καθιερώσῃ μιὰ ἄπρεπη ἔκφραση τῆς μαλλιαρῆς.

Ὅμως κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ μὴ παραδεχθῇ τὴν καλλιέπεια, τὴν ἐνάργεια καὶ τὴ ζωντάνια ὀλόκληρης, σχεδόν, τῆς προσφορᾶς του πρὸς τὴν Ἡπειρὸν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα.

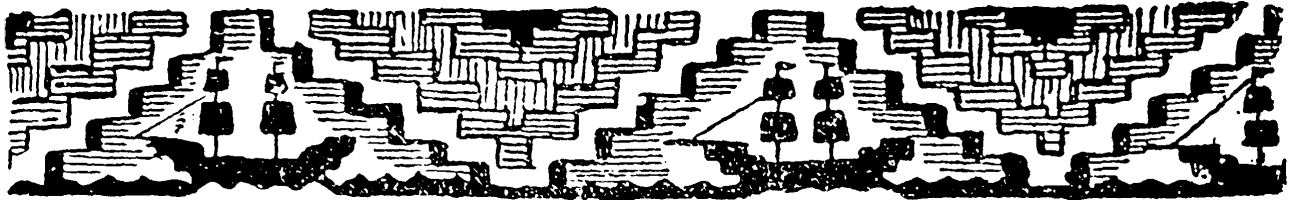
Κι' ὅπως ἡ κάθε σημαντικὴ προσφορὰ πρὸς τὸ σύνολο εἶναι καὶ μιὰ αὐτοπάρνηση τῆς ζωῆς, μιὰ θυσία τοῦ εἶναι μας, ἡ μορφή τοῦ Δ. Σαλαμάγκα ὄλο καὶ πιδ πολὺ θὰ μεγαθύνεται καὶ θὰ ἐξαγνίζεται μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, γιὰ νὰ καταστῇ ἰσοτιμὴ καὶ ἰσάξια τῶν μεγάλων μορφῶν τοῦ Ἡπειρωτικοῦ πανθέου.

Ἡ ἔκταση καὶ ἡ ὕψῃ τῆς προσφορᾶς αὐτῆς τοῦ Δημήτρη Σαλαμάγκα ἐνισχύουν τὴν ἀποψη, ὅτι γύρω ἀπ' αὐτὸν καὶ τὸ ἔργο του, θὰ μιλοῦν πάντα μὲ βαθειὰ ἐκτίμηση, ἐκείνοι ποὺ ἔρχονται. Γι' αὐτούς, ἀκριβῶς, οἱ ἀχνὲς τοῦτες θύμισες κάποιων ὠραίων κοινῶν ἀγώνων καὶ ἀνατάσεων, ἴσως νὰ μὴν εἶναι ἐντελῶς ἀχρείαστες.

Ἀλλὰ οἱ αὐριανοὶ μελετητὲς τῆς νεώτερης — ὄσο καὶ ἰδιορρυθμῆς — αὐτῆς Ἡπειρωτικῆς μορφῆς, ποὺ ξεκίνησε σὰν λειτουργὸς τῆς Θέμιδος γιὰ νὰ καταστῇ ἱεροφάντης τοῦ πνεύματος, θὰ ἔχουν πιδ σαφῆ καὶ πιδ ὀλοκληρωμένη τὴν εἰκόνα του, ἂν τοποθετήσουν, στὸ πλαίσιό της, τίς δυὸ τελευταῖες τῆς ζωῆς του προσφιλεῖς ὑπάρξεις, τὴν ἀείμνηστη μάνα του Καλλιόπη Σαλαμάγκα, ποὺ τοῦ ἐνέπνευσε ἀπέραντη θεοσέβεια, ταῦτισμένη μὲ τὴν ἠθικὴ θεώρηση τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ἐνάρετη σύντροφο τῆς ζωῆς του Καν Ἡλέκτραν Δ. Σαλαμάγκα, ποὺ μὲ τὴ βαθειὰ της πίστη πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ ἔργο του, τοῦ ἐξασφάλισε τὴν ψυχικὴ γαλήνη, χωρὶς τὴν ὀποία εἶναι ἀδύνατη ἡ ὀποιαδήποτε δημιουργία!

Νέα Ὑόρκη, 1968.

ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗ, Καθηγητοῦ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

(Δ ο κ ί μ ι ο)

Ἡ πῶς γόνιμη μεταθανάτια τιμὴ στοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους εἶναι ἡ σοβαρὴ ἐνασχόλησι μὲ τὸ ἔργο τους. Φυσικά, μιλάμε γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, πὺ τὸ ἔργο τους ἀποτελεῖ προσφορά. Ἀνάμεσα στοὺς λίγους σεμνοὺς ἀνθρώπους τῶν Γραμμάτων τῶν Ἰωαννίνων, ἀνήκει ὁ ιστοριοδίφης, λαογράφος καὶ λογοτέχνης Δημήτρης Σ. Σαλαμάγκας.

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Ἡ ἰθαγενὴς πνευματικὴ δημιουργία ἔχει ἀπαιτήσεις: ἀγάπη στὴν ἰδιαιτέρη πατρίδα, πὺ νὰ φθάνη στὸ σημεῖο τοῦ πάθους. Ὁ τόπος, οἱ ἄνθρωποι, πὺ τὸν κατοικοῦσαν καὶ τὸν κατοικοῦν, οἱ περιπτώσεις τῆς ζωῆς τους μὲ τίς προεκτάσεις στὸ χθές, στὸ σήμερα καὶ στὸ αὔριο, ὁ ψυχισμός, πὺ ἐπιστρατεύουν στὴν συνειδητὴ δρᾶσι, ἀποτελοῦν μιὰ προέκτασι τοῦ ἐγὼ τοῦ ἐρευνητοῦ. Δίπλα στὴν ψυχικὴ ἀρχοντιά, κρίνεται ἀπαραίτητη καὶ ἡ πνευματικὴ ἰκανότης γιὰ νὰ πραγματοποιηθῇ γόνιμο ἔργο, ἔργο, πὺ θὰ δώσῃ ἀφορμὴ νὰ γνωρίσωμε καλύτερα τὸ σήμερα καὶ πὺ θὰ γίνῃ στήριγμα γιὰ μελλοντικὲς πολιτιστικὲς προκοπὲς σὲ περιπτώσεις νέων δημιουργιῶν στὰ πλαίσια τοῦ χαρακτῆρα τοῦ Ἐθνικοῦ μας βίου. Αὐτὴ τὴν ἀρωματωσιὰ τὴν κατεῖχε ὁ Σαλαμάγκας.

Ὁ Δημήτρης Στ. Σαλαμάγκας γεννήθηκε τὸ 1894 στὰ Γιάννινα. Τὸ 1911 ἀπεφοίτησε ἀπὸ τὴν Ζωσιμαία Σχολή. Τὸ 1916 ἔλαβε πτυχίον τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τὸ 1919 ὠνομάσθηκε Ἐφεδρὸς Ἀνθυπολοχαγὸς Πεζικοῦ καὶ τὸ 1920 διωρίστηκε Στρατιωτικὸς δικαστικὸς σύμβουλος. Ἐλάβε μέρος στὶς ἐκστρατεῖες Μακεδονίας καὶ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀποστρατεύθηκε τὸ 1936 μὲ τὸν βαθμὸ τοῦ Ἀντισυνταγματάρχου.

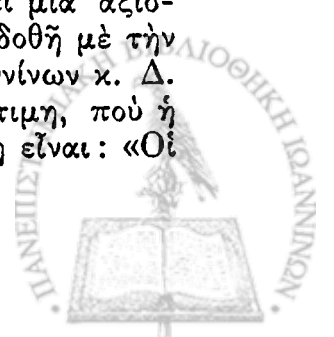
Στὰ γράμματά μας καὶ ἰδιαιτέρη στὴν Λογοτεχνία ἐμφανίστηκε ἀπὸ φοιτητῆς. Ἀπὸ τὸ 1924 ἀσχολεῖται γόνιμα μὲ λαογραφικά, ἠθογραφικά καὶ ἱστορικά τῶν Ἰωαννίνων. Τὸ 1944 ἐκλέγεται γραμματεὺς τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ περιοδικοῦ «Ἠπειρωτικὰ Γράμματα». Ἀπὸ τὸ 1952 εἶναι ἰδρυτικὸ μέλος τοῦ περιοδικοῦ «Ἠπειρωτικὴ Ἔστια» καὶ τακτικὸ μέλος τῆς ἐπιτροπῆς ἐπιμελείας τῆς ὕλης του. Μέλος τοῦ «Συνδέσμου Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν», ἐκλέγεται τὸ 1954 καὶ Πρόεδρος τοῦ Παραρτήματος Ἰωαννίνων. Τὸ 1955 ἐκλέγεται ἐπίσης ἔφορος τῆς «Ἐταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν». Τὸ 1955 τοῦ ἀπονέμεται «ΕΠΑΙΝΟΣ» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν γιὰ τὴν ἐν γένει προσφορὰν του.

Ἐφυγε ἀπὸ κοντὰ μας τίς 7 Δεκεμβρίου 1965.

Ἡ παρουσία τοῦ ἔργου τοῦ Σαλαμάγκα θὰ γίνῃ χρονολογικά, γιὰτὶ ἔτσι μὲ διευκολύνει μεθοδολογικά. Θὰ παρουσιαστοῦν οἱ ἐργασίες του, πὺ εἶναι τυπωμένες σὲ βιβλία. Φυσικά ὑπάρχουν καὶ πολλὲς ἄλλες ἀξιόλογες, πὺ δημοσιεύθηκαν σὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικά. Γι' αὐτὸ τὸ ὕλικὸ δὲν θὰ κάνω λόγον. Ἀκόμη ὁ σ. ἔχει μιὰ ἀξιόλογη συλλογὴ παροιμιῶν, πὺ περιμένει νὰ ἐκδοθῇ μὲ τὴν φροντίδα τοῦ καθηγητοῦ τῆς Λαογραφίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων κ. Δ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ. Οὔτε γι' αὐτὴ θὰ γίνῃ λόγον. Μιὰ ἄλλη ἐργασία πολὺτιμη, πὺ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἢ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Ἰωαννίνων ὀφείλει νὰ ἐκδόσῃ εἶναι: «Οἱ

ΕΡΓΟΝ

Ἡ παρουσία τοῦ ἔργου τοῦ Σαλαμάγκα θὰ γίνῃ χρονολογικά, γιὰτὶ ἔτσι μὲ διευκολύνει μεθοδολογικά. Θὰ παρουσιαστοῦν οἱ ἐργασίες του, πὺ εἶναι τυπωμένες σὲ βιβλία. Φυσικά ὑπάρχουν καὶ πολλὲς ἄλλες ἀξιόλογες, πὺ δημοσιεύθηκαν σὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικά. Γι' αὐτὸ τὸ ὕλικὸ δὲν θὰ κάνω λόγον. Ἀκόμη ὁ σ. ἔχει μιὰ ἀξιόλογη συλλογὴ παροιμιῶν, πὺ περιμένει νὰ ἐκδοθῇ μὲ τὴν φροντίδα τοῦ καθηγητοῦ τῆς Λαογραφίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων κ. Δ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ. Οὔτε γι' αὐτὴ θὰ γίνῃ λόγον. Μιὰ ἄλλη ἐργασία πολὺτιμη, πὺ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἢ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Ἰωαννίνων ὀφείλει νὰ ἐκδόσῃ εἶναι: «Οἱ

Τουρκοπερσοαραβικές λέξεις στο Γιαννιώτικο ιδίωμα», πού είναι δημοσιευμένη σε πολλές συνέχειες του περιοδικού «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ». Ούτε γι' αυτή θα μιλήσω.

Τὸ ἔργο του εἶχε ἀπήχησι στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ ὠρισμένα βιβλία γνώρισαν ἐπανεκδόσεις. Ἐδῶ θὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὰ βιβλία, πού ἔχω ὑπ' ὄψει τὴν ἐκδοσι.

Προκαταρκτικὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμιστῆ, ὅτι ἀποτελεῖ τὸ ὀγκῶδες ἔργο του, ἀκόμη καὶ στοὺς θεωρουμένους πνευματικούς ἀνθρώπους, πρότυπο πνευματικοῦ ἥθους, τιμιότητος, εὐσυνειδησίας καὶ μόχθου. Καὶ αὐτὰ ὅλα στὰ πλαίσια τῆς ἀνιδιοτελείας. Προσφέρουν πολλοί, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔχουν ὑλικά ἀνταλλάγματα. Ὁ Σαλαμάγκας πρόσφερε, γιὰτὶ ἡ δουλειὰ του ἐξυπηρετοῦσε μόνο τὰ γράμματα καὶ τὴν προκοπὴ τοῦ καιροῦ μας καὶ τοῦ τόπου μας.

Πρώτη ἐργασία τυπωμένη σὲ βιβλίο τοῦ ἀειμνήστου Σαλαμάγκα εἶναι: «Οἱ Θεοβάδιστοι Τόποι», πού γνώρισε δύο ἐκδόσεις. Ἐχω ὑπ' ὄψιν τὴν δευτέρη. (Γιάννινα 1961, σελ. 72). Τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου δημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα «Ἡπειρωτικὸς Ἀγὼν» σὲ ἀνυπόγραφα ἄρθρα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ «Ἐώρακα τὸν Κύριον».

ΟΙ ΘΕΟΒΑΔΙΣΤΟΙ ΤΟΠΟΙ
ἀ φ ἤ γ η σ ι ς

Ἡ μητέρα τοῦ σ. Καλλιόπη Σαλαμάγκα ἀφηγεῖται τὶς ἐντυπώσεις τῆς ἀπὸ μιὰ ἐπίσκεψι προσκυνήματος στοὺς Ἀγίους Τόπους. Ὁ λογοτέχνης Σαλαμάγκας τὶς προσφέρει μὲ τὴν μορφή τῆς τέχνης τοῦ λόγου, ὅπου εἶναι ἐκδηλὰ τὸ λυρικό στοιχεῖο καὶ ἡ στοχαστικὴ παρουσία. Μὲ τὰ ἀνωτέρω μέσα προσφέρονται στὸν ἀναγνώστη ἡ θρησκευτικὴ κατάνυξι καὶ τὸ συναισθηματικὸ πλαίσιο τοῦ ἐπισκέπτου τῶν Ἀγίων Τόπων.

Ὅλη ἡ ἀφήγησι μιλάει μέσα μας καὶ δονεῖ τὸ ψυχικό μας εἶναι σὲ βαθμὸ τέτοιο, πού κρατᾷ ἀμείωτο τὸ ἀναγνωστικὸ διαφέρον μας. Ἐτσι εὐκαιρικὰ συμμετέχομε σὰν προσκυνητὲς καὶ ἐμεῖς στὰ Ἅγια μέρη.

Πρόκειται γιὰ ἓνα πάντοτε ἐπίκαιρο θέμα τῆς Ὀρθοδόξου λατρείας μας, πού, ὅταν πέση σὲ χέρια πιστοῦ καὶ εὐσεβοῦς λογοτέχνου, ὅπως ὁ Σαλαμάγκας, προσφέρει θετικά.

Ἡ ποιητικὴ συλλογὴ «Νοσταλγίες» (Γιάννινα 1943. Τυπογραφεῖον Θωμᾶ Παναγιωτίδη, σελ. 44), γνώρισε τὴν κυκλοφορία τῆς σὲ χρόνους δίσεκτους. Ἀποτελεῖ ἡλιαχτίδα στὴν μπόρα τῆς Κατοχῆς καὶ κυκλοφόρησε στενά.

ΝΟΣΤΑΛΓΙΕΣ
σ τ ἰ χ ο ι

Στὸν πρόλογό του, ὁ ποιητῆς, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, γράφει: «Οἱ Νοσταλγίες εἶμαι ἐγὼ ὁ ἴδιος, εἶναι οἱ ἀγάπες μου καὶ ὁ ἐσωτερικός μου κόσμος· εἶναι ὁ κύκλος καὶ τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο γυρίζουν ὅλα σχεδὸν τὰ γραπτὰ μου». Ἀποκαλυπτικὲς γραμμές, πού βοηθοῦν στὴν ἐκτίμησι τοῦ ὅλου ἔργου του. Τὰ θέματα τῆς συλλογῆς του εἶναι Γιαννιώτικα: «Ὁ Βράχος», «Τὸ Νησί», «Ὁ Νεομάρτυρας», «Ὁ Κράχτης», «Τράβα Νησιώτη τὰ κουπιὰ» κ.λ.π.

Ζωντανεῦει μὲ εὐαισθησία καὶ ἀγάπη Γιαννιώτικους θρύλους καὶ ἱστορίες, πού μιλοῦν πειστικὰ μὲ τὸ ἀδρό του ὕφος, σὰν συνεσταλμένα πλάσματα, στὸ ἄδυτο τοῦ ψυχισμοῦ τοῦ ἀναγνώστου. Ἰδιαιτάτα μιλάει στὴν ψυχὴ τοῦ Ἡπειρώτου, πού γνωρίζει καλὰ τὸν χῶρο καὶ τοὺς ἀνθρώπους, πού μόχθησαν σ' αὐτόν.

Πολλὰ ποιήματα συνοδεύονται ἀπὸ σημειώσεις ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἐξοικείωσι τοῦ ἀναγνώστου. Ὅλα ἀποτελοῦν ξεχειλίσματα ἀγάπης γιὰ τὰ Γιάννινα καὶ τὶς φυσικὲς ὁμορφιές τους.

Δικαιολογημένα ἔγινε παραδεκτό, ὅτι ἓνας ποιητῆς μεταφράζει ταιριαστὰ

στην γλώσσα του τόν όμοτεχνο. 'Ο Σαλαμάγκας πρόσφερε και έπιτυχημένες μεταφράσεις ποιημάτων. Δείγματα έχομε την έκλογή από «Τά άνθη του κακού» του Κ. Μπωντλαίρ και τους στίχους άλλων Γάλλων ποιητών. (Τυπ. Θ. Παναγιωτίδη, Γιάννινα 1943, σελ. 56).

Έκλογή από

“ΤΑ ΑΝΘΗ ΤΟΥ ΚΑΚΟΥ”,
Κ. Μπωντλαίρ κ. ά.

Γιά τόν ποιητή, στον πρόλογό του, μάς λέγει και τά έξής: «...ό Μπωντλαίρ, είναι, πιό πολύ ένας βασανισμένος, ένας μεγάλος πονεμένος, ένας άρρωστος, παρά ένας κολασμένος, όπως πολλές φορές έπίτηδες αυτό εμφανίζεται». Ακόμη μάς αναφέρει τί είπε ό Βερλαίν για τόν Μπωντλαίρ. «'Η βαθειά του πρωτοτυπία συνίσταται στο ότι έχει εκφράσει μ' έξαιρετική δύναμη τόν νεώτερο άνθρωπο, με τίς άκονισμένες και δονούμενες αισθήσεις του, τó πονεμένο έκλεπτισμένο πνεύμα του, τó μυαλό τó κορεσμένο από καπνό, τó αίμα του τó φλεγόμενο από οικόπνευμα».

Μάς μεταφράζει ό Σαλαμάγκας τά ποιήματα: «'Αλμπατρος», «'Ανάταση», «'Ο έχθρός», «'Η προηγούμενη ζωή» κ. ά. Έτσι γνωρίζομε την τοποθέτησι του ποιητού, στιγμές από τά νεανικά χρόνια, άκόμη και την άθλιότητα τής ζωής. Όλα σε μοτίβα παραδοσιακής ποιήσεως. 'Ανάγλυφη εικόνα βιωμάτων του ποιητού προσφέρουν όλα, με μιá ύπογράμμισι τής πίκρας τής ζωής. 'Ακολουθούν και μεταφράσεις ποιημάτων κ. ά. Γάλλων ποιητών.

Οί ήθογραφίες, όταν είναι έπιτυχημένες, δηλαδή βρίσκονται κοντά στην λαϊκή πραγματικότητα, σαν γεγονότα, και τίς χειρίζεται γνήσιος λογοτέχνης, προσφέρουν

ΚΑΠΟΙΟ ΒΡΑΔΥ ΤΟΥ ΝΟΕΜΒΡΗ
ή θ ο υ ρ α φ ί ε ς

θετικά. Έτσι, ανάμεσα στ' άλλα, μπαίνομε στην ψυχή του λαού μας. Την Γιαννιώτικη έσωτερική δομή μάς άποκαλύπτει ό Σαλαμάγκας με τó «Κάποιο βράδυ του Νοέμβρη» (ήθογραφίες, κι' άλλα πεζά) β' έκδοσι: Γιάννινα 1959 σελ. 96). Αυτή την έκδοσι έχω ύπ' όψει μου.

Στίς σελίδες του ζωντανεύει ό Μήτσιο Καστρινός και διαβαίνει την πόλι, πού έδιωξε ό πολιτισμός, στα καλντερίμια, τά στενά, γενικά την χθεσινή Γιαννιώτικη όμορφιά. Στίς «Χρονιάρες μέρες» μάς μιλάει για τόν Βίβη (Γιάννη) και τίς τρεΐς άδελφές του, πού είναι ένσάρκωσι του άπλοϊκού, του έργατικού, του τίμιου ανθρώπου. 'Αντιμετωπίζει δυσκολίες τής ζωής κοινωνικές, οικονομικές κ. ά., με ψυχικό άρχοντισμό.

Στό «δουλειές του ποδαριού» κάνει λόγο για τόν Ζώη Κουσιάδα, πού διατηρούσε γραφείο διοικητικών υποθέσεων και ήταν «τερτιπλής». Είναι έκφρασι τής τετραπερατώσυνης.

Ό γέρο Κωνσταντής ζει κοντά μας στο «άνεπαίσχυντα, Είρηνικά...» και θυμάται τά περασμένα. 'Οντοποίησι του γνήσιου νοικοκύρη, πού παρουσία του ήταν τó θρησκευτικό βίωμα, πού ήταν ένα Έφέστιο κλίμα τής έποχής, ή τιμή και ή υπόληψι. 'Η λαογραφία παντού παρούσα.

'Ακολουθεΐ ένα χρήσιμο εύρετήριο ιδιωματικών και ξενικών λέξεων για την νοηματική προσπέλασι των κειμένων.

Τό βιβλίο κλείνει με τó Βον μέρος, πού περιλαμβάνει «...κι' άλλα πεζά». Οί έπιλογές από παλιά δημοσιεύματά του είναι: «Στά σύνορα τής ζωής». «'Η πράσινη θάλασσα», «'Η σημαία», «Διψώ», «Στόν καιρό του πολέμου».

Τά κείμενα, γραμμένα με λογοτεχνική δύναμη, σε θέματα λαϊκής δόξας στο πεδίο τής βιοπάλης και τής ανθρωπιās, τής γνήσιας ανθρωπιās, αίχμαλωτίζουν τόν άναγνώστη. 'Η αφήγησι γίνεται σε φιλικό τόνο, ήρεμο, άπλό, άρχοντικό, άπόλυτα ταιριασμένο με τά διαπραγματευόμενα.

Έτσι λαβαίνομε μέρος στην Γιαννιώτικη συντροφιά τής παλιάς έποχής, όχι

σάν αντιφρονοῦντες, ἀλλὰ σάν συνειδητοὶ συνδαιτημόνες. Μιλᾶν μέσα μας τὰ «ξακουσμένα Γιάννινα» μὲ τοὺς τύπους τους, πού εἶναι φορεῖς τῆς κοινωνίας, πού ἔζησαν καὶ τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν ψυχική, συναισθηματική, πατριωτική, θρησκευτική, στοχαστική συνισταμένη. Μιλοῦν ἀπλᾶ, στοχαστικά, νοικοκυρεμένα, λένε τόσα, ὥστε ὁ ψυχισμὸς τους μᾶς γίνεται ἀνάγλυφος στὴν ἡρωϊκὴ του ὑπόστασι. Τὸ διάβασμα τοῦ βιβλίου «Κάποιο βράδυ τοῦ Νοέμβρη» ἀποτελεῖ μελέτη τῆς Ἡπειρωτικῆς ψυχῆς ἐκείνης, πού ἀνέδειξε ἄνδρες στὴν Ἱστορία τοῦ τόπου μας.

Καρπὸς τοῦ πάθους γιὰ τὰ Γιάννινα τοῦ Σαλαμάγκα εἶναι ἡ ἐργασία του «Περίπατοι στὰ Γιάννινα» (Ἱστορικο - λαογραφικὰ σημειώματα) Β' ἔκδοσις. Ἐκδόσεις «Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν», Ἰωάννινα 1965, σελ. 152. Αὐτὴ τὴν ἔκδοσις ἔχω ὑπ' ὄψει.

ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ

Ἱστορικο - λαογραφικὰ σημειώματα

Σειρὰ Α' Ο ΒΡΑΧΟΣ

1. **Ὁ Ντρίσκος.** Μᾶς προσφέρει περιγραφικὰ στοιχεῖα διατυπωμένα μὲ τέχνη, μὲ λυρική ἔξαρσι καὶ πατριωτικὸ παλμό.
2. **Ὁ Βράχος.** Ἀναφέρεται στὸν βράχο, πού εἶναι ριζωμένος στὸ ὑπέδαφος τῶν Ἰωαννίνων καὶ ξεχωρίζει ἔντονα στὸ κέντρο τῆς μακρόστενης Γιαννιώτικης κοιλάδας, εἰσχωρῶντας στὰ νερά τῆς λίμνης. Εἶναι ὁ βράχος «Τὸ ὠραῖο καὶ ἔνδοξο παρελθόν». Ἐπιτυχημένη παρομοίωσι.
3. **Φωνὴ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν καιρῶν.** Διηγεῖται μιὰ ἱστορία γιὰ τὸ ἐπίθετο «Καστρινός», πού γνώρισε ἀπὸ μιὰ χωρική.
4. 5. 6. 7. **Τὸ Κάστρο.** Μᾶς γνωρίζει τοὺς κτίτορες, τὶς προσθήκες μετὰ τὸ πρῶτο κτίσιμο, φυσικὰ μὲ θεμελιωμένες μαρτυρίες.
8. **Τὰ Γιάννινα ἐδῶ καὶ πενήντα χρόνια.** Μᾶς κάνει γνωστὲς τὶς ἐντυπώσεις τοῦ Ἰταλοῦ περιηγητοῦ Φραγκίσκου Γκουϊτσιαρντίνι τοῦ 1900. Ὁ ἐπισκέπτης παραβάλλει τὸν Ἀλῆ Πασᾶ μὲ τὸν Καίσαρα Βοργία.
9. Sic transit. Συνεχίζει τὶς περιγραφὰς τοῦ περιηγητοῦ Φραντσέσκο Γκουϊτσιαρντίνι.
10. *Lacrimae regum.* Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1948 ἀπεφάσισε ὁ Σαλαμάγκας νὰ ἐπισκεφθῆ ἐκ νέου τὰ γνώριμα μέρη τοῦ Κάστρου, εὐκαιριακὰ διατυπώνει ἀποσπάσματα τοῦ θρήνου τῶν ἀψύχων πραγμάτων.

Σειρὰ Β' ΙΣΤΟΡΙΑ

1. **Ἡ καλόγρηνα τοῦ Ἄη - Παντελεήμονα.** Εἶναι ἡ ζωντανὴ παράδοσι τοῦ νησιοῦ, πού μιλάει στὸν συγγραφέα γιὰ τὶς ἀρχαιότητες καὶ τὴν Ἱστορία τῆς νήσου. Τὰ λεγόμενα τῆς ταπεινῆς ἐρμηνεύτριας ἔχουν ἐμπειρικὸ χαρακτῆρα.
2. **Ἀθανάσιος Σταγειρίτης.—Χιλιάδες χρόνια πίσω.—Τὰ Σλαβικὰ φύλα στὴν Ἡπειρο.** Ὁ Ἀθανάσιος Σταγειρίτης, καθηγητῆς τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης, στὰ «Ἡπειρωτικά», ἐκθέτει σχετικὰ μὲ τὴν χωρογραφία τῆς Ἡπείρου. Πρόκειται γιὰ ἀβάσιμες πληροφορίες. Στὴ συνέχεια ὁ Σαλαμάγκας ἀσχολεῖται μὲ τὰ Σλαυϊκὰ τοπωνύμια συνοικισμῶν.
3. **Ὁ Σέρβος Θωμᾶς Πρελοῦμπος καὶ οἱ Μαλακάσιοι.** Ὁ Πρελοῦμπος δυνάστεψε στὰ Γιάννινα 18 χρόνια. Οἱ Ἡπειρῶτες τὴν περίοδο τῆς Σερβοκρατίας ἔπαθαν πολλά. Ἀκόμη γνωρίζομε καὶ τὴν ἐπίθεσι τῶν Μαλακασίων κατὰ τοῦ Θωμᾶ.
4. **Ὁ Περάτης Νικηφόρος ὁ Κωφός—Ρρούα!.. ρρούα!..** Κατὰ τὴν πολιορκία τοῦ Πρελοῦμπου ἀπὸ τοὺς Μαλακασίους, ἓνας Περάτης, ὁ Νικηφόρος ὁ Κωφός, προσέφερε πολλὰς ὑπηρεσίες. Τὸ ρρούα!.. ρρούα!.. ἦταν ἡ ἰαχὴ τῶν Μαλακασίων. Μετὰ ἀναφέρεται στὴν πρώτη ναυμαχία τῆς λίμνης.

5. **Δεύτερη ναυμαχία στη Λίμνη. Οί 'Αλβανοί στα Γιάννινα. Οί Τούρκοι υποτάσσουν τὸ Κάστρο.** Ἡ δολοφονία τοῦ Πρελούμπου ἀπὸ τοὺς σωματοφύλακες, ἡ διαδοχὴ μέχρι τὸ 1403, ὅποτε οἱ 'Αλβανοί τῆς 'Αχαρνανίας κατέλαβαν τὰ Γιάννινα.

6. **Ἡ ὑποδούλωση τοῦ Κάστρου.** Ἐγινε ἀναίμακτα ἀπὸ τὸν Καρὰ Σινὰν Πασιᾶ. Τὰ προνόμια τῶν ὑποδουλωθέντων.

7. **Ὁ Μπεϊλέρ - μπης τῆς Ρούμελης καὶ τὸ Μοναστήρι τῆς Ντουραχάνης.** Μᾶς θυμίζει τὴν ἱστορία γιὰ τὸ κτίσιμο τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ντουραχάνης.

8. **Οἱ παγετοὶ τῆς Λίμνης.** Κάνει γνωστὲς παλιὲς χρονολογίες, πού ἡ λίμνη εἶχε παγώσει μὲ σκοπὸ νὰ πεισθοῦν οἱ δύσπιστοι γιὰ τὸ πέρασμα τοῦ Ντουραχάν.

9. **Πετῶντι καλάμω...** (1430 — 1600). Γνωρίζομε τοὺς παλιούς συνοικισμοὺς τῶν Ἰωαννίνων καὶ τοὺς κατοίκους τους.

10. **Ἡ δυναστεία τῶν 'Ασλανιδῶν. Τὸ τζαμί τοῦ 'Ασλὰν Πασιᾶ.** Ὁ χαρακτηρισμὸς «Δυναστεία» ὀφείλεται στὸν σ. Ὁ 'Ασλὰν Πασιᾶς, ἐξισλαμισμένος Ζαγορίσιος, εἶναι ὁ κτίτωρ τοῦ ὁμωνύμου τζαμιοῦ τῶν Ἰωαννίνων. Κτίσθηκε κοντὰ στὰ εἰσόδια τοῦ ναοῦ τοῦ "Αἱ - Γιάννη.

11. **Ἡ τρύπα τοῦ Σκυλοσόφου.** Ἀναφέρεται στὴν ἴσως μεγαλύτερη φυσιογνωμία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, τὸν Διονύσιον τὸν Φιλόσοφον, πού, μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ ἐπαναστατικοῦ του κινήματος, ἐγδάρη ζωντανός.

Σειρὰ Γ' ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΘΡΥΛΟΣ

1. **Χίλια καντάρια...** Γνωρίζομε τίς τρεῖς ἐκδοχὲς γιὰ τὰ αἷτια καὶ τίς ἀφορμὲς τοῦ πνιγμοῦ τῆς Κυρὰ - Φροσύνης. Μετὰ ἀφηγεῖται τὸν θρῦλον μετὰ τὸν ποιητὴ Βαλαωρίνη, πού στηρίζεται στὰ ἀφηγήματα τοῦ Πουκεβίλ. Παραθέτει λαϊκοὺς καὶ σχετικούς προσωπικούς στίχους.

2. **Πῶς σκοτώθηκε ὁ 'Αλῆ Πασιᾶς.** Μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἄρθρον τοῦ 'Αλῆ Κεμαλῆ 'Ακσοῦτ μὲ τίτλο «Τεπεντελενλῆ 'Αλῆ Πασιανὶν ὄλομου» καὶ ἀπὸ τὸν Πουκεβίλ, μᾶς γνωστοποιεῖ τὸ δραματικὸ τέλος τοῦ 'Αλῆ - Πασιᾶ.

Σειρὰ Δ' ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Τράβα Νησιώτη...** Μὲ τὴν λαϊκὴ φράση τῶν νησιωτῶν ξεκινάει τὴν ιστορικολογογραφικὴν του προσφορά ὁ Σαλαμάγκκας.

2. **Τὰ πλεούμενα τῆς Λίμνης.** Μὲ νοσταλγία μᾶς μιλάει γιὰ τίς βάρκες, πού ἔθεσαν στὸ περιθώριον οἱ βεντζίνες.

3. **Τὸ φουρνέλο καὶ ἡ Κρύα. Ὁ πόλεμος καὶ ἡ μπεντζίνα.** Τὸ 1929 ἄρχισε ἡ διάνοξις τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων — Μετσόβου. Μετὰ κάνει λόγο γιὰ τὴν ὕδρευσι τῆς πόλεως ἀπὸ τὴν Κρύα.

4. **Παλιὰ πανηγύρια.** Τὸ πανηγύρι τῶν 'Αγίων 'Αναργύρων τοῦ νησιοῦ, τῆς Ντουραχάνης, τῆς Γαστρίτσας κ.ἄ. ἦσαν, γιὰ τὸ Γιαννιώτη, καὶ πατριδολατρικὸν περιστατικόν. Ἀκόμη κοσμικὴ συγκέντρωσι καὶ γλέντι, ὅπου ξεκينوῦσαν τὰ συνοικέσια.

5. **Τὰ βιολιά καὶ τὸ ντέφι.** Ἐπανέρχεται στὸ νησιώτικον πανηγύρι τῶν "Αἱ - 'Αναργύρων καὶ "Αἱ - Παντελεήμονα.

6. **Ἡ Βάβω ἢ ἀπέθαντη.** Τὸν ἀπασχολεῖ ἡ συμμετοχὴ στὸ πανηγύρι καὶ ἡ Βάβω ἢ ἀπέθαντη (ἡχώ, πού ἐγινε αἷτια θρύλου).

7. **Ἡ Τεπελενιώτισσα.** Ἀσχολεῖται μὲ τὴν συμμετοχὴ καραβιῶν ἀπὸ τὴν Ὑδρα στὸν ἀγῶνα τοῦ Χουρσίρ κατὰ τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ.

Στὴν τελευταία φάσι τοῦ ναυτικοῦ ἀγῶνα, σκοτώθηκε παλληκαρίσια καὶ μιὰ 'Αρβανίτισσα, πού θαυμάζει δικαιολογημένα ὁ σ.

8. **Οί θυμοί τῆς Λίμνης.** Μᾶς περιγράφει μὲ ζωντάνια καὶ παραστατικότητα τὴν μεγαλοπρέπεια τῆς λίμνης, ὅταν φυσάει Βοριάς.

9. **Οἱ Ἄβτζῆδες.** α) Τὸ ζουλάπι. Παρουσιάζει ὀνομαστοὺς κυνηγούς καὶ τὸ θήραμά τους. β) Τὸ κλεῖσμα (=κλείσιμο). Περιγράφει ὀμαδικὸ καὶ ὀργανωμένο κυνήγι στὴν λίμνη. γ) Ὅπου τὸ ἔνυδρο τρώει τὸ φτερωτὸ καὶ τὸ μικρὸ ψάρι τὸ μεγάλο. Τὸν ἐξολοθρεμὸ τῶν πουλιῶν τῆς λίμνης βασίζει στοὺς κυπρίνους, ποὺ κατέστρεψαν τὴν τροφή τους. δ) Ζαϊκὸς καὶ Μανέκας—Τόλης καὶ Μπαμπασίκας. Γνωστοὶ Γιαννιῶτες κυνηγοί. ε) Τριανταπέντε πουλιά μὲ μιὰ ριζιά. — Ὁ Φαλαρδᾶς. Μᾶς γνωρίζει ἐπιτυχίαις κυνηγιῶ.

10. **Λιμνιώτικη Συμφωνία.** Περιγράφει μὲ λυρικό ξέσπασμα τὶς ὀμορφιές τῆς λίμνης, καθὼς κάνει βόλτα μὲ καΐκι.

Μὲ τὸ «Περίπατοι στὰ Γιάννινα», ὁ Σαλαμάγκας ξεκινάει ἀπὸ τὸ παρὸν καὶ μᾶς παρουσιάζει νοσταλγικά τὸ παρελθόν, τὶς ρίζες μας. Ἡ τέχνη τοῦ λόγου, πλημμυρισμένη ἀπὸ εὐγένεια καὶ δωρικὴ χάρη στὰ πλαίσια τῆς λυρικῆς ἐξάρσεως καὶ τοῦ ζωντανοῦ στοχασμοῦ, διαποτίζει τὰ ἱστορικολογραφικά του σημειώματα μὲ μιὰ ὑποδειγματικὴ ἑναρμόνισι.

Βασικὴ προϋπόθεσι νὰ καταπιασθῆ κανεὶς μὲ Ὀρθοπευτικὸ θέμα εἶναι νὰ εἶναι πιστός, ἀφυπνισμένη Χριστιανικὴ συνείδησις, γιὰ τὴν Ὀρθοδοξία. Ὁ Σαλαμάγκας ἦταν ὄντως πιστός.

Ο ΓΝΩΣΤΟΣ ΚΑΛΟΓΗΡΟΣ ΚΟΣΜΑΣ

Στὸ Ἀον μέρος μᾶς μιλάει μὲ ἐνάργεια καὶ πατριωτισμὸ γιὰ τὸν Διονύσιο τὸν Σκυλόσοφο, τὸν ὀρμητικὸ πρόδρομο τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ. Παρέχει βιογραφικά στοιχεῖα. Ἀναφέρεται καὶ στὴν Βενετία, ποὺ παρακολουθοῦσε τὴν Ἱεραποστολικὴν δρᾶσι τοῦ Ἀγίου.

Στὸ Βον μέρος μᾶς γνωρίζει τὴν Ἠπειρωτικὴν καταγωγὴν τῶν γονέων τοῦ Πατρὸς Κοσμᾶ, τὴν μόρφωσί του, τὴν προσωπικότητά του, τὸ φλογερὸ του κήρυγμα καὶ παρέχει σταχυολογημένα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν διδασχὴ τοῦ Ἀγίου. Τέλος μᾶς γνωρίζει τὸ μαρτύριόν του, τὴν ἀγιωσύνη του, τὶς προφητεῖες του καὶ τὴν μεγάλην Ἑλληνορθόδοξη προσφορά του.

Τὰ βασισμένα στοιχεῖα του ἔλαβε ὁ σ. ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τῶν Πρεβεντιτῶρων Ἀγ. Μαύρας, Κερκύρας καὶ Πάργας, ὅπου περιγράφονται περιστατικά τῆς ζωῆς τοῦ Ἀγίου, ποὺ βρῆκε ὁ Κώστας Μέρτζιος.

Δὲν ἔχομε μιὰ ψυχρὴ βιογραφία, ἀλλὰ ἓνα κείμενο μὲ πληρότητα ἱεραποστολικῆς ζωῆς καὶ δράσεως τοῦ Ἐθνικοῦ μάρτυρα Πατρὸς Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ.

Ὁ Σαλαμάγκας μὲ τὸ ἔργο του «Ὁ Γνωστὸς Καλόγερος Κοσμᾶς» (Ἐκδοτικός οἶκος «ΑΣΤΗΡ» Ἀλ. καὶ Ἐ. Παπαδημητρίου (Ἀθῆναι, 1958 σελ. 136), ποὺ ἔτυχε ἐπαίνου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ζωντάνεψε μιὰ ἀξία τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Πατρίδος, τόσο σπάνιες στὶς ρευστὲς ἡμέρες μας. Στὴν προσπάθειά του ἐπέτυχε ὑποδειγματικά.

Ὁ γνήσιος πατριωτισμὸς καὶ ἡ ὀρθοδοξία μας ἦταν δύο πραγματικότητες, ποὺ πίστεψε ὁ Σαλαμάγκας καὶ ὑπερέτησε ἀθόρυβα καὶ συνειδητά.

Η ΣΠΗΛΙΑ ΤΟΥ ΣΚΥΛΟΣΟΦΟΥ

Μὲ τὴν ἐργασία του: «Ἡ σπηλιά τοῦ Σκυλόσοφου» (ὁ Λαρίσης—Τρίκκης Διονύσιος ὁ Φιλόσοφος καὶ τὸ Ἠπειρωτικὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα τοῦ 1611) (Ἐκδοτ. οἶκος «ΑΣΤΗΡ» Ἀλ. καὶ Ἐ. Παπαδημητρίου Ἀθῆναι 1953 σελ. 144 Ἐπαινος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), μᾶς προσφέρει μιὰ ρωμαλέα ἐπίτευξι τῶν γραμμάτων μας.

Μετά από μια φυσική ρομαντική αφορμήσι για την σπηλιά του Σκυλοσόφου, τόπο του μαρτυρίου του, αρχίζει την διαπραγμάτευσί του. Προσφέρει τὰ ιστορικά στοιχεία τῆς τότε ἐποχῆς καὶ προχωρεῖ στὴν ἐπανάστασι τοῦ 1611 καὶ τὸ θλιβερὸ τέλος τῆς. Φυσικά, τὰ ἀνωτέρω κλιμακώνει σὲ εἰσαγωγή, Αον μέρος, Βον μέρος καὶ τὸν ἀπαραίτητον ἐπίλογο.

Πρόκειται γιὰ ἱστορικὸ χρονικὸ, ποῦ ἀναφέρεται σ' ἓναν Ἐθνομάρτυρα, μιὰ μορφή τοῦ Νεοελληνισμοῦ, ποῦ ἔπρεπε νὰ προσεχθῆ περισσότερο. Ὁ Σαλαμάγκας προσφέρει μὲ τὸ ἔργο του αὐτὸ Ἐθνικὴ ὑπηρεσία σημαντικὴ στὴν περιοχὴ τοῦ χρέους, ποῦ δὲν εἶναι κούφιος λέξεις, ἀλλὰ ἔμπρακτῃ ἀναγνώρισι. Ἔτσι τὰ γράμματα μας ἀπέναντι στὸν ἥρωα ἐξεπλήρωσαν ἓνα χρέος.

Εὐσεβῆς πνευματικὸς ἄνθρωπος καὶ φύσις ἡρεμῆ καὶ θρησκευτικῆ, ὁ Ἡπειρολάτρης Σαλαμάγκας, καταπιάστηκε μὲ τὴν Γιαννιώτικη δόξα τῆς Ἐκκλησίας μας,

Ο ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΑΣ ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
Σ υ ν α ξ ἄ ρ ι

παρουσιάζοντας τὸ ἔργον: «Ὁ Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος Ἰωαννίνων» (Συναξάρι) Ἀθῆνα 1954, σελ. 232.

Τὴν εἰσαγωγὴν συναποτελοῦν ἑπτὰ κεφάλαια, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ ἱστορικὰ δεδομένα, ἀπαραίτητα γιὰ τὴν μόρφωσι τῆς ἀτμοσφαιρας τῆς Θυσίας τοῦ Ἁγίου. Ἀκολουθεῖ τὸ Συναξάρι μὲ βιογραφικὰς ἐξακριβωμένες λεπτομέρειες, ποῦ ἀντλήσε ὁ σ. ἀπὸ σίγουρες πηγὰς καὶ τὴν παράδοσι. Στὴ συνέχεια παραθέτει ἀνέκδοτα ἔγγραφα: 1) Ἀναφορὰ τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Ἰωαννικίου πρὸς τὸν Πατριάρχην Κων)πόλεως Γρηγόριο γιὰ τὸ μαρτύριο καὶ τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου. 2) Βιογραφία τοῦ Ἁγίου, ὑπογραφομένη ἀπὸ δύο ἐπισκόπους, 13 ἱερεῖς καὶ ἱερομονάχους καὶ 17 προύχοντες τῶν Ἰωαννίνων. 3) Ὑπόμνημα Ἁγιοποιήσεως τοῦ Νεομάρτυρος, ὑπογεγραμμένο ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην καὶ 10 συνοδικοὺς Ἱεράρχες.

Παραθέτει ἀκολουθῶς μέρος ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Χρυσάνθου Λαϊνᾶ, τὴν ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸν ἐγκωμιαστικὸν λόγον τοῦ Λαϊνᾶ γιὰ τὸν Ἅγιον καὶ τέλος ἐπιστολὰς καὶ διάφορα κείμενα.

Σ' ὅλη τὴν ἐργασία διάφανη παρουσιάζεται ἡ προσπάθεια τοῦ σ. νὰ παρουσιάσῃ ἐξαντλημένο τὸ ἔργο του. Ὁ μόχθος του ἐπέτυχε καὶ ἔχομε μιὰ γόνιμη ἐργασία. Νομίζω, ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἐργασία εἶναι ἡ πληρεστέρα τῶν συναφῶν μὲ τὸν Ἅγιον Γεώργιον τὸν ἐξ Ἰωαννίνων. Πρόκειται γιὰ ἐπιστημονικὸ συναξάρι.

Μὲ ὑποδειγματικὴ ἐργατικὴτητα, μέθοδο, τέχνη τοῦ λόγου, θρησκευτικὴ οἰκειότητα, μὲ πίστη, καὶ γνῶσι μᾶς δόθηκε ὁ Νεομάρτυς Ἅγιος Ἰωαννίνων, ποῦ ἔμαρτύρησε γιὰ τὸν Χριστὸ καὶ τὴν Πατρίδα καὶ προσέφερε πολλὰ στὴν Ἐθνικὴ μας ὑπόθεσι.

Μιὰ περιοχὴ τοῦ λαϊκοῦ Γιαννιώτικου πολιτισμοῦ εἶναι τὰ συναισθηματικὰ ἔξοχα σημεία σὲ μορφή λυρικῶν διστίχων, ποῦ εἶναι γνωστὰ μὲ τὴ λέξι στιχοπλάκια. Ὁ Δ. Σαλαμάγκας ἀσχολεῖται μαζύ τους στὸ ἔργο: «Γιαννιώτικα Στιχοπλάκια» (εἰσαγωγή καὶ σχόλια ἀπ' τὸν ἴδιον). Ἀνάτυπο τοῦ περιοδικοῦ «Ἡπειρ. Ἔστια» τεύχη 45 — 49. Γιάννινα 1956, σ. 34.

ΓΙΑΝΝΙΩΤΙΚΑ
ΣΤΙΧΟΠΛΑΚΙΑ

Τὰ στιχοπλάκια τῆς συλλογῆς τοῦ ὁ Σαλαμάγκας κατέγραψε μαζύ μὲ τὴν γυναῖκα του ἀπὸ τὸ στόμα τῆς ἀγραμμάτου Γιαννιώτισσας Καλλιόπης Μπαλοῦγα καὶ ἀπὸ τὴν μητέρα του. Τὰ παραθέτει μὲ ἀλφαβητικὴ σειρά, μὲ βᾶσι τὸ πρῶτο γράμμα τους. Περιλαμβάνει 219. Τὰ συνοδεύει μὲ πλούσια σχόλια, ποῦ βοηθοῦν ἴνετα στὸ ἐννοιολογικὸ τους προσπέλασμα.

“Ολα προδίδουν τὸν γνήσιο συναισθηματισμὸ τοῦ Γιαννιώτη, ποὺ δημιούργησε σὲ ζωντανὰ πλαίσια. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀναμφισβήτητο αἰσθητικὸ τους μεγαλεῖο, περικλείουν ὅλα τὴν δημιουργὸ αἰτία, τὴν λαϊκὴ ψυχὴ, ποὺ στάθηκε ἀποφασιστικὸς παράγων στὶς δύσκολες στιγμὲς τοῦ «γίγνεσθαι» τοῦ Ἐθνικοῦ μας βίου. Ἔτσι ἀνοίγεται πεδίο ἐρεύνης γιὰ τὸν ἱστορικὸ, τὸν ψυχολόγο καὶ γενικὰ τὸν φιλόλογο.

Ἀκούραστος ἐρευνητὴς ὁ Δ. Σαλαμάγκας μὲ τὴν ἐργασία του: «Ἡ Κυρὰ ἢ Κουσιοβίτσα» (τὸ χρονικὸ τοῦ πανηγυριοῦ καὶ τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοβίτσας). Ἐκδοσις περιοδικοῦ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», Γιάννινα 1956, σελ. 84, ἀναφέρεται στὴν σφαῖρα τῶν ἀξιῶν τοῦ τόπου μας.

Η ΚΥΡΑ Η ΚΟΥΣΙΟΒΙΤΣΑ
Χ ρ ο ν ι κ ὸ

Μᾶς μιλάει, μὲ λογοτεχνικὴ χάρι, γιὰ τὸ παλιὸ πανηγύρι, τὴν μετάβασι τῶν πιστῶν, τοὺς θρύλους, τὶς παραδόσεις καὶ τὴν ἐπιστροφή στὰ Γιάννινα. “Ολα ἔχουν μιὰ ἐνάργεια ὕφους καὶ πολὺ λαογραφικὸ ὕλικό.

Στὴ συνέχεια κάνει μιὰ ἱστορικὴ προσπέλασι στὸ θέμα του καὶ παραθέτει κείμενα μὲ κρίσεις σ’ αὐτά. Τελειώνει μὲ τὰ «Φλωρικὰ» τῆς Χρυσοβίτσας.

Ἡ ἀνωτέρω μελέτη φωτίζει πτυχὲς τοῦ θρησκευτισμοῦ τοῦ χθές. Οἱ κρίσεις του συγκροτημένες στηρίζονται σὲ ἱκανὰ στοιχεῖα, ποὺ ἀναζήτησε στὸ πεδίο τῆς ἐρεύνης του. “Ολα μᾶς φέρνουν κοντὰ τὸ ἀπόηχο μῆνυμα τῶν ἀξιῶν τοῦ Ἐθνους ἀπὸ τὸ χθές, μῆνυμα γεμᾶτο Χριστὸ κι Ἑλλάδα. Στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου διακρίνομε καὶ τὸν ἀληθινὸ πιστὸ Σαλαμάγκα.

Ἡ ὁμορφιὰ τῶν Ἰωαννίνων σὲ τοπίο, γρῶμα καὶ δωρικὸ σκηنيκὸ, τὴν ὀροσειρὰ τῆς Πίνδου, εἶναι κοινὸ μυστικὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν φίλων ξένων μας.

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κι ὅλα αὐτὰ παίρνουν ἐξωκοσμικὴ ὑπόστασι στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ θρύλου.

Ἡ ὀροσειρὰ τῆς Πίνδου, γρῶμα καὶ δωρικὸ σκηنيκὸ, τὴν ὀροσειρὰ τῆς Πίνδου, εἶναι κοινὸ μυστικὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν φίλων ξένων μας. Κι ὅλα αὐτὰ παίρνουν ἐξωκοσμικὴ ὑπόστασι στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ θρύλου. Ὁ Σαλαμάγκας μὲ τὴν ἐργασία του, «Τουριστικὸς Ὁδηγὸς Ἰωαννίνων», ἔκδοσις περιοδικοῦ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», Γιάννινα 1957, σελ. 32. Ὑπηρετεῖ τοὺς ντόπιους καὶ τοὺς ξένους νὰ πάρουν μιὰ ζωντανή, ἀλλὰ θετικὴ εἰκόνα τῆς πόλεώς μας.

Περιλαμβάνει ὁ Ὁδηγὸς του: 1) Ἱστορικὰ περιγράμματα. Ὁ σ. ἀναφέρεται στὴν ἱστορία τῆς πόλεως περιληπτικά. 2) Περὶ πατοῖ στὰ Γιάννινα. Μᾶς ξεναγεῖ ὁ ἴδιος στὰ ἀξιοθέατα τῆς σημερινῆς πόλεως. 3) Παραθέτει ἕνα πρόχειρο, ἀλλὰ ἱκανοποιητικὸ βιβλιογραφικὸ δελτίο, ὅπου παραπέμπονται οἱ ἀναγνώστες, ποὺ τυχὸν θὰ εἶχαν περισσότερα θεωρητικὰ διαφέροντα.

“Ολα, στὰ πλαίσια τῶν λίγων σελίδων τους, ἔχουν τοποθετηθῆ μὲ ἐποπτικὸτητα καὶ μέθοδο. Ἔτσι, ἔχομε ἕναν ἱστορικὸ ὁδηγὸ γιὰ μιὰ πραγματικὰ χρήσιμη γνωριμία τῆς ἱστορικῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων.

Τὸ διαφέρον τοῦ Δ. Σαλαμάγκα τράβηξαν καὶ οἱ τάξεις τῶν παλιῶν Γιαννιωτῶν. Μὲ τὴν λαογραφικὴ του ἐργασία: «Μπαντίδοι καὶ Καραμπέρηδες». (Γιαννιώτικα Λαογραφικὰ σύμμικτα). Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Ἡπειρ. Ἑστία» τεύχη 50—57. Γιάννινα 1957, σελ. 46., μᾶς προσφέρει πολὺτιμες πληροφορίες γιὰ τὴν κοινωνικὴ δομὴ

ΜΠΑΝΤΙΔΟΙ ΚΑΙ ΚΑΡΑΜΠΕΡΗΔΕΣ
Τάξεις Γιαννιωτῶν

τῶν Ἰωαννίνων. Οἱ Καραμπέρηδες καὶ οἱ Μπαντίδοι ἦσαν ἀδιόρθωτα τύποι γλεντζέδων τῶν Γιαννίνων. Οἱ πρῶτοι εἶναι ἀστοί, ἐργοδότες, ἀφεντικά. Οἱ Μπαντίδοι ἦσαν ἐργάτες, καλφάδες.

Μετὰ τὸν γενικὸ αὐτὸ ξεχωρισμὸ μᾶς κάνει λόγο διεξοδικὰ γιὰ τοὺς Μπαντίδους, περιγραφές, ἱστορία καὶ πετροπόλεμοι.

Στὴν συνέχεια μᾶς μιλάει γιὰ τοὺς Καραμπέρηδες. Παραθέτει χρονογράφημα τοῦ Γ. Πελλερὲν γιὰ τὸν Γιαννιώτη Καραμπέρη. Ἀκολουθεῖ ἱστορία, ἡ «Καραμπεριὰ». Ἀπὸ τὰ Γιάννινα στὸν Πόρο καὶ τὸ τρικούβεργο γλέντι.

Ἔτσι ἔχομε μιὰ ἀνάγλυφη εἰκόνα τύπων παλιῶν Γιαννιωτῶν, ποὺ σήμερα ἔφυγαν ἀπὸ τὴν «πολιτισμένη» κοινωνία μας καὶ ἀποτελοῦν ἀξιόλογα θέματα ἐρεύνης τῆς λαογραφίας μας. Ὁ λαογραφικὸς αὐτὸς ἀποθησαυρισμὸς προσφέρει πολλὰ.

Τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα ἔπαιξαν καὶ παίζουν σπουδαῖο κοινωνικὸ ρόλο στὴν ζωὴ τοῦ ἔθνους μας, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἔθνων. Ὁ ἀκούραστος μελετητῆς

ΓΙΑΝΝΙΩΤΙΚΕΣ ΑΠΟΚΡΗΣΕΙΣ

Σχλαμάγκας μὲ τὴν ἐργασία του: «Γιαννιώτικες Ἀποκρῆς» (Λαογραφικὰ σύμμικτα). Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸν «Ἡπειρ. Ἔστια» τεύχη 58—63. Γιάννινα 1957, σελ. 44, μὲ τὴν σοβαρότητα, ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ λαογραφικὴ

ἐρευνα, μᾶς ζωντανεῖ παλιὰ ἔθιμα.

Μετὰ τὰ χρήσιμα εἰσαγωγικὰ στοιχεῖα του, μᾶς μιλάει γιὰ τὴν Τσικνοπέφτη, Κατόπιν παραθέτει ἀποκριάτικες περιγραφές παλιῶν ἐφημερίδων, ποὺ ἀναδημοσίευσεν ἡ μεγάλη Ἡπειρωτικὴ ἐφημερίς «Ἡπειρωτικὸς Ἀγὼν».

Στὴ συνέχεια, ἀναφέρεται στὴν ἀποκριάτικη κίνησι τῶν νεωτέρων χρόνων. Συγκεκριμένα κάνει λόγο γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῆς Ἀποκριᾶς: Τοὺς λαϊκοὺς στιχοπλόκους, τὶς τζιαμάλες καὶ τὸ ὄνομαστὸ Γαϊτανάκι.

Ἡ ἀνωτέρω λαογραφικὴ μελέτη, σπουδαία καὶ ἀξιόλογη σὰν προσφορά, ἀποτελεῖ μιὰ νοσταλγία τοῦ χθὲς, ποὺ ἀντιμετωπίζεται μὲ τὴν ψυχολογία ἐκείνου, ποὺ χάθηκε σὰν μορφή καὶ περίπτωσι ζωῆς.

Ἡ ἔκφρασι τῶν ψυχικῶν καταστάσεων τοῦ ἀνθρώπου ἀποδίδεται καὶ μὲ τραγούδι. Κάθε ἐποχὴ ἔχει τὸ τραγούδι της, ποὺ τραγουδοῦν οἱ ἄνθρωποι της. Ὁ

ΠΑΛΙΑ ΓΙΑΝΝΙΩΤΙΚΑ ΑΣΜΑΤΑ

ἀκούραστος ἐρευνητῆς Σαλαμάγκας μὲ μόχθο ἀσχολεῖται στὰ: «Παλιὰ Γιαννιώτικα Ἄσματα» (Λαογραφικὰ Σύμμικτα). Ἀνάτυπον τοῦ περιοδικοῦ «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια», τεύχος 67—68 Ἰωάννινα 1957,

σελ. 12, μὲ τὸ παλιὸ Γιαννιώτικο τραγούδι.

Ἔτσι μᾶς παραθέτει συνθέσεις γνήσιες τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνα, ποὺ ἔχουν μελοποιηθῆ σὲ Βυζαντινὴ σημειολογία καὶ ἔχουν ἀνυπολόγιστη ἱστορικὴ ἀξία.

Ὁ σ. πλαισιώνει τὰ δημοσιεύματά του μὲ ἱκανὲς χρήσιμες σημειώσεις.

Εἶναι πασιδῆλο, ὅτι ἡ μουσικὴ τῶν παλιῶν τραγουδιῶν ἔχει ὑποστῆ μιὰ σημαντικὴ φθορὰ ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους, ποὺ ὀφείλεται σὲ ἀγνοία ἢ καὶ ἀνεπάρκεια. Προσπάθεια σοβαρὴ στὸν τομέα αὐτὸ δυστυχῶς δὲν ἔγινε.

Ὁ Σαλαμάγκας, γνώστης βαθύς τῆς ἀνωτέρω κακοδαιμονίας, συνέλεξε τὴν μουσικὴ τῶν παλιῶν Γιαννιώτικων τραγουδιῶν. Πρόκειται γιὰ μιὰ ὄντως σοβαρὴ προσπάθεια, ποὺ ἀπαιτεῖ διαδόχους.

Τὸ λαογραφικὸ δαιμόνιο τοῦ Σαλαμάγκα, δὲν ἄφησε ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ἐρέυνης του τὶς μερίδες, τὰ ἀντίπαλα κόμματα κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετηρίδες τῆς Τουρκοκρατίας.

- Η «ΚΟΨΣΑ» ΚΑΙ Η «ΒΛΗΩΡΑ»

Ἔτσι μὲ τὸ ἔργον του: «Ἡ «Κόσση» καὶ ἡ «Βληώρα» (Γιαννιώτικα λαογραφικὰ σύμμικτα). Ἀνάτυπο τοῦ περιοδικοῦ «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια», (τεύχος 71, 72, 73), Γιάννινα 1958, σελ. 32, μᾶς φέρει κοντὰ στίς κοινότητες τῶν Γιαννίνων.

Ἡ «Κόσση» καὶ «Βληώρα» ἔλεγαν, τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας στὰ

ξακουσμένα Γιάννινα, τις δυο αντίπαλες ἡμερίδες τῆς κοινωνίας, τῶν ἐχόντων καὶ τοῦ λαοῦ.

Ὁ Σαλαμάγκας ἀσχολεῖται μεθοδικὰ στὴ συνέχεια μὲ τὴν κοινοτικὴ διάρθρωσι σὲ ομάδες τῶν Γιαννιωτῶν. Προχωρεῖ ἐξελικτικὰ ἀναφερόμενος λεπτομερειακὰ στὸ θέμα του. Τὸ κείμενο συνοδεύεται ἀπὸ πολλὰ παραπομπὰς σὲ πηγές, προκειμένου ὁ ἀναγνώστης νὰ ἐπιτύχῃ μιὰ λεπτομερεστέρη γνωσιολογικὴ γνωριμία μὲ τὸ θέμα. Γενικὰ πρόκειται γιὰ μιὰ λαογραφικὴ μελέτη οὐσιαστικῆς προσφορᾶς γιὰ μιὰ καλύτερη γνωριμία τοῦ λαοῦ μας.

Περιλαμβάνει τὶς ἐξῆς ἐργασίες του, ὁ Σαλαμάγκας, μὲ τὸν τίτλο «Γιαννιώτικα Λαογραφικὰ Μελετήματα :

**ΓΙΑΝΝΙΩΤΙΚΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ
ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ**

- α) Στιχοπλάκια
- β) Μπαντῖδοι καὶ Καραμπέρηδες
- γ) Ἀπόκριες
- δ) Κόσσα καὶ Βληώρα.

Πρόκειται γιὰ συλλογικὴ λαογραφικὴ ἐπανεκδοσι. Γιὰ τὰ ἀνωτέρω ἔχομε κάνει λόγο.

Μὲ τὴν ἐργασία: «Στέφανος Σαλαμάγκας» (Βιογραφικὰ) Β' ἐκδ. συμπληρωμένη. Γιάννινα 1959 (σελ. 46)., ὁ σ. παραθέτει βιογραφικὰ κείμενα καὶ κρίσεις ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸν του ἀρχεῖον. Ἀναφέρεται στὸν πατέρα του.

**ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ**

Τὰ ἀνωτέρω, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸν γιὰ τοὺς οἰκείους διαφέρουν, ἐνέχουν καὶ ἱστορικὴν ἀξίαν, διότι ἀναφέρονται στὰ γεγονότα τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας στὰ Γιάννινα καὶ φωτίζουν πτυχὲς σκοτεινῆς τῆς Ἱστορίας τοῦ τόπου μας, ποὺ διαμόρφωσαν τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα.

Τὸ θέμα τῆς μελέτης τοῦ Σαλαμάγκα, στὴν ἀρχὴ δὲν ἐντυπωσιάζει, διότι εἶναι πολὺ γνωστὸ καὶ στοὺς μαθητὰς τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου. Παρὰ ταῦτα, μὲ τὴν ἐργασία του: «Ἡ τρίτη κατὰ τοῦ Σουλίου ἐκστρατεία τῶν Τούρκων (1772) Ἀνάτυπον ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Ἡπειρ. Ἔστια» (1958) Γιάννινα, σελ. 16., μᾶς παρέχει νέα σίγουρα στοιχεῖα, ποὺ ὁ σ. ὀφείλει στὸν ἀκούραστο ἐρευνητὴ τῶν Ἀρχείων τῆς Βενετίας Γιαννιώτῃ Κώστα Μέρτζιο. Προφανῶς πρόκειται γιὰ ἄγνωστα ἱστορικὰ στοιχεῖα.

Ἔτσι μᾶς μιλάει α) γιὰ τὴν Γαληνότατη Δημοκρατία, β) τοὺς Τούρκους, τοὺς Τσιάμηδες καὶ τοὺς Ἀλβανούς γ) τὸ Σούλι καὶ τὸ Κακοσούλι, δ) τὶς προετοιμασίες καὶ τὴν ἄμυνα, (μέρος 1ον καὶ 2ον), ε) τὴν ἐπίθεσι καὶ στ) γιὰ τὸν ἐξευτελισμό.

Στὴν ἀνωτέρω ἱστορικὴ μελέτη ἀνασκευάζει τὰ γνωστὰ γιὰ τὴν Τρίτη κατὰ τοῦ Σουλίου ἐκστρατεία τῶν Τούρκων (1772) καὶ παρέχει βασισμένα νέα στοιχεῖα. Εἶναι ἐκδηλῆ ἡ πατριωτικὴ ἔξαρσι, ἀκόμη καὶ δικαιολογημένη, χωρὶς νὰ φθάνη στὶς σωβινιστικὰς προεκτάσεις.

Νέα προσφορὰ οὐσίας ἀποτελοῦν τὰ «Γιαννιώτικα Ἱστοριοδιφικὰ Μελετήματα» (τρεῖς ἐνθυμήσεις τῶν ἐτῶν 1584, 1597 καὶ 1630) Γιάννινα 1958, σελ. 144, τοῦ Σαλαμάγκα.

**ΓΙΑΝΝΙΩΤΙΚΑ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΑ
ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ**

Μὲ τὸν ὄρο «ἐνθύμηση» χαρακτηρίζει ὁ σ. τὸ κάθε χρονογραφικῆς ὑφῆς σημεῖωμα, ποὺ ἔχει γραφῆ σὲ παλιὰ ἐκ-

κλησιαστικά βιβλία ή γενικῶς κείμενα, ἐπιγραφές Ναῶν κ. ἄ., πού ὁ ἐρευνητής παίρνει χρήσιμες πληροφορίες γιά τὸ παρελθόν.

Ἡ ὄλη ἐργασία του ἀποτελεῖ μιὰ ἀπόπειρα ἀνασυνθέσεως τῆς Ἱστορίας τῆς Ἡπείρου. Στήριζεται στὶς «ἐνθυμήσεις» ἢ καλύτερα παίρνει ἀφόρμησι ἀπ' αὐτὲς καὶ διευρύνει τὴν ἐργασία του.

Ἡ πρώτη ἐνθύμησι τοῦ 1584 ἀναφέρεται στὴν εὔρεσι τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας τῆς Ἐλεούσας τοῦ Νησιοῦ τῶν Ἰωαννίνων. Ἀπὸ τὴν δεύτερη (1597) πληροφορούμεθα γιά πρώτη φορά, ὅτι ἡ ἐν τῷ Φρουρίῳ Ἰωαννίνων Μητρόπολις κατελήφθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1611. Ἐπίσης μᾶς γίνεται γνωστὸ τὸ ὄνομα, τὸ ἐπώνυμον τοῦ τότε Μητροπολίτου Ἰωαννίνων, πού ἔγινε Πατριάρχης. Ἡ τρίτη ἀναφέρεται εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀγορᾶς Ἰωαννίνων τὸ 1630 ἀπὸ τὸν γιὸ τοῦ Ρετζέπ Ἀγᾶ.

Τὰ ἀνωτέρω μελετήματα, ὅπως κι' ὄλο τὸ ἔργο τοῦ Σαλαμάγκα, γιά τὸν ἱστορικὸ τῶν Ἰωαννίνων θὰ εἶναι χρήσιμα καὶ πολύτιμα.

Τὸ χαρούμενο καὶ ὁμορφο νησί τῶν Ἰωαννίνων ἔχει τὴν ἱστορία του, ὅπως καὶ κάθε τόπος του, μὲ τὴν διαφορὰ ὅτι σ' αὐτὸ διαδραματίστηκαν σημαντικὰ γεγονότα τοῦ Νεοελληνισμοῦ. Ἴσως αὐτὴ ἡ ἀλήθεια νὰ παρεκίνησε τὸν Σαλαμάγκα στὴν ἐργασία του: «Ὁ χαλασμός τοῦ Νησιοῦ τοῦ 1821». Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Ἡπειρω-

**Ο ΧΑΛΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ
ΤΟΥ 1821**

τικὴ Ἔστια», Γιάννινα 1958, σελ. 16.

Τὸ γραφικὸ νησί τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων, τὸν καιρὸ τῶν ἐχθροπραξιῶν μεταξὺ Χουρσίτ καὶ Ἀλῆ - Πασᾶ, ἔγινε πεδίο ἀνταγωνισμοῦ. Ἡ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐπανάστασις εἶχεν ἀρχίσει. Τὸ νησί ἦταν κατελημμένο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ἀλῆ. Μετὰ τὴν ἀπόβασι τῶν ἐπιτιθεμένων Τούρκων, ἐπακολουθεῖ γενικὴ λεηλασία.

Γιά ὄλα αὐτά, μᾶς μιλάει στὴν ἀνωτέρω μελέτη τοῦ ὁ Σαλαμάγκας. "Ὅλα μαρτυροῦν ὄξεια ἱστορικὴ ἀντίληψι τοῦ σ. καὶ κρίσι ὄχι τυχαία. Ὁ ἀκαταπόνητος συγγραφέας μᾶς προσφέρει πτυχές ἀπὸ τὴν μοῖρα τοῦ τόπου, πού μελλοντικὰ θὰ ἀποτελέσουν σελίδες τῆς ἱστορίας τῶν Ἰωαννίνων, πού ἀκόμη δὲν βρῆκε τὸν ἱστορικὸ της.

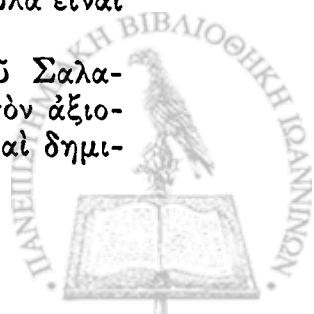
Τὰ βιώματα, σὲ ὄρισμένες χρονικὲς στιγμές, καὶ ὁ συναισθηματικὸς δεσμὸς μὲ τὸ τοπίο τοῦ χώρου, ὀδηγοῦν ὄλους σὲ ἀναδρομὲς νοσταλγίας καὶ τὸν ποιητὴ σὲ ἐπιστροφές τραγουδιοῦ. Ὁ Σαλαμάγκας μὲ τὰ: «Τοπία καὶ Χρονικὰ» (ἀναδρομὲς σὲ στίχο), Γιάννινα 1958, σελ. 56, μᾶς προσφέρει μιὰ ἐπιλογὴ ἀπὸ τὰ ποιήματά του.

**ΤΟΠΙΑ ΚΑΙ ΧΡΟΝΙΚΑ
ποιήματα**

Πρόκειται γιά τὴν τελευταία του ποιητικὴ συλλογὴ. Διαρθροῦται στὰ τοπία, καὶ χρονικὰ, πού χάρισαν καὶ τὸν τίτλο τῆς συλλογῆς καὶ τίς μεταφράσεις ποιημάτων ξένων ποιητῶν.

Ἀναφέρονται σὲ βιώματα προσωπικά, πού ἡ εὐαισθησία τοῦ ποιητοῦ δέθηκε ἕνα ξέχωρο κραδασμὸ σὲ χώρους καὶ χρόνους καὶ μετουσίωσε σὲ αἰσθητικὴ. Ἰὰ περισσότερα εἶχαν πρωτοδημοσιευθῆ στὴν συλλογὴ «Νοσταλγίες». Σ' ὄλα εἶναι ὀδιάκριτη μιὰ εὐγενικὴ νοσταλγία προσωπικοῦ τόνου.

Πέρα ἀπὸ τὴν ποιητικὴ τὸς ἀξία, γιά τὸν μελετητὴ τοῦ ἔργου τοῦ Σαλαμάγκα, τὰ ποιήματά του ἀποτελοῦν τὸ ψυχικὸ κλειδί, πού ἐπιτρέπει νὰ τὸν ἀξιῶμε καλύτερα καὶ συγκεκριμένα στὴ μυστηριώδη σχέσι δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος.

Οί συντεχνίες στην Τουρκοκρατούμενη πολιτεία τῶν Ἰωαννίνων εἶχαν μιὰ λειτουργικότητα κοινωνική καὶ πολιτική προφανῶς καὶ μιὰ ἰδιαιτερότητα συστάσεως καὶ δράσεως. Τὸ πλαίσιο αὐτὸ τῆς δραστηριότητος τῶν Γιαννιωτῶν ἀπασχολεῖ τὸν

ΤΑ ΙΣΝΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

Σαλαμάγκρα στὴν μελέτη του: «Τὰ ἰσνάφια καὶ τὰ ἐπαγγέλματα ἐπὶ Τουρκοκρατίας στὰ

Γιάννινα», Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Ἡπειρ. Ἔστια», Γιάννινα 1958, σελ. 38.

Στὴν μελέτη του αὐτῆ ὁ σ., πέρα ἀπὸ τὰ ἰσνάφια (ἐμπορικές καὶ ἐπαγγελματικές τάξεις—βιοτεχνίες), ἀσχολεῖται γενικὰ μὲ ἕλα τὰ ἐπαγγέλματα ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα μέχρι τὸ 1913.

Στὴν ἀρχὴ μᾶς παραθέτει ἕνα ἀλφαβητικὸ κατάλογο τῶν ἐπαγγειμάτων στὰ Γιάννινα τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας. Μετὰ ἀναφέρεται στὶς ἱστορικές ἀναδρομές.

Ἔτσι, ἔχομε μιὰ ἐγγυημένη ἀναπαράστασι στὴν περιοχὴ τοῦ ἐντέχνου λόγου τῆς ἐπαγγελματικῆς δραστηριότητος τῶν Γιαννιωτῶν σὲ παλιές δύσκολες ἐποχές. Ἡ ἐργασία κρίνεται χρήσιμη ἀπὸ πολλὰς πλευρές, ἀλλὰ γιὰ ἕνα παραπάνω λόγο, ἐπειδὴ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτὰ ἔσβησαν στὸ δρόμο τῆς προόδου, ἀλλὰ εἶναι δείκτες τοῦ ἐμπορικοῦ δαιμονίου τοῦ Γιαννιώτη.

Ὁ Σαλαμάγκρας δὲν ἄφησε πέρα ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν διαφερόντων του τίς ταξιδιωτικές ἐντυπώσεις στὸν Ἡπειρωτικὸ γῶρο. Μὲ τὰ ἐκδρομικά σημεῖωματα:

ΣΤΗΝ

ΚΑΤΑΡΑ

«Στὴν Κατάρρα» Γιάννινα — Μέτσοβο — Πίνδο (ἐκδρομικές ἀπ' τὸ Μέτσοβο ἐντυπώσεις) Γιάννινα 1959, σελ. 32, πού πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα τῶν Ἰωαννίνων «Ἡπειρος», Σεπτέμβριος 1937.

Εἶχε πραγματοποιήσει μιὰ ἐκδρομὴ καὶ εὐκαιριακὰ ἔδωσε σημειώσεις ἐντυπώσεων. Εἰδικὰ κάνει λόγο γιὰ τὰ «Τρία Χάνια», τὸ Μέτσοβο, τὸ Μπαῶ, τὴν Φοντάνα - Ρράτσια, Ἄριεν - Καλτσάτα, τὸ Νταούλι, τὴν Στρούγκα Κοκιάτρε, Κόστα - Ρράου, Κιάτρα - Τσάπου, πάλι τὰ «Τρία Χάνια» καὶ τέλος μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ ἰδίου γιὰ τὸ βιβλίό του.

Στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου γνωρίζομε ἕνα γνήσιο φυσιολατρισμὸ τοῦ σ., ποὺ δίνει διέξοδο στὴν λυρική του διάθεσι, χωρὶς νὰ ξεχνᾷ τίς λαογραφικές του ἀναζητήσεις. Τὸ βιβλίό διαβάζεται μὲ διαφέρον καὶ ἄνεσι. Παρακολουθοῦμε Ἡπειρωτικὰ σκίτσα τῆς ὀρεινῆς πραγματικότητος τῆς Ἠπέιρου μας, πού ἀποτελοῦν τὸ πιὸ ἐνδοξά διαμερίσματά της.

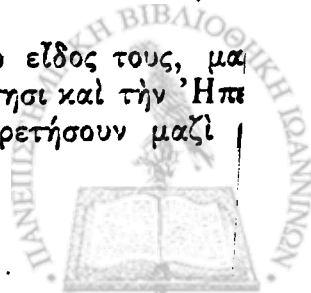
Ὁ Δημιουργὸς πνευματικὸς ἄνθρωπος ἔχει ἕνα συναισθηματικὸ δεσμὸ μὲ τὴ δημιουργήματά του. Φυσικὸ εἶναι νὰ τὰ πονᾷ, νὰ τὰ φροντίζει. Μιὰ ἐκφραση

ΓΙΑΝΝΙΩΤΙΚΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

φροντίδας ἀποτελοῦν τὰ: «Γιαννιώτικα Σύμμεικτα» (Ἱστοριοδιφικά, λαογραφικά, γλωσσολογικά, τοπωνυμικά, σπηλαιολογικά) Γιάννινα, 1959 σελ. 108.

Τὰ κείμενα τῶν Συμμείκτων εἶναι δημοσιευμένα σὲ ἐφημερίδες, περιοδικὰ καὶ ἐξαντλημένα βιβλία. Ἀναδημοσιεύονται μὲ μικρὴ ἐπεξεργασία καὶ ἀναφέρονται στὰ ἐξῆς θέματα: «Γιάννενα ἢ Γιάννινα». Ὁ Μπερ Μπεης τῆς Ρούμελης καὶ ὁ θρύλος τῆς Παναγίας Ντουραχάν». «Ἐν παλιὸ πανηγύρι». «Ἀνοιξιάτικα Κάλλαντα». «Τὸ Ζμπουρολίθαρο» κ. ἄ. «Λαογραφικά Σχεδιάσματα» (Α'.—Γ.). «Τοπωνυμικά σχεδιάσματα» καὶ τέλος «Σπηλαιολογικά σύμμεικτα».

Ὅλες οἱ ἐπὶ μέρους λαογραφικές ἐργασίες, πολύτιμες στὸ εἶδος τους, ματσοῦν τὸ ἱστοριοδιφικὸ πάθος, τὴν λαογραφικὴ δίψα γιὰ ἀναζήτησι καὶ τὴν Ἡπειρωτολατρεία, πού συνέδεσαν τὸν ἴστό τους καὶ δόθηκαν νὰ ὑπηρετήσουν μαζί τὴν τέχνη τοῦ λόγου τὸν τόπο μας.

Ὁ Σαλαμάγκας διαπραγματεύθηκε με ἀγάπη καὶ γνῶσι πολλά λαογραφικά θέματα καὶ τὰ ἔφερε σὲ αἴσιο τέλος. Ἀνάμεσα στὰ θέματά του εἶναι καὶ ἡ μελέτη του: «Ὁ Ἀη — Γιάννης τῆς Μπουνίλας» (Ἱστοριο-διοδικὰ — Λαογραφικά). Γιάννινα 1960. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν «Ἡπειρ. Ἔστια» 1959 — 1960, σελ. 32.

**Ο ΑΗ — ΓΙΑΝΝΗΣ
ΤΗΣ ΜΠΟΥΝΙΛΑΣ**

Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀη — Γιάννη, σήμερα ἐκ-κλησία τοῦ ὁμωνύμου προσφυγικοῦ συνοικισμοῦ ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Ὁ Ναὸς εἶναι παλιός, κτίστηκε τὸ 1473 καὶ ζωγραφίστηκε τὸ 1814. Αὐτὰ μαρτυρεῖ ἐπι-γραφὴ τοῦ ναοῦ ποὺ ἐλέγχε βάσει ἱστορικῶν πηγῶν ὁ Σαλαμάγκας. Μετὰ ἀναφέ-ρεται στὸ ἐτήσιο πανηγύρι του, ποὺ γίνεται στὶς 29 Αὐγούστου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀνωτέρω ἱστοριολαογραφικοῦ διαφέροντος πληροφορίες, παρέχει ἕνα πλῆθος συναφῶν μετὰ τὸ θέμα βασικῶν παρατηρήσεων, ποὺ ὁλοκληρῶ-νουν τὴν ἐργασία του. Ἔτσι ζωντανεῖ τὸ παρελθὸν στὶς φυσικὲς του διαστάσεις, ὄχι γιὰ νὰ δώσῃ μιὰ διέξοδο νοσταλγικὴ συναισθηματικῆς ὑφῆς, ἀλλὰ γιὰ νὰ συνει-δητοποιήσωμε τὸ χθὲς μέσα στὴ ροὴ τοῦ χρόνου, καὶ νὰ ἀξιοποιήσωμε τὸ παρὸν.

Μιὰ ἀπὸ τὶς δύο θυγατέρες τοῦ Μιχαὴλ Β' Δεσπότη τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ἦταν ἡ Ἐλένη. Μ' αὐτὴν ἀσχολεῖται ὁ Σαλαμάγκας στὴν μελέτη του: «Ἐλένη — Ἀγγελίνα Δούκαινα» (Ἡ τραγικὴ μορφή μιᾶς Ἡπειρωτοπούλας πριγκιπέσσας). Γιάννινα 1961. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια», σελ. 16.

**ΕΛΕΝΗ
ΑΓΓΕΛΙΝΑ ΔΟΥΚΑΙΝΑ**

Πηγαίνοντάς τὴν στὸ Βασιλιᾶ Μαμφρέδο, ποὺ ἦταν ἀρραβωνιασμένη, γιὰ τοὺς γάμους της. «Ἡ Ἐλένη ἦταν δεκαεφτά χρονῶν ὀνομαστὴ γιὰ τὶς χάρες της καὶ γιὰ τὴν φρονιμάδα της, εἶχε λυγερὴ κορμοστασιά, ἀσύγκριτη ὁμορφάδα ἦταν γλυκειά, σεμνὴ καὶ καταδεχτικὴ. Εὐγενικὴ μετὰ ὄλους, καὶ πιὸ πολὺ, μετὰ τοὺς ἀν-θρώπους τοῦ λαοῦ».

Ἔτσι χαρακτηρίζει τὴν πριγκίπισσα Ἐλένη στὴν περιληπτικὴ ἐκλαϊκευμένη μελέτη του, ποὺ ἀναφέρεται σ' αὐτὴν καὶ, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος, ἀρκετὰ στοιχεῖα ὀφείλει στὴν ὁμότιτλη ἐργασία τοῦ κ. Μ. Α. Δένδια.

Ὁ Σαλαμάγκας μᾶς δίδει μιὰ μορφή ἱστορικὴ μετὰ τὴν τέχνη τοῦ λόγου του, τὴν ἀσκημένη κρίσι του καὶ γενικὰ μετὰ τὸν δόκιμο δικό του τρόπο.

Ὁ ἔνδοξος τόπος, ποὺ λέγεται Ἑλλάς, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἴδια ἡ λευτεριά. Ὁ πατριδολάτρης Σαλαμάγκας δὲν μπορούσε νὰ μὴ χαιρετίσῃ τὸ γε-γονὸς τῶν πενήντα χρόνων λευτεριάς τῆς Ἡπεί-ρου μας. Ἔτσι μᾶς ἔδωσε τὸ ἔργο: «Καθὼς χάραζε ἡ λευτεριά», ἀπὸ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας στὰ Γιάννινα. α) 1866 —

**ΚΑΘΩΣ
ΧΑΡΑΖΕ Η ΛΕΥΤΕΡΙΑ**

1877, β) 1904 — 1914. Ἐκδοσις τοῦ περιοδικοῦ «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια» Γιάννινα 1963 σελ. 216.

Τὰ πρῶτα κείμενα εἶναι προῖον ἀποδελτιώσεως τῆς Τουρκοελληνικῆς ἐφη-μερίδος «Γιάνγια — Ἰωάννινα» μετὰ τὸν τίτλο «Γιαννιώτικα Ἱστοριοδιοδικὰ σημειώ-ματα». Τὰ δευτέρη εἶναι προῖοντα ἀρχείων καὶ ἀνακοινώσεων, τόσο γραπτῶν, ὅσο καὶ προφορικῶν ἢ βιώματα ἄλλων καὶ τοῦ ἰδίου.

Ὅλα ἀποτελοῦν φροντισμένα ἀντικείμενα Ἱστοριογνωσίας, ὅπου πολὺτιμο ὑλικὸ θὰ πάρῃ ὁ μελλοντικὸς Ἱστορικὸς τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων. Ἀναλογίζο-μαι, πόσος μόχθος καὶ πόνος ἀπαιτήθηκε γιὰ νὰ ὑλοποιηθοῦν οἱ προσπάθειες τοῦ Σαλαμάγκα, ποὺ εἶχαν γιὰ σκόπευσι τὴ γνωριμία τοῦ Ἡπειρωτισμοῦ τοῦ χθὲς, ἀναντίρρητα στὶς φυσικὲς του διαστάσεις.

“Οπως φάνηκε με την εξέταση του έργου του άειμνήστου Δημήτρη Σαλαμάγκα, κύρια σκόπευσι τῆς πνευματικῆς του προσπαθείας ἦταν τὸ ζωντάνεμα τοῦ περήφανου παρελθόντος τοῦ τόπου μας. Τὴν πίστη του αὐτὴ δούλεψε με συνέπεια καὶ γονιμότητα. Στὸν χῶρο αὐτὸ ἀνήκει καὶ ἡ ἐργασία του «Ζουλεϊχὰ» (Δοκίμιο Ἱστορικῆς ἀνασυνθέσεως, 1388 — 1788)

ΖΟΥΛΕΙΧΑ

Ἐκδοσις «Ἡπειρωτικῆ Ἑστία» Γιάννινα 1968 σελ. 54.

“Οπως με πληροφορήσε ἡ κ. Ἡλέκτρα Σαλαμάγκα, τὸ ἀνωτέρω ἔργον δὲν πρόλαβε νὰ δημοσιεύσῃ ὁ ἀείμνηστος σύζυγός της, πρᾶγμα ποὺ πραγματοποιοῖ ἡ ἰδία σὲ συνεργασία με τὸ περιοδικὸ «Ἡπειρωτικῆ Ἑστία», ἀπ’ ὅπου ἀνατυπώθηκε. “Ολα τὰ ἀνωτέρω ἔργα τὰ ἐξέδωκε ὁ ἴδιος.

Πρόκειται γιὰ ἐργασία, ποὺ γράφηκε στὰ 1945 καὶ στηρίζεται στὰ κείμενα τοῦ Ἀραβαντινοῦ, Λαμπρίδη καὶ Μέκιου. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὴν χαρακτηρίσῃ σὰν ἓνα ἰδιότυπο ἱστορικο — μυθιστόρημα σὲ μορφή ἱστορικοῦ δοκιμίου, ὅπου ἐνῶ τὰ γεγονότα, τὰ πρόσωπα, καὶ οἱ χρονολογίες μένουν ἀναλλοίωτα, ἐπιτυγχάνεται μιὰ ἀναθέρμανσι τῆς ζωῆς καὶ δράσεως τῶν προσώπων, ἔτσι ποὺ νὰ γίνωνται ζωντανοὶ ἤρωες. Ἡ ἀφήγησι δὲν εἶναι πλαστή, ἀλλὰ καθαρὴ Ἱστορία καὶ συνολικὰ ἀποτελεῖ μιὰ προσπάθεια γόνιμη ἀνασυνθέσεως τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας στὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἡπειρο, ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 14ου αἰ. ὡς τὸ 1788, ποὺ ὁ Ἀλῆ — Πασᾶς κατέλαβε τὸν θρόνον τῶν Ἰωαννίνων.

Αὐτὴ εἶναι ἡ πολύτιμη προσφορὰ τοῦ ἀειμνήστου Ἡπειρωτολάτρη Δημήτρη Σαλαμάγκα. Ἐργασία πολύτιμη, ποὺ ὁ ἱστοριοδίφης, λαογράφος καὶ ποιητῆς πραγμάτωσε γόνιμα. Στὸ μεγαλύτερο μέρος της, ἐντόνου χαρακτήρος, ποὺ κυρία της σκόπευσις ἦταν ἡ ἀνασύνθεσι τῆς Ἡπειρωτικῆς ζωῆς τοῦ χθὲς στὶς φυσικὲς της διαστάσεις. Τὸ τώρα στηρίζεται

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

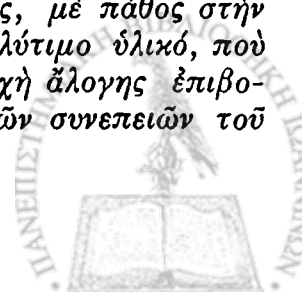
πάντοτε στὸ δημιουργικὸ χθὲς, εἶναι ἡ φυσικὴ του ἐξέλιξι, ἡ ἀναπόφευκτη διαδοχὴ. Τὸ παρελθὸν κρύβει στὴν γεμᾶτο μυστήριον ὑπόστασί του τὸν χαρακτήρα τοῦ Ἔθνους, δηλαδὴ τὰ γνήσια χαρακτηριστικὰ τῆς φυλῆς, ποὺ διαμόρφωσε ὁ ἀξιόπρεπής καὶ συνειδητὸς ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων σ’ ὅλα τὰ πεδία τῆς πάλης: στὸν πολιτιστὸ στίβο καὶ στὸν μόχθο γιὰ τὴν ὕπαρξι.

Ἡ πνευματικὸς στόχος τοῦ Σαλαμάγκα ὑπῆρξε ἀξιόλογος, πολύτιμος καὶ ἔθνικός. Ἐτσι πραγμάτωσε τὸ «πιστεύω» του με ἔργο μόχθου καὶ πόνου, ποὺ σήμερα, στὴν συγκεχυμένην ἐποχὴ μας, ἀποτελεῖ μιὰ δημιουργικὴ παρουσία περιπτώσεως περήφανης ζωῆς.

Ἡ πνευματικὸς του ὀπλισμὸς εἶναι πολύπλευρος. Ὁ ἄνθρωπος Σαλαμάγκας ἦταν τίμιος, εἰλικρινής, διακριτικός, με σπάνιον πνευματικὸ ἦθος. Ἐνεργοῦσε ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸ καλὸ, ἀκόμη καὶ ὅταν τὸν ἔβλαπταν. Οἱ παραπάνω χαρακτηρισμοὶ εἶναι ἀπόλυτοι, ἀλλὰ συγχρόνως ἀδύνατοι νὰ πλησιάσουν τὸ μεγαλεῖον τοῦ παράγοντα: ἄνθρωπος, εἰς τὴν περίπτωσι τοῦ Δημήτρη Σαλαμάγκα.

Σὰν πνευματικὸ δυναμικὸ, σὰν ἀξία λογοτεχνικὴ καὶ ὄντοτητα μελετητοῦ, ἦταν μιὰ περίπτωσις «δυνάμει» κατὰ τὴν Ἀριστοτελικὴν ἔκφρασι, ποὺ ἐξελίχθηκε. Γνήσια εὐαισθησία ἢ καλύτερα ὑπερευαίσθησία, ποὺ ἔθεσε στὴν ὑπηρεσία τῶν Ἡπειρωτικῶν γραμμάτων, χωρὶς νὰ μπορέσῃ νὰ τὴν κατανικήσῃ καὶ ἴσως αὐτὴ τὸν ἔφερε πρόωρα στὸν τάφο.

Ἡ Σαλαμάγκας ἦταν γεννημένος ἐρευνητής, μελετητής, με πάθος στὴν Ἡπειρο, με ἰκανότητα ἐρευνητικὴ ἔφαξε καὶ ἔφερε σὲ φῶς πολύτιμο ὕλικό, ποὺ συνθέτουν τὴν χθεσινὴ Ἡπειρωτικὴ ζωὴ στὴν ἐποχὴ μας, ἐποχὴ ἄλογης ἐπιβολῆς τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν συνθλιπτικῶν βιοπρακτικῶν συνεπειῶν τοῦ

άνθρώπου. Στην ουσία, τὰ λίγα αὐτὰ λόγια κρίνονται πενιχρὰ νὰ ἀξιολογήσουν τὸν ἐρευνητὴν.

Ἡ θρησκευτικότητα τοῦ Σαλαμάγκα εἶναι ὀλοφάνερη στὸ ἔργο του. Φύσις εὐαίσθητη, ἀποτελοῦσε σύγχρονα μιὰ ἀφυπνισμένη ἠθικὴ συνείδησι. Ἐτσι τὰ θρησκευτικοῦ περιεχομένου κείμενά του, ποὺ δὲν πλησιάζονται πραγματικὰ παρὰ μόνο ἀπὸ τὸν ταλαντοῦχο πιστό, μιλάει ἀπὸ τὸ περίσσειμα τῆς καρδιᾶς του. Στην ἐποχὴ μας, ποὺ ἡ ἀπειλὴ μιᾶς ἀνυπολόγιστης ἀνθρωποκαταστροφῆς γεννᾷ τὸ ἄγχος τῶν ἡμερῶν μας, πόσο λείπουν οἱ γνήσιοι ἐνσαρκωτὲς τῶν Ὁρθοδόξων πεποιθήσεων!

Ὁ πατριωτισμὸς ἐξ ἄλλου τοῦ Σαλαμάγκα ἀποτελεῖ βασικὸν ἄξονα τῆς ἐργασίας του. Ὅλο του τὸ ἔργο πάλλει ἀπὸ πατριωτικὴ ἔξαρσι, εἴτε στὶς περιπτώσεις ποὺ μᾶς μιλάει γιὰ τὴν πατρίδα Ἑλλάδα, εἴτε στὶς περισσότερες ποὺ κάνει λόγο γιὰ τὰ Γιάννινα, τὴν κρυφὴν ἀγάπην, ἢ τὴν Ἡπειρο γενικώτερα. Ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν τόπο ἢ καλύτερα τὸ πάθος του γιὰ τὸν τόπο μας συνυφαίνει τὸ συναισθηματικὸ δυναμικὸ τοῦ ἔργου του.

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ, ἡ ἀγάπη του ἀγκάλιασε τὸν λαϊκὸ βίον καὶ πολιτισμὸ τῆς Ἡπείρου μας, ἰδιαίτατα τῶν Ἰωαννίνων. Κάθε λαογραφικὸ στοιχεῖο τὸ πλησίασε μὲ ἀγάπην, τὸ ἐρεῦνησε, τὸ κατὰκτησε καὶ μᾶς τὸ παράδωσε σὰν ζωντανὴ μορφή τῆς λαϊκῆς πολιτιστικῆς δημιουργίας. Τὸ λαογραφικὸ του ὕλικὸ εἶναι πολὺ καὶ πλούσιο, ἀπομένει σὲ μᾶς νὰ τὸ ἀξιολογήσωμε καὶ νὰ τὸ ἀξιοποιήσωμε δημιουργικὰ.

Ὅλη του ἡ ἐργασία θὰ ἀποτελέσῃ σίγουρα πολὺτιμη βοήθεια στὸν σοβαρὸ καὶ ψύχραιμο Ἱστορικὸ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, ποὺ δυστυχῶς μέχρι σήμερα δὲν ὑπάρχει.

Ἡ σημαντικὴ προσφορὰ τοῦ Δημήτρη Σαλαμάγκα δόθηκε χωρὶς τυμπανοκρουσίες, ἀλλὰ μὲ πνευματικὸ ἦθος. Ὁ ἴδιος μὲ ὑπέρμετρη μετριοφροσύνη δὲν ἀφήνει εὐκαιρία νὰ τονίσῃ τὴν ἀτέλεια τῆς προσφορᾶς του. Φυσικὰ αἰσθανόταν τὸ βάρος τῶν θεμάτων καὶ, νουνεχῆς καὶ μετρημένος καθὼς ἦταν, ἔκανε ψύχραιμες ἐκτιμήσεις τοῦ ἔργου του, ἀλλὰ δέσμιος πάντοτε τῆς μετριοφροσύνης του.

Γενικά, ὁ Σαλαμάγκας μόχθησε καὶ πέτυχε νὰ ζωντανέψῃ τὸ δημιουργικὸ παρελθὸν τῶν Ἰωαννίνων καὶ νὰ τὸ θέσῃ στὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Νεοέλληρος ἀνθρώπου, ποὺ πρέπει νὰ προοδεύσῃ χωρὶς νὰ χάσῃ τὰ Ἐθνικά του χαρακτηριστικά. Εἶναι ἓνα κεφάλαιο τῆς Ἐθνικῆς μας φυσιογνωμίας, ποὺ εἶναι ἰδιαίτερα πολὺτιμα στὶς ἡμέρες μας, ποὺ ὁ ἀποχρωματισμὸς τῆς ζωῆς μας εἶναι ὄντως ἐπικίνδυνος.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΝΙΚΟΛΑ·Ι·ΔΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΤΟΥ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ*

Δύσκολο είναι να πιστέψης πώς άνθρωποι, πού ξερχεσαι καθημερινά σ' επαφή μαζί τους, ανταλλάσσεις τις σκέψεις σου για κοινές επιδιώξεις, ζῆς τὴν ἴδια ἀτμόσφαιρα πνευματικῶν ἐνδιαφερόντων, ταυτίζεις τις προθέσεις σου με τις δικές τους, ἔπαψαν πιά να ὑπάρχουν. Πιὸ δύσκολο ἀκόμα να πεισθῆς πὼς αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ πραγματικότητα, — πὺ εἶναι ἡ κοινὴ μοῖρα ὄλων μας — διὰ τὸ θάνατος σὲ χωρίζει ἀπὸ φίλους εἰλικρινεῖς καὶ ἀδολοὺς, φίλους πὺ τοὺς ἔδωσες τὴν καρδιά σου καὶ σοῦ χάρισαν τὴ δική τους.

Ὁ Δημήτρης Σαλαμάγκας ἔχει ἓνα χρόνον σχεδὸν πὺ ἔφυγε ἀπὸ κοντὰ μας. Κι' ὁμως μένουμε με τὴν ψευδαίσθησιν πὼς, βγαίνοντας στὴν ἄνω πλατεῖα, θὰ τὸν δοῦμε να κατηφορίζη ἀπὸ τὸ σπίτι του στητὸ κι' ὀλόρθο, με τὸ τόσο φροντισμένο ντύσιμό του, με τὸν ἀέρα τῆς ἀρχοντιᾶς στὴν κάθε του κίνηση, μ' ἐκείνη τὴν ἐκλεπτυσμένη εὐγένεια πὺ σκορποῦσε γύρω του ἓνα ἄρωμα πολιτισμοῦ, με τὴν ἰδιότυπὴ καὶ τόσο λεπτὴ εὐαισθησία του, πὺ στάθηκε τὸ κίνητρο τῶν πῖο καλῶν του ἐμπνεύσεων, ἀλλὰ κι' ὁ μεγάλος τύραννος τῆς ζωῆς του. Νάτος, λές, καὶ θᾶρθη κοντὰ μας, να μᾶς χάριση ὠραίες στιγμὲς πνευματικῆς συντροφιάς, να μᾶς κάνη κοινωνοὺς τῆς χαρᾶς του, γιὰ τὴν ἀνακάλυψιν κάποιας καινούριας πτυχῆς τῆς ἱστορίας τῶν Γιαννίνων, ἢ γιὰ να ἐκφράσῃ, πάντα λεπτὰ καὶ διακριτικά, μιὰν ὑπόψιν παράπονον γιὰ τις στενοχώριες πὺ τὸν βασάνιζαν.

Πιὸ πολὺ ἐκεῖ στὴν «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», στὸ καθημερινό του ἐντευκτήριο, ὁ χῶρος, πὺ γέμιζε πάντα ἀπὸ τὴν παρουσία του, ἔξακολουθεῖ να τὸν ἀποζητᾶ καὶ να τὸν περιμένῃ. Εἶχε ταυτισθῆ με τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ περιοδικοῦ, πὺ ἦταν κι' ὁ δικός του κόσμος, αὐτὸς πὺ κινητοποιοῦσε καθημερινά τὴ δραστηριότητά του καὶ γέμιζε τις ὥρες τῆς ζωῆς του. Πάντα θὰ τὸν εὕρισκες ἐκεῖ, στὴν ἴδια θέση, δεξιὰ καθὼς μπαίνουμε, να διαβάξῃ ἢ να διορθῶνῃ χειρόγραφα του, να ἐνσωματῶνῃ κάτι νέο στὴν ἐργασία του, να προσέξῃ τὰ δοκίμια τοῦ τυπογραφείου ἢ να κρατᾶ σημειώσεις πὺ θὰ τὸν ὀδηγοῦσαν σὲ νέες ἐρευνες. Πὼς τώρα να φαντασθῆς πὼς τὸ περιοδικὸ αὐτὸ συνεχίζει τὴ ζωὴ του χωρὶς τὸ Σαλαμάγκα, πὺ ἔδινε τὴν πνοὴν στὸ κάθε τεῦχος του;

Ἡ νύκτα αὐτὴ, πὺ τὸ χρέος γιὰ τὴν ἀπότιση φόρου τιμῆς στὴ μνήμη ἑνὸς ἐξαιρετοῦ ἀνθρώπου κι' ἀκούραστοῦ πνευματικοῦ ἐργάτη μᾶς συγκεντρώνει στὸ μνημόσυνο του, δὲν εἶναι κατάλληλη γιὰ μιὰ ψυχρὴ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυσιν κι' ἀξιολόγησιν τοῦ ἔργου του. Αὐτὸ εἶναι ὑπόθεσιν τοῦ μέλλοντος, σὲ συνάρτησιν με τὴ συνειδητοποίηση τοῦ κενοῦ, πὺ ἄφησε στὰ ἡπειρωτικὰ γράμματα ὁ ἀξέχαστος φίλος. Γι' αὐτὸ καὶ περιορίζομαι στις λίγες αὐτὲς γραμμὲς κι' ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ να κάνω μιὰ ὑπόδειξιν. Τὸν Δημήτρη Σαλαμάγκα ἢ πόλη μας, πὺ τόσα χροστáει σ' αὐτόν, δὲν τὸν τίμησε ζωντανά. Τὸν γέμισε μάλιστα καὶ με πίκρα ἀνελπίτη. Ἄς τὸν τιμῆσῃ τοῦλάχιστο πεθαμένο. Ἡ Ἑταιρεία Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, πὺ ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐταίρους τῆς, τοῦ χάρισε, λίγο πρὶν πεθάνῃ, τὴ χαρὰ να

* Δημοσιεύθηκε τὴν ἡμέρα τοῦ ἐτήσιου μνημοσύνου τοῦ Δ. Σαλαμάγκα, στὸν «Πρωτὸν Λόγον» τῆς 18.12.66.

δῆ ξανατυπωμένους, σὲ ὥραια ἔκδοση, τοὺς «Περίπατους στὸ Γιάννινα». Ὁ Δῆμος, οἱ ὀργανώσεις κι' οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι ἄς δείξουν πὼς ἔχουν πρόθεση νὰ κρατοῦν ἀσβηστή τὴ μνήμη του. Γιατὶ καὶ ἀσβηστή κρατιόταν ἐπὶ ζωῆς ἢ φλόγι τῆς ἀγάπης τοῦ Δημήτρη Σαλαμάγκα γιὰ τὰ Γιάννινα.

ΠΑΝΟΥ ΦΑΝΤΗ

Ο ΓΙΑΝΝΙΩΤΗΣ

Μᾶς ἔλειψε κι' ὁ τελευταῖος Γιαννιώτης, μοῦ εἶπε, μὲ πικρίαν, στοχαστικὸς φίλος, καθὼς περιμέναμε νὰ συνοδεύσωμε στὴν τελευταία κατοικία του τὸν ἀγαπημένο μας Τάκη Σαλαμάγκα.

Σκέφτηκα τὴν κουζέντα, ποῦ μοῦ σφύριξε ὁ συνομιλητής μου, καὶ ζύγισα τὸ βαθὺ νόημά της. Πραγματικά, ὁ Τάκης Σαλαμάγκας ἦταν ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τῶν παληῶν καλῶν Γιαννίνων. Συντηρητικὸς στὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς ἀντιλήψεις του, μὲ ἀταλάντευτη πίστη στὶς παλιὲς πλάκες τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, ἀλλὰ προικισμένος μαζὶ μὲ μιὰ νοσταλγικὴ προσπάθεια τῶν περασμένων, ποῦ ἔσβυσαν καὶ ποῦ προσπαθοῦσε ὁ ἴδιος, μὲ φλόγα καὶ πάθος ψυχῆς, νὰ τὰ κρατήσει στὴ ζωῆ, νὰ ξαναζωντανέψει στὰ βιβλία του, μὲ τὴν χαριτωμένη πέννα του, ὅσα πιά ἔχουν πεθάνει... Ἄλλος σὰν αὐτὸς Γιαννιώτης φοβοῦμαι πὼς δὲν ὑπάρχει πιά.

* *

Τὸν βλέπω νὰ περιπατᾷ συλλογισμένος κάτω ἀπὸ τὶς ἱτιές τοῦ ἀκρολιμανιοῦ τὶς μέρες ὅπου κανενὸς βέβηλου τὸ πόδι δὲν ἀσχημίζει τὴν ὥρα τῆς ἡρεμίας καὶ τῆς γαλήνης. Καὶ μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του νὰ δραματίζεται τὶς γυναικοῦλες τῆς παληᾶς γειτονίας, ἄλλες μὲ τὰ παιδιά στὴν ἀγκαλιά, νὰ κάθονται στὸ πεζούλι τοῦ σπιτιοῦ, ἄλλες μὲ τὶς βαρέλλες στὴν πλάτη νὰ παίρνουν στὸ σούρουπο νερὸ ἀπὸ τὴ λίμνη, ἐνῶ στὴν ἄκρη τοῦ μώλου νὰ ζυγώνει τὸ καϊκι — τὸ παλῆο γιαννιώτικο καϊκάκι — ἀφοῦ ὥρα πολὺ ταλαντεύτηκε στ' ἀνοιχτά, δερμένο ἀπὸ τὸ δυνατὸ φύσημα τοῦ ἀνέμου...

Τὸν βλέπω νὰ σεργιανᾷ στὰ στενορῦμα τοῦ Κάστρου, στὰ στενοσόκακα τῆς Λειβαδιώτης καὶ τῆς Σαράβας, στὶς ἄκρες τῆς Λούτσας καὶ τῆς Καραβατιᾶς καὶ νὰ πασχίζει νὰ κρατήσει, σὰ μελίσι, κάθε τί ἀπ' ὅλα τὰ μέρη, ποῦ ξεχνιοῦνται καὶ λησμονιοῦνται, σβῆνουν καὶ πεθαίνουν πλέον στὴ θύμηση τῆς πόλης, γιὰ νὰ τὸ ἀποθέσει στὶς γεμᾶτες ἀπὸ νοσταλγία σελίδες τοῦ βιβλίου του «Περίπατοι στὰ Γιάννινα». Κι' ἀκόμη τὸν βλέπω νὰ σκαρφαλώνει στὴν τρύπα τοῦ Διονύσιου τοῦ Σκυλόσοφου, γιὰ νὰ ἐνωτισθεῖ τὸ μήνυμα, ποῦ ὁ ρασοφορεμένος ἐπαναστάτης ἔφερερνε στοὺς ὑπόδουλους τοῦ Κάστρου, κι' ἔτσι νὰ τὸ μεταφέρει ζωντανὸ καὶ ἀτόφιο στὶς σελίδες τοῦ ὠραιότερου τῶν βιβλίων του. Ὅπως, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸν βλέπω νὰ βαδίζει μὲ θεοσέβεια ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Ἄη — Γεώργη τοῦ Φουστανελλᾶ καὶ γονατιστὸς νὰ προσεύχεται στὸ Μνήμα του, γιὰ νὰ τὸν βοηθήσει καὶ περιγράψει — καθὼς ἀσφαλῶς καὶ περιέγραψε — μὲ οἶστρο καὶ κατάνυξη τὸ δράμα τοῦ Πολιοῦχου Προστάτη τῆς πόλης μας.

* *

Τώρα πιά ὁ ὠραιοπαθὴς νοσταλγὸς τῶν παληῶν Γιαννίνων ἔσβυσε. Ὁ πε-

ριπαθής έραστής τής αγαπημένης του πόλης δέν ύπάρχει πιά. 'Αλλά γι' αντίσταθμισμα και παρηγοριά μένουν οί γεμάτες άπό νοσταλγική ώραιοπάθεια σελίδες τών βιβλίων του. Κι' άποτελοϋν αϋτές τήν πλούσια κι' άνεκτίμητη δωρεά στην πόλη, πού θά τοϋ όφείλει γι' αϋτό τήν παντοτεινή εύγνωμοσύνη της.

ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΤΑΚΗΣ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΤΩΝ ΓΙΑΝΝΙΝΩΝ

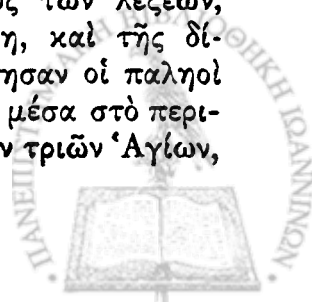
'Από τό 1950 και ύστερα, σε μιá παράθεση άξιολόγων συνθέσεων, ένας παλός Γιαννιώτης συνθέτει μιá γραφική ιστορία: τήν ιστορία τοϋ δημοσίου βίου τής πολιτείας όπου ζοϋμε, τοϋ ιδιόρρυθμου αϋτοϋ οίκισμοϋ με τόσο γοητευτικό τοπίο, και τό άλλο τόσο γοητευτικό παρελθόν. Παραδόσεις, θρύλοι, λαϊκή ποίηση, ιστορική τοπογραφία, κοινοτική και πολιτική ζωή, άξιομνημόνευτα γεγονότα, τοπικό και γλωσσικό ιδίωμα, τό κάθε τί, πού, σε χρόνια περασμένα, έθεράπευσε κάποια άνάγκη ή κάποιο πάθος, και έθέρμανε στήθη ανθρώπων, έκίνησε τό γεμάτο άγάπη ένδιαφέρον τοϋ άκάματου, τοϋ εύσυνείδητου έρευνητή.

Δέν περιορίστηκε όμως μονάχα σ' αϋτό ό ιστορικός τών Γιαννίνων. Μέσα σ' ένα τρίπτυχο, πού τήν σημασία του θά τήν εκτιμήσει ασφαλώς κατ' άξίαν τό μέλλον, μάς παρουσίασε τρεις σημαντικώτατες μορφές τής τοπικής, μά και τής έθνικής ταυτόχρονα ιστορίας, τρεις άπό κεϊνες τις θερμές και γενναίες ψυχές, πού κατά τήν διάρκεια τοϋ ιστορικοϋ μας βίου, κατώρθωναν, μέσα στον κατατρεγμό τής δουλείας, νά δίνουν, με τήν θυσία τους, μιá καινούργια ένταση, μιá καινούργια δονητικότητα, στην έθνική μας ζωή, και τήν βοήθησαν νά φθάσει άλώβητη στην ώριμη ώρα τής έλευθερίας.

'Ο άνθρωπος, πού γι' αϋτόν μιλάμε, είναι ό Δημήτριος Σαλαμάγκας.

Στήν καταθλιπτική του έργασία—καταθλιπτική, αν ληφθῆ ύπ' όψει ότι έδούλεψε, χωρίς νά έχη στη διάθεσή του ώργανωμένα άρχεία, ούτε συστηματοποιημένο ύλικό—τόν βοήθησαν οί έξῆς άρετές: ή εύσυνειδησία του, τό άκάματο πάθος τοϋ συλλέκτου, ή φλογερή άγάπη για τόν τόπο του και ή ψυχική του ιδιοσυστασία, ή εκ κληρονομικής καταβολῆς ικανότητα νά νοιώθει και νά χαιρείται τήν ιδιότυπη ποίηση τής νοσταλγίας. Τόν βοήθησε επίσης τό γεγονός, ότι άρχισε νά γράφει στην πιό πρόσφορη, ψυχολογικά, ώρα: όπου, ένω ό πολιτισμός άρχίζει νά δίνει μιá ένιαία φυσιογνωμία στους ανθρώπους όλης τής γῆς, φθείροντας παντοϋ τις έθνικές ψυχές με ύπουλο μένος, είναι άκόμη νωπό τό χῶμα πού σκεπάζει τις παληές βιώσεις, τά παρδαλά στημόνια μιās ζωῆς κλεισμένης στα στενά όρια μιās έπαρχίας, τόσο πολύπαθης μά και τόσο ζωντανῆς.

Για νά εκφράσει τήν πολύβωση, τήν πολύχρωμη αϋτήν ζωή, ό Δ. Σ. έχει δημιουργήσει ένα δικό του εκφραστικό ύφος ιδιότυπο, όπου γίνονται σάρκα σπαρταριστή ή παληά λέξη και ό νεκρός τώρα ιδιωματοισμός, και όπου τό χοντρό, μά πηγαίο χιοϋμορ, ή λαϊκή αίσθηση τοϋ κωμικοϋ, ό δυναμικός τονισμός τών λέξεων, χαρίζουν μιάν άμάχητη γραφικότητα στην πλατιά ιστορική σύνθεση, και τής δίνουν συχνά τήν ίδια γνήσια λαϊκή γεύση, πού με τόσο πάθος άγάπησαν οί παληοί ζωγράφοι στα πανηγύρια τής Φλάντρας. Έτσι, είτε όδηγώντας μας μέσα στο περιβάλλον όπου άγωνίστηκαν και έμαρτύρησαν οί σεβάσμιες μορφές τών τριών 'Αγίων,

είτε περιφέροντάς μας μέσα στην γραφική τύρβη τῆς παληᾶς Γιαννιώτικης ζωῆς, είτε κάνοντας μιὰ κατάδυση ὡς τὴν βαθύτερη ψυχὴ τοῦ Γένους, είτε σκιαγραφῶντας τὴν ιδιόρρυθμη βαθύτερη ψυχὴ μιᾶς πολιτείας γεμάτης ζωτικότητα, ὁ Δ. Σ. εἶναι ξεναγὸς ἐνδιαφέρων πάντα καὶ φωτισμένος. Τὸ ἔργο, ποὺ ὑφαίνει ἐπὶ τόσα ὀλόκληρα χρόνια, εἶναι χρήσιμο καὶ ζωντανό. Χρήσιμο, γιατί στὸ πλούσιο πληροφοριακὸ ὕλικό του θὰ στηριχθῆ ἀσφαλῶς ἐκεῖνος ποὺ θὰ γράψῃ μιὰ συνθετικὴ ἱστορία αὐτῆς τῆς πόλεως. Ζωντανό, γιατί φέρει τὴν σφραγίδα τῆς διάρκειας, γιατί μέσα στὸν τρομακτικὸν ὄγκο τῶν ἡμερῶν ἔργων, ποὺ μπροστά τους ὁ χρόνος ἀδιάφορος θὰ ἀντιπαρέλθῃ, θὰ εἶναι ἀπὸ τὰ λίγα, ποὺ γιὰ καιρὸ θὰ διαβάζονται εἴτε γιὰ ἀπλῆ τέρψη, εἴτε γιὰ οὐσιαστικώτερη κατατόπιση.

Πολλοὶ πιστεύουν, ὅτι ἓνα ἔργο πρέπει νὰ μελετᾶται, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τοῦ δημιουργοῦ του. Στὴν περίπτωση τοῦ Δ. Σ., ὁ συγγραφέας δὲν μπορεῖ νὰ χωριστῆ ἀπὸ τὸ ἔργο. Χρειάζεται εἰδικὴ ζύμη ἀνθρώπου, μιὰ ιδιαίτερη εὐαισθησία γιὰ νὰ κινηθῆ κανεὶς ἀνετα σ' ἓναν κόσμον σβησμένο, ἀπὸ ὅπου ὁμως κρατοῦν οἱ ρίζες τῆς γενεᾶς μας. Τὴν εὐαισθησία αὐτὴ τὴν ἔχει πλησιάσει ὁ Δ. Σ. Ἐὰν τώρα, στὴν εὐαισθησία του αὐτῆ, προσθέσουμε τὴν ἐμφυτὴ ἀριστοκρατικότητά του, τὴν σεμνότητα τοῦ ἥθους του, τὸν σεβασμὸ του γιὰ τὶς ξένες γνῶμες καὶ τὴν τόσο διακριτικὴ του ἀβρότητα, δίνουμε σὲ ἀδρὲς γραμμὲς τὸν ἄνθρωπο.

Ἐναν ἄνθρωπο ποὺ ἡ πόλις αὐτὴ ἔχει τὴν ὑποχρέωση νὰ σεβαστῆ καὶ νὰ τιμήσῃ.

Δ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΥ

Η ΙΔΙΟΣΥΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΑΚΗ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

Πενῆντα χρόνια στὰ Ἑπειρωτικὰ Γράμματα. Εἶναι μιὰ θητεία ποὺ καλύπτει ὅπωςδήποτε τὴν συνταρακτικώτερη περίοδο τῆς νεώτερης Ἑπείρου. Καί, στὴν γενικώτερη ζωὴ τῆς χώρας μας, δὲν εἶναι μονάχα μιὰ προσφορὰ στὴν συγκρότηση τῆς πνευματικῆς φυσιογνωμίας τῶν Ἰωαννίνων. Στὴ μακρὰ καὶ φωτεινὴ παράδοση τῆς Ἑπείρου (εἰδικώτερα τῆς πόλης τούτης), εἶναι κάτι πολὺ μεγαλύτερο. Γιατί, ἡ παράδοσή της, ἐξ ἄλλου, εἶναι τὸ ἀξιολογώτερο ἴσως κεφάλαιο στὴν ὅλη δομὴ τῆς Νεώτερης Ἑλλάδας. Στάθηκε, στὶς δυὸ τελευταῖες ἑκατονταετίες, τὸ μητροπολιτικὸ ἔδαφος τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Ἔτσι, μιὰ τέτοια θητεία στὰ Ἑπειρωτικὰ Γράμματα, παίρνει τὶς διαστάσεις καὶ τὸ βάρος τῆς ἱστορικῆς ἀξίας. Γι' αὐτό, τὸ ἔργο, ἡ ζωὴ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα, δὲν εἶναι μονάχα μιὰ προσφορὰ ἀτομικῆς περιπτώσεως. Πρὸ παντός, εἶναι μιὰ θεμελιακὴ χάραξη στὴν αὐτόνομη — ἂν δὲν ὑπερβάλλει ἐδῶ ἡ λέξη — πνευματικὴ φυσιογνωμία αὐτῆς τῆς παράδοσης.

Ξεκινῶντας ἀπ' αὐτὴν τὴν τοποθέτηση, νομίζω, πὼς μονάχα κάτω ἀπὸνα τέτοιο πρῶμα καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀποτίμηση αὐτῆς τῆς πολυσήμαντης προσφορᾶς. Ὅμως, κάτι τέτοιο, γιὰ νὰ καλύψῃ — ἔστω καὶ βασικά — τὴν ἀπαίτηση τοῦ θέματος, θὰ ἔπρεπε νὰ πάρει, ὄχι μόνο τὴν ἔκταση καὶ τὴν μορφή τῆς εἰδικῆς μελέτης, ἀλλὰ καὶ τὸ βάθος τῆς ἐρευνας καὶ τὴν ἔνταση ἑνὸς εὐρύτερου προβληματισμοῦ. Τότε μόνο θὰ εἶχαμε τὴν δυνατότητα νὰ πλησιάσουμε τὸ ἔργο τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα καὶ νὰ ἐξοικειωθοῦμε μ' αὐτό. Γιατί, πρόκειται γιὰ ἓνα ἰδιόμορφο καὶ ἰδιότυπο ἔργο ποὺ, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο, παραμένει ἀπαραβίαστο καὶ προσωποπαγές.

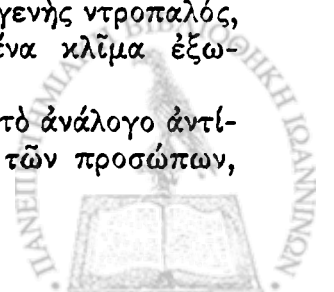
Ἡ ἀναφορὰ τούτη, στὴν μορφὴ καὶ στὴν πνευματικὴ ὄντοτητα τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα, εἶναι βέβαια κάποια σπουδὴ. Ὡστόσο, ὅμως, δὲν ξεπερνάει τὶς προθέσεις μιᾶς ἀπόπειρας. Καί, ὅσο συγχωρεῖται ἀπ' τὶς περιστάσεις κι' ἀπ' τὶς ἀδυναμίες ἐνὸς κοντινοῦ φίλου, ποὺ μοιράζονταν μαζί του τὶς περισσότερες ὥρες τῆς ἡμέρας, θὰ προσπαθῶ νὰ ξεχωρίσω καὶ νὰ κρατήσω ἐδῶ λίγα ἀπ' τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ποὺ τὸν συνέθεταν. Βέβαια, τὸ χρέος, γιὰ τὴν πλατύτερη μελέτη καὶ τὴν εἰδικώτερη ἔρευνα τῆς πνευματικῆς παρουσίας καὶ τῆς προσφορᾶς τοῦ ἔργου τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα, ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει ἀνεκπλήρωτο. Καί, ἀκόμα, πιστεύω, πῶς, ὕστερ' ἀπ' τὸ τιμητικὸ τοῦτο ἀφιέρωμα τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας», ἡ ὑποχρέωση αὐτὴ γίνεται πιὸ ὀρατὴ καὶ δημιουργεῖ πιὸ συγκεκριμένες ἀπαιτήσεις ἀπ' τοὺς πνευματικὸς ἐκείνους ἀνθρώπους, ποὺ διακονοῦν τὰ Ἡπειρωτικά.

***

Ἐνας ἰδιόρρυθμος στὰ Γράμματα, στὴν ἱστορία, στὴν λαογραφία καὶ στὴν πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Τάκης Σαλαμάγκα, συνιστᾷ μιὰ μοναδικότητα, ποὺ δὲν στέκεται στὰ καθιερωμένα μέτρα τῆς κοινῆς ἀποτίμησης.

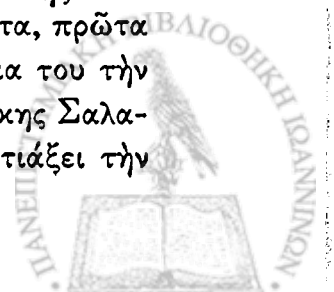
Ἡ ἰδιοσυστασία του ἐπηρεάζονταν ἀπ' τὸ φῶς κι' ἀπ' τὴ σκιά. Κι' αὐτὴ ἡ δυναστική (—ἀν θέλετε—ἡ αἰθέρια) ὑπερευαίσθησία, ποὺ κρατοῦσε τὴν ἀγωνία μιᾶς ὑπαρξιακῆς λυχνίας, κυριάρχησε ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του. Ἔτσι, κάτω ἀπ' τὶς διακυμάνσεις ἐνὸς ψυχικοῦ βαρόμετρο, ὁ Τάκης Σαλαμάγκα ἐζήσε τὰ γεγονότα τῆς συνταρακτικῆς πεντηχονταετίας ὀλότελα ξεχωριστά. Δὲν τὰ συνέδεσε μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Γι' αὐτό, ἀπόμεινε νὰ εἶναι, ὄχι μονάχα ἓνας δέκτης, ἀλλὰ κι' ἓνας φορέας μαζί. Καὶ ἡ συσσώρευση τῶν ἐντονων βιωμάτων, σιγά-σιγά, τὸν ἀποξένωνε ἀπ' τὴν πραγματικότητα. Γιὰ νὰ φτάσει, ὕστερ' ἀπὸ κάποια ὄντως δραματικὴ ἀπομάκρυνση, νὰ φοβᾶται τὴν ἀλλαγὴ καὶ τὴν μετακίνηση τῆς ζωῆς. Ἡ στάση τούτη, παρὰ τὴν ἰδιοτυπία της, δὲν εἶταν ὅμως καὶ ἄρνηση. Ἰσὶα-ἰσὶα ποὺ ὁ Τ. Σαλαμάγκα, εὐπαθῆς κι' ἀνήσυχος καθὼς εἶταν, εἶχε μιὰν ἀκονισμένη δραση, ποὺ προχωροῦσε πιὸ μακριὰ ἀπ' τοὺς κοινούς ὀρίζοντες. Κι' ἀκόμα, εἶχε μιὰ συνείδηση ποὺ, ἀβέβαιη καὶ ἀφύλακτη ἀπὸ δοκιμασίες, δὲν τὸν ἀφῆνε καθηλωμένον ἀπέναντι στὰ γεγονότα. Ὅμως, ἡ σύγκρουση, ποὺ ἐλευθερώνει ἀπ' τὶς σύνθετες αὐτὲς δεσμεύσεις μιὰ ψυχοφυσικὴ ἰδιοσυγκρασία τέτοιας δομῆς, γιὰ τὸν Τάκη Σαλαμάγκα, εἶχε τὸ δέος μιᾶς ἐπανάστασης. Καί, γι' αὐτό, θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν ἀποδεχθεῖ, διακινδυνεύοντας τὴν γαλήνη καὶ τὴν συμβατικὴν ἡρεμία. Πρᾶγμα ποὺ, ὀπωσδήποτε, δὲν εἶταν παρὰ γιὰ τολμηροὺς μαχητὲς, ἐνῶ ὁ Τάκης Σαλαμάγκα, εἶταν ἤδη περισσότερο ἓνας εἰρηνικὸς ἀσκητῆς. Ἀκριβῶς, ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἀντίρροπες καὶ ἰσοδύναμες αὐτὲς πιέσεις, ὁ ἡρεμος καὶ συνεσταλμένος καρτερικὸς Τ. Σαλαμάγκα, στάθηκε ἓνας ἀκίνητος μάρτυρας. Κι' ἔμεινε τὸ ἴδιο πιστὸς καὶ στὴν καταγωγὴ του καὶ στὴν ἀποστολὴ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Γιατί, αὐτὸς ὁ ἀστὸς ποὺ, στὰ δύσκολα ἐκεῖνα χρόνια τῆς σκληρῆς ἐργασίας καὶ τῆς δυσπρόσιτης παιδείας, εἶχε τὴν καλύτερη δυνατὴν οἰκονομικὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν οἰκογενειακὴ προώθηση (ὁ πατέρας του εἶταν ἓνας ξεχωριστὸς χριστιανὸς γιατρός, ποὺ τοῦ ἀφῆσε κι' ἓνα ὄνομα καὶ μιὰ διάκριση κοινωνικὴ) γιὰ νὰ προχωρήσει, χωρὶς καμμιά ὀδυνερὴ προσπάθεια, δὲν εὐτύχησε νὰ συγκρουσθεῖ ἀπὸ νωρίς. Ἔτσι, μέσα σ' ἓνα κλίμα ρομαντικῆς νηνεμίας καὶ ντελικάτης εὐπάθειας, ἐζήσε καὶ δημιουργήθηκε ἓνας ὁμορφος, εὐγενικὸς καὶ ἀνέγγιχτος ἄντρας ποὺ, ὡστόσο, δὲν εἶχε τὴν γεύση τῆς ἡττας καὶ τῆς νίκης. Κι' ἔμεινε ἓνας ἀκακος, ἓνας εὐγενὴς ντροπαλός, ποὺ, γιὰ νὰ μὴν ὑποφέρει, θὰ ἔπρεπε νὰ ζεῖ πάντοτε μέσα σ' ἓνα κλίμα ἐξωραϊσμένης κοινωνικῆς πραγματικότητος.

Ὅμως, αὐτὴ ἡ καθαρὸτητα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἔχει καὶ τὸ ἀνάλογο ἀντίβαρο στὴν ψυχοπνευματικὴ κράση του: Οἱ μορφὲς κι' αἱ πράξεις τῶν προσώπων,

πού φτιάχνονται απ' τὸν Τάκη Σαλαμάγκα, εἶναι γεμᾶτες ἀπ' ἀνδρισμὸ καὶ ἡρωϊκὴ ἀκτινοβολία. Πράγματι, ὠραῖο ἀντιφέγγισμα ἑνὸς ποιητῆ, πού ξέρει νὰ δίνει ζωὴ καὶ διαστάσεις στὸ χρόνο καὶ στὸν τόπο.

Αὐτὴ ἡ ἰδιοσυστασία, ὅπως εἶταν φυσικόν, προδιάγραψε μιὰν ἀφευκτὴ σύγκρουση τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα μὲ τὸν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς του. Πρᾶγμα πού τὸν ὑποχρέωσε νὰ περιφράξει τὴν ἀτομικὴ του ζωὴ μὲ κάποια ἠθικὴ ὀχύρωση μοναξιάς. Κι' αὐτὴ ἡ ἀτομικότητα, πού φοβόνταν τὴν ἀδιαφιλονίκητη λάμψη τῆς ἴδιας τῆς παρουσίας της, ὥρισε περίπου καὶ τὴν φυσιογνωμία τῆς ζωῆς του. Ἔτσι, ὁ Τ. Σαλαμάγκας εἶταν ἕνας ἀπ' τοὺς σπάνιους ἐκείνους Γιαννιώτες, πού κράτησαν τὸν ἀντιπροσωπευτικώτερο τύπο τῆς παράδοσης, πού ξεχώρισε τὴν πόλη τούτη στὴ νεώτερη ἱστορία μας. Γι' αὐτὸ καὶ δέθηκε ὀργανικὰ μαζί της, ὥστε νὰ φτάσει νὰ γίνεῖ καὶ κάτι σὰν μοίρα του. Διότι, ὁ Τ. Σ. ζητοῦσε, πιθανόν, ἕναν ἀπαραβίαστο χῶρο κι' ἕναν χρόνο ἀνενεργό, γιὰ νὰ δυνηθεῖ νὰ κινηθεῖ ἀπροκάλυπτος καὶ χωρὶς συγκρούσεις. Καί, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, ἡ ἀπαίτησή του ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους εἶχε τὴν ἀθωότητα καὶ τὴν συγκίνηση ἀπόνα παιδὶ ὠριμο πού θυμᾶται. Μιὰ φύση πού ἀποσύρεται, γιὰ νὰ μὴν ἐνοχλήσει μὲ τὰ δικαιώματά της καὶ πού ἡ εὐπάθειά της τὴν κάνει νὰ πάσχει ἀπ' τὴν ἴδια της τὴν εὐγένεια. Σ' αὐτὴν τὴν περίπου κρίσιμη ψυχικὴ δομῆ, διαρθρώθηκε ὁ χαρακτήρας τοῦ Τ. Σαλαμάγκα. Καί, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, ἀπὸ μιὰ τέτοια ἰδιοσυστασία βγήκε, διαποτίστηκε καὶ πῆρε ἀνάλογη μορφή κι' ἕνα ἰδιόρρυθμο πνευματικὸ ἔργο. Γιὰ τοῦτο, ἡ σπροσπέλασή του, ὅσο κι' ἂν εἶναι κάπως οἰκεία — λόγω τῆς φυσιογνωμίας καὶ τῆς καταγωγῆς του πού ξεκινάει καὶ πού στέκεται πέρ' ἀπ' τὸ ἀτομικόν —, δὲν γίνεται δυνατὴ χωρὶς κάποια συναισθηματικὴ δόνηση. Χρειάζεται, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, συγκατάθεση γιὰ μιὰ ὑποκειμενικὴ συμμετοχὴ. Γιατί, δὲν εἶναι μονάχα κατασκευὴ, ἀλλὰ καὶ μιὰ ἰδιόρρυθμὴ γέννηση, πού ἀντικαθρεφτίζει ἔντονα τὴν ἔνταση καὶ τὸν κραδασμὸ τῆς εἰδικῆς αὐτῆς ψυχοπνευματικῆς ἰδιοσυστασίας. Στὸ ἔργο τοῦ Τ. Σαλαμάγκα, ὑπάρχει πάντα ἡ διάσπρωση ἀπὸ μόνιμα ἢ ὀριστικὰ στοιχεῖα πνευματικῆς διάρκειας καὶ χρονικῆς ἡρεμίας. Γι' αὐτὸ — νομίζω — κι' ἡ πόλη τούτη ἐκέρδισε τὸν Τ. Σαλαμάγκα: Ἔνας τόπος φορτωμένος ἱστορικὴν ὑποβολή, ἔντονα χρωματισμένος ἀπὸ μιὰ ζῶσα λαογραφία, δημιουργημένη φιλολογικὴ ὄντοτητα, ἱστορικὴ παρουσία μητροπολιτικῆς ἀκτινοβολίας καὶ γενέθλιο χῶμα ὀνομάτων πού διαρθρώνουν τὴν Νεώτερη Ἑλλάδα τῶν δυὸ - τριῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων, ὅπως εἶναι — κατὰ μοναδικότητα ἴσως τὰ Γιάννινα —, ἐπλήρωσεν ὀλόκληρη τὴν ζωὴ καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Τ. Σαλαμάγκα. Καὶ κατέκλυσε ἀποφασιστικὰ τίς ἀναζητήσεις του. Γιατί, φύση λυρικὴ καὶ λεπταίσθητη, καθὼς εἶταν, ἔφτιαξεν εὐκόλα ἕνα βαθύτατο ὑπόστρωμα ἀπ' αὐτὲς τίς συγκινησιογενεῖς ἐμβιώσεις, πρᾶγμα πού, τελικὰ, διάπλασε καὶ τὴν πνευματικὴ του φυσιογνωμία. Ἔτσι, ὁ Τάκης Σαλαμάγκας ἔγινε πράγματι μιὰ ἡπειρωτοχριστιανικὴ πνευματικὴ ὄντοτητα (ἀφοῦ καὶ τὰ γενικώτερα τοῦτα ἐνδιαφέροντα θέματα εἶταν τόσο στενὰ συνυφασμένα μὲ τὴν Ἑκκλησία καὶ τὴν παιδεία τοῦ Γένους στὰ χρόνια τῆς δουλείας). Καὶ τὸ ἔργο του, ξεκινῶντας ἴσως ἀπ' τὴν ὑπαρξιακὴ ἀγωνία γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τῆς σύγκρουσης ἢ τῆς μετακίνησης μιᾶς δεδομένης ἡρεμίας — ἔστω καὶ συμβατικῆς —, προικίστηκε ἀπόνα μεταξιωμένο πάθος ὑποκειμενικῆς συμμετοχῆς. Κι' αὐτὸ, κατὰ τὴν γνώμη μου, ἐδημιούργησε μιὰ ἀξία εἰδικοῦ βάρους κι' ἔδωκε, ἀκόμα, τὴν ἀναπαλλοτρίωτη ἐκείνη λάμψη πού ξεχώρισε ἔντονα τὸν ἄνθρωπο ἑνὸς τόπου. Γιὰ ὅλες τίς ὀρατὲς ἐπιφάνειες τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ χρόνου, τῶν περιστατικῶν, τῶν προσώπων καὶ τῆς ἱστορίας τούτης τῆς πόλης, ὁ Τάκης Σαλαμάγκας στάθηκε ἕνα διάμεσο πρῖσμα καὶ μιὰ θερμότητα, πρῶτα γιὰ μιὰ διαθλαστικὴ συλλογὴ καί, κατόπιν, γιὰ τὴν τῆξη της στὴν ἴδια του τὴν ψυχὴ. Γι' αὐτὸ, ἀκριβῶς, θὰ δύνονταν νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς, πὼς ὁ Τάκης Σαλαμάγκας πάσχισε νὰ περιγράψει καὶ νὰ ἱστορήσει, ἀλλὰ περισσότερο νὰ φτιάξει τὴν

διαφεύγουσα εκείνη ζωή, πού είναι πέρ' απ' την κύρια αιχμαλωσία της ιστορικής πραγματικότητας. Και τὸ πάθος αὐτὸ ἦταν σύμφωνο μὲ τὴν ιδιοσυγκρασία του.

Ὁ βίος τοῦ Τάκη Σαλαμάγκας, κατὰ συνέπεια, γράχτηκε μέσα στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς ιδιοσυστασίας. Καὶ νοτίστηκε ἀπ' τὸ κλίμα ἐνὸς χώρου καταχωνιασμένου στὸ χρόνο καὶ ὀπωσδήποτε ἀπαλλοτριωμένου ἀπ' τὶς διεκδικήσεις τοῦ παρόντος. Ἔτσι, ὁ Τάκης Σαλαμάγκας, ἓνας ἰδαλιγὸς καὶ μαζὺ ἓνας προικισμένος εὐγενῆς, πού ζοῦσε σχεδὸν ἀνέγγιχτος ἀπ' τὴν σκληρότητα τῆς ζωῆς, ὑποχρεώθηκε νὰ παρατρέξει τὰ γεγονότα, γιὰ νὰ μὴν ἀπομείνει σ' αὐτὰ ἓνας Ὀδυσσεύς στὸ νησί τῶν Σειρήνων. Κι' αὐτὸ εἶταν πράγματι μιὰ σιωπηλὴ δοκιμασία πού, ἐπειδὴ δὲν ὁμολογήθηκε, κατακάθονταν βαρειά μέσα στὴν ψυχὴ του, γιὰ νὰ πάρει τὴν ἐκφραση τῆς ἀπομάκρυνσης, πού ὑπῆρχε καὶ στὴν κύρια ἀναζήτηση τῆς ψυχικῆς του δομῆς (Κάποτε, μοῦ ἐξομολογήθηκε πῶς, ὅταν εἶταν στὴν θητεία τῆς Θέμιδας—εἶταν Σύμβουλος Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης καὶ δικηγόρος—, ὑπόφερε τόσο πολὺ ἀπὸ μιὰ σύγκρουση νόμου καὶ συνείδησης, ὥστε νὰ νοιώθει πόνο βαθύ, ὄχι μόνο γιὰ τὴν συνέπεια, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς τέτοιας σύγκρουσης). Συνεπῶς, παρ' ὅλη τὴν εἰρηνικὴ πορεία καὶ τὴν παραίτηση ἀπ' τὰ δικαιούμενα, ὁ Τάκης Σαλαμάγκας γεύτηκε τὴν πίκρα τῆς χολῆς ἐκ τῶν ἔνδον. Καὶ τὴν γεύτηκε καρτερικά, χωρὶς τὴν ἀραιώση πού δίνει ἡ κοινὴ συμμετοχὴ. Πάντοτε μονάχος, ἄφωνος καὶ ντροπαλός, ὅπως οἱ μάρτυρες τῆς ἐκκλησίας. Καί, τέλος, ἡ χριστιανικὴ ἀγωγή, πού εἶχε σὲ στάθμη ἐνὸς πιστεύοντα διανοητῆ, στάθηκεν ἐδῶ μιὰ κλίμακα παραπάνω, γιὰ νὰ συνυφανθεῖ μὲ τὸ πνεῦμα, τὸν χῶρο καὶ τὴν διαρρέουσα ἐποχὴ τῆς πόλης τῶν Ἰωαννίνων. Διότι, ἔτσι δυηήθηκε νὰ σταθεῖ κάπου καὶ νὰ προσανατολιστεῖ, ἐνώπιον τῆς ἀγλῆς τοῦ χρόνου καὶ πέρ' ἀπ' τὴν τέφρα τῆς κοντινῆς ἡμέρας. Εἶταν ἡ ὀλοκλήρωση γιὰ ἓναν βίο κατ' ἐξοχὴν πνευματικῶ.

***

Ὁ Τάκης Σαλαμάγκας, τὴν κρίσιμη περίοδο πού ἀγγιζε στὰ ὄρια τοῦ τέλους τῆς τουρκοκρατίας στὴν Ἠπειρο, περνοῦσε τὸ στάδιο τῆς ἐνηλικίωσης. Τὰ Γιάννινα, πού ὑπῆρξαν ἡ δευτέρη πόλη τοῦ Γένους, τώρα, ὁμοιάζαν νὰ εἶναι μιὰ νησίδα πού, φορτωμένη μονάχα τὴν αἰγλή καὶ τὴν μαρτυρία μιᾶς λαμπρῆς ἱστορίας, θὰ ἔπρεπε νὰ ξαναγίνον ἓνα κέντρο γιὰ τὴν καινούργια ἐποχὴ τῆς Νεώτερης Ἑλλάδας. Καὶ οἱ νικηφόροι πόλεμοι τοῦ 12—13, πού γίνονταν σ' ἓνα κλίμα σχεδὸν ἰδεαλιστικῆς μέθης γιὰ τὴν Μεγάλῃ Πατρίδα, αὐτὴν τὴν διάχυτῃ αἴσθηση τὴν ἔκαμαν βίωμα, πού γέμιζε ἀκόμα καὶ τὴν καθημερινότητα τῆς ζωῆς. Γι' αὐτό, τὰ χρόνια τοῦτα, πού εἶχαν κάτι ἀπὸ κάποιαν αὐγὴ στὴν ἐθνικὴ ψυχὴ, βοήθησαν τὴν ρομαντικὴ ιδιοσυγκρασία του ν' ἀκολουθήσει τὴν χάραξη μιᾶς πορείας ἔξω ἀπ' τὴν ἀκτίνα τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς ἐνδιαίτησης. Ὁ Τάκης Σαλαμάγκας εἶταν ἔτοιμος γιὰ ἓνα τέτοιο ξεκίνημα. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὴν φυσικὴ του ἀπόκλιση, λόγῳ ψυχικῆς δομῆς, εἶχε τὴν προώθηση ἀπ' τὴν οἰκογενειακὴ του ἐστία κι' ἀπ' τὴν ὀλοκλήρωση μιᾶς παιδείας. Γεννήθηκε καὶ ἀνατράφηκε μέσα σ' ἓνα σπίτι μὲ χριστιανικὴ ἀγωγή. Καὶ μορφώθηκε μεθοδικά. Χωρὶς τὴν μετακίνηση, πού δίνει ἡ σύγκρουση καὶ τὰ οικονομικὰ προβλήματα. Ἐκεῖ, τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἀξιοποιήσει αὐτὴν τὴν ἀταραξία τῆς ἀπομόνωσης πού εἶχε ἡ πόλη—νησίδα ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τῆς ἀναμονῆς. Ὁ πατέρας του, Στέφανος Σαλαμάγκας, ἓνας γιατρός μὲ σπουδὲς στὴν Εὐρώπη, κι' ἓνας χριστιανὸς μὲ καλοθεμελιωμένη πίστη, ἔζησε ὡς τὴν ἡμέρα τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν Ἰωαννίνων (21 Φεβρουαρίου 1913), καρτερῶντας νὰ χαιρετήσῃ μονάχα ἓναν Ἑλληνα στρατιώτη. Πρῶγμα πού, μόλις ἔγινε, ἄφησε τὴν πρόσκαιρὴ ζωὴ. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, πού τόσο ἐξουσίαζε τὸν βίο του μὲ τὴν πίστη, στάθηκε γιὰ τὸν γιό του, τὸν Τάκη Σαλαμάγκα, μιὰ ἱερὴ ὑπόθεσις κι' ἓνα ὄνομα πού σταθεροποίησαν ὀριστικὰ τὸν προσανατολισμό του. Ἔτσι, ἀτενίζοντας πρὸς ἓναν ὀρίζοντα ὄχι ἄγνωστον, ὁ Τάκης Σαλαμάγκας, προχώρησε τώρα

καὶ μονάχος. Σπούδασε, ἔγινε δικηγόρος, ἤξερε γαλλικά, τούρκικα, ἰταλικά κι' εἶχε μιὰ σπάνια πνευματικὴ καλλιέργεια. Εὐειδής, καλοανατεθραμμένος καὶ εὐπόληπτος, ἤρθε νὰ πάρει κι' αὐτὸς τὴν δική του θέση στὰ Γιάννινα. "Ὅλ' αὐτὰ τὰ προσόντα, στὴν ἐποχὴ ἐκείνη (1920), εἶταν ἓνα μεγάλο κεφάλαιο καὶ μιὰ εὐθύνη πού, γιὰ τὸν Τάκη Σαλαμάγκα, ἔθεταν τὸ συγκλονιστικὸ πρόβλημα τῆς ἔντονης δράσης, ἐφ' ὅσον αὐτὸς εἶταν ἤδη ἓνας πνευματικὸς ἀσκητής, φτιαγμένος γιὰ ἓναν χῶρο ἔξω ἀπ' τὴν ἀφευκτὴ σύγκρουση τῆς καθημερινότητος.

Τότε, ὁ Τ. Σαλαμάγκας, ζυγιάζοντας τὰ πράγματα καὶ, ξαναμετρῶντας τὴν ἰδιοσυστασία του, ἐδιάλεξε τὴν Δικαιοσύνη. "Ἐτσι, σταδιοδρόμησε ὡς Σύμβουλος τῆς Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης, πρᾶγμα πού δείχνει πῶς, παρὰ τὴν ἐπικίνδυνη σχεδὸν εὐαισθησία του, δὲν ἀπόφευγε τὴν ἀνάληψη τῆς μεγάλης εὐθύνης. Ἀκόμα, αὐτὸ δείχνεται πιὸ καθαρὰ ἀπ' τὴν ἀρρενοπώτητα καὶ τὴν ὀμηρικὴ κατασκευὴ πού εἶχαν πολλοὶ ἀπ' τοὺς ἥρωες τῶν σελίδων του. Ὁ Τ. Σ., στὸν δικό του πνευματικὸ χῶρο, κρατοῦσε μιὰ ἐπικότητα, τὸ ἴδιο ἄκρατη ὅπως καὶ ἡ εὐαισθησία του.

Ἀπ' τὴν ἐποχὴ αὐτῆ, ἔχομε τὴν μαρτυρία τῶν ὥραϊων λυρικῶν κειμένων του πού, ἀξιωματικὸς στὴν ἐκστρατεία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔδινε μ' ἓναν ἰδεαλισμὸ καὶ μὲ κάποια ρέμβη προσωπικῆς θεώρησης. Καί, συνέχεια, ὁ ἄνθρωπος αὐτός, πού ζοῦσε καὶ βίωνε τὶς περιπέτειες πού ἀκολούθησαν, πάσχισε νὰ κρατήσει μιὰ ἡρεμία κι' ἓναν τόνο ἀνώδυνου φωτισμοῦ. Στὰ γράμματα καὶ στὴν Δημοσιογραφία, φαίνεται πάντοτε νὰ ἀποκλίνει σταθερὰ πρὸς τὸν χῶρο πού εἶταν ἤδη πιὸ κοντὰ στὴν διαμορφωμένη προσωπικότητά του. Κι' αὐτὸ δὲν τὸν ἄφησε νὰ συνθέσει τὴν τραγωδία ἀπ' τὴν μικρασιατικὴ καταστροφή. Θέλησε ν' ἀπομακρυνθεῖ ἀπ' αὐτὴ τὴν φοβερὴ πραγματικότητα πού, ἐν τούτοις, τὴν ἔφερνε πάντοτε μέσα του καὶ πού τὴν φοβόνταν νὰ τὴν κάμει ἔργο; Δὲν τὴν ἀνάφερνε, παρὰ μονάχα σὲ καμμιά σπάνια ὥρα συζήτησης. Εἶταν κάτι τὸ ἀνείπωτα ἐπώδυνο, κάτι πού τὸν συγκλόνιζεν ἐπικίνδυνα, ἡ ἀνάκληση αὐτῆς τῆς μνήμης. Καὶ ὁ εὐαίσθητος αὐτός, ἀκόμα καὶ στὶς πιὸ ἀσήμαντες συναισθηματικὲς ἀποχρώσεις, προτίμησε νὰ τὴν ὑποφέρει ὡς ἱερὴ σιωπὴ, παρὰ νὰ τὴν ξαναδώσει στὴν γήϊνη ζωὴ ὡς φωνή. Τὸ γεγονὸς αὐτό, ἔσκαψε τὴν ψυχὴ του καὶ βάρυνε τὴν ἀπομονωτικὴ τάφρο, πού εἶχε κάμει, ἀπὸ νωρίτερα, γύρω ἀπ' αὐτὸν καὶ τὴν χθαμαλότητα τῆς ρέουσας πραγματικότητος. Καί, ὅπως εἶταν ἐπόμενο, τὸν ἀνάγκασε νὰ προχωρήσει πέρ' ἀπ' τὴν διαφοροποίηση καὶ νὰ ἀναζητήσει τὴν ὀλοκληρωμένη μορφή τῆς πορείας του. "Ἐτσι, ἀρχίζει νὰ φτιάχεται ἓνα ἔργο, βαθύτατα ἀνθρώπινο καὶ μὲ δική του ἔκφραση πού ἔχει τὴν ἀρχὴ του στὴν ὑποκειμενικὴ θέρμη καὶ πού, δίνεται μὲ τὴν μορφή ἐνὸς θαρραλέου καὶ ριψοκίνδυνου, γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, γλωσσικοῦ ὕφους. Κυριαρχεῖται ἀπὸνα διαστρωμένο πάθος κι' ἀπὸ μιὰν ἀκρότητα γλώσσας, πού φτάνει ὡς τὸν πυρετὸ πού ἐκλύει τὴν ἀπολιθωμένη ζωὴ τῶν προσώπων καὶ τῶν περιστατικῶν τῆς ἱστορικῆς ψυχρότητας. Κι' ἡ ζωὴ αὐτῆ, πού ἐκλύεται, γίνεται ποίηση. Ὁ Τ. Σαλαμάγκας εἶταν πρῶτα ποιητής. Καί, γι' αὐτό, δὲν κινήθηκε μόνο ἀπὸ ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον. Πάντα ἓνας ὑπερευαίσθητος ἰδαλγός, δέχτηκε τὴν ἐπίπτωση καὶ τὴν ἀσαφῆ γοητεία τοῦ παρελθόντος. Κι' ἀντιμετώπιζε τὸ βᾶρος του περισσότερο λογοτεχνικά. "Ἐτσι, ἡ ἐργασία του πῆρε μιὰ δική της μορφή, ἓνα ὀλότελα ξεχωριστὸ στῦλ καὶ μιὰ ἰδιόμορφη ἔκφραση. Γι' αὐτό, παρὰ τὴν κάποια λόγια ὑπόμνηση, ὅπου ζήτησαν τὰ θέματα πού ἀποτελοῦν τὸν κορμὸ τῆς ὕλης του, παραμένει πάντα νὰ εἶναι μιὰ οἰκοδόμησις ἐνὸς ποιητῆ στοὺς χώρους τῆς ἱστορίας καὶ τῆς λαογραφίας. Μοναδικότητα καὶ ὕψιστη ἀξία στὴν νεώτερη γραμματεία μας. Ὁ Τάκης Σαλαμάγκας εἶναι ἓνας ἀφοσιωμένος πνευματικὸς ἀσκητής, πού ζητάει νὰ φτιάξει τὴν θρησκεία του, ξεκινῶντας ἀπ' τὴν ἴδια του τὴν ψυχὴ. Γι' αὐτό καὶ γίνεται ξένος ἀπ' τὴν τύρβη καὶ τὴν λάμψη τῆς ἀγορᾶς. Αὐτὸς πού, στὴν συνηθισμένη περίπτωση, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶταν στὴν προθήκη τῆς κοσμικῆς κίνησης.

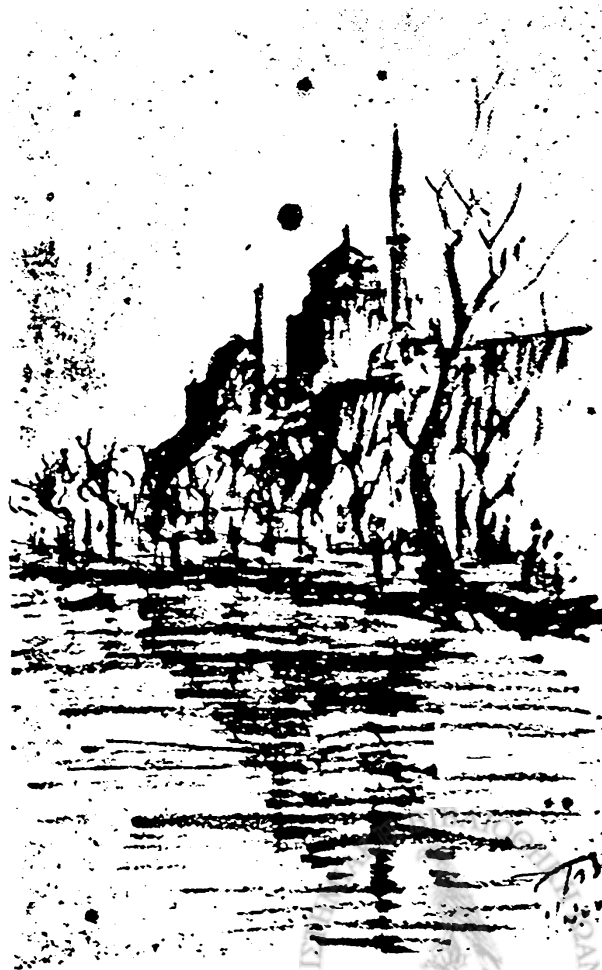

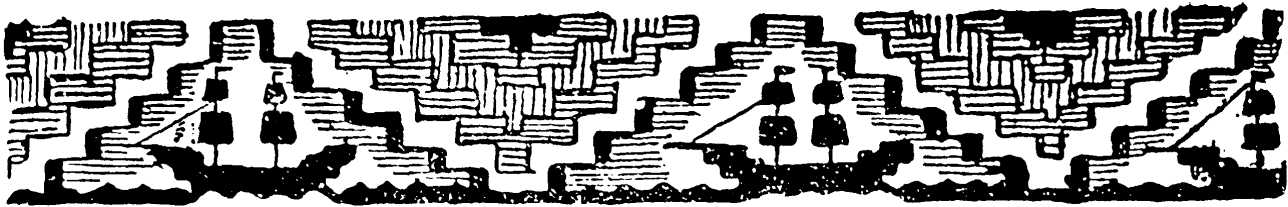
ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

ΠΑΥΛΟΥ ΒΡΕΛΛΗ:
ΓΙΑΝΝΙΝΑ

ΠΑΥΛΟΥ ΒΡΕΛΛΗ:
ΓΙΑΝΝΙΝΑ

Κ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ

δ. μ. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ΔΗΜ. ΣΤ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ ΤΩΝ ΠΑΣΣΑΔΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

Προσκληθεὶς νὰ συνεργασθῶ εἰς τὸ Τεῦχος τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας», ποῦ ἀφιερώνεται εἰς τὴν μνήμην τοῦ παλαιοῦ μου φίλου καὶ διακεκριμένου λογιῶν Ἰωαννίτου Δημητρίου Σ. Σαλαμάγκα, εὐρέθην τελείως ἀπαράσκευος. Ἡ φαρτέρα μου εἶναι κενή. Τὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, τὰ ὁποῖα ἠρεύνησα ἐπὶ τριάκοντα καὶ πλέον ἔτη⁽¹⁾, ἔχουν, δι' ἐμὲ τοῦλάχιστον, ἐξαντληθῆ. Καὶ ὅμως δὲν ἔπρεπε νὰ ἀπουσιάσω ἀπὸ τὸ Φιλολογικὸν τοῦτο μνημόσυνον. Καὶ ἐπειδὴ εἶχον ἀπὸ ἐτῶν συγκεντρώσει πολλὰ καὶ διάφορα ἱστορικὰ στοιχεῖα ἀφορῶντα εἰς τοὺς πασσάδες Ἰωαννίνων, ἐσκέφθην διὲν δὲν ὑπῆρχε καταλληλότερον θέμα διὰ τὴν συνεργασίαν μου εἰς τὸ τιμητικὸν Τεῦχος, τοσοῦτ' ἄλλο καθόσον καὶ ὁ τιμώμενος ἤδη εἶχεν ἀσχοληθῆ μὲ τὸν Χρονολογικὸν Πίνακα τῶν πασσάδων εἰς τὰ «Γιαννιώτικα Ἱστοριοδιφικὰ Μελετήματα» 1958 σελ. 123 — 124.

Προσεπάθησεν ὁ ἀείμνηστος νὰ συμπληρώσῃ κατὰ τινὰ τρόπον τοὺς πίνακας τῶν προγενεστέρων: Ἀραβαντινοῦ, Λαμπρίδη, Σούλη κ. ἄ., χρησιμοποιοῦντας τὴν Μικρὰν Ἡπειρωτικὴν Χρονογραφίαν μου, τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸν 14ον τόμον τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν». Ἀλλὰ δὲν εἶχε περισσότερα στοιχεῖα καὶ περιορίσθη νὰ παραθέσῃ τὰ ὀνόματα τῶν πασσάδων ὡς τὰ ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινὸς καὶ τὰς χρονολογίας. Ἀλλ' εἶναι, καὶ τὰ μὲν καὶ αἱ δέ, ἔλλιπῆ καὶ ἐσφαλμένα, ὡς θὰ γίνῃ ἐν συνεχείᾳ λόγος.

Ἐπιθυμῶν νὰ διαφωτίσω τὴν σκοτεινὴν ἐκείνην περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας ὡς πρὸς τὰ Γιάννινα, εἶχον ἀρχίσει ἀπὸ ἐτῶν νὰ σταχυολογῶ τὰς πολλὰς δεκάδας χαρτοφυλάκων τοῦ ἐν Κερκύρα Γενικοῦ κατὰ θάλασσαν Προβλεπτοῦ⁽²⁾, τοὺς χαρτοφύλακας τοῦ ἐν Πάργα Ἐνετοῦ Διοικητοῦ, τοὺς τοῦ ἐν Ἀγία Μαύρα Προβλεπτοῦ ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπήγετο καὶ ἡ Πρέβεζα, τῶν ἐν Ἄρτῃ Ἐνετῶν Ὑποπροξένων, τοῦ ἐν Ζακύνθῳ Προβλεπτοῦ καὶ τῶν ἐν Κων)πόλει Ἐνετῶν Πρέσβων. Ἀποτέλεσμα τῆς κολοσσιαίας ταύτης ἐρεύνης ὑπῆρξεν ἡ κατάρτισις ἑνὸς πληρεστεροῦ καὶ ἀκριβεστεροῦ πίνακος πασσάδων ἀπὸ τοῦ 1611 μέχρι τοῦ 1788 ἤτοι μέχρι τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ Τεπελενλή.

Διὰ τὴν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἰωαννίνων (1430) μέχρι τοῦ 1911, μόνον δύο πασσάδες εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὰς Ἐνετικὰς πηγὰς ἤτοι ὁ Φαῖτ Πασσᾶς διὰ τὰ ἔτη 1498/1499 καὶ ὁ Γιουστοῦ μπης τοῦ 1529. Ἐτέρους δύο ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινός: τὸν Λουφτῆ Πασσᾶν τοῦ 1550—τὸν ἀνεγείραντα, γράφει, τὴν γέφυραν τοῦ Λυκοστόμου—καὶ τὸν Ζουλφικὰρ Ἀγᾶν τοῦ 1590.

1. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν πολυετῶν ἐρευνῶν μου, αἵτινες περιέλαβον σύμπαντα τὸν Ἑλληνικὸν ᾠκόν, εἶναι 163 δημοσιεύματα μικρὰ καὶ μεγάλα, καταλαμβάνοντα 4300 σελ.

2. Μόνον οἱ χαρτοφύλακες τοῦ Προβεδιτὸρ Τζενεράλ ντὰ Μάρ, οἱ ὁποῖοι ἠρευνήθησαν, ἀνέρχονται εἰς 314 ἤτοι ἀπὸ τοῦ ἀρ. 867 μέχρι τοῦ 1181.

Ὡς πρὸς τὸν Φαττ Πασσᾶν, οὐτινος ἡ ἐξουσία ἐξετείνετο μέχρι Καστοριάς καὶ Αὐλῶνος, ἦτο, καθ' ἃ γράφουν τὸ περίφημον Ἡμερολόγιον τοῦ Μαρίν Σανουῦδο, Χριστιανὸς ἐκ Τραπεζοῦντος, ἐξισλαμισθεὶς καὶ εἶχεν εἰς τὴν Αὐλὴν του ὡς «πρωτόγερον» τὸν Κερκυραῖον Ματθαῖον Σοφιανόν, ἐξάδελφον τοῦ γνωστοῦ λογίου Νικολάου Σοφιανοῦ, ὅστις συχνὰ ἐπεσκέπτετο τὸν ἐξάδελφόν του στὰ Γιάννινα.

Εἰς τὸν ἐπόμενον πίνακα τῶν πασσάδων δὲν περιορίζομαι νὰ ἀναφέρω μόνον τὰ ὀνόματα καὶ τὰς χρονολογίας, ἀλλὰ παραθέτω καὶ διάφορα συμβάντα λαβόντα τότε χώραν καὶ τὰ ὁποῖα μᾶς δίδουν μιαν ἀνάγλυφον εἰκόνα τῆς κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς ἀσκουμένης τυραννικῆς διοικήσεως. Ἄν θέλωμεν ὁμῶς νὰ μάθωμεν πάντα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς πασσάδες ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἰωαννίνων, πρέπει ἡ Ἐταιρεία Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, ἅμα ὡς ἡρεμήσουν τὰ πολιτικὰ πράγματα καὶ ἀποκατασταθῶν ὁμαλαὶ σχέσεις καλῆς γειτονίας μὲ τοὺς Τούρκους, νὰ στείλῃ εἰς Κων)πολιν ἓνα τουρκομαθῆ ἐρευνητὴν ἵνα συγκετρώσῃ τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ Γιάννινα.

* *

Ἴδου τώρα ὁ παρ' ἐμοῦ καταρτισθεὶς Πίναξ μὲ βάσιν τὰ Ἐνετικὰ Ἀρχεῖα :

- 1) 1611 ΟΣΜΑΝ ΜΠΕΗΣ, Σαντζιάκης τῶν Γιαννίνων, υἱὸς τοῦ Περῆ Πασσᾶ. Εἶναι ὁ ἐκ Παραμυθίας, ὁ καταστειλάς τὴν 21ην Σεπτεμβρίου 1611 τὴν ἐπανάστασιν Διονυσίου τοῦ Φιλοσόφου. Μετὰ δύο ἔτη (Μάρτιος 1613), διετάχθη ἡ σύλληψις του. Ὁ Ὀσμὰν κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ διὰ Πάργας εἰς Παξούς, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ 6000 τάλληρα καὶ ἐκεῖθεν, διὰ Λευκάδος, μετέβη εἰς Κων)πολιν. Ἄλλη πληροφορία τοῦ ἐκεῖσε Ἐνετοῦ πρέσβεως τῆς 24 Ἀπριλίου 1613, ἀναφέρει ὅτι ὁ Ὀσμὰν διέφυγε διὰ θαλάσσης ἐπιβαίνων πλοιαρίου τὸ ὁποῖον ἐναυάγησεν εἰς τὰς νησίδας τοῦ Ἀρχιπελάγους καί, ἐπιβάς ἑτέρου, προσήγγισεν εἰς τὴν Εὐβοίαν, ὅπου, ἀναγνωρισθεὶς, συνελήφθη καὶ μετήχθη σιδηροδέσμιος εἰς Κων)πολιν, ὅπου, κατὰ διαταγὴν, τοῦ Μεγάλου αὐθέντου, ἀπεκεφαλίσθη⁽³⁾.
- 2) 1613 ΜΠΕΚΗΡΜΠΕΗΣ, διωρισθὴ προσωρινὸς Διοικητὴς, μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ νέου Πασσᾶ.
- 3) 1614 ΡΕΣΟΥΑΝ ΠΑΣΣΑΣ. Οὗτος εἶχε παραγγεῖλει εἰς τὸν ἐν Βενετία ἔμπορον Ἰωαννίτην Στάθην Ἀλφαντζῆν μερικὰ γυάλινα βάζα, τὰ ὁποῖα εἶχον σταλῆ εἰς Κέρκυραν διὰ μιᾶς Γαλέρας καὶ ἐπειδὴ δὲν ἀνευρέθησαν εἰς τὸ Τελωνεῖον, ὁ Ρεσουὰν ἔγραψε εἰς τὸν ἐν Κων)πόλει πρέσβυν τῆς Βενετίας καὶ ἡ ὑπόθεσις ἐξωμαλύνθη. Ἡ ἀπάντησις τοῦ πρέσβεως εἶναι τῆς 3 Δεκεμβρίου 1614.
- 4) 1615 ΑΣΛΑΝ ΠΑΣΣΑΣ. Ἡ Μικρὰ Ἡπειρωτ. Χρονογραφία ἀναφέρει : «Κέρκυρα 25 Μαΐου 1615. Ὁ Ἀσλὰν Πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων κυβερνᾷ καὶ τὰ σκαλώματα τῆς ἀπέναντι Ἡπειρωτικῆς

3. Ὁ Ἀραβαντινὸς τὸν ἀναφέρει ὡς γαμβρὸν τοῦ Ἀσλὰν Πασσᾶ, ἐνῶ ἀπὸ τὰ Ἐνετικὰ ἔγγραφα προκύπτει ὅτι ὁ Ὀσμὰν ἦτο γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῆ τοῦ (Ἐμίνη) τελώνου τῆς Σαγιαδος, τὸν ὁποῖον εὗρηκαν περίλυπον μίαν ἡμέραν, οἱ διελθόντες ἐκεῖθεν ἔμποροι Ἰωαννῖται, διότι εἶχε μάθει τὸν ἀποκεφαλισμὸν τοῦ γαμβροῦ του Ὀσμὰν. Ὁ τελώνης τοῖς εἶπεν ὅτι ὁ Ὀσμὰν παρουσιάσθη εἰς τὸν Μέγαν Αὐθέντην ἵνα ζητήσῃ συγχώρησιν, ἀλλ' οὗτος διέταξε τὴν ἀποκεφάλισίν του.

Ἱερέως ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΪΣΙΟΥ

ΜΙΚΡΑ ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΒΕΛΛΑΣ ΚΑΙ ΚΟΝΙΤΣΗΣ*

Ε΄

Παῖσιος

Ἐπίσκοπος Βελλᾶς

1762 — 1778

Συλλέγοντες πρὸ ἐτῶν ἐκ τῶν διαφόρων Ναῶν καὶ Μονῶν τῆς Ἐπαρχίας ταύτης ἐπιγραφάς, ἀναφερομένας εἰς τοὺς ἐκ Χιονιάδων ἀγιογράφους, ἀντεγράψαμεν καὶ διαφόρους ἄλλας ἐπιγραφάς καὶ ἐνθυμήσεις σχετιζομένας μὲ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τοῦ τόπου.

Ἐκ τῶν κατωτέρω δημοσιευομένων τεσσάρων ἐπιγραφῶν, αἵτινες τυγχάνουσι κύρους ἀναμφισβητήτου, μαρτυρεῖται καὶ ἀποδεικνύεται πληρέστατα ὅτι μετὰ τὸν Ἐπίσκοπον Βελλᾶς Νικόδημον, ὅστις κατὰ τὸ 1760 ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἐπισκόπου Δρυϊνουπόλεως Δοσιθέου¹, Ἐπίσκοπος Βελλᾶς καὶ Κονίτσης ἐξελέγη ὁ Παῖσιος, Ἡπειρώτης καὶ αὐτός, καὶ ἐκ τῆς Ὀσδίνης Παραμυθίας καταγόμενος.

Τοῦτον ἀπαντῶμεν πρῶτον ἐν τῇ κτιτορικῇ ἐπιγραφῇ τοῦ ἐν Μολίστῃ Κονίτσης Ἱ. Ναοῦ ἀγ. Ἀθανασίου (παλαιοῦ) συνοικίας Μποτσιφάρι (νῦν Μοναστηρίου) τὸ ἔτος 1769. Δεύτερον ἐν τῇ κτιτορικῇ ἐπιγραφῇ τῆς ἐν Βησσάνῃ Πωγωνίου Ἱ. Μονῆς Ἀβελ κατὰ τὸ ἔτος 1770, τρίτον ἐν ἐπιγραφῇ ἐπὶ τοῦ Τέμπλου τοῦ Ἱ. Ναοῦ ἀγ. Νικολάου Γκριζμπανίου (νῦν Ἐλευθέρου)² κατὰ τὸ ἔτος 1778, καὶ τέταρτον ἐν ἰδιοχείρῳ καὶ αὐτογράφῳ σημειώσει ἐν τῇ 2α σελίδι ἐξωφύλλου Πεντηκοσταρίου τοῦ 1757 τῆς Ἱ. Μονῆς Στομίου Κονίτσης κατὰ τὸ ἔτος 1778.

Ἐκ τῆς ἰδιοχείρου ταύτης ἐνθυμήσεως ἀποδεικνύεται ὅτι οὗτος κατήγετο ἐκ τῆς Ὀσδίνης, χωρίου τῆς τότε Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπαρχίας Ἐλαιῶνος³, ὅτι ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη ἐκεῖ, ὅτι ὁ πατὴρ του ὠνομάζετο Νικόλαος καὶ ἦτο Ἱερεύς, καὶ ὅτι εἶχε θεῖους δύο Ἀρχιερεῖς, τὸν τοῦ Μεγάλου Τυρνόβου καὶ τὸν τῆς Κορίνθου.

Ἐπίσης ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης, ἡ ὁποία ἀναφέρει ὅτι «ἔχει ἀφ' ὄτου ἀρχιεράτευσεν εἰς τὴν Ἐπαρχίαν χρόνους 16», δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν καὶ τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξελέγη οὗτος Ἐπίσκοπος Βελλᾶς, καὶ αὕτη εἶναι τὸ ἔτος 1762. Κατὰ τὸ ἔτος λοιπὸν τοῦτο, διεδέχθη ὁ Παῖσιος, εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Βελλᾶς, τὸν Νικόδημον.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 213.

1. Βλέπε Ἡπειρ. Χρονικά 1937, σελ. 57.

2. Δυστυχῶς ὁ Ναὸς οὗτος ἐκάη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τὸ 1943.

3. Ὁ Ἀραβαντινὸς ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ τῆς Ἡπείρου ἀναφέρει—ἂν δὲν ἀπατώμαι—Ἐπισκοπὴν Ἐλαίας.

Ἐποστηρίζομεν τὴν γνώμην αὐτὴν, λαμβάνοντες πρὸς τοῦτο ὑπ' ὄψιν καὶ ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ πρωτόγραφον τῆς ὡς ἄνω ἐνθυμήσεως, τὸ ὁποῖον πάνυ εὐγενέστατα μοὶ παρεχώρησε πρὸς ἀντιγραφὴν ὁ τότε Γραμματεὺς τῆς Κοινότητος Κονίτισης ἀείμνηστος σήμερον Ἀλέξανδρος Οἰκονομίδης, παρ' οὗ τοῦτο καὶ ἐφυλάσσετο.

Ἡ ἐνθύμησις αὕτη, ἐδημοσιεῦθη καὶ ὑπὸ Δ. Σάρρου ἐν τῷ 12ῳ Τόμῳ τῶν Ἠπειρ. Χρονικῶν, σελ. 114, πλημμελῶς πως καὶ ἀνυπόγραφος.

Δὲν γνωρίζομεν βέβαια ὑπὸ ποίας συνθήκας ἀντέγραψεν οὗτος τὴν ἐνθύμησιν αὐτὴν, τῆς ὁποίας τὴν εἰς τὸ τέλος ὑπογραφὴν τοῦ Ἀρχιερέως παρουσιάζει ὡς δυσξύμβλητον. Αὕτη, ἀπλουστάτη οὔσα καὶ ὅπως δῆποτε δῆποτε εὐανάγνωστος, ἀλανθάστως διακρίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν Παῖσιον.

Τώρα, τὸν τῆς Βελλᾶς Ἐπίσκοπον τοῦτον Παῖσιον, δὲν πρέπει νὰ συγχέη κανεὶς μὲ τὸν σύγχρονον ἐν ὀρισμένῳ χρονικῷ διαστήματι Μητροπολίτην Ἰωαννίνων Παῖσιον ὑπὸ τοῦ ὁποίου τὴν ὑψηλὴν κυριαρχίαν ὁ Ἐπίσκοπος Βελλᾶς ὑπήγετο, διότι ὁ Ἰωαννίνων Παῖσιος ἐξελέγη τὸν Ἰούνιον τοῦ 1773 καὶ διετέλεσε μέχρι τοῦ 1780, ὃν πρότερον Πρωτοσύγκελος τῆς Μητροπόλεως ἐκείνης⁴.

Ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ὁ Ν. Μυστακίδης εἰς τοὺς Καταλόγους τῶν Ἐπισκόπων Βελλᾶς (Ἐφημερὶς Κόνιτσα 1915, ἀρ. φύλλου 19), ἀναφέρει Ἐπίσκοπον Παῖσιον καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1782.

Οὗτος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, διετέλεσε μέχρι τοῦ 1788 καὶ εἶτα ἐξελέγη ὁ Θεοδόσιος, ἐκ τῆς Νήσου Ἰωαννίνων καταγόμενος, προαχθεὶς κατόπιν εἰς Μητροπολίτην Λαρίσσης κατὰ τὸ ἔτος 1818.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν γνώμην τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου πρώην Παραμυθίας Ἀθηναγόρα, τὴν ὁποίαν διετύπωσεν εἰς τὸν 3ον Τόμον τῶν Ἠπειρ. Χρονικῶν τοῦ 1928, σελ. 39, περὶ τῆς Ἐκκλησίας Ἰωαννίνων, ὅτι κατὰ τὴν ἐν Ἀραχωβίτση⁵ ἐπιγραφὴν ἐν τῷ Ναῷ Πέτρου καὶ Παύλου ἀπαντᾶται Μητροπολίτης Ἰωαννίνων κατὰ τὸ ἔτος 1778 ὁ Παῖσιος, αὕτη ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένη. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὸν Βελλᾶς Παῖσιον καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Ἰωαννίνων. Ἡ Ἀραχωβίτσα, διοικητικῶς μόνον ὑπήγετο εἰς Ἰωάννινα. Ἐκκλησιαστικῶς δέ, εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Βελλᾶς.

Ἐποστηρίζομεν καὶ ἐδῶ τὴν γνώμην ταύτην, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς στατιστικοὺς πίνακας τοῦ Ἀραβαντινοῦ, τοὺς ὁποίους ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ τῆς Ἠλείρου 1856, Τόμ. 2ος, σελ. 329. Ἐξ αὐτῶν ἀποδεικνύεται, ὅτι ὄχι μόνον ἡ Ἀραχωβίτσα, ἀλλὰ καὶ 35 ἄλλα χωρία τῆς Ἐπαρχίας Κουρέντων, εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἐπαρχίαν Βελλᾶς ὑπήγοντο καὶ τὰ ὁποῖα μόλις πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἀπεσπάσθησαν ἐξ αὐτῆς, καὶ ἄλλα μὲν ὑπήχθησαν εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἐπαρχίαν τῶν Ἰωαννίνων, ἐν οἷς καὶ ἡ Ἀραχωβίτσα, ἄλλα δὲ εἰς τὴν νεοσυσταθεῖσαν τότε Ἰ. Μητροπολιν Δρυϊνουπόλεως καὶ Πωγωνιανῆς. Ὡς ἐκ τούτου, ἐπαναλαμβάνομεν καὶ πάλιν, ὅτι ἡ γνώμη τοῦ πρώην Παραμυθίας Ἀθηναγόρα, ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένη.

Αὐτά, ἐν ὀλίγοις, φίλοι ἀναγνώσται, περὶ τοῦ Ἐπισκόπου Παΐσιου, τοῦ ὁποίου ἡμεῖς δὲν γνωρίζομεν οὔτε τὸν χρόνον τῆς γεννήσεώς του, οὔτε ποῦ ἐμορφώθη, οὔτε καὶ πότε ἐχειροτονήθη Ἐπίσκοπος.

Διδομένου δὲ ὅτι εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἐνθύμησιν αὐτὴν ἀναγινώσκομεν, ὅτι ὁ Παῖσιος εἶχε δύο θεῖους Ἀρχιερεῖς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον φανερῶνει ὅτι οὗτος κατήγετο ἀπὸ λαμπρὰν καὶ ἐπιφανῆ οἰκογένειαν, εἴμεθα τῆς γνώμης ὅτι

4. Βλέπε Ἠπειρ. Χρονικά 1937, Τόμ. 12ος, σελ. 69.

5. Χωρίον τῆς Ἐπαρχίας Κουρέντων.

ὄχι μόνον παραδόσεις θὰ σώζονται καὶ τῶν θείων τοῦ Ἀρχιερέων, ἀλλὰ καὶ ἔγγραφοι ἴσως μαρτυρίαί. Διὰ τοῦτο καὶ παρακαλοῦμεν πάντας τοὺς πονοῦντας καὶ ἐνδιαφερομένους διὰ τὴν Ἱστορίαν τοῦ τόπου, καὶ ἰδίως τοὺς ἐκ τῆς τῆς περιφερείας ἐκείνης καταγομένους, ὅπως ἐρευνήσωσιν—ἕκαστος ἐν τῷ μέτρῳ τῆς δυνάμεώς του - τὰ διάφορα οἰκογενειακὰ ἀρχεῖα τῆς Ὀσδίνας, καὶ συλλέξωσι τὰς περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν θείων τοῦ Ἀρχιερέων παραδόσεις καὶ λοιπὰ ἀποδεικτικά, καὶ φέρωσι κατόπιν εἰς δημοσιότητα, ἵνα, διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ, ὁλοκληρωθῆ κατὰ τὸ δυνατόν τὸ θέμα τοῦτο ἀπὸ πάσης πλευρᾶς.

Εἶναι ἐπιτακτικὸν καθήκον ὄλων μας νὰ μὴ ἀφήσωμεν νὰ τοὺς σκεπάσῃ ἢ λήθῃ διὰ παντός. Ἀκόμη καὶ τὸ ἐλάχιστον ἱστορικὸν στοιχεῖον καὶ ἂν προέλθῃ ἐκ τῆς ἐρέυνης καὶ περισυλλογῆς αὐτῆς, θὰ εἶναι πολὺ μέγαλον καὶ εἰς ἄκρον ἐπωφελὲς διὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἡπείρου. Ἄς ἐργασθῆ λοιπὸν ἕκαστος μετὰ ζέσεως καὶ φιλοτιμίας διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ. Ἡ πατρίς αὔριον θὰ τὸν εὐγνωμονῆ.

Ἐν τέλει δὲ ἡμεῖς, ἀποβλέποντες πάντοτε εἰς τὸ σύντομον τῆς παρουσίας, καταχωροῦμεν κατωτέρω τὰς ὡς ἄνωθεν ἀναφερομένας ἐπιγραφὰς καὶ προσεπιδηλοῦμεν, ὅτι, κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν αὐτῶν, διετηρήσαμεν τὴν διακρίνουσαν αὐτὰς ὀρθογραφίαν καὶ διάταξιν, ἐκτός—ἐννοεῖται—τῶν τόνων καὶ διαλυτικῶν.

1

Ἐπαρχία Κονίτισης

Χωρίον Μόλιστα (συνοικία Μποτσιφάρι)

Ἰ. Ναός ἁγ. Ἀθανασίου (Παλαιός).

Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς παλαιᾶς κεκλεισμένης εἰσόδου τοῦ κυρίως Ναοῦ ἔσωθεν, χρώματι καὶ Κεφαλ. Βυζαντινῆς Γράμμασιν :

«Ἀνηγέρθῃ ἐκ βάθρου καὶ ὑστορίθῃ ὡ θῆος καὶ πάνσεπτος Ναός οὗτος τοῦ ἐν Ἀγίῳ Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου Πατριαρχὸν Ἀλεξανδρίας Ἀρχιερατεύοντος τοῦ Θεοφιλεστάτου καὶ λογιωτάτου Κυρίου Κυρίου Παῖσιω κὲ εὐημερεύοντος κὲ ἐπιτροπεύοντος Παναγιότι ὑερέος κὲ διὰ σινδρομῆς κὲ ὑπερμαχοῦντος Ἀδάμι».

μικροῖς γράμμασιν :

«σοτίριον ἔτος 1769 νοεμβρίου 9»⁶.

2

Ἐπαρχία Πωγωνίου

Χωρίον Βήσσανη

Ἱερά Μονὴ Ἀβελ.

Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς Δυτ. πλευρᾶς τοῦ κυρίως Ναοῦ ἔσωθεν, χρώματι καὶ Κεφ. Βυζαντ. Γράμμασιν :

«† Ἀνηγέρθῃ ἐκ βάθρου κὲ ὑστορίθῃ ὁ θῆος κὲ πάνσεπτος Ναός τῆς ἡπεραγίας ἐνδόξου Δεσπίνης ἡμῶν Θεοτόκου κὲ ἀυπαρθένου Μαρίας Ἀβελ».

6. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη καὶ τὸ 1956 εἰς τὸν Ε' Τόμον τῆς «Ἡπειρ. Ἐστίας», σελ. 39, ἀλλ' ἐκεῖ ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας, παρέλειψαν τὴν χρονολογία τοῦ 1769.

ὀνόματι. Ἀρχιερατεύοντος Κυ(ρίου) Κυ(ρίου) Παῦσιου κὲ διὰ συνδρομῆς Νηκοδήμου ὑερομονάχου Ἰγουμενίου. Σεραφίμ Ἡερομονάχου Ἀνθίμου Ἱερομονάχου Θεοφάνη Ἡερομονάχου κὲ διὰ ἐξόδου Δεονησίου Ἱερομονάχου τοῦ ποτὲ Ἰγουμενίου

Διὰ χειρὸς Κωνσταντίνου Μιχαῦλ Μιχαῖλ ἐκ (κ)όμης Χ(ι)ονάδου».

μικροῖς γράμμασιν :

«κατὰ τὸ 1770 ἰουνίου 25»⁷.

3

Ἐπαρχία Κονίτισης
Χωρίον Γκριζμάνι (νῦν Ἐλεύθερον)
Ἱ. Ναὸς ἀγ. Νικολάου

Ἐκί τοῦ Τέμπλου ἀριστερὰ καὶ ἐκί τῆς σειρᾶς τοῦ Ἑορτολογίου χρώματι καὶ Κεφαλ. Βυζαντ. Γράμμασιν.

«† Ἱστορίθη ὁ θῶς κὲ κἀνσεκτος Τέμπλον τοῦ Ἀγίου Νικολάου Ἀρχιερατεύοντος Παῦσιου τῆς Ἀγιοτάτης Ἐπισκοπῆς Βελᾶς ἔτι 1778 μηνί Σεπτε(μ)βρίου 18».

4

Ἐπαρχία Κονίτισης
Πόλις Κόνιτσα
Ἱ. Μονὴ Στομίου.

Ἐκί τῆς 2ας σελίδος ἐξωφύλλου Πεντηκοσταρίου τοῦ 1759 τῆς Ἱ. Μονῆς κατὰ τὸ ἔτος 1778.

«Ἀποη' μαίου κθ' ἤλθαμε κατὸ ὁ ἀρχιερεὺς Βελᾶς καὶ Κονίτιζης ὁμοῦ μετὸς . . . . . εὐγενεστάτους ἀρχοντας κύρ Μιχάλη Παναγιώτον Πότζιον καὶ κύρ μ . . . . . καὶ κύρ Ἰωάννην Διαμαντίου μήνου εἰς ἐτοῦτο τὸ σεβάσμιον μοναστήριον τῆς ὑ(εραγίας Δε)σκοίνης ἡμῶν Θε(οτόκ)ου γενέσιον τοῦ ὀνομαζομέν(ου) στομί(ου) καὶ ἡγουμενεῶν (ὁ ὄσι)ώτατος Παῖσιος τοῦ ποτὲ γεωργίου βόντα παπουτζῆ τοῦ ἐκ μποράτζανης. ἔχομεν ἀφ' οὗ ἀρχιερατεύσαμεν ἕως τὴν σήμερον χρόνους δέκα ἕξ εἰς τὴν Ἐπαρχίαν . . . . . ἡμουν ἐκ τῆς ὀσοδήνης Ἐλαιῶνος γέννημα καὶ θρέμμα υἱὸς Πα(κα)νικολάου ἔγγονος γεωργίου μιλήτζη καὶ ἀνεψιὸς τῶν θείων ἀρχιερέων τοῦ Μεγάλου Τυρνόβου⁸ καὶ Κορίνθου καὶ ἔστω εἰς μνήμην παντοτεινῆ.

ὁ Ἀρχιερεὺς Βελᾶς καὶ Κονίτιζης Παῖσιος ἔγραψεν».

Σ η μ ε ἰ ὠ σ ι ς .

Τὴν περὶ τοῦ ἐν λόγῳ Ἐπισκόπου Παῖσιου ἐργασίαν ταύτην παρεδώσαμεν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1939 εἰς τὸν τότε Μητροπολίτην Ἰωαννίνων Σπυρίδωνα ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἐργασιῶν, χωρὶς βέβαια νὰ γνωρίζωμεν σήμερον καὶ ποία ὑπῆρξεν ἡ τύχη των.

Ἀργότερον δὲ ἡμεῖς ἐδημοσιεύσαμεν ταύτην εἰς τὸ ἐν Ἰωαννίνοις ἐκ-

7. Ὁμοίως καὶ ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐδημοσιεῖθη εἰς τὸν 4ον Τόμον τῆς «Ἡπειρ. Ἐστία», Ἰούλιος 1955, σελ. 637.

8. Οὗτος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦτο Συνοδικὸς τὸ 1791. Μετὰ τοῦτου εἰς Ἡπειρώτου, ἴσως καὶ συμβαθητοῦ του εἶχεν ἀγαθὰς σχέσεις ὁ ἐπίσης Ἡπειρώτης Ἐπίσκοπος Καμπανίας Θεόφιλος, καὶ μέσον τοῦτου ἐνήργει ὁ Καμπανίας ἐν Κωνσταντινουπόλει δι' ὑπόθεσιν τῆς Ἱ. Μονῆς Βλατέων, τὴν ὁμοίαν καὶ ἐπέτευχε. α.

α. Σωφρ. Εὐστρατιάδου «Ὁ Καμπανίας Θεόφιλος» Ἡπειρ. Χρονικὰ 1927, σελ. 93-94.

διδόμενον περιοδικόν «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» (74—75 τεύχ. Ἰουνίου—Ἰουλίου, σελ. 457), προσθέσαντες ἐν αὐτῇ καὶ ὀλίγας γραμμάς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς παρούσης.

ΣΤ'

Λεόντιος

Ἐπίσκοπος Βελλᾶς 1822

Μετὰ τὸ ἔτος 1818, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Ἐπίσκοπος Βελλᾶς Θεοδόσιος προήχθη εἰς Μητροπολίτην Λαρίσης, ἀγνοοῦμεν ἂν καὶ πότε ἀκριβῶς ἐξελέγη ἕτερος Ἐπίσκοπος Βελλᾶς.

Μίαν καὶ μόνην ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναμφισβήτητον ἐπιγραφὴν περὶ τούτου ἔχομεν, ἡ ὁποία μαρτυρεῖ σαφῶς, ὅτι ὡς τοιοῦτος κατὰ τὸ 1822 διέτελει ὁ Λεόντιος.

Καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην εὕρισκομεν ἐγκεχαραγμένην ἐπὶ μιᾶς λιθίνης πλακός, ἀνηκούσης ἄλλοτε εἰς τὸ κατεδαφισθὲν κατὰ τὸ ἔτος 1891¹ παλαιὸν Σχολεῖον τοῦ χωρίου Βησσάνης Πωγωνίου καὶ ἡ ὁποία σήμερον εὕρισκεται ἐντετοιχισμένη εἰς τὸ περιτειχισμα Νεκροταφείου Ἱερέων ἔξωθεν τοῦ Ἁγίου Βήματος Ἱ. Ναοῦ ἁγ. Νικολάου, συνήθους τόπου ταφῆς τῶν ἱερέων τὸ πάλαι.

Ὁ Ἀραβαντινός, ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ τῆς Ἠπείρου Τόμ. Β' σελίς 31, ἀναφέρει ὡς Ἐπίσκοπον Βελλᾶς κατὰ τὸ 1822 Ἰωσήφ τὸν Νάξιον ὡς ἔξωσθέντα, κατὰ δὲ τὸ 1823 ἀναφέρει τὸν Λεόντιον, τὸν ὁποῖον ἀποκαλεῖ ὡς Ζαγορίσιον.

Ἐπίσης, ὁ Ν. Μυστακίδης εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 19 φύλλον τῆς Ἐφημερίδος «Κόνιτσα» τοῦ 1915, ἀναφέρει τοῦτον κατὰ τὰ ἔτη 1823—1824 σὺν τῇ πληροφορίᾳ ὅτι οὗτος κατήγετο ἐκ Σουδενῶν Ζαγορίου².

Ὁ δὲ Μητροπολίτης Σάρδεων Γερμανός, εἰς τοὺς Ἐπισκοπικοὺς ὡς ἄνω Καταλόγους τῶν Ἐπαρχιῶν Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας, οὐδόλως ἀναφέρει τὸν Λεόντιον, ἀλλ' ἀορίστως μόνον τὸν Ἰωσήφ πρὸς τὸν ὁποῖον ἔγραψεν ὁ Πατριάρχης Χρῦσανθος ἀπὸ 4ης Ὀκτωβρίου 1824 ὅτι «προστασία καὶ ἐπέμβασι τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ εἰσεπήδησεν εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Βελλᾶς, παροραθέντων ἀξιοτέρων»³.

Σημειωτέον, ὅτι τὸ 1824 ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς δὲν εὕρισκετο ἐν τῇ ζωῇ. Ἡ Πατριαρχικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Βελλᾶς Ἰωσήφ εἶναι κατὰ πολὺ μεταγενεστέρα τοῦ φόνου τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ὁ ὁποῖος, ὡς γνωστόν, ἔλαβε χώραν τὴν 24ην Ἰανουαρίου τοῦ 1822.

Διατί, λοιπόν, καὶ ἐκ τίνων λόγων ἐβράδυνε τόσον ἡ ἐπέμβασις τῶν Πατριαρχείων, εἰς μίαν τοιαύτην αὐθαίρετον ἐνέργειαν τοῦ Ἐπισκόπου Βελλᾶς Ἰωσήφ;

1. Περὶ ταύτης μοι ἐβεβαίωσεν ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1938 ὄγδοηκοντούτης κτίστης ἐκ Πυρσόγιαννης Νικόλαος Δούμας, ὁ ὁποῖος εἰργάσθη εἰς τὴν ἀνάγεισιν τοῦ νέου Σχολεῖου καὶ τοῦ ἐν λόγῳ περιτειχίσματος.

2. Βλέπε Κατάλογον Μυστακίδου ἐν τῷ τέλει τῆς παρούσης, ὡς καὶ Ἱ. Λαμπρίδου «Περὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ Ἀγαθοεργημάτων» 1880, σελ. 14.

3. Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ 1937, σελ. 29—30.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἡ βραδύτης αὕτη τῶν Πατριαρχείων δικαιολογεῖται ἐκ δύο κυρίως περιστατικῶν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἶναι ἡ τότε ἑλληνικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1821, τὸ δὲ δεύτερον ἡ στάσις καὶ διαγωγή τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ἐν Ἡπείρῳ κατὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης.

Ἐκ τῆς αἰτίας τῶν δύο τούτων σοβαρῶν γεγονότων, ἐδημιουργήθη δυσμενῆς καὶ ἀνώμαλος ἡ ἐν γένει κατάστασις διὰ τὸ ἔθνος ἡμῶν, καὶ κατέστη, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἀδύνατος πᾶσα ὁμαλὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ἐν Ἡπείρῳ ἰδίως Ἐπαρχιῶν καὶ τῶν Πατριαρχείων. Ἀπότοκος δὲ μιᾶς τοιαύτης καταστάσεως ὑπῆρξε καὶ ἡ ὑπ' ὄψιν μας ὑπόθεσις, ἡ βραδύτης δῆλον ὅτι τῆς Πατριαρχικῆς πρὸς τὸν Ἰωσήφ ἐπιστολῆς.

Ἄλλ' ἡμᾶς ἐδῶ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν καὶ τόσον οἱ λόγοι τῆς βραδύτητος τῆς Πατριαρχικῆς πρὸς τὸν Ἰωσήφ ἐπιστολῆς, ὅσον μᾶς ἐνδιαφέρει τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται ὅτι, κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1824, Ἐπίσκοπος Βελλᾶς διετέλει ὁ Ἰωσήφ. Ἐπίσης ἐκ μιᾶς ἐπιγραφῆς ἐν τῷ Παρεκκλησίῳ Θεοτόκου (= Παναγιοπούλα) τοῦ χωρίου Πληκάδες—Κονίτσης⁴, ἀποδεικνύεται καὶ πάλιν ὅτι, κατὰ τῆς ἐποχῆν τῆς ἱστορήσεως τοῦ Παρεκκλησίου τούτου ἦτοι κατὰ τὸ ἔτος 1822, Ἐπίσκοπος Βελλᾶς διετέλει ὁ Ἰωσήφ. Ἄρα λοιπὸν σήμερον ἡμεῖς ταῦτα ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, δέον νὰ παραδεχθῶμεν ὅπως τὰ ἀντίθετα τῶν ὄσων ὁ Ἀραβαντινὸς γράφει, καὶ ὅτι ὁ Λεόντιος μᾶλλον ἐξώσθη κατὰ τὸ 1822 περὶ τὸ δεύτερον δεκαήμερον τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου, καὶ οὐχὶ ὁ Ἰωσήφ.

Ἐκ παραλλήλου δέ, βασιζόμενοι καὶ εἰς τὴν ἐν Βησσάνῃ Πωγωνίου σωζομένην καὶ ἀφορῶσαν τὸν Λεόντιον ἐπιγραφὴν, ὡς καὶ εἰς τὸ κενὸν τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται ἀπὸ τοῦ 1818—1822, ἐξάγομεν τὸ συμπέρασμα ὅτι, τὸν προαχθέντα κατὰ Μάρτιον τοῦ 1818 εἰς Μητροπολίτην Λαρίσσης Θεοδόσιον διεδέχθη εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Βελλᾶς ὁ Λεόντιος καὶ διετέλεσεν ὡς τοιοῦτος μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1822, ὅποτε καὶ ἐξώσθη. Κατόπιν εἰσεπήδησεν εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν ταύτην ὁ Ἰωσήφ τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ διετέλεσεν ὡς τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1840, ὡς τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ διαφόρων ἄλλων κατὰ καιροὺς ἐπιγραφῶν καὶ λοιπῶν ἐγγράφων περὶ αὐτοῦ μαρτυριῶν. Ἐσφαλμένως λοιπὸν ὁ Ἀραβαντινὸς καὶ Μυστακίδης φέρουσι τὸν Λεόντιον κατὰ τὰ ἔτη 1823—1824.

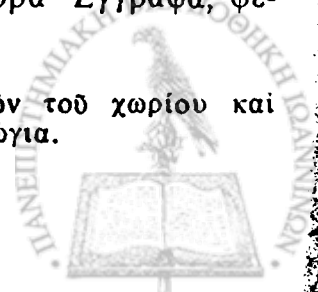
Ἄλλὰ τίθεται καὶ τοῦτο τὸ ἐρώτημα :

Ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς, πολιωρκεμένος ὢν ὑπὸ τῶν Σουλτανικῶν στρατευμάτων καὶ διαβλέπων καθημερινῶς τὸν κίνδυνον, εἶχεν ἄραγε τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν νὰ ἐνδιαφερθῇ διὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἐπαρχίας Βελλᾶς καὶ Κονίτσης ;

Περὶ τοῦ ἐρωτήματος τούτου οὐδὲν θετικὸν δυνάμεθα σήμερον ν' ἀπαντήσωμεν.

Ἰσως αὔριον ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἐπαρχίας ταύτης νὰ σταθῇ κατὰ πολὺ τυχεροτέρα τῆς σήμερον καὶ νὰ φέρῃ εἰς φῶς ὅτι, ἐξακολουθεῖ νὰ καλύπτῃ ἀκόμη τὸ σκότος, ἂν φιλότιμα καὶ φιλόστορα τέκνα τῆς Ἐπαρχίας ταύτης, ἐκ τῶν δυναμένων νὰ ἐργασθῶσι, θελήσωσι νὰ ἐρευνήσωσι διάφορα Ἀρχεῖα, ἰδιωτικά τε καὶ ἐπίσημα καὶ ἀντιγράψωσι διαφόρους ἐπιγραφὰς καὶ ἐνθυμήσεις ἐκ τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἐλπίς νὰ χυθῇ ἄρκετὸν φῶς εἰς τὴν Ἱστορίαν ταύτην. Τοιαῦτα Ἀρχεῖα καὶ ἄλλα διάφορα Ἐγγράφα, φέ-

4. Τοῦτο ἀνεκαινίσθη τῇ συνδρομῇ τῶν εὐσεβῶν Χριστιανῶν τοῦ χωρίου καὶ τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου ἐν Ἱερομονάχοις Γερασίμου Στώγια.

ροντα υπογραφὰς Ἀρχιερέων, ὑπάρχουσι—νομίζω—πολλὰ ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ ταύτῃ.

Κατωτέρω δὲ παραθέτομεν τὴν ἐν λόγῳ ἐπιγραφὴν τὴν ἀφορῶσαν τὸν Ἐπίσκοπον Βελλᾶς Λεόντιον, τὴν ὁποίαν ἀντιγράψαμεν ἰδίαις χερσίν.

1

Ἐπαρχία Πωγωνίου
Χωρίον Βήσσανη

Ἐπὶ πλακὸς ἐντετοιχισμένης εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ περιτειχίσματος Νεκροταφείου Ἱερέων ἐξῶθεν τοῦ ἁγ. Βήματος Ἱ. Ναοῦ ἁγ. Νικολάου Κεφ. Βυζαντ. Γράμμασιν :

«Ἐπισκοπὴ Βελλᾶ)

Πρόσδεξαι ἅγιε Ἱεράρχα τοῦ Χριστοῦ Νικόλαε τὰς δεήσεις τῶν κεκοπιακῶν γενέσθαι δαπάνη τε καὶ σπουδῇ τὸν οἶκον σου τοῦτον Πάνου Ἱερέως ἐπιτρόπου Βελλᾶ τοῦ ἐκ Κακσιᾶς(;) καὶ πάντων τῶν κατοικούντων ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ Χριστιανῶν. Ἀρχιερατεύοντος τοῦ Θεοφιλεστάτου Ἐπισκόπου κὺρ Λεοντίου καὶ πρωτοστατοῦντος κὺρ Ἀναστασίου Τόλη. Διὰ χειρὸς Κωνσταντίνου Παπαρούσου 1822 Ἰανουαρίου 8»⁵.

Ἐπίσης παραθέτομεν καὶ τὴν ἐν τῷ Παρεκκλησίῳ τοῦ χωρίου Πληκάδων—Κονίτισης σωζομένην καὶ ἀφορῶσαν τὸν ἕτερον Ἐπίσκοπον Βελλᾶς Ἰωσήφ ἐπιγραφὴν ὡς ἀκολουθῶς :

2

Ἐπαρχία Κονίτισης
Χωρίον Πληκάδες
Παρεκκλήσιον Θεοτόκου (Παναγιοπούλα).

Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ἔσωθεν τοῦ κυρίως Ναοῦ καὶ ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς χρώματι καὶ Κεφαλ. Βυζαντ. Γράμμασιν :

«† Ἀνιγέρθη ἐκ βάθρων κατὰ τὸ 1811 καὶ ἐστορίθη ὑπὸ τοῦ Ἱερέως ὁ Ναὸς τῆς Ἑπεραγίας Δεσπίνης ἡμῶν Θεοτόκου. Ἀρχιερατεύοντος τοῦ Θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Βελλᾶς Ἰωσήφ. Διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ ἐντιμωτάτου Χρήστου Κωνσταντίνου Γέργκου.

Ἐστορίθη δὲ διὰ χειρὸς Γεωργίου καὶ Ζήκου Χιονιαδίτων ἔτος 1822 Ἰουλίου 5».

Σ η μ ε ί ω σ ι ς.

Ἴδου δὲ περὶ τοῦ Λεοντίου τί γράφει ὁ Ἱ. Λαμπρίδης εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ 1880 ἐκδοθὲν βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ τῶν ἐν Ἠλείῳ Ἀγαθοεργημάτων» σελ. 14—15. «Ὁ ἐκ Κάτω Σουδενῶν Ἐπίσκοπος Λεόντιος (1844) κατάλιπεν ὑπὲρ τῆς ἐν Ἰωαννίνοις Ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχιμανδρείου ἐν ἐργαστήριον μετ' ἀχυρίου ἢ ἀχουρίου (ἐκπονηθέντων ἀντὶ λιρῶν 18)».

5. Ἐπειδὴ ἐκ τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι πρόκειται περὶ Ναοῦ ἁγίου Νικολάου, καὶ ὅτι εἰς τοιοῦτον Ναὸν ἀναφέρεται καὶ ἀνήκει ἢ πλᾶξ αὕτη καὶ οὐχὶ εἰς τὸ Σχολεῖον, προσεπιδηλοῦμεν, ὅτι ὁ Ναὸς ἁγ. Νικολάου ἀνηγέρθη κατὰ τὸ ἔτος 1791 ἐπὶ Ἐπισκόπου Βελλᾶς Θεοδοσίου, ὡς τοῦτο ἕτερα πλᾶξ ἐντετοιχισμένη ἐν τῇ Νοτ. πλευρᾷ τοῦ Ναοῦ μαρτυρεῖ. Τὸ Σχολεῖον δὲ εἶναι ἐκτισμένον εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τοῦ ἐν λόγῳ Ναοῦ.

Ἐπίσης εἰς σελ. 22 Μέρος Β'. εἰς μετρητά.

«Ὁ Ἐπίσκοπος Λεόντιος (1844) μετὰ τῶν ἱερῶν ἀμφίων αὐτοῦ τὰ δικήρια, τρικήρια καὶ τὴν ποιμαντορικὴν αὐτοῦ ῥηβδον ἀντὶ 1446 γροσίων ἐκποιθέντα».

Καὶ αὐτὰ μὲν ἐγράφομεν ἐδῶ, ὅταν τὸ πρῶτον κατηρτίζετο ἡ παροῦσα περὶ τοῦ Λεοντίου ἐργασία. Μὲ τὴν πάροδον δὲ τοῦ χρόνου, ἦλθον εἰς φῶς καὶ ἄλλα στοιχεῖα περὶ αὐτοῦ, καὶ οὕτω εἴμεθα σήμερον ὑποχρεωμένοι νὰ συνεχίσωμεν τὴν ἐξιστόρησίν των.

Ἄν καὶ—ὅπως βλέπομεν ἀνωτέρω—ὁ Λαμπρίδης ἀποκαλεῖ τὸν Λεόντιον μόνον Ἐπίσκοπον, χωρὶς νὰ προσδίδη εἰς αὐτὸν καὶ τὸν τίτλον τοῦ «Πρώην» τούλάχιστον, ἂν καὶ ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1836 ὑπὸ τοῦ Λεοντίου χειροτονηθεὶς Ἱερομόναχος Χρύσανθος ὁ Λαϊνᾶς εἰς μίαν του ἐνθύμησιν εἰς παλαιὸν Εὐαγγέλιον τοῦ Μητροπ. Ναοῦ ἁγ. Νικολάου Κονίτσης⁶ ἀναφέρει μόνον τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὡς Ἐπισκόπου, ἐν τούτοις, εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Δ. Σαλαμάγκα ἐκδοθὲν κατὰ τὸ 1954 βιβλίον «Ὁ Νεομάρτυς Γεώργιος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων» εἰς ὠρισμένα σημεῖα τῶν σελίδων αὐτοῦ ἀναφέρεται ὁ Λεόντιος οὗτος ὡς «Πρώην Βελλᾶς».

Καὶ ὡς τοιοῦτον ἀπαντῶμεν αὐτόν :

α') εἰς σελ. 97 ὡς ἐξῆς :

«..... καὶ στὲς ἀρχὲς τοῦ 1839 ἐπὶ τῇ βάσει ἐκθέσεώς του πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον 7 ὑπογεγραμμένης καὶ ὑπὸ τοῦ πρώην Βελλᾶς Λεοντίου».

β') εἰς σελ. 116.

«...† Ὁ πρώην Βελλᾶς Λεόντιος μάρτυς τούτων ἀπάντων»⁸.

γ') εἰς σελ. 119.

«.....ἐνυπόγραφον Γράμμα τοῦ Ἱερωτάτου Μητροπολίτου Ἰωαννίνων κὺρ Ἰωαννικίου... κατασφαλισμένον ἰδίαις ὑπογραφαῖς καὶ τῶν Θεοφιλεστάτων ἐκεῖσε Ἀρχιερέων τοῦ πρώην Βελλᾶς Λεοντίου καὶ τοῦ Περιστερᾶς Σεραφεῖμ.....».

δ') εἰς σελ. 143 καὶ 150 τοῦ αὐτοῦ βιβλίου εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 9 ὑποσημείωσιν.

«Ὁ πρώην Βελλᾶς ὁ ὁποῖος προσυπέγραψε τὴν ἐκθεσιν τῆς ἀγιοποίησης τοῦ Νεομάρτυρα. Στὰ 1840 ὁ ἴδιος (δηλαδὴ ὁ Λεόντιος) ἐμφανίζεται ὡς Ἐπίτροπος τοῦ ἁγίου Ἰωαννίνων ὑπογράφοντας πάγκοινο πρὸς τὸν Ζωσιμᾶ ἔγγραφο τῆς Κοινότητος τῆς πόλεως Ἰωαννίνων. (δὲς Φ. Σεγκοῦνη ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία Ζωσιμάδων Ἡπειρ. Χρονικὰ 1933 σελ. 7). Πέθανε στὰ 1841.....»⁹.

ε') εἰς σελ. 161 ὑποσημ. 6.

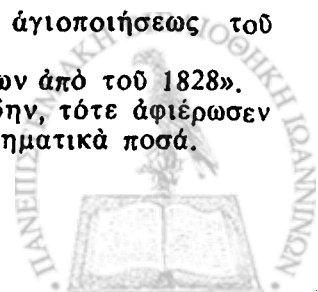
«.....Σὲ μὴ ἀπὸ τῆς εἰκόνες εἰκονίζονται : Ὁ Νεομάρτυρας νεκρὸς ἐπάνω

6. Ἐδημοσιεύθη αὕτη εἰς τὸ ὑπ' 64—65 Διπλοῦν Τεῦχος τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις περιοδικοῦ «Ἡπειρ. Ἔστια» 1957, σελ. 628—629.

7. Δηλαδὴ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Μητροπ. Ἰωαννίνων περὶ τῆς ἀγιοποίησης τοῦ Νεομάρτυρος Γεωργίου.

8. Μὲ ὑποσημείωσιν τοῦ Σαλαμάγκα «...βοηθὸς τοῦ Ἰωαννίνων ἀπὸ τοῦ 1828».

9. Μᾶλλον τὸ 1844 ἀπέθανεν οὗτος. Διότι, κατὰ τὸν Λαμπρίδην, τότε ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Ἀρχιμανδρείου τὸ ἐργαστήριον καὶ τὰ χρηματικὰ ποσά.

σὲ φορεῖο, τέσσερις Ἀρχιερεῖς ὁ Ἰωαννίνων, ὁ Γρεβενῶν, ὁ Ἄρτης καὶ ὁ πρῶν Βελλᾶς Λεόντιος.....»¹⁰.

στ') Ὁμοίως εἰς σελ. 216 τὰ αὐτὰ σχεδὸν ἀναφέρονται περὶ τῶν Ἀρχιερέων καὶ τῆς ταφῆς τοῦ Ἁγίου.

Καὶ τέλος εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἡπειρ. Ἔστια», τεύχος Ἰουλίου 1955, ὑπὸ Δ. Σαλαμάγκα, σελ. 665.

«.....ὁμοῦ μὲ τὸν Λεόντιον τὸν δὲ καὶ γέροντά μου.....»,

καὶ εἰς σελ. 667 ὑποσημείωσιν 20,

«Ὁ στιχοπλόκος ἀποκαλεῖ ἐδῶ γέροντα τὸν Λεόντιο, τὸν πρῶν Ἐπίσκοπον Βελλᾶς».

Αὐτὰ ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Σαλαμάγκα εἰς τὸ ὡς εἴρηται βιβλίον τοῦ Νεομάρτυρος Γεωργίου.

Τώρα δὲ ἡμεῖς, μεταξὺ ὄλων τούτων τῶν ἐδῶ ἐκτεθέντων, θὰ καταχωρήσωμεν καὶ δύο ἐνθυμήσεις ἐκ τοῦ παλαιοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰ. Ναοῦ ἁγ. Νικολάου Κονίτσης. Ἡ δευτέρα ἐξ αὐτῶν φέρει τὰ ὀνόματα τῶν περιῶν ὁ λόγος Ἐπισκόπων α') Βελλᾶς Ἰωσήφ, καὶ β') τοῦ πρῶν Βελλᾶς Λεοντίου, καὶ εἶναι ἀμφότεραι τοῦ γραφικοῦ χαρακτήρος τοῦ Ἱερομονάχου Χρυσάνθου τοῦ Λαϊνᾶ, ἔχουσι δὲ ὡς ἐξῆς:

Ἐνθύμησις α'

«.....ἐφιμερεύοντος ἧς αὐτὴν τὴν ἐκκισίαν κυρίου παπαγεώργη νάνου Χρυσάνθου Ἱερομονάχου Λαϊνᾶ Παπαχρίστου ἐξ Ὀστανίτζης καὶ εὐταξία κωνσταντὶ γόση.

(1)843 σεπτεμβρίου 30 Χρῦσ(ανθος) ὁ Λαϊνᾶς».

Ἐνθύμησις β'

«1820 Ἰανουρίου 31 ἐχιροτονίθη ἱερεὺς ὁ κύρ Παπαγεώργης νάνη διὰ χιρὸς θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου βελλᾶς καὶ κονίτσης κυρίου Ἰωσήφ ὁ δὲ Χρῦσανθος ἱερομόναχος ὁ Λαϊνᾶς ἐχιροτονίθη 1836 Ἰουνίου 6 διὰ χιρὸς θεοφιλεστάτου κυρίου Λεοντίου ἐκ Ἰωαννίνων»¹¹.

Ἡ ἐνθύμησις, αὕτη καθ' ἡμᾶς, εἶναι λανθασμένη ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τοῦ 1820. Καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι ἐπιτρεπτόν εἰς ἡμᾶς νὰ στηριχθῶμεν εἰς τὴν ἐνθύμησιν αὐτὴν ἐκ μόνου καὶ μόνου τοῦ λόγου ὅτι αὕτη δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἐνδιαφερομένου Παπαγεώργη Νάνου, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ Ἱερομονάχου Χρυσάνθου τοῦ Λαϊνᾶ, ἔπειτα ἀπὸ 23 σχεδὸν ἔτη ἦτοι κατὰ τὸ ἔτος 1843, ὁ ὁποῖος δυνατὸν καὶ νὰ ἠπατήθη ὑπὸ τῆς μνήμης του κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην.

Καὶ ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν ἐγράφη ἀπὸ τὸν Παπαγεώργη Νάνη, ὁ ὁποῖος ἀσφαλέστατα θὰ ἐγνώριζε τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν τῆς χειροτονίας του, δικαιολογούμεθα ἡμεῖς σήμερον νὰ ἀμφιβάλωμεν διὰ τὴν χρονολογίαν τοῦ 1820 ἂν καὶ κατὰ πόσον ἀνταποκρίνεται αὕτη πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ πραγματικότητα.

Καὶ ἐφ' ὅσον—ἄς ὑποθέσωμεν—ὅτι ὁ Ἰωσήφ ἦτο Ἐπίσκοπος Βελλᾶς

10. Εἰς τὴν εἰκόνα ἄνωθεν τῶν κεφαλῶν των ἀναγράφονται: ὁ Ἰωαννίνων, ὁ Γρεβενῶν, ὁ Ἄρτης, ὁ Λεόντιος.

11. Βλέπε περιοδικὸν «Ἡπειρ. Ἔστια» ὑπ' ἀριθ. 64—65 Διπλοῦν Τεύχος 1957, σελ. 628 καὶ 629.

τὸ 1820, καὶ ἐφ' ὅσον—ὡς εἶναι ἀποδεδειγμένον ἐκ διαφορῶν ἄλλων πηγῶν—ὅτι διετέλεσεν ὡς τοιοῦτος συνεχῶς μέχρι τοῦ 1840, ποῖον χρονικὸν διάστημα νὰ ὀρίσωμεν διὰ τὸν Λεόντιον ὡς Ἐπίσκοπον Βελλᾶς, τοῦ ἔχοντος κατόπιν τὸ ἀναφαίρετον δικαίωμα νὰ ὑπογράφεται ὡς «Πρώην»; Τὸ 1818 καὶ 1819; Ἄλλ' ἔχομεν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τὴν ἀναμφισβητήτου κύρους ἐπὶ πλακὸς ἐπιγραφὴν τῆς Βησσάνης τοῦ 1822, ἡ ὁποία ρητῶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Λεοντίου.

Πῶς λοιπὸν νὰ ἐξηγήσῃ κανεὶς τὸ πρᾶγμα αὐτό; Μήπως ἄραγε νὰ πρόκειται περὶ ἀλλεπαλλήλων ἐξώσεων καὶ μεταθέσεων; Ἄλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι πρᾶγμα ἀπίθανον.

Πάντως ὅμως ἡμεῖς θεωροῦντες ὡς ἀνακριβῆ τὴν χρονολογίαν τῆς χειροτονίας τοῦ Παπαγεώργη Νάνου, ἡ ὁποία πιστεύομεν θὰ εἶναι πέραν τοῦ 1822 (κοὶ ἴσως τὸ 1826), ὁπότε συνεχῶς Ἐπίσκοπος Βελλᾶς διετέλει ὁ Ἰωσήφ, δυνάμεθα ὡς χρονικὸν διάστημα τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Λεοντίου ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Βελλᾶς νὰ ὀρίσωμεν τὸ ἀπὸ τοῦ 1818—1822 τοιοῦτον.

Ἐξωσθεὶς φαίνεται, τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, παρέμεινεν ἔκτοτε ὡς «Πρώην».

Κατ' ἀκολουθίαν, δέον ὅπως καὶ οὗτος συγκαταλεχθῆ εἰς τοὺς Ἐπισκοπικοὺς Καταλόγους τῆς Ἐπαρχίας Βελλᾶς καὶ Κονίτισης, κατὰ τὸ ὡς ἀνωτέρω χρονικὸν διάστημα τῶν ἐτῶν 1818 ἕως 1822, ὡς διαδεχθεὶς ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ ταύτῃ τὸν εἰς Μητροπολίτην Λαρίσης προαχθέντα Θεοδόσιον τὸν ἐκ τῆς Νήσου Ἰωαννίνων καταγόμενον

Ἐν τέλει δὲ παρακαλοῦμεν θερμῶς τοὺς ἔχοντας περισσότερα γραπτὰ στοιχεῖα περὶ αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων Ἐπισκόπων Βελλᾶς, ὅπως συμπληρώσωσι καταλλήλως τὰς ἐν τῇ παρουσίᾳ παρατηρουμένας ἐλλείψεις, σφάλματα καὶ ἀτελείας.

(Συνεχίζεται)

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΠΑΤΣΕΛΗ

Η ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ (1913—1926)

“Όταν μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μπιζανίου συνήρχοντο εἰς Λονδῖνον (16 Δεκεμβρίου 1912—9 Ἰουνίου 1913) οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν κρατῶν τοῦ Αἴμου πρὸς κατά-
παυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, τὰ σύμμαχα τότε βαλκανικὰ κράτη ὑπέβαλον τοὺς κά-
τωθι ὅρους.

«Ἐκχώρησις ἀπάντων τῶν ἐδαφῶν τῶν κειμένων δυτικῶς γραμμῆς ἀρ-
χομένης ἀπὸ σημείου τινὸς ἀνατολᾶς τῆς Ραιδεστοῦ ἐπὶ τῆς θαλάσσης τοῦ
Μαρμαρᾶ, μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Μαλαθριάς πρὸς ἀνατολᾶς τῆς Μηδεΐας,
ἐξαιρουμένης τῆς χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως».

“Όσον διὰ τὴν Ἑλβανίαν, οἱ σύμμαχοι συνεφώνησαν κατ’ ἀρχὴν «διὰ τὴν
ἴδρυσιν ἀνεξαρτήτου Ἑλβανίας»· τὰ σύνορά της θὰ ἐχαράσσοντο κατόπιν συνεννοή-
σεως μὲ τὰς «Μεγάλας Δυνάμεις».

Σύμφωνα μὲ τὴν ἀνωτέρω ἀπόφασιν, κριταὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλβανίας ἦσαν
αὐταὶ αἱ συμμαχικαὶ κυβερνήσεις.

Εἰς ἀπάντησιν τῶν ἀποφάσεων τούτων, ἡ Τουρκικὴ ἀντιπροσωπεΐα ὑπέβαλεν
εἰς τὴν συνεδρίασιν τῆς 19/1 Ἰανουαρίου 1913, ἀντιπροτάσεις, διὰ τῶν ὁποίων αὕτη
ἐδέχετο τὴν ἐκχώρησιν τῶν «δυτικῶς τοῦ βιλαετίου Ἀδριανουπόλεως» ἐδαφῶν.
“Όσον διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν συνόρων τῆς Ἑλβανίας, ἡ Τουρκικὴ ἀντιπροσωπεΐα
ἐδέχετο ὅπως ταῦτα καθορισθοῦν ἀπὸ τὰς Μεγάλας Δυνάμεις.

Εἰς τὰς ἀντιπροτάσεις αὐτάς τῆς Τουρκίας οἱ σύμμαχοι, ἀφοῦ ἐλάμβανον ση-
μείωσιν τῆς παραχώρησεως αὐτῆς τῶν δυτικῶς τοῦ βιλαετίου τῆς Ἀνδριανουπό-
λεως, ἐπέμενον εἰς τὴν ἀρχικὴν των ἄποψιν ὅσον ἀφορᾷ τὴν τύχην τῶν συνόρων
τῆς Ἑλβανίας.

“Όπως βλέπομεν ὅθεν παραλλήλως πρὸς τὴν σύσκεψιν τῶν συμμάχων, διὰ
τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης εἰρήνης, μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Τουρκίας, συνήρ-
χето αὐτόκλητος εἰς Λονδῖνον καὶ πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν καὶ ἄλλη τοιαύτη «Πρε-
σβευτικὴ Συνδιάσκεψις» ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἁγγλοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτε-
ρικῶν Σερ Ἐδουάρ Γκρέυ.

Καὶ ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ἀφ’ ἐνὸς καὶ οἱ σύμμαχοι εὐρίσκοντο εἰς πλήρη ἀντίθε-
σιν ὡς πρὸς τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης εἰρήνης, αἱ δὲ συνεδριάσεις τῆς διασκέψεως
διεκρόπησαν μετὰ τὸ πραξικόπημα τοῦ Ἐμβέρ, ἡ Πρεσβευτικὴ Συνδιάσκεψις του-
ναντίον ἐξηκολούθει τὰς ἐργασίας της. Πρὸς αὐτὴν λοιπὸν ἐστράφησαν αἱ ἐνέργειαι
τῶν συμμάχων, αἱ ὁποῖαι προσεπάθουν συγχρόνως νὰ συνεννοηθοῦν μεταξὺ των διὰ
τὰ σύνορα ποῦ θὰ τοὺς ἐχώριζον εἰς τὸ μέλλον.

Μὲ τὴν ἐπανάληψιν λοιπὸν τοῦ πολέμου, ποῦ ἐπηκολούθησε τὴν διακοπὴν
τῶν διαπραγματεύσεων, αἱ Μ. Δυνάμεις προσέφερον τὴν «μεσολαβήσιν» των
μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς εἰρήνης.

Ἡ πρότασις αὕτη περὶ «μεσολαβήσεως» ἐγένετο κατ’ ἀρχὴν δεκτὴ ἀπὸ τοὺς
συμμάχους ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως ὅτι ὡς βάσις τῆς εἰρήνης θὰ ἐλαμβάνετο ὑπ’ ὄψιν ἡ
γραμμὴ Ραιδεστοῦ—Μαλαθριάς, ἡ Τουρκία θὰ ἐξεχώρει τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου
καὶ θὰ ἐπλήρωνεν ἀποζημιώσιν (Βρεττ. Ἐγγρ. τῆς αἰτίας τοῦ πολέμου Τηλεγρά-
φημα 14 Μαρτίου ἐκ Σόφιας. Τόμ. ΙΧ/Π σελ. 583).

Εἰς τὴν διακοίνωσιν αὐτὴν τῶν συμμάχων αἱ Μ. Δ. ἀπήντησαν ὅτι πρὸς «μεσολάβησιν» των ἔπρεπε «ὄλα τὰ ἑδάφη τὰ πρὸς Δ. τῆς γραμμῆς (Αἶνος—Μήδεια) θὰ ἐκχωρηθοῦν ἀπὸ τὴν Τουρκίαν εἰς τοὺς Συμμάχους ἐκτὸς τῆς Ἀλβανίας, ὁ καθορισμὸς τῶν συνόρων τῆς ὁποίας ἐπαφίεται εἰς τὰς Μ. Δυνάμεις. («Ἀπόφασις Συνδιασκέψεως Πρεσβευτῶν 15 Μαρτίου 1913).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐμφαίνεται ὅτι αἱ μεγαλείτεροι δυσχέρειαι τῶν Συμμάχων δὲν προήρχοντο ἀπὸ τὸν καθορισμὸν τῶν ἀμοιβαίων ἀπαιτήσεων των, ἀλλὰ εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας, ποὺ ἀπετέλεσε θέμα μακρῶν συζητήσεων. Ἐπὶ πλέον δὲ αἱ Μ. Δυνάμεις ὑπεισῆρχοντο εἰς τὰς μεταξύ τῶν συμμάχων καὶ τῆς Τουρκίας σχέσεις, ὡς μεσολαβηταὶ ἀλλὰ μὲ πρόγραμμα νὰ ἐπιβάλουν τὰς ἀπόψεις των ὡς πρὸς τὴν σύναψιν τῆς συνθήκης εἰρήνης.

Μὲ τὴν μεσολάβησιν των ὅμως αὐτὴν αἱ Μ. Δυνάμεις, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὸ κάτωθι τηλεγράφημα τοῦ κ. Καμπὸν πρεσβευτοῦ τότε τῆς Γαλλίας εἰς Λονδῖνον, αὐταὶ ἐφρόντιζον μᾶλλον νὰ προστατεύσουν τὰ ἰδικὰ των συμφέροντα, κατὰ τὴν ρύθμισιν τῶν βαλκανικῶν ζητημάτων. Ἴδου πράγματι τί ἔλεγε τὸ τηλεγράφημα ἐκεῖνο τῆς 15 Μαρτίου 1913 πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας:

«Πρέπει νὰ σημειώσητε μὲ ἱκανοποίησιν τὴν μεσολάβησιν τῶν Δυνάμεων εἰς τοὺς συμμάχους φέρων εἰς γνῶσιν των ὅτι πρὶν ἀρχίσουν αἱ συνομιλῖαι διὰ τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης, ἀνήκει εἰς τὰς Δυνάμεις νὰ διατυπώσουν τὰς ἀπόψεις των ἐπὶ τῶν βάσεων τῶν διαπραγματεύσεων ποὺ ὀφείλουν νὰ γίνουν δεκταί». (Διπλωμ. Ἐγγραφ. (Γαλλίας) Βαλκανικαὶ Ὑποθέσεις Τόμος II Νο. 167).

Οἱ σύμμαχοι ὅμως δεχόμενοι τὴν μεσολάβησιν τῶν Μ. Δυνάμεων οὐδόλως ἦσαν διατεθειμένοι νὰ τὴν δεχθοῦν ἄνευ ὄρων καὶ ὠρισμένων ἐπιφυλάξεων, ὅπως ἡ ὑπ' ἀριθ. 3 τοιαύτη εἰς τὴν διακοίνωσιν των τῆς 5 Ἀπριλίου 1913, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλεγον ὅτι «οἱ σύμμαχοι κρίνουν ὅτι πρέπει νὰ γνωρίζουν ἐκ τῶν προτέρων τὰ μέλλοντα σύνορα τῆς Ἀλβανίας, ἐλπίζοντες ὅτι ταῦτα θὰ συμπίπτουν μὲ ὅσα συνεφωνήθησαν εἰς τὸ Λονδῖνον».

Ἡ συνδιάσκεψις ὅμως τῶν Πρεσβευτῶν, εὐρισκομένη πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῆς Ἰταλίας νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ Ν. σύνορα τῆς Ἀλβανίας μέχρις Ἰωαννίνων, εἰς τὴν ἀνωτέρω διακοίνωσιν τῶν συμμάχων ἀπήντησεν ὅτι ὁ προσδιορισμὸς τῶν ἀλβανικῶν συνόρων «θὰ ἀπῆται ὀλίγον χρόνον πρὸς ὀριστικὴν ἐπεξεργασίαν εἰς ὅλην τὴν ἑκτασίαν των».

Ὁ τότε Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος Λ. Κορομηλᾶς δικαίως ἀνησυχῆσας ἀπὸ τὰς ἀπόψεις αὐτὰς τῶν Μ. Δ. καὶ οὐδόλως ὡν διατεθειμένος νὰ ἐγκαταλείψῃ ἡ Ἑλλὰς τὰ δικαιώματά της εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας, ἐτηλεγράφησε τὴν 15/28 Ἀπριλ. 1913 εἰς τὸν εἰς Λονδῖνον πληρεξούσιον τῆς Ἑλλάδος Σκουλούδην λέγων ὅτι «ἡ σχεδιαζομένη ἀπάντησις τῶν Μ. Δ. . . δημιουργεῖ δύσκολον κατάστασιν, ἐφ' ὅσον αὐταὶ θὰ διεφύλαττον εἰς ἑαυτὰς τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα νὰ ἀποφασίσωσι περὶ τῶν νήσων καὶ τῆς Ἀλβανίας. Ἡμεῖς ἀπεδέχθημεν μεσολάβησιν... Ἡ ἀξίωσις τῆς διασκέψεως τῶν Μ. Δυνάμεων ὅπως ἀποφασίσωσιν ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων, ἐν ἀπουσίᾳ τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, μεταβάλλει τὸν χαρακτήρα τῆς μεσολαβήσεως εἰς ὑποχρεωτικὴν διαιτησίαν τὴν ὁποίαν οὐδεὶς ἐξήτησεν».

Ὁ τότε πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος εἰς Λονδῖνον, ἅμα τῇ λήψει τοῦ ἀνωτέρω τηλεγραφήματος τοῦ Κορομηλᾶ, εἰς τὸν ὁποῖον, ἀφοῦ ἀνέπτυξε τὰς ἀπόψεις τῆς κυβερνήσεώς του, ἔλαβεν ὡς ἀπάντησιν ὅτι ἡ Τουρκία καὶ ἡ Βουλγαρία εἶχον προτείνει εἰς τὰς Μ. Δυνάμεις ὅπως συντάξουν σχέδιον εἰρήνης καὶ ὑποβάλουν τοῦτο

εἰς τοὺς ἐμπολέμους. Κατόπιν τοῦτο ὁ Γεννάδιος ἐτηλεγράφη μετ' ὀλίγας ἡμέρας εἰς τὴν κυβέρνησιν του τὰ κάτωθι :

«Αἱ δυνάμεις εἶναι ἀμετακλήτως ἀποφασισμέναι νὰ διαφυλάξουν εἰς ἑαυτὰς τὸ δικαίωμα τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τῶν νήσων καὶ τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας. Δυνάμεθα νὰ βασιζώμεθα εἰς τὰς Δυνάμεις ποὺ εἶναι εὐνοϊκῶς διατεθειμέναι ἀπέναντί μας, νὰ φροντίσουν ὅπως αἱ διεκδικήσεις μας λάβουν πλήρη καὶ δικαίαν ἀντίληψιν. Ἐὰν ὁμως χρονοτριβώμεν, θὰ χάσωμεν τὰς συμπαθείας ἐκείνων ποὺ μᾶς εἶναι σήμερον εὐνοϊκοί».

Σημειώσωμεν ὅτι κατὰ τὴν ἀνωτέρω συνέντευξιν τοῦ Γενναδίου μετὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας, ὁ πρῶτος ὑπέμνησεν εἰς τὸν δεῦτερον ὅτι ἡ Ἰταλία ὄχι ἅπαξ ἀλλὰ δις ἐδήλωσεν εἰς τὸν εἰς Ρώμην ἀντιπρόσωπον τῆς Ἑλλάδος ὅτι ἡ Ἰταλία εἰς τὸ ζήτημα τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας καὶ ἰδίως τῆς παραλίας εἶναι τοσοῦτον ἀνένδοτος ὥστε νὰ φθάσῃ μέχρι πολέμου κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὁ Σέρ Ἐδουαρ Γκέυ ἀνταπήντησεν ὅτι «ἡ Ἰταλία δὲν εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία θὰ ἀπεφάσιζε μόνη ἐπὶ τῆς τύχης τῶν ἐν λόγῳ ἑδαφῶν». (Τηλ/μα ἀριθ. 1162, 13/26 Μαΐου 1913).

Οἱ σύμμαχοι εὐρεθέντες ἐνώπιον μιᾶς τόσοσιν ἐπιμόνου στάσεως τῶν Μ. Δυνάμεων, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ὑποκύψουν, καὶ νὰ παραιτηθῶν τῆς ἀπαιτήσεώς των ὅπως τὰ σύνορα τῆς Ἀλβανίας καθορισθῶν ἀπὸ τοὺς συμμαχοὺς ἢ ἐν ἀνάγκῃ ἀπὸ κοινοῦ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Μ. Δυνάμεων, καὶ μάλιστα πρὸ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς μεσολαβήσεώς των διὰ τὴν ὑπογραφήν τῆς εἰρήνης μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων. Εἰς μία διακοίνωσιν των οἱ τέσσαρες σύμμαχοι πρὸς τὰς Μ. Δ. ἀπὸ 21/4/1913 ἐδήλουν οὗτοι ὅτι «παραδέχονται τὴν μεσολάβησιν αὐτὴν ἐπιφυλασσόμενοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διαπραγματεύσεων νὰ συζητήσουν μετὰ τὰς μεγάλας δυνάμεις τὰ ζητήματα τὰ σχετικὰ μετὰ τὰς νήσους, καὶ τὸν ὀριστικὸν καθορισμὸν τῶν συνόρων τῆς Θράκης καὶ ὁλοκλήρου τῆς Ἀλβανίας» (Τόμ. IX/II σ. 706).

Ἡ Διάσκεψις τῶν Πρεσβευτῶν μελετήσασα τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν τῶν συμμαχῶν, κατὰ τὴν συνεδριάσιν τῆς 23/4/1913, ἔστειλε νεωτέραν διακοίνωσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἀφοῦ διευκρίνιζε τὸν χαρακτῆρα τῆς «μεσολαβήσεως» ὡς πρὸς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὰς νήσους ἔλεγεν αὕτη: «σχετικῶς μετὰ τὰς ἐπιφυλάξεις τῶν συμμαχῶν διὰ τὴν τύχην τῶν νήσων καὶ τὰ σύνορα τῆς Ἀλβανίας, αἱ Δυνάμεις παρατηροῦν ἐκ νέου ὅτι τὰ ζητήματα ταῦτα εἶναι τῆς ἀπολύτου δικαιοδοσίας των» (Ἀγγλ. Ἐγγραφα Τόμ. IX/II σελ. 710).

Εἰς τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφον τῶν Μ. Δυνάμεων οἱ τέσσαρες σύμμαχοι ἀνταπήντησαν τὴν 28 Ἀπριλίου, διὰ νεωτέρας διακοινώσεώς των εἰς τὴν ὁποίαν, ἀφοῦ ἀνεφέροντο εἰς τὴν ἐπιφύλαξιν δι' ἑαυτὰς διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας, ἔλεγον τὰ ἀκόλουθα :

«Αἱ σύμμαχοι κυβερνήσεις δὲν δύνανται νὰ πιστεύσουν ὅτι ἡ μεσολάβησις τὴν ὁποίαν προτείνουν, θὰ τῆς ἀρνεῖται τὸ δικαίωμα νὰ συζητήσουν ζητήματα θίγοντα ζωτικὰ των συμφέροντα καὶ προερχόμενα ἐξ ἐνός νικηφόρου ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου τὸν ὁποῖον ἐπιχείρησαν. Ἡ διαφορὰ τῶν δύο ἀπόψεων δὲν δύναται ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ σταματήσῃ τὰς διαπραγματεύσεις διὰ τὴν σύναψιν τῆς εἰρήνης καὶ αἱ σύμμαχοι κυβερνήσεις ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ των νὰ ἐνδώσουν εἰς τὰ διαβήματα τῶν Μ. Δυνάμεων διακηρύττουν ὅτι εἶναι ἔτοιμοι νὰ σταματήσουν τὰς ἐχθροπραξίας καὶ δεικνύουν τὸ Λονδίνον ὡς τόπον τῆς συνδιασκέψεως».

Αἱ Μ. Δυνάμεις διὰ τῆς ἀνωτέρω διακοινώσεώς των ἐπεφύλασσαν εἰς ἑαυτὰς

τάς διὰ τὴν Ἀλβανίαν ἀποφάσεις των, οἱ δὲ σύμμαχοι ἐδέχοντο τὴν μεσολάβησιν αὐτὴν τῶν Μ. Δυνάμεων ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι θὰ μετεῖχον καὶ αὐτοὶ ὡς ἴσοι πρὸν ἴσους εἰς τὰς συζητήσεις πού θὰ ἐγίνοντο διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας. Καίτοι ὅμως ἡ ἐπιφύλαξις αὕτη τῶν συμμάχων δὲν ἐγένετο καθ' ὀλοκληρίαν δεκτὴ ἀπὸ τὰς Μ. Δυνάμεις, ἴσχυεν ὅμως διὰ τοὺς συμμάχους.

Ἡ Ἑλλάς ὑπέγραψε τὴν ἀνωτέρω διακοίνωσιν στηριζομένη εἰς σχετικὰς ἐνθαυρντικὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Σέρ Ἐδούαρ Γκέϋ πού ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω τὰς ὁποίας ἐπανελάβεν οὗτος τὴν 17/30 Μαΐου 1913 πρὸς τὸν Ἑλληνα πρεσβευτὴ Γεννάδιον λέγων πρὸς αὐτόν :

«Ἐνθυμεῖσθε εἰς ἀπάντησιν παρατηρήσεώς σας σχετικῆς μὲ τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν θὰ εὐρίσκετο ἡ κυβέρνησις μου, ἐὰν ὑπέγραφε τὴν εἰρήνην ἄνευ ἐπιφυλάξεων. Σᾶς εἶπον ὅτι ὅσοι ὑπογράψουν θὰ ἔχουν ὄλας τὰς συμπαθείας τῆς Ἀγγλίας. Δύνασθε νὰ εἴπητε εἰς τὸν κ. Βενιζέλον τώρα πού ἡ συιθήκη ὑπεγράφη καὶ σᾶς ἐξουσιοδοτῶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ κάμῃτε χρῆσιν τῆς διαβεβαιώσεώς μου ταύτης ἐκ μέρους μου». (Τηλ)μα ἀριθ. 1261 φάκελλος 111, 10 Δ. Πρεσβείας Λονδίνου).

Ἡ συνεννόησις ὅμως μεταξὺ τῶν δύο τότε συνασπισμῶν δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ εἰς βάρος τῶν ἑλληνικῶν δικαίων καὶ συμφερόντων.

Ἡ Συνθήκη πράγματι τοῦ Λονδίνου, διὰ τῆς ὁποίας ἐτίθετο τέρμα εἰς τὸν πόλεμον ἐκεῖνον (17 Μαΐου 1913) εἰς τὸ 2 ἄρθρον τῆς ἀνέφερεν ὅτι «ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία παραχωρεῖ εἰς τὰ Σύμμαχα Βαλκανικὰ Κράτη ὄλα τὰ ἐδάφη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας τὰ κείμενα δυτικῶς τῆς γραμμῆς Αἴμου—Μηδείας ἐξαιρέσει τῆς Ἀλβανίας» ἡ διαχάραξις τῶν συνόρων τῆς ὁποίας ἀνετίθετο εἰς τὰς Μ. Δυνάμεις, δυνάμει τοῦ 3 ἄρθρου τῆς ἰδίας συνθήκης.

Τὸ σχετικὸν ἄρθρον ἔγραφε τὰ κάτωθι :

«Ἡ Α. Μ. ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ αἱ Α. Α., Μ. Μ. οἱ Σύμμαχοι ἡγεμόνες δηλοῦσιν ὅτι ἀναθέτουσιν εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, τὴν Α. Μ. τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας κ. π. τὴν Α. Ε. τὸν Πρόεδρον τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, τὴν Α. Μ. τὸ βασιλέα τῆς Μεγάλης Βρετανίας, κ.λ.π. τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῆς Ἰταλίας καὶ τὴν Α. Μ. τὸν Αὐτοκράτορα πασῶν τῶν Ρωσσιῶν τὴν φροντίδα τοῦ καθορισμοῦ συνόρων τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν λοιπῶν ζητημάτων τῶν ἀφορώντων τὴν Ἀλβανίαν».

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐπὶ τῇ ὑπογραφῇ τῆς συνθήκης τῆς εἰρήνης ἔκαμε καὶ τὴν ἀκόλουθον δήλωσιν :

«Οἱ ἐξουσιοδοτούμενοι πληρεξούσιοι τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης ἔχουν τὴν τιμὴν νὰ διακηρύξουν ἐν ὀνόματι τῆς κυβερνήσεώς των, ὅτι ὑποχωροῦντες εἰς τὴν ἐπιθυμίαν καθολικῆν ἰῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὅπως μὴ καθυστερήσουν τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, εἶναι ἔτοιμοι νὰ ὑπογράψουν τὴν εἰρήνην μὲ τὴν Τουρκίαν σύμφωνα μὲ τὸ καταρτισθὲν παρὰ τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ κοινοποιηθὲν εἰς τοὺς ἐμπολέμους σχέδιον συνθήκης καὶ ὅτι ἡ Ἑλλάς ὑπογράφουσα τοῦτο δικαιούται νὰ ἐλπίζῃ ὅτι αἱ Μ. Δυνάμεις, ἐν τῇ ἐνασκήσει τοῦ δικαιώματος τῆς μεσολαβήσεως, δὲν θὰ ἀρνηθῶσι νὰ τὴν εἰσακούσωσι ἐπὶ τῶν ζητημάτων πού προέκυψαν ἐκ τοῦ πολέμου, τὰ ὁποῖα ζητήματα

είναι σχετικά με ζωτικά της συμφέροντα και ότι αὐται θά λάβωσιν ὑπ' ὄψιν τὰς ἐπιθυμίας τῶν «ἀπελευθερουμένων πληθυσμῶν».

Ἴδου τι ἔλεγε σχετικῶς ὁ τότε πρωθυπουργὸς Ἑλ. Βενιζέλος εἰς τὴν Βουλὴν κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 20 Φεβρουαρίου 1914 :

«Κατὰ τὴν συναμολόγησιν τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου ἀνετέθη ὑπὸ τῶν τότε ἐμπολέμων τὸ ζήτημα τοῦ διακανονισμοῦ τῶν ὁρίων τῆς Ἀλβανίας, τὴν ὁποίαν αἱ Μ. Δυνάμεις ἀπεφάσισαν νὰ ἰδρῦσουν εἰς κράτος εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς Μ. Δυνάμεις. Αἱ Μ. Δυνάμεις μάλιστα ἠρνήθησαν νὰ δεχθῶσι δικαίωμα κἂν συζητήσεως ἐκ μέρους αὐτῶν τούτων τῶν κρατῶν τὰ ὁποῖα ἐνδιέφερον ὁ διακανονισμὸν τῶν ὁρίων τοῦ νέου Ἀλβανικοῦ κράτους, τῶν ἀποφάσεων εἰς ἃς αὐται θά κατέληγον. Καὶ ὅταν ἐγίνοντο αἱ διαπραγματεύσεις τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου καὶ ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκ μέρους τῆς Σερβίας προεβάλλοντο ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ σχεδίου τῆς εἰρήνης, τὸ ὁποῖον προεβλήθη εἰς αὐτάς, προεβάλλοντο ἀντιρρήσεις μεταξὺ ἄλλων καὶ ὅπως διατηρηθῆ τὸ δικαίωμα ὑπὲρ τῶν δύο τούτων κρατῶν νὰ συζητήσωσι τὴν περὶ τῶν Ἀλβανικῶν ὁρίων ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων. Ἀλλ' αἱ Δυνάμεις ἠρνήθησαν νὰ δεχθῶσιν ἀπολύτως καὶ κατηγορηματικῶς τοιαύτην συζήτησιν καὶ ἐπέβαλον τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης ὡς εἶχε διατυπωθῆ ἄνευ τοιοῦτου δικαιώματος ἐκ μέρους τῶν ἐνδιαφερομένων κρατῶν».

Ἀπὸ ἐλληνικῆς ὀθεν πλευρᾶς ἡ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου ἐδημιούργησε ἡπειρωτικὸν ζήτημα τὸ ὁποῖον, λυθὲν δις διὰ τῶν ὄπλων, ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ παραμένῃ ἄλυτον διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἡπειρώτας.

Σχετικῶς μετὰ τὴν ὑπογραφὴν αὐτὴν τῆς συνθήκης, σημειώσωμεν ὅτι, ἡ Ἀγγλία, παρὰ τὰς κατηγορηματικὰς βεβαιώσεις τοῦ Σέρ Ἐδουάρ Γκρέυ πρὸς τὸν τότε πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος Γεννάδιον ὅτι αἱ ἐλληνικαὶ ἀπόψεις θά ἐτύγχανον «πλήρους καὶ δικαίας ἐκτιμήσεως», ἤδη προκειμένου νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης τῆς εἰρήνης, ἐπέσπευδε αὐτὴν ἐπιμόνως, χωρὶς νὰ περιμένῃ ὅπως ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ περὶ Ἀλβανίας καὶ Δωδεκανήσου συζητηθῶν προηγουμένως καὶ διατυπωθῶν εἰς ἀποφάσεις τῆ συναινέσει ὄλων τῶν ἐνδιαφερομένων κρατῶν.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, πού ἐγνώριζεν ἐξωδίκως τὰς ὀπισθοβούλους σκέψεις ὀρισμένων δυνάμεων ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω θεμάτων, προσεπάθει ὑπὸ διαφόρους προφάσεις νὰ καθυστερήσῃ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης εἰρήνης, ἵνα ἐπιτύχῃ προηγουμένως τὸν καθορισμὸν τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας. Ἡ Ἀγγλικὴ ὁμως κυβέρνησις φοβουμένη, μήπως ἡ καθυστέρησις αὕτη τῆς ὑπογραφῆς καὶ ἡ ἀνακίνησις τοῦ ἀλβανικοῦ καὶ δωδεκανησιακοῦ ζητήματος πρὸ τῆς ὑπογραφῆς ταύτης προκαλέσῃ περιπλοκὰς μεταξὺ τῶν ἐνδιαφερομένων κρατῶν, ἐπέσπευδε τὴν ὑπογραφὴν τῆς εἰρήνης, λησμονοῦσα τὰς περὶ «πλήρους καὶ δικαίας ἐκτιμήσεως» διαβεβαιώσεις τοῦ ὑπουργοῦ τῆς τῶν Ἐξωτερικῶν.

Ἡ ἀδημονία τοῦ Γκρέυ διὰ τὴν μὴ ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης ἦτο τοιαύτη, ὥστε κατὰ τὸν Γερμανὸν διπλωμάτην Φὸν Κιούμνα, ὁ Γκρέυ εἶπεν ἐν τέλει εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν συμμάχων κρατῶν «πρέπει ἢ νὰ ὑπογράψῃτε ἢ νὰ ἀπέλθῃτε» (Γερμανικὰ Διπλωματικὰ Ἐγγράφα 1871—1914 Τόμ. IV σελ. 779).

Τὴν ὑπογραφὴν ὁμως αὐτὴν ἐπέσπευδεν ὄχι μόνον ὁ Σέρ Ἐδουάρ Γκρέυ ἀλλὰ καὶ διάφοροι ἄλλοι παράγοντες, ἦτοι ἡ ἀπειλὴ τῆς Βουλγαρίας ὅτι θά ὑπέγραφε χωριστὴν εἰρήνην μετὰ τὴν Τουρκίαν.

Οὕτω λοιπὸν πρὸ μιᾶς τοιαύτης καταστάσεως εὐρεθεῖσα ἡ Ἑλλάς ἠναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ τὴν συνθήκην, ἀρκεσθεῖσα μόνον εἰς διαβεβαιώσεις περὶ συνδυασμοῦ Δωδεκανησιακοῦ — Ἡπειρωτικοῦ, πρὶν ὅμως ἢ αὐταὶ ἀποκρυσταλλωθοῦν εἰς συγκεκριμένας διατάξεις, καὶ ἀντλήσῃ ἐξ αὐτῶν ἡ Ἑλλάς νομικὰ δικαιώματα.

Μὲ τὴν ὑπογραφὴν λοιπὸν τῆς συνθήκης εἰρήνης, διεσκεδάσθησαν κάπως αἱ ἀνησυχίαι μεγαλειτέρων περιπλοκῶν, συνεπεῖα τῶν ἐκκρεμῶν ζητημάτων τῶν νήσων καὶ τῆς Ἡπείρου, ἐχαλαρώθη ἡ ἀντίστασις ὠρισμένων δυνάμεων ἔναντι τῶν ἰταλικῶν ἀπαιτήσεων, ἐνῶ ἀντιθέτως αὐτὴ ἐνέτεινε τὰς τελευταίας ταύτας.

Εἰς συνεδρίασιν οὕτω τῆς 14/7(1913 τῆς Συνδιασκέψεως τῶν Πρεσβευτῶν ὁ ἰταλὸς ἀντιπρόσωπος οὔτε ὀλίγον οὔτε πολὺ διετύπωσεν τὴν γνώμην ὅτι «τὸ πλῆθος τῶν ἑδαφῶν ποὺ ἐπετύγγανεν ἡ Ἑλλάς τώρα ἐδημιούργει κάποιαν διαφορὰν εἰς τὸ ζήτημα τῶν νήσων». Εἰς ἄλλην δὲ συνεδρίασιν τῆς ἰδίας διασκέψεως τῆς 28/7/1913, ὁ ἴδιος ἀντιπρόσωπος τῆς Ἰταλίας ἀνεκοίνωνεν ἰδιαιτέρως πρὸς τὸν Ἄγγλον Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅτι ἡ Ἰταλικὴ κυβέρνησις ἀνακαλεῖ τὴν συγκατάθεσιν τῆς εἰς τὴν ἐχώρησιν τῆς Δωδεκανήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς ἀντάλλαγμα τῆς Β. Ἡπείρου. Ἐπικαλουμένη δὲ αὕτη ἐπὶ πλέον τὴν συνθήκην τοῦ Οὐσι ἐδήλου ὅτι θὰ παρέδιδε τὰ Δωδεκάνησα εἰς τὴν Τουρκίαν, μόλις τὰ Τουρκικὰ ἀπεσύροντο τῆς Κυρηναικῆς. Ἰνα διευκολυνθῇ ὅμως ἡ ἀποδοχὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἄλβανικὴν μεθόριον ἡ Ἰταλία ἐνόμιζεν ὅτι ἔρκει ἡ ὀριστικὴ ἐχώρησις εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν κατεχομένων παρ' αὐτῆς νήσων τοῦ Αἰγαίου.

Μὲ τὴν πρότασιν αὐτὴν ἡ Ἰταλία ἐδέχετο ὅπως ἡ Δωδεκάνησος ἀποδοθῇ εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ὅπως ὕστερον κανονισθῇ ἡ ὀριστικὴ τῶν τύχη ἀπὸ ὅλας τὰς δυνάμεις ἀπὸ κοινοῦ, μεταξὺ τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ ὄχι μονομερῶς μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Τουρκίας.

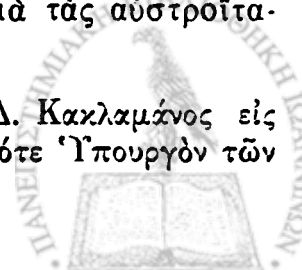
Ὅπως ἀπεδείχθη οὕτω ἐκ τῶν ὑστέρων, τὰ δοθέντα εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου, οὐδεμίαν ἀπολύτως εἶχον οὐσιαστικὴν συνέχειαν. Ἴδου ἡ στάσις τῶν Μ. Δυνάμεων εἰς τὸ ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας.

Ἡ Ρωσία οὕτω ἀπὸ τοῦ 1912 ἤδη εἶχε προτείνει ὅπως τὰ σύνορα τοῦ νέου κράτους τῆς Ἀλβανίας ἀρχίσουν ἀπὸ γραμμῆν, ἀπὸ τὴν Χειμάρραν εἰς Ἀγρίδα καὶ ἐκεῖθεν πρὸς Β. παραλλήλως πρὸς τὸν Μέλανα Δρίνον ἀφιεμένης τῆς Δίβρης εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸν Λευκὸν Δρίνον μέχρι τῆς Βογιάννας καὶ τῆς Ἀδριατικῆς. (Ἐπίσημον Μπέκεντορφ πρὸς Σέρ Ἐδούαρ Γκρέυ τῆς 11/12/1912).

Ἡ Ἰταλία, μετὰ τὸν Βαλκανικὸν πόλεμον, εἶχε καταληφθεῖ ἀπὸ ἑνα ἀδικαιολόγητον φόβον ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐνεκα τῆς μεγενθύσεώς της καὶ τῶν φιλικῶν αἰσθημάτων της πρὸς τὴν Γαλλίαν. Τὸ Ἰταλικὸν ἐπιτελεῖον ἐγνωμοδότει τότε ὅτι

«ἡ κατοχὴ τοῦ στενοῦ τῆς Κερκύρας θὰ ἀπετέλει κίνδυνον ἐξ ἴσου σοβαρὸν γὰρ τὴν κατοχὴν τοῦ Αὐλώνος ἀπὸ ἐχθρικὴν δύναμιν. Ἐνεκα τούτου συμφέρει ἡ ἐξασθένησις τῆς στρατιωτικῆς σημασίας τοῦ στενοῦ τῆς Κερκύρας καὶ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶναι ἀνάγκη ὅπως παραχωρηθεῖ εἰς τὴν Ἑλλάδα τμῆμα τούτου ὅσον τὸ δυνατὸν μᾶλλον περιωρισμένον. Θὰ ἠδύνατο νὰ δοθῇ πρὸς αὐτὴν κατ' ἀνώτατον ὄριον ὁ κόλπος τῆς Σαγιαδος καὶ νὰ δοθῇ τὸ ὑπόλοιπον εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Ἡ κατοχὴ τοῦ στενοῦ τῆς Κερκύρας θὰ ἐδημιούργει διὰ τὸ μέλλον σοβαρῶτατον κίνδυνον ὄχι μόνον διὰ τὴν ἰσορροπίαν εἰς ἄνω λεκάνην τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τῶν ἁκτῶν τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς αὐστροϊταλικὰς καὶ τὰς γερμανικὰς ναυτικὰς δυνάμεις...».

Ὁ ἐν Ρώμῃ τότε πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἀείμνηστος Δ. Κακλαμάνος εἰς ἐκθεσίν του τῆς 11/11/1912 εἰς μίαν συνομιλίαν του μὲ τὸν τότε Ὑπουργὸν τῶν

Ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας σχετικὴν μὲ τὰς ἰταλικὰς διεκδικήσεις τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἠπειρον, λέγει ὅτι ὁ Ὑπουργὸς ἀνέπτυξε πρὸ αὐτοῦ Γεωγραφικὸν χάρτην καὶ ζήτησε νὰ τοῦ δείξῃ πῶς περίπου περιέγραφε ἡ Ἑλλάς τὴν Ἠπειρον.

«Ὅταν δὲ φθάσας, προσθέτει ὁ κ. Κακλαμάνος, εἰς τὸ ἄκρον τῆς Χερσονήσου περιέλαβον καὶ ὀλόκληρον τὸν κόλπον τῆς Αὐλῶνος μετὰ τοῦ λιμένος διὰ νὰ ἀνέλθω βορείως, μοὶ εἶπεν :

—«Ὡστε ζητεῖτε καὶ τὴν Αὐλῶνα. Εἰς καταφατικὴν ἀπάντησίν μου, οὐδὲν ἀπήντησεν, ἀλλ' ἐκ τῆς ὄλης ὀμιλίας μου καίτοι ἐπιφυλακτικῆς ἠννόησα ὅτι ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις δὲν θὰ ἔστεργεν εἰς τοῦτο».

Συνεχίζων δὲ ὁ Κακλαμάνος, εἰς τὴν ἐκθεσίν του προσθέτει :

«Ἡ προσωπικὴ μου γνώμη εἶναι ὅτι ἡ Ἰταλία θὰ ἀντιστῆ πάσει δυνάμει εἰς τὴν ἐγκατάστασιν ἡμῶν εἰς τὴν Αὐλῶνα, ἥτις εἶναι ἡ κλεῖς τῶν στενῶν τοῦ Ὀτράντο καὶ δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἰσχυρότατον ναυτικὸν ὀρμητήριον ἀφοῦ ἡ Ἰταλία διαληλοῖ ἀνυποκρίτως βλέψεις». (Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους τοῦ 1912—1913 Ἔκδ. Ὑπουργ. Στρατοῦ 1932 Τ. Β. παράρτ. σελ. 764—766).

Ὁ δὲ ἀείμνηστος Βενιζέλος ἔλεγεν ὅτι :

«Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας δὲν ἐδίστασε νὰ εἶπῃ οὐχὶ ἅπαξ ἀλλὰ δις πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Ἑλλάδος εἰς Ρώμην ὅτι ἡ Ἰταλία εἰς τὸ ζήτημα τῆς παραλίας εἶναι τοσοῦτον ἀνένδοτος ὥστε νὰ φθάσῃ καὶ μέχρι πολέμου κατὰ τῆς Ἑλλάδος». (Ἀγόρευσις εἰς τὴν Βουλὴν 12/11/1913).

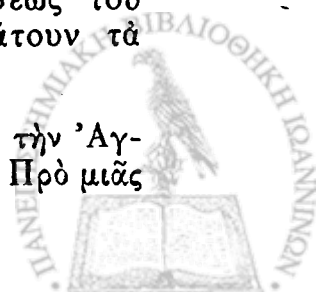
Αὐταὶ ἦσαν αἱ σκέψεις τῆς ἰταλικῆς πολιτικῆς ἐναντι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπὸ αὐτὰς προῆλθεν ἡ ἔμμονος ἀξίωσις τῆς ὅπως μὴ σπροκυρωθῇ τότε ἡ Β. Ἠπειρος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω λοιπὸν ἡ Ἑλλάς ἐξῆλθε τῶν βαλκανικῶν πολέμων προικισμένη μὲ τὴν ἐχθρότητα τῆς ἰταλικῆς διπλωματίας ὅπως ἔγραφεν ὁ ἀείμνηστος Στρατὸς. (Ἐπιθ. «Τὸ Μέλλον» ἔτος Α. ἀριθ. 3 σελ. 242—243).

Ἴδου τώρα τί ἐπρότεινεν ἡ Ἰταλία ὡς σύνορα τῆς Ἀλβανίας :

Γραμμὴν ἀπὸ τῆς Ἀχρίδος μὲ διαχωρισμὸν τῶν ὑδάτων μεταξὺ Δεβόλη καὶ Ἀλιάκμονος, δυτικῶς τῆς Καστορίας πρὸς τὰ Ν. Δυτικὰ τῶν Γρεβενῶν, ἐκεῖθεν πρὸς Χάνι Καλπάκι, ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Καλαμᾶ μέχρι τοῦ χωρίου Γλυκὸς καὶ κατόπιν μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ, παραδίδουσα τὴν Παραμυθιὰν καὶ Μαργαρίτη εἰς τὴν Ἀλβανίαν (Ἀγγλ. Ἐγγραφα Τόμ. ΙΧ/II σελ. 605).

Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις μόλις ἐπληροφορήθη τὰς προτάσεις αὐτὰς τῆς Ἰταλίας, διεμαρτυρήθη λέγουσα ὅτι «παρόμοιον σχέδιον θὰ ἰσοδυνάμει μὲ πραγματικὴν σύλησιν πρὸς ὄφελος τοῦ νέου κράτους τῆς Ἀλβανίας. Θὰ ἰσοδυνάμει μὲ μοναδικὸν φαινόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν, ἡ ἀπόδοσις εἰς τὴν μουσουλμανικὴν κυριαρχίαν πληθυσμοῦ πλεόν τῶν 250.000 ψυχῶν... θὰ ἰσοδυνάμει μὲ παράδοσιν τῆς πλειοψηφίας καὶ ἀριστοκρατίας τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἠπείρου εἰς τὸν προαιώνιον ἐχθρόν, εἰς τοὺς δυνάστας, οἱ ὅποιοι χθὲς ἀκόμη, πρὸς ὄφελος τῆς ἀντιστάσεως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς Ἰωάννινα, ἔσφαζον καὶ ἐλεηλάτουσαν τὰ χριστιανικὰ χωρία».

Καίτοι ὅμως ἡ Ἑλλάς εἰς τὰς προθέσεις αὐτὰς ἐνισχύετο καὶ ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν, ἐν τούτοις αἱ προσπάθειαι τῆς μένουν ἀτελεσφόρητοι. Πρὸ μιᾶς

τοιαύτης καταστάσεως εύρισκόμενος ό τότε πρωθυπουργός Βενιζέλος, διά τοῦ ἐν Λονδίῳ πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος κ. Γενναδίου, προτείνει εἰς τόν Ἐδουάρ Γκρέυ τήν διενέργειαν δημοψηφίσματος, πρότασιν τήν ὁποίαν ὁ τελευταῖος φέρει πράγματι ἐνώπιον τῆς διασκέψεως τῶν Πρεσβευτῶν, καί τήν ὁποίαν ὁμοῦς ὁ Ἴταλός πρεσβευτής ἐθεώρησεν ἀπαράδεκτον, προσθέσας ὅτι ἐστερεῖτο ὁδηγιῶν τῆς κυβερνήσεώς του. (Τηλεγράφημα κ. Γενναδίου 27/9 Ἀπρίλ. 1913 Φάκ. 111, 4 Γ.).

Ἀπορριφθείσης τῆς προτάσεως ταύτης τοῦ κ. Βενιζέλου, οὗτος συνεχίζει τὰς προσπάθειάς του προτείνων ὅπως ἀποσταλῆ ἐπὶ τόπου ἐξεταστική ἐπιτροπή πρὸς ἔρευναν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν κατοίκων.

«Ἀποκρουθείσης ἤδη τῆς προτάσεως ἡμῶν περὶ δημοψηφίσματος—ἔλεγεν ὁ Βενιζέλος εἰς τὸ ὑπ' ὄριθ. 1324 τῆς 19 Ἰουνίου τηλεγράφημά του—τολμῶ νὰ παρακαλέσω κύριον Γκρέυ νὰ ἐπιμείνῃ ὅπως διεθνῆς ἐπιτροπή ἐξετάσῃ ἐπιτοπίως ζήτημα ἵνα διαχάραξις ὁρίων γίνῃ ἐπὶ τῇ βάσει ἐθνολογικῆς καταστάσεως».

Τὸ ὑπ' ἄριθ. 5 ἄρθρον τοῦ ἀνωτέρω πρωτοκόλλου ὠριζεν ὅτι: «ὁ καθορισμός τῶν συνόρων θὰ γίνῃ ἐπὶ ἐθνογραφικῶν καὶ γεωγραφικῶν βάσεων. Ἡ ἐθνογραφικὴ ἐξακρίβωσις θὰ βασισθῆ εἰς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν τοῦ πληθυσμοῦ ἤτοι τὴν ὁμιλουμένην εἰς τὰς οἰκογενείας. Ἡ ἐπιτροπή δὲν θὰ λάβει ὑπ' ὄψιν οἰανδήποτε ἀπόπειραν δημοψηφίσματος ἢ πολικῶν ἐκδηλώσεων, ὅσον διὰ τὰ διαμερίσματα πὺ κατοικοῦνται ἀπὸ Βλάχους, τὴν ἐθνικότητά των θέλει ἐξακριβώσῃ ἡ Ἐπιτροπή. (Αὐστρ. Βίβλος ἀριθ. 809).

Κατὰ ρητὴν ὅθεν διάταξιν τοῦ ἄρθρου τούτου ἀπηγορεύετο εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν οὔτε νὰ ἐπιτρέψῃ ἀπόπειραν ἐκδηλώσεως τῆς θελήσεως τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπὶ πλέον ἡ Ἑλλάς δὲν ἐγένετο δεκτὴ εἰς τὰς ἐργασίας τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκείνης. Ἡ Ἰταλία ὅθεν καὶ ἡ Αὐστρία ἦσαν ἐλεγκταὶ καὶ κριταὶ τῆς ἐθνικῆς συνηδείσεως τῆς Β. Ἡπείρου. Αἱ δύο αὗται Δυνάμεις ἐκμεταλλεῦόμεναι τὴν εὐπαθῆ διπλωματικὴν τότε κατάστασιν τῆς Εὐρώπης πρὸς διατήρησιν μιᾶς προσκαίρου εὐρωπαϊκῆς ἡσυχίας, τὴν ἐξεβίαζον εἰς βᾶρος τῶν μικρῶν κρατῶν δημιουργοῦσαι γεγονότα.

Ὁ πρίγκιψ Λιτόβσκι, πρεσβευτὴς τότε τῆς Γερμανίας εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ μέλος τῆς πρεσβευτικῆς διασκέψεως γράφει, εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του.

«Ἦτο τοιοῦτον τὸ συμβιβαστικὸν πνεῦμα τοῦ Σέρ Ἐ. Γκρέυ καὶ ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἀποφύγῃ ἓνα εὐρωπαϊκὸν πόλεμον ὥστε ὑπεχώρησεν εἰς τὰς προτάσεις τῆς Τριπλῆς Συνεννοήσεως εἰς τὸ σοβαρὸν ζήτημα τῆς Ἡπείρου».

Ὅμως ἡ περὶ δημοψηφίσματος πρότασις τοῦ Βενιζέλου, ἡ ὁποία θὰ ἔλυε κατὰ τὸ δικαιότερον τρόπον τὸ ζήτημα, ἀπεκρούσθη, καὶ ἡ ἀποστολὴ ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς, πρότασις τοῦ ἰδίου δὲν ἐγένετο ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν εὐμενῶς δεκτὴ.

Οἱ Ἴταλοὶ πράγματι ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν αὐτὴν μετὰ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ἡ Ἡπειρος εὕρισκετο ὑπὸ στρατιωτικὴν κατοχὴν.

Οἱ φίλοι τῆς Ἑλλάδος, ἔλεγε τότε ὁ Σέρ Ἐδουάρ Γκρέυ εἰς τὸν Γεννάδιον, προσπαθοῦν νὰ μεταπέισουν τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐπέτυχον πράγματι κάποιαν βελτίωσιν τῶν συνόρων (ἀπὸ τοῦ Καλαμᾶ εἰς τὸ ἀκρωτήριο Στύλος), ἀλλὰ προσέθετεν οὗτος εἰς τὸν τότε Ἕλληνα πρεσβευτὴν, εἶναι φυσικὸν ὅπως μία μεγάλη δύναμις ὅπως ἡ Ἰταλία φροντίσῃ νὰ κατοχυρώσῃ τὰ στρατηγικὰ τῆς συμφέροντα καὶ συνεπῶς ἡ Ἑλλάς εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ ὑποστῇ μοιραίως θυσίας.

—«Σὰς συνιστῶ, ἔλεγεν ὁ Γκρέϋ πρὸς τὸν Γεννάδιον, νὰ εἰσθε ἔτοιμοι διὰ θυσίας. Πρέπει νὰ τελειώνωμεν εἰς δύο τρεῖς ἑβδομάδας. Ἐὰν σὰς παρέδιδον ὄλας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου ἐκτὸς δύο ἢ τριῶν ἔναντι μερικῶν παραχωρήσεων εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ τὰς ἡρνεῖσθo, ἡ δημοσία γνώμη θὰ σὰς κατεδίκασε» (Ἀρχεῖα Πρεσβείας Φάκ. 111.10.Δ. τηλεγράφημα 1324, 19/5 Ἰουνίου 1913).

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω γνώμην τοῦ Σέρ Ἐδούαρ Γκρέϋ, ἡ Ἰταλία ὄφειλε νὰ μείνῃ σταθερὰ ἐπὶ τῶν ἐξῆς προτάσεων τῆς :

α) Τὰ ἑλληνικὰ σύνορα δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι πρὸς Β. τοῦ σημείου τοῦ ἀνακοινωθέντος.

β) Ὀλόκληρον τὸ στενὸν τῆς Κερκύρας θὰ οὐδετεροποιεῖτο.

γ) Ἡ μικρὰ νῆσος Σάσων εἰς τὸ στόμιον τοῦ Αὐλῶνος θὰ ἐδίδετο εἰς τὴν Ἀλβανίαν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἰταλία δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ παραδώσῃ τὰς νήσους ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν Ἑλλάδα, λόγῳ τῶν ἔναντι τῆς Τουρκίας ὑποχρεώσεων τῆς Ἰταλίας, διὰ τοῦτο ἡ πρότασις αὕτη θὰ ἐγένετο διὰ τρίτης δυνάμεως. Ἴνα θέσῃ ὅθεν τὸν πόδα τῆς εἰς τὴν Ἠπειρον ἡ Ἰταλία, ἐδέχετο νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὄχι μόνον τὰς νήσους ποῦ εἶχε καταλάβει ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὸν πόλεμον, ἀλλὰ καὶ τὴν Δωδεκάνησον, ποῦ εἶχε καταλάβει ἡ ἰδία καὶ ἀπέφευγε νὰ ἀφήσῃ.

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν μάλιστα τῆς 30 Μαΐου ὁ Σέρ Ἐ. Γκρέϋ συνοψίζων τὰ ἀποφασισθέντα ἔλεγεν ὅτι ἐκ τῆς συζητήσεως «προέκυψεν ἓν σχέδιον κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ Θάλασσα καὶ ὁ Στῦλος καὶ ἡ Κορυτσᾶ θὰ παραμείνωσιν εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ὄλαί αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἐξαιρέσει τῆς Τενέδου καὶ τῆς Ἴμβρου, ποῦ θὰ ἠδύναντο νὰ ἀφεθῶσιν εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ τῆς Θάσου, ποῦ ἔπρεπε νὰ δοθῇ εἰς τὴν Βουλγαρίαν, θὰ ἔπρεπε νὰ περιέλθωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ ὄρους οὐδετεροποιήσεως καὶ μὲ ὅτι θὰ ἀπεφασίζετο πρὸς ἰκανοποίησιν τῆς τουρκικῆς φιλοτιμίας».

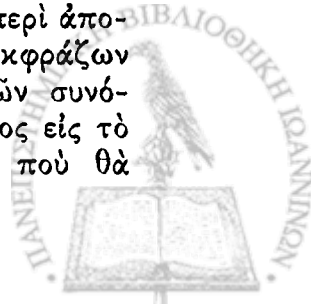
Ἡ τελικὴ διατύπωσις τῆς ἀποφάσεως διὰ τὸ ζήτημα τῶν Δωδεκανήσων ἐγένετο κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 11 Αὐγούστου 1913 ὡς ἐξῆς :

«Ὅταν σύμφωνα μὲ τὸ πρῶτον μέρος τῆς Ἰταλικῆς προκηρύξεως τῆς 5/9/13 τὸ 4 ἄρθρον τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάννης θὰ ἐκτελεσθῇ καθ' ὀλοκληρίαν ὑπὸ τῶν δύο συμβαλλομένων, αἱ ἔξ Μ. Δυνάμεις θὰ ἀποφασίσουν διὰ τὴν τύχην τῆς Δωδεκανήσου καὶ θὰ λάβουν ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἐπὶ τούτου ἀπόφασιν».

Εἰς τὸ τέλος τοῦ σχετικοῦ πρακτικοῦ ὑπάρχει σημείωσις ὅτι τὴν 12 Αὐγούστου οἱ πρεσβευταὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἔφερον τὴν συγκατάθεσιν τῶν κυβερνήσεων τῶν εἰς τὴν πρότασιν αὐτὴν τοῦ Σέρ Ἐ. Γκρέϋ.

Ἰπὸ τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις ἐλαμβάνετο ἡ ἀπόφασις περὶ καθορισμοῦ τῶν συνόρων ὑπὸ διεθνοῦς ἐπιτροπῆς ἡ ὁποία βάσει τῆς γλώσσης θὰ καθώριζε τὸν ἐθνολογικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀμφισβητουμένης περιοχῆς, ποῦ ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω.

Ὁ ἀείμνηστος Βενιζέλος μόλις τοῦ ἐκοινοποιήθη ἡ ἀπόφασις αὕτη περὶ ἀποστολῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς, ἀμέσως ἀπήντησεν εἰς τὰς Μ. Δυνάμεις ἐκφράζων εἰς αὐτάς τὴν εὐχὴν ὅπως ἡ ἀποσταλλησομένη ἐπιτροπὴ διαχαράξεως τῶν συνόρων ἐμπνευσθῇ εἰς τὰς ἐργασίας τῆς ἀπὸ τὰς ἀπόψεις ποῦ ἐξέθετεν ὁ ἴδιος εἰς τὸ σχετικὸν ὑπόμνημα. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν βάσιν τῆς ἐθνολογικῆς ἐρεῦνης ποῦ θὰ

ετίθετο εἰς τὴν ἐπιτροπὴν διὰ τῆς ἀποφάσεως τῶν Μ. Δυνάμεων, ὁ Βενιζέλος ἐλεγεν ὅτι ἡ γλῶσσα μόνη τῆς δὲν ἀποτελεῖ τὸ μόνον κριτήριον τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν κατοίκων μιᾶς χώρας, ἀλλὰ ἡ λεγομένη ἐθνικὴ συνείδησις. Ἡ γλῶσσα ἐνὸς λαοῦ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὴν λεγομένην ψυχικὴν κατάστασιν ἢ ὁποῖα δύναται νὰ σχηματισθῇ καὶ ὅταν ἀκόμη λείπει ὁ συντελεστής τῆς γλώσσης. Ἡ ψυχικὴ δὲ αὕτη κατάστασις, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις ὑπάρχει ὅταν ὑπάρχει ταυτότης πνευματικὴ εἰς τοὺς πατριωτικοὺς πόθους, εἰς τὰς ἐθνικὰς ἐπιδιώξεις, εἰς τὸ πνεῦμα τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τῆς θυσίας καὶ ὅταν αὕτη εἶναι διαδεδομένη εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις τοῦ συνόλου διὰ μέσου μιᾶς μακρᾶς κοινωνικῆς ζυμώσεως σκέψεων καὶ ἀναμνήσεων καὶ δὲν δεσμεύεται ἀπὸ τὰς ἰδιαιτέρας οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς διαιρέσεις. Ἡ ἐλευθέρᾳ ὅθεν θέλησις τοῦ συνόλου εἶναι ἡ μόνη βᾶσις τῶν δικαίων τῶν λαῶν ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν ὑπαρξιν... ἡ ἐξακρίβωσις ὅθεν τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτῆρος ἐνὸς πληθυσμοῦ μὲ τὴν γλῶσσαν καὶ μόνον ἔχει ἀναμφιβόλως ἀρκετὴν δόσιν αὐθαιρεσίας. (Ἀρχεῖα Πρεσβείας Λονδίνου Φάκελλος III, 4.Α. ἀρ. 2296).

Ἰπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐργαζομένη ἡ Ἐξεταστικὴ Ἐπιτροπὴ οὐδόλως παράδοξον ὅτι θὰ κατέληγεν εἰς ναυάγιον. Ὅπως ἀναφέρει ὁ τότε Ἰλαρχος καὶ σύνδεσμος παρὰ τῇ ἐπιτροπῇ Β. Μελάς εἰς ἔκθεσίν του ἀπὸ 30/11/1913, παρουσιάσθη τότε τὸ παράδοξον φαινόμενον ὅτι εἰς τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν ἄλλοι ὠμίλουν τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἄλλοι τὴν ἄλβανικὴν γλῶσσαν. Πρὸ μιᾶς τοιαύτης καταστάσεως καὶ τοῦ ἐκνευρισμοῦ τῶν κατοίκων εὐρεθεῖσα ἡ Ἐπιτροπὴ, ἐπεζήτησεν ἄλλην διέξοδον.

Ὁ πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς συνταγματάρχης Οὐῆλι διὰ τηλεγραφήματός του πρὸς τὸ Ἰπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας ἀνήγγελεν ὅτι «ἐνώπιον τῶν δυσκολιῶν ποὺ ἀντιμετωπίζει ἡ Ἐπιτροπὴ μὲ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κριτηρίου τῆς γλώσσης, καὶ συνάγουσα δίκαια συμπεράσματα ἐξ αὐτοῦ, αἱ ὁδηγίαι ποὺ στηρίζονται εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Διασκέψεως τῶν Πρεσβευτῶν πρέπει νὰ τροποποιηθοῦν καὶ νὰ προσαρμοσθοῦν μὲ τὴν πραγματικότητα». Συνίστα δὲ ὁ πρόεδρος εἰς τὸ ἀνωτέρω τηλεγράφημά του ὅπως ἡ Ἐπιτροπὴ περιέλθῃ ὀλόκληρον τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν χώραν, καὶ μελετήσῃ αὕτη ὅ,τι δυνηθῇ ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, ἐπὶ πλεον δὲ καὶ τὰ οἰκονομικά, γεωγραφικά καὶ στρατηγικά συστατικά.

Καίτοι ἡ πρότασις αὕτη τοῦ Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς ἐθεωρήθη ὀρθὴ καὶ ἐπροτάθη εἰς τὰς ἄλλας κυβερνήσεις, ἐν τούτοις ἀντὶ νὰ ἐξομαλύνῃ τὴν κατάστασιν, ὤθησε τοὺς ἀντιπροσώπους νὰ λάβουν μιᾶν ἀπόφασιν, ἢ ὁποῖα καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν παρημέρει, ἐλάμβανε δὲ ὑπ' ὄψιν μόνον τὰς πολιτικὰς ἀνάγκας τῆς στιγμῆς, πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν πραγμάτων καὶ τῆς εἰρήνης.

Ἀφοῦ οὕτω ἐγκατελείφθη καὶ τὸ κριτήριον τῆς γλώσσης διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ἄγγλος ἀντιπρόσωπος εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ἐκείνην, ἐπρότεινεν ὡς πρόεδρος αὐτῆς αὐθαιρέτως ὡς σύνορον γραμμὴν ἢ ὁποῖα κατ' οὐσίαν ἄφηνεν ὀλόκληρον τὴν σημερινὴν Β. Ἠπειρον εἰς τὸ νεοσύστατον κράτος τῆς Ἀλβανίας (Τηλεγράφημα Γενναδίου 2833 τῆς 6/19 Νοεμβρίου 1913). Ἡ ἀδυναμία ὅθεν τῆς Ἐπιτροπῆς νὰ ἐφαρμόσῃ μιᾶν ἀνεφάρμοστον κατὰ βᾶσιν ἀπόφασιν τῆς Διασκέψεως, ὡς μόνον ἀποτέλεσμα εἶχε νὰ διαπράξῃ ἓνα ἔγκλημα εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος. Ἐὰν πράγματι ἐλαμβάνετο ὡς κριτήριον ἡ γλῶσσα ὑπῆρχεν ἐλπίς ὅπως ὀλόκληρον τὸ Πωγῶνι καὶ ἡ περιοχὴ τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ τῆς Χειμάρρας περιέλθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἡ γενομένη διὰ τοῦ προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς μεθόριος ἐπέπρωτο δυστυχῶς νὰ κατακυρωθῇ ἐν τέλει ἀπὸ τὸ περίφημον πρωτόκολλον τῆς Φλωρεντίας.

Οὕτω λοιπὸν μιᾶ Ἐπιτροπῇ, λαβοῦσα τὴν ἐντολὴν νὰ γνωματεύσῃ ἐπὶ τῆς

έθνικῆς συνειδήσεως τῶν κατοίκων τῆς Β. Ἡπείρου, ἐφάνη κατωτέρα τῆς ἀποστολῆς τῆς, μόνον καὶ μόνον ἵνα μὴ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν τῆς φανῆ δυσἄρεστον εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ὁ Ἀγγλος συνταγματάρχης Μουρέ, ποὺ παρηκολούθησεν ἐπὶ τόπου τὰς ἐργασίας τῆς περιφῆμου ἐκεῖνης Ἐπιτροπῆς, χαρακτηρίζει τὰ μέλη τῆς «ὡς πρόσωπα τοῦ δράματος ἢ τῆς κωμωδίας ἢ ὁποῖα ἀρχίζει νὰ διαδραματίζεται εἰς τὴν Ἡπειρον. Δὲν θέλω νὰ γελοιοποιήσω τοὺς κυρίους τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐξακολουθεῖ οὗτος, διότι τὸ σφάλμα δὲν ἦτο ἰδικόν των, ἀλλὰ τῶν Μ. Δυνάμεων ποὺ τοὺς ἔθεσαν εἰς τόσον δύσκολον θέσιν. Ἡ χάραξις τῶν συνόρων μὲ μίαν μονοκονδυλιάν, καταλήγει ὁ ἴδιος, ὅπως ἐγένετο ἀγνοεῖ τὴν ἀρχὴν τῶν ἐθνικοτήτων καὶ εὐρίσκεται εἰς προκλητικὴν ἀντίθεσιν μὲ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πληθυσμοῦ».

Ὁ δὲ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ἐκείνην συνταγματάρχης Λαλεμάν, εἰς μίαν ἐκθεσίν του πρὸς τὴν κυβέρνησίν του τῆς 19/12/1913, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸν 9ον τόμον τῆς τρίτης σειρᾶς τῶν «Γαλλικῶν Διπλωματικῶν Ἐγγράφων περὶ τῶν αἰτίων τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου», ἐκθεσις εἰς τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅλη ἡ ὑπουργὸς προσπάθεια τῶν Ἰταλῶν καὶ Αὐστριακῶν ὅπως προσαρτήσουν εἰς τὴν Ἀλβανίαν πόλεις καὶ χωρῖα τῆς Ἡπείρου τῶν ὁποίων ὁ πληθυσμὸς ἦτο ἐλληνικὸς τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν γλῶσσαν, μὲ τὰ πλέον φρικιαστικὰ χρώματα περιγράφει τὰς συνεδριάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκεῖνης.

Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις μόλις ἔλαβε γνῶσιν τοῦ τρόπου τούτου τῆς ἐνεργείας τῆς Ἐπιτροπῆς διεμαρτυρήθη ἐντόνως, ἔλαβεν ὅμως ὡς ἀπάντησιν παρὰ τοῦ ἰδίου Σερ Ἐ. Γκρέυ, ὅτι πρέπει «νὰ δεχθῆ οἵανδήποτε ἀπόφασιν τῶν Μ. Δυνάμεων», προσθέτων ὅτι «ἐὰν πρὸ πέντε ἐτῶν ἔλεγε κανεὶς εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐπιτύχουν ὅσα σήμερον λαμβάνουν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦτο θὰ ἐφαίνετο ἀπίστευτον. Ὅταν δὲ κατὰ τὴν συνομιλίαν ὁ Ἕλλην πρεσβευτὴς τοῦ εἶπεν ὅτι τὰ συμφέροντα τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Αὐστρίας μόνον ἐλαμβάνενο ὑπ' ὄψιν, ὁ Γκρέυ τοῦ ἀπήντησεν ὅτι πρέπει κάποτε καὶ αἱ Μ. Δυνάμεις νὰ ἔχουν συμφέροντα ὅπως καὶ αἱ μικραί.

Παρεμφερῆ ἀπάντησιν ἔλαβεν ὁ ἴδιος πρεσβευτὴς ὅταν διεμαρτυρήθη εἰς τὸν ὑφυπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, «ὡς εἰλικρινὴς φίλος σᾶς συμβουλεύω νὰ μὴ φέρητε δυσχερείας».

Τὴν ἀνωτέρω διαμαρτυρίαν τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐνισχύει καὶ ὁ αἰμνηστος Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ὁ ὁποῖος εἰς σχετικὴν ὁμιλίαν του μὲ τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας τοῦ ἔλεγεν, ὅτι ἐὰν τὰ πράγματα φθάσουν εἰς τὰ ἄκρα δὲν θὰ διστάσῃ νὰ παραιτηθῆ τοῦ θρόνου καὶ νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ ἀγῶνος.

Προκειμένου ὅθεν νὰ μὴ πικραθῆ ἡ Ἰταλία, «ὄλαι αἱ συμπάθειαι τῆς Ἀγγλίας», ποὺ τόσον ἐπανελάμβανεν ὁ Σερ Ἐ. Γκρέυ, ἀπεδείχθησαν φράσεις φιλοφροσύνης κεναὶ περιεχομένου.

Βλέπων τὴν ἐπιμονὴν αὐτὴν τῶν Δυνάμεων ὁ Βενιζέλος, ἀναγκάζεται νὰ συσχετίσῃ τὸ ζήτημα τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ποὺ ἦσαν ἐπίσης τότε ἐπίδικοι, μὲ τὸ βορειοηπειρωτικὸν καθὼς καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς Δωδεκανήσου εἰς τὴν Τουρκίαν, πρότασιν τὴν ὁποίαν ἀπεδέχθη ὁ Σερ Ἐ. Γκρέυ καὶ ἡ ὁποία ἐνεσωματώθη εἰς τὸ γνωστὸν Πρωτόκολλον τῆς Φλωρεντίας τῆς 17 Φεβρουαρίου, 1913 ποὺ ἐκανόνιζε τὴν νέαν ὀροθετικὴν γραμμὴν τῆς Ἡπείρου.

Ὅλαι ὅθεν ἐκεῖναι αἱ ἐνεργεῖαι μέχρι τῆς συντάξεως τοῦ περιφῆμου Πρωτοκόλλου ἀπεδείχθησαν ἐνεργεῖαι συμφερόντων καὶ ὄχι δικαίων. Τὸ Πρωτόκολλον ἐκεῖνο παρεχῶρει εἰς τὴν Ἀλβανίαν τὴν γνωστὴν ἐκτοτε περιοχὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Β. ΗΠΕΙΡΟΣ». Αἱ Μ. Δυνάμεις ἵνα ἀσκήσουν πίεσιν κατὰ τῆς Ἑλλάδος διὰ

τὴν ἀποδοχὴν ἐκ μέρους τῆς τῶν μεσεμβρινῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας, ἐκράτουν ἐκκρεμές τὸ ζήτημα τῶν νήσων, τὰς ὁποίας κατεκύρωσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐφόσον αὕτη θὰ ἐδέχετο ὅπως ἡ Β. Ἡπειρος περιληφθῆ εἰς τὴν Ἀλβανίαν ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὴν διακοίνωσιν τῆς 13/2/1914 τῶν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῶν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν.

Ἡ προτελευταία πράγματι παράγραφος τῆς διακοινώσεως ἀνέφερεν ὅτι «ἡ ὀριστικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα παραχώρησις τῶν νήσων, τὰς ὁποίας αἱ ἐξ Δυνάμεις ἀπεφάσισαν νὰ ἀφήσωσιν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς, δὲν θὰ καταστῆ πραγματικὴ εἰμὴ ὅταν τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐκκενώσωσι τὰ εἰς τὴν Ἀλβανίαν παρικοινοῦμενα ἐδάφη δυνάμει τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας τῆς 17/12/1913, ὅπερ ἐπισυνάπτεται ὧδε ὡς καὶ τὴν νῆσον Σάσωνα, καὶ ὅταν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ρητῶς ὑποσχεθεῖσά ὅτι οὐδεμίαν θ' ἀντιτάξει ἀντίστασιν καὶ ὅτι δὲν θὰ ὑποστηρίξει ἢ θὰ ἐνθαρρύνει ἀμέσως ἢ ἐμμέσως οὐδενὸς εἶδους ἀντίστασιν κατὰ τοῦ ὑπὸ τῶν ἐξ Δυνάμεων καθιδρυθέντος εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἀλβανίαν καθεστῶτος».

Τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν τῶν Μ. Δυνάμεων ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἀποδεχθῆ «παρὰ πᾶσαν ὀδύνην ἣν δοκιμάζει ἐκ τῆς ὑποχρέωσεως νὰ ἀποχωρισθῆ χωρῶν κατὰ συνείδησιν καὶ κατὰ πολιτισμὸν ἀπὸ χιλιετηρίδων Ἑλληνικῶν, αἵτινες μετὰ τόσους αἰῶνας ἐχαιρέτησαν μὲ αἴσθημα ἀσυγκρατήτου πατριωτισμοῦ τὴν ἐθνικὴν τῶν ἀποκατάστασιν» ὡς ἔλεγεν αὕτη διαμαρτυρουμένη εἰς τὴν ἀπάντησιν τῆς 8/21/2/1914.

Ἡ ἀπόφασις τῆς συνδιασκέψεως ἐκείνης ἦτο τόσο ἀδικος, ὥστε ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς συνταγματάρχης Μουραὶ ἔγραφεν ὅτι «ἂν ἡ Ἑλλὰς εἶχε τελείως ἠττηθῆ εἰς τὸν πόλεμον, δὲν θὰ τῆς ἐπεβάλλοντο σκληρότεροι ὄροι». Τὰς μόνους ἐπιφυλάξεις τὰς ὁποίας ἔκαμνεν ἡ Ἑλλὰς εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀπάντησιν ἦσαν αἱ κάτωθι :

α) Τὴν χορήγησιν «ἐπαρκῶν καὶ θετικῶν ἐγγυήσεων» διὰ τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς Ἀλβανίας, καὶ

β) Τὴν ἐκχώρησιν μερικῶν χωρίων τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀργυροκάστρου εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔναντι πληρωμῆς τοῦ ποσοῦ τῆς ἀποζημιώσεως δύο καὶ ἡμίσεος ἐκατομμυρίων φράγκων.

Εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀπάντησιν τῆς Ἑλλάδος αἱ Δυνάμεις ἀνταπῆντησαν τὴν 11/24 Ἀπριλίου 1914, ἀναγγέλλουσαι ὅτι ἐδόθησαν ἤδη εἰς τὴν Διεθνή Ἐπιτροπὴν Ἐλέγχου τῆς Ἀλβανίας ὁδηγίαι ἰσότητος μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ νέου κράτους καὶ ὅτι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον θὰ ἐξασκήσωσιν ὅλην τὴν ἐπιρροήν.

Ὅσον διὰ τὸν συσχετισμὸν τοῦ ζητήματος τῆς Δωδεκανήσου, τοῦτο εἶχε λησμονηθῆ τόσο εἰς τὴν διακοίνωσιν τῶν Μ. Δυνάμεων ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀπάντησιν τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ συντάκται ὅμως τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας εἶχον λησμονήσει ὅτι τὸ δίκαιον ἑνὸς λαοῦ δὲν εἶναι ἀντικείμενον αὐθαιρέτου διαθέσεως καὶ ὅτι τὸ δίκαιον δὲν κρίνεται κατὰ τοὺς βαθμοὺς τῆς συμπαθείας ἢ ἀντιπαθείας ἀλλ' εἶναι ἀπόλυτον. Οἱ Ἡπειρωταὶ εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πίεσιν ἀπῆντησαν μὲ τὰ ὄπλα, συνελθόντες τὴν 19/2/1914 εἰς Ἀργυροκάστρον καὶ ἰδρύσαντες τὴν Αὐτόνομον Ἡπειρὸν ὑπὸ τὸν Γ. Ζωγράφον, ἡ γενέτειρα τοῦ ὁποίου παρεδίδετο εἰς τὸ νεοσύστατον κράτος τῆς Ἀλβανίας.

Ἡ συσπείρωσις ἐκείνη τῶν Β. Ἡπειρωτῶν περὶ τὸ νέον τῶν ἐθνικῶν σύμβολον μὲ τὸν δικέφαλον ἀετὸν ἦτο μία ἐντονος κραυγὴ διαμαρτυρίας ποῦ ἐξεπροσώπει

τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἓνα ράπισμα ἐναντίον ὧσων ἐπίστευον ὅτι ἡ ἱστορία δύναται νὰ σβεσθῇ μὲ μίαν μονοκονδυλιάν.

Οἱ Β. Ἑπειρῶται τότε μὲ τοὺς ἱερούς των λόχους κατετρόπωσαν κυριολεκτικῶς τοὺς Ἀλβανούς. Τῇ παρακλήσει τότε τῶν ἰδίων Ἀλβανῶν ἐπενέβησαν αἱ Μ. Δυνάμεις αἱ ὁποῖαι κατόπιν διαπραγματεύσεων μακρῶν καὶ ἐπιπόνων, κατέληξεν εἰς τὸ γνωστὸν Πρωτόκολλον τῆς Κερκύρας, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίζετο ἐπὶ τέλους ἡ ἑλληνικότης τῆς Β. Ἑπείρου, καὶ τὸ ὁποῖον οἱ Ἀλβανοὶ ἐπεκύρωσαν «καθ' ὀλοκληρίαν καὶ χωρὶς ἐπιφύλαξιν».

Ἄλλὰ καὶ ἡ σχετικὴ ἀνακοίνωσις τῶν Μ. Δυνάμεων πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἀνεγνώριζε τὸ ἰδιαιτερον τοῦτο δικαίωμα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτήν.

Ἴδου τὸ σχετικὸν ἔγγραφον :

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι λαμβάνουν τὴν τιμὴν νὰ ἀνακοινώσουν πρὸς τὴν Α.Ε. τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν ὅτι αἱ Κυβερνήσεις τῆς Γερμανίας, Αὐστρουγγαρίας, Γαλλίας, Μ. Βρετανίας, Ἰταλίας καὶ Ρωσσίας ἐνέκριναν τὴν συμφωνίαν τῆς Κερκύρας, μεταξὺ τῆς Διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐλέγχου καὶ τῶν πληρεξουσίων Ἑπειρωτῶν ὅσον ἀφορᾷ τὸ μέλλον πολίτευμα τῆς Ἑπείρου».

Διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας ἐξησφαλίζετο εἰς τὴν Β. Ἑπειρον σημαντικὴ τοπικὴ αὐτοδιοίκησις καὶ ἀνεγνωρίζοντο διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ 8 ἄρθρου αἱ δύο βάσεις ἐθνικῆς διαβιώσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ ἑπειρωτικοῦ λαοῦ ἧτοι Ἐκκλησία καὶ τὸ Σχολεῖον, χάρις εἰς τὰ ὁποῖα διετηρήσαμεν ἐπὶ αἰῶνας τὴν ἐθνικὴν μας ὑπόστασιν.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. πράγματι 7 ἄρθρον τοῦ πρωτοκόλλου ἔλεγεν :

«Αἱ Χριστιανικαὶ Ὀρθόδοξοι Κοινότητες εἶναι ἀνεγνωρισμέναι, νομικὰ πρόσωπα ὡς καὶ ἄλλαι. Διατηροῦν τὰς περιουσίας των καὶ θὰ ἔχουν ἐλευθέραν τὴν διάθεσιν των. Αἱ σχέσεις τῶν ὀρθοδόξων Κοινοτήτων μετὰ τῶν πνευματικῶν των ἀρχηγῶν θὰ εἶναι οἷαι καὶ κατὰ τὸ παρελθόν. Οὐδεμία προσβολὴ θὰ γίνῃ εἰς τ' ἀπ' αἰῶνων δικαιώματα καὶ εἰς τὴν ἱεραρχικὴν ὀργάνωσιν τῶν ἐν λόγῳ Κοινοτήτων, ἐκτὸς μιᾶς συμφωνίας μεταξὺ τῆς Ἀλβανικῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως».

Ὅσον διὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 8 ἄρθρον, τοῦτον ἔλεγεν :

«Ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι ἐλευθέρα. Εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ὀρθοδόξων Κοινοτήτων ἢ ἐκπαίδευσις θὰ γίνῃται Ἑλληνιστί. Οὐχ' ἥττον ἢ θρησκευτικὴ διδασκαλία θὰ γίνῃται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν».

Ἐπὶ πλέον τὸ Πρωτόκολλον τῆς Κερκύρας προέβλεπεν εἰδικὰ τοπικὰ αἰρετὰ σώματα (ἄρθρ. 2) στρατολογίαν ἐντοπίων διὰ τὴν χωροφυλακὴν (ἄρθρ. 5), ἀπαγόμευσιν στρατωνισμοῦ στρατιωτικῶν δυνάμεων εἰς τὴν περιοχὴν (ἄρθρ. 6). Πρὸ παντὸς ὅμως αἱ διατάξεις τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας ἐτίθεντο ρητῶς εἰς τὴν ἐγγύησιν τῶν Μ. Δυνάμεων διὰ τοῦ ἄρθρου 13, ἡ δὲ ἐφαρμογὴ καὶ ἐπιτήρησις τῶν δύο ἐπαρχιῶν τῆς Β. Ἑπείρου ἀνετίθετο εἰς τὴν διεθνῆ Ἐπιτροπὴ Ἐλέγχου Ἀλβανίας, ἡ ἔγκρισις τῆς ὁποίας ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὸν διορισμὸν τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων καὶ τῶν διοικητῶν τῆς περιοχῆς.

Ἡ Ἀλβανικὴ Κυβέρνησις, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβλήθη ἡ συμφωνία τῆς Κερκύ-

ρας, ἀπεδέχθη αὐτὴν τὴν 12/25 Ἰουνίου 1914, μὲ τὸ κάτωθι τηλεγράφημα τοῦ προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὸν ἀείμνηστον Ζωγράφον, πρόεδρον τῆς αὐτονόμου πολιτείας τῆς Β. Ἠπείρου.

Ἴδου τὸ σχετικὸν τηλεγράφημα :

«Ἡ Α.Υ. ὁ Ἠγεμὼν τῆς Ἀλβανίας καὶ ἡ Κυβέρνησις του ἀπεδέχθησαν ἐξ ὀλοκλήρου καὶ ἄνευ ὄρων τὴν συμφωνίαν τῆς Κερκύρας καὶ ἀφῆκαν εἰς τὴν Διεθνῇ Ἐπιτροπῇ τοῦ Ἑλέγχου πλήρη ἐλευθερίαν νὰ κανονίσῃ κατόπιν ἐπιτοπίου ἐξετάσεως τὸ ζήτημα τῆς Χειμάρρας καὶ τὸ ζήτημα τῆς ὑποδιοικητικῆς ὑποδιαιρέσεως. Καθόσον ἀφορᾷ τὰς ἄλλας δηλώσεις ἡμῶν οἵτινες εἶναι προσηρτημένα εἰς τὸ κείμενον τῆς συμφωνίας Κερκύρας, ἐλήφθησαν ἤδη ὑπ' ὄψιν καὶ ἐκανονίσθησαν διὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 5 τῆς ἐν λόγῳ συμφωνίας. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ὁ ὀριστικὸς κανονισμὸς τοῦ ζητήματος κατέστη τῆς ἀποκλειστικῆς ἀρμοδιότητος τῶν Μ. Δυνάμεων, ἀντιπροσωπευομένων ὑπὸ τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἑλέγχου. Ἀφ' οὗ λάβωμεν ἐκ μέρους Ὑμῶν ὀριστικὴν ἀπάντησιν, θὰ σᾶς κοινοποιήσωμεν ἐπισήμως τὴν ἀπόφασιν τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ τὴν ἡμέραν τῆς εἰς Ἀγίους Σαράντα ἀφίξεώς μου». (Ἵπογρ. Α. Κράλλ.).

Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον εὐρίσκετο τὸ ζήτημα τῆς Ἠπείρου, ὅταν ἐκηρύχθη ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος. Μὲ τὸ Πρωτόκολλον τῆς Κερκύρας ἢ Ἑλλάς ἀπέκτα τὸν πρῶτον ἐπίσημον τίτλον ἐπὶ τῆς Β. Ἠπείρου, καὶ ἐνέγραφεν προσημείωσιν περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ μέλλοντός της.

Τὸ πρωτόκολλον ὅμως τῆς Κερκύρας, συνεπεῖα ἐξεγέρσεως τῶν Μαλισόρων καὶ τῆς φυγῆς τοῦ πρώτου ἡγεμόνος τῆς Ἀλβανίας πρίγκηπος Βῆδ, δὲν ἐφηρμόσθη, τουναντίον μάλιστα τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1914 αἱ Μ. Δυνάμεις ἐκάλεσαν τὴν Ἑλλάδα τῇ συγκαταθέσει καὶ τῆς Ἰταλίας νὰ ἀνακαταλάβῃ στρατιωτικῶς τὴν Β. Ἠπειρον, ἵνα ἐπιβάλλῃ τὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν πού εἶχον διαταραχθῇ συνεπεῖα τῶν ἀνωτέρω.

Ἡ πρόσκλησις ἐκείνη τῆς Ἑλλάδος ἵνα ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν εἰς τὴν Β. Ἠπειρον, ὅπως καὶ τὴν ἀπεκατέστησε, ἐγγυηθῇ τὴν ἀσφάλειαν τῶν κατοίκων της, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκευάματος, καὶ ἐπιτρέψῃ ἐν καιρῷ τὴν ὀμαλὴν ἐφαρμογὴν τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας, ἀπετέλει, κατὰ τὸν ἀείμνηστον Βενιζέλον «τὴν ἐπισημοτέραν διεθνῇ ἀναγνώρισιν τοῦ ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος τὸ ὁποῖον ἔχει καὶ δικαιοῦται νὰ ἔχῃ ἡ Ἑλλάς διὰ τοὺς ὁμοεθνεῖς πληθυσμοὺς τῆς περιφερείας ταύτης». Ἡ ἀπόφασις ἐκείνη ἢ τόσον τιμητικὴ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐδείκνυε συγχρόνως ὅτι αἱ Δυνάμεις ἀνεγνώριζον τὴν ἑλληνικότητα τῆς περιοχῆς καὶ συνεπῶς μόνον ἡ Ἑλλάς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν τάξιν χωρὶς αἵματοχυσίαν.

Κατὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ἡ Ἰταλία ἀπετέλει ὡς γνωστὸν μέλος τῆς λεγομένης τότε Τριπλῆς Συμμαχίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἕτερον ὄμιλον τὸν ἀποτελοῦντα τὴν λεγομένην Τριπλῆν Συνεννόησιν. Αἱ δυνάμεις τοῦ δευτέρου τούτου συνασπισμοῦ, ἵνα ἀποσπάσουν τὴν Ἰταλίαν ἐκ τοῦ ἑτέρου, ὑπέγραψαν ὡς γνωστὸν τὴν 26 Ἀπριλίου 1915 μυστικὴν συμφωνίαν εἰς Λονδῖνον. Κατὰ τὴν συμφωνίαν ἐκείνην, ἡ Ἰταλία ἐὰν εἰς τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἐλάμβανε τὸ Τρεντῖνο, τὴν Ἰστρίαν, τὴν Δαλματίαν καὶ τὰς Ἀδριατικὰς νήσους ὡς καὶ τὴν Αὐλῶνα, ἰδρύνετο δὲ εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀλβανίαν «μικρὸν μουσουλμανικὸν κράτος οὐδετεροποιούμενον», ἡ Ἰταλίς οὐδεμίαν θὰ ἔφερεν ἀντίρρησιν εἰς τὸ νὰ δοθῇ ἡ Β. Ἀλβανία εἰς τὴν Σερβίαν καὶ ἡ Ν. εἰς τὴν Ἑλλάδα (ἄρθρ. 7).

Μὲ τὴν συμφωνίαν ἐκείνην ἡ Β. Ἡπειρος ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ πλέον ἀναπόσπαστον τμῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Ἀπέστειλε μάλιστα αὕτη τὴν 6/12/1915 τοὺς βουλευτὰς τῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλὴν μὲ τὴν ρητὴν ἐντολὴν ν' ἀπαιτήσουν τὴν διεθνῆ ἀναγνώρισιν τῆς ἐνώσεως μὲ τὴν Ἑλλάδα. Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν οἱ Μουσουλμάνοι Κορυτσαῖς ἀπέστελλον πρὸς τὸν τότε Ἑλληνα πρωθυπουργὸν Σκουλούδη συγχαρητήριον τηλεγράφημα «ἐπὶ χαρμοσύνῳ γεγονότι εἰσόδου βουλευτῶν Κορυτσαῖς εἰς τὸ Κοινοβούλιον».

Εἰς τὴν συνδιάσκεψιν τῆς Εἰρήνης ὁ Βενιζέλος ἐπεκαλέσθη ὑπὲρ τῆς Β. Ἡπείρου τὰς τουρκικὰς στατιστικὰς, τὰς ὁποίας δὲν ἠμφεςβήτησαν οὐδ' αὐτοὶ οἱ Ἄλβανοί.

Ἡ Συνδιάσκεψις ὅμως φρονοῦσα, ὅτι τὰ ἐδάφη αὐτὰ θὰ ὑπήγοντο εἰς τὰ δύο διαμφισβητούμενα τοιαῦτα, ἐπεφόρτισε τὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Ἑλληνικῶν Ζητημάτων ἡ ὁποία, κατόπιν ἐξετάσεως τῆς καταστάσεως ἀπὸ ἀπόψεως τῶν ἐθνοτήτων καὶ τὰ ἐκατέρωθεν δικαιωμάτων, ἀπεφάνθη ὅτι:

«... Ὑπὸ αὐτὰς τὰς συνθήκας ἢ Ἀγγλικὴ καὶ Γαλλικὴ ἀντιπροσωπεῖα εὐρίσκεται ὑποχρεωμένη νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους τὰ σύνορα τοῦ 1913 δὲν ἔτυχον τῆς ἀποδοχῆς τῶν ἐνδιαφερομένων πληθυσμῶν. Τὰ γεγονότα ποὺ ἐξετυλίχθησαν εἰς τὴν Ἀλβανίαν μετὰ τὴν διαχάραξιν τῶν ρηθέντων συνόρων τείνουν νὰ δείξουν ὅτι ἡ διαχάραις αὕτη εἶναι ἀπαράδεκτος εἰς σημαντικώτατα σημεῖα τῶν ἐν λόγῳ περιοχῶν. ».

Παρουσιάσθησαν τότε τρεῖς ἀπόψεις ὡς πρὸς τὰ νέα σύνορα τῆς Ἀλβανίας.

Κατὰ τὴν βρετανικὴν καὶ γαλλικὴν ἀντιπροσωπεῖαν, ἡ γραμμὴ θὰ ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν Χειμάρραν, διερχομένη ὀλίγον νοτιώτερον τοῦ Τεπελενίου καὶ ἐκεῖθεν βορείως τῆς Πρεμετῆς ἐστρέφετο μέχρι τῆς λίμνης Ἀχρίδος, ἀφήνουσα τὴν Μοσχοπολιν εἰς τὴν Ἀλβανίαν.

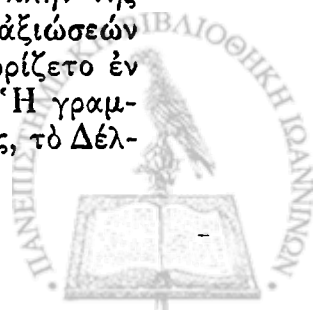
Κατὰ τὴν ἀμερικανικὴν ἀντιπροσωπεῖαν, ἡ κοιλὰς τοῦ Δρίνου μὲ τὴν Χειμάρραν ἐξεχωρεῖτο εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ δὲ περιοχὴ τῆς Κορυτσαῖς—Πρεμετῆς εἰς τὴν Ἀλβανίαν.

Ὅσον διὰ τὴν ἰταλικὴν ἀντιπροσωπεῖαν, αὕτη ἔμενεν εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας.

Ἐνώπιον μιᾶς τοιαύτης ἀδιεξόδου, εὐρεθεῖσα ἡ συνδιάσκεψις, ἔφερε τὸ ζήτημα εἰς τὸ ἀνώτατον συμβούλιον.

Εὐτυχῶς ὅτι ἐν τῷ μέταξὺ τὴν ἱμπεριαλιστικὴν κυβέρνησιν τοῦ Ὀρλάντο εἰς τὴν Ἰταλίαν διεδέχθη ὁ Νίττι μὲ Ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν Τιττόνι, κυβέρνησις εἰς τὴν ὁποίαν ἐπεκράτησεν ἡ πολιτικῶς ὑγιεστέρα σκέψις ὅτι καλλίτερον ἐξυπηρετοῦντο τὰ συμφέροντα τῶν δύο χωρῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ κοινῆς συνεννοήσεως, παρὰ διὰ συνεχοῦς ἀνταγωνισμοῦ. Ὁ Τιττόνι ὅθεν ἀναγνώρισας τὰ σφάλματα τῶν προκατόχων του, ἤρχισε διαπραγματεύσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ὑπογραφὴν εἰς Παρισίους τὴν 29 Ἰουλίου 1919 τῆς γνωστῆς συμφωνίας «Τιττόνι Βενιζέλου».

Κατὰ τὴν συμφωνίαν ἐκείνην, ἡ Ἰταλία ἐλάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑποστηρίξῃ ἐνώπιον τῆς διασκέψεως τὰς ἑλληνικὰς ἀξιώσεις περὶ Α. καὶ Δ. Θράκης ὡς καὶ περὶ Β. Ἡπείρου. Ἐξεχώρει εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν Δωδεκάνησον πλὴν τῆς Ρόδου. Ἡ Ἑλλὰς παρηγεῖτο ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας ὄρισμένου τμήματος τῶν ἀξιώσεων τῆς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Διὰ τοῦ 2 ἄρθρου τῆς ἐν λόγῳ συμφωνίας καθορίζετο ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ἡ συνοριακὴ γραμμὴ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀλβανίας. Ἡ γραμμὴ αὕτη ἄφηνεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅλα τὰ χριστιανικὰ χωρία τῆς Χειμάρρας, τὸ Δέλ-

βινον, τὸ Ἀργυρόκαστρον, τὴν περιοχὴν Ρίζης καὶ Ζαγοράς, τὴν Πρεμετὴν, τὸ Λεσκοβίκι, τὴν Ἐρσέκαν, τὴν Μοσχόπολιν καὶ τὴν Κορυτσᾶν.

Ἡ συμφωνία ὅμως Τιττόνι—Βενιζέλου περιεῖχε μίαν αἴρεσιν. Ἐξήρτα τὴν ἀπόδοσιν τῆς Β. Ἡπείρου ἀπὸ τὴν πραγματοποίησιν ὠρισμένων ἀξιώσεων τῆς Ἰταλίας εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ εὐθὺς ὡς θὰ ἐρρυθμιζετο τὸ ζήτημα τῆς Ἀδριατικῆς.

Ἡ συμφωνία Τιττόνι—Βενιζέλου κατεχωρήθη εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς συνεδριάσεως τοῦ ἀνωτάτου Διασυμμαχικοῦ Συμβουλίου τῆς 13 Ἰανουαρίου 1920 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Κλεμανσώ, ὅποτε ἐπεκυρώθη ὅπως ἡ μεθοριακὴ γραμμὴ τῆς συμφωνίας ἐκείνης ὅσον ἀφορᾷ τὴν Β. Ἡπειρον χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν συνόρων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀλβανίας μετὰ τὴν ρύθμισιν τοῦ Ἀδριατικοῦ ζητήματος.

Εἰς τὴν συνεδρίασιν ἐκείνην ποὺ ἔλαβε χώραν εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ κ. Πισῶν, ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, παρισταμένων τῶν κ. κ. Κλεμανσώ, Βενιζέλου καὶ Νίττι, ὁ πρόεδρος Κλεμανσώ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Βενιζέλον λέγει εἰς αὐτόν:

—«Θέλετε νὰ μᾶς ἐκθέσητε τὰς ἀπόψεις ἔναντι τῆς Ἀλβανίας; Ἐλπίζομεν νὰ συνεννοηθῶμεν ἀμέσως καὶ διὰ τοῦτο σᾶς ἐκαλέσαμεν».

Ὁ κ. Βενιζέλος εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐρώτησιν ἐσπευσε νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι οὐδεμία δυσκολία ὑπάρχει πρὸς συνεννόησιν. Μία τροποποίησις τῆς προταθείσης ἀπὸ αὐτὸν γραμμῆς, ποὺ ἄφηγε μερικὰ χωρία εἰς τὴν Ἀλβανίαν εἶναι ὑπὸ συζήτησιν. Ἡ τροποποίησις αὕτη συμπίπτει περίπου μὲ τὴν Γαλλοβρετανικὴν γραμμὴν τῆς 1/3/1915.

Τότε ὁ Κλεμανσώ ἠρώτησε τὸν παριστάμενον Νίττι ἂν εἶχε νὰ παρατηρήσῃ τίποτε.

Νίττι: Τὸ ζήτημα εἶναι ὀλίγον περιπεπλεγμένον. Πρέπει νὰ ἴδωμεν τὰ σύνορα ὡς εἶναι χαραγμένα.

Βενιζέλος: Τὸ κατ' ἐμὲ δέχομαι τὴν γραμμὴν ἐπὶ τῆς ὁποίας συνεφωνήσαμεν μὲ τὸν κ. Τιττόνι.

Κλεμανσώ: Συνεφωνήσατε μετὰ τοῦ κ. Τιττόνι;

Βενιζέλος: Μάλιστα κ. Πρόεδρε.

Κλεμανσώ: Γνωρίζει ὁ κ. Νίττι τὴν συμφωνίαν;

Νίττι: Ναί, ἀλλὰ ὠρισμένοι ὄροι πρέπει νὰ συμπληρωθοῦν.

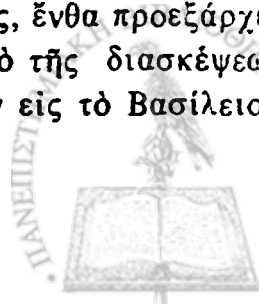
Βενιζέλος: ὑπάρχει συμφωνία διὰ πᾶν ὅτι σᾶς ἀφορᾷ.

Κλεμανσώ: Τότε εἴμεθα σύμφωνοι.

Τὰ ἀνωτέρω ὅμως δὲν νομίζομεν ὅτι ἀποτελοῦν ἀπόφασιν ἐπιδικάζουσαν τὴν Β. Ἡπειρον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐλλεῖπεν ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην ἡ συγκατάθεσις τῶν Ἡν. Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἰταλικῶν πόθων εἰς τὴν Ἀδριατικὴν.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ συμφωνία ἐκείνη τῶν Παρισίων εἶναι μία ἔνδειξις διὰ τὸ δίκαιον τῶν ἐλληνικῶν διεκδικήσεων, ἀφοῦ καὶ αὕτη ἡ Ἰταλία ἐδέχετο, ὑπὸ ὄρους βεβαίως, τὴν ἐκχώρησιν τῆς Β. Ἡπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς Ἡνωμ. Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, τὴν 17 Μαΐου 1920 ἐγένετο δεκτὴ ἀπὸ τὴν Γερουσίαν τῆς πρότασις γνωστὴ ἕπὸ τὸ ὄνομα «πρότασις Λότζ» κατὰ τὴν ὁποίαν «ἀποφασίζεται ὅτι κειτὰ τὴν γνώμην τῆς Γερουσίας ἢ Β. Ἡπειρος μετὰ τῆς Κορυτσᾶς συμπεριλαμβανομένης, αἱ δώδεκα νῆσοι τοῦ Αἰγαίου καὶ ἡ Δυτικὴ Ἀκτὴ τῆς Μ. Ἀσίας, ἔνθα προεξάρχει ἰσχυρὸς ἐλληνικὸς πληθυσμὸς, δεόν νὰ δοθῶσιν ὑπὸ τῆς διασκέψεως τῆς εἰρήνης εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ συμπεριληφθοῦν εἰς τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος».

Καίτοι ἡ ἀνωτέρω ἀπόφασις τῆς Γερουσίας τῶν Ἡν. Πολιτειῶν οὐδεμίαν κατὰ τὸ συνταγματικὸν δίκαιον τῆς χώρας εἶχε διεθνῆ δέσμευσιν, ἀλλ' ἀπετέλει μόνον εὐχὴν ταύτης, ἐν τούτοις πρὶν ἢ προλάβῃ ἡ ἀμερικανικὴ κυβέρνησις νὰ δώσῃ συνέχειαν εἰς τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην τῆς Γερουσίας, ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις ἤρνεϊτο τὴν συγκατάθεσιν τῆς εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς Β. Ἡπέρου εἰς τὴν Ἑλλάδα, λόγῳ μὴ ἱκανοποιήσεώς τῆς εἰς τὰς ἐπὶ τῆς Ἀδριατικῆς διεκδικήσεις τῆς.

Τὴν κυβέρνησιν Νίττι διεδέχθη ἐν τῷ μεταξὺ ἡ κυβέρνησις Τζιολίττι μὲ ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τὸν Σφόρτσα, ὁ ὁποῖος τηρητῆς τῶν δικονομικῶν τύπων, τὴν 22 Ἰουλίου 1920, παραμονὴν τῆς ὑπογραφῆς τῆς Συνθήκης, τῶν Σεβρῶν, ἐκοινοποιεῖ εἰς τὸν Βενιζέλον, ὅτι ἐπειδὴ οἱ διασυμμαχικαὶ ἀποφάσεις δὲν ἱκανοποιοῦν τὴν Ἰταλίαν ἠναγκάζετο καὶ αὕτη, κατὰ τὸ ἄρθρον 2 τῆς Συνθήκης ν' ἀναλάβῃ ἐλευθερίαν ἐνεργείας. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ κοινοποίησις αὕτη προέβαλε πάλιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὴν ἀντίστασιν τοῦ κυριωτέρου ἀντιδίκου, ὅστις τοῦ λοιποῦ ἐμελλε νὰ ἐπιμείνῃ μέχρι τέλους ὑποστηρίζων τὴν Ἀλβανικὴν ἀποψιν.

Ὁ τότε πρωθυπουργὸς τῆς Ἰταλίας Τζιολίττι, εἰς τὰ ἐκδοθέντα ἀπομνημονεύματά του, ἐξηγεῖ τοὺς λόγους τῆς τοιαύτης μεταβολῆς τῆς ἰταλικῆς πολιτικῆς. Ἐξηγεῖ λοιπὸν ὁ Τζιολίττι ὅτι διὰ λόγους ἐσωτερικῆς μορφῆς ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἀλβανίαν καὶ περιορισθῇ ὅπως τὴν προστατεύσῃ διπλωματικῶς κατὰ τῶν παραβιάσεων ἄλλων κρατῶν. Ὁ Τζιολίττι τὰς ἀπόψεις του αὐτὰς εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκθέσῃ εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἄλλων κρατῶν συμμάχων τῆς χώρας του. Εἰς συνομιλίαν του οὕτω μὲ τὸν τότε πρωθυπουργὸν τῆς Γαλλίας Μιλλεράν κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1920, ἐδήλωσεν εἰς αὐτὸν ὅτι ἡ χώρα του παραιτεῖται πάντων τῶν ἐδαφικῶν δικαιωμάτων τῆς (ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας) ὡς καὶ πάσης φύσεως προτεκτοράτων ἢ ἐντολῶν, ἀλλ' εἶναι ὑπέρμαχος τῆς ἀλβανικῆς ἀνεξαρτησίας, ἐντὸς τῶν ὁρίων ποὺ καθωρίσθησαν ἀπὸ τὴν διάσκεψιν τοῦ Λονδίνου, καὶ ὅτι τὸ ἐδαφὸς τῆς πρέπει νὰ μείνῃ ἐλεύθερον ἀπὸ κάθε παραβίασιν ἐκ μέρους τῶν Σέρβων καὶ Ἑλλήνων.

Νομίζομεν ὅμως ὅτι ἡ καταγγελία τῆς συμφωνίας Τιττόνι—Βενιζέλου δὲν ἠδύνατο νὰ θίξῃ τὴν συμφωνίαν τῆς 13/1/1920 καὶ τὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου. Ἡ τελευταία αὕτη ἀπόφασις πράγματι δὲν ἠδύνατο ν' ἀκυρωθῇ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι μίᾳ Δύναμις κατήγγειλεν ἰδιαιτέραν συμφωνίαν ποὺ συνήφθη μεταξὺ αὐτῆς καὶ τρίτης Δυνάμεως. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 7 πράγματι ἄρθρον τῆς συμφωνίας Τιττόνι—Βενιζέλου παρῆγε ἀναμφισβήτητος τὸ δικαίωμα εἰς τὴν Ἰταλίαν νὰ καταγγεῖλῃ τὴν συμφωνίαν ἐὰν αὕτη δὲν ἱκανοποιεῖτο εἰς Μ. Ἀσίαν. Τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς Ἰταλίας ἦτο περιορισμένον κατὰ χρόνον. Ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν κατήγγελε τὴν συμφωνίαν Τιττόνι—Βενιζέλου καθ' ἣν (Μάρτιος 1920) ἐλάμβανε γνῶσιν τῶν ὄρων τῆς Τουρκικῆς συνθήκης εἰρήνης, εἰς τὴν σύνταξιν τῶν ὁποίων μετέσχε διὰ τοῦ κ. Σαλόγα, τὴν ἀπεστέρει τοῦ δικαιώματος νὰ προβῇ βραδύτερον εἰς τὴν καταγγελίαν. Ἡ Ἰταλία ὅθεν καταγγέλουσα τὴν συμφωνίαν Τιττόνι—Βενιζέλου διέπραττεν ἀχαρακτήριστον ἀτιμίαν.

Ἀτυχῶς Ἡ Ἑλλὰς τότε ἀντὶ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὸ δεδικασμένον καὶ νὰ ἀρνηθῇ κάθε νέαν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος, ἐμπεπλεγμένη εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῆς Μ. Ἀσίας, διέπραξε τὸ ἴδιον σφάλμα ποὺ εἶχε διαπράξῃ καὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ ἰδίου ἔτους καὶ δὲν προέβη εἰς τὴν κατάληψιν τῆς χώρας. Ἡ μὴ ἐκτέλεσις ὅθεν τῆς ἀποφάσεως τῆς 13 Ἰανουαρίου ἰδίου ἔτους ἐγένεν αἰτία νὰ χάσωμεν τὸν διεθνῆ ἐκεῖνον τίτλον καὶ νὰ παλαιώωμεν ἕκτοτε μὲ τὰς μοιραίας συνεπειάς ποὺ ἔχει δημιουργήσει ἡ ἀνεπούλωτος ἐκείνη πληγὴ.

Μὲ τὴν καταγγελίαν ἐκείνην τῆς Ἰταλίας τὸ Βορειοηπειρωτικὸν ζήτημα ἦλθεν ἐκ νέου τὸ θέρος τοῦ 1921 ἐνώπιον τῆς Πρεσβευτικῆς Διασκέψεως ποὺ εἶχε ἀντικαταστήσει τὸ Ἀνώτατον Συμβούλιον. Εἰς τὴν Διάσκεψιν ἐκείνην δὲν ἐπε-

τράπη ούτε εις την Ἑλλάδα ούτε εις την Γιουγκοσλοβίαν νὰ παραστῆ εἴτε συμβουλευτικῶς εἴτε πρὸς ἔκθεσιν τῶν ἀπόψεών των, καίτοι ἀμφότεραι ἐνδιαφέροντο εἰς τὴν τακτοποίησιν τοῦ ζητήματος ἐκείνου.

Συνελθοῦσα ὄθεν ἡ Πρεσβευτικὴ συνδιάσκεψις εἰς Παρισίους τὴν 9 Νοεμβρίου 1921 ἔλαβε τὴν γνωστὴν περὶ Β. Ἑπείρου ἀπόφασίν της, ἐπεκυρώνουσα τὸ Πρωτόκολλον τῆς Φλωρεντίας τῆς 17 Δεκεμβρίου 1913, καὶ συνίστα Ἐπιτροπὴν τετραμελῆ διὰ τὴν χάραξιν τῶν Βορείων καὶ Ἀνατολικῶν συνόρων τῆς χώρας.

Οὕτω λοιπὸν, παρὰ τὰ σαλπίσματα τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς περὶ αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν, παρὰ τὰ σύμφωνα καὶ τὰς ἀμοιβαίας ἀναγνωρίσεις τῶν ἀπαραγράπτων δικαίων μας ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας ταύτης, καὶ τὰς περὶ μειονοτήτων ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ Β. Ἑπείρος παρεδίδετο εἰς τὸ ἀνανεούμενον κράτος τῆς Ἀλβανίας, πρὸς ἰκανοποίησιν τῆς ἰταλικῆς βουλιμίας.

Σύμφωνα λοιπὸν πρὸς τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην, κατηρτίσθη ἐπιτροπὴ διαχαράξεως τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Λονδίνου τοῦ 1913 καὶ τῆς Φλωρεντίας τοῦ ἰδίου ἔτους. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐκείνη ἐπιληφθεῖσα τοῦ ἔργου της, κατεχώρισε τὸ πόρισμά της εἰς νέον πρωτόκολλον ὑπογραφέν ἐπίσης εἰς τὴν Φλωρεντίαν τὴν 27 Ἰανουαρίου 1925 μὲ προσηρτημένους εἰς αὐτὸ χάρτας τῆς νέας μεθορίου, ὑπογραφέν ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Γαλλίας, Βρετανίας καὶ Ἰταλίας, τοῦ Ἑλληνο ἀντιπροσώπου συντηχοῦ κ. Ἀβραμίδου δηλώσαντος τὰ κάτωθι:

«Ὁ Ἕλλην ἀντιπρόσωπος νομίζει ὅτι μία δήλωσις ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι περιττή, δεδομένου ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις κατέστησεν ἐν δέοντι χρόνῳ γνωστὰς τὰς ἀντιρρήσεις της εἰς τὴν Διάσκεψιν τῶν Πρεσβευτῶν, ἧτις ὁμως δὲν τὰς ἔλαβε ὑπ' ὄψιν καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα ὑπέκυψεν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς διασκέψεως».

Τὰ ἀνωτέρω τέλος ἐπεκυρώθησαν διὰ νέου πρακτικοῦ τῆς 30 Ἰουλίου 1926, φέροντος ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος τὴν ὑπογραφήν τοῦ ἀειμνήστου Ἀλ. Καραπάνου.

Εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ἐκείνην τῆς διαχαράξεως τῶν συνόρων, ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας, εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ ὑπηρετῆ ὡς διερμηνεὺς τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας, καὶ νὰ ἴδῃ συνεπῶς τὴν ἐγκληματικὴν ἀδικίαν ποῦ ἐπαίζετο εἰς βάρους τῆς Ἑλλάδος, νὰ ἐνθυμηθῆ δὲ ὅσα ὁ σοφὸς ἑλληνιστὴς Βιλάμοβιτς ἔγραφεν ἐν προκειμένῳ ἦτοι:

«Ἡ σημερινὴ ὁροθεσία ἐχαράχθη αὐθεραίτως διὰ μέσου χώρας ἧτις ὄφειλε νὰ ἐπιδικασθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα».

ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΥ

Ο ΕΝΤΙΜΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΜΒΡΑΚΙΑΣ*

το τείχος, το Αγκληπιείο,
το Πύρειο,
και η ακρόπολη της Αμβρακίας

Τὸ τείχος: Ἡ Ἀμβρακία κατεῖχε τὴ θέση τῆς σημερινῆς Ἄρτας (1). Χτισμένη ἀπάνω στοὺς ἴδιους λόφους (τοῦ σημερινοῦ φρουρίου, τῆς Μητρόπολης, τῆς Ἀγίας Θεοδώρας, τῆς Παρηγορήτισσας, τοῦ ἀμυντικοῦ στρατώνα, τῆς Φανερωμένης, τῆς Δεξαμενῆς) καὶ στὴν ἔκταση ποὺ ἀπλώνεται ἀναμεσὰ τους, περιβαλόταν ἀπὸ ἰσχυρὸ τείχος, ἀρκετοῦ ὕψους, φτιαγμένο μὲ πελώριες πέτρες, ποὺ ἀργότερα προκάλεσαν τὸν θαυμασμὸ τῶν περιηγητῶν.

Ὁ ἰσπανὸς Ραββῖνος Benjamin de Tudela, ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴν Ἄρτα στὰ μέσα περίπου τοῦ 12ου μ. Χ. αἰώνα, χαρακτηρίζει τὴν πόλη μὲ τὴ λέξη «φρούριο» (2), ἂν καὶ δὲν εἶχε χτισθῆ τότε τὸ βυζαντινὸ της κάστρο (3). Προφανῶς τοῦ ἔκαναν ἐντύπωση τὰ ἀπομεινάρια τοῦ τείχους τῆς Ἀμβρακίας, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἦταν τότε πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὰ σημερινά, τότε μόλις τότε ἡ Ἄρτα διαμορφωνόταν σὲ ἀξιόλογη πόλη καὶ τὰ τείχη δὲν εἶχαν ἀκόμα θραυσθῆ γιὰ νὰ γίνουν οἰκοδομικὸ ὕλικό.

Ὁ Κυριακὸς ἐξ Ἀγκῶνος, ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴν Ἄρτα στὰ 1435 μ. Χ., γράφει: «εἶδαμε καὶ τὰ πελώρια τὰ διὰ μεγάλων καὶ ὑπερμεγέθων λίθων συντεθέντα τείχη» (4) καὶ «τείχη παλαιότατα τῆς πόλεως Ἀκαρνανίας (= Ἄρτας) (5) ὅπου λίθοι θαυμαστοῦ μεγέθους διακρίνονται» (6).

Ὁ Edward Lear, ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴν Ἄρτα τὸ 1848 καὶ 1849, γράφει: «περιοδεύων μὲ τὸν signor Boro (= κ. Μπόρον) τὰ ἀρχαῖα τείχη τῆς Ἄρτας, ποὺ εἶναι ἐξαιρετὰ ὑποδείγματα τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς» καὶ προσθέτει «τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ξεπεράσῃ τὸ σεβαστὸ μεγαλεῖο τῶν γραφικῶν ἑλληνικῶν τειχῶν» (7). Μάλιστα ὁ Lear στὸ σκίτσο ποὺ σχεδίασε καὶ ποὺ δείχνει τὸ σημερινὸ φρούριο, μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ χάραξε τὶς ὑπερμεγέθειες πέτρες τοῦ τείχους τῆς Ἀμβρακίας, ἀπόδειξη γιὰ τὸ πόση ἐντύπωση τοῦ προκάλεσαν. Μερικὲς ἀπὸ τὶς πέτρες αὐτὲς ἔχουν μῆκος 5,35 μ. ὕψος 2 μ. καὶ πάχος 0,95 μ. (8).

Δὲν εἶναι γνωστὸ τὸ πότε ἄρχισε νὰ χτίζεται τὸ τείχος τῆς Ἀμβρακίας. Ἴσως νὰ ὑπῆρχε μικρότερο καὶ πρὶν ἔλθουν στὴν Ἀμβρακία οἱ Κορίνθιοι (6ος—7ος π. Χ. αἰώνας). Στους κλασσικοὺς χρόνους ὑπῆρχε ὅπως δῆποτε. Καὶ στους ἑλληνιστικοὺς χρόνους ὁ Πύρρος τὸ ἐπεξέτεινε καὶ τὸ ὀλοκλήρωσε. Πάντως ἦταν χτισμένο σὲ θέση ὀχυρῆ, ποὺ προστατευόταν ἀπὸ τὸν ποταμὸ Ἀραχθο. Ὁ κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδος παρατηρεῖ: «Ἡ παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ καὶ εἰς τὸ ἄκρον τῆς πόλεως ἀνδρυσίς του, παρουσιάζει μόνον τὴν ἀπὸ δυσμῶν καὶ νότου εὐκολίαν προσβάσεως, ἐνῶ ἀπὸ τῶν λοιπῶν μερῶν τὸ ρεῦμα τοῦ Ἀράχθου, ἀποτελοῦν φυσικὸν

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 273.

έμπόδιον, αποκλείει τὴν ἔφοδον καὶ ἀπαλλάσσει τὴν ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀνατολῶν συνεχῆ φρουρῆσιν. Τὴν στρατηγικότητα τῆς θέσεως πρῶτοι εἶχον δεῖδει οἱ ἀρχαῖοι Ἀμβρακιῶται»⁽⁹⁾.

Ἡ γραμμὴ ποὺ ἀκολουθοῦσε τὸ τεῖχος τῆς Ἀμβρακίας μπορεῖ νὰ χαραχθῆ με ἀκρίβεια στὴ βόρεια, ἀνατολικὴ καὶ νοτιοανατολικὴ πλευρὰ τῆς πόλης, με βάση τὰ ὑπάρχοντα ἔχνη. Ἀντίθετα, στὴ νοτιοδυτικὴ καὶ δυτικὴ πλευρὰ δημιουργεῖται κάποια σύγχυση, γιατί τὰ ἐλάχιστα ἔχνη ποὺ σώζονται, δὲν ἀκολουθοῦν μιὰ γραμ-

ED. LEAR: "Ἄρτα—1848

μή, ἀλλὰ δυὸ ἢ περισσότερες. Ἴσως, ἐπειδὴ ἡ μάχη με τοὺς Ρωμαίους (ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω) ἔγινε κυρίως στὴ δυτικὴ πλευρὰ, τὰ τεῖχη συντρίφτηκαν καὶ δὲν ξαναχτίστηκαν, ὅπως ὀρθὰ παρατηρεῖ ὁ Hammond⁽¹⁰⁾. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Leake ποὺ πέρασε ἀπὸ τὴν Ἄρτα (1805), εἶδε μόνο «μερικὰ μικρότερα ἔχνη» τῶν τειχῶν, στὴ δυτικὴ πλευρὰ τῆς Ἄρτας⁽¹¹⁾.

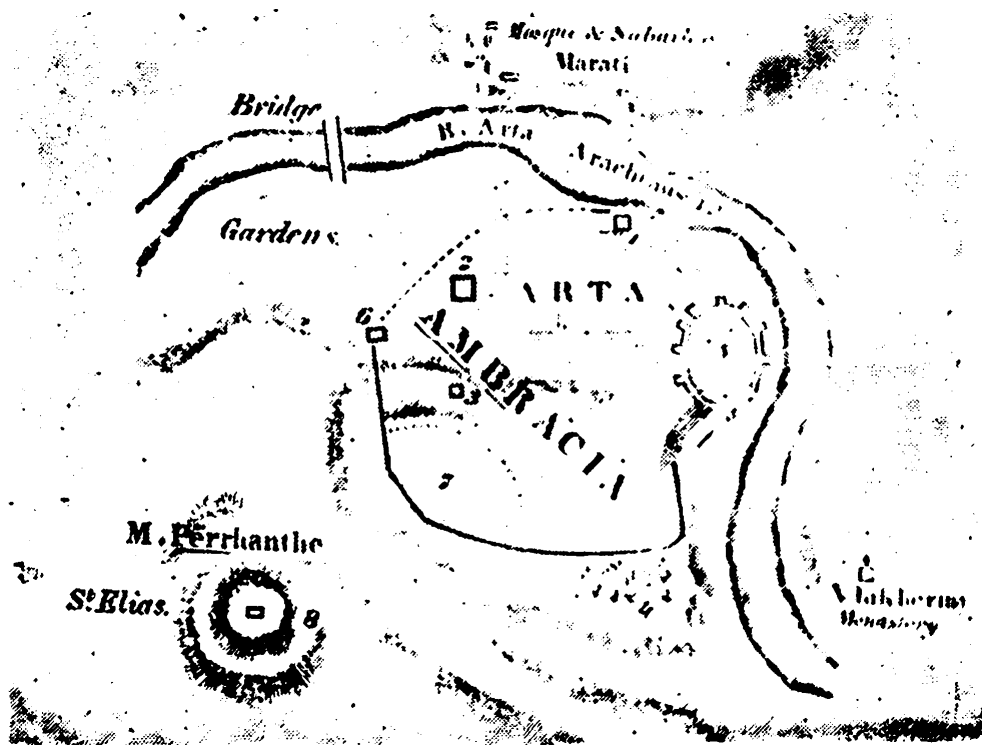
Γιὰ νὰ χαραξοῦμε λοιπὸν τὴ γραμμὴ, ποὺ ἀκολουθοῦσε τὸ τεῖχος στὴ δυτικὴ πλευρὰ, πρέπει νὰ μὴ βασιστοῦμε μόνο στὰ ὑπάρχοντα, σὲ ἀσύνδετα μεταξὺ τους σημεῖα, λίγα ἔχνη, ἀλλὰ νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψη καὶ τὴ διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους. Ἡ σύγχυση στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς πόλης ὀφείλεται πιθανῶς καὶ στὸ ὅτι ὑπῆρχαν ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη κτίρια, καθὼς καὶ στὸ ὅτι ἀσφαλῶς πολλὲς πέτρες μεταφέρθηκαν μεταγενέστερα σὲ ἄλλα σημεῖα καὶ χρησιμοποιήθηκαν σὰν βάσεις νεώτερων κτιρίων. Πρέπει ἀκόμα νὰ μὴν ἀποκλείσουμε τὴν πιθανότητα νὰ ὑπῆρχαν ἀποβάθρες γιὰ ποταμόβρακες καὶ μικρὰ πλοῖα κατὰ μῆκος τῆς πρὸς τὴν πόλη ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, δηλαδὴ Ἴσως μέχρι τὴ Μητρόπολη, μιὰ καὶ ὁ Ἄραχος ἦταν πλωτὸς μέχρι τὴν πόλη καὶ κατὰ τὸν Hammond μέχρις ἀνάμεσα στὴ Βαλαώρα καὶ τὸ δρος Πύργος (ὑψώματα Μαρατιοῦ) ⁽¹²⁾.

Ἐχοντας λοιπὸν ὅλα τὰ παραπάνω ἐνδεχόμενα ὑπ' ὄψη, ἄς ἀκολουθήσουμε τὴ γραμμὴ τοῦ τείχους τῆς Ἀμβρακίας. Ξεκινᾶμε ἀπὸ τὸ ΒΑ ἄκρο τοῦ λόφου τῆς Μητρόπολης, προχωροῦμε με καμπύλη (συνοικία Ταμπακιάδες) στὸ ΒΑ ἄκρο τοῦ λόφου τοῦ σημερινοῦ φρουρίου, ἀκολουθοῦμε τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ φρου-

ρίου μέχρι τῆ διακρινόμενη ἀνατολική πύλη, κάμπουμε πρὸς νότο μέχρι τὴν Ἁγ. Παρασκευὴ καὶ πάλι πρὸς τὴν ἀνατολὴ καὶ συναντοῦμε τὸν Ἁγιο Μάρκο. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ προχωροῦμε ἀνατολικά, φθάνουμε στοὺς Ἁγίους Θεοδώρους, μὲ κάμπυλη, συνεχίζουμε νοτιοανατολικά πρὸς τὸ μνημεῖο τῶν πεσόντων τοῦ 1897 καὶ βαδίζοντας νοτιοανατολικά ἀνεβαίνουμε στὴ Μονὴ Φανερωμένης, τῆς ὁποίας ἡ βάση τοῦ κήπου καὶ τῶν κελλιῶν εἶναι ὑπολείμματα τοῦ ἀρχαίου τείχους. Νὰ πῶς περιγράφει τὴν ἐδῶ καὶ τὴν παραπέρα πορεία τοῦ τείχους ὁ μακαρίτης Θεοχ. Τσοῦτσιος: «Ἐξω τοῦ περιβόλου τῆς Φανερωμένης ἀναφαίνονται πάλιν, ἀλλ' ἡρειπωμένα καὶ ὡς σωρὸς λίθων πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλαγίαν τοῦ βουνοῦ καὶ ὑπὸ τὰς ἀμυγδαλέας τοῦ Παπαχρήστου μέχρι τοῦ ἄνω μέρους τοῦ περιφράγματος τοῦ Ἄντ. Γαρουφαλιᾶ, ὅπου ἀνεσκάφη αὐτομάτως πύργος, καὶ πέραν πρὸς τὴν ἀτραπὸν τοῦ ἀμυντικοῦ στρατῶνος. Ἐκεῖθεν ὀλίγα ἔχνη σωζόμενα μᾶλλον εἰκαστικά φέρουσι τὴν γραμμὴν τῶν τειχῶν δυτικῶς πρὸς τὴν Ὀδηγήτριαν ἀκριβῶς...»⁽¹³⁾. Ἀπὸ τὴν Ὀδηγήτρια τὰ τεῖχη ἔκαμπταν πρὸς τὴν Παρηγορήτισσα καὶ περνῶντας δυτικὰ τῆς, διέσχίζαν διαγώνια ἀπὸ ΝΔ πρὸς ΒΑ τὶς σημερινές πλατεῖες Σκουφᾶ καὶ Εὐαγγ. Γαρουφαλιᾶ (Κιλκίς), προχωροῦσαν μὲ τὴν ἴδια κατεύθυνση στὴ σημερινὴ ὁδὸ Μαξίμου Γραικοῦ, ἔφθαναν δυτικὰ τοῦ λόφου τῆς Ἁγίας Θεοδώρας, συνεχίζονταν μέχρι τὴ νέα ἐθνικὴ ὁδὸ λίγο δυτικώτερα ἀπὸ τὴ θέση Γεφυρόπουλο καὶ κατέληγαν στὸ λόφο τῆς Μητρόπολης, τὸν ὁποῖο περιέβαλαν. Ἔτσι φθάνουμε στὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ξεκινήσαμε.

Ἡ γραμμὴ ποὺ ἀκολουθήσαμε ἀπὸ τὸ ΒΑ ἄκρο τῆς Μητρόπολης μέχρι τὴν Ὀδηγήτρια, δὲν ἀμφισβητεῖται, παρὰ μονάχα ἀπὸ τὸν Leake⁽¹⁴⁾ καὶ ὅσον ἀφορᾷ μονάχα τὴ Φανερωμένη, τὴν ὁποία ὁ Leake θέλει ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος (σχέδιο ἀριθ. 1), ἐνῶ τὰ ἔχνη τοῦ τείχους ποὺ σώζονται δείχνουν πῶς ἡ Φανερωμένη εἶναι χτι-

Leake: «Travels in Northern Greece», London 1835, σ. 206 (Σχ. 1)

1. Μητρόπολη. 2. Ναὸς Παρηγορήτισσας. 3. Ἐρείπια ἀνεμομόλου. 4. Μονὴ Φανερωμένης. 5. Σύγχρονο κάστρο. 6. Ναὸς Ὀδηγήτριας. 7. Ἀρχαία Ἀκρόπολη. 8. Θέση ἀπὸ τὴν ὁποία κατευθύνθηκε ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῆς Ἀκρόπολης.

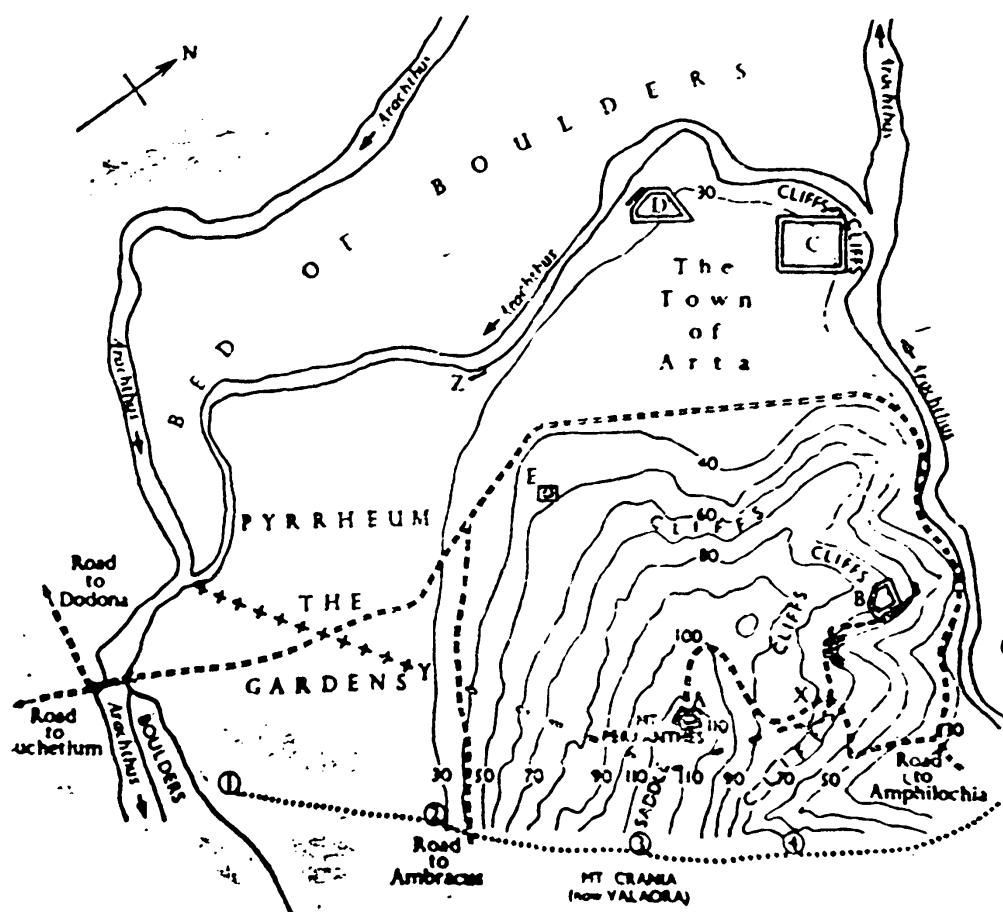
σμένη άπάνω και μέσα από τὸ τεῖχος. Γιὰ τὸ πῶς ὁ Leake κατέληξε σ' αὐτὸ τὸ λαθεμένο συμπέρασμα, θὰ ἰδοῦμε πιὸ κάτω, ὅταν μιλήσουμε γιὰ τὸ Ἀσκληπιεῖο.

Ἀπὸ τὴν Ὀδηγήτρια ὅμως και μέχρι τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ λόφου τῆς Ἀγίας Θεοδώρας, ἡ γραμμὴ ποὺ ἀκολουθήσαμε εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη ποὺ ἀκολούθησαν τόσο ὁ Θεοχ. Τσούτσιнос, ὅσο και ὁ Hammond. Ὁ μὲν Θεοχ. Τσούτσιнос θέλει τὸν χῶρο τῶν Ἀγίων Πάντων και τοῦ Γυμνασίου μέσα ἀπὸ τὸ τεῖχος⁽¹⁵⁾, ὁ δὲ Hammond θέλει τὸ τεῖχος νὰ προχωρῆ ἀπὸ τὴν Ὀδηγήτρια πρὸς τὸν Ἀραχθὸ και νὰ τὸν συναντᾶ κάπου 200—250 μ. βορειότερα ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ Γεφῦρι τῆς Ἀρτας (σχέδιο ἀριθ. 2), σὰν τεῖχος προστατευτικὸ τοῦ Πυρρείου.

Ὁ Θεοχ. Τσούτσιнос στηρίζει τὴν ἀπόψή του στὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴ θεμελίωση τοῦ Γυμνασίου βρέθηκαν μεγάλες πέτρες κοντὰ στοὺς Ἀγίους Πάντες και

Hammond: «Epirus», Oxford 1967

(Σχ. 2)

- A. Στρατῶνες
- B. Μονὴ Φανερωμένης
- C. Βενετσιάνικο κάστρο
- D. Μητρόπολη
- E. Ναὸς Παρηγορήτισσας
- X. Ἀκρόπολη

- 1 και 2. Ρωμαϊκὰ στρατόπεδα
- 3. Ρωμαϊκὴ βάση «ἐναντι Ἀσκληπιεῖου»
- 4. Ρωμαϊκὸ μικρὸ φρούριο
- 5. Ἡπειρωτικὸ στρατόπεδο

— — — — = ἀρχαῖο τεῖχος
 + + + + = προστατευτικὸ τεῖχος Πυρρείου
 ..... = γραμμὴ ρωμαϊκοῦ μετώπου

0 150 300 450 600 μ.

στή σημερινή αύλη. Ὁ Hammond στηρίζει τὴν ἀποψή του στὸ κομμάτι τοῦ Λίβιου (38,4) «urbs qua murus vergit in campos et flumen», ἀπὸ τὸ ὁποῖο προκύπτει ὅτι τὸ τεῖχος ἔφθανε στὸν κάμπο καὶ στὶς πληροφορίες τοῦ Πολύβιου καὶ τοῦ Λίβιου ὅτι τόσο οἱ Ῥωμαῖοι, ὅσο καὶ οἱ ἀμυνόμενοι κατεσκεύασαν κάτω ἀπὸ τὸ τεῖχος τοῦννελ (λαγούμια).

Ἡ πρώτη ἀποψὴ θὰ εὐσταθοῦσε, ἂν δὲν βρισκόταν ἔχνη τοῦ τείχους μπροστά (δυτικὰ) ἀπὸ τὴν Παρηγορήτισσα, πού συνεχίζονται στὴν πλατεῖα Σκουφᾶ, Γαρουφαλιᾶ (Κιλκίς) καὶ στὴν ὁδὸ Μαξίμου Γραικοῦ. Ἐκτὸς ἂν ὑποθέσουμε πὼς ἐκεῖ ὑπῆρχε διπλὴ σειρὰ τείχους, ἐπειδὴ ἦταν τὸ πιὸ εὐπρόσβλητο τμῆμα τῆς ὅλης ἄμυνας.

Ἡ δευτέρη ἀποψὴ, δίνει στὴ φράση τοῦ Λίβιου «murus vergit in campos» ἔννοια πού ἴσως δὲν ἔχει. Γιατὶ ἀπλούστατα τὸ τεῖχος μπορεῖ νὰ ἀπτεται τῶν «ἰσοπέδων τόπων», χωρὶς νὰ περνᾷ μέσα ἀπ' αὐτοὺς γιὰ νὰ φτάσῃ στὸν ποταμὸ. Καὶ τὰ τοῦννελ μπορούσαν νὰ σκαφτοῦν σὲ ὠρισμένα σημεῖα τοῦ δυτικοῦ τείχους, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ κατεβαίνουν τὰ τεῖχη μέσα στὴν πεδινὴ περιοχὴ καὶ νὰ φθάνουν στὸν Ἀραχθο, κοντὰ στὴ Γέφυρα. Στὴ βορειοδυτικὴ πλευρὰ τῆς Ἀγίας Θεοδώρας π.χ. ὑπάρχει ἔκταση πού θαυμάσια μπορούσαν νὰ σκαφτοῦν τοῦννελ. Φαίνεται ὅμως πὼς κι ὁ ἴδιος ὁ Hammond ἔχει κάποιες ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ τείχους στὴ δυτικὴ πλευρὰ τῆς πόλης, γιὰτὶ δὲν ἀποκλείει ἢ γραμμὴ τοῦ τείχους νὰ ἦταν πιὸ κοντὰ στὴν πόλη, λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τοὺς δυτικούς πρόποδες τῆς Περάνθης (κοιτ. σχέδιο ἀριθ. 2, V—Z). Ἀλλὰ κι' αὕτὴ ἡ τοποθέτηση δὲν στέκει, γιὰτὶ πούθενά σ' αὕτὴ τῇ γραμμῇ δὲν βρέθηκαν ἔχνη τειχῶν.

Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχτοῦμε ὅτι τὸ τεῖχος ἀπὸ τὴν Ὁδηγήτρια προχωροῦσε ὅπου τὰ ὑπάρχοντα ἔχνη δείχνουν, ὅπου περίπου καὶ ὁ Leake τὸ τοποθέτησε, μὲ βάση τὰ ἐλάχιστα ἔχνη πού τότε διέκρινε (τὸ 1805) καὶ πού ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ὑπῆρχαν ἀπάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ πού συμπίπτουν μὲ ὅσα βρέθηκαν σὲ διάφορες ἀνασκαφές τὰ τελευταῖα χρόνια. Τότε πού πέρασε ὁ Leake, ἡ περιοχὴ ἀνάμεσα στὴν Παρηγορήτισσα καὶ Ὁδηγήτρια ἦταν ἀκατοίκητη κι' ἴσως ἐκεῖ νὰ ὑπῆρχαν πάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος ἔχνη τοῦ τείχους (σχέδιο ἀριθ. 1).

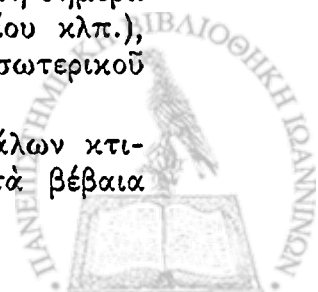
Μερικὲς μεγάλες πέτρες πού βρέθηκαν νοτιοδυτικὰ τοῦ νοσοκομείου, δὲν πρέπει νὰ παρασύρουν καὶ νὰ πιστέψουμε ὅτι ἔφθανε ὡς ἐκεῖ τὸ τεῖχος. Πιθανὸν νὰ εἶναι ὑπολείμματα ἐξωτερικῶν κτιρίων⁽¹⁶⁾ ἢ βάσεις δρόμων πού ὀδηγοῦσαν στὴν τότε γέφυρα ἢ στὶς ἀποβάθρες καὶ οἱ ὁποῖες ἦταν ἀνυψωμένοι, γιὰ νὰ μὴ καλύπτονται ἀπὸ τὰ νερά τῶν βροχῶν ἢ τοῦ ποταμοῦ, ἀφοῦ καὶ σήμερα ἀκόμα ἡ περιοχὴ αὕτὴ κατακλύζεται.

ὑποστηρίζουμε τὴν ἀποψὴ ὅτι τὸ τεῖχος δὲν ἐπεκτεινόταν στὴν πεδινὴ ἔκταση, ἀλλ' ἀκολουθοῦσε γραμμὴ περίπου πάνω στὴ βάση τοῦ λόφου, ἀπτόμενο ἀπλῶς τοῦ πεδινοῦ χώρου.

Κατὰ τὴν τελευταία ἀνακατασκευὴ τῆς πλατείας Σκουφᾶ καὶ τῆς πλατείας Γαρουφαλιᾶ, καθὼς καὶ κατὰ τὴ θεμελίωση σπιτιῶν τῆς ὁδοῦ Μαξ. Γραικοῦ, βρέθηκαν ἔχνη τοῦ τείχους, πού ἐπιβεβαιώνουν τὴ γραμμὴ πού ἀκολουθήσαμε στὴ δυτικὴ πλευρὰ τῆς πόλης. Πιστεύουμε λοιπὸν ὅτι ἡ παραπάνω περιγραφή μας τῆς γραμμῆς πού ἀκολουθοῦσε τὸ τεῖχος τῆς Ἀμβρακίας (σχέδιο ἀριθ. 3), εἶναι πολὺ πιθανὸ ν' ἀνταποκρίνεται στὴν ἀρχαία πραγματικότητα.

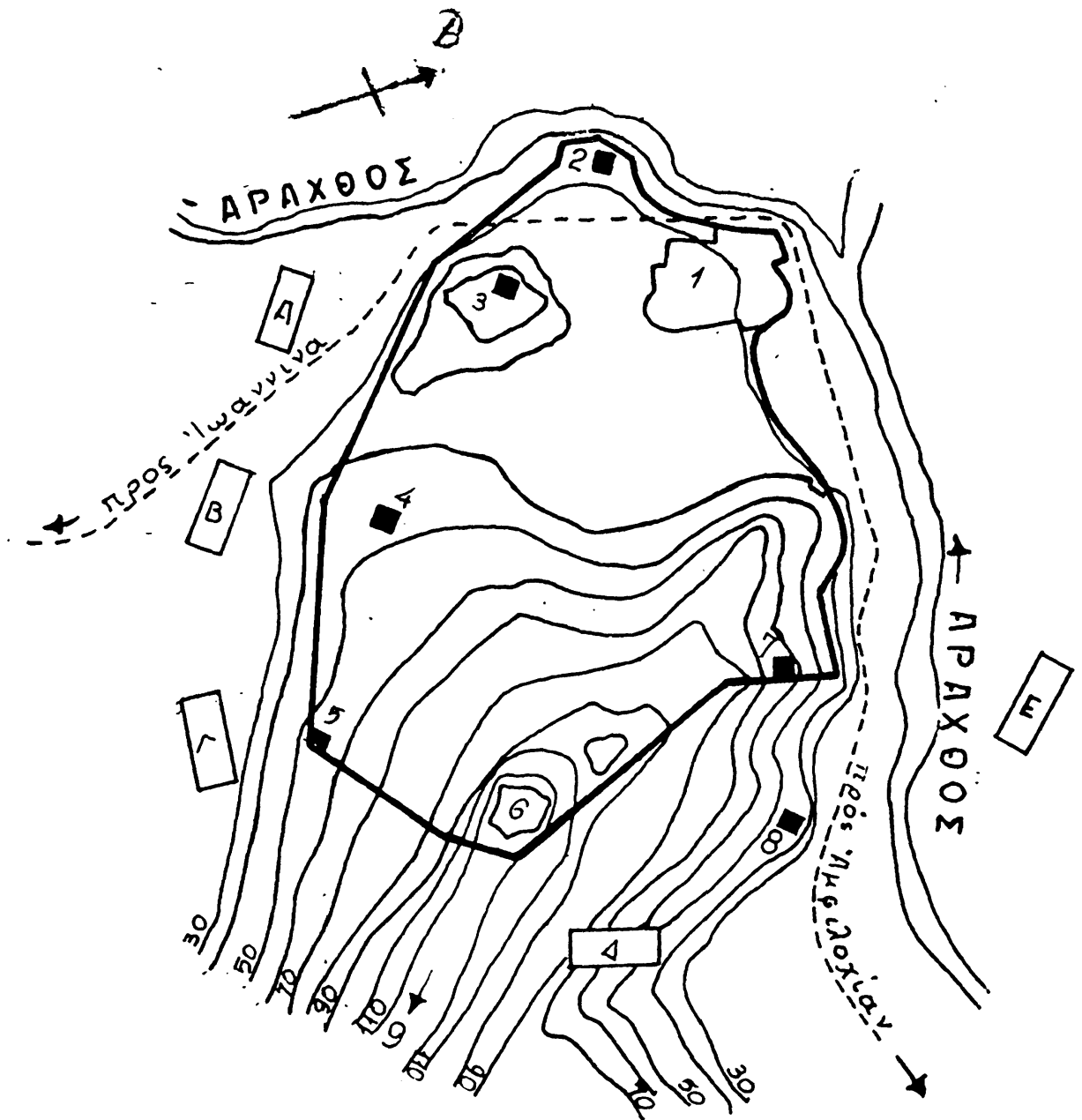
Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἔχνη πού μοιάζουν μὲ ἔχνη τείχους καὶ βρίσκονται στὴ σήμερα λεγόμενη κάτω πόλη (κοντὰ στὸν Ἅγιο Κωνσταντῖνο, πλατεῖα Ὁρολογίου κλπ.), πιστεύουμε πὼς ἂν δὲν εἶναι βάσεις μεγάλων κτιρίων, εἶναι τμῆματα ἐσωτερικοῦ τείχους ἢ ἀνήκουν σὲ τεῖχος παλιότερο καὶ μικρότερο.

Τὸ Πύρρειο: Τὸ Πύρρειο φαίνεται πὼς ἦταν συγκρότημα μεγάλων κτιρίων πού χτίστηκαν στὶς μέρες τῆς δόξας τοῦ Πύρρου. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ βέβαια

ἦταν καὶ ἡ βασιλικὴ κατοικία. Κατὰ τὸν Hammond ἦταν προάστειο ὀχυρωμένο πὺ κατασκευάστηκε ἀπὸ τὸν Πύρρο σὲ χέρσο ἀγριότοπο⁽¹⁷⁾, στὸ δὲ σχεδιάσμα του (σχ. 2) τοποθετεῖ τὸ προστατευτικὸ τεῖχος τοῦ Πυρρείου ἀπὸ τὴν Ὁδηγήτρια πρὸς τὸν Ἄραχθο, δυτικὰ τοῦ σημερινοῦ κρατικοῦ νοσοκομείου. Ὁ Θεοχ. Τσού-

(Σχ. 3)

- ἀρχαῖο τεῖχος
 ..... ὁδὸς Ἰωαννίνων—Ἄρτης—Ἀμφιλοχίας
 - - - - - ὁδὸς πρὸς Ἰωαννίνα
 - - - - - ὁδὸς πρὸς Ἡγεροχίαν
 □ στρατόπεδα ρωμαίων

1. Νεώτερο φρούριο	6. Ἀμυντικὸς Στρατώνας
2. Μητρόπολη	7. Φανερωμένη
3. Ἁγία Θεοδώρα	8. Σκοπευτήριον
4. Παρηγορήτισσα	9. Πρὸς Προφήτη Ἡλία
5. Ὁδηγήτρια	
- Α. καὶ Β. Ρωμαϊκὰ στρατόπεδα ἔναντι Πυρρείου
 Γ. Ρωμαϊκὸ στρατόπεδο ἔναντι Ἀσκληπιείου
 Δ. Castellum ρωμαϊκὸ Ε. Στρατόπεδο Ἡπειρωτῶν

τσινος τοποθετεί τὸ Πύρρειο—σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση ὅπως ὁ ἴδιος σημειώνει—ἢ στὴν Ἀγία Θεοδώρα ἢ στὴν πλατεία Σκουφᾶ⁽¹⁸⁾. Ὁ Leake τὸ χαρακτηρίζει «ὄχυρωμένο παλάτι» καὶ πιστεύει ὅτι ἦταν κοντὰ στὸν ποταμὸ καὶ περιελάμβανε καὶ τὸ λόφο τῆς Μητρόπολης⁽¹⁹⁾. Ὅλοι λοιπόν, ὅσοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ θέμα, τοποθετοῦν τὸ Πύρρειο στὸ δυτικὸ μέρος τῆς πόλης, κάπου μεταξύ Μητρόπολης καὶ πλατείας Σκουφᾶ. Πιθανότερο εἶναι νὰ ἦταν χτισμένο στὸ λόφο τῆς Ἀγίας Θεοδώρας καὶ μέχρι τῆς πλατείας Σκουφᾶ, γιατί εἶχε κοντὰ τοὺς κήπους, (ισόπεδους χώρους τῶν κτημάτων), ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔγιναν οἱ τρεῖς ἐπιθέσεις τῶν Ρωμαίων ἐναντίον του. Τὰ θεμέλια τοῦ μεγάλου ἑλληνιστικοῦ ναοῦ ποὺ ἀποκαλύφθηκαν τελευταῖα (οἰκόπεδο Μπακαγιάννη) καὶ ὁ ὁποῖος ἀνῆκε ὀπωσδήποτε στὸ συγκρότημα τοῦ Πυρρείου, ἐνισχύουν τὴν ἀποψη αὐτή. Καὶ ἡ περιγραφή τοῦ Λίβιου, ὅτι ἡ πόλη προσβλέπει πρὸς τὴ δύση (*urbs occidentem spectat*), ἐναρμονίζεται ἀπόλυτα.

Οἱ τρεῖς ρωμαϊκὲς ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ Πυρρείου (Πολύβιος KB, 10, Λίβιος 38,5) πρέπει νὰ ἔγιναν στὸ μεταξύ Ἀγίας Θεοδώρας καὶ πλατείας Σκουφᾶ τμήμα τοῦ τείχους, μὲ ὀρμητήριο τὶς δυὸ βάσεις (πεδία) ποὺ συγκρότησαν οἱ πολιορκηταὶ στὰ ἐκεῖ κοντὰ καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος κτήματα (σὲ ἰσόπεδους τόπους). Ὁ Hammond τοποθετεῖ τὰ σημεῖα τῆς ἐπίθεσης τῶν Ρωμαίων νοτιώτερα, μιὰ καὶ δέχεται ὅτι τὸ τεῖχος ἀπὸ τὴν Ὀδηγήτρια προχωροῦσε κατ' εὐθείαν δυτικὰ καὶ ἔφθανε στὸν Ἀραχθο. Ὅσον ἀφορᾶ γιὰ τὴν πιθανὴ θέση τῶν δυὸ Ρωμαϊκῶν βάσεων ἀπὸ τὶς ὁποῖες ξεκίνησαν οἱ τρεῖς ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ Πυρρείου, θὰ μιλήσουμε πιὸ κάτω, στὴν περιγραφή τῆς μάχης.

Ἀσκληπιεῖο: Ἡ τέταρτη ἐπίθεση τῶν Ρωμαίων (σημεῖο ἐκδήλωσης τῆς ἐπίθεσης), ἔγινε κατὰ τὸν Πολύβιο (KB, 10) «κατὰ τὸ Ἀσκληπιεῖον», κατὰ τὸν Λίβιο «*e regione Aescularii*».

Ὁ Leake τοποθετεῖ τὸ Ἀσκληπιεῖο στὴ Φανερωμένη καὶ δέχεται ὅτι ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος⁽²⁰⁾. Ἡ ἀποψη αὐτὴ δὲν εἶναι σωστή, γιατί ἢ τὸ Ἀσκληπιεῖο ἦταν μέσα ἀπὸ τὸ τεῖχος, ἢ, ἂν ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος, δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν ἡ Φανερωμένη, ἢ ὁποῖα εἶναι ἀναμφισβήτητα μέσα ἀπὸ τὸ τεῖχος. Ἀλλὰ καὶ ἡ σειρά ποὺ ἀκολουθοῦν ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Λίβιος στὴν ἀναγραφή τῶν θέσεων, σὲ τὶς ὁποῖες ἔγινε ἡ πενταπλὴ Ρωμαϊκὴ ἐπίθεση, ἀποκλείει τὴν περίπτωση νὰ εἶναι τὸ Ἀσκληπιεῖο στὴ Φανερωμένη, γιατί οἱ δυὸ ἱστορικοὶ τὸ τοποθετοῦν μεταξύ τοῦ Πυρρείου καὶ τῆς ἀκρόπολης.

Ὁ Hammond τοποθετεῖ τὸ Ἀσκληπιεῖο στὸν προφήτη Ἡλία⁽²¹⁾, ὑποστηρίζοντας κι' αὐτὸς ὅτι ἦταν ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη. Τὴ γνώμη του ὅτι ἦταν ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη, τὴ στηρίζει στὴ διατύπωση τοῦ Λίβιου «*e regione Aescularii*», δίνοντας σ' αὐτὴν τὴν ἔννοια ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἔκαναν τὴν τρίτη ἐπίθεση ἀπὸ τὸ Ἀσκληπιεῖο. Τὸ «*e regione*» ὅμως, σὰν ἐπίρρημα, σημαίνει «ἀντικρῦ», στὴν προκειμένη περίπτωση «ἀντικρῦ τοῦ Ἀσκληπιείου», τὸ ὁποῖο δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦταν μέσα ἀπὸ τὸ τεῖχος καὶ οἱ Ρωμαῖοι νὰ χτύπησαν τὸ ἀντικρῦ ἀπὸ τὸ ναὸ τμήμα τοῦ τείχους. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Ἀσκληπιείου σὲ τόσο μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πόλη, ὅση θέλει ὁ Hammond, εἶναι ἀδικοιολόγητη. Ἀλλὰ κι' ὁ ἴδιος ὁ Hammond πέφτει σὲ ἀντίφαση, ὅταν τοποθετεῖ τὸ Ἀσκληπιεῖο στὸν Ππροφήτη Ἡλία καὶ τὴν ἀκρόπολη περίπου στὸν ἀμυντικὸ στρατῶνα, γιατί ἔτσι βρίσκεται τὸ Ἀσκληπιεῖο ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη καὶ συνεπῶς οἱ δυὸ ἐπιθέσεις τῶν Ρωμαίων, ἢ «κατὰ τὸ Ἀσκληπιεῖον» καὶ ἢ «κατὰ τὴν Ἀκρόπολιν», συγχωνεύονται σὲ μία. Αὐτὸ ὅμως εἶναι ἀντίθετο μὲ τὰ κείμενα τοῦ Πολύβιου καὶ τοῦ Λίβιου. Ὁ Πολύβιος μάλιστα χρησιμοποιεῖ γιὰ ὅλες τὶς ἐπιθέσεις τὴν ἴδια διατύπωση («κατὰ τὸ Πύρρειον», «κατὰ τὸ Ἀσκληπιεῖον», «κατὰ τὴν ἀκρόπολιν») καὶ πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι οἱ τρεῖς αὐτὲς θέσεις ἦταν περιοχὲς (συνοικίες) τῆς Ἀμβρακίας, μέσα ἀπὸ τὸ τεῖχος

καὶ ἀπτόμενες τοῦ τείχους. Τὸ Ἀσκληπιεῖο πρέπει νὰ ἦταν—σύμφωνα μὲ τὴ σειρά πὺ ἀκολουθοῦν ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Λίβιος—μεταξὺ τοῦ Πυρρείου καὶ τῆς ἀκρόπολης, δηλαδὴ κάπου μεταξὺ τῆς Παρηγορήτισσας καὶ τῆς Ὀδηγήτριας.

Ἡ ἀποψη τοῦ Θεοχ. Τσούτσινου⁽²²⁾ ὅτι πιθανὸν τὸ Ἀσκληπιεῖο νὰ ἦταν ὅπου σήμερα ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὁ Παράσχης, δὲν εὐσταθεῖ, γιὰτὶ ἡ θέση αὐτὴ δὲν γειτνιάζει μὲ τὸ τεῖχος. Καὶ ἡ παραδοσιακὴ ἀποψη, ὅτι τὸ Ἀσκληπιεῖο ἦταν στὴ Μητρόπολη, δὲν φαίνεται πιθανή, γιὰτὶ δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς νὰ ἔγινε ἐπίθεση τῶν Ρωμαίων ὕστερα ἀπὸ διάβαση τοῦ ποταμοῦ, οὔτε ἡ θέση αὐτὴ βρίσκεται μεταξὺ Πυρρείου καὶ Ἀκρόπολης.

Ἀκρόπολη: Ὁ Λίβιος (38,5) δίνει μιὰ σύντομη γενικὴ, ἀλλὰ σαφῆ περιγραφὴ τῆς Ἀμβρακίας: «*Ambracia tumulo aspero subjecta est; Perrhantem incolae vocant. Urbs, qua murus vergit in campos et flumen, occidentem, arx, quae imposita est tumulo, orientem spectat*». Μαθαίνουμε λοιπὸν ἀπὸ τὸν Λίβιο, ὅτι ἡ Ἀμβρακία ἦταν χτισμένη στὶς ὑπώρειες ἀπὸ ἓνα τραχὺ λόφο, πὺ οἱ κάτοικοι τὸν ὀνόμαζαν Περάνθη, ὅτι τὴν πόλη τὴν προστάτευε πρὸς τὴν πεδιάδα τεῖχος καὶ ποταμός, ὅτι ἡ πόλη κοίταζε πρὸς τὴ δύση, ὅτι εἶχε ἀπάνω στὸ λόφο Ἀκρόπολη πὺ κοίταζε πρὸς τὴν Ἀνατολή.

Πὺ κάτω ὁ Λίβιος μᾶς δίνει καὶ μιὰ ἄλλη πολύτιμη πληροφορία: ὅτι οἱ Ρωμαῖοι γιὰ νὰ χτυπήσουν τὴν Ἀκρόπολη κατεσκεύασαν ἓνα ὄχυρὸ ἀπάνω σὲ ἓνα γειτονικὸ πρὸς τὴν Ἀκρόπολη ὕψωμα (*unum castellum loco edito contra arcem objecit*).

Ὡστε ἡ Ἀκρόπολη τῆς Ἀμβρακίας ἦταν ἀπάνω στὸ λόφο πὺ λεγόταν Περάνθη, κοίταζε—ἡ Ἀκρόπολη—πρὸς τὴν ἀνατολή καὶ κοντὰ τῆς καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος ὑπῆρχε ὕψωμα, στὸ ὁποῖο οἱ Ρωμαῖοι ἔχτισαν *castellum*.

Μὲ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τοῦ Λίβιου, ἀλάθητα μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε πὺς ἡ Ἀκρόπολη τῆς Ἀμβρακίας ἦταν ἐκεῖ πὺ σήμερα εἶναι ὁ ἀμυντικὸς στρατώνας καὶ ἡ Φανερωμένη. Ἡ θέση αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη σὲ ὅλη τὴν περιοχὴ τὴν προστατευόμενη ἀπὸ τὸ τεῖχος, πὺ συγκεντρώνει ὅλα τὰ ἀναφερόμενα ἀπὸ τὸν Λίβιο στοιχεῖα. Εἶναι ἐπὶ τοῦ λόφου Περάνθη, προσβλέπει τὴν ἀνατολή, ἔχει σὲ μικρὴ ἀπόσταση ὕψωματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ Ρωμαῖοι μποροῦσαν νὰ κάνουν τὴν ἐπίθεσή τους.

Ὁ Leake⁽²³⁾, ὁ Hammond⁽²⁴⁾, καὶ ὁ Ὁρλάνδος⁽²⁵⁾, τοποθετοῦν τὴν ἀκρόπολη στὸν ἀμυντικὸ στρατώνα, ὁ Hammond μάλιστα λίγο χαμηλότερα, σὲ μιὰ ξεχωριστὴ ἔξαρση τοῦ ἐδάφους, ἀνάμεσα στὸν στρατώνα καὶ τὴ Φανερωμένη. Πιθανότερο εἶναι ὅτι ἡ Ἀκρόπολη ἄρχιζε ἀπὸ τὸν στρατώνα καὶ περιελάμβανε καὶ τὴ Φανερωμένη. Ἔτσι, ἀφ' ἑνὸς δικαιολογεῖται ἡ διατύπωση τοῦ Λίβιου «*arx orientem spectat*», ἀφ' ἑτέρου περικλείεται στὴν ἀκρόπολη ὁ φυσικὰ ὄχυρὸς λόφος τῆς Φανερωμένης.

Ἡ ἀποψη τοῦ Θεοχ. Τσούτσινου ὅτι ἡ Ἀκρόπολη ἦταν στὸ σημερινὸ φρούριο⁽²⁶⁾, δὲν βρίσκει ἔρεισμα πουθενά. Ἄν ἡ Ἀκρόπολη ἦταν στὸ σημερινὸ φρούριο, γιὰ νὰ γίνῃ ἐπίθεση ἐναντίον τῆς, ἔπρεπε οἱ ἐπιτιθέμενοι νὰ διαβοῦν τὸν ποταμό. Τέτοιο γεγονός δὲν ἀναφέρει οὔτε ὁ Πολύβιος, οὔτε ὁ Λίβιος. Τὴν ἀποψη τοῦ Θ. Τσούτσινου ἀποκλείει καὶ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑπάρχει ὕψωμα κοντὰ στὸ σημερινὸ φρούριο καὶ τὸ ὁποῖο νὰ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὴν ὀχύρωση τῆς πόλης, ὥστε στὸ ὕψωμα αὐτὸ νὰ φτιάξουν οἱ Ρωμαῖοι τὸ *castellum* πὺ ἀναφέρει ὁ Λίβιος.

Ἡ Ἀμβρακία λοιπὸν κατεῖχε ἔκταση ὅση περίπου ἡ σημερινὴ Ἄρτα. Προστατευόταν ἀπὸ ἓνα ἐπιβλητικὸ τεῖχος, μήκους τριῶν ρωμαϊκῶν μιλίων⁽²⁷⁾, ἀρκετὰ ψηλὸ καὶ φτιαγμένο μὲ τεράστιες πέτρες. Εἶχε μεγαλοπρεπῆ κτίρια, ναοὺς, πλατεῖες στολισμένες μὲ ἄφθονα ἀγάλματα. Ὅλα φανέρωναν πὺς πέρασε χρόνια εὐημερίας καὶ δόξας. Καὶ τὸ ποτάμι τῆς, πλωτὸ γιὰ μικρὰ πλοῖα, βοήθοῦσε πολὺ

στη μεταφορά τῶν ἐφοδίων. *Arethontem navigabilem amnem, opportunum ad comportanda quae usui sint praeter ipsa moenia fluere*», θά γράψη ὁ Λίβιος.

1. Παλιότερα ὑπῆρχε σύγχυση σχετικά μὲ τὴν ἀκριβῆ θέση τῆς Ἀμβρακίας, γιατί δὲν εἶχαν μελετηθῆ ὅλα τὰ ἑλληνικά κείμενα ποῦ ἀναφερόνταν στὴν Ἀμβρακία. Σχετικά μὲ τὶς παλιές αὐτές γιὰ τὴ θέση τῆς Ἀμβρακίας ἀπόψεις, κοίταξε: Μ. Περάνθη «Ἀμβρακία», σ. 146—50, Σερ. Ξενοπούλου «Δοκίμιον περὶ Ἄρτης», ἐκδ. 1962, σ. 7, σημ. Γιάννη Τσοῦτσι-νου, ἀριθ. 11.

Σήμερα δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀμφιβολία ὅτι ἡ Ἀμβρακία κατεῖχε τὴ θέση τῆς Ἄρτας. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Τρίτου Λίβιου (38, IV) στὸ ὁποῖο περιγράφεται ἡ Ἀμβρακία καὶ τὸ ὁποῖο νομίζουμε ὅτι πρῶτος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες συγγραφεῖς τὸ πρόσεξε ὁ κ. Ἀναστ. Ὀρλάνδος, εἶναι τόσο σαφές, ὥστε δὲν ἐπιτρέπει καμμιά παραπέρα συζήτηση.

Ἀπλῶς, γιὰ χάρη τῆς ἔρευνας, παραθέτουμε κι' ἐμεῖς μερικά κείμενα σχετικά μὲ τὸ θέμα: α) Πιλίνιος, (Hist. Natur. II, 87, 2) «quod accidisse et in Ambraciae portu decem millium passuum intervallo», ἀπὸ τὸ ὁποῖο προκύπτει ὅτι τὸ λιμάνι τῆς Ἀμβρακίας ἀπέτρε ἀπὸ τὴν πόλη δέκα πέντε χιλιόμετρα (ἔπως κι' ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν), ὅσο δηλαδὴ πραγματικά ἀπέχει ἡ Ἄρτα ἀπὸ τὴ θάλασσα. β) Anthol. Palatina, τ. II, σ. 113, ἀριθ. 553, ἐκδ. 1871 «Λευκάδος ἀντί με Καῖσαρ (Αὔγουστος) ἰδ' Ἀμβρακίης ἐριβώλου...εἶσατο Νικόπολιν θείην» (μεταφρ.: «τὴν θεικὴ Νικόπολη μ' ἔχτισε ὁ Αὔγουστος ἀντίκρυ ἀπ' τὴ Λευκάδα κι' ἀπ' αὐτὴ τὴν καρπερὴ Ἀμβρακία...»). Ἀπὸ τὸ ἐπίγραμμα αὐτὸ προκύπτει ὅτι ἡ Ἀμβρακία εἶχε πλούσια πεδιάδα. γ) Πολύβιος, KB, 13, 10, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προκύπτει ὅτι ὁ Μ. Φούλβιος ἀφοῦ κατέλαβε τὴν Ἀμβρακία, προχώρησε 180 στάδια καὶ ἔφτασε στὸ Ἀμφιλοχικὸ Ἄργος, ἀπόσταση ὅση πράγματι ὑπάρχει ἀπὸ τὴ σημερινὴ Ἄρτα. Ἄν στὴν Ἄρτα ἦταν τὸ Ἀμφιλοχικὸ Ἄργος καὶ στὴν Ἀμφιλοχία ἡ Ἀμβρακία, ἡ πορεία αὐτὴ τοῦ Φούλβιου θ' ἀντιστρεφόταν. δ) Λίβιος (38, IV) «praeterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli, muro quoque firmo saepa erar, patente in circuitu paulo amplius tria milia passuum» — «πλὴν τοῦ ὅτι ἀπὸ τῆ μιᾶ προφυλάσσεται μὲ τὸν ποταμὸ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τὸ λόφο, προσέτι ἦταν ἀσφαλισμένη μὲ τεῖχος ἰσχυρὸ, ποῦ εἶχε ἀνοιγμα περιφερείας λίγο περισσότερο ἀπὸ τρία μίλια. Τὸ τεῖχος τῆς Ἀμβρακίας ἔχει—βάσει τῶν ἰχνῶν—περίπου τεσεράμισον χιλιόμετρα (=τρία ρωμ. μίλια), σὲ καμμιά δὲ ἄλλη θέση, ἀπὸ ἐκείνες στὶς ὁποῖες πιθανολογήθηκε ὅτι μπορεῖ νὰ ἦταν ἡ Ἀμβρακία, δὲν ὑπάρχει τεῖχος μὲ τόσο μεγάλη περιφέρεια. ε) Ἀρχίστρατος (Q. Ennii «Fragmenta quae supersunt ab Hieron. Columna» Amstelredami, c1010ccvII) «Ἀὐτὰρ ἐς Ἀμβρακίαν ἐλθὼν εὐδαίμονα χώραν», ἀπὸ τὸ ὁποῖο προκύπτει πάλι ὅτι ἡ Ἀμβρακία ἦταν πεδινὴ καὶ πλούσια.

2. The itinerary of Benjamin of Tudela, critical text, translation and Commentary, ἐκδ. M. N. Adler, London, 1907, σ. 10. Ἀμφισβητήθηκε ἂν στὸ ἐβραϊκὸ κείμενο, ἡ πόλη ποῦ ἐπισκέφθηκε ὁ Benjamin, πρέπει νὰ διαβαστῆ Larta, Lachta ἢ Lecar κλπ., δηλαδὴ ἂν πρόκειται γιὰ τὴν Ἄρτα ἢ τὴ Λευκάδα. Ἡ πλειονότητα τῶν μεταφραστῶν καὶ τῶν σχολιαστῶν τοῦ κειμένου, ὑποστηρίζουν ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν Ἄρτα. Ὁ Λαζ. Βελέλης στὴ «Ν. Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης τῆς 9ης—12—1899, ὑποστήριξε ὅτι πρόκειται γιὰ τὴ Λευκάδα. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἀντέκρουσε ἔστοχα ὁ καθηγητὴς Πανεπιστημίου κ. Μιχ. Δένδιας, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» (1931, τχ. Α—Β, σ. 23).

3. Ἄν. Ὀρλάνδος «Βυζαντινὰ Μνημεῖα Ἄρτης», Β', Ἀθ. 1937, ὅπου ὑποστηρίζεται ἡ γνώμη ὅτι τὸ σημερινὸ κάστρο τῆς Ἄρτας πρέπει νὰ χτίστηκε ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Β', πρὸ τοῦ 1288. Τὴν ἴδια γνώμη ἔχει κι' ὁ Θεοχ. Τσοῦτσινος (κοίτ.: «Φρούριον Ἄρτης» στὴν ἐφημ. «Ἐλεύθ. Λόγος» Ἄρτης, φ. 278—281/1937 καὶ στὸ περιοδ. «Σκουφᾶς», τχ. 29, σ. 239).

4. Kyriaci Anconitani Itinerarium, ἐκδ. Mehus, Φλωρεντία 1742, σ. 58.

5. Σὲ πολλὰ κείμενα, ἑλληνικά καὶ ξένα, αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ἡ Ἄρτα ἀναφέρεται μὲ τὸ ὄνομα Ἀκαρνανία. Φαίνεται ὅτι γιὰ ἓνα διάστημα οἱ δύο ὀνομασίες συνυπῆρξαν.

6. Epigrammata reperta per Illyricum a Cyriaco Anconitano, ἐκδ. Moroni, 1660, ἀριθ. 38=CJG. 1798.

7. Edward Lear in Greece, ἐκδ. Kimber, London, 1965, σ. 173 καὶ 185.

8. Ἄν. Ὀρλάνδος, ὁ.π., σ. 152.

9. Ἄν. Ὀρλάνδος, ὁ.π., σ. 151. Ὁ Α. Ο. ἀναφέρεται στὸ νεώτερο κάστρο, ἀλλὰ τὰ ἴδια ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸ ἀρχαῖο τεῖχος.

10. N. C. L. Hammond «Epirus», Oxford, 1967, σ. 147.

11. N. C. L. Hammond, ὁ.π., σ. 147.

12. N. C. L. Hammond, ὁ.π., σ. 145.

13. Θεοχ. Τσοῦτσινος «Ἡ Ἀμβρακία, ἡ θέσις καὶ τὸ τεῖχος αὐτῆς» στὴν ἐφημερίδα «Ἐλεύθ. Λόγος» Ἄρτης, φ. 58, 60, 61/1933 καὶ στὸ περιοδ. «Σκουφᾶς», τχ. 25—26, σ. 121.

14. W. Leake «Travels in Northern Greece», London 1835, σ. 206 καὶ 213.

15. Θεοχ. Τσοῦτσινος, ὁ.π., σημ. 13.

16. Στὸ κατὰ τὸν Hammond σημείον συναντήσεως τοῦ τείχους μετὸν Ἄραχθο, ὁ Θεοχ. Τσοῦτσινος, στηριζόμενος στὰ ἴχνη τοῦ οἰκοδομήματος καὶ σὲ ἓνα ἀνδριάντα ἀκέφαλο ποῦ βρέθηκαν ἐκεῖ, ὑποστηρίζει ὅτι πρέπει νὰ ὑπῆρχε ναὸς καὶ μάλιστα ναὸς τῆς Ἀρτέμιδας, γιὰτὶ δίπλα στὸν ἀνδριάντα βρέθηκε βᾶθρο μετὲ ἐπιγραφή «Νίκανδρος Σόλωνος ἀμφιπολεύσας Ἀρτέμιτι Πασικράτα (κοίτ.: «Ἀμβρακιώτικα λείψανα» στὸν «Ἐλεύθ. Λόγος» τῆς Ἀρτας φ. 254/1936 καὶ στὸ περιοδικὸ «Σκουφᾶς», τχ. 25—26, σ. 124.

17. N. G. L. Hammond, ὁ.π., σ. 146.

18. Θεοχ. Τσοῦτσινος, ὁ.π., σημ. 16.

19. W. Leake, ὁ.π., σ. 213.

20. W. Leake, ὁ.π., σ. 213 καὶ σ. 206.

21. N. G. L. Hammond, ὁ.π., σ. 146 καὶ σχέδιο ἀριθ. 2.

22. Θεοχ. Τσοῦτσινος, ὁ.π., σημ. 16.

23. W. Leake, ὁ.π., σ. 209 καὶ 213. Κατὰ τὸν χρόνον ποῦ ἐπισκέφθηκε τὴν Ἀρτα ὁ Leake, δὲν εἶχε ἀκόμα κτισθῆ ὁ ἀμυντικὸς στρατώνας. Ὅπως βεβαιώνει ὁ τότε μητροπολίτης τῆς Ἀρτας Σερ. Ξενόπουλος (Δοκίμιον περὶ Ἀρτης, ἐκδ. 1962, σελ. 10), τὸ 1864—65 «ἐν τῷ Πετροβουνίῳ κατ' ἀνατολὰς τῆς Ἀρτης ἐσώζοντο μέχρις ἡμῶν ἐρείπια τινὰ τοῦ παναρχαίου φρουρίου τοῦ μεγάλου Πύργου, ἐκ πελωρίων λίθων ἀνευ ἀσβέστου· ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θεμελίων ὑκοδομήσατο ἡ Ὄθωμανικὴ κυβέρνησις ἐκ βᾶθρων αὐτῶν τῷ ἔτει 1864—5 στρατῶνα περιφανῆ».

24. N. G. L. Hammond, ὁ.π., σ. 143 καὶ 146—7.

25. Ἄν. Ὀρλάνδος, ὁ.π., σ. 151.

26. Θεοχ. Τσοῦτσινος, ὁ.π., σημ. 13.

27. Λίβιος 38, 4.

Ὁ ὑπαίος Φούλβιος

καὶ ὁ ποιητὴς Ἐννιος

ἐξω ἀπὸ τὰ ἱεῖχη τῆς Ἀμβρακίας

Τὰ ρωμαϊκὰ στρατεύματα μετ' ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ὑπάτο Μάρκο Φούλβιο Νοβιλίωρα, προχώρησαν ἀπὸ τὴν Ἀπολλωνία τῆς Ἰλλυρίας εἰς τὴν Ἠπειρο, χωρὶς νὰ βρῖσκουν σοβαρὴ ἀντίστασιν. Μάλιστα πολλοὶ ἠπειρωτῆς ἡγέτες, εἶχαν κι' ὅλας συμμαχήσει μετὰ τοὺς Ρωμαίους καὶ δημιουργοῦσαν μάχιμες μονάδες σύμμαχος τῶν Ρωμαίων.

Σκοπὸς τοῦ Φούλβιου ἦταν νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Αἰτωλία καὶ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὸν Αἰτωλικὸ στρατό(1). Οἱ ἠπειρωτῆς ὅμως σύμμαχοι τοῦ Φούλβιου, τοῦ ἔδωσαν μιὰ συμβουλή, τὴν ἴδια ποῦ εἶχαν δώσει παλιότερα(2) στὸν Φίλιππο Ε' τῆς Μακεδονίας: Νὰ μὴ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Αἰτωλία, ἀν δὲν καταλάβῃ τὴν Ἀμβρακία, πόλη σημαντικὴ, πλούσια καὶ καλὰ ὀχυρωμένη, ποῦ πολιτευόταν τότε στὸ πλευρὸ τῶν Αἰτωλῶν. Δὲν παρέλειψαν οἱ σύμμαχοί του ἠπειρωτῆς νὰ τὸν κατατοπίσουν ὅτι ἡ χώρα τῶν Ἀμβρακιωτῶν ἔχει «ἄφθονον εὐκαιρίαν πρὸς τὰς τῶν ἔργων παρασκευὰς καὶ τὸν Ἄραχθον ποταμὸν ρέοντα παρὰ τὴν πόλιν συνεργῆσαι πρὸς τε τὰς τοῦ στρατοπέδου χρείας ἕτε θέρους ὄντος καὶ πρὸς τὴν τῶν ἔργων ἀσφάλειαν»(3).

Ὁ Φούλβιος βρῆκε σωστὴ τὴ συμβουλή τῶν ἠπειρωτῶν καὶ ὠδήγησε τὸ στρατό του κατὰ τῆς Ἀμβρακίας. Στρατοπέδευσε ἐξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως κι' ἄρχισε τὴν πολιορκία καὶ τὶς πολεμικὰς ἐνέργειες, χωρὶς νὰ κηρύξῃ ἐπίσημα τὸν πόλεμον(4). Ἡ πολιορκία αὕτη ἦταν, ὅπως γράφει ὁ Leake, «τὸ πρὸ ἀξιοσημείωτο γεγονός μετὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀμβρακίας»(5).

Ἦταν ἀρχὴς τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 189 π. Χ. Οἱ Αἰτωλοὶ κι' οἱ Ἀμβρακιῶτες ἀπέφυγαν κάθε σύγκρουσιν ἐξω ἀπὸ τὴν πόλιν, γιὰτὶ οἱ δυνάμεις τους ἦταν πολὺ

κατώτερες από τις Ρωμικές και τις Ἡπειρωτικές. Κλείστηκαν μέσα από τὸ κάστρο γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν, μετὴν προστασία τοῦ τείχους, τὴ ρωμαϊκὴ ἐπίθεση.

Ὁ Φούλβιος ἀφικόμενος, καὶ τῶν Αἰτωλῶν οὐ τολμώντων ἀπαντᾶν, περιήει κατοπτρεύων τὴν πόλιν καὶ ἐνήργει τὰ τῆς πολιορκίας φιλοτίμως». Μαζὺ του βρισκόταν κι' ὁ ποιητὴς Quintus Ennius⁽⁶⁾, προσωπικὸς φίλος τοῦ ὑπατου Φούλβιου. Τὸν ἀκολούθησε στὴν ἐκστρατεία γιὰ νὰ τὸν ὑμνήσῃ. Φαίνεται πὼς ὁ Φούλβιος εἶχε μεγάλη ἰδέα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, γιὰυτὸ ἤθελε νάχη μαζὺ του ἓνα μεγάλο ποιητὴ—ὅπως ἔκαναν ὅλοι οἱ ἐνδοξοὶ στρατηλάτες—πού νὰ διατηρήσῃ στὴ μνήμη τῶν ἐπερχόμενων γενεῶν τὰ κατορθώματά του⁽⁷⁾.

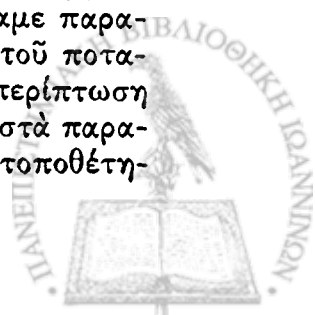
Μετὰ τὴν κατόπτευση ὁ Φούλβιος συγκρότησε δυὸ στρατόπεδα σὲ «ἐπίπεδους τόπους», δηλαδὴ σὲ πεδινὴ ἔκταση μπροστὰ ἀπὸ τὸ Πύρρειο, ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ τείχος καὶ τὸν ποταμὸ. Ἐφτιαξε ἀκόμα ἓνα κάστρο (castellum) ἀπάνω σὲ ἓνα ὕψωμα, κοντὰ στὴν ἀκρόπολη. Τὰ δυὸ στρατόπεδα καὶ τὸ κάστρο θὰ συνδεόταν μεταξὺ τους μετ' ὀχυρωματικὴ γραμμὴ, διπλὰ ἀμυντικὴ, δηλαδὴ τόσο πρὸς τὸ νότο (γιὰ τὸν κίνδυνο ἐπιθέσεων τῶν Αἰτωλῶν) ὅσο καὶ πρὸς τὴν πόλιν (γιὰ τὸν κίνδυνο ἐξόδου τῶν πολιορκημένων). Ἡ ἀφθονία τοῦ ὕλικου στὴν γύρω περιοχὴ⁽⁸⁾, διευκόλυνε πολὺ τὸ ἔργο τῶν Ρωμαίων.

Κατὰ τὸν Hammond, τὰ δυὸ στρατόπεδα τῶν Ρωμαίων πρέπει νὰ ἔγιναν κάπου μεταξὺ τοῦ σημερινοῦ Σταδίου καὶ τοῦ ποταμοῦ, τὸ δὲ castellum κάπου στὰ νοτιοανατολικά τοῦ ἀμυντικοῦ στρατώνα (σχέδιο ἀριθ. 2). Ἀνάλογη θέση θὰ εἶχε — πάντα κατὰ τὸν Hammond—κι' ἡ συνδετικὴ ὀχυρωματικὴ γραμμὴ⁽⁹⁾. Ἐτσι ὅμως ὅπως τοποθετεῖ τὰ στρατόπεδα καὶ τὴν ὀχυρωματικὴ γραμμὴ ὁ Hammond, μένει ἐντελῶς ἐλεύθερη καὶ ἀφύλακτη ἡ δυτικὴ πλευρὰ, εἴτε φανταστοῦμε τὸ τείχος κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ, εἴτε στοὺς πρόποδες τῆς Περάνθης (σχέδιο ἀριθ. 3), ὅποτε ἀπὸ τὴν πεδιάδα θὰ ἦταν πολὺ εὐκόλο νὰ μποῦν στὴν πόλιν οἱ ἐνισχύσεις. Ἄν λοιπὸν οἱ θέσεις τῶν στρατοπέδων ἦταν ὅπως τὶς καθορίζει ὁ Hammond, τότε, γιὰ νὰ κλειστῇ ἡ δυτικὴ πλευρὰ, θὰπρεπε οἱ Ρωμαῖοι νὰ φτιάξουν στρατόπεδο δυτικὰ τοῦ ποταμοῦ, στὸ σημερινὸ Ἰμαρὲτ καὶ στὴν πεδιάδα. Τέτοιο πρᾶγμα ὅμως δὲν ἀναφέρεται οὔτε ἀπὸ τὸν Πολύβιο, οὔτε ἀπὸ τὸν Λίβιο. Ἐνῶ καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ ἱστορικοὶ ἀναφέρουν γιὰ τὸ στρατόπεδο τῶν Ἡπειρωτῶν συμμάχων τῶν Ρωμαίων, πού ἔγινε ἀνατολικά τοῦ ποταμοῦ, δηλαδὴ στὸν σημερινὸ γιαλό, μεταξὺ Φανερωμένης καὶ Βλαχέρνας, πού τότε δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦταν καλλιεργήσιμη γῆ, καὶ σκοπὸ εἶχε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἴσοδο ἐνισχύσεων στὴν πόλιν ἀπὸ ἀνατολικά. Γιατί, οἱ πάντα προνοητικοὶ Ρωμαῖοι, ἔφραξαν τὸν δρόμο τῶν ἐνισχύσεων ἀπὸ ἀνατολικά, ἐνῶ τὸν ἄφησαν ἐλεύθερο ἀπὸ δυτικά; Αὐτὸ τὸ ἐρώτημα μένει ἀναπάντητο ἀπὸ τὴν ἀποψη Hammond.

Ἄν ὅμως δεχτοῦμε ὅτι τὰ δυὸ σὲ «ἰσόπεδους τόπους» Ρωμαϊκὰ στρατόπεδα ἔγιναν στὴν πεδιάδα πού ἀπλώνεται μεταξὺ τῆς Μητρόπολης, τῆς Γέφυρας καὶ τοῦ τείχους, πού ἀπὸ τὴν Ὀδηγήτρια ἔφτανε στὴ Μητρόπολη, (σχέδιο ἀριθ. 3), τότε δὲν ὑπάρχει ἐρώτημα. Γιατί ἀπλούστατα ἡ δυτικὴ πλευρὰ φυλαγόταν ἀπὸ τὰ στρατόπεδα.

Γιὰ τὴ θέση τοῦ castellum, συμφωνοῦμε μετ' τὸν Hammond (σχέδια ἀριθ 2 καὶ ἀριθ. 3).

Σύγχρονα μετ' τὴν πρόοδο τῶν ἐργασιῶν τῶν στρατοπέδων καὶ τοῦ castellum, ὁ Φούλβιος προχωροῦσε καὶ τὶς ἐργασίες τῆς συνδετικῆς ὀχυρωματικῆς γραμμῆς. Πρὶν ὀλοκληρωθῇ ἡ γραμμὴ αὐτὴ, μετέφερε καὶ τοποθέτησε—ὅπως εἶπαμε παραπάνω—τοὺς Ἡπειρωτῆς σὲ ἓνα στρατόπεδο κατὰ μῆκος καὶ ἀνατολικά τοῦ ποταμοῦ (μεταξὺ σημερινοῦ ὕδραγωγείου καὶ Βλαχέρνας), γιὰ ν' ἀποκλεισθῇ περίπτωση νὰ μποῦν ἐνισχύσεις στὴν πόλιν ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτό⁽¹⁰⁾. Ὅπως πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ ὁ Hammond⁽¹¹⁾, μετ' βάση τὶς πληροφορίες τοῦ Λίβιου, ὁ Φούλβιος τοποθέτη-

σε εκεί τούς Ἡπειρώτες σάν παγίδα, γιά νά παρασύρη τούς Αἰτωλοὺς νά ἐπιτεθοῦν ἐκεῖ, σέ ἀνοιχτὸ πεδίο (*arctos circa campos*) καὶ ὕστερα κατεβάζοντας δυνάμεις ἀπὸ τὴν ἀμυντικὴ του διάταξη στὴν Περάνθη, νά ὑπερφαλαγγίση τούς Αἰτωλοὺς καὶ νά τοὺς κλείση τὸ δρόμο τῆς διαφυγῆς. Αὐτὸ τὸ σχέδιο ἴσως ἀντελήφθησαν οἱ Αἰτωλοὶ καὶ δὲν ἔκαναν τὴν ἐπίθεση κατὰ τῶν Ἡπειρωτῶν. Χίλιοι ὅμως Αἰτωλοὶ πεζοί, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Εὐπόλεμο, πέρασαν μαχόμενοι μέσα ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴ ὄχυρωματικὴ γραμμὴ καὶ μπῆκαν στὴν πόλη γιά νά ἐνισχύσουν τὴν ἀμυνά της⁽¹²⁾.

Στοὺς Ρωμαίους τὰ ἐφόδια ἐρχόνταν ἀπὸ τὴν πεδιάδα μέσω τοῦ ποταμοῦ, μὲ πλοιάρια. Στοὺς Ἡπειρώτες ἐρχόνταν κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν ἐνδοχώρα. Καὶ οἱ Ἀμβρακιῶτες στηριζόνταν στὰ ἀποθέματά τους κι' ἰδιαίτερα στὰ ἀποθέματα φάβας, ποὺ διασώζονταν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πύρρου, σὲ μιὰ μεγάλη κάβα⁽¹³⁾.

Ὅταν ἡ ρωμαϊκὴ ὄχυρωση γύρω ἀπὸ τὴν Ἀμβρακία ὀλοκληρώθηκε, ἡ πόλη βρέθηκε ἐντελῶς ἀπομονωμένη. Δυτικὰ καὶ νοτιοδυτικὰ ἦταν τὰ δυὸ ρωμαϊκὰ στρατόπεδα. Νότια ἦταν ἡ ὄχυρωματικὴ γραμμὴ ποὺ συνέδεε τὰ στρατόπεδα μὲ τὸ *castellum*. Νοτιοανατολικά ἦταν τὸ *castellum*. Καὶ ἀνατολικά ἦταν τὸ στρατόπεδο τῶν Ἡπειρωτῶν (σχέδιο ἀριθ. 3). Ἔμενε μονάχα ἡ βόρεια πλευρά. Ἀλλὰ τέτοια κατ' οὐσίαν δὲν ὑπῆρχε, γιὰτὶ πρὸς τὸ βορρὰ ἡ πόλη κατέληγε σὲ ὀξεία γωνία καὶ κάτω ἀπὸ τὸ βόρειο τεῖχος ἔρρεε ὁ Ἀραχθός, βαθὺς καὶ δύσκολος γιά διάβαση ἢ γεφύρωση.

Οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν ἀριθμητικὴ ὑπεροχή, ἀφθονία τροφίμων καὶ κάθε εἶδους ὕλικὸ γιά τὴν πολιορκία. Οἱ πολιορκούμενοι εἶχαν τὴ φάβα τους καὶ τὴν ἀπόφαση νά μὴν ὑποταγοῦν.

1. Φρ. Βερτολίνι, ὁ.π., σ. 333.

2. Πολύβιος Δ' 61.

3. Πολύβιος ΚΒ' 9. Καὶ Λίβιος (38, 3) «et Arachthum, navigabilem ammem, oppurtunum ad comportanda quae usui sint praeter ipsa moenia fluere».

4. V. Duruy, ὁ.π., σ. 252.

5. W. Leake, ὁ.π., σ. 209.

6. Ὁ Q. Ennius ἦταν ἑλληνοῖταλός. Γεννήθηκε στὸ Πρίντεζι τὸ 239 π.Χ. Στὴ Ρώμη δίδασκε ἑλληνικά καὶ λατινικά καὶ ἀνῆκε στὸν κύκλο τῶν Σκιπιόνων. Ἐγράψε κωμωδίες, τραγωδίες, τὴν ἐπικὴ ἱστορία «Annales» καὶ τὰ «Hedyphagetica». Ἐδῶσε νέα μορφή καὶ δύναμη στὴ λατινικὴ γλῶσσα, χρησιμοποίησε τὸν ἑλληνικὸ ἑξάμετρο καὶ ἀνοίξε τὸ δρόμο γιά τὸν Λουκρήτιο, Ὀράτιο καὶ Βιργίλιο. Πέθανε ἑβδομήντα ἐτῶν, ἀφοῦ ἔγραψε τὸ ἐπιτάφιο τοῦ ποιήμα: «Μὴ κλαῖς γιά μένανε καὶ μὴ λυπᾶσαι γιά τὸ θάνατό μου—πλανιέμαι στὰ χεῖλη τῶν ἀνθρώπων καὶ ζῶ». Ὁ Ennius ἔμεινε φτωχός, γιὰτὶ στὰ ἔργα του φιλοσοφοῦσε, ἐνῶ ὁ Πλάυτος μὲ τὰ χοντρά ἀστεῖα του, πλούτισε. (τὰ στοιχεῖα τὰ πήραμε ἀπὸ τὸν Durant, ὁ.π., τ. Γ', σ. 121).

7. Ὁ Ennius ἦταν φίλος τοῦ Φούλβιου. Τὸν ἀκολούθησε στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Αἰτωλῶν. Τὸν ἐξύμνησε μὲ τὴν τραγωδία του «Ambracia», ποὺ οἱ σχολιαστὲς τὴν χαρακτηρίζουν ὡς *fabula praetexta*. Ἐπίσης στὰ «Annales», κεφ. XV. Ἀτυχῶς ἐλάχιστα ἀποσπάσματα διασώθηκαν.

Γι' αὐτὴ τὴ μελέτη μας συμβουλευτήκαμε τὰ: α) «Q. Ennii, Fragmenta quae supersunt ab Hieron. Colonna, Amstelaedami MDCCCVII, σ. 157 καὶ 295 καὶ β) «Remains of old Latin, I. Ennius», Harvard Univers. Press—London MCMLXI, σ. 142, 143, 144, 358, 406—9, 435. Καὶ ἀπ' αὐτὰ μεταφέρουμε καὶ μεταφράζουμε (πιστεύουμε γιά πρώτη φορὰ σὲ ἑλληνικὴ ἐργασία) ὅσους στίχους βρήκαμε κι' ἔχουν σχέση μὲ τὴν πολιορκία τῆς Ἀμβρακίας, ἀκολουθώντας τὴ σειρά τῆς ἐκδ. Harvard.

Α' Ἀπὸ τὴν «Ambracia».

374. Et aequora salsa veget ingentibus ventis

375. Agros audaces depopulant servi dominorum domi

376. Esse per gentes cluebat omnium miserrimus

377.

bene mones ;

378. tute ipse cunctato ; o vide fortem virum

και σε ελεύθερη μετάφραση :

374. Καί φούσκωσες τίς θάλασσεσ με δύνατοὺσ ἀνέμοουσ.
 375. Θρασεῖσ οἱ δοῦλοἱ τοὺσ ἀγροὺσ ἀφήσαν τῶν ἀρχόντων.
 376. Οἱ ἀνθρωποἱ τὸν λέγανε πολὺ δυστυχισμένο.
 377. καλὴ ἡ συμβουλὴ σου,
 378. τὰ νῶτα μόνος κράτησεσ, ὦ, ἰδὲσ τὸν ἀντρειωμένο.

Β' Ἀπὸ τὰ «Annales», κεφ. XV :

384. Malos diffidunt, fiunt tabulata falaeque
 385. Occumbunt multi letum ferroque lapique
 386. aut intra muros aut extra praecipue casu.
 387. Arcus subspectant mortalibus quae perhibentur.
 388. Sicut fortis equus spatio qui saepe supremo
 389. vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.

και σε ελεύθερη μετάφραση :

384. Δοκάρια κόβουν' φτιάχνονται πύργοι πολιορκίας.
 385. Σκοτώνονται πολλοὶ ἀπ' τὰ σπαθιά κι' ἀπὸ τίσ πέτρεσ
 386. ἢ ἀπ' τὰ τείχη πέφτοντασ, γι' ἀπ' ἔξω, γι' ἀπὸ μέσα.
 387. Τὰ τόξα ἀπὸ κάτω βλέπουν πού θνητοὶ κρατοῦνε.
 388. Σὰν ἄλογο γερὸ πού νικάγε στὴν Ὀλυμπία.
 389. μὰ τώρα σε ἀνάπαυση περνᾷ τὰ γηρατειά του.

8. N. G. L. Hammond, δ.π., σ. 144.

9. N. G. L. Hammond, δ.π., σ. 145.

10. Λίβιος, 38, 4, «Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse...
 haud facili ab Romanis auxilio quia flumen intererat».

11. N. G. L. Hammond, δ.π., σ. 145, σημ. 1.

12. Λίβιος, 38, 4.

13. Πλίνιος, 18, 7, 5.

η επίμονη αντίσταση,

η συνθηκολογήση

και ο ιστορικός θάνατος της Αμβρακίας

Ἡ ρωμαϊκὴ ἐπίθεση ἄρχισε. Τριπλὴ κατὰ τοῦ τείχουσ πού ἦταν μπροστὰ ἀπὸ τὸ Πύρρειο, με τρεῖσ πολιορκητικὲσ μηχανέσ. Μία στὸ τεῖχος ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Ἀσκληπιεῖο («e regione Aescularii») καὶ μιὰ ἀπὸ τὸ castellum κατὰ τῆσ Ἀκρόπολησ(1).

Οἱ ἐπιτιθέμενοἱ μεταχειρίστηκαν ὅλα τὰ μέσα. Χτυποῦσαν με κριοὺσ τὰ ἀσθενέστερα σημεῖα τοῦ τείχουσ. Ἀρπαζαν με δορυδρέπανα τίσ πέτρεσ τῆσ ἀπάνω σειρᾶσ τοῦ τείχουσ καὶ προσπαθοῦσαν νὰ τίσ τραβήξουν πρὸσ τὰ ἔξω καὶ νὰ τίσ ρίξουν κάτω. Οἱ ἀμυνόμενοἱ «ἐπειρῶντο ἀντιμηχανᾶσθαι». Καὶ τοὺσ μὲν κριοὺσ τοὺσ χτυποῦσαν ἀπὸ ψηλὰ «διὰ κεραιῶν», πού στὸ ἄκρο τουσ εἶχαν τοποθετήση πέτρεσ ἢ μολυβένια βάρη ἢ δρύινα στύπη. Τὰ δὲ δορυδρέπανα τὰ χτυποῦσαν με σιδερένια ἀγγιστρα κι' ὅταν ἔσπαγε τὸ δόρυ (κοντάρι), τραβοῦσαν τὰ δρεπάνια μέσα ἀπὸ τὸ τεῖχος. Ὁ θόρυβοσ πού ἔκαναν οἱ πολιορκητικὲσ μηχανέσ, τὰ χτυπήματα τῶν κριῶν, τὰ σπασίματα τῶν κριῶν ἢ τῶν κονταριῶν, οἱ τεράστιεσ πέτρεσ πού ἔπεφταν, οἱ κραυγέσ τῶν πολεμιστῶν κλπ., ἦταν φοβερόσ. Ἀλλὰ οἱ πολιορκούμενοἱ «εὐψύχωσ ἐμάχοντο» καὶ δὲν ἐπέτρεπαν στοὺσ Ρωμαῖουσ νὰ πατήσουν τὸ τεῖχοσ(2).

Μιά νύχτα καταιγίδας, μιὰ δεύτερη ομάδα ἀπὸ πεντακόσιους Αἰτωλοὺς ἱππεῖς, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Νικόδαμνο, κατάφεραν μαχόμενοι νὰ μποῦν στὴν πόλη.

Οἱ Αἰτωλοὶ καὶ ὁ στρατηγὸς τοὺς Νίκανδρος, βλέποντας πόσο στενότερη γινόταν ἡ πολιορκία ἀπὸ μέρα σὲ μέρα, σχεδίασαν νὰ γίνῃ σύγχρονα ἕξοδος τῶν πολιορκημένων καὶ ἐπίθεση τῶν Αἰτωλῶν ἀπὸ τὸ νότο, ὥστε οἱ Ρωμαῖοι νὰ βρεθοῦν στὴ μέση. Οἱ πολιορκούμενοι ἔκαναν τὴν ἕξοδό τους καὶ «γενναίως ἐμάχοντο», ἀλλ' ὁ Νίκανδρος μὲ τίς δυνάμεις του δὲν φάνηκε, εἴτε γιὰτὶ φοβήθηκε τὸν μεγάλο κίνδυνο στὸν ὁποῖο θὰ ἐξέθετε τίς δυνάμεις του, εἴτε γιὰτὶ ἔκρινε πὼς εἶχε σοβαρότερα καθήκοντα ἀλλοῦ. Ἔτσι οἱ δυνάμεις ποὺ βγήκαν ἀπὸ τὴν πόλη ξαναγύρισαν καὶ κλείστηκαν πάλι πίσω ἀπὸ τὸ τεῖχος. Ἡ μὴ ἀφίξη τοῦ Νίκανδρου πιθανὸν νὰ μπορῆ νὰ ἐξηγηθῆ, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψη ὅτι ὁ Περσέας (γιὸς τοῦ βασιλιά Φιλίππου Ε', ποὺ εἶχε, ὅπως εἶδαμε, νικηθῆ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους κι' ἦταν ὑποχρεωτικὰ σύμμαχος τους) βρισκόταν στὴν Ἀμφιλοχία, στὶς ἀκτὲς τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου (Μακρυνόρος), ἐνῶ ὁ Πλευράτος, κυβερνήτης τῆς Ἰλλυρίας, ἔκανε μὲ τὸ στόλο του ἐπιδρομὲς στὰ Αἰτωλικά παράλια. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ ὁ στόλος τῶν Ἀχαιῶν⁽³⁾.

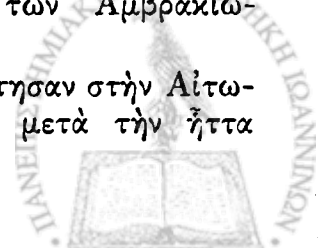
Οἱ ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ τεῖχους ξανάρχισαν. Οἱ πολιορκούμενοι ὅμως ἐξακολουθοῦσαν νὰ μάχωνται μὲ πείσμα καὶ νὰ ξαναχτίζουν τὰ τμήματα τοῦ τεῖχους ποὺ γκρεμίζονταν. Οἱ Ρωμαῖοι κατάφεραν νὰ καταλάβουν ἓνα τμήμα τῆς πόλης, ἀλλ' οἱ ἀμυνόμενοι ἔφτιαξαν παρὰ μέσα δεύτερο τεῖχος κι' ἔτσι οἱ Ρωμαῖοι πάλι ἀποκρούστηκαν. Οἱ Ἡπειρώτες ποὺ βρισκόταν ἀνατολικά τοῦ ποταμοῦ, δὲν ἔλαβαν μέρος στὶς ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ πρὸς τὰ ΒΑ τεῖχους, γιὰτὶ ἴσως δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ διαβοῦν τὸν ποταμὸ μὲ ἀσφάλεια⁽⁴⁾.

Οἱ Ρωμαῖοι ἀπελπίστηκαν ὅτι θὰ μπορούσαν νὰ καταλάβουν τὴν Ἀμβρακία μὲ ἐπίθεση στὸ τεῖχος. Καὶ μηχανεύτηκαν νὰ μποῦν στὴν πόλη φτιάχνοντας τοῦν-νελ (λαγοῦμι). Ἀφοῦ σκέπασαν τὸ μεσαῖο ἀπὸ τὰ ἐπιθετικὰ ἔργα ποὺ εἶχαν φτιάξει στὴν πεδιάδα, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται ἀπὸ τὸ τεῖχος, ἔφτιαξαν μιὰ στοὰ παράλληλη μὲ τὸ τεῖχος καὶ μήκους δυὸ πλέθρων κι' ἀπὸ κεῖ ἄρχισαν νὰ σκάβουν ἓνα λαγοῦμι. Γιὰ μερικὲς μέρες οἱ πολιορκούμενοι δὲν κατάλαβαν τίποτε. Ὅταν ὅμως ὁ σωρὸς τοῦ χώματος ποὺ ἔβγαζαν ἔγινε μεγάλος, τότε οἱ ἀμυνόμενοι ἀντιλήφθηκαν τὸ ρωμαϊκὸ «πονήρευμα». Καὶ ἔσκαψαν ἀπὸ μέσα, παράλληλα πρὸς τὸ τεῖχος καὶ πρὸς τὴν ἀπ' ἔξω στοὰ, μιὰ τάφρο. Τοποθέτησαν λεπτὰ χαλκώματα στὴ μιὰ πλευρὰ τῆς τάφρου καὶ «ἤκροῶντο τοῦ ψόφου τῶν ὀρυκτόντων ἔσωθεν». Ὅταν ἐπισήμαναν τὴν ἀκριβῆ θέση τοῦ ἐχθρικοῦ λαγουμιοῦ, κατηύθυναν κι' αὐτοὶ ἓνα δικὸ τους λαγοῦμι κατὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ. Ἡ συνάντηση δὲν ἄργησε νὰ γίνῃ.

Στὴν ὑπόγεια αὐτὴ μάχη, στὴν ἀρχὴ οἱ ἀντίπαλοι χρησιμοποίησαν τίς σάρισσες, χωρὶς ὅμως εὐνοϊκὸ ἀποτέλεσμα γιὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο. Τότε οἱ ἀμυνόμενοι μεταχειρίστηκαν ἓνα εἶδος καπνογόνου ὄπλου, ποὺ τὸ κάτασκεύασαν μὲ ἓνα πιθάρι γεμισμένο μὲ λεπτὰ πτίλα, μὲ ἓνα φουσερὸ (σὰν αὐτὸ ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ χαλκωματζῆδες) καὶ μὲ ἓνα αὐλὸ (σωλῆνα). Ὅλα αὐτὰ προσαρμόστηκαν τὸ ἓνα στὸ ἄλλο ἔτσι, ὥστε, μόλις ἔβαζαν φωτιά στὰ πτίλα, αὐτὰ νὰ καίγονται καὶ ὁ δύσσομος καπνὸς τους νὰ ὠθεῖται ἀπὸ τὸν ἀέρα τοῦ φουσεροῦ πρὸς τὸν αὐλὸ, κι' ἀπ' αὐτὸν ἀπάνω στοὺς ἐχθροὺς, ἐνῶ οἱ ἀμυνόμενοι, μὲ τίς σάρισσες, δὲν ἄφηναν τοὺς ἐχθροὺς νὰ πλησιάσουν στὸ πιθάρι. Οἱ Ρωμαῖοι κακόπαθαν πολὺ καὶ ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ὑπόγεια ἐπιχείρηση⁽⁵⁾.

Οἱ ἐπιθέσεις τῶν Ρωμαίων εἶχαν πιά τελματωθῆ. Μ' ὅποιο τρόπο κι' ἂν προσπαθοῦσαν νὰ μποῦν στὴν πόλη, ἀποτύχαιναν. Ἡ ἀντίσταση τῶν Ἀμβρακιωτῶν καὶ Αἰτωλῶν ἀποδείχτηκε «ἐπίμονη καὶ γενναία»⁽⁶⁾.

Σ' αὐτὸ τὸ στάδιο βρισκόταν οἱ ἐπιχειρήσεις, ὅταν ἐπικράτησαν στὴν Αἰτωλία οἱ φιλειρηνιστές, ποὺ πίστευαν ὅτι ἡ πατρίδα των, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν ἦττα

του Ἀντίοχου στήν Ἀσία, δὲν μπορεῖ ν' ἀντιπαραταχθῆ με τόσους πολλοὺς συγχρόνως ἐχθροὺς, δηλ. τοὺς Ρωμαίους, τὸν Φίλιππο τῆς Μακεδονίας, τὸν Πλευράτο καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς(7). Ἐκπρόσωποι αὐτῶν τῶν φιλειρηνιστῶν ἔφυγαν γιὰ τὴ Ρώμη με συμβουλὴ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ροδίων. Σύγχρονα, ὁ Ἀμύνανδρος, βασιλιάς τῶν Ἀθαμάνων, πού εἶχε ζήσει πολλὰ χρόνια στήν Ἀμβρακία καὶ γνώριζε τοὺς ἀρχοντές της, χρησιμοποιοῦντο ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους σάν μεσολαβητής. Περιφερόταν γύρω ἀπὸ τὸ τεῖχος καὶ καλοῦσε τοὺς γνωστούς του Ἀμβρακιῶτες γιὰ συνομιλίες. Μὲ τὰ πολλά, κατάφερε νὰ μπῆ στήν πόλη κι' ἔτσι οἱ διαπραγματεύσεις ἐπισημοποιήθηκαν. Ὁ πρῶτος ὄρος, πού ἔθεσαν οἱ Ἀμβρακιῶτες, ἦταν νὰ ἐπιτραπῆ στοὺς συμμάχους τῶν Αἰτωλοῦς ν' ἀποσυρθοῦν χωρὶς νὰ ἐνοχληθοῦν. «Τοῦτο γὰρ ὑφείλοντο πρῶτον, τηροῦντες τὴν πρὸς τοὺς συμμάχους πίστιν»(8). Καὶ ὁ φιλορωμαῖος Mommsen παραδέχεται ὅτι ἡ παράδοση τῆς πόλης ἔγινε «μετὰ ἐντίμων ὄρων»(9).

Οἱ Αἰτωλοὶ ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἀμβρακία ὑπόσπονδοι. Οἱ Ρωμαῖοι μπῆκαν καὶ κατέλαβαν τὴν πόλη. Ἡ παράδοση ἔγινε με ἐπίσημη τελετὴ καὶ παράταξη, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ἀμύνανδρος, ἀπὸ μέρους τάχα τῶν Ἀμβρακιωτῶν, χάρισε στὸ νικητὴ ἀρχιστράτηγο ἀναμνηστικὸ στέφανο χρυσό, ἀξίας ἑκατὸν πενήντα ταλάντων(10).

Ὁ Φούλβιος μετὰ τὴν παράδοση τῆς Ἀμβρακίας, προχώρησε πρὸς τὴν Αἰτωλία χωρὶς νὰ βρῆ ἀντίσταση καὶ ἔφτασε στὸ Ἀμφιλοχικὸ Ἄργος. Ἐκεῖ τὸν βρῆκαν ἐκ μέρους τῆς Αἰτωλικῆς Συμπολιτείας ὁ Δαμοτέλης κι' ἄλλοι καὶ τοῦ ἀνήγγειλαν ὅτι οἱ ρωμαῖκοὶ ὄροι ἔγιναν δεκτοί. Ἦσυχος καὶ με ὀλοκληρωμένο τὸ ἔργο του, ὁ Φούλβιος γύρισε στήν Ἀμβρακία. Εἶχε νὰ ἐκτελέσῃ ἓνα ἄλλο σχέδιό του: τὴ ληλασία. Νὰ πάρῃ στὴ Ρώμη ὅλα τ' ἀγάλματα, τοὺς ἀνδριάντες καὶ τίς ζωγραφιές τίς Ἀμβρακίας «ὄντα καὶ πλείω διὰ τὸ γεγονέναι Βασιλείου Πύρρου τὴν Ἀμβρακίαν»(11). Ἔτσι ἐξασφάλιζε ἓνα λαμπρὸ θρίαμβο, ἐκδικιόταν τὸν Πύρρο πού ἀπειλῆσε κάποτε τὴ Ρώμη καὶ ἐξαφάνιζε κάθε ἔχνος (ἡρῶο Αἰνεία κλπ.) πού πρόδιδε ὅτι καὶ οἱ Αἰακίδες, οἱ βασιλιάδες τῆς Ἠπείρου, διεκδικοῦσαν τοὺς ἴδιους προγόνους, πού καυχόνταν ὅτι εἶχαν οἱ Ρωμαῖοι(12).

Ὅ,τι στόλιζε τὴν Ἀμβρακία, προσπάθεια καὶ μόχθος πολλῶν γενιῶν, ἰδιαίτερα ἡ περίφημη συλλογὴ τοῦ Πύρρου, πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τὴ Ρώμη. Χίλια δέκα πέντε ἀγάλματα πῆρε ὁ Φούλβιος ἀπὸ τὴν Ἀμβρακία, γράφει ὁ Durant(13). Σὲ πεντακόσια δέκα πέντε τὰ ὑπολογίζει ὁ Leake, σημειώνοντας ὅτι ἡ Ἀμβρακία ἦταν ἡ περισσότερο διακοσμημένη πόλη τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας(14). Ἔτσι ὁ θρίαμβος πού ἔκανε ὁ Φούλβιος ἦταν ἀπὸ τοὺς λαμπρότερους. Καὶ ὁ ναὸς τοῦ Μουσηγέτη Ἀπόλλωνα, πού τὸν ἔχτισε κοντὰ στὸ Φλαμινίνο ἵπποδρόμιο, στολισμένος με τὰ ἀμβρακιώτικα ἀγάλματα τῶν Μουσῶν, ἦταν μεγαλοπρεπῆς(15).

Οἱ Ἀμβρακιῶτες κι' οἱ Αἰτωλοὶ ἔδωσαν τὸ καλοκαῖρι τοῦ 189 π.Χ., με τὴν ἡρωϊκὴ ἀντίστασή τους στοὺς Ρωμαίους, ἓνα μεγάλο παράδειγμα πατριωτισμοῦ. Ἀλλὰ τὸ ἔδωσαν πολὺ ἀργά, ἀφοῦ πρῶτα βοήθησαν κι' αὐτοὶ—οἱ Αἰτωλοὶ—στὴ συντριβὴ τῶν Μακεδόνων καὶ στὴ σταθεροποίησι τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Τώρα ἦταν ἡ σειρά τους νὰ συντριβοῦν. Καὶ τοὺς πολεμοῦσαν ὄχι μονάχα οἱ Ρωμαῖοι, ἀλλὰ κι' οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, Μακεδόνες, Ἀχαιοί, Ἠπειρῶτες, Ἀθηναῖοι κλπ., ἀκόμα κι' οἱ Ἰλλυριοί. Φυσικὸ ἦταν λοιπὸν νὰ παραδοθῆ ἡ Ἀμβρακία καὶ νὰ συνθηκολογήσῃ ἡ Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία(16). Δὲν θ' ἀργοῦσε βέβαια νὰ ἔλθῃ ἡ σειρά καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, γιατί τὸ ἐλάττωμα τῆς ἐξασφάλισης τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς δόξας, ἔστω καὶ με τὰ ὄπλα ξένων, δὲν ἦταν μόνο τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλὰ πανελλήνιο. Αὐτοῦ τοῦ ἐλαττώματος θῦμα ὑπῆρξε ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος. «La Grèce aurait été invincible si elle avait été unie» θὰ γράψῃ ὁ Montesquieu.

Μετά τὴ ληλασία τῆς ἀπὸ τὸ Φούλβιο, ἡ Ἀμβρακία, μὲ γκρεμισμένα τὰ τεῖχη, χωρὶς στρατό, ἀπογυμνωμένη ἀπὸ τὸν πλοῦτο καὶ τὰ στολίδια τῆς, ἦταν πιά ἱστορικὰ νεκρή.

1. Πολύβιος KB' 10, Λίβιος 38, 5, Hammond, δ.π., σ. 145, Leake, δ.π., σ. 210.
2. Πολύβιος KB' 10, Λίβιος 38, 5 καὶ 6, Hammond, δ.π., σ. 146.
3. W. Leake, δ.π., σ. 211, Hammond, δ.π., σ. 625, Σπ. Λάμπρος, δ.π., σ. 694.
4. N. Hammond, δ.π., σ. 145—6.
5. Πολύβιος KB' 11, Leake, δ.π., σ. 211, Hammond, δ.π., σ. 146.
6. Σπυρ. Λάμπρος, δ.π., σ. 694.
7. δ.π. στὴ σημείωση 3.
8. Πολύβιος KB' 12.
9. Th. Mommsen, δ.π., σ. 419.
10. Πολύβιος KB' 13, Leake, δ.π., σ. 212, Hammond, δ.π., σ. 146, Περάνθης, δ.π., σ. 192.
11. Πολύβιος KB' 13, Λίβιος 38, 9, 13, Hammond, δ.π., σ. 147, ὅπου καὶ σχετικὰ σχόλια.
12. Σωτ. Δάκαρη, «Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν», Ἀθ. 1964, σ. 155. Στὴ θαυμάσια αὐτὴ ἐργασία βρισκόμεθα ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴ τῶν Αἰακιδῶν στοιχεῖα καὶ τὴ διάπλαση τῶν σχετικῶν μύθων.
13. W. Durant, δ.π., σ. 115.
14. W. Leake, δ.π., σ. 212.
15. M. Περάνθης, δ.π., σ. 193. Γιά τὴ μετὰ τὴν Μουσῶν κοίτ.: Πλίνιο, Hist. Nat. XXXV, 36, 6.
16. Γιά τὰ γεγονότα τοῦ ρωμαιοαιτωλικοῦ πολέμου, κοίτ.: Πολύβιο, KB' 8—23, Λίβιο XXI, 34—35, XXXVII, 48—50, XXXVIII, 3—9, Πολύβιο ΣΤ', 17, Ζωναρά IX, 21. Καὶ γιά τὸ πῶς διευθέτησαν οἱ Ρωμαῖοι τὰ ἑλληνικὰ πράγματα μετὰ τὸν αἰτωλικὸ πόλεμο, κοίτ.: J. Larsen (T. Frank, An Economic Survey of Ancient Rome, τ. IV, σ. 305 κ.έ.), H. Hill σὲ περ. «Classical Philology» 1946, σ. 35 ἐπ., S. Accame, Il dominio Romano in Graecia dalla guerra Achaica ad Augusto.

ἡ ἐρήμωσις τῆς Ἀμβρακίας

Στὴν ἱστορικὰ νεκρὴ Ἀμβρακία, δὲν ἔπαύσαν νὰ χτυποῦν καρδιές ζωντανῶν ἀνθρώπων, οὔτε σβήστηκε ἡ ἐλπίδα γιά τὴν ἀπόκτηση μιᾶς κάποιας αὐτονομίας. Βέβαια αὐτὸ δὲν μπορούσε νὰ γίνη μὲ τὰ ὄπλα, γιατί τέτοια δὲν διέθετε πιά ἡ Ἀμβρακία. Μποροῦσαν ὅμως νὰ τὸ πετύχουν οἱ Ἀμβρακιῶτες μὲ πολιτικὲς ἐνέργειες. Καὶ τέτοιες δὲν ἔλειψαν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὲς δὲν κατάφεραν νὰ ματαιώσουν τὸ βιολογικὸ θάνατο τῆς πολιτείας.

Ἄς ρίξουμε λοιπὸν μιὰ σύντομη ματιὰ στὰ σπουδαιότερα γιά τὴν Ἀμβρακία γεγονότα, ἀπὸ τὴν κατάληψή τῆς ἀπὸ τὸ Φούλβιο, μέχρι τὴν πλήρη ἐρήμωσή τῆς.

Μετά τὴν ὑποταγὴ τῆς Αἰτωλίας, οἱ Ρωμαῖοι ξανάφυγαν (188 π. Χ.), ἀφήνοντας πάλι πίσω τους φιλορωμαίους ἄρχοντες⁽¹⁾. Στὴν Ἠπειρο ὁ φοβερός Χάρροψ⁽²⁾ σκόρπιζε τὸ πένθος καὶ τὴ συμφορὰ, ἐνῶ πολλοὶ Ἠπειρώτες ὠργάνωναν ἀντιρωμαϊκὲς ὁμάδες. Ἡ Ἀμβρακία, μὲ μιὰ πρεσβεία τῆς πού ἔστειλε στὴ Ρώμη πέτυχε ἕνα καθεστῶς αὐτονομίας, μὲ τὸν ὅρο ὅτι οἱ Ρωμαῖοι καὶ οἱ Ἰταλοὶ θῆναι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ ἐμπορικὰ τέλη⁽³⁾. Ἡ αὐτονομία αὐτὴ ἦταν βέβαια μόνο ὀνομαστικὴ, ἀφοῦ οὔτε νὰ ἐξοπλιστῆ, οὔτε νὰ χαράξῃ δική τῆς πολιτικὴ μπορούσε ἡ Ἀμβρακία. Σὲ λίγα χρόνια (τὸ 171 π.Χ.), οἱ Ρωμαῖοι ξαναγύρισαν, γιά νὰ καθυ-
 συχάσουν μὲ τὰ ὄπλα τὶς κοινωνικὲς ἀναταραχὲς πού προκαλοῦσαν—ἰδιαίτερα στὴν Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία—τὰ κηρύγματα τοῦ νέου βασιλιά τῆς Μακεδονίας Περ-

σέα. Ἡ Ἀμβρακία κατελήφθη πάλι ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, χωρὶς καμμιά ἀντίσταση, ἀφοῦ ἦταν ἀνοχύρωτη καὶ χρησιμοποίηθηκε σὰ στρατιωτικὴ βάση κατὰ τῶν Μακεδόνων(4).

Ἡ ἀνικανότητα τῶν Ρωμαίων στρατηγῶν ἐπὶ τρία χρόνια νὰ νικήσουν τὸν Περσέα, ἀνάγκασε τὴ Ρώμη νὰ στείλῃ στὴν Ἑλλάδα ἕναν ἀπὸ τοὺς πιὸ ἱκανοὺς στρατηγούς της, τὸν Αἰμίλιο Παῦλο. Στὴν Πύδνα ὁ Αἰμ. Παῦλος συνέτριψε τὸν Περσέα (168 π.Χ.). Καὶ λίγο ἀργότερα, ἐκδικούμενος τοὺς Ἡπειρώτες, κατ' ἄλλους, ἐπειδὴ ἦταν συμπατριῶτες τοῦ Πύρρου τοῦ παληοῦ ἐχθροῦ τῆς Ρώμης(5), διέταξε τὴν καταστροφὴ τῶν ἡπειρωτικῶν πόλεων, φυσικὰ καὶ τῆς Ἀμβρακίας. Τὰ πάντα ἰσοπεδόθηκαν, οἱ ναοὶ γκρεμίστηκαν, τὰ σπίτια λεηλατήθηκαν, ὁ τάφος τοῦ Πύρρου συλλήθηκε, τὸ χρυσάφι τῶν κατοίκων ἀρπάχτηκε, οἱ κάτοικοι πουλήθηκαν σὰν δοῦλοι(6).

Ἐμείνε μονάχα ἕνας μικρὸς συνοικισμός. Ἀλλὰ κι' αὐτοὶ οἱ λίγοι Ἀμβρακιῶτες ἀγωνίζονταν γιὰ μιὰ κάπως ἐλεύθερη ζωὴ. Ἐκαναν ἕνα ψήφισμα πρὸς τὴν ρωμαϊκὴ σύγκλητο καὶ ζητοῦσαν τὴν αὐτονομία τους καὶ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν ποὺ ἄρπαξε ὁ Φούλβιος. Φαίνεται πὼς τὸ ψήφισμα ἔγινε ἀφοῦ πρῶτα ἐξασφαλίστηκε ἡ ὑποστήριξη τοῦ Αἰμ. Παύλου(7). Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ὀργανωμένη συκοφαντία κατὰ τοῦ Φούλβιου, γράφει ὁ Mommsen(8), ἴσως γιὰ τὴν ἀντίπαλο τοῦ Αἰμ. Παύλου.

Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ ψηφίσματος ἦταν ν' ἀναγνωρισθῆ ἡ ἀνταρσία τῆς Ἀμβρακίας καὶ νὰ δοθῆ μιὰ ἀσαφὴς ὑπόσχεση γιὰ ἐπιστροφὴ τῶν θησαυρῶν. Ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ ἀρμόδιο ἦταν τὸ συμβούλιο τῶν ποντιφῆκων, τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν ἀποφάσισε ποτὲ(9).

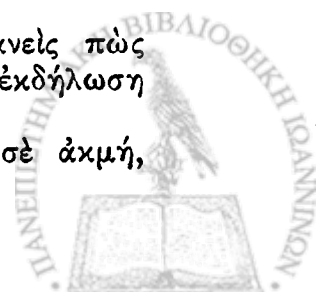
Μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Κορίνθου ἀπὸ τὸν Μόμμιο (146 π.Χ.) καὶ τὴ συντριβὴ τῆς τελευταίας ὀργανωμένης ἀντίστασης τῶν Ἑλλήνων στὸν Ἴσθμό, ἔγινε κι' ἡ Ἀμβρακία φόρου ὑποτελής. Ἀλλὰ φαίνεται πὼς ἀπέκτησε πάλι αὐτονομία, ἀφοῦ ἔκοβε δικό της νόμισμα χάλκινο(10).

Στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν, σὰ γεγονὸς ἀξιόλογο πρέπει νὰ σημειώσουμε τὴ λεηλασία τῆς Ἀμβρακίας ἀπὸ τὸν ἀνθύπατο Λεύκιο Καλπούρνιο Πείσωνα καὶ τὴν ἐκ μέρους του εἰσπραξὴ χρημάτων, ἐνῶ δὲν εἶχε τέτοιο δικαίωμα σὲ αὐτόνομες πόλεις(11). Ἐπίσης τὴ συγκέντρωση στὴν Ἀμβρακία τῶν δυνάμεων τοῦ ὑποστρατήγου Λεύκιου Κάσσιου Λογγίνου, φίλου τοῦ Καίσαρος, ὕστερα ἀπὸ μιὰ ὑποχώρησή του ἀπὸ τὴ Θεσσαλία.

Ἔτσι ἡ Ἀμβρακία, σκιά τοῦ ἀλλοτινοῦ ἑαυτοῦ της, ἀσήμαντη, ἀοπλη, ἄς ποῦμε σὰ χωριό, πότε αὐτόνομη, πότε φόρου ὑποτελής, ψευτόζησε μέχρι τὴ νίκη τοῦ Ὀκταβιανοῦ στὸ Ἄκτιο (31 π.Χ.), κάνοντας πάντοτε τὰ θελήματα τῆς Ρώμης. Μὲ τὸ χτίσιμο τῆς Νικόπολης, οἱ πιὸ πολλοὶ κάτοικοί της ἔφυγαν—μᾶλλον κατὰ διαταγὴν—καὶ πῆγαν στὴ Νικόπολη. «Ἀμβρακιώτας δὲ καὶ Ἀνακτορίους, ἀποίκους Κορινθίων ὄντας, ἐπηγάγετο ὁ Ρωμαίων βασιλεὺς εἰς Νικοπόλεως συνοικισμόν, πρὸς τῷ Ἀκτίῳ», γράφει ὁ Παυσανίας(12). Καὶ ἡ Ἀμβρακία γίνεται «περιοικίς» τῆς Νικόπολης. Ἡ λήξη τῆς κατὰ τὸν Arnold Toynbee «ἐποχῆς τῆς ἑλληνικῆς ἀγωνίας» βρῆκε τὴν Ἀμβρακία σωρὸ ἀπὸ ἐρείπια. Λίγοι γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι εἶναι ἐγκατεστημένοι ἐκεῖ, καὶ λέγονται Ἀμβρακιῶτες, ἀλλὰ δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τοὺς παληοὺς περήφανους κατοίκους τῆς Ἀμβρακίας. Οἱ νέοι αὐτοὶ Ἀμβρακιῶτες ἀνακηρύσσουν θεοὺς τοὺς διάφορους «σωτῆρες» αὐτοκράτορες, πότε τὸν Νέρβα, πότε τὸν Τραϊνὸ(13).

Οὐσιαστικὰ ἡ Ἀμβρακία πέθανε τὸ 189 π.Χ. Ἄν ἰσχυρισθῆ κανεὶς πὼς ἐξακολουθοῦσε νὰ ζῆ καὶ μετὰ, αὐτὴ ἡ ζωὴ της δὲν παρουσιάζει καμμιά ἐκδήλωση ζωντανῆς ἱστορικῆς πόλης.

Ἡ Ἀμβρακία, ὕστερα ἀπὸ τόσες δόξες ποὺ γνώρισε ὅταν ζοῦσε σὲ ἀκμή,

γνώρισε κι' ένα ένδοξο και έντιμο θάνατο με την ήρωική της αντίσταση στους Ρωμαίους. Έπεσε και δέν ξανασηκώθηκε. Ύστερα από αιώνες, θα έμφανιστή στή θέση της μιὰ άλλη σφριγηλή πόλη, ή "Αρτα.

1. V. Duguy, ό.π., σ. 252, M. Cary, ό.π., σ. 274. Οι Ρωμαίοι χρησιμοποιούσαν όλα τὰ μέσα για την έξασφάλιση τής έπιρροής των. Ένώ έφευγαν από πόλεις πού κατέλαβαν, παράλληλα αγόραζαν περιοχές πού δέν κατέλαβαν, όπως αγόρασαν τή Ζάκυνθο από τους 'Αθαμάνες πού τήν κατείχαν (Σπυρ. Λάμπρος, ό.π., σ. 695).

2. Πολύβιος Α', 14, όπου, «δοκῶ γάρ μὴ γεγονέναι μηδ' έσεσθαι θηριωδέστερον άνθρωπον μηδὲ σκαιότερον Χάροπος», Διόδωρος Σικελιώτης «Ίστοριῶν τὰ λείψανα» XXX, 5 και XXXI, 31, Περάνθης, ό.π., σ. 194—6.

3. Δόθηκε στήν 'Αμβρακία τὸ δικαίωμα νὰ εισπράττη διόδια [portoria], Λίβιος 38, 44, 4, Mommsen, ό.π., σ. 419, Hammond, ό.π., σ. 146 και 625, Περάνθης, ό.π., σ. 196.

4. Th. Mommsen, ό.π., σ. 449, Hammond, ό.π., σ. 146

5. C. Niebuhr «Vorträge über alte Geschichte», τ. 3, Th. Mommsen, ό.π., σ. 468, Παπαρρηγοπούλου «Ίστ. Έλλην. Έθνους», τ. Β', σ. 274—5, έκδ. 1955.

6. Πολύβιος Α' 14, 15 και ΔΒ' 21—22, Λίβιος XLV, 33—34, Πλούταρχος «Αίμ. Παῦλος» 29—30, 'Αππιανός «de rebus illyricis» IX, Στράβων Ζ' 7, 3, Mommsen, ό.π., σ. 468—9, W. Tarn, ό.π., σ. 230, Φρ. Βερτολνι, ό.π., σ. 347, Παπαρρηγόπουλος «Ίστ. Έλλην. Έθνους», τ. Β', σ. 275, έκδ. 1955, «Γεν. Ίστορία», τ. Α', σ. 355, Μ. Δένδιας, ό.π., σ. 28, Σωτ. Δάκαρης, ό.π., σ. 155, Μ. Περάνθης, ό.π., σ. 194—5, Σπυρ. Λάμπρος, ό.π., σ. 707 (ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι γιὰ τὴν καταστροφή τῶν ἡπειρ. πόλεων δέν εὐθύνεται ὁ Αἴμ. Παῦλος, ἀλλὰ ἡ Σύγκλητος), Μ. Cary, ό.π., σ. 277 (ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι ἡ καταστροφή και ἡ λεηλασία ἔγιναν με σπάνια πανουργία).

7. Μ. Περάνθης, ό.π., σ. 196.

8. Th. Mommsen, ό.π., σ. 419 (ὁ ὁποῖος τὴν κατὰ τοῦ Φούλβιου κατηγορία τὴν χαρακτηρίζει σὰ συκοφαντία πού χαλκεύτηκε στή Ρώμη), Μ. Περάνθης, ό.π., σ. 196, Hammond, ό.π., σ. 146.

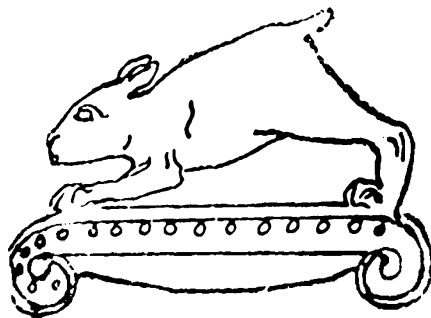
9. Μιχ. Περάνθης, ό.π., σ. 196.

10. Μιχ. Δένδιας, ό.π., σ. 29.

11. Cicero «In Pison», Fr. Hertzberg «Ίστ. Έλλάδος ἐπὶ ρωμαϊκῆς κυριαρχίας» (μετ. Καρολίδη), τ. Α', σ. 539—541, Παπαρρηγοπούλου «Ίστ. Έλλην. Έθνους», τ. Β', σ. 291 (έκδ. 1955).

12. Πausanias 5, 23, 3. Στὴν ἴδια περικοπὴ ὁ Pausanias κατατάσσει τὴν 'Αμβρακία «μεταξὺ τῶν ἐρήμων ἐφ' ἡμῶν πόλεων». Καὶ ὁ Στράβων στὰ «'Ηπειρωτικά» Ζ' 3, γράφει: «νυνὶ δ' ἐρήμου τῆς πλείστης χώρας γεγενημένης και τῶν κατοικιῶν και μάλιστα τῶν πόλεων ἠφανισμένων».

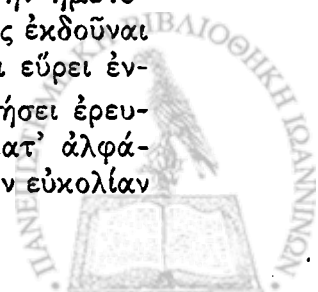
13. A. Böckh «Corpus inscriptionum Graecarum» 1828—1877, τ. Α'. 'Αξιζει νὰ σημειωθῆ πὼς στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ρωμαιοκρατίας κατασκευάστηκαν δυὸ δρόμοι πού ξεκίναγαν ἀπὸ τὴν 'Απολλωνία και κατέληγαν στὴν 'Αμβρακία. Ὁ ἕνας περνοῦσε τὴν 'Ηπειρο παραλιακά, ὁ ἄλλος μέσα ἀπὸ τὸ ὁροπέδιο τῶν 'Ιωαννίνων. Κόιταξε: «Romana Itineraria» Konrad Miller, Stuttgart, 1926 και Otto Guntz I, Lipsiae, 1929.

ἔνα ὅμως πέρα ἀπὸ τὸν ἀγνὸ πατριωτισμὸ τοῦ λαμπρὸ ἐφόδιο ξεκίνησε τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς. Τὸ πάθος τοῦ γιὰ τὸ βιβλίον, τὸ καλὸ καὶ χρήσιμο γιὰ τοὺς πολλοὺς βιβλίον, τὴ στέρση τοῦ ὁποῖου κατὰ τὰ χρόνια τῆς μαθητείας τοῦ τόσο κι ὁ ἴδιος ἔνοιωσε, γιὰ νὰ τάξη σκοπὸ τῆς ζωῆς τοῦ μοναδικὸ τὴν πλατεία διάδοσή του. «Περὶ τὰ μέσα, λοιπὸν, τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος, λέγει ὁ Βρεττός (Ν.Φ. Β' 295) μετέβη εἰς Βιέννην μετὰ τὸν εὐγενῆ σκοπὸν νὰ ὠφελήσῃ τὸ γένος τοῦ καὶ τὸν ἑαυτὸν τοῦ διὰ τοῦ ἐμπορίου τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων». Ἄν βέβαια ταξίδεψε πρὸς τὴ Βιέννη πρῶτα ὁ Λ., τότε ἀκριβῶς καὶ πόσο ἐκεῖ διέμεινε, δὲν γνωρίζουμε. Πάντως τὸ 1750, καθὼς ὁ ἴδιος στὴν Ἀρχαιολογία τοῦ ἀναφέρει, ὅπου παραθέτει καὶ κατάλογο συνοπτικὸ τῶν μέχρι τοῦ 1796 ἐκδόσεων τοῦ, βρίσκεται στὴ Βενετιὰ ἐπιμελούμενος τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, τὴν πρώτην ὅπου ἐτύπωσε, καθὼς λέγει. Ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτό, σημαντικὸ σταθμὸ τῆς ζωῆς τοῦ, ἐπειδὴ ἐγκαινιάζει τὴ μακρὰ τῶν ποικίλου περιεχομένου ἐκδόσεων τοῦ σειράν κι ὡς τὸ 1798, πού σημειώνεται ἡ τελευταία τοῦ θὰ δώσῃ ἀπὸ διάφορα τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας, Βιέννης καὶ Λειψίας, σαράντα περίπου μικρὰ καὶ μεγάλα βιβλία. Σ' αὐτὴν τὴν ἐργῶδη ἐκδοτικῇ τοῦ δραστηριότητά θὰ τὸν παρακολουθήσουμε μετὰ τὴ βοήθεια τῶν γνωστῶν μας χρονολογημένων ἐκδόσεων τοῦ, παρέχοντας καὶ κάθε σχετικὴ μ' αὐτὲς ἢ τὴ ζωὴ τοῦ χρήσιμη εἶδηση. Πολλὲς βέβαια τέτοιες πληροφορίες βιογραφικὲς καὶ ἄλλες πολυτίμες γενικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐγκατασπείρει ὁ Λαμπ. στοὺς προλόγους τῶν βιβλίων τοῦ καμωμένους ἀπὸ τὸν ἴδιο, ἢ χρησιμοποίησέν τοὺς ὅμως καθίσταται ἀνέφικτη, ἀκριβῶς γιὰ τὸ δυσεῦρετο αὐτῶν τῶν βιβλίων.

Λίγα λοιπὸν χρόνια μετὰ τὴν πρώτην τοῦ ἐκείνη ἐκδοσιν τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους στὴ Βενετιὰ καὶ συγκεκριμένα τὸ 1757, τυπώνει στὴν ἴδια πόλιν καὶ ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Ἀντωνίου Τζάττα, τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ καὶ τὸν ἴδιο χρόνον κι ἀπὸ τὸ αὐτὸ τυπογραφεῖον ἄλλη «τοῦ Ἁγίου Νεομάρτυρος Νικολάου τοῦ ἐκ κώμης Μετσόβου καὶ ἐν Τρίκκῃ μαρτυρήσαντος». Ταυτόχρονα δὲ καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο πάντα τυπογραφεῖον τοῦ Τζάττα τὴν «Ἱστορίαν περὶ τῶν μυθολογουμένων θεῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων...», ὅπου προτάσσει τὴν ἀκόλουθον ἐμπνευσμένην πρὸς τοὺς φιλομαθεῖς ἀναγνώστας προσφώνησιν: «Ἡ ἐνθερμος ἔφεισι, γράφει ἐκεῖ ὁ Λαμπ., ὅπου ἐν ἑμαυτῷ τρέφω εἰς τὸ νὰ ἰδῶ καρποφορημένον τὸ γένος μας μετὰ τὴν ἀπόκτησιν καὶ συνεχῆ ἀνάγνωσιν πολυποικίλων βιβλίων (ὡσάν ὅπου μήτηρ τῆς πολυμαθείας οὐχὶ ἡ συνεχῆς μελέτη μόνη ἀλλὰ καὶ ἡ σπουδαία ἀνάγνωσις πολυειδῶν βιβλίων) ἐστάθη εἰς ἐμὲ τὸ προτρεπτικὸν αἴτιον εἰς τὸ νὰ παρακινῶ ἀδιαλείπτως τοσοῦτον τῷ λόγῳ ὡσάν καὶ μετὰ ἰδιά μου ἔξοδα εἰς τὸ νὰ ἐκδοθοῦν εἰς τὸ φῶς μερικὰ τινὰ βιβλία πάνυ ὠφέλιμα ἢ καὶ περιεργα. Τοιοῦτου γένους βλάστημα οὔσα καὶ ἡ παρούσα ἱστορία τῶν μυθολογουμένων ψευδωνύμων θεῶν ἐπαγγέλλεται νὰ ἔχῃ καὶ τοιοῦτον τὸ προτέρημα ὡς βεβαιώνει μου τὸν λόγον ἢ τοιαύτη ἀνάγνωσις.

Ἡ παρούσα δηλαδὴ πραγματεία πρότερον μὲν ἐσυντάχθη εἰς τὴν Γαλλικὴν διάλεκτον παρ' ἐπιστήμονος ἀνδρός· ἔπειτα μετεφράσθη εἰς τὴν Ἱταλικὴν μετὰ πάνδημον ὑποδεξίωσιν τῶν φιλομαθῶν. Πληροφορηθεὶς δὲ ἐγὼ ὑπὸ τῶν τὰ σπουδαῖα θηρευόντων καὶ ταῖς Μούσαις συνομιλούντων τὸ χρήσιμον καὶ ἐπωφελὲς ταύτης ὅπου εἰς τοὺς σπουδάζοντας νέους χορηγεῖ οὐκ ἀμέλησα εἰς τὸ νὰ καταπέσω μετὰ τὰ προσήκοντα μέσα ἄνδρα εἰδήμονα ὁμογενῆ ἵνα ἐκ τῆς Ἱταλικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλὴν διάλεκτον μεταφράσῃ καὶ ἔπειτα ἰδίους μου ἀναλώμασι τύποις ἐκδοῦναι καὶ τοῦτο πρὸς χάριν τῶν φιλομαθῶν νέων τοῦ Γένους οἱ ὅποιοι θέλουσι εὔρει ἐνταῦθα συναθροισμένα πάντα ὅσα χωρὶς μεγάλου κόπου δὲν ἤθελαν ἀποκτήσει ἐρευνῶντες διαφόρων συγγραφέων ὑπομνήματα. Μάλιστα ὁ πλουσιώτατος κατ' ἀλφάβητον πίνακας ἐν τῷ τέλει κείμενος τοῦ βιβλίου μεγίστην προξενήσει τὴν εὐκολίαν

εἰς εὐρεσιν ὁποιασδήποτε ἱστορίας καὶ ὑποθέσεως ἐν τούτῳ περιεχομένης. Ὅθεν πέπεισμαι ὅτι δὲν θέλει φανῆ δυσάρεστον τὸ τοιοῦτον φιλοπόνημα. Εἰς τὸ παρὸν παρέδραμον τινὰ σφάλματα τῆς ὀρθογραφίας ἀπὸ ἀπειρίαν καὶ ὀλιγομάθειαν τῶν τυπογράφων εἰς τὰ χειρόγραφα τὰ ὅποια ἐπανορθωθέντα κατὰ μέρος φαίνονται εἰς τὸ τέλος εἰς ἔνδειξιν ἐπιμελείας. Δεχθῆτε λοιπὸν ὦ φιλομαθεῖς τοῦτο εὐμενῶς τε καὶ φιλοφρόνως ἵνα καὶ γὰρ εὐελπὶς γενόμενος προθυμοτέραν λάβω τὴν κλίσιν εἰς τὸ νὰ ἐκδώσω εἰς φῶς καὶ ἄλλα ἐπωφελέστατα ἢ καὶ περιεργότερα. Καθὼς καὶ ὀγλήγορα θέλει ἔβγη εἰς τὸ φῶς καὶ ἄλλο πολλὰ περιέργον χρησιμεῦον τὰ μάλιστα εἰς περιδιάβασιν ζεφαντωτικὴν τῶν γινωσκόντων τοῦ ὁποίου ὁ τίτλος ἔσται Μυθολογικὸν Ἀραβικόν. Ἐρρωσθε». (Λεγκ. Ἑλλ. Βιβλ. ΙΗ' αἰ. Α', σελ. 475—6).

Τὸν ἴδιο αὐτὸν χρόνον (1757) σημειώνοντας πραγματικὸν ἐκδοτικὸν ἄθλον ἐκδίδει μὲ ἐξοδὰ του ὁ Λαμ. πάλι στὴ Γαληνότατη Πολιτεία καί: «Ἐπιστολάριον ἦτοι ἐπιστολικὸν χαρακτῆρα περιέχοντα ἐρμηνείας καὶ παραδείγματα εἰς διάφορα εἶδη ἐπιστολῶν...».

Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ καὶ ἀπὸ τὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετιᾶς πάλι ἐκδίδει ἀκολουθίαν τοῦ Ἁγίου μάρτυρος Ἰωάννου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ Ἁγιασματάριον διὰ τοὺς ἱερεῖς ἐφεύρημα καθὼς λέγει ἰδικόν του. (Τὶς ἀχρονολόγητες ἐκδόσεις δανείζομαι ἀπὸ τὸν κατάλογο ποῦ δημοσίεψε ὁ ἴδιος, καθὼς εἶπα, στὴν Ἀρχαιολογία του καὶ κατὰ τὴ σειρά ποῦ ἐκεῖ τις ἀναφέρει). Τὸ ἐπόμενο ἔτος (1758) ἐκδίδει στὴ Βενετιᾶ πάντα καὶ σὲ συνεργασία μὲ τὸ Ζαγορίσιο λεξικογράφον Γεώργιον Κωνσταντίνου(2) τὸ «Ἀλεξάνδρου Μακεδόνης Ἱστορία μυθώδης». «Τοῦ αὐτοῦ ἑτέρα ἐκδοσις πλέον ἀληθῆς» καὶ «Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ ἐκ τῆς Ἰνδίας εἰς τὸν διδάσκαλόν του Ἀριστοτέλην». Τὸ 1759 τυπώνει στὴ Βενετιᾶ καὶ στὸν ἴδιο παραπάνω τυπογράφον Τζάττα μὲ τὴν συνεργασίαν τοῦ Γ. Κωνσταντίνου πάλι, Παγκόσμια Ἱστορία σὲ δυὸ τόμους αὐτοτελεῖς (στὸν Α' πραγματεύεται περὶ τοῦ Βασιλείου τῆς Ρωσίας καὶ στὸν Β' τῆς Κίνας), «συλλεχθεῖσαν, καθὼς ἀναφέρει ὁ τίτλος τῆς, ἐκ τῶν ἀκριβεστέρων ἱστορικῶν Ἀγγλογαλλοῖταλικῶν καὶ εἰς φῶς ἀγχεῖσαν εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλὴν διάλεκτον παρὰ Γεωργίου Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων», τὴν ὁποία ἀφιερώνει στὸν Ρουμᾶνον ἄρχοντα Κωνσταντῖνον τὸν Μπραγκοβᾶνον. Ἄς σημειωθῆ μὲ τὴν εὐκαιρίαν, πὼς ὅσοι γενναῖα ἐνίσχυσαν τὸν Λαμπ. στὶς ἐκδόσεις του, τοὺς τίς ἀφιέρωνε κατὰ κανόνα. Ἐπειδὴ δὲ μεγάλα κεφάλαια δικὰ του δὲν διέθετε γι αὐτές, ἐστήριζε τὴν ἐπιτυχίαν τους στοὺς συνδρομητῆς καὶ πλούσιους χορηγοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους προεἰσπραττε συχνὰ τίς συνδρομῆς. Λίγο ἀργότερα, καθὼς ὁ ἴδιος ἀναφέρει, ἐκδίδει στὴν ἴδια πόλιν τὰ ἀγνωστων ἄλλων στοιχείων ἔργα: «Θρησκεία τῶν Ἑβραίων μὲ τὰς τάξεις καὶ ἔθιμα αὐτῶν περιεργος» καὶ «Τετραβάγγελον εἰς πολλὰ μικρὸν χαρακτῆρα διὰ ἐγκόλπιον». Περὶ τὸ 1765 ἴσως ἐγκαταλείπει τὴ Βενετιᾶ πρὸς ἀναζήτησιν νέων ἐπωφελῶν γιὰ τὸ Γένος του βιβλίων ἀνεκδότων ἢ ἐκδομένων καὶ συνδρομητῶν ἢ συνεργατῶν καινούργιων γι' αὐτῆς του τίς ἐκδόσεις. Γιατὶ τὸ 1766 τὸν συναντοῦμε στὴν Κωνσταντινούπολιν ἐρευνῶντα στὶς ἐκεῖ πλούσιες βιβλιοθηκῆς γιὰ ἀνακάλυψιν χειρογράφου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Μελετίου, ποῦ σκόπευε νὰ τυπώσῃ, καθὼς ὁ ἴδιος στὴν προσφώνησιν τοῦ Α' Τόμου αὐτοῦ τοῦ ἔργου πληροφορεῖ. «Ὅποτε διέτριβον, γράφει ἐκεῖ, ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τοὺς 1766 ἐρευνῶντας προθύμως διὰ νὰ εὕρω τινὰ χειρόγραφον ταύτης τῆς βίβλου, ὅπου ἀντιγράφοντάς την νὰ τὴν δώσω εἰς τύπον θεοῦ ἐνεργουῦντος κατὰ τὸν ἔνθεόν μου πόθον, ἐπέτυχον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μετοχίου τοῦ Ἁγίου Τάφου μίαν ἐξηκριβωμένως ἀντιγεγραμμένην ἀπὸ τὸ πρωτότυπον τοῦ ρηθέντος συγγραφέως εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον.....ἐπιμελήθη μὴ φειδόμενος ἐξόδων καὶ κόπων διὰ νὰ μεταγλωττισθῆ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν ἀπλὴν ἡμῶν διάλεκτον ὅπου νὰ γένη εὐληπτος οὐ μόνον εἰς τοὺς εἰδόμενους τὰ ἑλληνικὰ ἀλλὰ ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς μὴ εἰδόμενους». «Ἐστοχάσθη νευμάτι

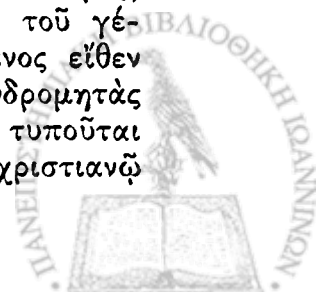

θείω κινούμενος, συνεχίζει, (μιά και δὲν εἶχε τὰ ἔξοδα τῆς ἔκδοσης) νὰ προσφύγω εἰς τὴν καλοπροαίρετον διάθεσιν τῶν ὁμογενῶν μου..... ἤξεύροντας ἀναμφιβόλως ὅτι οἱ θερμοὶ ὑπερασπιστὰι τοῦ γένους μας δὲν ἤθελον ὑποφέρει νὰ τὸ βλέπωσι εἰς τὸ ἐξῆς ὑστερημένον ἀπὸ τοιούτων ἐκκλησιαστικῶν εἰδήσεων εἰς καιρὸν ὅπου τὰ ἄλλα γένη ὑπερπλουτοῦσι τῶν τοιούτων. "Ὅθεν αὐταῖς ταῖς ἐλπίσι ἐπερειδόμενος... ἐπεχειρήσθην μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ θεοῦ προθύμως τὸ ἔργον εἰς οὐδὲν λογίζομενος τοὺς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν κινδύνους καὶ κόπους καὶ ἔξοδα..... "Ὅθεν πηγαίνοντας εἰς Βενετιάν, ἐπρόβαλλα εἰς τοὺς ἐκεῖσε ἐντίμους πραγματευομένους τὸν σκοπὸν μου οἵτινες ὅλοι μετὰ μεγάλης εὐμενείας καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως ἐδέχθησαν...». Τὸ ἴδιο ἔπραξε καὶ μὲ τοὺς τῆς Βιέννης. «'Επῆγα, λέγει, καὶ εἰς τινὰ μέρη τῆς Οὐγγαρίας καὶ ἔλαβα καὶ ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ ὀρθοδόξους κάθε λογῆς περιποίησιν καὶ συνδρομὴν ὁμοίως καὶ εἰς τοὺς ἐν Τριέστι, Σμύρνη, Ζάκυνθον καὶ ἀλλαχόθεν (Γιούγγεσι, Γιάσι, Ἐγρη, Ζέμονα, Μισκόλτζα, Λιβόρνο, Πέστη κ.ἄ.)» καὶ τελειώνει: «Δεχθῆτε λοιπὸν εὐμενέστατοι φιλογενεῖς τούτην μου τὴν προθυμίαν ἀσπασίως ὅπου κατὰ τὸ δυνατόν μου ἔδειξα καὶ δείχνω διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν ὁμογενῶν μου».

Ἄφου ἐτοίμασε τὴν κατὰ τὸν προσφορώτερο γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ ἔκδοσης τοῦ ἔργου κατῆλθε στὴ Γαληνότατη Πολιτεία, ἀποφασισμένος νὰ τὴν τυπώσῃ ἐκεῖ. Ἐζήτησε μάλιστα ἀπὸ τὴν ἀρχὴς τῆ σχετικῆς ἀδείας, ἡ ὁποία ὅμως δὲν τοῦ δόθηκε, ἄγνωστο γιὰτί. «Ἐμποδισθείσης μου τῆς ἀδείας, γράφει στὸν ἴδιο πρὸ πάνω πρόλογο (σελ. η'—θ') ὑπὸ τῶν ἐκεῖ (δηλ. ἐν Βενετία) κρατούντων διὰ τὰ τέλη αὐτῶν, ἀνεχώρησα ἐκεῖθεν μὲ μεγάλην μου λύπην διὰ νὰ ὑπάγω εἰς Λειψίαν διὰ νὰ τὴν τυπώσω ὁμοίως μὲ συνδρομὴν καὶ βοήθειαν τῶν ὀρθοδόξων. Ἐρχόμενος δὲ ἐδῶ εἰς Βιέννην ἔμαθον ὅτι ὁ κραταιότατος αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ ὁ Β' (τοῦ ὁποίου τὰ ἔτη εἶσαν θεοθεν πάμπολλα) νὰ ἔδωκεν ἐλευθερίαν νὰ τυπώνονται κάθε γένους τὰ βιβλία τῶν ἐλεύθερα. "Ὅθεν ἔκαμα τρόπον καὶ ἔλαβα καὶ γὰρ τὴν ἀδειαν οὐ μόνον νὰ τυπώσω τὴν παροῦσαν ἱστορίαν ἀλλὰ καὶ κάθε ἄλλο βιβλίον ὅπου εἰς ἄλλα βασιλεία τῶν Ρωμανοκαθολικῶν ἐμποδίζονται». Ἡ ἐκτύπωση τῆς τρίτομης ἀρχικῆς Ἐκκλησιαστικῆς τοῦ Μελετίου ἱστορίας ἀρχισε τὸ 1783 στὴ Βιέννη στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἰωσήπου Βαουμαστέρου καὶ μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Ζακύνθιου λόγιου Γεωργίου Βενδότη περατωθεῖσα τὸ ἐπόμενον ἔτος⁽³⁾.

Στὸ μεταξύ καὶ μάλιστα πρὸ τῆς ἀναχώρησής του ἀπὸ τὴ Βενετιὰ (1780) μετατυπώνει ἐκεῖ ἄγνωστο ἀπὸ ποῖο τυπογραφεῖο τὴ συλλογὴ τῶν «Γνωμικῶν παλαιῶν φιλοσόφων» ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλῆν διάλεκτον⁽⁴⁾ ὀλίγον δὲ ἀργότερα (1782) ἀπὸ τὴ Βιέννη πλέον καὶ ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἰωσήφ Γερολδίου τὸ περισπούδαστο ἔργο τοῦ Μητροπολίτου Μόσχας Πλάτωνος τοῦ Θεολογικωτάτου «Ὁρθόδοξος Διδασκαλία» κατὰ μετάφραση ἐκ τῆς Γαλλικῆς γλώσσας καὶ μὲ ἀφιέρωση στὸ μητροπολίτη Φιλαδελφείας (Βενετίας) Σωφρόνιο Κουτούβαλη.

Γιὰ τὴ σπάνια αὐτὴ τοῦ 1782 ἔκδοση τοῦ ἔργου, ὁ Λεγκράν ('Ελ. Βιβλ. ΙΗ'—Β' σελ. 386—7) γράφει πὼς εἶναι σὲ σχ. 8 μὲ 14 φύλλα χωρὶς ἀρίθμηση καὶ σελίδες 232. Τὰ ἀρχικὰ φύλλα περιλαμβάνουν: 1) Ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Λαμπανιτζιώτη πρὸς τὸν Ζακύνθιο Δεσπότη Βενετίας Κουτούβαλη. 2) Μιὰ εἰδηση τοῦ ἴδιου «τῆς φιλογενέσιν ἑλλησι» τὴν ὁποία παραθέτει σὲ συνέχεια αὐτούσια, δεῖγμα ὑψηλὸ τῆς σπάνιας φιλογενείας καὶ τοῦ ἔθνοδιαφωτιστικοῦ πάθους τοῦ ἀνδρός, αὐτὴν ἐδῶ: «Ἡ ἄκρα ἔφεσις ὅπου πάντοτε εἶχον καὶ ἔχω διὰ τὸ ὄφελος τοῦ γένους μου εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἐκδόσεως τοῦ παρόντος βιβλίου. Περιερχόμενος εἶθην κακεῖθεν διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς μὲ κόπον καὶ δαπάνην διὰ νὰ εὕρω συνδρομητὰς εἰς ἔκδοσιν τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας τοῦ ποτὲ Μελετίου Ἀθηνῶν ἥτις νῦν τυποῦται ὧδε ἐν Βιέννη ἔφθασα καὶ εἰς μίαν πόλιν τῆς Οὐγγαρίας ὅπου παρά τινι χριστιανῷ

εὔρον χειρόγραφον τὸ παρὸν βιβλίον ἐκ τῆς Γερμανικῆς διαλέκτου μετενεχθὲν εἰς τὴν ἡμετέραν. Ταχέως ἀνέγνωσα αὐτὸ καὶ ἐφάνη μοι ὠφέλιμον διὰ τὸ γένος μου. Ἐρχόμενος εἰς Βιέννην ἐπεχειρίσθην εὐθὺς ἵνα αὐτὸ εἰς φῶς ἐκδώσω, συνήντησα ὅμως πολλαῖς δυσκολίαις. Τὸ βιβλίον συνετέθη εἰς Ρωσικὴν διάλεκτον μετεφράσθη εὐθέως εἰς Λατινικὴν Γαλλικὴν καὶ Γερμανικὴν διάλεκτον· αἱ δὲ πρῶται ἐφάνησαν δόκιμοι καὶ κυρωμένοι παρὰ τοῦ συγγραφέως, κάλλιστα ἢ εἰς τὸ Γαλλικὸν μετηνέχθη παρ' ἱερομονάχου τινὸς Ρώσσου. Περί πλέον ἢ ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον μετάφρασις ἀδόκιμος ἐφάνη ἐπειδὴ πρῶτον μὲν ἔλλιπής εἰς πολλὰ μέρη καὶ δεύτερον ὁ μεταφραστὴς ἀπὸ τὰς ἀνωμάλους περιστάσεις τοῦ καιροῦ ἐβιάσθη νὰ μεταφράσῃ τὴν βίβλον μᾶλλον κατὰ λέξιν ἢ κατὰ νόημα φυλάττων πάντοτε τοὺς τοῦ Γερμανικοῦ λέγειν τρόπους διὸ καὶ δυσνόητος διὰ τοὺς ἡμετέρους ἐγίνετο, ὅθεν ἄχρηστος. Τοῦτο κατὰ πολὺ ἐλύπει τὴν ψυχὴν μου φοβούμενος μήπως ὑστερηθῆ τὸ γένος μου τοιοῦτον ὠφελιμώτατον βιβλίον. Τέλος πάντων εὔρον ἄνθρωπον εἰδήμονα τῆς Γαλλικῆς διαλέκτου ὃς μετέφρασεν αὐτὸ εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλοελληνικὴν καὶ εὐθέως εἰς τύπον παρέδωκα διὰ ἐμῶν ἀναλωμάτων. Πόσων ἐπαίνων ἄξιον ἐστὶ τὸ βιβλίον, ὃ ὁμογενεῖς καὶ φιλογενεῖς Ἕλληνες, ἐγὼ τὸ σιωπῶ ἀρκεῖ μόνον νὰ εἰπῶ πῶς συνεγράφη παρὰ τοῦ ἱερομονάχου Πλάτωνος τοῦ ποτὲ Ἀρχιμανδρίτου τῆς Ἁγίας Τριάδος νῦν δὲ ἀρχιεπισκόπου Μόσχας εἰς χρῆσιν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Παύλου Πέτροβις τοῦ μεγάλου Δουκὸς τῆς Μοσχοβίας καὶ διαδόχου τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου πασῶν τῶν Ρωσιῶν ἄξιον γέννημα τοῦ ἐνὸς καὶ ἄξιον θρέμμα τοῦ ἐτέρου.

Ὅταν τὸ ἀναγνώσετε θέλετε πληροφορηθεῖτε σαφέστατα. Πρὶν ὅμως τελειώσω πρέπει νὰ εἰπῶ πῶς ἢ ἔφεσις ὅπου τρέφω εἰς ἐκδοσιν βιβλίων ὠφελίμων καὶ ἀναγκαίων εἰς τὸ γένος μου θέλει μείνει ἀνεργῆτος ἂν δὲν προφθάσῃ καὶ ἡ φιλάγαθος συνδρομὴ ὑμῶν τῶν φιλογενῶν. Θέλω καὶ ἐν τῷ μεταξύ τοῦ τύπου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας νὰ τυπώσω καὶ τὰ τοῦ Συμεὼν Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Γαβριὴλ Φιλαδελφείας περὶ τῶν πέντε διαφορῶν, τὴν Πέτραν Σκανδάλου Ἡλία Μηλιάτη καὶ πολλὰ ἄλλα ἀναγκαῖα χρήσιμα καὶ ἀνέκδοτα βιβλία. Πρέπει ὅμως νὰ συντρέξῃ καὶ ἡ ὑμετέρα καλὴ προέρεσις μὲ τὴν ἀγορὰν τῶν τοιούτων βιβλίων ἢ καὶ μὲ ἄλλον τρόπον διὰ νὰ θαρρύνω καὶ ἐγὼ νὰ ἀγωνίζωμαι εἰς τὸ ὄφελος τοῦ γένους τὸ ὁποῖον ἄμποτες νὰ φθάσῃ πάλιν εἰς ἐκεῖνον τὸν πρῶτον βαθμὸν ἐξ οὗ ἔπεσεν. Ἐρρωσθε».

Ἀμέσως παρακάτω, κατὰ τὸ Λεγκρὰν πάντα, ἀκολουθεῖ ἀφιέρωσις τοῦ συγγραφέα πρὸς τὸ Μεγάλο Δούκα τῆς Ρωσίας, μιὰ εἶδησις τοῦ ἴδιου πρὸς τὸν ἀναγνώστη, τὸ δὲ τελευταῖο φύλλο τοῦ τόμου, πού δὲν φέρει ἀρίθμηση, περιέχει τὰ παροράματα. Ὁ Ἕλληνας μεταφραστὴς γιὰ τὸν ὁποῖον μίλησε στὸ παραπάνω πρόλογο ὁ Λαμπ. εἶναι ὁ Γεώργ. Βενδότης (σ' αὐτὸ συμφωνεῖ καὶ ὁ Βρεττός (Ν. Φ. Β' σελ. 104-6), ἡ Γαλλικὴ δὲ μετάφρασις πού χρησιμοποίησε φέρει τίτλο: La doctrine orthodoxe ou la Théologie Chrétienne καὶ τοποχρονολογία ἐκδοσης: Petersburg 1776.

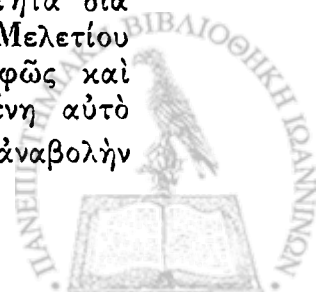
Ἡ Ὁρθόδοξη Διδασκαλία ἐπανεκδόθη τὸ ἐπόμενο ἀμέσως ἔτος ἀπὸ τὸν Λαμπ. «παρὰ τῷ αὐτῷ τυπογράφῳ». Στὴν ἀφιερωτικὴ πρὸς τὸ μητροπολίτη Σωφρόνιο ἐπιστολὴ τὴν προτασσόμενη καὶ τῆς μετατύπωσης αὐτῆς, πού εἶδα, ὁ φιλογενῆς καὶ εὐσεβὴς ἐκδότης γράφει:

«Πρὸς τίνα δικαιοτέρον προσφωνῆσαι εἰμὴ πρὸς τὴν σὴν πανιερότητα, ὃ εὐγενέστατον γέννημα Ζακύνθου, τὴν Ὁρθοδόξως καὶ πατρικῶς ποιμάνασαν τὸ παρὰ θεοῦ ἐγχειρηθὲν ποιμνιον Κεφαλληνίας λέγω Ζακύνθου καὶ Ἰθάκης τὴν παρὰ τῆς θείας Προνοίας προκριθεῖσαν μητροπολίτην Φιλαδελφείας ἵνα τὰ στυγερὰ τοῦ μισοκάλου καὶ ἐχθροῦ τῆς ἐκκλησίας σκάνδαλα παύσῃ καὶ τὴν τριπόθητον γαλήνην ἐκ δευτέρου φέρει μεταξύ τῶν ἀδελφῶν ταύτης τῆς Μητροπόλεως, ἐξ ὧν εἰμὶ καγὼ ὁ

ελάχιστος και ἐπιστρέψη πάλι ἢ ἀπὸ ὀγδοήκοντα ἐτῶν ἀπολεσθεῖσα ἐλευθερία;...». Στὸν ἀκολουθοῦντα δὲ αὐτὴν τὴν ἀφιέρωση ἰδιόγραφο πρόλογό του ἐξηγώντας τοὺς λόγους πού τὸν ὤθησαν στὴν ἐπανεκδοση τοῦ ἔργου, λέγει: «Τόσον εὐδοκῆμῃσε ἢ πρώτη ἔκδοση ὅπου ἕκαμα ὅπου εἰς ὀλίγον διάστημα καιροῦ τὰ ὅσα βιβλία ἐτύπωσα μοῦ ἀρπάχθησαν ἀπὸ τὰς χεῖρας διὸ καὶ ἠναγκάσθην καὶ ἐκ δευτέρου νὰ τὸ δώσω εἰς τύπον εἰς μεγαλυτέραν τάξιν βαλμένον. Ἐστάθη ὁμως ἐν τούτῳ τῷ ἀναμεταξὺ ἄλλη μία ἔκδοσις εἰς Λειψίαν γενομένη ὑπὸ τινος φιλέλληνοσ Χίου⁽¹⁵⁾ ὁμως δὲν ἐστάθη ὡσπερ ἐτούτῃ ὅπου ἔγινεν κατὰ τὸ ἴδιον πρωτότυπον τοῦ συγγραφέωσ, ἐπειδὴ ἐκεῖνοσ ἀφαίρεσε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοῦ συγγραφέωσ ὅπου κάνει πρὸσ τὸν διάδοχον τῆσ Ρωσίασ ἢ ὁποία εἶναι πολλὰ ἀξιόλογοσ ὁμοῦ καὶ τὴν τοῦ Μελχισεδὲκ καὶ τὴν ἀπόκρισιν τοῦ αὐτοῦ διαδόχου. Καὶ ἀντ' αὐτῶν αὐτοσ ἐπρόσθεσε μίαν ἰδικὴν του κατήχησιν καὶ ἕκαμε καὶ κάποιεσ ὑποσημειώσεισ, ὁμως καὶ ἢ μιά ἔκδοσις καὶ ἢ ἄλλη εἶναι πολλὰ ὠφέλιμοσ διὰ κάθε τάξιν ὀρθόδοξον...». Τελειώνοντασ, ἀφοῦ ἐπικαλεσθῆ ἀκόμη μιά φορὰ τὴν εὐνοια τῶν φιλογενῶν γιὰ τὶσ ἐκδόσεισ του, προαναγγέλλει τὸ τύπωμα καὶ ἄλλων βιβλίων «ἐν τῷ ἀναμεταξὺ τοῦ τύπου τῆσ Ἐκκλ. Ἱστορίασ... ὅπου νὰ μοῦ τύχουν χρήσιμα πρὸσ ὠφέλειαν καὶ στολισμὸν τῶν φιλομαθῶν»⁽⁵⁴⁾.

Πράγματι, στὴ διάρκεια τοῦ πρώτου χρόνου τῆσ ἐκτύπωσησ τῆσ Ἐκκλ. Ἱστορίασ τοῦ Μελετίου (1783) καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο τυπογραφεῖο τοῦ Ἰω. Βαουμαῦστέρου ἐξέδωκε ὁ Λαμπανιτζιώτῃσ τέσσερα ἀκόμη ἔργα ἢτοι τὸ Μυθολογικὸν Ἠθικὸν καὶ Πολιτικὸν τοῦ Πιλπάιδοσ Ἰνδοῦ φιλοσόφου, τὴν Ἠθικὴ Ἱστορία τοῦ Βελισσαρίου στρατηγοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὴν Ἠθικὴ Περιήγησῃ τοῦ Κύρου βασιλιᾶ τῶν Περσῶν. Ὅλα τὰ παραπάνω, μεταφράσεισ ἐκ τῆσ Γαλλικῆσ, καθὼσ καὶ τὸ μὲ τίτλο «Πέτρα Σκανδάλου» ἔργο τοῦ διακεκριμένου ἱεροκῆρυκα Ἠλία Μηλιάτῃ. Ἀπὸ τὰ τρία πρώτα βιβλία τὸ δεύτερο προσφωνήθηκε στὸν Ἰωάννη Φραγκόπουλο Γιαννιώτῃ μυστικὸ διεμνηνέα τῆσ Πρωσσικῆσ Πρεσβείασ στὴν Κωνσταντινούπολη, τὸ δὲ τρίτο στὸν περιβόητο Μεγάλο Διεμνηνέα τῆσ Πόρτασ καὶ Ἠγεμόνα Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο τὸν ἐπιλεγόμενο Φιραρῃ. Καθὼσ σημειώνει ὁ Βρεττόσ (ὀ. π. σελ. 77) «μεταφραστῆσ τῶν τριῶν τούτων συγγραμμάτων ἐκ τῆσ Γαλλικῆσ γλώσσησ εἶναι ὁ Μιχ. Δούκασ ἐκ Σιατίστῃσ τῆσ Μακεδονίασ». Ὁ δὲ Λεγκράν (ὀ. π. σελίσ 404—5) ὑπὸ τὸν τίτλο τοῦ «Ἠθικὴ Ἱστορία Βελισσαρίου» προσθέτει πὼσ ὁ Ἰωάννησ Φραγκόπουλοσ αὐτοσ στὸν ὁποῖον εἶναι ἀφιερωμένη ἢ ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου (τὸ μετέφρασε, λέγει, ἀπὸ τῆ Γαλλικῆ ὁ Βενδότῃσ καὶ πρόκειται γιὰ μυθιστόρημα τοῦ Marмонтel) ἐπεχείρησε μιά μετάφραση στὴ μητρικὴ του γλώσσα τῶν Μεταμορφώσεων τοῦ Ὀβιδίου, πού ὁ Πολ. Λαμπανιτζιώτῃσ ἔφερε στὴν Βιέννη γιὰ νὰ τὴν τυπώση ἐκεῖ καὶ παραπέμπει στὴ χρονολογία 1798. Στὸ α' φύλλο τῆσ ἔκδοσῃσ ἀναγράφεται ὁ τίτλοσ, στὸ β' καὶ γ' ἢ ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ στὸν Ἰω. Φραγκόπουλο καὶ στὸ γ' καὶ δ' εἶδηση στὸν ἀναγνώστη χρονολογημένη στίσ 22/2/1783. Ἰδοῦ ἢ εἶδηση πού βρίσκεται στὴ σελίδα 188.

«Ἐστω γνωστὸν πᾶσι τοῖσ φιλέλλησιν ὅτι συνεργοῦντοσ τοῦ θεοῦ βούλομαι νὰ κάμω νὰ γένη καὶ ἕνα λεξικὸν ἀπλοελληνικὸν κατὰ τὴν φανέρωσιν ὅπου εἰσ τὸ κοινὸν ἕκαμα πρὸ ὀλίγου καιροῦ μὲ ἐντύπουσ εἰδήσεισ. Καὶ νὰ συντεθῆ μὲ ὄλην ἐκεῖνην τὴν ἀκρίβειαν ὅπου ἢμπορεῖ νὰ γένη καὶ νὰ πλουτισθῆ ἀπὸ λογογραφικὰσ λέξεισ διαφόρων ποιητῶν. Καὶ διὰ νὰ λάβῃ τὴν καλὴν ἐκβασιν καὶ νὰ ἔβγη εἰσ τὸ φῶσ πρέπει κάθε φιλογενῆσ καὶ φιλάγαθοσ διὰ τὴν προκοπὴν τοῦ γένουσ μασ νὰ συντρέξῃ τὸ κατὰ δύναμιν καὶ νὰ συμβοηθῆσῃ μὲ προθυμία καὶ γενναιότητα διὰ τὸ πολυέξοδον τοῦ αὐτοῦ καθὼσ ἔγινε καὶ διὰ τὴν Ἐκκλ. Ἱστορίαν τοῦ Μελετίου τῆσ ὁποίασ ὁ Α' τόμοσ μέσα εἰσ τὸν ἐρχόμενον Μάρτιον ἐβγαίνει εἰσ τὸ φῶσ καὶ ἔξακολουθῶσ καὶ οἱ ἄλλοι δύο. Οἱ ἐπιθυμοῦντεσ νὰ συντρέξουν διὰ νὰ γένη αὐτὸ τὸ λεξικὸν ἄσ ἀκολουθήσουν ὡσ εἰσ τὰ τυπωμένασ εἰδήσεισ γράφω χωρὶσ ἀναβολὴν

καιροῦ διὰ νὰ ἡμπορέσω χωρὶς πολλὴν ἀργοπορίαν νὰ τὸ δώσω εἰς φῶς. Καὶ ἂν ἤθελα ἰδεῖ μιαν γενναίαν προθυμίαν καὶ συνδρομὴν ἡμπορῶ νὰ κάμω νὰ γένη ἕτερος τρίτος τόμος μετὴν Ἱταλικὴν καὶ Φραντζέζικην διάλεκτον ἀυγατίζοντας τὴν τιμὴν τοῦ αὐτοῦ τόμου ἀναλόγως μετὸς ἄλλους. Ἐρρωσθε».

Ἰπὸ δὲ τὸν τίτλο τοῦ «Πέτρα Σκανδάλου» ὁ ἴδιος Λεγκράν (δ. π. Β' σελὶς 416—7) ἀναφερόμενος στὴν ἔκδοσιν σημειώνει πὺς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ μέρη τοῦ ἔργου ποὺ εἶναι τὰ ἴδια μετὴν ἔκδοσιν τοῦ 1752 (ἔκδόθηκε Λατινικὰ δαπάνῃ τοῦ Ἰακώβου Κορνίου βιβλιοπώλου τοῦ ἐν Οὐρατισλαυία ἔτει Χριστοῦ Αψνβ—Λεγκρ. δ. π. Α' σελ. 413—14) βρῖσκει κανεὶς ἐπικεφαλῆς τῆς τοῦ Λαμπ. τὸν ἀκόλουθο πρόλογο ὑπογραφόμενον ἀπὸ τὸν ἴδιο :

«Πρὸς τοὺς φιλομαθεῖς ἀναγνώστας :

Τελειώνοντας τὸν τύπον τῆς Χριστιανικῆς Θεολογίας τοῦ Πλάτωνος ἀρχιεπισκόπου Μόσκβας ὅπου πρὸ πολλοῦ συνέγραψεν εἰς κατήχησιν Παύλου τοῦ διαδόχου τῆς Ρωσίας ἔκρινα εὐλογον εἰς μιαν τοιαύτην εὐκαιρίαν ὅπου διὰ τὸ μέγα ἔλεος τοῦ Ἰψηλοτάτου αὐτοκράτορος Ἰωσήφ Β' ἐδόθη ἄδεια εἰς τὸ Γένος μας νὰ τυπῶναι ἐλευθέρως ἐδῶ εἰς Βιένναν κάθε βιβλίον ὅπου εἶναι ἀπαγορευμένον εἰς ἄλλο βασίλειον νὰ τυπῶσιν καὶ τὴν παραῦσαν Πέτραν Σκανδάλου Ἡλιοῦ Μηνιάτη ἐπειδὴ ἔγινε σπάνιον εἰς τὸ γένος μας. Τρεῖς καὶ τέσσαρις φοραὶς ἐτυπώθη εἰς Λειψίαν, Ὀλλάνδαν καὶ εἰς Οὐρατισλαυίαν γκραικολατίνα καὶ εὐθύς οἱ φιλομαθεῖς προθύμως τὴν ἤρπασαν καὶ μετὰ βίας ἐπρόφθανον ὀλίγοι φιλομαθεῖς νὰ τὴν ἀποκτήσωσι ἐπιθυμοῦντες νὰ μάθωσι τὴν ἀκριβῆ περιγραφὴν τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος μεταξὺ τῆς ἡμετέρας ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς τῶν λατίνων, σχίσμα ὁποῦ ἐπικρατεῖ ἀπὸ τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἕως τῆς σήμερον.

Αὐτὴν τὴν ὑστέρησιν βλέπων καὶ εὐρισκόμενος εἰς τοιαύτην εὐκαιρίαν ἐπαραινῆσθαι νὰ τὴν τυπῶσιν ἰδίους μου ἀναλώμασιν ἐπιφορτούμενος χρέος διὰ νὰ τὴν ἀποκτήσῃ ὅστις τὴν ὑστερεῖται. Λοιπὸν ὅποιος εἶναι ζηλωτὴς τῶν ὀρθῶν δογμάτων καὶ τοῦ ρητοῦ του καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ ἀκριβῶς τὰς ἀληθινὰς αἰτίας αὐτοῦ τοῦ σχίσματος ἄς τὴν ἀποκτήσῃ προθύμως καὶ ἄς τὴν ἀναγνώσῃ ἐπιμελῶς καὶ θέλει καταλάβει λεπτομερῶς τὰ πάντα ἀπὸ τὴν ὁποῖαν θέλει στηριχθῆ εἰς τὴν ὀρθότητα τῶν δογμάτων του καὶ θέλει μεμφθῆ τὴν ὑπερηφανείαν τῶν φιλάρχων Πάπιδων τῶν διασχισάντων τὴν ἐκκλησίαν ἣτις φαίνεται ἡ ἀληθὴς αἰτία τῶν διαφορῶν καὶ τῶν συγχύσεων.

Ἄς μὴ βαρεθῆ τὸ ὀλίγον ἔξοδον πᾶς ὀρθόδοξος τοιοῦτου θησαυροῦ τοῦ ἀληθινοῦ μας ρητοῦ θαρρύνοντας καὶ ἐμὲ νὰ ἐκδώσω τὸ συνταγματικὸν Γαβριὴλ Φιλαδελφείας περὶ τῶν πέντε διαφορῶν καὶ τὸν Συμεὼν Θεσσαλονίκης ὁποῦ προσαρμύζουσι καὶ αὐτὰ πρὸς διαφέντευσιν τοῦ αὐτοῦ ρητοῦ μας κατὰ τῶν ἀντιπάλων, ὁμοίως καὶ ἄλλα ἠθικὰ καὶ ἱστορικὰ ὠφέλιμα εἰς τὸ γένος τὸ ὁποῖον ὑστερεῖται ἐκεῖνα τὰ βιβλία τὰ ὁποῖα ὀλίγον κατ' ὀλίγον δύνανται νὰ τὸ φέρωσιν εἰς ἐκείνην τὴν προτέραν στάσιν ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐξέπεσε. Πᾶς τις δύναται νὰ καταλάβῃ ἐκεῖνον τὸν μέγαν μου πόθον εἰς ἔκδοσιν βιβλίων νέων ὠφελίμων καὶ ἀναγκαίων, ἀλλ' ἡ δύναμις μου εἶναι πολλὰ ὀλίγη καὶ ἄλλην ἐλπίδα δὲν ἔχω εἰς τὴν ἐξακολούθησιν αὐτῆς τῆς προθυμίας μου εἰμὴ τὴν φιλάγαθον συνδρομὴν ὑμῶν τῶν φιλογενῶν διὰ νὰ μὴ μείνῃ ἀνεργῆτος εἰς τὸ ἐξῆς αὐτὴ ἡ προθυμία μου γιατί μία παραμικρὰ σιωπὴ τῶν θέλει γένει αἴτιος πολλῶν ψυχῶν σωτηρίας πολυμαθείας καὶ στολισμοῦ ἡθῶν. Καὶ ἄς στοχασθῶσι πὺς ὁ τύπος τῶν βιβλίων δὲν ἔχει λαμπρὰ τὰ ἔξοδα τὰ ὁποῖα ὦδε εἰς Βιένναν τόσον διὰ τὸν τύπον ὅσον καὶ διὰ τὸ χαρτίον τὸ ὁποῖον δυσκόλως εὐρίσκεται κατὰ τὴν ἀρέσκειαν εἶναι σχεδὸν διπλᾶ ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς Βενετίας. Ἐλπίζω ὁμως καθὼς ἔβαλα εἰς τάξιν τὸν τύπον ὁποῦ πρότερον δὲν ἦτον ἐτζι νὰ βάλω εἰς τάξιν καὶ τὸ χαρτίον. Καὶ ἂν ἡ τιμὴ τῶν βι-

βλίων όπου ἐδῶ τυποῦνται εἶναι ὀλίγον τι ἀκριβωτέρα ἀπὸ ἐκείνην τῆς Βενετίας ἢ μὴ βαρυφανῆ διὰ τὴν ἄνωθεν αἰτίαν, ἀλλὰ προθύμως νὰ γίνῃ ἡ ἀπόκτησις ἵνα βλέποντας καὶ ἐγὼ τὴν ὀγλήγορον πώλησίν τους καὶ τὴν καλὴν προθυμίαν θέλω ἐργάζομαι θερμότερα διὰ τὸ ὄφελος τῶν ὁμογενῶν μου. "Ἐρρωσθε.

Ὁ πάντα ἐλάχιστος

Πολυζῶης Λαμπανιτζιώτης ὁ ἐξ Ἰωαννίνων».

Τὸν ἐπόμενον χρόνον, καθὼς εἶπα, (1784) ὁλοκληρώνεται ἡ τρίτομη ἔκδοσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Μελετίου, λεπτομερῆ περιγραφὴ τῆς ὁποίας ἔδωσα στὸ σχετικὸ μὲ τὸ σοφὸ συγγραφέα τῆς μελέτημά μου. («Ἡ Ἐστία» 1964 σελ. 522 κ. κ.). Θὰ μεταφέρω μόνον ἐδῶ ὀλίγα χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τοὺς προτασσομένους στοὺς ἐπὶ μέρους τόμους τῆς προλόγου τοῦ Λαμπ. ὁ ὁποῖος στὸν Γ' τόμο τοῦ ἔργου, ἀφοῦ ἐκφράσει τίς πρὸς θεὸν εὐχαριστίες του γιὰ τὸν ἀξίωσε νὰ φέρῃ σὲ πέρας τὸν ἄθλο τῆς ἔκδοσης, γράφει μεταξὺ ἄλλων (σελ. ζ'—ιδ') ἀναφερόμενος στοὺς κόπους καὶ τίς στενοχωρίες πού δοκίμασε γιὰ τὴν ἀρτίωσή της: «Ἄλλ' ἐπειδὴ, λέγει, δὲν ἀπέβλεπα εἰς κέρδος καὶ ὠφέλειαν ἰδικήν μου (ὡς ἀδίκως πολλοὶ μὲ κατέκριναν) ἀλλ' εἰς τὸ κοινὸν ὄφελος τῶν ὁμογενῶν μου, πάντα ἐπαράβλεψα καὶ κέρδη καὶ κόπους διὰ νὰ μείνῃ πᾶς εὐγνώμων καὶ φιλομαθῆς εὐχαριστημένος εἰς τὴν ἐπιμέλειάν μου. Καὶ μ' ὄλον τοῦτο ὅπου τοσοῦτον καὶ τοιούτης λογῆς ἐκοπίασα δὲν ἔλειψαν μερικοὶ φθόνω καὶ κακίᾳ φερόμενοι νὰ μὲ θλίψωσι καὶ νὰ μὲ καταπολεμήσωσι οἱ ὅποιοι ἐστάθησαν ἀπὸ ἐκείνους ὅπου οὔτε ἐσύντρεξαν οὔτε ἐσυμβοήθησαν εἰς τούτην τὴν ἔκδοσιν πᾶσχοντες νὰ ἐμποδίσουν καὶ τὴν καλὴν προθυμίαν τῶν συνδρομητῶν ἵνα μὴν αἰσχύνονται διὰ τὴν ἀβοήθειάν τους λέγοντας ὅτι αὐτὴν τὴν ἔκδοσιν τὴν ἔκαμα καὶ τὴν κάμω διὰ κυβέρνησίν μου καὶ οὐχὶ διὰ τὸ ὄφελος τοῦ γένους μου... καὶ δὲν εὐχαριστήθησαν εἰς αὐτὰ μόνον ἀλλ' ἠθέλησαν ἀπὸ τὴν μισοκαλίαν τους νὰ ἐνεργήσωσιν ἀκόμη μὲ παντοίους τρόπους εἰς τὸ νὰ κάμουν νὰ μακρυνθῶσιν ἐκεῖνοι οἱ φιλοπροαίρετοι καὶ τίμιοι πραγματευταὶ ἀπὸ τοῦ νὰ μοῦ δώσωσι χεῖραν βοήθειας εἰς τὰ ἀναγκαῖα ἔξοδα τοῦ τόπου λέγοντες πρὸς αὐτοὺς διάφορες κακολογίες, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἐκατόρθωσαν μὲ τὴν αὐτὴν κακίαν τους...».

Ἀναφερόμενος σὲ συνέχεια στοὺς ἀδιαφοροῦντες νὰ ἀποκτήσουν τὰ βιβλία καὶ προαγάγουν τὸ φωτισμὸ καὶ τὴ μὀρφωσὴ τους, ἐνῶ γιὰ ἄλλα περιττὰ ἔξοδά τους εἶναι προθυμότατοι, γράφει! «Διὰ τὰ θελήματα τοῦ σώματός μας, φαντασίας ὑπερηφανείας, κενοδοξίας, ἐκδικήσεις κατὰ τῶν ἐναντίον μας καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ διὰ πᾶσαν κακὴν μας ἐπιθυμίαν καὶ ἀπόλαυσιν πᾶς τις ἡμῶν δὲν λογαριάζει τὰ ἄσπρα τοῦ ἐξοδεύων αὐτὰ πλουσιοπαρόχως, ἀλλὰ νὰ ἐξοδεύσωμεν μικρὰν ποσότητα εἰς τινὰ ἀγαθοεργίαν ἢ δι' ἀπόκτησιν τινὸς βιβλίου διὰ μαθήτευσίν μας καὶ στολισμὸν τῶν ἡθῶν μας μᾶς βαρυφαίνεται νομίζοντας πῶς νὰ ἐξοδεύσωμεν μέγα τι πρᾶγμα καὶ ἄλλους μὲν ἀκούεις, λέγοντας πῶς εἶναι ἀκριβὸν καὶ ποῖος δίδει τόσα ἄσπρα διὰ νὰ τὸ ἀγοράσῃ, ὡσὰν νὰ ἠθελε νὰ φύγῃ εἰς μίαν ἡμέραν καὶ νὰ χάσῃ τὰ ἄσπρα του καὶ δὲν στοχάζονται ὅτι ἡ ἀπόκτησις ἐνὸς βιβλίου ἂν δὲν χρησιμεύσῃ τόσον δι' αὐτοὺς θέλει χρησιμεύσῃ διὰ τὰ παιδιὰ τους καὶ διὰ τὰ ἐγγονὰ τους... ὅθεν προέρχεται ἡ μεγαλυτέρα ἔλλειψις τῶν βιβλίων, ἐπειδὴ μὴν ἐξοδευόμενα τὰ βιβλία, ἐκεῖνοι πού ἔχουσι κάποιον ζῆλον διὰ νὰ ἐκδώσουν κανένα βιβλίον πρὸς ὠφέλειαν κοινὴν ὁμοίως καὶ οἱ τυπογράφοι τραβοῦν χεῖρι καὶ δὲν τὰ τυπώνουσι διὰ νὰ μὴν τοὺς μένουν ἀπούλητα, καθὼς τὸ ἔπαθαν πολλοὶ ὅπου ἠθέλησαν νὰ ὠφελήσουν τὸ γένος καὶ ζημιοῦνται καὶ τοὺς κόπους καὶ τὰ ἔξοδά των».

Καὶ τελειώνει μὲ τίς ἀκόλουθες σοφές πατριωτικὲς παραινέσεις, πού εἶναι μαζὶ καὶ κήρυγμα ἐναγώνιο καὶ θερμὸ ἐθνεγεργίας καὶ διαφωτισμοῦ. «...διὰ νὰ ἀποφύγῃ λοιπὸν αὐτὴν τὴν κατηγορίαν ὁ καθείς (τοῦ νὰ μὴ θέλει δηλ. νὰ στολίσῃ

τὸ γένος του μὲ τὴν ἔκδοσιν βιβλίων ὠφελίμων) ἄς πασχίσῃ τὸ κατὰ δύναμιν νὰ ἐργασθῇ τὸ καλὸν ἐκεῖνο ὅπου εἶναι πρὸς ὠφέλειαν τοῦ πλησίον του καὶ μάλιστα εἰς τοῦ γένους του τὴν ὠφέλειαν ὅπου εἶναι ἢ μεγαλυτέρα ψυχωφελῆς ἐλεημοσύνη. Καὶ ἄς ἐξυπνήσῃ ὁ καθεὶς ἀπὸ τὴν βαρυτάτην ληθαργίαν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται καταβυθισμένος καὶ ἄς ἐργασθῇ πρόθυμα τὴν ὠφέλειαν τοῦ γένους μας ὅπου εὐρίσκεται εἰς μεγάλην χρείαν μαθήσεως καὶ σπουδῆς μὲ συνδρομὴν καὶ βοήθειαν διὰ νὰ γένουσι σχολεῖα μὲ προκομμένους διδασκάλους διὰ τὴν μαθήτευσιν τῶν νέων ὅπου δὲν ἔχουσι τὸν τρόπον διὰ νὰ σπουδάζουσι μὲ ἐκδόσεις βιβλίων ἀναγκαίων καὶ ὠφελίμων, μὲ ἐκδόσεις λεξικῶν ὅπου ὑστεροῦνται διὰ νὰ σπουδάζουσιν οὐχὶ μόνον τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας τῆς Εὐρώπης διαλέκτους διὰ περικοτότεραν ὠφέλειαν καὶ προκοπὴν...

Διότι ἂν ἐπιμεληθῶμεν νὰ ἔχωμεν τὰ ἀναγκαῖα σπουδαστήρια εἰς τοὺς τόπους μας ἤθελεν ἦτον καὶ μεγαλυτέρα ἢ ὠφέλεια τῆς προκοπῆς τοῦ γένους μας, διότι ἔχοντες αὐτοὺς τοὺς τρόπους οἱ νέοι μας συνεριζόμενοι εἰς τὰ μαθήματα ὁ εἷς μὲ τὸν ἄλλον ἠμπορεῖ τὸ γένος ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ νὰ ξαναλάβῃ τὴν προτέραν του δόξαν καὶ μαθήτευσιν διὰ νὰ μὴ εἶναι πάντα εἰς τὸ ὄνειδος τῶν ἀλλογενῶν ὡς εἶμεσθεν τὴν σήμερον, ἐπειδὴ ἡ σπουδὴ καὶ ἡ μάθησις εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ πλέον καλλιώτερον καὶ τιμιώτερον πρᾶγμα ὅπου νὰ εἶναι εἰς τὸν κόσμον κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον «Γνώσις βροτῶν μέγιστον ἐν βίῳ κλέος».

Τὸ 1786 ἐκδίδει ὁ Λαμπαν. στὴ Βιέννη καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο τυπογραφεῖο τοῦ Βαουμαῦστέρου τὴ Γαλλικὴ Γραμματικὴ τοῦ Βενδόττη, καθὼς καὶ ἔργο μὲ τὸν τίτλο «Διδασκαλία πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ διακόνους...» κατὰ μετάφραση ἐκ τοῦ Σλαβονικοῦ τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου καὶ μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Κων. Καλαφάτη, τὸ δὲ ἐπόμενο ἔτος (1787) τὴν «Αἰκατερίνη Β' ἢτοι Ἱστορίαν συνοπτικὴν τοῦ Ρωσικοῦ Βασιλείου...», κατὰ μετάφραση στὴν ἀπλῆ γραικικὴ διάλεκτο ἐκ τῆς Γερμανικῆς.

Τέσσαρα χρόνια κατόπι (1791) ἐκδίδει διαμένοντας πάντοτε στὴ Βιέννη^(5B) τὰ ἀκόλουθα ἔργα: Τὴν τρίτομη Νέα Χαλιμὰ ἢτοι Μυθολογικὸν Ἀραβικὸν κατὰ μετάφραση ἀπὸ τὴν Ἀραβικὴν, τὴς «ἐγγλεντιστικῆς κωμωδίας» τοῦ Ἰταλοῦ Κάρλο Γολδόνη, «Ἀρετὴ τῆς Παμέλας»⁽⁶⁾, «Στοχαστικὴ καὶ ὠραία χήρα καὶ Διχόνοιες πενθερᾶς καὶ νύφης» καθὼς καὶ «τὰ καθ' Ὑσμῆνην καὶ Ὑσμηνίαν» τοῦ Εὐσταθίου ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο, τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἔργο, τοῦ Θωμᾶ Τρέττνερ. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν ἀναφέρω, πὼς τὴν πρώτη ἀπὸ τὴς πρὸ πάντων ἐκδοθεῖσες στὴ Βιέννη κατὰ τὸ 1791 Κωμωδίαι τοῦ Γολδόνη (ἢ Ἀρετὴ τῆς Παμέλας) ἀφιέρωσε ὁ Λαμπαν. «Τῶ εὐγενεστάτῳ Βαρόνῳ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Ἰμπερίου καὶ μεγάλῳ Σερδάρῳ κ. κ. Χριστοδούλῳ Λάγγεφελδ, πού δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ἑλληνικῆς πιθανώτατα καταγωγῆς Βλάχο ἄρχοντα λόγιον καὶ Φιλέλληνα Χριστόδ. Κιρλιάνο, στὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὁποίου σάν γραμματικὸς διετέλεσε γιὰ λίγο στὴ Βιέννη, ὅπου τὸν ἀκολούθησε ἀπὸ τὴ Βλαχία (Ἰούnius 1790—Γενάρης 1791) καὶ ὁ Θεσσαλὸς πρωτομάρτυρας καὶ στὸν ὅποιον κι αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸν περασμένο χρόνον εἶχε ἀφιέρωσει τὸ «Φυσικῆς Ἀπάνθισμά» του. (Δὲς Λ. Βρανούση Ρήγγας, σελ. 28—9, 261—2 καὶ Γ. Λαῖου: Οἱ Ἀδελφοὶ Μαρκ-Πούλιου κ.λ. ΔΙΕΕ ΙΒ', σελ. 206). Στὴ σχετικὴ πρὸς τὸν Κιρλιάνο αὐτὸν ἀφιέρωση τῆς ἐκδόσεώς του ὁ Λαμπ. γράφει κι αὐτὰ τὰ ἀξιοσημεῖα: «...Εὐλογον ἔκρινα καὶ εὐάρμοστον νὰ τὴν προσφέρω εἰς τὴν ὑμετέραν εὐγένειαν ὅπου εἶναι κεκοσμημένη μὲ κάθε εἶδος προτερημάτων. Καὶ μαρτυροῦσι μου τὸν λόγον ὁ ἄκρος ζῆλος, ἡ ἀκάματος φροντίδα ὅπου τρέφει διὰ τὴν ἀνέγερσιν καὶ περιθαλψιν τοῦ πεπτωκότος ἡμῶν Γένους. Καθὼς ἐμπράκτως σαφέστατα ἔδειξεν εἰς τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ διοίκησιν ἐπὶ τῆς πολυθρυλῆτου ἀθθεντίας τοῦ Μαυρογένους, εἰς τὰ σύνορα τῆς Οὐγγροβλαχίας καὶ Νεμτζίας (= Αὐστρίας) εἰς τὴν ἐπαρχίαν λεγομένην Κιμπουλούγγι, διαφυλάξασα ἀνεπηρεάστως καὶ περισώσασα ἀβλα-

βεῖς ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ὀθωμανῶν ὅλα τὰ πλήθη τῶν ὀρθοδόξων ὅπου εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη εὐρίσκονται, εἰς τοὺς παρόντας πολέμους, ἄκραν ἐμπειρίαν καὶ ἀγχίνοιαν ποικίλοις τρόποις μεταχειρισθεῖσα διὰ τὴν ἐλευθερίαν τους. Διὸ καὶ ἐπαινεῖται καὶ παρὰ πάντων ἡ φιλόφρωνος γενναιότης της, ἡ ὀρθὴ φρόνησις καὶ πολυπειρία της, ἡ εὐφυΐα τοῦ νοός της, ἡ εὐγένεια τοῦ ἤθους της καὶ τὰ λοιπὰ ὅπου χαρακτηρίζουν τὴν εὐγενῆ της ψυχὴν, δείχνουν φανερὰ πῶσον δύναται τὸ Γραϊκικὸν πνεῦμα ὅταν δὲν ὑποδουλῶνεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ ὀκνηρίαν. Διὰ τὰ ὅποια καὶ ὁ τῶν Γερμανῶν αὐτοκράτωρ πληροφορηθεὶς, ἐτίμησεν αὐτὴν μὲ τὸν τοῦ Βαρόνου βαθμὸν...». (Βρανούση ὁ.π., σελ. 262). Τὸν Κιρλιάνο δηλ. πού γιὰ τίς μεγάλες ὑπηρεσίες του πρὸς τὰ αὐστριακὰ στρατεύματα καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς τῆς περιοχῆς του κατὰ τὸν τότε (1788—90) Αὐστρορωσσοτουρκικὸ πόλεμον τιμήθηκε ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας μὲ τὸν τίτλον τοῦ Βαρόνου τοῦ Λάγγεφελδ καὶ ἀπὸ τοὺς ἀπόδημους ὁμογενεῖς γιὰ τὴν ἐξώσιν ἀπὸ τῆς σκλαβιάς τῶν Τούρκων ἀλλὰ καὶ γι ἄλλες του πρὸς αὐτοὺς εὐεργεσίες «ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς» καθὼς χαρακτηριστικὰ γράφει στὴ δική του ἀφιέρωσις ὁ Ρήγας τοῦ δόθηκε «τὸ γλυκύτερον ὄνομα τοῦ Πατρὸς» (Βρ. ὁ.π., σελ. 261).

Εὐλόγο, πού δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφύγη, συμπέρασμα, ἂν καὶ ἀνεπιβεβαίωτο τῆς πρὸ πάντων σύμπτωσης, ὅπου ὁ πρωτομάρτυρας καὶ ὁ Λαμπανιτζιώτης ἀφιερῶνουν στὸ ἴδιο πρόσωπον, τὴν ἴδια σχεδὸν ἐποχὴ, στὴν ἴδια πόλιν καὶ γιὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς λόγον (τίς εὐεργεσίες δηλ. τοῦ τιμωμένου πρὸς τὸ Ἑλλ. Γένος) τίς ἐκδόσεις τους, εἶναι ἡ ἐπαφὴ καὶ γνωριμία τῶν δύο πατριωτῶν κατὰ τὸ ὀλιγόμηνον διάστημα τῆς παραμονῆς τοῦ πρώτου στὴν Αὐστριακὴ πρωτεύουσα, καθὼς καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ ἴσως σκέψεων καὶ ἀπόψεων πάνω στὰ προβλήματα καὶ τὴν πορεία τοῦ ἐθνικοῦ διαφωτισμοῦ στίς πρώτες γραμμὲς τοῦ ὁποίου καὶ οἱ δύο ἀγωνίζονταν. Δυστυχῶς ὁ τίτλος τῆς παραπάνω ἐκδόσεως τοῦ Λαμπανιτζιώτη, ὅπως τὸν ἀναφέρει ὁ Βρεττός, δὲν ἀναγράφει καὶ τὸ τυπογραφεῖο τῆς Βιέννης, ὅπου ἐκτυπώθηκε. Μιὰ ὅμως ἄλλη ταυτόχρονη ἐκδόσις του (Τὰ καθ' Ὑσμῆνην καὶ Ὑσμηνίαν τοῦ Εὐσταθίου) τυπώθηκε στὸ ἴδιον μὲ τὴν Φυσικὴν τοῦ Ρήγα τυπογραφεῖο τοῦ Θ. Τρέττνερ. Καθόλου λοιπὸν παράξενο στίς συχνῆς στὸ πρὸ πάντων τυπογραφεῖο ἐπισκέψεις τους, ἀλλὰ καὶ στὸ ἄλλο τοῦ Βαουμάυστερ (ἐκεῖ ὁ Ρήγας ἐξέδιδε τὸ γνωστὸ μὲ τὸν τίτλον «Σχολεῖον ντελικάτων ἐραστῶν» ἔργον του), ὅπου παρακολουθοῦσαν τὴν ἐκτύπωση τῶν βιβλίων τους, νὰ γνωρίστηκαν οἱ δύο ἄνδρες. Τοιμῶν ἀκόμα νὰ προσθέσω, πὼς ἡ ἀσυνήθιστη ἐκδοτικὴ κατὰ τὸ ἐπόμενο ἔτος (1791) δραστηριότητα τοῦ Λαμπ.—ἐξ τουλάχιστον ἐκδόσεις του φέρουν αὐτὴ τὴν χρονολογία—εἶναι καρπὸς τῆς διαφωτιστικῆς ἐξόρμησις, πού σὲ σύμπνοια ἀγαστῆ μὲ τοὺς στὴν Αὐστριακὴ πρωτεύουσα πατριωτικοὺς παράγοντας ἐγκαινίασε κατὰ τὴν ἐξάμηνον ἐκεῖ παραμονὴν του ὁ πρωτομάρτυρας, τυπώνοντας ὁ ἴδιος ἐκεῖ δύο μαζὶ βιβλία.

Τὴ δὲ ἐκδοσις τῆς δευτέρας ἀπὸ τίς παραπάνω τρεῖς κωμωδίας τοῦ Γαλδόνι, πού ἐξέδωκε στὰ 1791, καθὼς εἶπαμε, ὁ Λαμπ., ἀφιερώνει στὸν ἄλλοτε Μέγα Καμαράση (=Θησαυροφύλακα) τῆς ἡγεμονικῆς Αὐλῆς Ἰωάννη Δ. Μαυρογένη, ἀνεψιὸν τοῦ ἡγεμόνα Ν. Μαυρογένη, ἐγκαταστημένον ἤδη (μετὰ τὴν κατατόμησιν τοῦ θείου του 1/10/1790) στὴ Βιέννη, ἐπαινώντας τον γιὰ τὴν γλυκύτητα τοῦ ἤθους καὶ τὴν ὠραιότητα τῶν ἡθῶν». Γνωστὸς στὸ Θεσσαλὸν πρωτομάρτυρα ἀπὸ τῆς Βλαχίας ἀκόμα ὁ Μαυρογένης αὐτός, ἀνταμώνεται μαζὶ του πάλιν ἐκεῖ στὴ Βιέννη, ὅπου γνωρίζεται μὲ τοὺς ἄλλους τοῦ κύκλου του καὶ συμμετέχει στίς πατριωτικὰς συντροφίαις του, ὅπου τόσα λέγονται καὶ ἄδονται. Πολὺ γλήγορα ὅμως ὁ Μέγας Καμαράσης μὲ τὸ...ὑψηλὸ ἤθος, καιροσκοπὸς καὶ ἀρχομανῆς, εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκλειψὴν τοῦ Ρήγα, ὅχι μόνον θὰ τὸν ἀπαρνηθῆ ἀλλὰ καὶ δὲ θὰ διστάσῃ νὰ σπιλώσῃ τὴν μνήμη του, γιὰ νὰ γίνῃ τὸ 1809 «ἐπίτροπος παρὰ τῆς Καισαροβασιλικῆς Αὐλῆς τῆς

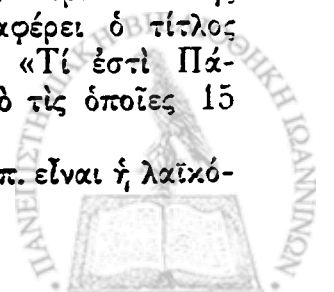
εὐεργέτιδος Βασιλείας τῶν Ὀθωμανῶν», ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, δηλ. πρεσβευτῆς τῆς Ὑψηλῆς Πόρτας στὴ Βιέννη... (Δὲς καὶ Λ. Βρ. ὀ.π., σελ. 91—2).

Τὸν ἴδιο χρόνο (1791) ἐκδίδει ὁ Λαμπ. ἀπὸ τὴν τυπογραφία Βρεῖτ-κοπφ τῆς Λειψίας, τὰ ἅπαντα τοῦ Συμεῶν Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης καὶ τὸν ἐπόμενο, ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο τοῦ Βενδότη στὴ Βιέννη, τὴν Ἱστορία τῆς Ταυρκῆς Χερσονήσου εἰς δύο τόμους κατὰ μετάφραση ἐκ τῆς Ἱταλικῆς τοῦ Κεφαλλῆνος Γερασίμου Καρούσου, βιβλίον σπανιώτατον, καθὼς λέγει ὁ Λεγκράν. (Ἰονικ. Βιβλιογρ. Α', σελ. 158—9), μὲ ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ στοῦ Μητροπολίτη Μολδαβίας Γαβριήλ καὶ πρόλογον ὑπογραφόμενον ἀπὸ τὸν ἐκδότη. Τὸ 1794, συνεχίζοντας τὴ μακρὰ ἐκδοτικὴ του προσπάθεια, τυπώνει πάλι στὸν Βενδότη, κατὰ μετάφραση ἑμμετρῆ ἀπὸ τὴν Ἱταλική, δυὸ δραματάκια τοῦ ἀββᾶ Μεταστάσιου μὲ τίτλο: «Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐν Σκύρῳ καὶ ὁ Δημοφόντης», καὶ τὸ 1795 πάντα ἀπὸ τὸ ἴδιο τυπογραφεῖο τὴν προσθήκη του στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τοῦ Μελετίου «πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν ἄλλων τριῶν τόμων» ἔργο τοῦ Βενδότη, ποὺ προσφωνεῖ στὸν ἡγεμόνα πάσης Οὐγγροβλαχίας Κων. Μουρούζη.

Τὸν ἐπόμενο χρόνο (1796) ἐκδίδει τὴ Συνοπτικὴ Ἀρχαιολογία ἔργο τοῦ Κοζιανίτη γιατροῦ Γεωργίου Σακελλαρίου μὲ ἀφιέρωση στοῦ Μεγάλου Μπάνο Ἀλέξανδρο Χαντζερῆ καὶ δυὸ χρόνια κατόπι (1798), στὴ Βενετιὰ αὐτὴ τὴ φορὰ καὶ ἀπὸ τὴν τυπογραφία τῶν συμπατριωτῶν Γλυκῆδων, τὶς μεταμορφώσεις τοῦ Ὁβιδίου κατὰ μετάφραση τοῦ Σπυρ. Βλαντῆ. Γιὰ τὰ προηγηθέντα μάλιστα τῆς τελευταίας αὐτῆς ἐκδόσεως ὁ Βλαντῆς αὐτὸς παρέχει συνέχεια τῆς γνωστῆς ἀναφορᾶς του καὶ αὐτὲς τὶς πληροφορίες. Ἐρχόμενος, λέγει, στὴ Βενετιὰ ὁ Λαμπ. «παρέδωκε εἰς χεῖρας μου τὸ τοιοῦτον χειρόγραφον (τῶν Μεταμορφώσεων). Ἐγὼ δὲ πειθόμενος εἰς τοὺς λόγους τοῦ Γέροντος ὅτι ἡ μετάφρασις ἦτο ἔργον πεπαιδευμένου ἀνδρὸς καὶ βιαζόμενος ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ τυπογράφου διὰ τὰς ἀναμεταξύ των συνθήκας δὲν ἔκαμα κατ' ἀρχὰς τὴν πρέπουσαν ἔρευναν, ἀλλὰ προχωρῶν ἐκατάλαβα ὅτι τὸ σχέδιον ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐτρέπετο ὑπὸ τῶν πλείστων ἀλοιφῶν καὶ ἀλλοκότων σημειώσεων ὅσαι ἔγιναν εἰς αὐτὸ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων χειρῶν ἐξαιρέτως δὲ καὶ τὴν τοῦ γέροντος...». Ἡ ἐκδοσις αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ τελευταία του γνωστῆ. Ἦταν ἄλλωστε τὴν ἐποχὴ αὐτῆ, ὅπως μᾶς πληροφοροῦσε ἤδη ὁ Βλαντῆς αὐτός, πολὺ γέρος ὁ Λαμπ. «ὑποτρέμων καὶ σφαλερῶς ἰστάμενος ὑπὸ τοῦ βαθυτάτου γήρατος» σύντομα δὲ τότε, ἐπειδὴ παύει στὸ ἐξῆς νὰ μνημονεύεται τὸνομά του, ἀπέθανε ἐκεῖ στὴ Βενετιὰ μᾶλλον, τὴν ἐνορία του. Αὐτὲς ἄλλωστε ἦταν καὶ οἱ προθέσεις του, ποὺ διατύπωσε στὴν προσφώνησιν τῆς Ἀρχαιολογίας σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες ἐσχόπευε μετὰ τὴν ἐκδόσίν τους (τῶν Μεταμορφώσεων δηλ.) νὰ ἡσυχάσῃ πλέον εἰς Τριέστην ἢ Βενετιάν. «Ἄν ὁμοῦς ὁ Ἅγιος Θεὸς ἔγραφε μὲ φυλάξει εἰς υἰεῖαν καὶ μὲ ἀξιώσῃ τινὸς ἐξ ὕψους βοθηταίας δὲν θέλω ἀμελήσει φροντίζων διὰ τὴν ἐκδοσὶν καὶ ἄλλων ἐπωφελῶν τῶ γένει μας βιβλίων». Οἱ προβλέψεις ὁμοῦς δὲν πραγματοποιήθηκαν φαίνεται, καὶ ἡ πλούσια ἐκδοτικὴ του δράση σταμάτησε μαζὶ σχεδὸν μὲ τὴ ζωὴ του ἀνάμεσα 1798 καὶ 1800.

Στὶς παραπάνω μνημονευθεῖσες ἐκδόσεις τοῦ Λαμπ. καὶ μάλιστα σὲ κείνες τῆς Βιέννης θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὶς ἀκόλουθες ἀναφερόμενες ἀπὸ τὸν ἴδιο στὸ γνωστὸ κατάλογό τους τῆς Ἀρχαιολογίας του. Τὸ Ἀλφαβητάριό του δηλ. «ἤτοι νέα Παιδαγωγία πλέον μεθοδικὴ διὰ τὰ παιδιὰ», τὴ «Διδασκαλία τῶν ἱερέων καὶ διακόνων» τὴν ὁποῖαν ἐξέδωκε φαίνεται καὶ χωριστά, πέραν ἐκείνης ποὺ ἐπισύναψε στὰ ἅπαντα τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης, καθὼς ἀναφέρει ὁ τίτλος τους, τὴ «Διδασκαλία ἐξομολογούντων καὶ ἐξομολογουμένων» καὶ «Τί ἐστὶ Πάπας». Ὅλες ὅλες, κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς μας, τριάντα ὀκτώ, ἀπὸ τὶς ὁποῖες 15 στὴ Βενετιὰ, 22 στὴ Βιέννη καὶ μιὰ στὴ Λειψία.

Κύριο γνῶρισμα ὄλων σχεδὸν τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν τοῦ Λαμπ. εἶναι ἡ λαϊκό-

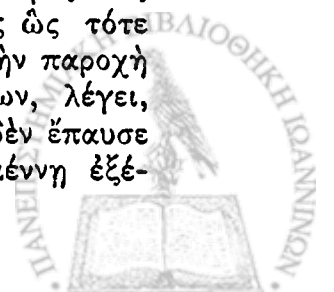

τητά τους, άπευθύνονται δηλ. όλες τους στο πλατύ κοινό και αυτού το πνευματικό επίπεδο σκοπούν να άνεβάσουν. Από τα πρώτα μ' άλλα λόγια βήματα της έκδοτικής του σταδιοδρομίας εμφανίζεται ο Λαμπ. ένσυνείδητος λαϊκός διαφωτιστής και διδάσκαλος. Οί στόχοι άλλωστε αυτοί των εκδόσεών του διαφαίνονται πρώτα από τους τίτλους τους, όπου όλες, ή για μεταφράσεις ξένων έργων πρόκειται ή για εκδόσεις έλληνικών, γίνονται «εις την ήμετέραν άπλήν διάλεκτον» ή «την ήμετέραν άπλοελληνικήν φράσιν» καθώς γράφουν, αλλά και στους προλόγους τους υπογραφόμενους από τον ίδιο σαφώς καθορίζονται. Δέν έχω δυστυχώς ύπ' όψει μου πολλούς άπ' αυτούς τους προλόγους για πλατύτερη τεκμηρίωση των παραπάνω έκδοτικών επιδιώξεων του Λαμπ. καθώς και των άοκνων φροντίδων και θυσιών του για την έπιτυχία τους. Οί όλίγοι όμως που κατορθώσαμε να ιδούμε κατά τις έπίμονες αναζητήσεις μας και ήδη παραθέσαμε μερικούς, τις εμφανίζουν ανάγλυφες.

'Αλλ' άς δώσουμε ξανά το λόγο στον ίδιο να μιλήση μέσα άπ' αυτά του τα κείμενα. Στην αφιέρωση του Δ' τόμου της Έκκλησιαστικής Ιστορίας, που εξέδωκε, καθώς είδαμε, το 1795, με τη συνεργασία του Βενδότη και δαπάνη του ήγεμόνα Ούγγροβλαχίας Άλεξάνδρου Μουρούζη «ώ και προσεφωνήθη», γράφει ο Λαμπ. άπευθυνόμενος στον εύγενή χορηγό: «...βουλομένη τε (ή εύγένειά του) και άρχειν άρίστως και κήδεσθαι των άρχομένων ως πατήρ άγαθός και άρχων σωτήριος και λόγοις ώραίξειν ως καλός παιδευτής και διδάσκαλος ώσπερ και αύτην ταύτην την βίβλον νύξιν δόντι τή μεγαλοπρεπεία του ύψους της μή παριδούσα την ταπεινήν μου ίκεσίαν τύποις έκδοῦναι μοι προσέταξεν έπιδαφιλεύσασα μεγαλοπρεπώς και τα αναλώματα προς φωτισμόν και λυσιτέλειαν του έλληνικού ήμῶν γένους το πρώτον μέν περιφανούς και διά τας ανά πάσαν την οίκουμένην μεγάλας άριστείας και λαμπρά κατορθώματα και μάλιστα διά σοφίαν παρίδοξον· νύν δέ πεπτοκότος τε και δυστυχοῦντος κρίμασιν οίς οίδε Κύριος. Προς του όποίου τον στολισμόν ζήλω φιλογενεί φερόμενος κάγώ ό έλάχιστος όμογενής δέν έλειψα μέχρι τουδε το κατά δύναμιν συντελών και με άλλας προλαβούσας διαφόρους εκδόσεις ών τας πλείστας και ίδίοις αναλώμασί μου έκτετέλευκα έκ του ύστερήματός μου άρκοῦν είναι κρίνας προς άμοιβήν την του γένους ώφέλειαν και το δοῦναι άμιλλαν άλλοις εύσθενεστεροις όμογενέσι προς εύεργετήματα μείζονα...».

Στή δε άκολουθοῦσα προσφώνηση προς τους αναγνώστες την υπογραφόμενη επίσης από το Λαμπ., γράφει ό ίδιος μεταξύ άλλων: «Δέν έκτεινομαι εις το να φανερώσω, φιλομαθεῖς αναγνώσταί, τους βσους κόπους, περισπασμούς, βάσανα, έξοδα και άλλα πολλά εναντία όπου έδοκίμασα έκ συνεργείας του μισοκάλου έχθρου έως όπου να κάμω τον τρόπον να έκδοθῆ εις το φῶς ό παρόν τόμος όπου εις κανένα άλλο βιβλίον δέν έτράβηξα τόσον κόπον ως εις τον παρόντα...»(7). Και παρακάτω: «και αν με χαρίση ό άγιος θεός ζωήν και υγείαν ίσως υπερμαχήσω εν λόγω και έργω να δώσω εις φῶς και άλλα τινά αξιόλογα και αναγκαῖα βιβλία χρήσιμα και ώφέλιμα προς τους όμογενείς μας όπου πολλά ύστεροῦνται και μάλιστα από ιστορικά αποβλέποντας μόνον εις την όσην άπόκτησιν και καλήν προθυμίαν θέλετε δείξει και παρακαλείτε τον μισθαποδότην Θεόν όπως δώσει υγείαν και ζωήν εις όλους εκείνους όπου υπερμαχοῦν διά το καλόν του γένους μας...».

Τέλος, εις την προσφώνηση της κατά το έπόμενο έτος (1796) έκδοθείσης πάλι στη Βιέννη Αρχαιολογίας του γράφει, έκθέτοντας άκόμη μιá φορά προς τους Έλληνες και φιέλληνες αναγνώστες τους κύριους μ' αύτή και τις άλλες ως τότε πολυάριθμες εκδόσεις του επιδιωκόμενου σκοπούς, που συνοψίζονται στην παροχή καλών και εύπρόσιτων στους πολλούς του Γένους βιβλίων: «...άποβλέπων, λέγει, εις την ώφέλειαν του Γένους έκ νεαρῶς ήλικίας και προς κοινήν χρῆσιν δέν έπαυσε πλουτίζων αυτό με διάφορα έπωφελῆ βιβλία άτινα εν τε Βενετία και Βιέννη εξέ-

δωκεν, ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχε καὶ ἔλλειψις Ἀρχαιολογίας ἑλληνικῆς ἐξ ἧς οἱ πολλοὶ τοῦ Γένους νὰ γνωρίζουσι τὰ τῶν προγόνων διὰ προτροπῆς του πρὸς ἐκπλήρωσιν πόθου του παλαιοῦ ἠρανίσθη αὕτη παρ' ἀνδρὸς ἕπειρον ζῆλον πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ὁμογενῶν τρέφοντος (ἐννοεῖ τὸν γιατρὸ Γεώργ. Σακελλάριο ἐκ Κοζάνης) καὶ κατόρθωσεν νὰ ἐκδοθῇ δι' ἐξόδων του καὶ νὰ ᾖ εὐπόριστος εἰς τοὺς φιλομούσους παρ' ὧν ἐλπίζει πολλὰ καὶ δι' οὓς μάλιστα προτίθεται νὰ ἐκδώσῃ μετ' ὀλίγον καὶ τὰς Μεταμορφώσεις τοῦ Ὀβιδίου ὅπου ἐκ τοῦ Λατινικοῦ εἰς τὸ Γαλλικὸν μετεφράσθησαν καὶ ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ εἰς τὸ ἡμέτερον ἰδίωμα. ».

Ἀπ' ὅσα ὡς τώρα γιὰ τὸν Λαμπανιζιώτη ἐκθέσαμε, ἀποδείχεται ἡ ἐξημμένη φιλογένεια τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ βαθεῖα του πίστη στὸ λαϊκὸ διαφωτισμὸ, τὸ φωτισμὸ δηλ. ὅχι τῶν λίγων, ποὺ εὐμοίρησαν κάποιας παιδείας ἀνώτερης, ἀλλὰ τῶν πολλῶν, ποὺ ἐγνώριζαν τοῦλάχιστο γραφὴ καὶ ἀνάγνωσι καὶ πρὸ πέρα τοῦ ἀπαίδευτου λαοῦ. Γιατὶ αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ τελευταίου τὴν καλλιέργεια ἐσχόπευε μὲ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἀλφαβηταρίου καὶ βιβλίων φτηνῶν καὶ εὐληπτῶν γραμμένων στὴ δική του τῆ ζωντανῇ γλῶσσαι. Τῇ μόρφωσι λοιπὸν τοῦ λαοῦ, ποὺ τὴν ἀξία καὶ σημασία τῆς γιὰ τὴ γενικώτερη ἐθνικὴ ἀναγέννησι καὶ ἀνάστασι διέγνωσε ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς σταδιοδρομίας του μὲ ἀξιοθαύμαστη ἐνάργεια καὶ εὐστοχία, ὡς πρὸς τὴν ἐπιλογὴ τῶν μέσων τοῦλάχιστον, ἔθεσε ὁ Λαμπ. σκοπὸ μοναδικὸ τῆς ζωῆς του, τὸν ὁποῖο σταθερὰ καὶ ἐπίμονα ὡς τὴν ὑστατὴ πνοή του διακόνησε καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ ὁποῖου δὲν ἐφείσθηκε κόπων καὶ θυσιῶν ὁποιωνδήποτε.

Ἡ βασικὴ αὐτὴ διαπίστωσι μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐκτιμήσουμε τὸ μέγεθος τῆς συμβολῆς τοῦ Ἡπειρώτη ἐκδότη στὴν εὐρύτερη ἐθνικὴ ἀναγεννητικὴ προσπάθεια κατὰ τὴν πρώτη τῆς μάλιστα ἐναγώνια φάσι καὶ νὰ τὸν στήσουμε ἀδίσταχτα ἀνάμεσα στοὺς ὀλίγους πρωταγωνιστὰς καὶ στυλοβάτες τῆς. Ἡ φτώχεια βέβαια τοῦ Λαμπ. καὶ ἡ περιορισμένη του μόρφωσι ἐπέδρασαν ἀρκετὰ στὴν ποιότητα τῶν ἐκδόσεών του, ὅταν ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸ βιβλιοεκδοτικὸ μὲ τὰ πατριωτικὰ κίνητρα πάθος του, «ἐμπιστεύετο, καθὼς λέγει ὁ Βρεττὸς (ὁ.π., σελ. 295) εἰς τοὺς φίλους του τὴν μετάφρασιν διαφόρων συγγραμμάτων Ἰταλικῶν τε καὶ Γαλλικῶν διὰ τὴν τύπωσιν τῶν ὁποίων ἐζήτει τὴν συνδρομὴν τῶν ἐν Βενετίᾳ καὶ Βιέννῃ πλουσιῶν ἐμπόρων μεταβαίνων προσωπικῶς διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπὸ μίαν εἰς τὴν ἄλλην πόλιν...». Τοῦτο ὅμως ἐλάχιστα μειώνει τὴν ἐθνικὴ προσφορὰ τοῦ Λαμπ., ἂν ληφθοῦν σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν οἱ δυσμενέστατες συνθήκες τῆς ἐποχῆς ἐκδόσεως καὶ διάθεσης βιβλίων.

Τὸ ἔργο του γι αὐτὸ ἐκτιμήθηκε κατ' ἀξίαν ἀπὸ τοὺς σύγχρονους του πατριῶτες, ἂν καὶ δὲν ἔλειψαν, καθὼς ὁ ἴδιος παραπονέθηκε, οἱ μικροψυχοί, ποὺ ἀπέδωκαν στὴν ὅλη προσπάθειά του κίνητρα ἰδιοτελεῖ. Πολλοὶ ἐξέχοντες Ἕλληνες καὶ φιλέλληνες ἡγεμόνες, ἀρχιερεῖς, ἄρχοντες ἢ ἔμποροι πρόθυμα ἀναδέχτηκαν τὴ δαπάνη τῶν πρὸ πολλῶν καὶ ἀξιόλογων ἐκδόσεών του, σ' αὐτοὺς δὲ τοὺς εὐγενεῖς χορηγοὺς ὁ Πολυζῶης τιμῶντας τοὺς τίς προσφωνεῖ⁽⁸⁾. Σὰν μαρτυρία τέλος ἀψευδῆς τῶν σκληρῶν ἀγώνων καὶ θυσιῶν τοῦ ἐκδότη μας γιὰ τὴν πραγμάτωσι τῶν ἐκδόσεών του καὶ μάλιστα ἐκείνης τῆς τετράτομης Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καθὼς καὶ τῆς συγκινητικῆς του φιλογένειας, μεταφέρω ὀλίγα ἀπ' ὅσα στὸν πρόλογο τοῦ Α' τόμου τῆς ὁ στενὸς συνεργάτης του Γεώργ. Βενδότης ἔγραψε: «Ἐπρεπε, τέλος πάντων, λέγει ὁ Ζαχύνθιος λόγιος καὶ τυπογράφος, νὰ εὑρεθῇ φίλος εἰλικρινῆς τῆς προκοπῆς τοῦ Γένους, ὅστις μὲν φρονῶν τῇ ὠφελείᾳ τοῦ γένους, μὴ ἀηδιάζων εἰς τὰς δυσκολίας, ὑπομένων τοὺς κόπους πολεμῶν μὲ τὴν τύχην, νὰ ἐπιμεληθῇ τοιοῦτου ἔργου. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ εὑρέθη Πολυζ. Λαμπανιζιώτης ὁ ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐνόησεν ὁ πάσης τιμῆς ἄξιος πρὸ πολλῶν χρόνων τὴν ἀνάγκην τοῦ Γένους, ἤκουε πῶς ὑπάρχει τοιαύτη βίβλος καὶ ἐπεμελήθη νὰ τὴν εὕρῃ· ἐδαπάνησε,

περιήλθε, ἐζήτησε, ἐπαρακάλεσε, τέλος τὴν ἡῦρε καὶ εὐθέως ἔκαμε νὰ ἀντιγραφῆ καὶ νὰ μεταφρασθῆ διὰ νὰ τὴν δώσῃ εἰς τὸν τύπον ἀλλ' ἤμποδίσθη ἀπὸ πολλὰ περιστατικά τῆς τύχης. Τέλος πάντων εἶδε νὰ πληρωθῆ ἡ καλὴ του γνώμη διὰ συνδρομῆς πολλῶν ὀρθοδόξων. Ἄμποτες ἢ καλὴ θέλησις τοῦ ἀνδρὸς νὰ συμβοηθεῖτο ἀπὸ τὴν συνδρομὴν τῶν φιλελλήνων καὶ εἰς ἄλλα χρήσιμα βιβλία διὰ τὴν προκοπὴν τοῦ γένους· ἄμποτες ἢ προσοχὴ του καὶ κόποι εἰς ὄφελος τοῦ Γένους νὰ λάβῃ τὴν πρέπουσαν εὐχαρίστησιν· διότι γένος μου λέγει αὐτὸς ὁ μὲν ἔχω τοῦτο σοὶ δίδωμι ὁ δὲ οὐκ ἔχω οὐκ ἂν λάβῃς. Κόπους, μόχθους, ἐπιστάσιαν, προσοχὴν, ἐπιμέλειαν, πάντα ἀφιερῶνω εἰς τὸ ὄφελός σου, εἰς τὴν προκοπὴν σου, δὸς καὶ σύ, ἀφιέρωσε καὶ σύ τὴν συνδρομὴν σου καὶ οὕτως ὠφεληθήσῃ...».

Στὸν ἴδιο αὐτὸ τόμο τῆς Ἱστορίας τοῦ Μελετίου (σελ. κδ') διαβάζουμε καὶ τὸ ἀκόλουθο ἐπαινετικὸ τοῦ Λαμπανισιώτη γιὰ τὸν ἄθλο τῆς ἐκδόσεως ἐπίγραμμα «Ἡρωελεγεῖον» τοῦ Μοσχοπολίτη δασκάλου Ἀθανασίου Στήρια:

«Αἶθε Θεὸς πολὰ τοι γε Πολυζῶν χαρίσαιτο κ' ὄλβια ἐν ἀμφοτέρῃ κῦδιμ' ἄνερ βιοτῆ ὄν γαρ ἔκευθε τύχα πρὸ κύκλων ὄλβον δολιχόν περ τὸν δ' ἀναμοχλεύσας φάνα μετιτόν».

Β' Ἐκδόσεις

Καθὼς ἤδη ἀναφέραμε, ὁ Λαμπ. ἐπισύναψε στὸ τέλος τῆς κατὰ τὸ 1796 ἐκδοθείσης στὴ Βιέννη Ἀρχαιολογίας του κατάλογο τῶν ὡς τότε ἐκδόσεών του, «τῶν ὄσων, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, νέων βιβλίων ὅπου προτοῦ δὲν ἦτον καὶ τὰ ἐξέδωκα ἰδίως μου ἀναλώμασιν εἰς Βενετιάν καὶ ἐδῶ εἰς Βιέννην» ἀνερχόμενες συνολικὰ στίς τριάντα ὀκτῶ ἀπὸ τίς ὁποῖες, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου πάντα, δέκα τέσσερες στὴν πόλιν τοῦ Εὐαγγελιστῆ καὶ εἴκοσι τέσσερες στὴν Αὐστριακὴ πρωτεύουσα. Ὁ κατάλογος ὅμως αὐτὸς εἶναι ἐντελῶς πρόχειρος, γιὰτι οὔτε τοὺς πλήρεις τίτλους τῶν ἐκδόσεων παρέχει οὔτε τὴ σειρά τους τὴ χρονολογικὴ τηρεῖ. Ἀκόμα καὶ ἑλλιπής, ἐπειδὴ ἐξακριβωμένα γνωστὲς ἐκδόσεις τοῦ Λαμπ. δὲν περιλαμβάνονται σ' αὐτόν. Ἐκρίνα λοιπὸν ἐπιβεβλημένη τὴν ἀνασύνταξή του μὲ βάση αὐτὸν τὸν ἴδιο καὶ τίς ὑπάρχουσες γνωστότερες ἑλληνικὲς Βιβλιογραφίες (Βρεττοῦ, Λεγκράν, Γκίννη—Μέξα, Λαδᾶ—Χατζηδήμου) ἀναφέροντας καὶ κάθε συναφῆ μὲ τίς ἐκδόσεις του πληροφορία. Ὀλίγων, τέλος, ἀπ' αὐτὲς τίς ἐκδόσεις ἀχρονολόγητων, ἐπεδίωξα τὴ χονδρική, μὲ ὁδηγὸ τὴ σειρά τους στὸν κατάλογο τοῦ Λαμπ. καὶ κάποιες βασίμες εἰκασίες μου, χρονολόγηση, ὄσων δὲ δὲν ἀναφέρω τὸν πλήρη τίτλο δὲν τίς πῆρε τὸ μάτι μου στίς μνημονευθεῖσες Βιβλιογραφίες καὶ τίς καταχωρῶ ὅπως ὁ ἴδιος ὁ ἐκδότης στὸ γνωστὸν κατάλογό του τίς σημειώνει:

1) «Ἀκολουθία τοῦ Ἀγίου Χαραλάμπους», (Βενετιὰ 1750) (9).

2) «Θρησκεία τῶν Ἑβραίων μὲ τὰς τάξεις καὶ ἔθιμα αὐτῶν περίεργος», (Βενετιὰ 1755;) (10).

3) «Ἁγιασματάριον διὰ τοὺς ἱερεῖς ἐφεύρημα ἰδικόν μου ἐτυπώθη καὶ ἀπὸ ἄλλους», (Βενετιὰ 1756;) (11).

4) «Τετραβάγγελον εἰς πολλὰ μικρὸν χαρακτῆρα διὰ ἐγκόλπιον, ἐτυπώθη καὶ ἀπὸ ἄλλους», (Βενετιὰ 1756) (12).

5) «Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Διονυσίου τοῦ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ ὄρει τῆς Θεσσαλίας ἐκλάμψαντος τοῦ νέου ἀσκητοῦ, ψαλλομένη τῇ κγ' Ἰανουαρίου μηνός. Νῦν δευτέρον μετατυπωθεῖσα καὶ ἐπιμελῶς διορθωθεῖσα παρὰ Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐνετίησι ἀψνζ' 1757 παρ' Ἀντωνίῳ τῷ Τζάττα εἰς 4ον» (Βρεττοῦ Ν. Φ. Α', σελ. 78).

6) «Ἀκολουθία τοῦ Ἀγίου Νεομάρτυρος Νικολάου τοῦ ἐκ κώμης

Μετζόβου καὶ ἐν Τρίκκῃ Μαρτυρήσαντος ψαλλομένη τῇ ιζ' τοῦ Μαΐου μηνὸς συντεθεῖσα μὲν παρὰ τοῦ Λογιωτάτου Νικολάου Κύρκου αἰτήσει τοῦ φιλοχρίστου λαοῦ νῦν δὲ πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα συνδρομῇ καὶ ἀναλώμασι τοῦ Κυρίου Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐνετίησι ἀψνζ' 1757 παρὰ Ἀντωνίω τῷ Τζάττα εἰς 4ον» (Βρεττοῦ ὁ.π. σελ. 87).

7) «Ἐτέρα τοῦ Ἁγίου μάρτυρος Ἰωάννου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων» (Βενετία 1757).

8) «Ἱστορία περὶ τῶν Μυθολογουμένων θεῶν τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἄλλων ἐθνῶν ἔτι καὶ περὶ τῶν ἡμιθέων, ἧτοι ἡρώων, ναῶν τε θυσιῶν καὶ λατρείων τῶν αὐτῶν μεταφρασθεῖσα ἀπὸ τῆς Ἰταλικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλῆν διάλεκτον νῦν τε πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα καὶ ἐπιμελῶς διορθωθείσα διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τοῦ Κυρίου Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη. Ἐνετίησι ἀψνζ' 1757 παρὰ Ἀντωνίω τῷ Τζάττα εἰς 12ον.

Σ η μ. Μετετυπώθη τὸ 1795 ἔτος ἐν Βιέννῃ ὑπὸ τοῦ τυπογράφου Μαρκίδου Πούλιου» (Βρ. ὁ.π. σελ. 54).

9) «Ἐπιστολᾶριον ἧτοι ἐπιστολικὸς χαρακτήρ περιέχων ἐρμηνείας καὶ παραδείγματα εἰς διάφορα εἶδη ἐπιστολῶν συντεθείς παρὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου καὶ ἱερολογιωτάτου Κυρίου Σπυρίδωνος Μίλιου τοῦ ἐν ταῖς Κλειναῖς Ἐνεταῖς περιβλέπτου τῶν Ἑλλήνων Γένους ἱεροκήρυκος καὶ κοινοῦ διδασκάλου. Ἀφιερωθεῖς τοῖς ἐκλαμπροτάτοις καὶ εὐγενεστάτοις Κυρίοις Γεωργίω καὶ Στεφάνω αὐταδέλφοις Καραϊωάννη. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖς συνδρομῇ καὶ ἀναλώματι τοῦ Κυρίου Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐνετίησιν ἀψνζ' 1757 παρὰ Ἀντωνίω τῷ Τζάττα»⁽¹⁴⁾ (Λεγκράν Ἑλλ. Βιβλ. αἰὼν ΙΗ' Τ. Α' σελ. 468).

10) «Μυθολογικὸν Ἀραβικὸν τῆς Χαλιμαῆς εἰς τρεῖς τόμους ἐτυπώθη καὶ ἀπὸ ἄλλους». (Βενετία 1757)⁽¹³⁾.

11) «Ἀλεξάνδρου Μακεδόνης Ἱστορία μυθώδης» (Βενετία 1758 ;)

12) «Τοῦ αὐτοῦ ἔτερα ἔκδοσις πλέον ἀληθής» (Βενετία 1758 ;)

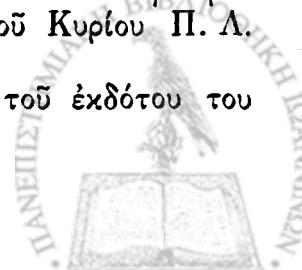
13) «Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ ἐκ τῆς Ἰνδίας εἰς τὸν διδάσκαλόν του Ἀριστοτέλην» (Βενετία 1758)⁽¹⁵⁾.

14) «Παγκόσμιος Ἱστορία τῆς Οἰκουμένης⁽¹⁶⁾ περιγράφουσα καθὲν ἕκαστον Βασίλειον κατὰ τὴν παροῦσαν αὐτοῦ κατάστασιν ἧγουν τὰς ἐπαρχίας αὐτοῦ τὰς πολιτείας τὰ ἧθη τοὺς νόμους τὰς πραγματείας τὰς τέχνας τὴν θρησκείαν τὴν διάλεκτον καὶ εἴτι ἄλλο περίεργον καὶ ἀξιόλογον ὡς ἐν τῷ πίνακι φαίνεται μετὰ καὶ τῆς Γεωγραφικῆς χάρτας· νῦν πρῶτον συλλεχθεῖσα ἐκ τῶν ἀκριβεστέρων ἱστορικῶν Ἀγγλογαλλοῖταλικῶν καὶ εἰς φῶς ἀχθεῖσα εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλῆν διάλεκτον παρὰ Γεωργίου Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων εὐλαβῶς τε ἀφιερωθεῖσα τῷ ἐκλαμπροτάτῳ εὐγενεστάτῳ τε καὶ περιφανεστάτῳ ἄρχοντι Κυρίῳ Κυρίῳ Κωνσταντίνῳ τῷ Μπραγκοβάνῳ συνδρομῇ καὶ ἀναλώμασι τοῦ Κυρίου Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη ἐξ Ἰωαννίνων Τόμ. Α'. Περιέχων τὸ Βασίλειον τῆς μεγάλης Ρουσίας ἧτοι Μοσχοβίας. Ἐνετίησι ἀψνθ' (1759) παρὰ Ἀντωνίω τῷ Τζάττα εἰς 8ον».

Σ η μ. Ὁ Β' τόμος περιέχει τὴν περιγραφὴν τοῦ Βασιλείου τῆς Κίνας. Ἐκαστος τόμος εἶναι ἐντελής καὶ δυνατὰ τις νὰ τὸν ἀγοράσῃ χωριστὰ ἐὰν δὲν δύναται νὰ εὕρῃ καὶ τοὺς δύο» (Βρεττοῦ ὁ.π. Β σελ. 56).

15) «Γνωμικὰ παλαιῶν τινῶν φιλοσόφων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλῆν διάλεκτον μεταφρασθέντα. Πρῶτον μὲν ἐν Τεργοβύστῳ τῆς Βλαχίας εἰς τύπον ἐκδοθέντα νῦν δὲ μετατυπωθέντα εἰς κοινὴν ὠφέλειαν τῶν φιλομαθῶν καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθέντα διὰ δαπάνης τοῦ Κυρίου Π. Α. ἀψπ'. Ἐνετίησι 1770 εἰς 12ον.»

Σ η μ. Ὑπὸ τοῦ στοιχείου Π. Α. καλύπτεται τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότου τοῦ Παναγιώτου (sic) Λαμπανιτζιώτου» (Βρ ὁ.π. Β' σελ. 71).

16) «**Ὁρθόδοξος διδασκαλία** ἤτοι χριστιανικὴ Θεολογία ἐν συνόψει συγγραφεῖσα εἰς κατήχησιν τῆς Καισαρικῆς Ὑψηλότητος τοῦ Μεγάλου Δουκὸς καὶ Αὐτοκρατορικοῦ Διαδόχου Πασῶν τῶν Ρωσιῶν Παύλου Πέτροβιτς παρὰ τοῦ τῆς Αὐτοῦ Καισαρικῆς Ὑψηλότητος Διδασκάλου τότε μὲν ἱερομονάχου καὶ μετὰ ταῦτα ἀρχιμανδρίτου τῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος, νῦν δὲ ἀξιοπρεπεστάτου Μητροπολίτου Μόσκβας Πλάτωνος τοῦ Θεολογικωτάτου μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Ρουσικῆς διαλέκτου εἰς τὴν Γαλλικὴν καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν ἡμετέραν ἐκδοθεῖσα δαπάνη Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη καὶ παρ' αὐτοῦ ἀφιερωθεῖσαι τῷ πανιερωτάτῳ μητροπολίτῃ Φιλαδελφείας Κυρίῳ Κυρίῳ Σωφρονίῳ Κουτούβαλῃ ἀψβ' ἐν Βιέννῃ 1782 παρὰ Ἰωσήφ τῷ Γερολδίῳ εἰς 8ον» (Βρεττοῦ δ. π. Α' σελ. 104—106).

17) «**Πάπας τί ἐστί.** Μεταφρασθὲν καὶ τύποις ἐκδοθὲν» (εἰς 8ον σελ. 56). Σπανιώτατο τὸ βιβλίον αὐτό, γράφει ὁ Λεγκράν (δ. π. Β' σελ. 388) μεταφρασθὲν στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τοῦ Ζακύνθιο Γ. Βενδότῃ δημοσιεύτηκε στὴ Βιέννη μὲ φροντίδες τοῦ Πολ. Λαμπ. (καὶ παραπέμπει στὸ γνωστὸ κατάλογο τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἀρχαιολογίας). Σὲ συνέχεια παρέχει πληροφορίας γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ ἔργου καὶ τὸ Γερμανὸ συγγραφέα του (Eybel)—(ἔτος ἐκδόσεώς του τὸ 1782—πρβλ. Μ.Ε.Ε. ἄρθ. Γ. Βενδότῃς τομ. Ζ' σελ. 7).

18) «**Μυθολογικὸν Ἠθικὸν Πολιτικὸν τοῦ Πιλπαίδος** Ἰνδοῦ φιλοσόφου ἐκ τῆς Γαλλικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον μεταφρασθὲν νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθὲν δαπάνη καὶ ἐπιμελεῖα Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἀψπγ'. Ἐν Βιέννῃ 1783. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἰωσήπου Βαουμαῦστέρου τοῦ Νομοδιδασκάλου εἰς 8ον» (Βρεττοῦ δ. π. Β' σελ. 76).

19) «**Ἠθικὴ Ἱστορία Βελισσαρίου** ἀρχιστρατήγου τοῦ Μεγάλου Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορος Ρωμαίων μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Γαλλικῆς διαλέκτου εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλοελληνικὴν φράσιν νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα δαπάνη καὶ ἐπιμελεῖα Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ἀφιερωθεῖσα τῷ ἐντιμοτάτῳ εὐγενεστάτῳ καὶ σοφολογιωτάτῳ μυστικῷ ἐρμηνεῖ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπισημοτάτης Πρεσβείας τοῦ βασιλέως τῆς Προυσίας Κυρίῳ Κυρίῳ Ἰωάννῃ Φραγκοπούλῳ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων ἀψπγ' Ἐν Βιέννῃ 1783 παρὰ Ἰωσήφ τῷ Βαουμαῦστέρῳ εἰς 8ον» (Βρεττοῦ δ. π. σελ. 76).

20) «**Ἠθικὴ περιήγησις τοῦ Κύρου** βασιλέως Περσῶν ἐκ τῆς Ἀγγλικῆς εἰς τὴν Γαλλικὴν καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον μεταφρασθεῖσα εἰς τόμους δύο διηρημένη τύποις δὲ ἐκδοθεῖσα δαπάνη καὶ ἐπιμελεῖα Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη καὶ προσφωνηθεῖσα τῷ ἐκλαμπροτάτῳ ἐνδοξοτάτῳ περιβοήτῳ Μπεϊζαντὲ καὶ Διερμηνευτῇ τῆς Κραταιᾶς τῶν Ὀθωμανῶν Βασιλείας πρωτίστῳ τοῦ Γένους τῶν Ρωμαίων Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀλεξάνδρῳ Ἰωάννου Βοεβόνδα Μαυροκορδάτῳ ἀψπγ' Ἐν Βιέννῃ 1783. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἰωσήπου Βαουμαῦστέρου Νομοδιδασκάλου εἰς 8ον.

Σ η μ. Μεταφραστῆς τῶν τριῶν τούτων συγγραμμάτων ἐκ τῆς Γαλλικῆς γλώσσης εἶναι ὁ Μιχ. Δούκας ἐκ Σιατίστης τῆς Μακεδονίας» (Βρεττοῦ δ. π. σελ. 76—7).

21) **Πέτρα σκανδάλου** ἤτοι διασάφησις τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν ἀληθῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος καὶ διχονοιῶν τῶν δύο ἐκκλησιῶν Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς μετὰ τῶν πέντε διαφωνουσῶν κυρίων διαφορῶν συντεθεῖσα παρὰ τοῦ ποτὲ θεοφιλεστάτου Κερνίκης καὶ Καλαβρύτων ἐν Πελοποννήσῳ ἐπισκόπου Ἡλιοῦ Μηνιάτῃ τοῦ Κεφαληνιέως τύποις ἐκδοθεῖσα διὰ δαπάνης καὶ ἐπιμελείας Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἀψπγ' ἐν Βιέννῃ 1783 παρὰ Ἰωσήφ τῷ Γερολδίῳ». (Λεγκράν Ἑλλ. βιβλ. ΙΗ'—Β' σελ. 416—7).

22) «**Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Μελετίου** Μητροπολίτου Ἀθηνῶν. Μετενεχθεῖσα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλοελληνικὴν φράσιν εἰς τόμους

τρεις διαιρεθεισα και πλουτισθεισα με πολλας χρησιμους και αναγκαϊας υποσημειώσεις και ακριβεις πίνακας. Παρά Γεωργίου Βενδότη εκ Ζακύνθου και παρ' αὐτοῦ προσφωνηθεισα τῷ ὑψηλοτάτῳ και εὐσεβεστάτῳ και γαληνοτάτῳ αὐθέντῃ και ἡγεμόνι πάσης Οὐγγροβλαχίας Κυρίῳ Κυρίῳ Ἰωάννῃ Νικολάῳ Καρατζᾶ αψηγ' ἐν Βιέννῃ 1783—1784 παρὰ Ἰωσήπῳ Βαουμαϊστέρῳ τόμ. 3 εἰς 4ον». (Βρεττοῦ ὁ.π. Α' σελ. 109—10).

23) «**Γραμματικὴ τῆς Γαλλικῆς διαλέκτου**⁽¹⁷⁾. Συντεθεισα μεν μετὰ πάσης ἐπιμελείας και ἀκριβοῦς διορθώσεως παρὰ Γεωργίου Βενδότη τύποις δὲ ἐκδοθεισα δαπάνῃ και ἐπιμελείᾳ Πολυζῶη Λαμπανιτζιώτῃ αψηστ'. Ἐν Βιέννῃ 1786 παρὰ Ἰωσήπῳ τῷ Βαουμαϊστέρῳ εἰς 8ον».

Σ η μ. Μετετυπώθη παρ' αὐτοῦ ἐν Βιέννῃ τὸ 1793 ἔτος. «(Βρεττ. ὁ.π. σελ. 80) «δαπάνῃ Κ. Κουσκουρούλη» (Λεγκρ. Ἰον. βιβλ. τόμ. Α' σελ. 160).

24) «**Διδασκαλία πρὸς ἱερεῖς και διακόνους** ἦτοι ἐρμηνεῖα περὶ τοῦ πῶς χρεωστεῖ ὁ ἱερεὺς και ὁ διάκονος νὰ ὑπηρετῶσιν εἰς τὴν Ἁγίαν ἐκκλησίαν και νὰ προετοιμάζωνται διὰ τὴν ἱεροπραξίαν τῆς θείας λειτουργίας και περὶ τοῦ πῶς νὰ διορθῶνται τὰ αἰφνιδίως συμβάντα και ἀπορίας εἰς ταύτην τὴν ἱεροπραξίαν. Ἐκ τοῦ Σλαβονικοῦ μεταφρασθεισα και θεωρηθεισα μετ' ἀκριβείας παρὰ τοῦ Παναγιωτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίου Κυρίου Καλλινίκου τύποις δὲ ἐκδοθεισα συμβοηθεία Κωνσταντίνου Καλαφάτῃ και ἐπιμελείᾳ Πολυζῶη Λαμπανιτζιώτῃ αψηστ'. Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1786. Παρὰ τῷ τυπογράφῳ Ἰωσήπῳ Βαουμαϊστέρῳ» (εἰς 8ον 60 σελ. και δύο φύλλα χωρὶς ἀρίθμηση. Σπανιώτατο). (Λεγκρ. ΙΗ'—Β' σελ. 455).

Τὸ ἔργο αὐτὸ σημειώνει σὲ συνέχεια ὁ Λεγκρὰν δὲν μεταφράστηκε, καθὼς ἀναφέρει ὁ τίτλος, ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Καλλινίκο ἀλλὰ, καθὼς ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης δηλώνει στὸν πρόλογο, «παρὰ τινος εὐλαβοῦς πνευματικοῦ πατρός».

25) «**Διδασκαλία ἐξομολογούντων και ἐξομολογουμένων...**»⁽¹⁸⁾ (Βιέννῃ).

26) «**Αἰκανερίνη Β'** ἦτοι ἱστορία συνοπτικὴ τοῦ Ρωσικοῦ Βασιλείου ἀπ' ἀρχῆς αὐτοῦ ἄχρι τοῦ παρόντος ἔτους ὁμοῦ και περιγραφή τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου και τῆς πόλεως Χερσόνης. Μεταφρασθεισα ἐκ τῆς Γερμανικῆς εἰς τὴν ἀπλὴν τῶν Γραικῶν διάλεκτον. Ἐν ἔτει 1787 εἰς 8ον.

Σ η μ. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐτυπώθη ἐν Βιέννῃ ὑπὸ Πολυζῶη Λαμπανιτζιώτῃ»⁽¹⁰⁾ (Βρεττοῦ ὁ.π. σελ. 81).

26) «**Νέα Χαλιμᾶ** ἦτοι Μυθολογικὸν Ἀραβικὸν περιέχον διηγήσεις και συμβεβηκότα λίαν περιεργα και ὠραῖα συντεθὲν εἰς τὴν Ἀραβικὴν διάλεκτον παρὰ τοῦ πολυμαθοῦς Δερβίς Ἀμπομπεκῆρ. Νῦν πρῶτον ἐκ τῆς διαλέκτου μεταφρασθὲν και τύποις ἐκδοθὲν παρὰ Πολ. Λαμπ. αψηα' 1791 ἐν Βιέννῃ εἰς 8ον τομ. 3, ὁ Α' τομ. σελ. 249. (Βρεττοῦ ὁ.π. σελ. 86)^(29^a).

27) «**Ἡ ἀρετὴ τῆς Παμέλας**. Κωμωδία τοῦ Κυρίου Κάρλο Γολδόνη μεταφρασθεισα ἐκ τῆς Ἰταλικῆς διαλέκτου εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλὴν φράσιν νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεισα δαπάνῃ και ἐπιμελείᾳ Πολ. Λαμπανιτζιώτῃ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων και παρ' αὐτοῦ ἀφιερωθεισα τῷ εὐγενεστάτῳ Βαρώνῳ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Ἰμπερίου και μεγάλῳ Σερδάρῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Χριστοδοῦλῳ Λάγγεφελδ αψηα' ἐν Βιένῃ 1791 εἰς 8ον», (Βρεττ. ὁ.π. σελ. 86).

28) «**Ἡ στοχαστικὴ και ὠραία χήρα**. Κωμωδία τοῦ Κύριου Κάρλο Γολδόνη μεταφρασθεισα ἐκ τῆς Ἰταλικῆς διαλέκτου εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλὴν φράσιν νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεισα δαπάνῃ και ἐπιμελείᾳ Πολυζῶη Λαμπανιτζιώτῃ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων και παρ' αὐτοῦ ἀφιερωθεισα τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι μεγάλῳ Καμαράση Κυρίῳ Κυρίῳ Ἰωάννῃ Δημητρίου Μαυρογένῃ αψηα' ἐν Βιέννῃ 1791 εἰς 8ον». (Βρεττοῦ σελ. ὁ.π. 86—7).

29) «**Ὁ Δεισιδαίμων ἀποκτητῆς τῶν ἀρχαιοτήτων και διχόνοια**

πενθεράς και νύφης. Κωμωδία τοῦ Κάρλο Γολδόνη μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Ἰταλικῆς διαλέκτου εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλὴν φράσιν. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα δαπάνη καὶ ἐπιμελεία Πολ. Λαμπανιτζιώτη ἀψηά' Ἐν Βιέννῃ 1791 εἰς 8ον». (Βρεττ. δ. π. σελ. 88).

30) «**Εὐσταθείου τὰ καθ' Ὑσμὴν καὶ Ὑσμηνίαν.** Δρᾶμα εἰς βιβλία ἰα' τυπωθὲν μὲν ἐπιμελεία καὶ ἀναλώμασι Πολυζώῃ Λαμπανιτζιώτῃ καὶ ἀφιερωθὲν τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι Σπαθαρίῳ Κυρίῳ Κυρίῳ Νικολάῳ Χαντζερλῇ ἀψηά' ἐν Βιέννῃ 1791. Παρὰ τῷ εὐγενῇ Θωμᾷ Τράτνερ εἰς 16ον». (Βρ. δ. π. σελ. 88).

31) «**Τοῦ μακαρίου Συμεὼν ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τὰ ἅπαντα.** Εἰς τέσσερα μέρη διαιρεθέντα ἐν οἷς περιέχονται διάλογοι ἐκκλησιαστικοὶ Ἀρχιερέως καὶ κληρικοῦ κατὰ πασῶν τῶν αἰρέσεων. Περί τε τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν καὶ περὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν καὶ μυστηρίων τῆς ἐκκλησίας. ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ θείου ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τελουμένων καὶ περὶ τῆς θείας μυσταγωγίας. Ἐκθεσις ἔτι ἀκριβεστάτη τοῦ ἱεροῦ Συμβόλου ἀποκρίσεις τε πρὸς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ Μητροπολίτου τῆς Πενταπόλεως κυρ Γαβριήλ καὶ ἄλλα πλεῖστα ὡς ἐν τοῖς πίναξι φαίνονται. Μεθ' ὧν καὶ ἡ τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ Μητροπολίτου ἐξηγήσεις τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας ἐν οἷς προσετέθη καὶ τις διδασκαλία πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ διακόνους περὶ τοῦ πῶς δεῖ διορθοῦν τὰ ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ ἐξ ἀπροσεξίας συμβαίνοντα. Νῦν πρῶτον ἐκ τῆς ἑλληνίδος μετενεχθέντα εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλοελληνικὴν διάλεκτον πρὸς ψυχωφελῆ χρῆσιν πάντων τῶν εὐλαβῶν ὀρθοδόξων ἱερέων τε καὶ λαϊκῶν καὶ μεθ' ὅσης ἀκριβοῦς ἐπιμελείας διορθωθέντα. Τύποις δὲ ἐκδοθέντα φιλοτίμῳ δαπάνῃ καὶ φιλοπόνῳ ἐπιστάσι Πολυζώῃ Λαμπανιτζιώτῃ. Ἐν Λειψία ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Βρεῖτκοφ ἀψηά' 4ον». (Βρ. Α' σελ. 115—6).

32) «**Ἱστορία τῆς Ταυρικῆς Χερσονήσου** ἦτοι Κριμίου μικρᾶς Ταταρίας μετὰ τῶν παραπλησιοχώρων αὐτῆς ἐπαρχιῶν. Ἐν ἣ περιέχεται καὶ μιὰ καταγραφή γενικὴ τῶν διαφόρων γενῶν τῶν Τατάρων μὲ τὰ ἦθη καὶ τάξεις αὐτῶν. Ὅμοῦ τε καὶ τῶν ὄσων πολέμων ἠκολούθησαν ἐξ ἀρχῆς ἀναμεταξὺ Ρωσσῶν Τατάρων καὶ Τουρκῶν ἕως τὴν σήμερον μὲ τὴν τελευταίαν κυρίευσιν τοῦ Κριμίου καὶ ἄλλα συμβάντα λίαν περίεργα. Τὰ πάντα διαιρεθέντα εἰς τόμους. Νῦν πρῶτον ἐκ τῆς Ἰταλικῆς διαλέκτου μετενεχθεῖσα καὶ τύποις ἐκδοθεῖσα δι' ἀκριβοῦς ἐπιμελείας καὶ δαπάνης τοῦ Πολυζώῃ Λαμπανιτζιώτῃ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἀψηβ' ἐν Βιέννῃ 1792 ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Γεωργίου Βενδότη εἰς 8ον».

Σ η μ. Μεταφραστῆς τῆς ἱστορίας ταύτης ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ εἶναι ὁ Κεφαλὴν Γεράσιμος Καροῦσος» (Βρεττοῦ δ. π. Β' σελ. 89).

33) «**Ἀλφαβητάριον** ἦτοι νέα Παιδαγωγία πλεόν μεθοδικὴ διὰ τὰ παιδιὰ» (Βιέννη 1792;) (20).

34) «**Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐν Σκύρῳ.** Ὁπερα ἦτοι δρᾶμα τοῦ Κυρίου Ἀββᾶ Μεταστασίου Καισαρικοῦ ποιητοῦ μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς ἰταλικῆς διαλέκτου εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλὴν φράσιν μετὰ στιχουργίας νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα δαπάνη καὶ ἐπιμελεία Πολυζώῃ Λαμπανιτζιώτῃ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας Γεωργίου Βενδότη. Ἐν Βιέννῃ 1794 εἰς 8ον». (Βρεττοῦ δ. π. Β' σελ. 97).

35) «**Ὁ Δημοφόντης.** Ὁπερα ἦτοι δρᾶμα τοῦ Κυρίου Ἀββᾶ Μεταστασίου Καισαρικοῦ ποιητοῦ μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Ἰταλικῆς διαλέκτου εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλὴν φράσιν μετὰ στιχουργίας νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα δαπάνη καὶ ἐπιμελεία Πολυζώῃ Λαμπανιτζιώτῃ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ παρ' αὐτοῦ ἀφιερωθεῖσα τῷ ἐντιμωτάτῳ χρισιμωμάτῳ καὶ ἐν πραγματευταῖς ἀρίστῳ Νικολάῳ Πλασταρᾷ 1794 ἐν Βιέννῃ ἀψηδ'. Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς τυπογραφίας Γεωργίου Βενδότη εἰς 8ον». (Βρεττοῦ δ. π. Β' σελ. 97).

36) «Προσθήκη τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Μελετίου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν ἄλλων τριῶν τόμων ἐρανισθεῖσα μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας ἐκ διαφόρων ἀξιολόγων συγγραφέων εὕρισκομένων ἐν τῇ περιφῆμῳ Κ. Βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης εἰς τὴν ἀπλὴν ἡμῶν διάλεκτον παρὰ Γεωργίου Βενδότου τοῦ ἐκ Ζακύνθου νῦν μὲν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα ἐπιταγῇ μὲν καὶ δαψιλῇ δαπάνῃ τοῦ ὑψηλοτάτου εὐσεβεστάτου καὶ γαληνοτάτου πρίγκηπος καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας Κυρίῳ Κυρίῳ Κωνσταντίῳ Ἀλεξ. Μουρούζη Βοεβόδῳ ᾧ καὶ προσεφωνήθη ἐπιστασία δὲ καὶ ἐπιμελεία Πολυζῶη Λαμπανιτζιώτῃ τόμ. Δ' περιέχων τὰ ἐν ἐκκλησίᾳ συμβάντα ἀπὸ τοῦς 1700 χρόνους γεννήσεως ἄχρι τῆς σήμερον δηλ. ὅλου τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ἐν Βιέννῃ 1795 ἐν τῇ ἑλληνικῇ τυπογραφίᾳ Γεωργίου Βενδότῃ εἰς 4ον». (Βρεττοῦ ὁ.π. Α' σελ. 121—2).

37) «Ἀρχαιολογία συνοπτικὴ τῶν Ἑλλήνων περιέχουσα τὰς δογματικὰς πολιτικὰς καὶ πολεμικὰς τάξεις ἅμα δὲ καὶ τὰ ἔθη αὐτῶν καὶ ἄλλα πλεῖστα ἀξιόλογα ὡς ἐν τῷ πίνακι φαίνεται ἐρανισθεῖσα ἐκ διαφόρων συγγραφέων παρὰ Γεωργ. Κων/ντίνου Σακελλαρίου τοῦ ἐκ Κοζάνης· τύποις ἐκδοθεῖσα εἰς τὴν ἀπλὴν ἡμῶν διάλεκτον πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν διὰ δαπάνης καὶ ἀκριβοῦς ἐπιμελείας Πολυζῶη Λαμπανιτζιώτῃ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ προσφωνηθεῖσα τῷ πανευγενεστάτῳ ἄρχοντι μεγάλῳ Μπάνῳ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀλεξάνδρ. Χατζαρή 1796. Βιέννη ἀψηστ'. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ τυπογραφίᾳ Γεωργίου Βενδότῃ εἰς 8ον». (Βρ. ὁ.π. Β' σ. 102).

38) «Τῶν μεταμορφώσεων Π. Ὀβιδίου Νάζωνος βιβλία ιε' εἰς δύο τόμους διηρημένα μετὰ τινων ἐξηγήσεων ἐν τῷ τέλει ἐκάστου Μύθου νῦν πρῶτον μεταφρασθέντα εἰς τὴν κοινοτέραν τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων διάλεκτον τύποις δὲ ἐκδοθέντα φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ Πολυζῶη Λαμπανιτζιώτῃ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ παρ' αὐτοῦ προσφωνηθέντα τῷ ὑψηλοτάτῳ εὐσεβεστάτῳ καὶ γαληνοτάτῳ ἡγεμόνι πάσης Οὐγγροβλαχίας Κυρίῳ Κυρίῳ Ἰωάννῃ Κωνσταντίνῳ Γεωργίῳ Χατζαρή Βοεβόδα. Ἐνετίησιν ἀψηστ' Παρὰ Νικολ. Γλυκεῖ εἰς 8ον.

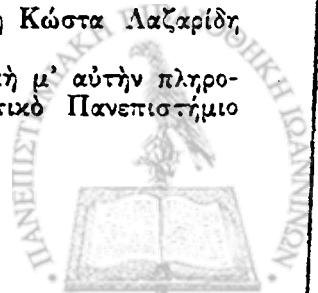
Σ η μ. Ὁ ἀνώνυμος μεταφραστὴς τοῦ Λατινικοῦ ποιήματος τούτου εἶναι ὁ Σπυρίδων Βλαντῆς». (Βρεττοῦ ὁ.π. Β' σελ 107).

Ὁ Λεγκράν (Βιβλιογρ. Ἰονικὴ Α' σελ. 172) παρέχει καὶ τὶς ἀκόλουθες σχετικὰς μὲ τὴν παραπάνω ἐκδοσὴ πληροφορίας: Ἔργο σπανιώτατο. Ἐπικεφαλῆς τοῦ Α' τόμου (σελ. 16+485) ὑπάρχει ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Πολ. Λαμπανιτζιώτῃ στὸν πρίγκηπα Κων. Χατζερῆ. Ἡ ἐπιστολὴ ἀκολουθεῖται ἀπὸ πρόλογον τοῦ Βλαντῆ. Ὑπάρχει καὶ μιὰ δευτέρη ἐκδοσὴ αὐτοῦ τοῦ ἔργου στὸν τίτλο τῆς ὁποίας ὁ Βλαντῆς φέρεται σὰν ὁ μεταφραστὴς.—Προσθέτω, μὲ τὴν εὐκαιρίαν, πῶς αὐτὴν ἀκριβῶς τῇ δευτέρῃ ἐκδοσῇ τῶν Μεταμορφώσεων εἶχε ὑπ' ὄψει τοῦ ὁ Μέρτζιος, ἀδίκως δὲ ἐλέγχει τὸ Βρεττὸ (Ἠπ. Χρ. Ι σελ. 175) ὅτι μᾶς παρέδωσε ἐσφαλμένα τὸν τίτλο τῆς. Ὁ Βρεττὸς ἀναφέρει τὸν τίτλο τῆς πρώτης, τῆς δὲ δευτέρας αὐτῆς εἶναι ὁ ἀκόλουθος: «Τῶν μεταμορφώσεων τοῦ Π. Οὐιδίου Νάζωνος βιβλία ΙΕ' εἰς δύο τόμους διηρημένα μετὰ τινων ἐξηγήσεων ἐν τῷ τέλει ἐκάστου μύθου. Μεταφρασθέντα ἐκ τῆς Λατινίδος φωνῆς παρὰ Σπυρ. Βλαντῆ (τόμ. Α' σελ. 474, τόμ. Β' σελ. 389)»—(Ἠπ. Χρ. ὁ.π. σελ. 176—7).

1. Κείμενο πρὸς Β. τῆς Παρχμυθιάς καὶ σὲ τέσσερες περίπου ὥρες ἀπ' αὐτὴ ἀπόστασιν στὴν κορφή τοῦ βουνοῦ Χιονίστρα ὑπῆρξε στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς, λόγω τῆς ἀπόμερης καὶ ὄχυρης τοῦ θέσης, καταφύγιον τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς σὲ ὥρες ἀνωμαλιῶν. Σῶζεται μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν χωριῶν μας ἀκόμη (Γραμμνοχώρια), ἡ χαρακτηριστικὴ λαϊκὴ ρῆσι: «ὅποιους θελ' νὰ γλυτώσ' στ' Λαμπανίτσα νὰ ξ' μερώσ'...».

2. Γιὰ τὸν ἐπιφανῆ τοῦτον Ἠπειρωτὴ δὲς σχετικὴ διεξοδικὴ μελέτη Κώστα Λαζαρίδῃ εἰς Ἠπ. Ἔστ. 1962 σελ. 397 κ.κ.

3. Λεπτομερῆ περιγραφή τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς, καθὼς καὶ κάθε σχετικὴ μ' αὐτὴν πληροφορία δὲς εἰς μελέτην μου: «Μελέτιος ὁ Γεωγράφος ἢ τὸ πρῶτον Ἠπειρωτικὸ Πανεπιστήμιον (Ἠπείρ. Ἔστ. 1964, σελ. 522 κ.κ.).

4. Το έργο, γράφει ο Λεγκράν ('Ελλ. βιβλ. ΙΗ—Β', σελ. 482), εκδόθηκε αρχικά στη Βενετία το 1758 από το τυπογραφείο του 'Α. Τζάττα με δαπάνη του ίδιου Λαμπανιτζιώτη.

5. Πρόκειται για τον 'Αδαμ. Κοραή. Τη μετάφραση της 'Ορθ. Διδασκαλίας του Μόσχας Πλάτωνος από τα Γερμανικά στα Γαλλικά συνοδευόμενα από αξιόλογο πρόλογο, έπεχείρησε ο Κοραής (τό λέει στην Αυτόβιογραφία του) αρχίζοντας το συγγραφικό του στάδιο το 1781 στη Σμύρνη, με σκοπό το βιοπορισμό και τη θερμή προτροπή και συμπαράσταση του έξοχου 'Ολλανδοῦ φίλου και δασκάλου του Βερνάρδου Κεύνου. Το επόμενο έτος (1782) τυπώθηκε από τον ίδιο και έλληνικά στη Λειψία από το τυπογραφείο του 'Ιω. Βρέιτκοφ. (Δες και Βαλέτα: "Απαντα Κοραή, εισαγ. σελ. λ—λε' και τόμ. Α' σελ. 6, 12 κ.κ.). 'Ο πλήρης τίτλος της μετάφρασης αυτής του Κοραή, εις Λεγκράν 'Ελλ. Βιβλ. ΙΗ τόμ. Β' σελ. 383—4.

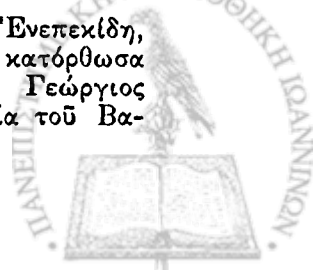
5 α. 'Αφορμής από την κατά παράδοξη συγκυρία ταυτόχρονη έκτύπωση της Διδασκαλίας Πλάτωνος από τον Κοραή (Λειψία) και το Λαμπ. (Βιέννη), ο Δ. Θερειανός γράφει για αυτόν τον τελευταίο ('Αδ. Κοραή Α' σελ. 114): «'Ο Πολυζώης οὗτος ἦτο ἀγράμματος ὅπως οὖν καὶ μωροπόνηρος ἀλλὰ ἐξ ἀφελείας φιλόμουσος καὶ φιλόβιβλος 'Ιωαννίτης, ὅστις, τὸ μὲν ἀπὸ φιλογενοῦς διαθέσεως τὸ δὲ ἀπὸ χρηματισμοῦ ὀρμώμενος, ἐτύπωσε περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος πολλὰ ἐκκλησιαστικά καὶ ἄλλα βιβλία ἐπὶ πᾶσι δὲ τὴν 'Εκκλησιαστικὴν 'Ιστορίαν τοῦ Μελετίου 'Αθηνῶν ἐκχυδαΐσθεισαν τότε ὑπὸ λογίου τινὸς φίλου τοῦ Πολυζώη (τοῦ ἐκ Ζακύνθου Γεωργίου Βενδότου)...». 'Αδικεῖ ὅμως, τὸ λιγώτερο, ὁ κατὰ τὰ ἄλλα κριτικώτατος Κερκυραῖος λόγιος τὸν καλὸν Λαμπανιτζιώτη, γιατί οὔτε, καθὼς δείχνουν τὰ γραφόμενά του τουλάχιστον, «ἀγράμματος ὅπως οὖν», ὑπῆρξε, οὔτε «ἐκ χρηματισμοῦ ὀρμώμενος» ἔκανε τίς ἐκδόσεις του ἀφοῦ φτωχὸς διεβίωσε, οὔτε «περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος» ἐτύπωσε τὰ βιβλία του ἀλλὰ στὴ διάρκεια μισοῦ ἀκριβῶς αἰῶνα (1750—1798).

'Ὡς πρὸς τὴν ἀναφερόμενη στὸ πρόλογο τῆς ἴδιας ἐκδοσης δήλωση τοῦ Λαμπ., ὅτι ἔκανε δύο τῆ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη ἐκτυπώσεις τῆς, «ἐπειδὴ, καθὼς ἐκεῖ λέει, τὰ ὅσα βιβλία ἐτύπωσε (τῆς πρώτης) μοῦ ἀρπάχτηκαν ἀπὸ τὰς χεῖρας», ὁ Θερειανός γράφει τὰ ἀκόλουθα, ποὺ δὲν ἔχουμε λόγους νὰ ἀμφισβητήσουμε: «'Αλλὰ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Κοραῆς ἐπρόλαβε τὸν Πολυζώην τυπώσας ὀλίγους μῆνας πρότερον τὴν ἴδιαν μετάφρασιν ἐν παντελεῖ δὲ ὦν ἀγνοία ὅτι ἕτερα μετάφρασις ἐτυποῦτο συγχρόνως ἐν Βιέννῃ. 'Ο δὲ Πολυζώης οὕτως προκαταληφθεὶς, ἠθέλησεν ὁ ταλαίπωρος ἐν τῇ τηκεδόνι τῆς ψυχῆς του, νὰ ἐξοικονομήσῃ τὴν ἴδιαν ἀμνηχανὶαν διὰ τοῦ ἀπλοῦχοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι παρεσκευάσε δῆθεν δύο ἐκδόσεις ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐγένετο ἀφαντος ἀναπασθεισα ὑπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἢ δὲ ἕτερα συνέπεσεν πρὸς τὴν ἐν Λειψίᾳ γενομένην ἐκδοσιν «ὑπὸ τινος φιλέλληνος Χίου». 'Αλλ' ἐπὶ τέλους ὁ φιλόπατρις 'Ιωαννίτης οὐδεμίαν ἐξαγγέλλει μομφὴν κατὰ τοῦ Κοραῆ ἐξαιτεῖται δὲ μόνον τὴν συνδρομὴν τῶν φιλοβιβλων «διὰ νὰ θαρρύνῃ νὰ ἀγωνίζεται εἰς ὄφελος τοῦ γένους...» (Δ. Θερ. δ.π. σελ. 114—5).

'Ὡς πρὸς τὸ ποῖον τέλος τῶν δύο παραπάνω συνεκδοθειῶν ἐλληνικῶν μεταφάσεων τῆς Διδασκαλίας Πλάτωνος, ὁ ἴδιος Θερειανός παρατηρεῖ: «Βραχεῖα τις ἀντιπαράθεσις αὐτῶν θὰ καταδείξῃ τὴν ὑπερτέραν ἠθικὴν καὶ φιλολογικὴν τοῦ νέου Κοραῆ ἀρετὴν... 'Οποῖα δὲ ἡ διαφορὰ τοῦ λεκτικοῦ ἑκατέρας; 'Η σαφήνεια καὶ ἡ ἀκριβολογία τοῦ Κοραῆ ἀποτελοῦσιν εὐφρόσυνον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀκαλλῆ, κακόζηλον καὶ συνεστραμμένην ἐρμηνείαν τοῦ Βενδότου...». (δ.π. σελ. 115).

5 β. Σὲ σημείωσή του περὶ τοῦ Λαμπ. ὁ Κ. Διαμάντης (Δ.Ι.Ε.Ε. 1962 σελ. 284) γράφει: «'Πολ. Λαμπανιτσιώτης ἐξ 'Ιωαννίνων ἰδρύσας ἐν Βιέννῃ τῷ 1791 τὸ πρῶτον ἑλλ. τυπογραφεῖον τοῦ Γ. Βενδότη. 'Απὸ τοῦ 1750—1796 ἐξέδωκεν ἐν Βενετίᾳ καὶ Βιέννῃ 36 ἔργα». Δὲν γνωρίζω ἀπὸ ποῦ ὁ πῶς πάνω μελετητὴς ἀντλεῖ τὴν πληροφορία του τὴν πρώτη 'Απὸ ὅσα ὅμως δυνήθηκα νὰ μάθω, τέτοιο πρᾶγμα, ἴδρυση δηλ. τοῦ τυπογραφείου τοῦ Βενδότη, ἀπὸ τὸ Λαμπ. δὲν φαίνεται. 'Ο Ζαβίρας, δυνάμενος νὰ γνωρίζει καλύτερα παντὸς ἄλλου τὰ πράγματα, σὰν φίλος ἀγαπητὸς τοῦ Βενδότη, ἀναφερόμενος στὸ γεγονός γράφει ('Ελλ. Θέατρ. σελ. 244—5): «'Ὡς δὲ παραίτησε διὰ τινος λογοτριβᾶς τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα (ὁ Βενδότης εἰς Πέστην) ἦλθεν ἐκ τῆς 'Ιταλίας ὁ παρὰ πᾶσιν γνωστὸς Πολυζώης καὶ ἤφερεν εἰς τὴν Πέστην τὴν 'Εκκλ. 'Ιστορίαν τοῦ Μελετίου 'Αθηνῶν ζητῶν τινὰ ἵνα τὴν μεταγράψῃ καὶ διορθώσῃ αὐτὴν καὶ οὕτω νὰ τὴν ἐκδώσῃ εἰς τύπους. "Ὅθεν εὐρῶν τὸν Βενδ. καὶ συμφωνήσας μετ' αὐτοῦ ἀνήλθασιν ἀμφοτέρω εἰς τὴν Βιέννην ὅπου τελειώσας αὐτὴν ὁ Βενδ. ἐξέδωκεν εἰς τύπους ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Βαουμαϊστέρου. Ταῦτην τὴν τυπογραφίαν ὕστερον ὁ Βενδότης ἠγόρασε καὶ διὰ βασιλικὸν προνομίον πρώτος τῶν 'Ελλήνων συνέστησε ἐκεῖ τυπογραφίαν ἐν ἣ ἐτύπωσε διάφορα βιβλία εἰς τὴν γλῶσσαν μας». Οὕτε ἀκόμα καὶ ὁ Βρεττὸς ἀναφέρει παρόμοια εἶδηση, πληροφορῶν μόνον (Ν. Φ. Α' σελ. 181) πῶς: πρῶτος αὐτὸς (ὁ Βενδότης) ἐσύστησεν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Αὐστρίας 'Ελλ. Τυπογραφίαν ἐκ τῆς ὁποίας ἐξέδωκε διάφορα ἐκκλησιαστικὰ καὶ φιλολογικὰ βιβλία».

'Αλλὰ καὶ ἀπὸ ἐργασίες σχετικὲς τέλος νεώτερων ἐρευνητῶν, (Λάϊου καὶ 'Ενεπεκίδη, εἰδικὰ ἀσχοληθέντων μετὰ τὴν 'Ιστορίαν τῆς Βιενναίας ὁμογένειας) ἀπ' ὅσες βέβαια κατόρθωσα νὰ ἰδῶ, ἡ εἶδησις δὲν ἐπιβεβαιώνεται. Κατὰ τοὺς παραπάνω μάλιστα, ὁ Ζακύνθιος Γεώργιος Βενδότης (1757—1795) δὲν ἀγόρασε, καθὼς ἰσχυρίζεται ὁ Ζαβίρας, τὴν τυπογραφίαν τοῦ Βα-

ουμάλιστα, την όποίαν από τοῦ 1792 διευθύνουν οἱ γνωστότατοι Σιατιστινοὶ τυπογράφοι ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιου, ἀλλὰ πλάι σ' αὐτὴ ἴδρυσε περὶ τὸ 1790 δικό του τυπογραφεῖο. Τοῦτο διατήρησε μετὰ τὸ θάνατό του (1795) ἡ χήρα του, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Αὐστριακοῦ Ἰωάνν. Τζβεκίου μέχρι τὸ 1810, πού τὸ πούλησε σ' αὐτὸν τὸν τελευταῖο. (Κοίτα καὶ Γ. Λάϊον: Οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιου... Δ.Ι.Ε.Ε. Τομ. ΙΒ' σελ. 207 καὶ 210 καὶ τοῦ ἴδιου: Ὁ Ἑλλ. Τύπος τῆς Βιέννης σελ. 18 καὶ 87 κ. ἀ.).

6. Σημειώνω πῶς τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Ἑνετὸς φαρμακοποῦς Βαρέ, μαθητῆς τοῦ γνωστοῦ λόγιου καὶ δασκάλου στὸ Φλαγγινιανὸ Φροντιστήριον Σπυρ. Βλαντῆ (1765—1830), μετάφρασε στὴν ἀπλοελληνικὴ τὴν κωμωδίαν αὐτὴ τοῦ Γολδόνη (Πανδῶρ. Η' σελ. 146), πού δὲν ἀποκλείω νὰ εἶναι ἡ ἴδια μετάφραση ἢ ἐκδοθεῖσα ἀπὸ τὸν Λαμπανιτζιώτη.

7. Στὴν προσφώνηση τῆς ἀρχαιολογίας του μάλιστα, ἀναφερόμενος σ' αὐτὴ τὴν ἐκδοση, γράφει κι αὐτὰ ἐδῶ: «Τοιαῦτα ἐπηκολούθησαν εἰς τὸν ἐκδοθέντα τέταρτον τόμον τῆς Ἑκκλ. Ἱστορίας, ὁ ὅποιος (ἐκδότης) διὰ τὰς ὄσας ζημίας ἐπαθεν ἀνίσως δὲν ἦτον ἡ συνδρομὴ τοῦ Ὑψηλοτάτου Αὐθέντου Οὐγγροβλαχίας Ἀλεξάνδρου Μουρούζη, ἠθέλεν μείνει εἰς παντελῆ λήθην. Ἐὰν δὲν συνέβαινον αὐτῶ αἱ τοιαῦται ζημιαὶ καὶ ἄλλα πλεῖστα χρειώδη καὶ ἐπωφελῆ ἠθέλεν ἐκδόσει βιβλία...» (Δὲς καὶ Ε.Φ.Σ. Κωνσταντινουπόλεως 1898—9 σελ. 324 κ.κ.).

8. Στὸ δημοσιευόμενον ἀπὸ τὸν Κ. Διαμάντη κατάλογο ἐγγράφων τοῦ Ἀρχείου Ψαλῖδα (Δ.Ι.Ε.Ε. 1960 σελ. 576) ἀναφέρεται καὶ ἀχρονολόγητο σχέδιον γράμματος τοῦ Πολ. Λαμπανιτζιώτη πρὸς τὸν Παναγιώτατον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Νεόφυτον (τὸν ἀπὸ Μαρωνείας πατριαρχεύσαντα τὸ 1789—1794 καὶ 1798—1801) τὸ ὁποῖο, γιὰτὶ δὲ δημοσιεύτηκε ἀκόμη, δὲν κατόρθωσα νὰ ἰδῶ.

9. Ὁ Λεγκράν δὲν ἀναφέρει μετὰ τῶν ἐκδόσεων τοῦ 1750 ἔτους τὴν ἐκδοση αὐτὴ τοῦ Λαμπ. ἀναγράφει ὅμως παρόμοια τοῦ ἔτους 1755 «συντεθεῖσαν παρὰ Γεωργίου Τραπεζουντίου νῦν πρώτον τύποις ἐκδοθεῖσαν... Ἑνετίσιν 1755 παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι «καὶ πάλι ἀπὸ τὸν ἴδιον τυπογράφο σὲ δευτέρῃ ἐκδοσῇ τὸ 1760 χωρὶς νὰ μνημονεύῃ καὶ στίς δύο τὸ ὄνομα τοῦ Ἑκδότη. (Λεγκρ. ὅ.π. Α' σελ. 434 καὶ 505).

10. Δὲν εἶμαστε ἀπόλυτα βέβαιοι γιὰ τὴ χρονολογίαν τῆς ἐκδοσης αὐτῆς τοῦ Λαμπ. πού στὸ κατάλογο τῶν ἐκδόσεών του τῆς Βενετίας εἶναι δέκατη στὴ σειρά, τὴν τοποθετοῦμε ὅμως στὸ 1755, ἐπειδὴ ἔργο μὲ τίτλο «Θρησκεία καὶ ἥθη Ἑβραίων... μεταφρασθέντα εἰς τὴν ἀπλὴν Ῥωμαϊκὴν γλῶσσαν πρὸς εὐαρέστησιν τῶν περιέργων φιλομαθῶν. Νῦν πρώτον τύποις ἐκδοθέντα... Ἑνετίσιν 1755 παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι» χωρὶς βέβαια τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότη, ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Λεγκράν (ὅ.π. σελ. 443): καὶ διότι μεταφραστῆς τοῦ ἔργου αὐτοῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν (ἐκ τῆς Ἰταλικῆς) εἶναι ὁ ἐξ Ἰωαννίνων λόγιος Ἰωάννης Στάνου μαθητῆς τοῦ Μπαλάνου.

11. Μετὰ τῶν ἐκδόσεων τοῦ ἔτους 1756 ὁ Λεγκράν (ὅ.π. Α' σελ. 451) ἀναφέρει καὶ τὴν ἀκόλουθη πού κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνήκει στὸν Λαμπ. ἐπειδὴ καὶ στὸ γνωστὸ κατάλογο του εἶναι τέταρτη στὴ σειρά. «Ἀγιασματάριον ἡγουν ἐκλογὴ ἐκ τοῦ Μεγάλου Εὐχολογίου τῶν χρησιμωτέρων καὶ ἀναγκαιοτέρων τοῖς ἱερεῦσι ἀκολουθιῶν καὶ εὐχῶν. Αὐξηθηθεῖσα μετὰ νέας προσθήκας τινῶν ἄλλων χρησίμων εὐχῶν καὶ τῶν μεγαλυναρίων τῶν δεσποτικῶν ἑορτῶν. Συλλεχθέντα μὲν τὰ πάντα χάριν εὐχερίας τῶν ἱερέων νῦν δὲ νεωστὶ εἰς τύπον δοθέντα καὶ μετ' ἐπιμελείας διερρωθέντα. Ἑνετίσιν 1756 παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι (σχ. 8ον σελ. 144)». Παρομοίου τέλους ἔργου ἐκδοση ἀναφέρεται (Λεγκρ. ὅ.π. Β' σελ. 8) καὶ κατὰ τὸ 1762 ἀπὸ τὸ ἴδιον πιδ πάνω τυπογραφεῖο.

12. Ὁ Λεγκράν δὲν ἀναφέρει ἐκδοση Τετραβάγγελου τὸ 1756, ἀναφέρει ὅμως παρόμοια τοῦ 1758 γενομένην παρ' Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι καὶ ἄλλη μετατύποις τῆς προηγουμένης ἀπὸ τὸ Γεώργιο Κωνσταντίνου τὸν ἐξ Ἰωαννίνων, γνωστὸ συνεργάτη τοῦ Λαμπ., στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Δ. Θεοδοσίου. (Λεγκρ. ὅ.π. Α' σελ. 489, καὶ 512).

13. Ὑπὸ τὸν τίτλο τοῦ μεταγενεστέρου ἔργου τοῦ Λαμπ. «Ἡ νέα Χαλιμὰ» ἐκδοθέντος στὴ Βιέννη τὸ 1791, ὁ Βρεττὸς σημειώνει: «Ὁ ἐκδότης Πολ. Λαμπανιτζιώτης ἀναφέρει εἰς τὸ προοίμιόν του ὅτι κατὰ τὸ 1756 ἐτύπωσεν εἰς Βενετίαν τρεῖς τόμους τῆς αὐτῆς Χαλιμᾶς καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ λέγει νῦν πρώτον τύποις ἐκδοθέν. Ἐγὼ δὲ οὐδέποτε εἶδον τὴν ἐν Βενετίᾳ ἐκδοθεῖσαν χαλιμᾶν του. Ἐλαβον δὲ ἀνὰ χεῖρας τὴν Β' καὶ Γ' ἐκδοσιν αὐτοῦ τοῦ πονημάτος τυπωθέντος ἐν Βενετίᾳ τῷ 1803 καὶ 1804 ἔτος παρὰ Πάνω Θεοδοσίῳ. Εἰς τὰς δύο ἐκδόσεις ταύτας ὅμως ἀφῆρέθησαν αἱ δύο λέξεις «Ἡ νέα Χαλιμὰ». (Βρετ. ὅ.π. σελ. 86). Ὁ Λεγκράν ὅμως εἶδε τὴν ἐκδοση αὐτὴ τοῦ Λαμπ. σπανιώτατη, καθὼς τὴ χαρακτηρίζει, πού δὲν ἀναγράφει βέβαια τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότη, ἀνήκει ὅμως χωρὶς ἀμφιβολίαν στὸν Λαμπ. καὶ τῆς ὁποίας ὁ πλήρης τίτλος ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἀραβικὸν Μυθολογικὸν περιέχων διηγήσεις καὶ συμβεβηκότα πλεῖστα περιεργὰ καὶ ὠραῖα. Συντεθέν εἰς τὴν Ἀραβικὴν διάλεκτον παρὰ τοῦ πολυμαθοῦς Δερβίς Ἀμπουμπεκέρ. Νῦν πρώτον ἐκ τῆς Ἰταλικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον μεταφρασθέν τύποις τε ἐκδοθέν καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθέν τόμ. πρώτος. Ἑνετίσιν ἀψῆξ' 1757 παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Τζάττα (σχ. 8 σελ. 308)... τόμ. Β'. Ἑνετίσιν ἀψῆξβ' 1762 (σελ. 360) τόμ. Γ'. Ἑνετίσιν 1762 (σελ. 368). (Λεγκρ. ὅ.π. Α' σελ. 470).

14. Γιὰ τὴν ἐκδοση αὐτὴ τοῦ Λαμπ. (τὸ ἐπιστολάριον τοῦ Κερκυραίου Μήλια) οἱ Λαδᾶς—

Χατζηδημος (Ἑλλ. Βιβλ. σελ. 130) γράφουν, πὼς μ' ὄλον πού τραβήχτηκε σὲ 1000 ἀντίτυπα πολὺ γλήγορα ἐξαντλήθηκε καὶ στὰ 1759 ὁ Γλυκῆς γιὰ ν' ἀνταποκριθῆ στὴ μεγάλη ζήτηση τῆ μετατύπωσε στὸ δικό του τυπογραφεῖο καὶ μὲ ἐξοδὰ του.

15. Ὁ πλήρης, καθὼς πιστεύω, τίτλος τῆς ἐκδοσης αὐτῆς τοῦ Λαμπ. ἀναφερόμενος ἀπὸ τὸ Λεγκράν (ὅπ. σελ. 482—3) εἶναι ὁ ἀκόλουθος: «Ἐπιστολὴ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα πρὸς τὸν διδάσκαλόν του Ἀριστοτέλην. Μεταγλωτισθεῖσα ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλὴν διάλεκτον. Νῦν δε πρῶτον τυπωθεῖσα καὶ μετ' ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. Ἐνετίησι ἀψη» (1758) παρὰ Ἀντωνίω τῷ Τζάττα».

Σὲ συνέχεια ὁ Λεγκράν σημειώνει πὼς στὶς σελ. 3—4 τοῦ ἔργου ὑπάρχει πρόλογος τοῦ ἐκδότη—δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του—στὸν ὁποῖο ἐκθέτει ὅτι τὸ Ἰταλικὸ αὐτὸ κείμενο δὲν τοῦ ἔγινε γνωστὸ παρὰ μετὰ τὴν ἐκτύπωση τῆς Νέας Ἱστορίας τοῦ Ἀλεξάνδρου. Αὐτὸς λέγει εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἐπιστολὴ δὲν ἐνσωματώθηκε στὴν Ἱστορία.

Ἀπ' αὐτὴ τὴν πὺδ πάνω δὴλωση τοῦ ἐκδότη συμπεραίνω, πὼς οἱ δυὸ ἄλλες σχετικὲς πρὸς τὴν προκειμένη ἐκδόσεις τοῦ Λαμπ. (Ἀλεξάνδρου Ἱστορία Μυθώδης καὶ τοῦ αὐτοῦ ἑτέρα ἐκδοσις), προηγήθηκαν ὅπωςδήποτε.

16. Ἡ ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τῆς παγκόσμιας Ἱστορίας ἔχει τίτλο: «Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ εὐγενεστάτῳ καὶ περιφανεστάτῳ ἀρχοντὶ Κυρίῳ Κωνσταντίνῳ Μπραγκοβάνῳ ἀπογόνου ἐκεῖνου τοῦ μεγαλοπρεστάτου ἡγεμόνου τοῦ χρηματίσαντος αὐθέντου καὶ πρίγκηπος πάσης Οὐγγροβλαχίας» (Λεγκρ. ὅ.π. Α' σελ. 501).

Ὁ Β' τόμος τῆς Ἱστορίας αὐτῆς περιέχει ἱστορίαν τοῦ βασιλείου τῆς Κίνας ἐκδοθεῖσαν ἀπὸ τὸ ἴδιο τυπογραφεῖο Ἀ. Τζάττα τὸ 1764. Στὴ σελίδα του 248, πληροφορεῖ πάλι ὁ Λεγκράν (ὅ.π. Β' σελ. 15), ὑπάρχει ἡ σημείωση: «Ἀκολουθεῖ ὁ Γ' τόμος περιέχων τὰ βασίλεια τῆς Ἰνδίας κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ τάξιν» καὶ ὅτι καθὼς ἀναφέρει ὁ Ζαβίρας (Ν. Ἑλλ. σελ. 215) ἡ συνέχεια τοῦ ἔργου ἔμεινε ἀνέκδοτη «ὑπὸ τῆς ἐπαράτου ἐνδείας».

17. Ἡ ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τῆς ἐκδοσης αὐτῆς, σημειώνει ὁ Λεγκράν (ὅ.π. Β' σελ. 451), εἶναι χρονολογημένη στὴ Βιέννη 20 Ἰουνίου 1786 καὶ ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Πολυζ. Λαμπανιτζιώτη ἐξ Ἰωννίνων.

18. Δὲν ἀποκλείω, ἡ ἀκόλουθη ἀναφερόμενη ἀπὸ τὸ Λεγκράν (ὅ.π. Β', σελ. 472) ἐκδοση, νὰ εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ τοῦ Λαμπ. ἐπεὶδὴ καὶ χρονικὰ μᾶλλον ταυτίζονται (στὸν Κατάλογό του τῶν ἐκδόσεων τῆς Βιέννης εἶναι πέμπτη στὴ σειρά) καὶ ἀπὸ τὸ φιλικὸ τοῦ ἐκδότη μας τυπογραφεῖο βγήκε, καὶ ὁ χορηγὸς τῆς Κ. Καλαφάτης ἐκ Ζαγορᾶς εἶναι γνωστὸς καὶ ἀπὸ ἄλλη ἐκδοτικὴ μὲ τὸ Λαμπ. συνεργασία. Ὁ τίτλος τῆς εἶναι: «Διδασκαλία πρὸς τοὺς πνευματικὸς πατέρας ἦτοι ἐρμηνεῖα ἀκριβεστάτη περὶ ἐξομολογήσεως λίαν ὠφέλιμος διὰ τοὺς ἐξομολογοῦντας καὶ ἐξομολογουμένους. Κατ' ἐρωταπόκρισιν ἐπισκόπου καὶ πνευματικοῦ συλλεχθεῖσα παρὰ τοῦ παναγιωτάτου πρῶην Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κυρίου κυρίου Καλλινίκου νῦν τύποις ἐκδοθεῖσα ἀναλώμασι Κωνσταντίνου Καλαφάτη τοῦ ἐκ Ζαγορᾶς καὶ ἀφιερωθεῖσα τῷ πανιερωτάτῳ ἀρχιεπισκόπου Δημητριάδος καὶ Ζαγορᾶς Κυρίῳ Κυρίῳ Γρηγορίῳ ἀψπζ' ἐν Βιέννῃ 1787. Παρὰ Ἰωσήπῳ τῷ Βαουμαϊστέρῳ».

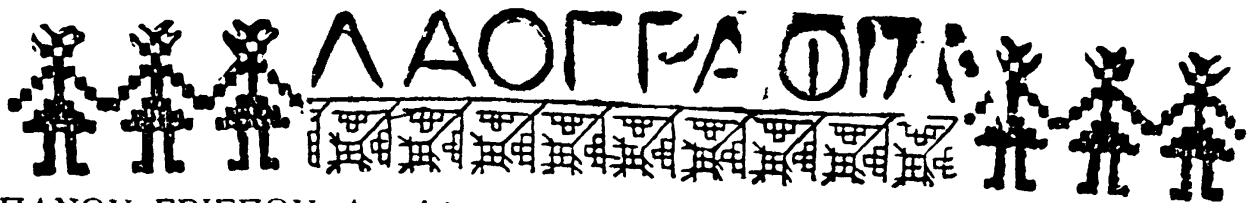
Ἡ ἀφιερωτικὴ πού προτάσσεται τῆς ἐκδοσης αὐτῆς ἐπιστολὴ, ἐπιλέγει ὁ Λεγκράν, φέρει ἡμερομηνία 1/1/1787, δὲν ἀναφέρει ὅμως τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότη.

19. Τὸ βιβλίον (Αἰκατερίνη Β') τυπώθηκε στὴ Βενετία (καὶ ὄχι στὴ Βιέννη, πού γράφει ὁ Βρεττός) ἀπὸ τὸν Πολ. Λαμπανιτζιώτη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν κατάλογο ἐκδόσεων τῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ 1796 ὅπου ἀναγράφεται: «Εἰς τὴν Βενετῖαν Ἱστορία τῆς Ρωσίας εἰς τὴν παρούσαν κατάστασιν». (Δὲς καὶ Λαδᾶ—Χατζ. ὅ.π. σελ. 200).

19^α. «Ἡ βιβλιογραφικὴ σημείωσις τοῦ Βρεττοῦ, γράφει ὁ Ν. Πολίτης (Λαογραφία Α' σελ. 81) εἶναι ἐσφαλμένη. Ἀναφέρει τρεῖς τόμους τῆς συλλογῆς ἐνῶ αὐτὴ ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων τόμων οἵτινες δὲν ἐξεδόθησαν πάντες. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ 1791—1794. Συγγέει δὲ ὁ Βρεττός τὴν Νέαν Χαλιμᾶν, ὡς ἐπιγράφεται ἡ τετράτομος αὐτὴ ἐκλογή, πρὸς τὸ Τρίτομον Ἀραβικὸν Μυθολογικόν...» (Δὲς καὶ σημ. 13).

20. Τὸ 1792 ὁ Γ. Βενδότης στενὸς συνεργάτης τοῦ Λαμπ. ἐξέδωκε στὴ Βιέννη καὶ ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο του παρόμοιο ἔργο, σπανιώτατο σήμερα, μὲ τίτλο: «Ἀλφαβητάριον μικρὸν πρὸς εὐκόλον μάθησιν τῶν Παιδίων ἀψηβ'». Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1792. Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς τυπογραφίας Γεωργίου Βενδότη», τοῦ ὁποῖου τὸν πρόλογο «πρὸς τοὺς διδασκάλους» καὶ ὑπογράφει. Δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὸν Λαμπ. ἐκδοση. (Δὲς καὶ Λεγκράν: Ἰονικὴ Βιβλ. Α' σελ. 157).

ΠΑΝΟΥ ΓΡΙΣΠΟΥ, Δασολόγου

ΔΑΣΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ουδέμιαν συστηματικήν δασολαογραφικήν ἔργασίαν ἔχει νὰ ἀναφέρει ἡ ἑλληνικὴ λαογραφικὴ βιβλιογραφία μέχρι σήμερον.

Ὅταν ἐν ἔτει 1931 ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ περιοδικὸν «Μηνιαία Δασικὴ Ἐπιθεώρησις» τὴν πρώτην εἰς τὴν γλῶσσαν μας δασικὴν λαογραφικὴν ἔργασίαν, ὁ καθηγητὴς τῆς Λαογραφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης μακ. Στίλπων Κυριακίδης, ἔσπευσεν εἰς ἐπιστολὴν του(1), δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ, νὰ διαδηλώσῃ τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὰς δασολαογραφικὰς ἔργασίας καὶ νὰ τὰς ἐνθαρρύνῃ, παρατηρῶν, ὅτι αἱ ἀρχαῖαι Δρυάδες καὶ Ἀμαρυάδες δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐχάθησαν χωρὶς νὰ ἀφήσουν μέχρις ἡμῶν τὰ ἴχνη των. Ἡ ἀνεύρεσις λοιπόν, αὐτῶν τῶν ἰχνῶν ἦτο ζήτημα ἐρεύνης, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ θαυμασιὰ δασικὴ λαογραφία τῶν Γερμανῶν, ἡ ὁποία μᾶς ἔχει γίνῃ γνωστὴ χάρις εἰς τὸν Mannhardt.

Βεβαίως δασικὸν λαογραφικὸν ὑλικόν, ἀναφερόμενον εἰς δασικὰς παραδόσεις καὶ ἄλλα μνημεῖα τοῦ λόγου, εὔρηται ἐγκατεσπαρμένον εἰς διαφόρους συλλογὰς δημοσιευμένας εἴτε εἰς τοὺς τόμους τῆς «Λαογραφίας», εἴτε εἰς αὐτοτελῆ δημοσιεύματα, πλὴν ὁμως ἰδίᾳ ἔργασία καθ' αὐτὸ δασολαογραφικὴ δὲν ὑπάρχει, ὡς εἴπωμεν, μὲ μόνην ἐξαιρέσιν τὰ δημῶδη ὀνόματα τῶν φυτῶν, ὧν τὸ μέγιστον μέρος εἶναι δασικά, τὰ ἀποτελοῦντα τὴν Συλλογὴν Χειδράιχ—Μηλιαράκη.

Ἡ ἔλλειψις αὕτη οἰασδήποτε δασολαογραφικῆς ἔργασίας παρ' ἡμῖν, πιθανῶς θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ, τὸ μὲν, εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπαιτοῦνται εἰδικαὶ δασοτεχνικαὶ ἢ δασοπονικαὶ γνώσεις τῶν ὁποίων στεροῦνται οἱ μὲ τὰς λαογραφικὰς μελέτας ἐρασιτεχνικῶς ἢ ἐπιστημονικῶς ἀσχολούμενοι, οἱ ὁποῖοι κατὰ κανόνα εἶναι φιλόλογοι, τὸ δέ, εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ δασοτεχνικῶς μορφωμένοι ἐπιστήμονες περιορίζονται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὰ θέματα τῆς εἰδικότητός των, ἄγεστοὶ ὄντες πάσης γνώσεως σχετικῶς μὲ τὰ λαογραφικὰ θέματα καὶ ἀντικείμενα, μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀγνοοῦν καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα «λαογραφία». Ἐξ ἄλλου, δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῆται, ὅτι τὸ ὑπόβαθρον τῆς δασικῆς λαογραφίας εἶναι ἡ δασοπονία, τοῦτ' ἔστιν, ἡ δασικὴ οἰκονομία, ὡς αὕτη ἀσχεῖται ὑπὸ τῶν δασικῶν χωρικῶν καὶ τῶν ὄρεινῶν ἐν γένει πληθυσμῶν. Οἱ πληθυσμοὶ οὔτοι ἀκόμη καὶ μέχρι σήμερον εἶναι τόσον καθυστερημένοι καὶ ἀνεξέλικτοι ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ πολιτισμοῦ, ὥστε δασοπονία, καὶ γενικώτερον, ὄρεινὴ οἰκονομία καὶ δασικὴ, ἢ ὄρεινὴ, λαογραφία, νὰ ἀποτελοῦν ἓνα σύνολον ἀδιάσπαστον καὶ τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα νὰ ἐμφανίζωνται ἀμέσως ἀπότοκα τῆς οἰκονομικῆς βαθμίδος τῆς ὄρεινῆς κοινωνίας, εἰς τρόπον ὥστε ἡ οἰκονομία νὰ ἀποτελῇ ἐν ταυτῷ τὸ ὑπόβαθρον καὶ τὸ ὑπεροικοδόμημα, τοῦτ' ἔστιν τὴν μορφήν τῆς ὄρεινῆς κοινωνίας τὴν ὁποίαν ἐκφράζει ἡ λαογραφία.

***

Ἀκριβῶς δὲ λόγῳ τῆς στενῆς σχέσεως τὴν ὁποίαν παρουσιάζουν τὰ λαο-

1. «Μηνιαία Δασικὴ Ἐπιθεώρησις», ἔτος Β', τεῦχος 13ον, Ἰανουάριος 1932. Σ' αὐτὸ τὸ τεῦχος ἐδημοσιεύθη ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Κυριακίδου. Τὸ δικό μου ἄρθρον περὶ Δασικῆς Λαογραφίας ἐδημοσιεύθη σὺν ὑπ' ἀρ. 12 τεῦχος τῆς ἰδίας ἐπιθεωρήσεως (Δεκέμβριος 1931).

γραφικά στοιχεία με την οίκονομίαν τοῦ ὄρεινοῦ χώρου, δὲν εἶναι ἐπιστημονικῶς ὀρθὸν νὰ περιορίσωμεν τὴν ἔρευναν καὶ τὴν μελέτην τῶν δασολογραφικῶν στοιχείων, εἰς στενὰ «δασικὰ» πλαίσια, ἀλλὰ εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν εὐρύτερα τοιαῦτα, ἐπεκτεινόμενα εἰς τοὺς συγγενικοὺς κλάδους τῆς δασοπονίας, τουτ' ἔστιν εἰς τὴν ὄρεινὴν γεωργίαν καὶ τὴν λιβαδοπονίαν, ἢ ἄλλως κτηνοτροφίαν, καλουμένην, διότι εἰς τὸν ὄρεινον χῶρον, ὁ φορεὺς τοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου, ὁ ὄρεινός χωρικός, δὲν εἶναι κατ' ἀποκλειστικότητα μόνον γεωργός ἢ μόνον δασοπόνος ἢ μόνον κτηνοτρόφος, ἀλλὰ συγχρόνως, καὶ γεωργός καὶ δασοπόνος καὶ κτηνοτρόφος. Οὕτω, ἓνα στενῶς δασολογραφικὸν στοιχεῖον, δύναται πολλάκις νὰ εὕρῃ τὴν ἐρμηνείαν του, εἰς μίαν πράξιν ἢ ἐνέργειαν φύσεως γεωργικῆς ἢ κτηνοτροφικῆς οἰκονομίας, ὅπως καὶ ἓνα στενῶς γεωργικὸν ἢ κτηνοτροφικὸν στοιχεῖον εἰς πράξιν ἢ ἐνέργειαν φύσεως δασοπονικῆς.

Οὕτω, ἐπὶ παραδείγματι, τὰς σχετικὰς μετὰ τὸν κλάρον καὶ τὸ κλάρισμα δασικὰς λαογραφικὰς εἰδήσεις θὰ δυνηθῶμεν νὰ τὰς ἐρμηνεύσωμεν καὶ ἐννοήσωμεν συνδυάζοντες πρὸς τὴν κτηνοτροφικὴν οἰκονομίαν τοῦ χωρικοῦ εἰς τὴν ὁποίαν ὁ κλάρος ἀποβλέπει, ἐνῶ τὰς σχετικὰς μετὰ τὸ ρόγγι καὶ τὸ ρόγγισμα δασολογραφικὰς εἰδήσεις θὰ πρέπει νὰ συσχετίσωμεν πρὸς τὴν γεωργικὴν οἰκονομίαν τοῦ χωρικοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ρόγγι ἀποβλέπει. Ἀντιθέτως δέ, τὰς περὶ τὴν οἰκογενειακὴν ἐστίαν, τὸ περίφημον χωρικὸν τζάκι, λαογραφικὰς εἰδήσεις, λόγου χάριν, θὰ πρέπει νὰ ἴδωμεν καὶ ἐρμηνεύσωμεν, ἀνατρέχοντες εἰς τὸ εἶδος καὶ τὴν φύσιν τῆς δασικῆς καυσίμου ὕλης καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν αὕτη συλλέγεται εἰς τὸ δάσος, καὶ καθ' ἑξῆς.

Ἀλλὰ αἱ καθαρὰς δασικῆς φύσεως λαογραφικαὶ εἰδήσεις, ἔχουσαι ὡς ὑπόβαθρον, ὡς εἶπομεν, τὴν δασοπονίαν, τουτ' ἔστιν μίαν τῶν μορφῶν τῆς ὄρεινῆς ἐδαφοπονίας, δὲν συνάπτονται μόνον πρὸς τὰς δύο συγγενικὰς μορφὰς τῆς ἐδαφοπονίας, τὴν γεωργικὴν καὶ τὴν κτηνοτροφικὴν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλλας μορφὰς τῆς χωρικῆς οἰκονομίας, ὡς εἶναι ἡ οἰκοτεχνία, ἡ χειροτεχνία, διάφοραι ἐπαγγελματικαὶ ἀσχολίαι, ὡς βαρελοποιία, σαγματοποιία, καροποιία, σιδηρουργία, καλαθοπλεκτική, ξυλουργική, οἰκοδομική κ. ἄ. καὶ τέλος, εἶδη τινὰ λαϊκῶν τεχνῶν, ὡς ἡ ξυλογλυπτική, μαρμαρογλυφία, διακοσμητική, ἀγιογραφία κ. ἄ.

Ἡ τοιαύτη κατὰ εἶδος ἢ ἀντικείμενον ἐπέκτασις τῆς δασολογραφικῆς ἐρεύνης ἀπαιτεῖ συνάμα καὶ τὴν κατὰ χῶρον ἐπέκτασιν αὐτῆς, ἥτοι δὲν δυνάμεθα νὰ περιορίσωμεν ἐντὸς στενοῦ γεωγραφικοῦ χώρου τὴν ἔρευνάν μας, διότι ἡ δασοπονία, κατ' ἐξοχὴν περισσότερον ἢ αἱ ἄλλαι μορφαὶ ἐδαφοπονίας ἀπαιτεῖ χῶρον διὰ τὴν ἀσκήσιν αὐτῆς, εἶναι δηλ. ἰδιαζόντως ἐκτατικὴ μορφή οἰκονομίας καὶ ὑπαγορεύει τὴν μετακίνησιν τῶν ἀσκούντων τὴν δασοπονίαν χωρικῶν μέσα εἰς εὐρύτατα γεωγραφικὰ πλαίσια.

Οὕτω, λ.χ., οἱ Καταφυγιῶτες⁽¹⁾, ὑλοτόμοι καὶ πριονάδες, εἶναι γνωστοὶ καὶ ὀνομαστοὶ καθ' ἅπασαν τὴν χώραν, ὅπως εἶναι γνωστοὶ ἐπίσης καθ' ἅπασαν τὴν χώραν οἱ Ἰκαριῶτες⁽²⁾, ὡς ἀνθρακεῖς. Ἐνα δασοπονικὸν εἶδος, ἡ λεγομένη Μακεδονικὴ δρυς, ἐν Ἡπείρῳ *Κρίπνα*, εἶναι ἐν Θεσσαλίᾳ γνωστὸν μετὰ τὸ ὄνομα *μπουλγκάρι*, λόγω χρησιμοποίησεως ἐπὶ τουρκοκρατίας Βουλγάρων δασεργατῶν εἰς τὴν ὑλοτομίαν καὶ ἀνθρακοποίησιν αὐτοῦ. Εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν ἐσχάτιαν τῆς Κρήτης, παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Λιβυκοῦ πελάγους, ἀπέναντι τῆς νήσου Γαύδου, ὑπάρχει χωρίον ὀνομαζόμενον Ἀγία Ρουμέλη. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδόθη ἐπισήμως εἰς τὸ χωριὸν κατὰ κωμικὴν παρερμηνείαν τοῦ τοπωνυμίου Ἀγυὰ Ρουμέλη, ἥτοι Νερὸ (ἀγυὰ) τοῦ Ρουμελιώτη, τοῦ ἐκ Στερεᾶς Ἑλλάδος μετακληθέντος ὑλοτόμου, εἰδικοῦ εἰς τὴν κατασκευὴν ὑδροπρίονων. Πράγματι δέ, μέσα εἰς τὸ

1. Καταφύγι, κοινότης κατὰ τὴν Ἐπαρχίαν Σερβίων ἐπὶ τῶν Πιερίων (Φλάμπουρον).
2. Ἐκ τῆς νήσου Ἰκαρίας.

αράγγι τῆς Σαμαριᾶς, εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ ὁποίου κεῖται τὸ χωρίον, ἴδρυσαν ἐπανελημμένως ὑδροπρίονον Ρουμελιώτες προιονάδες διὰ τὴν ὑλοτομίαν κυπαρισσοξύλειας τῶν μεγάλων κυπαρισσοδασῶν τῶν Σφακίων. Καὶ τοῦτο, δηλ. ἡ μετωνομασία τοῦ χωριοῦ ἀπὸ Ἀγυὰ Ρουμέλη, εἰς Ἀγίαν Ρουμέλην, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν ἀρχαιολογούντων, οἱ ὅποιοι ἀπέδειξαν ὅτι οὔτε εἰς τὸ ὀρθόδοξον, οὔτε εἰς τὸ καθολικὸν ἐορτολόγιον ὑπάρχει ἅγια ἀκούουσα εἰς τοιοῦτον ὄνομα⁽¹⁾.

Κατὰ συνέπειαν, μία ἀρτία καὶ ὀλοκληρωμένη δασολογραφικὴ μελέτη: δέον νὰ ἐπεκταθῆ καθ' ὅλην τὴν χώραν καί, εἰ δυνατόν, ἐκτὸς τῶν ἰσίων αὐτῆς, εἰς τὰς περιοχὰς τοῦ ἐκκριζωθέντος Ἑλληνισμοῦ, Πόντον, Μ. Ἀσίαν, Ἀν. Θράκην, Β. Ἡπειρον καθὼς καὶ εἰς τὴν Κύπρον.

Εὐνόητον εἶναι ὅτι, προκειμένου περὶ τοῦ ἐκκριζωθέντος Ἑλληνισμοῦ, σήμερον εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἀντλήσωμεν ἀπὸ ὅ,τι ἔχει περισωθῆ, χάρις εἰς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐργασίαν φωτισμένων τέκνων τῶν περιοχῶν ἐκείνων, ἀπὸ τῶν λαογραφικῶν τῶν πλοῦτον.

Μία τοιαύτη ὀλοκληρωμένη ἐργασία, ἐκφεύγει, βεβαίως, τῶν προθέσεων τῆς παρούσης καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι κεῖται πέραν τῶν ἐνδιαφερόντων τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας». Ἐνταῦθα θὰ περιορισθῶμεν νὰ δώσωμεν τὴν δασικὴν λαογραφίαν τῆς Ἡπείρου, ὑπὸ τὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω ἀνεπτύξαμεν, ἤτοι ἐπεκτεινόμενοι εἰς τοὺς συγγενικοὺς κλάδους τῆς ὀρεινῆς ἐδαφοπονίας, γεωγραφικῶς δὲ ἀντιλοῦντες ὑλικὸν ἀπὸ τὰς γειτονικὰς πρὸς τὴν Ἡπειρον ὀρεινὰς περιοχὰς.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ σύστημα κατατάξεως τῆς ὕλης, δὲν ἀκολουθοῦμεν τὸ διάγραμμα τοῦ ἀειμνήστου Νικολάου Πολίτου, διότι δυστυχῶς ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ διαγράμματος πάρα πολλὰ πράγματα ἔχουν μεταβληθῆ. Ἐπροτιμήσαμεν τὴν ἀλφαβητικὴν κατάταξιν, ἣ ὁποία, τουλάχιστον, καθιστᾷ τὴν χρῆσιν εὐκολωτέραν.

Ἀναγκαῖα τινὰ στατιστικὰ στοιχεῖα

Ἡ Ἡπειρος, περιλαμβάνουσα τοὺς Νομοὺς Ἰωαννίνων, Θεσπρωτίας, Πρεβέζης καὶ Ἄρτης, ἔχει συνολικὴν ἐπιφάνειαν 9.200.000 στρεμμάτων καὶ πληθυσμὸν 350.000 κατοίκων.

Ἐκ τῆς ἐπιφανείας ταύτης εἶναι:

	Ποσὰ Μερικὰ		Ποσὰ Συνολικὰ
Δάση πυκνὰ παραγωγικὰ	2.060.000	στρ.	
Μερικῶς δασοσκεπεῖς ἐκτάσεις	2.300.000	»	4.360.000
Βοσκότοποι χορτολιβαδικοὶ	1.640.000	»	
Βοσκότοποι ὑπαλπικῆς μορφῆς	700.000	»	2.340.000
Γεωργικαὶ καλλιέργειαι	1.400.000	»	1.400.000
Λίμναι καὶ ἄλλαι ἄγονοι ἐκτάσεις	1.100.000	»	1.100.000
Σύνολον	9.200.000		9.200.000

Ἡ ἔκτασις τῶν 2.060.000 στρ. παραγωγικῶν δασῶν κατανέμεται ὡς κάτωθι:

α) Ἀπὸ ἀπόψεως δασοπονικοῦ εἶδους.

Δάση ἐλάτης	192.000	στρ.
» ὀρεινῆς πεύκης	221.000	»
» ὄξυᾶς	143.000	»

1. Μιχ. Δέφνερ «Ὁδ. Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Δυτ. Κρήτην», ἀπὸ περιοδείαν του γενομένην κατ' Ὀκτώβριον 1918.

Δάση φυλλοβόλου δρυός	503.000	στρ.
» καστανιάς	2.000	»
» παραλίων κωνοφόρων	1.000	»
» άειθαλών πλατυφύλλων	998.000	»
Σύνολον	2.060.000	

β) Από απόψεως διαχειριστικής μορφής.

Δάση ύψηλά	562.000	στρ.
» χαμηλά	1.198.000	»
» μέσα	300.000	»
Σύνολον	2.060.000	

γ) Από απόψεως συνθηκών ιδιοκτησίας είναι :

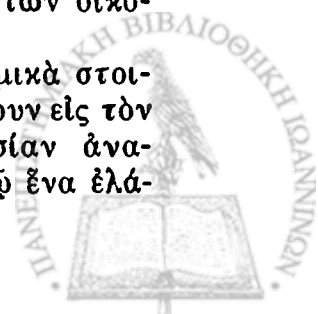
Δάση δημόσια	738.000	στρ.
» κοινοτικά	1.123.000	»
» Συνεταιριστικά	96.000	»
» Μοναστηριακά	37.000	»
» ιδιωτικά	66.000	»
Σύνολον	2.060.000	

Τὸ ἐτήσιον, κατὰ μέσον ὄρον, ἀκαθάριστον ἐθνικὸν εἰσόδημα ἐκ τῆς ἐδαφοπονίας τῆς Ἠπείρου, ἀνέρχεται εἰς 1.390.000.000 δρχ. ἐκ τοῦ ὁποίου εἶναι :

Ἐτήσιον ἀκαθάριστον προῖδν ἐκ τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας	1.285.000.000	δρχ.
Ἐτήσιον ἀκαθάριστον προῖδν ἐκ τῆς δασοπονίας	105.000.000	»
Σύνολον	1.390.000.000	

Ἦτοι τὸ ἐκ τῆς δασοπονίας εἰσόδημα ἀντιπροσωπεύει ἐναντί τοῦ γεωργοκτηνοτροφικοῦ εἰσοδήματος, τὸ 8,24%. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ὄρεινός χωρικός τῆς Ἠπείρου ἀποκομίζει ἐκ μὲν τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας τὴν ὁποίαν ἀσχεῖ τὰ 92% περίπου τοῦ ἐτήσιου του εἰσοδήματος, ἐκ δὲ τῆς δασοπονίας μόλις τὸ 8%. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ ὄρεινός χωρικός δεικνύει τόσην ἀδιαφορίαν διὰ τὴν τύχην τοῦ δάσους, τὸ ὁποῖον βλέπει εἴτε ὡς ἔδαφος πρὸς ἐκχέρσωσιν («ξύλωμα») εἴτε ὡς βοσκότοπον, καὶ ἔνεκα τοῦ ὁποίου ἀρνεῖται νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν νομαδικὴν ἢ ἡμιοικόσιτον κτηνοτροφίαν, στρεφόμενος πρὸς τὴν δασοπονίαν. Διότι ὁ ὄρεινός χωρικός, μὲ τὴν ἀδυναμίαν ἀναμονῆς τῶν ἀναγκῶν του, δὲν βλέπει τίνι τρόπῳ θὰ δυνηθῇ νὰ καλύψῃ τὸ ἀνοιγμα τῆς ψαλλίδος μεταξὺ κτηνοτροφικοῦ εἰσοδήματος τοῦ ὁποίου καλεῖται νὰ παραιτηθῇ καὶ τοῦ χαμηλοῦ δασικοῦ εἰσοδήματος. Ἡ τοιαύτη προτεινομένη μεταμόρφωσις τοῦ ὄρεινοῦ χωρικοῦ, ἀπὸ γεωργοκτηνοτρόφου εἰς δασοπόνον, μεταφράζεται δι' αὐτὸν εἰς πτώσιν τοῦ καὶ ἐκ κατασκευῆς χαμηλοῦ του ἐτήσιου εἰσοδήματος. Μὴ ἔχων δὲ εὐχέρειαν ἐκλογῆς, ἀντιδρᾷ εἰς τὴν ἀσκουμένην ἐπ' αὐτοῦ πίεσιν ὑπὸ τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν, διὰ τῆς μεταναστεύσεως.

Τὴν εἰκόνα ἀκριβῶς αὐτήν, τὴν ὁποίαν μᾶς παρέχουν τὰ οἰκονομικὰ στοιχεῖα τὰ ἀποτελοῦντα τὸ ὑπόβαθρον τῆς ὄρεινῆς κοινωνίας, μᾶς παρέχουν εἰς τὸν τομέα τοῦ λόγου, τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα. Ταῦτα, εἰς μίαν παρὰπλησίαν ἀναλογίαν, ὑπεισέρχονται εἰς τὴν λαογραφίαν τοῦ ὄρεινοῦ χώρου καὶ ἐνῶ ἕνα ἐλά-

χιστον ποσοστων τούτων εμφανίζεται με αυτοτελή χαρακτήρα (λ.χ. οί βίοι), το μεγαλύτερον ποσοστων συνέρχεται και ένσωματούται εις τα λοιπά λαογραφικά στοιχεία της όρεινης κοινωνίας, εις βαθμόν τοιούτον ώστε να καθίσταται αδύνατος ή απομόνωσις του. Ούτω, επί παραδείγματι, δέν δυνάμεθα να διαχωρίσωμεν τα λαογραφικά στοιχεία τα αναφερόμενα εις το δασικόν φυτόν, τόν βάτον ή τήν δάφνην, από τα έθιμα του γάμου, και καθ' έξής. Έντεϋθεν γίνεται κατάδηλον εις πόσον μεγάλον βαθμόν ή δασική λαογραφία είναι συνδεδεμένη με την λαογραφίαν του όρεινου χώρου.

***

Κλείοντες το παρόν εισαγωγικόν σημείωμα, θεωρούμεν σκόπιμον και χρήσιμον να παράσχωμεν έρμηνευτικά τινά βοηθήματα επί των άπαντώντων ένταύθα δασοτεχνικών όρων.

Δασοπονία, λέγοντες, έννοοϋμεν την δασικήν οικονομίαν, την σκοποϋσαν την έκμετάλλευσιν των παραγωγικών δυνάμεων του δασικού έδάφους. «Δασικόν» δέ χαρακτηρίζεται το έδαφος, το άκατάλληλον δια μόνιμον γεωργικήν καλλιέργειαν, το όποιον όμως δύναται να διαθρέψη δασικά φυτά, κατ' αντιδιαστολήν προς τα κτηνοτροφικά.

«Δασικόν» χαρακτηρίζεται το φυτόν εκείνο του όποιου σκοπός είναι παραγωγή κυτταρίνης, ένϋ το γεωργικόν φυτόν σκοπεύ την παραγωγήν άμύλου, και το λιβαδικόν ή κτηνοτροφικόν, την παραγωγήν κρέατος και λοιπών ζωοκομικών προϊόντων.

«*Δάσος*» είναι το μέσον εκείνο δια του όποιου ή δασοπονία έπιτυγχάνει την έκμετάλλευσιν του δασικού έδάφους. Ο Νόμος, όρίζει το δάσος ότι είναι «έκτασις έδάφους έν όλω ή έν μέρει υπό άγρίων ξυλωδών φυτών, οίωνδήποτε διαστάσεων και ήλικίας, καλυπτομένη και προς παραγωγήν δασικών προϊόντων προορισμένη».

Διαχειριστική μορφή ένός δάσους, είναι ή μορφή εκείνη ή όποία προκύπτει εκ της τοιαύτης ή τοιαύτης όδοϋ της άκολουθουμένης δια την αναγέννησιν του δάσους. Έάν ή αναγέννησις γίνεται δια σποράς (φυσικής ή τεχνητής) τότε ή προκύπτουσα μορφή λέγεται *ύψηλή* και το δάσος *ύψηλόν*.

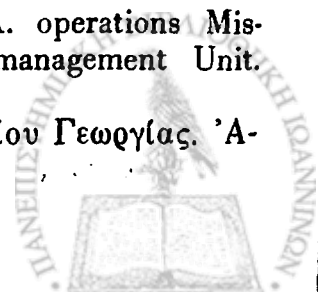
Έάν ή αναγέννησις γίνεται δια των πρεμνοβλαστημάτων των δένδρων, κοινώς κολοφούσια, κολόρριζα, ή μορφή λέγεται *χαμηλή*.

Έάν ή αναγέννησις γίνεται δι' άμφοτέρων των τρόπων, ώστε μέσα εις το αναγεννηθέν δάσος να ύπάρχουν σπερμοφυή και πρεμνοφυή δένδρα, τότε ή μορφή λέγεται *μέση* ή και *πολυόροφος*, διότι τα δένδρα φαίνονται ώσαν να σχηματίζουν δύο ή περισσοτέρους όρόφους. Και τα μέν σπερμοφυή δένδρα αποτελοϋν τόν *άνώροφον* του δάσους, τα δέ πρεμνοφυή τόν *ύπόροφον* αυτού, άσχέτως προς τήν τυχόν γεγονός, ότι κατά τινα περίοδον, ιδίως εις την άρχήν της αναγεννήσεως, είναι δυνατόν, τα ταχέως αύξανόμενα πρεμνοφυή άτομα, να αποκτήσουν ύψος μεγαλύτερον, από τα βραδέως αύξανόμενα σπερμοφυή άτομα.

Βιβλιογραφία

1. Forestry statistical data for Greece Τόμ. III της U.S.A. operations Mission to Greece. Food and Agriculture division forestry and management Unit. Δεκέμβριος 1953.

2. Κατανομή των δασών της Ελλάδος. Έκδ. Έπουργείου Γεωργίας. Αθήναι 1964.

ΧΡΟΝΙΚΟ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΔΗΜ. ΣΤ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

Ὁ θάνατος τοῦ Δ. Σαλαμάγκα, γεγονός σημαντικό γιά τὰ Γιάννινα, γιά τήν τήν Ἠπειρο καί, ἀκόμα, γιά τήν ἑλληνική πνευματική ζωή γενικώτερα, ὅπως εἶ-
ταν φυσικό, δέν πέρασε ἀπαράτητος. Ὅχι μονάχα συγκίνησε καί συνετάραξε τὰ
πρόσωπα πού ἀποτελοῦσαν τόν κύκλο καί τὸ περιβάλλον του, ἀλλά καί χαράχθηκε
καί τονίσθηκε, αὐτὴ ἡ ἀπώλεια, στὸν τύπο καί στὶς ἐκδηλώσεις τῆς δημόσιας ζωῆς
καί τῶν πνευματικῶν καί κοινωνικῶν παραγόντων.

Γιά νὰ δώσουμε μιὰν εἰκόνα ἀπ' τὸ χρονικὸ αὐτὸ τοῦ θανάτου τοῦ Δ. Σαλα-
μάγκα, δημοσιεύουμε κατωτέρω χαρακτηριστικὰ κείμενα, εἰδήσεις, ἀποσπάσματα
καί ἐκδηλώσεις, πού ἔλαβαν χώραν κατὰ τὸν θάνατο καί τὸν ὕστατο χαιρετισμὸ
πρὸς τὸν ὠραῖον αὐτὸν λόγιο εὐπατρίδη τῶν Ἰωαννίνων.

Ἐφημερὶς «ΠΡΩΤΗΝΟΣ ΛΟΓΟΣ» 8 Δεκεμβρίου, 1965

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΠΕΝΘΗ

ΑΠΕΘΑΝΕ ΧΘΕΣ Ο Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Μεγάλη ἀπώλεια διὰ τὸν κόσμον τῶν
γραμμάτων. — Σήμερον ἡ κηδεῖα του

ΠΑΝΔΗΜΟΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΠΕΝΘΟΥΣ

Ἀπέθανε χθὲς καὶ ὥραν 1.15' μ. μ. εἰς τὸ θεραπευτήριον «Εὐαγγελισμὸς» Ἀθηνῶν ὅπου
ἐνοσηλεύετο, ὁ Ἠπειρώτης λογοτέχνης καὶ ιστοριοδίφης Δημήτριος Σαλαμάγκας, ἀξίωματικὸς
Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης ἑ. ἀ.

Ἡ κηδεῖα του θὰ γίνῃ πάνδημος σήμερον καὶ ὥραν 3ην μ. μ. ἐκ τῆς οἰκίας του κειμέ-

3. Συνοπτικὴ στατιστικὴ ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος. Ἐκδ. Ἐθν. Στατιστικῆς
Ἑπιτροπίας. Ἀθῆναι 1966.

4. Περιφερειακὴ γεωργικὴ ἀνάπτυξις. Ἐκδ. Ἐπιτροπίας Ὑπουργείου Συντονισμοῦ.
Ἀθῆναι 1967.

Συντομογραφίαι

αντ. = ἀντίθετος — ὡς.

απρ = ἀπρόσωπον ῥῆμα — ἀπροσώπως

βιβλ. = βιβλιογραφία — κῶς

βλ. = βλέπε

ἐπρ. = ἐπίρροημα — κῶς

κν. = κοινῶς

λ. = λέξις

μτφ. = μεταφορικῶς

παν. = πανταχοῦ

πλχ = πολλαχοῦ

πρμ = παροιμία — παροιμιώδης

πρφ = προφορικὸς — κῶς

ρ. = ῥῆμα

συν. = συνώνυμον

τοπν. = τοπωνύμιον

ὕπκ. = ὑποκοριστικὸν

φτν. = φυτωνύμιον

φρ. = φράσις

(Συνεχίζεται)

νης επί της λεωφόρου Γεωργίου Β' αριθ. 27, εις τὸν Ἱ. Ναὸν Ἀγίου Νικολάου (Ἀγορᾶς).

ΑΝΑΣΤΟΛΗ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΤΗΣ Ε.Η.Μ.

Ἐκ τῆς Ἑταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν ἀνακοινοῦται ὅτι, λόγω τοῦ θανάτου τοῦ ἐκ τῶν Ἰδρυτῶν Ἑταίρων τῆς ἀειμνήστου Δημητρίου Σαλαμάγκα, ἀργοῦν τὰ Γραφεῖα τῆς καὶ ἀναστέλλονται αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ἐπὶ διήμερον.

Κατόπιν τούτου, ἡ προγραμματισθεῖσα διὰ σήμερον διάλεξις δὲν θὰ πραγματοποιηθῇ.

ΤΑ ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ

Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Δημ. Σαλαμάγκα ἐξεδόθησαν τὰ ἀκόλουθα ψηφίσματα :

Η «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ»

Ἐν Ἰωαννίνοις, σήμερον τὴν 8ην Δεκεμβρίου 1965, ἡ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Περι-οδικοῦ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», συνελθοῦσα ἐκτάκτως ἐπὶ τῷ θλιβερῷ ἀγγέλματι τοῦ ἀδοκῆτου θανάτου τοῦ ἀειμνήστου Δημητρίου Σαλαμάγκα, ἐκ τῶν ἰδρυτῶν καὶ συντάκτου τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας», συγγραφῆως - λογοτέχνου καὶ ἱστοριοδίφου, ἀναλώσαντος τὴν ζωὴν του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν σκοπῶν πνευματικῶν.

ΨΗΦΙΖΕΙ

1ον) Ὅπως ἐκφρασθῶσι τὰ συλλυπητήρια τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας» εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ μεταστάντος.

2ον) Ὅπως ἅπαντα τὰ μέλη τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς συνοδεύσωσι τὴν ἐκφορὰν.

3ον) Ὅπως κατατεθῇ στέφανος ἐπὶ τῆς σοροῦ του.

4ον) Ὅπως ἐκδοθῇ εἰδικὸν τεῦχος ἀφιερωμένον εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον του.

5ον) Ὅπως δημοσιευθῇ τὸ παρὸν εἰς τὸν ἐγχώριον τύπον.

Ἡ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ

Δημοσθένης Κόκκινος, Μιχαὴλ Μάνος, Ἀρσένιος Γεροντικός, Δημήτριος Σιωμόπουλος, Παναγιώτης Φάντης, Ἰωάννης Νικολαΐδης, Κωνσταντὸς Μέρτζιος, Τάκης Τσιᾶκος, Λεάνδρος Βρανούσης, Μιχαὴλ Περάντης, Χρυσάνθη Ζιτσαῖα.

Η Ε. Η. Μ.

Ἐν Ἰωαννίνοις, σήμερον τὴν 8ην Δεκεμβρίου 1965, τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, συνελθὼν ἐκτάκτως ἐπὶ τῷ θλιβερῷ ἀγγέλματι τοῦ ἀδοκῆτου θανάτου τοῦ ἐκ τῶν Ἑταίρων Ἰδρυτῶν τῆς Ε.Η.Μ. ἀειμνήστου Δημητρίου Σαλαμάγκα, ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ ἑ. ἀ. τῆς Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης, συγγραφῆως, λογοτέχνου καὶ ἱστοριοδίφου, ἀναλώσαντος σημαντικὸν μέρος τῆς ζωῆς του εἰς τὴν ἔρευναν καὶ ἀξιοποίησιν τῆς ἱστορίας καὶ τῆς παραδόσεως τῆς Ἡπειρωτικῆς πρωτεύουσας, ὡς καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν σκοπῶν πνευματικῶν, πολιτιστικῶν καὶ κοινωφελῶν.

ΨΗΦΙΖΕΙ

1) Ὅπως ἐκφρασθῶσι τὰ συλλυπητήρια τῆς Ε.Η.Μ. εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ μεταστάντος.

2) Ὅπως ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου παραστῶσι καὶ ἀκολουθήσωσι τὴν ἐκφορὰν.

3) Ὅπως κατατεθῇ στέφανος ἐπὶ τῆς σοροῦ του.

4) Ὅπως διατεθῇ, εἰς μνήμην του, ποσὸν πεντακοσίων (500) δρχ. ὑπὲρ τοῦ Μεκείου Οἰκοτροφείου Ἰωαννίνων.

5) Ὅπως ἀργήσωσι τὰ γραφεῖα καὶ ματαιωθοῦν αἱ προγραμματισθεῖσαι δραστηριότητες αὐτῆς ἐπὶ 2)ήμερον.

6) Ὅπως δημοσιευθῇ τὸ παρὸν εἰς τὸν ἐγχώριον τύπον.

Ὁ Πρόεδρος
Κ. ΦΡΟΝΤΖΟΣ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

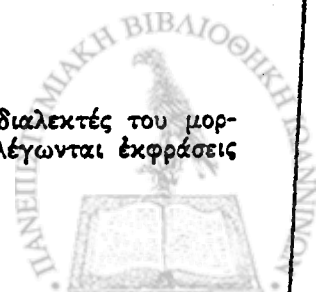
ΤΑ ΜΕΛΗ

Κ. Γκωλέτσος, Ι. Μάτσας, Π. Φάντης, Δ. Σιωμόπουλος, Κ. Κίτσος, Χ. Δερδεμέζης, Β. Χαρίσης, Φ. Κωνσταντινίδου, Εὐνομία Σεπετά.

ΕΚΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ΦΕΥΓΟΥΝ

ΤΑΚΗΣ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Τὸ πνευματικὸ παρὸν τῶν Ἰωαννίνων, ἀπὸ χθὲς ἔχασε ἓνα ἀπὸ τίς διαλεκτέες του μορφές, τὸν ἀλησμόνητο Τάκη Σαλαμάγκα. Συνηθίζεται σ' ὄσους φεύγουν νὰ λέγωνται ἐκφράσεις

λιβανισμού. Αυτό είναι ξένο από το σημερινό γεγονός, και μάλιστα από την ούσιολογική του πλευρά. "Ό,τι είπαμε στο σημείωμά μας αυτό, είναι λίγο.

Ο Τάκης Σαλαμάγκας, από το 1950 και ύστερα, ασχολείται με την ιστορία του δημοσίου και ιδιωτικού βίου των Ίωαννίνων. «Παραδόσεις, Θρύλοι, Λαϊκή ποίηση, Ιστορική Τοπογραφία, Κοινωνική και Πολιτική ζωή, Αξιωμαθμόνευτα γεγονότα, Τοπικό και Γλωσσικό ιδίωμα», είναι οι περιοχές, που τράβηξαν το διαφέρον του και εργάστηκε με πάθος, αλλά ιδιαίτερα με πνευματικό ήθος.

Εργάστηκε φιλότιμα και αποτελεί φαινόμενο εργατικότητας, χωρίς να έχη στη διάθεσί του οργανωμένα άρχεϊα, μέσα, βοηθούς. "Όλες τις παραπάνω έλλειψεις αναπληρούσαν οι άρχοντικές του αρετές. «Η εύσυνειδησία του, όπως τονίζει επιγραμματικά στα «Κριτικά» του ό κ. Άρσένης Γερωντικός, που τον έζησε από κοντά συνεργάτη και φίλο τής «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣ», το άκάματο πάθος του συλλέκτου, ή φλογερή αγάπη για τον τόπο του και ή ψυχική του ιδιοσυστασία, ή εκ κληρονομικής καταβολής Ικανότητά του να νοιώθη και να χαίρεται την ιδιότυπη ποίηση τής νοσταλγίας», τον στόλιζαν.

Για όλα αυτά, δίδετε το προσόν του καλλιεργημένου έκφραστικού προσωπικού ύφους. Το έργο του, ζωντανό και χρήσιμο, αποτελεί κεφάλαιο στον μελλοντικό έρευνητή τής Ιστορίας τής πόλεώς μας, αλλά γενικώτερα σ' όλους τους Ήπειρώτες που πονούν τον τόπο τους.

Θυμάμαι ολοζώντανα τά έξής, που μου έλεγε σε κάποια συζήτηση, πρό τριών χρόνων, στα γραφεία τής «Ήπειρωτικής Έστίας», ό άλησμόνητος Σαλαμάγκας. «Πολλοί μου στέλνουν βιβλία, νομίζουν ότι είμαι κριτικός, πράγμα που δεν είμαι. Φυσικά, γράφω μιά παρουσίασι, άλλ' όχι κριτική». Μετριοφροσύνη, εύγένεια και ήθος αποτέλουσαν το τρίπτυχο τής ζωής του νεκρού μας, που τόσο εκτιμήθηκε στον τόπο μας και στο έξωτερικό. "Άς σημειωθή, ότι ό Σαλαμάγκας είχε εύρυτάτη μόρφωσι. Ήταν κάτοχος ξένων γλωσσών και είχε πνευματικό δεσμό με προσωπικότητες τής Εύρώπης διεθνούς κύρους.

Πάνω άπ' όλα είχε μιά εύαισθησία, ίσως υπερβολική, που στάθηκε ή βασική αίτια να τον όδηγήση στον τάφο.

Για μäs τους νεωτέρους, το έργο και ή ζωή του έκλεκτου μέλους τής πνευματικής μας συντροφιάς, θα μείνη φωτεινό παράδειγμα. Σπάνια και στους πνευματικούς ανθρώπους, βρίσκομε, «δντως» ανθρώπους, κι' άς πασχίζουν με κομπασμό να κάνουν το «δάσκαλο». Ή καλύτερη παρουσία του ανθρώπου στη γή μας είναι ή ζωή και το έργο του, σε μιά έναρμόνισι όλότητος και έκφρασι γνησίας πνευματικότητας κι' όχι «λόγια». Ο Τάκης Σαλαμάγκας είχε αυτό το σεμνό, αλλά περήφανο ανάστημα άνάμεσα στους πνευματικούς ανθρώπους τής πόλεώς μας.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο άείμνηστος Δημήτριος Στ. Σαλαμάγκας γεννήθηκε στα Γιάννινα το 1894. Το 1911 άπεφοίτησε από την Ζωσιμαία Σχολή, το 1916 πήρε το πτυχίο τής Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Άθηνών και το 1920 έλαβε την άδεια του δικηγορείν. Το 1920 διωρίστηκε Στρατιωτικός Δικαστικός Σύμβουλος. Έλαβε μέρος στις έκστρατείες Μακεδονίας και Μ. Άσίας και άποστρατεύθηκε το 1936 με τον βαθμόν του άντισυνταγματάρχου. Τιμήθηκε με το Μετάλλιον τής Νίκης και τον χρυσοϋν Σταυρόν του Τάγματος Γεωργίου του Α'. Από το 1924 ήσχολείτο με τά λαογραφικά, ήθογραφικά και Ιστορικά των Γιαννίνων. Έκτοτε δίδει το παρόν στα Ήπειρωτικά γράμματα και ή δραστηριότητά του γίνεται γνωστή στο Πανελλήνιον. Το 1955 του άπονέμεται ό βαρύτιμος έπαινος τής Άκαδημίας Άθηνών διά την μεγάλην και άοκνο πνευματική του προσφορά στην Ιστορία, λαογραφία και ήθογραφία τής Ήπειρου και ιδιαίτερα τής πόλεώς μας.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ
Καθηγητής

Έφημερίς «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ» 8 Δεκεμβρίου, 1965

ΕΝΑ ΜΕΓΑΛΟ ΠΕΝΘΟΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Ο Δημήτριος Σαλαμάγκας, που σήμερα κατεβαίνει στον τάφο και γίνεται μιά άπ' τις πιο σεβαστές μνήμες τής πόλης τούτης, υπήρξε ή ζωντανώτερη εικόνα και ή ζεστότερη άνάσα που άφησαν στο χρόνο τά παλιά Γιάννινα. Στάθηκε πάντα (στα έκπληκτικά σύνορα που όροθέτησε ή σύγχρονη ζωή) ένας εύθραυστος νοσταλγός, που έδесе την εύαισθησία του πάνω στα συνταρακτικά γεγονότα μιάς έποχής που άλλαξε την ύψη του τόπου του. Και πάσχισε, άπό κεί, να κρατήσει την φυσιογνωμία, το πάθος, την ωραιότητα και τον θρύλο άπόνα παρελθόν που λάμπρυνε τά Γιάννινα. Έτσι, ό Σαλαμάγκας αναλώθηκε σαν την λαμπάδα τής προσφοράς,

κάνοντας φως και θερμότητα την ίδια του την ψυχή. Μια ψυχή υπερευαίσθητη, ανάρτη σαν άνθηνη πνοή, που έπασχε ακόμα κι' απ' το αντίκρισμα της φωτοσκίασης. Γι' αυτό, οι τρομεροί κραδασμοί και οι θορυβώδεις μεταπτώσεις της περιπέτειας, που είχαμε στα πενήντα τελευταία χρόνια, άφησαν και τα πατήματα κι' έγιναν οδυνηρά βιώματα για αυτόν τον δημοφώνο και άκακο ιδεαλιστή. Μια ζωή, μα την αλήθεια, πολύ συγκλονιστική—κάποτε όνειρική και όμορφα μελαγχολική—, που έγινε το κλίμα και το βάρος μιας ολόκληρης ιστορίας για τα Γιάννινα. Αυτή η ιστορία, που έγινε αχλύ ποιητική και μνήμες έξω απ' την φθορά του χρόνου, συνυφάνθηκε με την ίδια τη ζωή του Σαλαμάγκα. Πλούτισε, με τη δική του αίσθηση και τα δικά του άγγιγματα, την παράδοση της πόλης. Έτσι, τα Γιάννινα έγιναν μέσα του ιστορία προσωπικής γεύσης, κραδασμοί και όραματα, που γιόμισαν ολόκληρη την ύπαρξή του. Και, για αυτό, το έργο του Σαλαμάγκα έχει μια σιωπηλή ωραιότητα κι' ένα ακριβό βάρος μοναδικότητας. Δεν είναι μονάχα γεγονότα, πρόσωπα, διηγήσεις, ιστορία, ποίηση, αλλά είναι μαζί και ύφος, ήθος, χαρακτήρας, απόσταση και χρόνος. Και στα ιστορικά ή τα λαογραφικά ακόμα κείμενα είναι χυμένη αυτή η ποιητική εύφορία, αυτό το προσωπικό βίωμα της ζωής που καλύπτει το κείμενο. Και, όπως ήταν φυσικό, ένα τέτοιο έργο, ακτινοβόλησε και χάραξε το δικό του χώρο μέσα στην πνευματική ζωή της χώρας μας. Η προσφορά του Τάκη Σαλαμάγκα, γνωστή κι' εδώ και στο έξωτερικό, έγινε ένα μεγάλο χρονικό πανελληνίας έκτασης. Και τα Γιάννινα, πρώτα πρώτα, του όφειλουν πολλά, πάρα πολλά. Γιατί, όπως αναγνωρίστηκε απ' όλους τους έγκυρους πνευματικούς ανθρώπους, η πόλη τούτη ευτύχησε, όσο και ποτέ άλλη, να έχει έναν άνθρωπο που να την φτιάξει, με την αναπνοή του, ένα έργο έξω απ' την φθορά. Πολλοί το όνομασαν «Καμπούρογλου των Ιωαννίνων». Είταν κάτι παραπάνω. Γιατί δεν στάθηκε αυτός στο κλίμα της ιστορίας των Ιωαννίνων, αλλά τους χνώτισε ο ίδιος το κλίμα της ζωής τους. Και, τώρα, έχουμε την ποίηση της ιστορίας, που συντέθηκε μ' έναν υπερευαίσθητο άνθρωπο, μ' έναν πρώτο οδοιπόρο, μ' έναν σοφό οικείο, που φύλαγε να μην πατήσει ακόμα και τα μυρμήγκια της αύλης. Έτσι τον ξέρουν, τον Τάκη Σαλαμάγκα, σ' όλες τις πόλεις της χώρας μας. Και μαζί του πορεύονται, οι τόσο φίλοι κι' οι τόσο μελετητές του έργου του, μέσα στην σιωπηλή γοητεία που δίνει το δικό του φως, για να γνωρίσουν και για να αναπνεύσουν το κλίμα της πόλης τούτης.

Γι' αυτό, όντως, η απώλεια που τονίζεται με τον θάνατο του Σαλαμάγκα, δεν είναι μονάχα μια επικήδεια απότιση τιμής. Δεν είναι ακόμα νοητή σ' όλο της το μέγεθος και το βάρος. Και το κενό, που αφήνει στον πνευματικό κόσμο και στη ζωή γενικότερα, δεν πληρώνεται παρά πολύ σπάνια σε τούτη την σύντομη και έπηρμένη ζωή των ανθρώπων. Θα φανούν, όλ' αυτά, πόσο φοβερά είναι, όταν γίνουν συνείδηση, μετά το γεγονός του θανάτου του.

Η Γιαννιώτικη γη, με το βαρύ φως και την παραχώδη της ιστορία, η γη αυτή που ζεστάθηκε και βλάστησε απ' την πνοή του Σαλαμάγκα, ως είναι έλαφρά τώρα για αυτόν. Κι' η πόλη του, τα Γιάννινα του Τάκη Σαλαμάγκα, μαζί με την πολύτιμη κληροδοσία του, θα κρατήσουν αιώνια τη μνήμη του. Γιατί, ο νεκρός αυτός δεν περπάτησε πάνω της μονάχα σαν χοϊκός.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Έφημερίς «ΠΡΩΤΙΝΟΣ ΛΟΓΟΣ» 9 Δεκεμβρίου, 1965

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ Σ' ΕΝΑΝ ΑΞΕΧΑΣΤΟ ΦΙΛΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Τα Γιάννινα συνόδεψαν χθές στην τελευταία κατοικία του ένα πνευματικό εύπατρίδη: το Δημήτριο Σαλαμάγκα. Γιατί πραγματικά εύπατρίδης στάθηκε σ' όλη τη ζωή του ο αξέχαστος φίλος. Είχε μιαν άρχοντιά που φαντάζει παράξενη στους καιρούς μας. Κι' είχε και μιαν ευαισθησία τόσο έκλεπτυσμένη που κατόντησε τύραννος της ζωής του. Γιατί αν αυτή η ευαισθησία του άνοιγε τους δρόμους στα μακρυνά και τα ξεχασμένα της ιστορίας μας και του έδινε τη δυνατότητα να αναπλάθη, μέσα σε μια αχλύ νοσταλγίας και ποίησης, περιόδους ζωής λησμονημένες, αυτή η ίδια ευαισθησία του γέμιζε καθημερινά την ψυχή του τραύματα. Έτσι, αυτότυραννούμενος, βάδισε το δρόμο του καθήκοντος που όροθέτησε για αυτόν η πνευματική άνησυχία και το πηγαίο ταλέντο του. Κι' ενώ σ' όλες τις έκδηλώσεις του ήταν τόσο διαφανής η εύθραυστη ψυχική του υπόσταση και η μοναδικότητα της περιπτώσεώς του, βρέθηκαν πνευματικοί άνθρωποι που του άρνήθηκαν την προσφορά του, το δικαίωμά του, τέλος, να μετουσιώνει σε έργο τους πάθος της ψυχής του. Από τότε η μικρή γεύση στάθηκε η καθημερινή τροφή του και μάταια προσπαθούσε να συγκολληση τα συντρίμια της ψυχής του. Δεν άνθεξε στο χτύπημα. Η φωνή του έσβησε και δεν ξανακούστηκε πιά...

Τώρα αυτός στέκει πάνω από τις δικές μας μικρότητες, μια μνήμη που θα ταυτισθώ με τις ιστορίες τις δικές του, που έπλασεν η νοσταλγία και το πάθος της ψυχής του. Αυτές που δεν άφησαν ανεξερεύνητη πτυχή της Γιαννιώτικης ιστορίας, ζωντάνεψαν εποχές κι' ανέστησαν ήρωες. Δεκάδες χρόνια τώρα δε ζούσε στο παρόν. Περιδιάβαζε τις νύχτες στα σοκάκια

τῆς πόλης μας, ἀφουγκραζόταν τὰ βήματα τῶν ἀνθρώπων πού αἰῶνες διάβαιναν τὰ γκαλντερί-
μια τῆς, σταματοῦσε μπρὸς στὰ παλιά ἀρχοντικά, τοὺς ἐρειπωμένους πύργους, τὰ κάστρα καὶ
τὶς βίλλες τῆς, ἀνέβαινε ψηλά στὸ Βράχο, ἔπαιρνε τὸ δρόμο τοῦ νησιοῦ, κουβέντιαζε μὲ τὰ
φαντάσματα τὶς λίμνες, συναγελάζονταν μὲ Νορμανδοὺς, Βενετσιάνους, Τούρκους κι' Ἀρβανί-
τες, πορεύονταν μὲ ἄγιους καὶ μάρτυρες... Κι' ὅταν γύριζε ἀνάμεσά μας, ἔλαμπε τὸ πρόσωπό
του ἀπὸ τὴν εὐχαρίστηση, ὅταν τὰ ταξίδια του μέσα στοὺς χώρους τῆς ἡπειρωτικῆς ἱστορίας
εἶχαν τὴν ἐπιτυχία πού προσδοκοῦσε. Οἱ καινούργιοι ἥρωες ἦταν πιά ἔτοιμοι νὰ παίξουν τὸ
ρόλο τους...

Τὰ Γιάννινα στάθηκαν τὸ μέγα πάθος τῆς ζωῆς του, Ἦταν ἐρωτευμένος μ' αὐτά, σὰν
τοὺς ἐραστές τῆς ρομαντικῆς ἐποχῆς. Τοὺς ἔδωσε ὅλη τὴ φλόγα τῆς ψυχῆς του, τὴ δύναμη
τοῦ μυαλοῦ του καὶ τὴν ἀγρύπνια τῆς δημιουργίας. Τ' ἀγάπησε μ' ὅλη τὴ χάρη τῆς λεπτῆς
εὐαισθησίας του. Φεύγει ἴσως μὲ τὸ παράπονο πὼς τὰ αἰσθήματά του δὲ βρῆκαν τὴν ἀντα-
πόκριση πού ἔπρεπε... Για μᾶς, πού εἶχαμε τὴν τύχη νὰ ζοῦμε καθημερινὰ μαζί του, ὁ Δημή-
τρης Σαλαμάγκας θὰ μείνη στὴ μνήμη μας ἀξέχαστος. Σὰν ἓνας σεβαστὸς φίλος, γεμάτος
καλωσύνη κι' ἀγαθότητα, εὐγένεια καὶ ψυχικὴ ἁμορφία, μετριοφροσύνη κι' αὐτοσεβασμὸ, ἦθος
καὶ χρέος. Κι' ἀκόμα πρότυπο ἐργατικότητας καὶ δημιουργίας. Ἄς εἶναι αἰωνία ἡ μνήμη του...

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Ἐφημερίς «ΠΡΩΤΗΝΟΣ ΛΟΓΟΣ» 9 Δεκεμβρίου, 1965

Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ.

ΠΑΝΔΗΜΟΣ ΕΓΙΝΕ ΧΘΕΣ Η ΚΗΔΕΙΑ ΤΟΥ Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

ΠΑΡΕΣΤΗ ΟΛΟΣ Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Τὰ Γιάννινα ἐκήδευσαν χθές, μὲ πανδήμους ἐκδηλώσεις πένθους, ἐκεῖνον πού τό-
σον τὰ ἀγάπησε, τὰ τραγούδησε, τὰ ἐξύμνησε, τὰ ἱστόρησε. Τὸν Δημήτριον Σαλαμάγκαν.

Ἀπὸ τῆς ἑσπέριας μεταμεσημβρινῆς πλήθη συμπολιτῶν συνέρρευον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ
μεταστάντος διὰ νὰ ἀποχαιρετίσουν τὸν «Τροβαδοῦρο τῆς Ἠπείρου», νὰ συλλυπηθοῦν
τοὺς οἰκείους του καὶ νὰ συνοδεύσουν τὸν Δημήτρη Σαλαμάγκα στὸν τελευταῖο τοῦ «Πε-
ρίπατο στὰ Γιάννινα».

Τὴν 3ην ἀπογευματινὴν ἐσχηματίσθη ἡ πομπή. Προηγείτο ἡ Φιλαρμονικὴ τοῦ Δή-
μου, εἶποντο τὰ ἱερά ἐξαπτέρυγα, ὁ Σταυρός, ὁ κληρὸς καὶ ἡ νεκροφόρος.

Ταύτην ἠκολούθησαν πεζῇ μέχρι τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἀγορᾶς,
ὅπου ἐψάλη ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, οἱ οἰκεῖοι καὶ συγγενεῖς, οἱ Δήμαρχοι Ἰωαννιτῶν
καὶ Μετοσόβου κ.κ. Κατσαδῆμας καὶ Ρόζος, ἀντιπροσωπία ἀξιοκῶν τῆς Στρατ. Δικαιοσύ-
νης, ἀποστράτοι ἀξιωματικοί, καθηγηταὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἰωαννίνων μετ' ἀντι-
προσωπείας σπουδαστῶν αὐτῆς, ἀντιπροσωπείαι πνευματικῶν καὶ ἄλλων σωματείων, διευ-
θύνται ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν, διευθύνται Τραπεζῶν καὶ πλήθος κόσμου.

ΚΑΤΑΘΕΣΙΣ ΣΤΕΦΑΝΩΝ

Μετὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν κατέθεσεν στέφανον ὁ Δήμαρχος κ. Κατσαδῆμας,
ἐκφράσας τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς πόλεως πρὸς τὸν Δ. Σαλαμάγκαν διὰ τὴν πνευματικὴν
προσφορὰν πρὸς τὴν πόλιν. Ἀκολούθως κατέθεσεν στέφανον ἐκ μέρους τῆς Φιλοσοφικῆς
Σχολῆς ὁ καθηγητὴς αὐτῆς κ. Λουκάτος, ἐξάρας τὸ ἔργον τοῦ μεταστάντος.

Κύριος ὁμιλητὴς ἦτο ὁ γυμνασιάρχης κ. Τάκης Σιωμόπουλος, ὅστις ὁμιλῶν ἐκ μέ-
ρους τοῦ περιοδικοῦ «Ἠπειρωτικὴ Ἔστια», τῆς ὁποίας ὑπῆρξε στενὸς συνεργάτης, ὡς καὶ
τῆς Ε.Η.Μ., ἐσκιαγράφησε τὸ πολὺπλευρον πνευματικὸν ἔργον τοῦ Δ. Σαλαμάγκα καὶ
ὑπεγράμμισε τὰς ἀρετὰς τοῦ ἐκλιπόντος. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ὁμίλησεν ἐν συνεχείᾳ ὁ
πρόεδρος τῆς Ε.Η.Μ. κ. Κ. Φρόντζος.

Μετὰ ταῦτα κατέθεσαν στεφάνους ὁ γεν. γραμματεὺς τῆς Ἐταιρείας Ἠπειρωτι-
κῶν Μελετῶν κ. Ἰωάννης Νικολαΐδης, ἐκ μέρους τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν,
ὁ κ. Δ. Κόκκινος ἐκ μέρους τοῦ περιοδικοῦ «Ἠπειρωτικὴ Ἔστια», ὁ κ. Κ. Φρόντζος ἐκ
μέρους τῆς Ε.Η.Μ., ὁ πρόεδρος τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἰωαννίνων, ἐξάρας τὴν προ-
σωπικότητα τοῦ μεταστάντος, ἀναμνηθεῖς τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ὁ Δ. Σαλαμάγκας ἦτο
δικηγόρος καὶ ἐν συνεχείᾳ λειτουργὸς τῆς Στρατ. Δικαιοσύνης, ὁ κ. Ζαλονίκος ἐκ μέρους
τῶν ἀποστράτων ἀξιωματικῶν, ὁ κ. Φαρμάκης ἐκ μέρους τοῦ πνευματικοῦ ὁμίλου «Ἐλεύ-
θερη Σκέψη», ὁ κ. Π. Πασχάλης ἐκ μέρους τῆς Ἐνώσεως ἐργατῶν τύπου. Τέλος ὁ Ἀρ-
χιμανδρίτης κ. Σεβαστιανὸς ὁμίλησε δι' ὀλίγων διὰ τὴν Χριστιανικὴν ἀγωγήν τὴν ὁποίαν
εἶχε λάβῃ ὁ ἐκλιπών.

Ὁ ἐνταφιασμὸς ἐγένετο εἰς τὸ νεκροταφεῖον Ἀγ. Νικολάου ὅπου μετέβησαν δι' αὐ-
τοκινήτων πλείστοι συμπολίται.

ΔΩΡΕΑ ΤΟΥ κ. ΑΒΕΡΩΦ

Εἰς μνήμην τοῦ Δ. Σαλαμάγκα ὁ τ. ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν βουλευτὴς κ. Ε. Ἀβέρωφ κατέθεσεν, ἀντὶ στιφάνου, εἰς τὸ Φιλὸπτωχὸν Ταμείον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἰωαννίνων δραχμ. 500.

Ἐφημερὶς «ΚΗΡΥΞ» 9 Δεκεμβρίου 1965

Η ΚΗΔΕΙΑ ΤΟΥ Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

Χθὲς τὸ ἀπόγευμα ἐγένετο εἰς τὸν ἱερόν Ναὸν Ἁγίου Νικολάου Ἀγορᾶς ἡ κηδεὶα τοῦ ἀποθανόντος προχθὲς εἰς Ἀθήνας συμπολίτου ἀντὶρχου Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης ἐ.ἀ. Δικηγόρου—Συγγραφέως καὶ Λογοτέχνου ἱστοριοδίφου ἀειμνήστου Δημητρίου Σαλαμάγκα.

Τὴν κηδεῖαν ὡς καὶ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν τοῦ ἐκλιπόντος παρηκολούθησαν, ἐκτὸς τῶν οἰκείων καὶ συγγενῶν, αἱ ἀρχαί, αἱ ὀργανώσεις καὶ σύλλογοι τῆς πόλεως, ὁ Δήμαρχος Μετσόβου κ. Γ. Ρόζος καὶ πλῆθος κόσμου. Τὸν νεκρὸν ἀπεχαιρέτησαν καὶ κατέθεσαν στεφάνους ὁ δήμαρχος κ. Σπ. Κατσαδήμας ἐκ μέρους τοῦ Δήμου, ὁ κ. Λουκάτος ἐκ μέρους τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ὁ κ. Κων. Φρόντζος ἐκ μέρους τῆς Ε.Η.Μ., ὁ κ. Ἱ. Νικολαΐδης ἐκ μέρους τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, ὁ κ. Δ. Κόκκινος τῆς «Ἡπειρ. Ἐστίας», ὁ κ. Κ. Στεφόπουλος ἐκ μέρους τοῦ Δικηγορικοῦ συλλόγου, ὁ κ. Τζαλονίκος ἐκ μέρους τῆς Ἐνώσεως ἀποστράτων ἀξίκων, ὁ κ. Φαρμάκης τῆς «Ἐλευθέρης σκέψης» καὶ ἄλλοι. Ἐπίσης τὸν νεκρὸν ἀπεχαιρέτησεν ὁ κ. Δημ. Σιωμόπουλος ἐκ μέρους τῆς «Ἡπειρ. Ἐστίας» καὶ τῆς Ε.Η.Μ., ὅστις ἀνεφέρθη εἰς τὸ ὄλον ἔργον τοῦ ἐκλιπόντος.

Ὁ «Κῆρυξ» εἰς τοὺς οἰκείους τοῦ μεταστάντος διαβιβάζει τὰ ἐγκάρδια συλλυπητήρια.

Ἐφημερὶς «ΚΗΡΥΞ» 12 Δεκεμβρίου, 1965

ΓΙΑΝΝΙΩΤΙΚΑ ΠΕΝΘΗ

ΤΑΚΗΣ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Ἐπὶ τοῦ νωποῦ τάφου τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα προσέρχεται καὶ ὁ «Κῆρυξ» νὰ καταθέσῃ εὐλαβῶς τὰ ἄνθη τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης του, πρὸς ἓνα παλαιόν, ἐκλεκτόν, προσφιλῆ, πολῦτιμον καὶ αὐθόρμητον κατὰ καιροὺς συνεργάτην τῆς ἐφημερίδος ταύτης. Εἶναι μέγα τὸ κενὸν καὶ δυσαναπλήρωτον ποῦ ἀφήνει ὁ θάνατος τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα εἰς τὸν πνευματικὸν χῶρον τῆς Ἡπείρου καὶ ἰδιαίτερον τῶν Ἰωαννίνων, τὰ ὅποια ὁ μεταστάς ἠγάπησε μὲ πάθος, τὰ ὕμνησε, τὰ ἐξιδανίκευσε μὲ τὸν χρωστῆρα τοῦ συγγραφικοῦ του ταλέντου καὶ δὲν ἔπαυσε μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς του νὰ ἀφιερῶνῃ τὸν ἀνεξάντλητον πνευματικὸν του μόχθον. Θέμα καὶ πηγὴ τῆς ἐμπνεύσεώς του ἦσαν πάντοτε τὰ Γιάννινα, τὰ παλαιὰ καὶ θρυλικά Γιάννινα, μὲ τὰ ἀγνὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν κατοίκων των, μὲ τὴν πλουσίαν ἀρχαίαν καὶ νεωτέραν ἱστορίαν των, μὲ τὴν ἀμετάβλητον διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἐλληνικωτάτην μορφήν των, μὲ τὰς προνομιούχους φυσικὰς καλλονὰς των, μὲ τὸ προβάδισμα τῶν τέκνων των εἰς τὰ ἄρματα, τὰ γρόσια καὶ τὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑψηλόφρονα ἐφεσί των, δι' ἔργα εὐποιίας καὶ συμβολῆς πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀναγέννησιν. Ἡ κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὴ ἀγωγή τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα, ἀντικατοπτρίζεται ἐναργέστατα εἰς ὅλα τὰ συγγράμματά του καὶ αὐτὴ εἶναι ἐκεῖνη, ποῦ τὸν ἐκράτησε καθ' ὄλον τὸν βίον του μακρὰν ἀπὸ τοὺς κοσμικοὺς πειρασμοὺς, ἄδολον, ἀμνησίκακον, ὑπόδειγμα κοινωφελούς πνευματικῆς δραστηριότητος καὶ ἀρχιτέκτονα μιᾶς ἀναδιδοῦσης τὸ ἄρωμα τῆς εὐγενείας καὶ καλωσύνης διηγηματογραφίας. Ἰποχρέωσις τῶν τοπικῶν πνευματικῶν ὀργανώσεων εἶναι νὰ κατατάξουν τὸ περισπούδαστον ἔργον τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα εἰς τὴν ἀρμόζουσαν τιμητικὴν θέσιν, νὰ περισυλλέξουν τυχὸν ἀνέκδοτον ἐργασίαν του καὶ νὰ μεριμνήσουν διὰ τὴν ἀποθανάτισιν τῆς μνήμης αὐτοῦ. Ἀπὸ τῆς ἰδικῆς μας σκοπιᾶς, ὡς καθήκον προβάλλει ἡ παρακλήσις πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν. Καὶ δὲν θὰ παραλείψωμεν νὰ τὸ πράττωμεν.

Ἐφημερὶς «ΠΑΤΡΙΣ» 23—12—65

ΑΠΩΛΕΙΑ ΔΙΑ ΤΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΑΠΕΘΑΝΕΝ Ο ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Πάνδημος ἐγένετο ἡ κηδεῖα του.—Τιμαὶ εἰς τὸν μεταστάντα ἀπὸ τὸν πνευματικὸν κόσμον

Τὴν παρελθούσαν Τρίτην ἀπεβίωσεν, εἰς τὸ θεραπευτήριον «Εὐαγγελισμὸς Ἀθηνῶν

όπου ένοσηλεύετο, ο Ήπειρώτης λογοτέχνης και ιστοριοδίφης Δημήτριος Σαλαμάγκας, αξιωματικός Στρατιωτικής Δικαιοσύνης . . . . .

Έφημερίς Αθηνών «ΕΘΝΟΣ» (19.1.66)

ΤΑ ΠΕΝΘΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Δ. Σ Α Λ Α Μ Α Γ Κ Α Σ

ΜΙΑ ΜΟΡΦΗ ΕΥΓΕΝΕΙΑΣ

Πέθανε τόν περασμένο μήνα στόν «Ευαγγελισμό» και κηδεύθηκε στά Γιάννενα μέ πάνδημες έκδηλώσεις, ένας άφανής, άλλ' άκάματος έργάτης τού πνεύματος, από τούς σημαντικώτερους παράγοντες τής πνευματικής ζωής τών Ίωαννίνων, ο Δημ. Σαλαμάγκας.

Μετά τις νομικές του σπουδές, μπήκε στήν Στρατιωτική Δικαιοσύνη από όπου απέχωρησε μέ τόν βαθμό τού άντιουνταγματάρχου, γιά νά άφοιωθῆ ολοκληρωτικά στήν λογοτεχνία άρχικώς και άποκλειστικά στήν ιστοριοδιφία έν συνεχεία. Έγραψε ποιήματα και διηγήματα και έφιλοτέχνησε μεταφράσεις...όλο εύγένεια και ειλικρίνεια πού στάθηκε γιά τήν ήπειρωτική πρωτεύουσα ένα υπόδειγμα ήθους.

Τά λογοτεχνικά του χαρίσματα ο Σαλαμάγκας μετέφερε έν συνεχεία στόν ιστορικό, λαογραφικό και γλωσσολογικό τομέα, καλλιεργώντας ένα είδος έλκυστικής ιστοριοδιφίας, μέ άναδρομές στά τουρκοκρατούμενα Γιάννενα, μέ άνιχνεύσεις στόν έθιμικό βίο, μέ εισδύσεις στόν πλούσιο χώρο τών λαογραφικών έκδηλώσεων και μέ γενικώτερες συνθέσεις, στις όποιες διαφαίνεται ή άποφασιστική συμβολή του στήν διευκρίνιση καταστάσεων και τήν ήλοκλήρωση μορφών. Οί μελέτες του γιά τόν Σκυλόσοφο και τόν πάτερ Κοσμά είναι οί καλύτερες, ένώ τά μελετήματά του μέ τόν γενικό τίτλο «Περίπατοι στά Γιάννενα» δίνουν τό μέτρο τής αξίας του. Συνολικά τά δημοσιεύματά του, πολλά από τά όποια άποτελούν ώραιες έκδόσεις τής Έταιρείας Ήπειρωτικών Μελετών, υπερβαίνουν τά 150.

Σ' έπιβράβευση τού έπίμονου μόχθου του ο Σαλαμάγκας τιμήθηκε πριν λίγα χρόνια μέ τό κρατικό βραβείο. Τιμήθηκε μέ τήν άφορμή ένός βιβλίου του πού περιείχε στίχους και πού θεωρήθηκε ..ώς ταξιδιωτικό. Ο ίδιος, άθώς και άμέτοχος, έσπευσε μέ γράμμα στόν εισηγητή τής έπιτροπής, νά έπισημάνη τό λάθος. Έλαβε τήν άπάντηση νά μήν άνησυχῆ, γιαντί τό πνεύμα τής άποφάσεως ήταν ότι έπιβραβεύοταν ή συνολική προσφορά του. Άλλά στο μεταξύ, τό «λάθος» έγινε «σκάνδαλο» στις λογοτεχνικές στήλες. Και ή τιμητική διάκριση μεταβλήθηκε γιά τόν ευαίσθητο τιμώμενο σέ βαθύτατη πίκρα.

Π.

Έφημερίς «ΘΕΣΠΡΩΤΙΚΑ ΝΕΑ» 15 Δεκεμβρίου 1965

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΠΕΝΘΗ

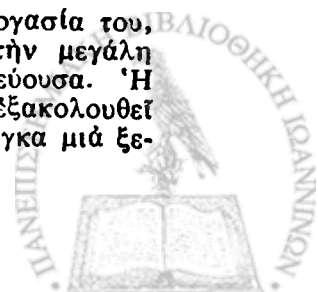
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Τήν 7ην τρ. μηνός άπεβίωσεν εις τό Θεραπευτήριο «Ευαγγελισμός» τών Αθηνών ένθα ένοσηλεύετο ο γνωστός Γιαννιώτης συγγραφέας, λογοτέχνης, λαογράφος και ιστοριοδίφης Δημήτριος Σαλαμάγκας, έτών 71, Αντ)ρχης έ. ά. τής Στρατιωτικής Δικαιοσύνης.

Η σορός του, μεταφερθείσα, έκηδεύθη τήν έπομένην έκ τού Ίεροϋ Ναοϋ Άγ. Νικολάου (Άγοράς) Ίωαννίνων, τήν όποίαν παρηκολούθησεν ή πνευματική παροικία τών Αθηνών, αί στρατιωτικά άρχαι και πλῆθος Γιαννιωτών, ψηφίσματα δέ συμμετοχής εις τό πένθος έξέδωσαν ή Ε.Η.Μ., ή «Ήπειρωτική Έστία», ο Σύνδεσμος Έλλήνων Λογοτεχνών και άλλα πνευματικά Σωματεία.

Έφημερίς Αθηνών «ΗΜΕΡΑ» (24.12.65)

Τά Γιάννενα θρήνησαν τόν θάνατο τού Δημήτρη Σαλαμάγκα. Μέ τήν έργασία του, μέ τις ιστορικές και κυρίως τις λαογραφικές έρευνες είχε βεβαιώσει κι' αυτός τήν μεγάλη πνευματική παράδοσι, πού ύπάρχει άποθησαυρισμένη στήν ήπειρωτική πρωτεύουσα. Η μεθοδική έργασία του, ή αναζήτηση τού πλούσιου λαογραφικού ύλικου, πού εξακολουθεί νά είναι σκόρπιο σ' όλες τις γωνιές τής ήπειρωτικής γῆς, έδωσαν στόν Σαλαμάγκα μιá ξε-

χωριστή θέσι στα ήπειρωτικά γράμματα. Ἡ τοπικὴ ἔρευνα, πού τόσα κατὰ καιροὺς ἔδωσε μὲ ἐκλεκτοὺς σοφοὺς ἐκπροσώπους της, ἔχασε, ἀπὸ τὴν περασμένη ἑβδομάδα, ἕναν ἀκόμη τὸν Δημήτρη Σαλαμάγκα.

Ἐφημερίς «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ» 17 Δεκεμβρίου, 1965

ΓΙΑΝΝΙΩΤΙΚΟΙ ΠΑΛΜΟΙ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Σκληρὸ τὸ ἄγγελμα τῆς 8ης Δεκεμβρίου. Στὴν Ἀθήνα ὁ ὕστατος ἀποχαιρετισμὸς ἀπ' τὴ ζωὴ. Στὰ Γιάννενα ἡ ταφὴ τοῦ πατριδολάτρη Τάκη Σαλαμάγκα. Ἀπροσδόκητος ὁ χαμὸς. Μὲ συγκίνησι καὶ εἰλικρινῆ θλίψι ἀγκαλιάσαμε τὴν ἀπώλεια τῶν Γραμμάτων μας. Τὸ πένθος βαρὺ ἀπὸ τὸ θάνατό του, ὄχι μόνον στοὺς οἰκείους του, ἀλλὰ καὶ στοὺς πνευματικούς του ἀδελφούς. Τὸν τίμησε, ἀνήμερα, μὲ τὴν εὐγνωμοσύνη της ἡ ήπειρωτικὴ πρωτεύουσα — πού τόσο τὴν ἐξύψωσε — τὸν Γιαννιώτη λογοτέχνη, λαογράφο, συγγραφέα, τὸν ἱστοριοδίφη, τὸν ἱστοριογράφο. Σ' ἰδρυτικὸ μέλος τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας» καὶ τῆς «Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν. Σ' ὄλους γνωστὴ ἡ ἀκτινοβολία τῆς μορφῆς του, ὄχι στὴν Ἠπειρο μόνον, μὰ καὶ πῶς πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ πανελληνίου.

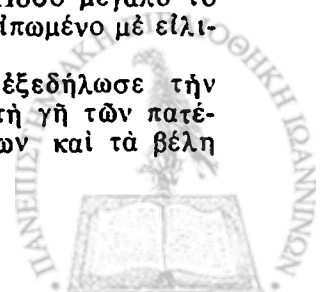
Ἀπὸ γενιὰ γιαννιώτικη μεγάλη. Δικηγόρος καὶ δικαστὴς τῆς Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης. Ἀπλός, ταπεινός, γεμάτος ἀνθρωπιά. Χαρακτήρας συντονισμένος στὴ σεμνότητα, τὸ συντηρητισμὸ, τὴ λεπτὴ εὐγένεια, τὴ μεγάλη του πίστη. Καλωσύνη γεμάτη ἡ μεγάλη καρδιά τοῦ διανοουμένου τέκνου τῆς γενετῆρας μας. Ἡ ὑπερευαισθησία τὸ στρέμμα του. Γλυκύτατη ἡ φυσιογνωμία του. Ἀρχοντιά στὸ ἐξωτερικὸ παράστημα μὰ παράλληλα καὶ τὸ ἐνδότερο ἀνάστημα στεφανωμένο μὲ τὴν ἁρμονία τῆς ψυχικῆς του εὐφορίας.

Τὰ Γιάννενα, τὰ παλιὰ Γιάννενα δέθηκαν ἐνωτικὰ κοντὰ του. Ὁ ἴδιος, στάθηκε ἔξω ἀπὸ τὸν κλοιὸ τοῦ πεζοῦ βίου. Περιφρόνησε τὴν αὐτοπροβολὴ καὶ δὲν ἐπέδιώξε τὸ θόρυβο, γιατί δὲν ἦταν ὁπαδὸς τῆς τεθλασμένης. Ξεμάκραιναι ἀπ' αὐτὸν οἱ ἰδιοτελεῖς προθέσεις. Τὰ πάντα γιὰ τὴν Εὐάνδρο. Πανοπλία του, τὸ ἠθικὸ βάθος στὴν προσωπικότητά του καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ τὸ ἦθος του ἀπρόσβλητα. Πιστὸς στὰ Ἡπειρωτικὰ Γράμματα. Συνεπὴς στὸ κοινὸ πού ἀπελάμβανε ἐντρύφησι καὶ διδαχὴ καὶ αἰσθητικότητας τοῦ λόγου. Ἐρευνητὴς εὐσυνειδήτος. Στὶς ἰδέες του ἀσάλευτος. Δεκάδες ἀποτελοῦν τὰ βιβλία του. Τοῦ Ραδιοσταθμοῦ μας ἐκλεκτὸς συνεργάτης. Χώρα ἡ ἀνέκδοτη ἔργασιά του. Μὲ πόσο μόχθο κυκλοφοροῦσε τὸν ὄγκο τῶν ἔργων του καὶ μὲ πόσο ξεχειλίσμα χαρᾶς ἔκανε τὶς ἐκδόσεις του μὲ στερήσεις.

Ἐγραψε, ἀναδιφώντας τὴν ἱστορία τῶν Γιαννίνων βιωματικά, ἀπὸ πηγές καὶ ἄγνωστα στοιχεῖα. Πόσα μὴ γνωστὰ γεγονότα δὲν συμπεριέλαβε στὸ δημιουργικὸ του ἔργο καὶ πόσες ὑποκειμενικὲς ἢ ἐσφαλμένες τῶν ἄλλων κρίσεις δὲν ἀπεκατέστησε στὰ πλαίσια τῆς ἱστορικῆς εὐθύνης. Ὄργωσε μὲ τὸ πνεῦμα του καὶ τὴ φλόγα του τὸν ήπειρωτικὸ χῶρο, ὡς τὶς βαθιές ρίζες τοῦ παρελθόντος του. Διότι, γι' αὐτόν, ἦταν ἀνεξάντλητη ἡ ἀγάπη του. Δουλειὰ γνήσια καὶ ἐμπεριστατωμένη. Μὲ αὐθεντικότητα τεκμηρίωνε τὸ περιεχόμενο τῶν κειμένων, συνευδοκιοῦντας κατάβαθα τὸν ἱστορικὸ σκοπὸ. Καὶ ἀπεδείχθη ὅτι ἡ συγγραφικὴ του συγκομιδὴ εἶναι κατάλληλη στοὺς ἐρευνητὰς καὶ μελετητὰς τῆς τοπικῆς ἢ ἱστορίας, ἐνῶ σπαρταρᾷ μεταγγισμένο, τὸ δικὸ του ζωντανὸ ὕφος, σὲ κάθε σελίδα. Πάλαιψε πολὺ νὰ βρῆ τὰ κενά, νὰ τὰ γεμίσει, ὥστε ἡ ροὴ τοῦ ήπειρωτικοῦ πεπρωμένου νὰ εἶναι συνεχῆς καὶ φωτεινῆ. «Νοσταλγὸς ὠραιοπαθῆς» τῶν ἐποχῶν. Ὑμνητὴς ἡμερῶν κλέους καὶ θρηνητὴς τῆς δουλείας τοῦ Γένους στὴν πατρίδα του. Παντοῦ ἐπικός ἢ λυρικός ὁ τόνος στὶς ἐκφραστικὲς φάσεις τοῦ Γιαννιώτη βάρδου. Στὸν ήπειρωτικὸ μορφωτικὸ ναὸ, μύστης ὁ Τάκης Σαλαμάγκα. Στὴν Νεοελληνικὴ Γραμματεία, ἐπίζητη ἡ θέσι, διότι δὲν βιομηχανοποίησε τὸ ταλέντο του καὶ τὸ πάθος του γιὰ ὕλικὰ κέρδη.

Θυμᾶμαι, τὸν Τ. Σαλαμάγκα ὠχρό, στὴν Κατοχὴ, μὲ τὴν ὀδύνη στὸ μελαγχολικὸ του πρόσωπο. Ἀπὸ τότε, ὁ πρῶτος ὀδηγὸς καὶ ὁ πρῶτος διορθωτὴς τῶν πρωτολείων μου. Σπάραζε τότε ἡ ψυχὴ καὶ ὑπέφερε τὸ σῶμα, ἰσχνὸ ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὸ κυνήγημα τῶν κατακτητῶν. Ἄφηνε τὸ ξέσπασμα τοῦ πόνου θλιβερὸς νότες, γιατί στέρευε ἡ ζωὴ του καὶ ἔσβυνε. Εὐτυχῶς σώθηκε καὶ ἔζησε γιὰ νὰ προσφέρῃ. Ὅσες φορές τὸν ἐπισκεπτόμουν, ἐγκάρδια ἡ ὑποδοχὴ στὸ σπίτι του. Ριγμένος στὸ τραπέζι του. Στὸ ἀρχειο του. Βυθισμένος στοχαστικὰ στὰ βιβλία καὶ τὴν ἀποδελτίωσι. Πόσο μεγάλο τὸ παράπονό του — τώρα τελευταῖα — ἀπὸ τὴν ἀρρώστια πού τὸν βρῆκε. Εἰπωμένο μὲ εἰλικρίνεια μικροῦ παιδιοῦ.

Ὅμως πικραμένος διάβηκε τὰ ἀχερόντια νερά. Ποτέ του δὲν ἐξεδήλωσε τὴν παραμικρὴ ἀξίωσι γιὰ τὰ Παρνασσιακὰ ὑψώματα. Καὶ νὰ, τὰ ὄνειρα στὴ γῆ τῶν πατέρων του ἔγιναν στεφάνια ἀγκαθερά. Κακοπροαίρετη ἡ κριτικὴ ἐλαχίστων καὶ τὰ βέλη

της εμπάθειας εϋστοχα γιά τὸ κακό. Τὸν πίκραναν ἐπήλυδες στὴν ἐξόρμησι τῶν ἀντιπνευματικῶν συναλλαγῶν. Ὁ ἴδιος συγκαταβατικὸς στοὺς ἀντιπάλους. Ὑπόδειγμα ἤθους, μὲ τὴ χριστιανικὴ ἐγκαρτέρησι καὶ τὴ διακριτικότητα τοῦ μορφωμένου, στὸ κυνήγημα τῶν ἀνθρώπων.

Δὲν εἶναι νεκρὸς, δίχως πνοὴ ὁ Τάκης Σαλαμάγκας. Διατηρεῖ τὴ δροσιὰ ἀφημένη στὰ ἔργα του. Καὶ δὲν ξεθωριάζουν, γιὰτὶ πηγάζουν ἀπὸ τὴ λαϊκὴ ψυχὴ τῆς ρωμιοσύνης καὶ τὴν ἐπιστῆμη τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τέχνης. Καὶ βαστοδὲν τὴ μνήμη του ἀγρυπνῆ, νωπῆ. Μᾶς ἐφυγε, πνευματικὰ λυτρωμένος, κι' ἔμεινε ξωπίσω τοῦ ἡ δικιά μας ἀδιαφορία, ἡ ἀσυγχώρητη. Καμμιά διάκρισι ἀπὸ τὴν πόλι τῶν θρύλων. Μειώθηκαν ἠθικὰ οἱ ἀχάριστοι, πὸν τὸν λησμόνησαν στὴν τεχνητὴ ἀφάνεια, ἀφήνοντας λόγια, λόγια μεγάλα, στὴν ἀκρωτηριασμένη ἀλήθεια. Ροχάλιζαν οἱ ἄρχοντες στὴ ρουτίνα τῆς πεζότητος καὶ δὲν τοῦ ἔδωσαν οὔτε τὸ μετάλλιον τῆς πόλεως, πὸν δόθηκε ἀβασάνιστα σὲ τόσους, πὸν δὲν εἶχαν σχέσι μὲ τὰ Γιάννενα. Μεταθανάτια ἀπονομὴ κι' ἂν γίνῃ, δὲν διαγράφει τὸ σφάλμα ἀπέναντι τῆς ὑψίστης καὶ ἀνεκτιμήτου προσφορᾶς τοῦ Σαλαμάγκα πρὸς τὰ Γιάννενα.

Στὴν πλειάδα πλέον ὁ Σαλαμάγκας τοῦ ἡπειρωτικοῦ Πανθέου. Στερνὸ συνοδευτικὸ χαιρέτισμα τὰ τραγούδια του καὶ ὁ ποιητικὸς οἶστρος τοῦ ἀντίλαλου τῆς νίκης, ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ πνεύματος πὸν κέρδισε. Ἡ ζωὴ τὸν ἔχασε. Ὁ τελευταῖος τῶν Γιαννιωτῶν ἔλειπε. Ὅρφανεμένα τὰ Γιάννενα ἀπὸ τὸν τραγουδιστὴ τους. Τὸ ἔργο του ἀναγνωρίστηκε. Δικαιώθηκε. Ὁ Δῆμος Ἰωαννιτῶν ἀπεφάσισε νὰ ἀρῆ τὸ ὄνομά του ἕνας δρόμος. Καὶ πολὺ σωστά. Γιὰτὶ ὅμως καὶ μιὰ προτομὴ του νὰ μὴ στηθῆ, σὰν ἐλάχιστος φόρος χρέους; Χρέους μιᾶς πόλεως πρὸς τὸν ἐκλεκτό της καὶ ἀλλοίμονο τὸν τελευταῖο της Γιαννιώτη πὸν χάθηκε, ἀφοῦ ἀνέστησε μὲ τὴν τοπικιστικὴ του λατρεία, τὴ θρυλικὴ μας πολιτεία;

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΡΕΛΛΗΣ

Ἐφημερὶς «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΝ ΜΕΛΛΟΝ» 29 Δεκεμβρίου, 1965

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΠΕΝΘΗ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΤΕΦ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Ἐνας ἐκλεκτὸς τῶν Ἠπειρωτικῶν Γραμμάτων, ὁ Δημήτριος Σαλαμάγκας, ἀπέθανε στίς 7 Δεκεμβρίου στὸν «Εὐαγγελισμό». Ἡ κηδεῖα του, τὴν ἐπομένην, στὰ Γιάννενα, ἐπῆρε πάνδημο χαρακτήρα.

Ἀπόστρατος τῆς Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης, μὲ εὐρὺ πνευματικὸ περιεχόμενο καὶ οἰκονομικῶς ανεξάρτητος, εἶχε ἀφοσιωθῆ ἀπὸ ἐνωρίς στὴν καλλιέργεια κυρίως τοῦ πεζοῦ λόγου, πὸν διαμορφωνόντας τον ὅσο μπορούσε καλύτερα (μὲ ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις, ἀφηγήσεις διηγήματα, αἰσθητικὲς καὶ κριτικὲς μελέτες), τὸν μετέφερε στίς λαογραφικὲς καὶ ἱστορικὲς ἐρευνές του, αὐτὲς πὸν ἀφιέρωσε στὴν γενέτειρά του, τ' ἀγαπημένα του Γιάννενα, καὶ μὲ τίς ὁποῖες ἐτεράτισε τὴν ζωὴ του.

Ἄλλὰ κι' ὡς ποιητῆς ὁ Σαλαμάγκας δὲν ὑστέρησε, μὲ τὴν περίοσεια τοῦ αἰσθηματος πὸν διέκρινε τὰ ὀλίγα ποιήματά του καὶ τὴν εὐγένεια τοῦ ὕφους του, πὸν τὴν κρατοῦσε παντοῦ σὰν ἐμβλημα καὶ οἰκόσημο. Κι' ὡς μεταφραστῆς ἀκόμη ξένων ποιημάτων κατέβαλε προσπάθεια, μεγάλη κι' ἄξια πολλῆς προσοχῆς, νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὰ κείμενα, κι' ὄχι λιγώτερο ἀπὸ ἄλλους πὸν πίστευαν τοὺς ἑαυτοὺς τους μεταφραστὲς καλύτερους.

Ἡ Πολιτεία, γιὰ τίς ἐκδηλώσεις αὐτὲς τοῦ Σαλαμάγκα — γιὰ τίς πολύπλευρες ἐκδηλώσεις καὶ προσφορές του πρὸ παντός — τὸν ἐτίμησε μὲ τὸ Κρατικὸ βραβεῖο της.

Ἄξιζε τὸ βραβεῖο στὸν Σαλαμάγκα.

Τὸ εὐρὺ κοινὸ τῶν Γιαννίνων, μὰ καὶ τὸ εὐρύτερο Ἠπειρωτικὸ κοινὸ, δέχτηκε αὐτὴ τὴ βράβευσι μὲ χαρὰ καὶ ἱκανοποίησι. Χάρης στὸν Σαλαμάγκα, πολὺ λαογραφικὸ μέρος τοῦ πλούτου τῆς Ἠπειρωτικῆς πρωτεύουσας ξαναῆλθε στὴν ἐπιφάνεια καὶ πολλὲς σελίδες τῆς ἱστορίας της ξαναζωντάνεψαν, καθὼς ἐπήγαιναν νὰ ξεχασθοῦν, ἀπὸ τοὺς χρόνους κι' ἀπὸ τὸ ἄγχος τῶν χρόνων. Ἡ κύρια δύναμή του ἦταν ὁ λόγος του — ὁ εὐγενικὸς καὶ πρᾶος λόγος — πὸν συναρμολογῶντας τὸ λαογραφικὸ καὶ ἱστορικὸ ὕλικό, τὸ παρουσίαζε στὸν τύπο τῶν ἀφηγήσεων, τῶν ὠρῶν ἀφηγήσεων, πὸν δὲν ἀρκεῖ νὰ τροφοδοτοῦν τοὺς πνευματικὸς ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀπευθύνωνται, νὰ τέρπουν καὶ νὰ μορφώνουν καὶ τὰ κατώτερα στρώματα.

Ἦταν καὶ ὡς ἄνθρωπος, ὁ Σαλαμάγκας, ἄξιος καὶ ὑπεράξιος ἐκπρόσωπος τῆς πατρίδας του. Ἀρίστης ἐμφανίσεως καὶ ἀγωγῆς, ὀλοκλήρωνε τὸ ἡπειρωτικὸν ἤθος παντοῦ καὶ πάντοτε. Πιστοποιήσις, οἱ ἐκδηλώσεις ὅσων κατὰ καιροὺς ἐγνώριζε καὶ ἡ σωρεία τῶν φίλων του, πὸν τὸν τιμοῦσαν καὶ τιμοῦν τὴ μνήμη του.

Μεταξύ αὐτῶν κι' ὁ ὑποφαινόμενος. Ἐλάχιστες γιὰ τὸ Δημήτρη Στεφ. Σαλαμάγκα, οἱ λίγες αὐτὲς γραμμές, μεγίστου πνευματικοῦ καὶ φιλικοῦ χρέους.

ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ

(Ἐντὶ Ἐπικηδείου)

Ἀγαπητὲ Τάκη,

Γνωριστήκαμε στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας. Γνωριστήκαμε στὴν καινούρια τότε (1905) Ζωσιμαία. Στὸ ἴδιο θρανίο καθόμαστε καὶ στὰ ἴδια τετράδια ζωγραφίζαμε τὰ ἀπίθανα ἐκεῖνα μαθητικὰ σχεδιάσματα, λὲς κι ἦταν τὰ χωρὶς σχῆμα μελλοντικά μας ὄνειρα ποὺ ἀνέβαιναν στὸ κοντήλι ἀπὸ τὸ ὑποσυνείδητο.

Κι' ὅταν ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἀνταλλάξαμε τίς πρῶτες μας ἐκδόσεις, γύρω ἀπὸ τὴ γενετείρά μας, μού ἔγραφες: «Θυμήθηκα πολλά, πάρα πολλά, καὶ περισσότερο, τὰ ὠραῖα παιδικὰ καὶ μαθητικὰ μας χρόνια, ὅπου ὅλα τότε ἦταν ἐντονη ζωὴ καὶ αὐτὰ ποὺ ἔγιναν τώρα ζωὴ μας — γλωσσολογικά, ἱστορικά καὶ τὰ παρόμοια — ἦταν βασανιστήρια γιὰ τὸ φρέσκο παιδικὸ μυαλό μας, ποὺ γύρευε τὴ χαρὰ καὶ μόνο τὴ χαρὰ». (γράμμα σου στὶς 4 τοῦ Μάρτη 1946).

Ἀφήνοντας τὰ θρανία τῆς «Ζωσιμαίας», χωρίσαμε. Ἄλλο δρόμο πήρες ἐσύ, ἄλλον ἐγώ. Ἄλλα σχέδια τώρα στὸ δικό σου τετράδιο, ἄλλα στὸ δικό μου. Ἀλλά, παραμερίζοντας μὲ τὸν καιρὸ τίς ἐπιστῆμες μας, βρεθήκαμε πάλι στὸ ἴδιο θρανίο, πασχίζοντας νὰ δώσουμε τώρα μορφή στὰ ἀόριστα παιδικὰ σχεδιάσματα, μορφή γλωσσική, λαογραφική, ἱστοριοδιφική καὶ τὰ «παρόμοια», ὅπως μού ἔγραφες. Κι' αὐτὰ σου «τὰ παρόμοια» ἔδιναν φῶς στὴ πόλη τῶν Γραμμάτων, τὴν ἀνέβαζαν στὴν παλιά της δόξα, κι' ἔδειχνες καὶ στοὺς ἄλλους, τοὺς πολλούς, τί ἦταν τὰ παλιότερα ἀγαπημένα μας Γιάννινα. Οἱ μικροί, κοιτάζοντας τὸ ἀνέβασμά σου, σὲ πότισαν φαρμάκι, μεγάλε Γιαννιώτη στοχαστή, σὲ πείραξαν χωρὶς νὰ φταῖς καὶ σοῦ ἀντίκοψαν τὴν πνευματικὴ σου δράση, μὲ τὴν ὁποία ἀπολάμβανες τὰ περασμένα καὶ ζωογονοῦσες τὸν ἑαυτό σου. Τὸ φετεινὸ καλοκαίρι, ἂν καὶ δὲν μποροῦσες, μὲ συνόδεψες πρόθυμα στὸ, σπιθαμὴ μὲ σπιθαμὴ ἱστορημένο ἀπὸ τὸ ἀδύναμο τελευταῖα χέρι σου, Κάστρο, αὐτὸ τὸ λείψανο τῶν Βυζαντινῶν, τῶν Νορμανδῶν, τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου, τοῦ Ἄλῃ, μὲ συνόδεψες γιὰ νὰ δοῦμε μαζὶ ἀπὸ τὴ φυλακὴ τοῦ Κατοαντῶνῃ, ἀπὸ κεῖ κοντὰ κάπου, τὴ χιλιετραγουδισμένη λίμνη, καὶ νὰ κλάψουμε ἀντάμα τὰ περασμένα καὶ τὰ ξεχασμένα καὶ λέγαμε πὼς θὰ τὰ ξαναποῦμε στὸν ἄλλο μου ἔρχομό.

Καὶ θὰ ἔρθω τὸ καλοκαίρι πάλι, πολὺκλαυστε συμμαθητὴ μου, καὶ θὰ πᾶμε στὴν ἴδια θέση νὰ ξανακλάψουμε τὰ περασμένα, νὰ κλαίω ἐγώ γιὰ σένα...

Ἀθήνα — Δεκέμβρης 1965

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΠΟΓΚΑΣ

Ἡ Κηδεῖα του

ΙΩΑΝΝΙΝΑ.—Τὴν 8ην Δεκεμβρίου, τὸ ἀπόγευμα, εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον Ἄγορᾶς ἐτελέσθη ἡ κηδεῖα τοῦ ἀποθανόντος εἰς Ἀθήνας συμπολίτου ἀντ(ρχου Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης ἑ. ἀ. Δικηγόρου, Συγγραφέως καὶ Λογοτέχνου ἱστοριοδίφου Δημητρίου Σαλαμάγκα.

Τὴν κηδεῖαν ὡς καὶ τὴν νεκρῶσιμον ἀκολουθίαν τοῦ ἐκλιπόντος παρηκολούθησαν ἐκτὸς τῶν οἰκείων καὶ συγγενῶν, αἱ ἀρχαί, αἱ ὀργανώσεις καὶ σύλλογοι τῆς πόλεως, ὁ Δήμαρχος Μετσόβου κ. Γ. Ρόζος καὶ πλῆθος κόσμου. Τὸν νεκρὸν ἀποχαιρέτισαν καὶ κατέθεσαν στεφάνους ὁ Δήμαρχος κ. Σ. Κατσαδήμας ἐκ μέρους τοῦ Δήμου, ὁ κ. Δουκάτος ἐκ μέρους τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ὁ Κ. Φρόντζος ἐκ μέρους τῆς Ε.Η.Μ., ὁ κ. Ἰω. Νικολαΐδης ἐκ μέρους τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, ὁ κ. Δ. Κόκκινος ἐκ μέρους τῆς «Ἠπειρ. Ἐστίας», ὁ κ. Κ. Στεφόπουλος ἐκ μέρους τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου, ὁ κ. Ν. Τζαλονίκος ἐκ μέρους τῆς Ἐνώσεως ἀποστράτων ἀξιωματικῶν, ὁ κ. Φαρμάκης τῆς «Ἐλευθερῆς Σκέψης» καὶ ἄλλοι. Ἐπίσης τὸν νεκρὸν ἀπεχαιρέτισεν ὁ κ. Δημ. Σιωμόπουλος ἐκ μέρους τῆς «Ἠπειρωτικῆς Ἐστίας» καὶ τῆς Ε.Η.Μ. ὅστις ἀνεφέρθη εἰς τὸ ὄλον ἔργον τοῦ ἐκλιπόντος.

ΕΠΑΘΛΟΝ ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

Ἡ ποιήτρια κ. Καίτη Π. Βέλλιου—Τσιουγιοπούλου ἀθλοθέτησεν, εἰς μνήμην τοῦ Δ. Σαλαμάγκα, βραβεῖον μὲ δύο χιλιάδες πεντακοσίας δραχμάς, διὰ τὴν συγγραφὴν λαο-

γραφικής μελέτης μεταξύ τῶν σπουδαστῶν τῆς Ζωσιμαίας Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Ἰωαννίνων. Ἡ κ. Κ. Βέλλιου—Τσουγιοπούλου παρέδωσε τὰ χρήματα εἰς τὴν «Ἠπειρωτικὴν Ἑστίαν», τὴν ὁποίαν καὶ ἐξουσιοδότησεν ἐν λευκῷ διὰ τὴν προκήρυξιν τοῦ σχετικοῦ διαγωνισμοῦ. Ἡ «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», πρὸς καλυτέραν ἀξιοποίησιν τῆς εὐγενοῦς καὶ φιλομούσου αὐτῆς χειρονομίας, ἀνέθεσεν σχετικῶς εἰς τὴν Ζωσιμαίαν Παιδ. Ἀκαδημίαν.

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΔΙΑ ΤΟΝ Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΝ

Ὁμοφώνως τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον εἰς τὴν πρόσφατον αὐτοῦ συνεδρίασιν, ἀπεφάσισεν ὅπως μίᾳ ὁδῷ τῆς πόλεως λάβῃ τὸ ὄνοματεπώνυμον τοῦ ἀειμνήστου Γιαννιώτη λογοτέχνου καὶ ιστορικοῦ Τάκη Σαλαμάγκα πού πρόωρα ἐγκατέλειψε τὴν πόλιν πού τόσο ἠγάπησε. Ἡ μνήμη του θὰ παραμείνῃ ἀρρήκτως συνδεδεμένη μετὰ τὰ Γιάννενα. Μνήμη διπλῆ. Συγγραφῆς ἀπ' ἐνός πού τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔργου του εἶναι ἀφιερωμένο στὴν ἠπειρωτικὴ πρωτεύουσα καὶ στὴν μακρὰ καὶ πολυκύμαντη ἱστορία τῆς. Ἀνθρώπου ἀπ' ἐτέρου. Γιατί ὁ Τάκης Σαλαμάγκας ὑπῆρξε μίᾳ φωτεινῇ μορφῇ εὐπατρίδου πολὺ ψηλὰ ἀπ' τὸ συνηθισμένο μέτρο, εὐγενικός, εὐπρεπής, λεπτότατος. Δι' ὃ καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ἐκφράζει ἀπολύτως τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν σκέψιν τῆς πόλεως.

Ἐφημερὶς «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΑἴΩΝ» 18 Νοεμβρίου 1966

ΠΟΙΟΙ ΕΓΡΑΨΑΝ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

Τὸ ἔργο τοῦ Δ. Σαλαμάγκα ἀξιολογημένο καὶ καταξιωμένο, ἤδη ἔχει πάρει τὴν θέσιν του στὴν Νεοελληνικὴ Γραμματεία, καθὼς καὶ στὴν ξένη βιβλιογραφία. Οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι (κριτικοί, λογοτέχνες, ιστορικοί, καθηγηταὶ κ.λ.) πού, ἐπὶ δεκαετίες ὀλόκληρες, παρακολούθησαν τὸν Δ. Σαλαμάγκα καὶ τὸ ἔργο του, ἔχουν γράψῃ κι' ἔχουν μιλήσει πάρα πολὺ. Γι' αὐτό, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραθέσουμε, ἔστω καὶ ἀποσπασματικά, οὔτε μέρος ἀπ' τὶς κρίσεις αὐτές, γιατί θὰ χρειάζονταν ἕνας ὀγκώδης εἰδικὸς τόμος. Ὡστόσο, γιὰ νὰ δώσουμε μίᾳ μικρὴν εἰκόνα τῶν ἀπηχῆσεων πού εἶχαν τὰ ἔργα τοῦ Δ. Σαλαμάγκα, θὰ παραθέσουμε ἐδῶ μονάχα κάμποσα ἀπ' τὰ ὀνόματα πού μίλησαν καὶ πού ἔγραψαν γιὰ τὸν Δ. Σαλαμάγκα καὶ τὸ ἔργο του:

Ἀνδρέας Καραντώνης, Γιάννης Καραλῆς, Εὐριπίδης Σούρλας, Τάκης Τσιᾶκος, Λευτέρης Πλατῆς, Κύπρος Χρυσάνθης, Πέτρος Μαρκάκης, Τάκης Δόξας, Σπ. Μουσελίμης, Στέφ. Χρυσός, Ἡλ. Βασιλᾶς, Σπ. Στούπης, Ν. Ντεκάστρο, Ἀγγελικὴ Γάττου, Γ. Δέλλιος, Π. Σπανδωνίδης, Γ. Βρέλλης, Γεώργ. Ἀθανασιάδης — Νόβας, Borge Knoss, Δημήτριος Λουκάτος, Λεάνδρος Βρανούσης, Ἀλέξ. Λειβαδεύς, Κώστας Λαζαρίδης, Σπύρος Ἀσδραχᾶς, Ἀρσένης Γεροντικός, Βασ. Βοΐλας, Κώστας Μέρτζιος, Κ. Ἀγνάντης, Κ. Δημαρᾶς, Γιάννης Κουτσοχέρας, Μ. Valsas, Γιάννης Ἀδαμαντίου, Δ. Κόκκινος, Τάκης Πελερέν, Χ. Κατσιμῆτρος, Γ. Βαβαρέτος, Κωνστ. Γεωργακόπουλος, Μ. Ροδάς, Δ. Ζῶτος, Βασ. Κρυστάλλης, Φάνης Ματσόπουλος, Δημήτριος Σιωμόπουλος, Χρυσ. Ἀποστολίδης, Χρῖστος Σούλης, Πατριάρχης Ἱερουσαλῆμ Τιμόθεος, Οἰκουμ. Πατριάρχης Μάξιμος, Νικ. Σημηριώτης, Κ. Σταύρου, Πέτρος Ἀθάμας, Ζαφείρης Στάλιος, Κ. Δ. Στεργιόπουλος, Διον. Ξενογιαννακόπουλος, Δ. Στάμος, Πᾶνος Φάντης, Χρυσάνθη Ζιτσαία, Βασίλης Μάκης, Ἀγγελος Φουριώτης, Τιμ. Γ. Βοΐλας, Μαν. Γιαλουράκης, Νῆκος Βεκρῆς, Βασ. Μουστάκης, Θ. Καρβελᾶς, Γ. Παπαγεωργίου, Μιχ. Περάνθης, Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη, Γ. Καλυδόπουλος, Δ. Σιατόπουλος, Ἀθαν. Τραχίλης, Λιλίκα Νάκου, Γιώργος Κοτζιούλας, Σ. Μοτάκης, Andre Mirambel, Πᾶνος Γρῆσπος, ὁ Ἐμουπόλεως Εὐάγγελος, Παν. Χρήστου (Διαμάντης) Dr. Alex Steinmetz, Ντόρα Ρόζενταλ Καμαρινέα, Milton Anastas, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, Ἰωάν. Ν. Νικολαΐδης, Ἰωάννης Καλογήρου, Δημ. Εὐαγγελίδης, Γεώργιος Σούλης, Jhon. Frangulas, Κώστας Κύρης, Δῆμος Φλέγυας, Γλαῦκος Ἀλιθέρης, Κ. Διαμάντης, Βασ. Μπαρρᾶς, Ἰωάννης Ἀναστασίου, Π. Κόρφης, Ἀντ. Μυστακίδης, Τίλλια Μπαλλῆ, Ν. Δ. Καρούζος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ ΤΩΝ ΠΑΣΣΑΔΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(Συνέχεια ἐκ τῆς σελίδος 450)

Ἄκτῆς». Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐκυβέρνησα ἤδη τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ εἰς τὰ παράλια.

Ἀπὸ ἐνὶ ἔγγραφον τοῦ ἐν Ζακύνθῳ Προβλεπτοῦ, μανθάνομεν ὅτι τὸν Αὐγούστου τοῦ 1614 ὁ Ἄσλάν πασσᾶς ἐξεστράτευσε μὲ πολυάριθμον στρατὸν κατὰ τῶν ἀγερόγων καὶ ἀνυποτάκτων Μανιατῶν, τοὺς ὁποίους καὶ ἀπόθησεν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, καταλαβὼν τέσσαρα, ἀπὸ τὰ ἐπὶ τὰ βουνά, πού εἶχον ὡς καταφύγια οἱ ἡρωϊκοὶ κάτοικοι τῆς Μάνης.

Τὸ δὲ Φθινόπωρον τοῦ ἐπομένου ἔτους (1615) ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν ὁ Ἄσλάν Πασσᾶς εἰς τὴν Μάνην, ἐπὶ κεφαλῆς 25000 ἀνδρῶν, ἐνῶ ἀπὸ θαλάσσης συνέπραττεν ἡ τουρκικὴ Ἀρμάδα. Τότε οἱ Μανιάται ὑπέστησαν βαρυτάτην ἤτταν.

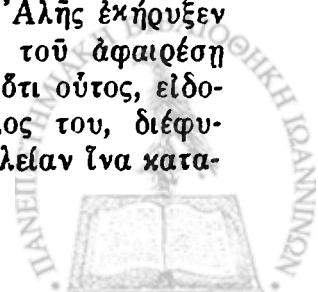
Αὐτὰ εἶναι τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα περὶ τοῦ Ἄσλάν Πασσᾶ, ὅτι, δηλαδή, ἀνέλαβε τὸ Πασσαλίκι κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1614, ἐνῶ ὁ Ἀραβαντινὸς τὸν ἐμφανίζει ὡς Πασσᾶν Ἰωαννίνων τὸ 1600 καὶ εἶναι ἄγνωστον πόθεν ἤντησε τὴν πληροφορίαν ταύτην ὡς καὶ τὴν ἄλλην, ὅτι ὁ γενάρχης Ἄσλάν Πασσᾶς κατήγετο ἐκ Ζαγορίου!...

Τέλος, ἔχομεν καὶ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του: 30 Ἀπριλίου 1629. Ἀπέθανεν, ἀναφέρει τὸ ἔγγραφον, ἐκεῖνος ὁ Ἄσλάν Πασσᾶς, πρῶτον πασσᾶς Ἰωαννίνων, αὐτὸς πού ἐσχεδίαζε νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς Κερκύρας καὶ νὰ μᾶς κηρύξῃ τὸν πόλεμον».

5) 1620—1639 ΑΛΗ ΠΑΣΣΑΣ. Υἱὸς τοῦ προηγουμένου. Οὗτος ἐμφανίζεται πρῶτην φορὰν εἰς ἔγγραφον τοῦ πρὸς τὸν ἐν Κερκύρα ἔμπορον Ἀλβίξε Βονδιλᾶκη διὰ τοῦ ὁποῦ ὑπενθυμίζει εἰς τοὺς ἐν Κερκύρα Ἐνετοὺς Διοικητὰς ἵνα στείλουν τὰ συνήθη δῶρα εἰς τὸν Βεζύρη Κινὰν Πασσᾶν πού ἠύρισκετο στὰ Γιάννινα. Τὸ γράμμα τοῦ Ἀλῆ εἶναι τοῦ 1627.

Ἀκολούθως τὸν σὺναντῶμεν εἰς ἔγγραφον τοῦ 1634, σταλὲν ἀπὸ τὸν ἐν Κων)πόλει Ἐνετὸν Πρέσβυν καὶ ἔχον οὕτω: «Ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς τῶν Γιαννίνων, ἀνθρώπος πλουσιώτατος ὁ ὁποῖος ἵνα ἐξασφαλίσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν περιουσίαν του, ἀπεχώρησεν ἀπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου ἐκεῖνου, ἀφοῦ ἐφρόντισε νὰ ἐκλεγῆ ὡς μπέης τοῦ τόπου ὁ ἀδελφός του, παρ' ὅλα ταῦτα δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποφύγῃ μίαν εἰσφορὰν ἐκ 300 πουγγίων τῶν 500 ρεαλίων ἕκαστον».

Τὴν δὲ 5 Μαρτίου 1637 γράφει ὁ Προβλεπτής Ζακύνθου εἰς τὸν Δόγην: «Εἶναι δύο μῆνες πού ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς υἱὸς τοῦ Ἄσλάν Πασσᾶ, ὅστις ζῶν ἔτι, ἐπεχείρησε νὰ καθυποτάξῃ τοὺς Μανιάτας καὶ ἦτο πλουσιώτατος ἔχων ἐτήσιον εἰσόδημα 600 χιλιάδων ρεαλίων, αὐτὸς ὁ εἰρημένος Ἀλῆς ἤρχισε νὰ προσλαμβάνῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ἐκείνους τοὺς ἐπικόους τῆς Μάνης καὶ νὰ τοὺς δίδῃ χρήματα. Διαδίδεται ὅτι ὁ Ἀλῆς ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ἀντάρτην, διότι ὁ Βασιλεὺς ἐπιζητεῖ νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν, ἐποφθαλμῶν τὴν περιουσίαν του καὶ ὅτι οὗτος, εἰδοποιηθεὶς παρὰ τοῦ Μεγάλου Βεζύρη πού ἦτο φίλος του, διέφυγεν ἀπὸ τὴν Κων)πολιν καὶ ἠτοίμασεν ἀμέσως ξυλείαν ἵνα κατα-

σκευάση δύο Γαλέρας, ἀλλὰ δὲν κατορθώνει νὰ εὔρη κατάλληλον θαλάσσιον ὄρυον. Δὲν θέλει νὰ τὰς ναυπηγήσῃ εἰς Πρέβεζαν, διότι, ὡς εἶπεν, οἱ κάτοικοι τοῦ ἑκαμαν μεγάλας ζημίας εἰς τὰς κτήσεις του καὶ θέλει νὰ τοὺς ἐκδικηθῇ. Ὁ Ἄλῃς ἔχει ὑπὸ τὰς διαταγὰς του 4000 ἄνδρας καὶ θέλει νὰ κρατήσῃ ἄμυναν. Μερικοὶ ἐπιβάται ἐκ Πατρῶν ἀνέφερον εἰς τὸν Προβλεπτὴν Ζακύνθου ὅτι ὁ Ἄλῃ Πασσᾶς ἔστειλεν ἤδη 70 χιλιάδες ρεάλια εἰς τὸν Βασιλέα καὶ ὅτι ἐτοιμάζει καὶ ἄλλας 100.000 ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν συγγνώμην τοῦ Βασιλέως.

Καὶ φθάνομεν εἰς τὸ 1639 Μαΐου 29, ὅτε εἰς ἔγγραφον ἀναφέρονται τὰ κάτωθι: Ἀπέθανεν ὁ Ἄλῃ μπέης ποῦ ἦτο διοικητὴς Ἰωαννίνων. Οὗτος εἶχεν ἐπιτύχει τὴν συγχώρησιν τοῦ Μεγ. Αὐθέντου, μεταβὰς εἰς Κων)πολιν ἵνα τὸν προοσκυνήσῃ. Ἐκεῖ εἰς μίαν συνδιάλεξιν εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν Σουλτάνον ὅτι θὰ κατελάμβανε τὴν Κέρκυραν μὲ στοιχίμα «τὸ κεφάλι του».

- 6) 1644—1649 **ΑΣΛΑΝ ΠΑΣΣΗΟΓΛΟΥ ΖΑΔΕ**, μπέης Ἰωαννίνων καὶ Πρεβέζης. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1645 ἔγινε πασσᾶς τῆς Βοσνίας καὶ Σεραγέβου καὶ τῷ ἐδόθη ὡς τιμᾶριον τὸ πλούσιον Πασαλίκι τῶν Ἰωαννίνων.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1645 συμμετέσχεν εἰς τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν τειχῶν τῶν Χανίων καί, τραυματισθεὶς, μετεφέρθη εἰς τὸ Ναύπλιον, ὅθεν ἔστειλεν ἀνθρώπους τοῦ στα Γιάννινα ἵνα φροντίσουν διὰ τὰ συμφέροντά του.

- 7) 1650—1663 **ΚΑΠΛΑΝ ΠΑΣΣΑΣ**.
 8) 1664 **ΜΠΡΕΤΙ ΠΑΣΣΑΣ**.
 9) 1666—1668 **ΑΧΜΕΤ ΠΑΣΣΑΣ** ἐπονομαζόμενος Χουσοῦπ ἢ Χουσοῦτ.
 10) 1684—1699 **ΑΛΗ ΠΑΣΣΑΣ**.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1684 ἐπὶ κεφαλῆς 800 ἀνδρῶν διατρέχει τὸ ξηρόμερον διὰ τὴν εἰσπραξιν τῶν Χαρατσιῶν καὶ διὰ τὴν καταδίωξιν τῶν κακοποιῶν. Τὸ 1692 συμμετέσχεν εἰς τὴν κατὰ τῆς Ναυπάκτου ἐπιχείρησιν. Τὸ 1693 ἀναφέρεται εἰς τὸ Ζητοῦνι (Λαμίαν) μετὰ τοῦ Σερασκέρη Χαλὴ Πασσᾶ. Βραδύτερον εὐρίσκειται εἰς τὰς Θήβας ὅθεν τὸ 1699 ἐπανῆλθεν εἰς Ἰωάννινα. **ΚΑΡΑΜΟΥΣΤΑΦΑΣ**. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1708 ἕνας ἔμπιστος τῶν Ἐνετῶν ἐπιστρέφων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως συνεταξίδευσεν μέχρι Γρεβενῶν μὲ τὸν νέον Πασσᾶν Ἰωαννίνων Καραμουσταφᾶν συνοδευόμενον ἀπὸ 150 ἀνδρας.

- 11) 1708

Τῇ 20 Μαΐου 1707: Ἐξ Ἀγίας Μαύρας πρὸς τὸν Γενικὸν Προβλεπτὴν.

Ἀναμένεται νὰ καταπλεύσῃ μὲ τὴν Ἀρμάδα ὁ νέος Καπιτάν Πασσᾶς τῶν Τούρκων, καταγόμενος ἐκ Πατρῶν καὶ θὰ εἶναι μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ ἐκ Κορώνης Γιαννοῦν Χότζις. Ἀκούονται καὶ συγκεντρώσεις εἰς τὰ σύνορα ταῦτα, ὅπου συγκεντρώνει στρατὸν ὁ πασσᾶς τοῦ Δελβίνου καὶ τῆς Αὐλῶνος καὶ ὅτι πρόκειται νὰ κατέλθουν δυνάμεις καὶ ἐκ Θεσσαλονίκης καὶ ὅλοι αὐτοὶ θὰ ὀδεύσουν κατὰ τῶν φυγοδικῶν οἱ ὅποιοι διαπράττουν ἐγκλήματα καὶ ἀρνοῦνται τὴν καταβολὴν τῶν Χαρατσιῶν.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1709 ἔφθασαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰ Γιάννινα ὁ Ἀσλάν Πασσᾶς μεθ' ἑνὸς ἄλλου Πασσᾶ. Οὗτοι θὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸν πασσᾶν τῶν Γιαννίνων καὶ θὰ ὀδεύ-

- 12) 1710 ΜΕΧΜΕΤ ΠΑΣΣΑΣ υἱὸς τοῦ Ἀσλάν Πασσᾶ.
 13) 1716 ΧΟΥΣΕΪΝ ΠΑΣΣΑΣ. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1716 ἀναφέρεται ὁ Χουσεῖν Πασσᾶς. Τὴν 20 Φεβρουαρίου 1717, ἐν ὄψει τῆς μελετωμένης κατὰ τῆς Κερκύρας ἐπιθέσεως, ἔφθασαν διαταγαὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως νὰ διορθωθοῦν καὶ νὰ διαπλατυνθοῦν οἱ δρόμοι κατὰ τέσσαρα βήματα, οὕτως ὥστε νὰ διασταυρῶνται εὐχερῶς τὰ κάρρα καὶ τ' ἀμάξια. Οἱ δρόμοι τῶν ὁποίων διετάχθη ἢ διαπλάτυνσις εἶνε ἀπὸ Λαρίσσης μέχρι Τρικκάλων καὶ Μηλιᾶς (Μετσόβου) καὶ ἐκεῖθεν μέχρις Ἰωαννίνων. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ἡμερομίσθιον ὠρίσθη εἰς 35 ἄσπρα καὶ εἶναι πολὺ ἱκανοποιητικόν, προσῆλθον πάμπολλοι ἐργάται καὶ αἱ ἐργασίαι προχωροῦν μὲ κανονικὸν ρυθμόν. Τὸ ἡμερομίσθιον τῶν 35 ἄσπρων δὲν περιλαμβάνει τροφήν. Ὅμως, ὅσοι θέλουν καὶ τροφήν, ἀφίνουν 10 ἄσπρα καὶ τοῖς δίδεται ὑπεραρκετῆ. Τὸ ὅλον ἔργον τὸ ἐπιβλέπει ἓνας Καπιτζῆς σταλεὶς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπιβάται ἐλθόντες ἐκεῖθεν ἐντὸς 20 ἡμερῶν, ἀνέφερον ὅτι ὁ Μέγας Βεζύρης εἶχε ἀναχωρήσει διὰ τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ ὅτι ἐπρόκειτο νὰ σταλοῦν 4.000 Γενίτσαροι εἰς τὰ Γιάννινα, τὰ ὁποῖα ὠρίσθησαν ὡς τόπος συγκεντρώσεως καὶ ἐξορμήσεως.
- 14) 1719—1720 ΟΣΜΑΝ ΠΑΣΣΑΣ. Οὗτος, προαχθεὶς, ἐτοποθετήθη εἰς τὸ Πασσαλίκι τῆς Εὐβοίας, εἰς δὲ τὰ Γιάννινα ἐτοποθετήθη ὁ μέχρι τοῦδε Πασσᾶς τῆς Αὐλῶνος Χουσεῖν, ὁ ὁποῖος εἶναι ἄσχετος μὲ τὸν προαναφερθέντα Χουσεῖν. Ὁ Ὄσμαν ἀναφέρεται μὲ τὸν τίτλον τοῦ Σερασκέρη.
- 15) 1720 ΧΟΥΣΕΪΝ ΠΑΣΣΑΣ. Μόλις ἔμαθε τὸν διορισμόν του ὁ ἐν Κερκύρα Γενικὸς Προβλεπτῆς ἔστειλεν εἰς τὰ Γιάννινα μίαν ἑπταμελῆ ἀντιπροσωπεῖαν ὑπὸ τὸν Δραγομάνον του, μὲ τὸν σκοπὸν ἵνα ἐπιδώσῃ εἰς τὸν Χουσεῖν ἐν Σουλτανικὸ Φιρμάνι διὰ τὴν τιμωρίαν ἐνὸς Τούρκου Μεχμέτ Τσελεμπῆ, διότι εἶχε προξενήσει ζημίας εἰς τὸ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατεχόμενον Βουθρωτόν. Ὁ Χουσεῖν Πασσᾶς μόλις ἐδιάβασε τὸ Φιρμάνι, προσποιούμενος τὸν ἀφελῆ, εἶπεν εἰς τὸν Δραγομάνον ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ τὸ ἐκτελέσῃ, διότι τοῦτο ἀπευθύνεται εἰς τὸν προκάτοχόν του Ὄσμαν τριῶν «ἰππουρίδων»⁽⁴⁾, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἔχει μόνον δύο. — Δὲν ἔχουν καμμίαν σημασίαν οἱ ἰππουρίδες, τῷ ἀνταπήντησαν οἱ Ἐνετοί, διότι τὸ Φιρμάνι ἀποιεῖνεται εἰς τὸ Ἀξίωμα. Πλὴν ὁ Χουσεῖν δὲν μετεπελίσθη καὶ ἡ ἀντιπροσωπεῖα ἀπεχώρησεν ἀπρακτος. Τὸ βράδυ ἡ ἑπταμελὴς ἀντιπροσωπεῖα κατέλυσεν εἰς τὸ σπίτι τοῦ δραγομάνου τῆς Γαλλίας Λάμπρου Πάλλη, ὁ δὲ Πασσᾶς ἐτοποθέτησεν ἔξω τῆς οἰκίας τιμητικὸν ἀπόσπασμα ἐκ 12 ἀνδρῶν.
- 16) 1728 ΜΕΧΜΕΤ ΑΣΛΑΝ ΠΑΣΣΑ ΖΑΔΕ, μουσελίμης⁽⁵⁾ Ἰωαννίνων. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1731 οὗτος εὕρισκόμενος ἐν Κωνσταντινουπό-

4. Οἱ ἰππουρίδες ἦσαν διακριτικὸν γνῶρισμα ἀξιώματος ἐν τῇ Ὄθωμ. Ἐπικρατεία. Μίαν ἀλογοουρὰν εἶχεν ὁ Σαντζιάκης, δύο ὁ Μπεϊλέρμπεης τῆς Ρούμελης, τρεῖς εἶχον οἱ βεζύρηδες καὶ πέντε ὁ Μέγας Βεζύρης. Τρεῖς εἶχον καὶ οἱ Σερασκέρηδες. Αἱ ἰππουρίδες ἐφέροντο ἐπὶ κοντῶν ἐν εἰδει λαβάρων ἀπὸ ἐπίππους οἵτινες προηγούντο τοῦ Πασσᾶ ὡσὰν ἠγούρανον ἐν πορείᾳ. Ἐτοποθετοῦντο δὲ παρὰ τὴν σκηνὴν ὄρθια, ὡσὰν ἐστρατοπεύδευεν ὁ ἐνδιαφερόμενος τιτουῦχος. Αἱ ἰππουρίδες ἐν Τουρκίᾳ κατηργήθησαν ἀπὸ τὸν ἐξολοθρευτὴν τοῦ σώματος τῶν Γενιτσαρῶν Μαχμούτ τὸν Β' κατὰ τὸ 1826.

5) Μουσελίμης ἢ μουτσελίμης εἶναι ὁ τοποτηρητῆς τοῦ Πασσᾶ.

λει άνεκηρύχθη Ἄλαϊ μπέης τῶν Γιαννίνων καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν θέσιν του, ἔχων ὡς συνταξειδιώτην τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἐπισκόπου Ἰωαννίνων.

Κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα ἐκοινοποιήθη Βασιλικὴ διαταγὴ εἰς τὰ Γιάννινα εἰς μερικὸς μπέηδες ἵνα συγκεντρωθοῦν ὅλοι οἱ Σπαχῆδες καὶ ὀδεύσουν εἰς τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον καὶ ζητοῦν νὰ ἀγοράσουν ἄλογα ζῶα.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1731 ἀνεγνώσθη εἰς τὰ Γιάννινα διαταγὴ τοῦ Τοπάλ Ὀσμάν Πασσᾶ ὅτι πρόκειται νὰ φθάσῃ καὶ ἔχει ἐντολὴν τοῦ Μεγάλου Αὐθέντου νὰ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς στασιαστὰς καὶ κακοποιούς, οἱ δὲ κάτοικοι δι' ὅλας τὰς ὑποθέσεις των πρέπει νὰ ἀπευθύνωνται εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον καὶ ὄχι εἰς τὸν Βασιλέα καὶ εἰς αὐτὸν θὰ ὑποβάλλουν τὰ παράπονά των. Ὁ Ὀσμάν Πασσᾶς, ὡς ἐγνώσθη στὰ Γιάννινα, ἔχει μαζί του 12000 ἄνδρας καὶ εἶναι ἐξουσιοδοτημένος νὰ συγκεντρώσῃ καὶ ἄλλους καθ' ὁδόν. Συνοδεύεται ἀπὸ ἀνώτερον ἀξιωματοῦχον τῆς Σουλτανικῆς Αὐλῆς καὶ ἔχει ἀπόλυτον ἐξουσίαν καὶ νὰ ἀποκεφαλίσῃ ἀκόμη τοὺς συλλαμβανομένους φυγοδίκους καὶ ἀποστάτας. Μίαν ἄλλην διαταγὴν ἔστειλεν ὁ Τοπάλ Ὀσμάν εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Ἰωαννίνων ἵνα ἐτοιμάσουν τὸ παλάτι, ὅπου θὰ καταλύσῃ, μὲ ἔξοδά των.

Ὁ μπέης τῶν Γιαννίνων, μόλις ἔμαθε τὴν ἐπικειμένην ἀφίξιν τοῦ Ὀσμάν, ἐγκατέλειψε τὴν πόλιν φοβηθεὶς. Εἰς τὰ Γιάννινα ἔφθασεν ἐν χάτι σερίφ(6), κομισθὲν ἀπὸ ἄνθρωπον τοῦ Ὀσμάν Πασσᾶ βεζύρη, ὅτι πρέπει νὰ ἀφαιρεθοῦν τὰ ὄπλα, μικρὰ καὶ μεγάλα, ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ δοθοῦν εἰς τοὺς Τούρκους.

Οἱ κάτοικοι τῶν Γιαννίνων, μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πόλιν ὁ Βεζύρης Ὀσμάν, μετέβησαν πρὸς συνάντησίν του κομίζοντες πλούσια δῶρα καὶ ἔτσι ὁ Βεζύρης ἤλλαξε πορείαν καὶ θὰ ὀδεύσῃ δι' ἄλλου μέρους εἰς τὸ Μαργαρίτι πού ἔγινε ἄσυλον τῶν κακοποιῶν καὶ ἐκεῖ θὰ κατέλθῃ πρὸς συνάντησίν του καὶ ὁ γαμβρός του Πασσᾶς τῆς Ναυπάκτου.

Εἰς τὰ ἔγγραφα ἀναφέρεται καὶ κάτι ἄλλο περὶ τοῦ Τοπάλ Ὀσμάν μὲ τρεῖς ἵππουρίδας... Ὅταν ἤρχετο πρὸς τὰ Γιάννινα ἕνας μπέης μὲ 100 ὀπαδούς του, τοῦ ἔστησεν ἐνέδραν εἰς τὴν Πρεμετὴν καὶ καθ' ἣν στιγμὴν διήρχετο τὸ ἀμάξι τοῦ Ὀσμάν Πασσᾶ τοῦ ἔρριξαν 60 ντουφεκιές, πλὴν ὁ Πασσᾶς δὲν ἠύρισκετο εἰς τὸ ἀμάξι. Καὶ τότε ὁ Ὀσμάν περιεκύκλωσε τὸ μέρος καὶ συλλαβὼν τὸν μπέην καὶ 10 ὀπαδούς του τοὺς ἐξετέλεσε καὶ ἔβαλε κατόπιν φωτιὰ εἰς τὰ παρακείμενα χωριὰ καὶ ἐφόνευσεν ὄχι ὀλίγους κατοίκους ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδιὰ.

17) 1733

ΑΛΗ ΜΠΕΗΣ ΑΣΛΑΝ ΖΑΔΕ, μουσελίμης Ἰωαννίνων, ἐξελέγη Πασσᾶς δύο ἵππουρίδων καὶ τώρα ἐτοιμάζεται διὰ τὸ Στρατόπεδον μὲ 500 ἄνδρας. Τὸ φιομάνι πού ἀναφέρει τὴν ἐκλογὴν ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ Γιάννινα καὶ ἔγραφε τὰ κάτωθι: Ἐπειδὴ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη εἶναι ἠναγκασμένη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον, διότι οἱ ἐχθροὶ προβάλλουν ἀπαραδέκτους ἀξιώσεις, προήγαγεν Ὑμᾶς τὸν Ἀλῆ μπέην, μουσελίμην Ἰωαννίνων, εἰς τὸν βαθμὸν

τοῦ Πασσᾶ δύο ἱππουρίδων καὶ διατάσσεσθε νὰ μεταβῆτε τέλος Ὀκτωβρίου εἰς τὸ Στρατόπεδον τοῦ Μεγάλου Βεζύρη, μὲ δσους περισσοτέρους ἄνδρας συγκεντρώσητε ἀπὸ τὰ μέρη σας, ἄλλως κινδυνεύουν τὸ κεφάλι σας καὶ ἡ περιουσία σας.

Ὁ Ἀλῆ μπέης ἀναφέρεται εἰς τὰ ἔγγραφα καὶ τὸ 1738 καί, τέλος, τὴν 29 Μαΐου 1739 ἐπισυνέβη ὁ θάνατός του καὶ τώρα—λέγει τὸ ἔγγραφον—εἶνε δύο φατρίαι στὰ Γιάννινα ποὺ προβαίνουν εἰς θορυβώδεις διαδηλώσεις, διότι ἄλλοι μὲν θέλουν νὰ γίνῃ Πασσᾶς ὁ υἱὸς τοῦ ἀποθανόντος, ἄλλοι δὲ θέλουν τὸν ἀδελφόν του Μεχμέτ μπέην ὅστις καὶ ἐξελέγη⁷⁾.

18) 1740—44

ΜΕΧΜΕΤ ΠΑΣΣΑΣ ΑΣΛΑΝ ΠΑΣΣΑ ΖΑΔΕ 1742 Φεβρ. 15. Γράφει ἐκ Κερκύρας πρὸς τὸν Δόγην ὁ Γενικὸς Προβλεπτής: Ὅλως αἰφνιδίως μοῦ παρουσιάσθησαν ὁ Ἀχμέτ μπέης, Ἀλάι μπέης τῶν Ἰωαννίνων, πρόσωπον περιωπῆς λόγῳ τῆς θέσεως ποὺ κατέχει καὶ διότι εἶναι ἀνεψιὸς τῶν δύο ἀδελφῶν πασσάδων Ἰωαννίνων καὶ Δελβίνου, ἀκολουθούμενος ἀπὸ 21 ἄνδρας. Μοῦ ἔφερε συστατικὴν ἐπιστολὴν τῶν θείων του καὶ μοῦ εἶπεν ὅτι ἦλθεν ἐδῶ ἵνα συμβουλευθῆ ἰατρὸν διὰ νὰ τοῦ θεραπεύσῃ ἓνα μάτι ποὺ κινδυνεύει νὰ χάσῃ.

Τὸν ἐδέχθη μὲ τὰς ἐνδεδειγμένας τιμὰς καὶ ἐφιλοξένησα ἐπὶ 12 ἡμέρας αὐτὸν καὶ τὴν ἀκολουθίαν του.

«Ἰωάννινα Ἰανουάριος 1740.» Δὲν εἶναι πλέον ἀσφαλεῖς οἱ δρόμοι ἔξω τῶν Ἰωαννίνων. Ἀναρίθμητοι εἶναι οἱ κακοποιοὶ ποὺ ληστεύουν τοὺς διερχομένους κατοίκους. Τὸ ἐμπόριον ἔχει παραλύσει. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ αἰτία διὰ τὴν ὁποίαν καθυστερεῖ καὶ ὁ φάκελλος ποὺ στέλλεται εἰς τὸν ἐν Κων)πόλει Ἐνετὸν Πρέσβυν.

19) 1745

ΣΟΥΛΕΜΑΝ ΠΑΣΣΑΣ. Ἐμεινεν ἐπὶ τρία καὶ πλέον ἔτη καὶ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1748 καθηρέθη. Τὸ πασσαλίκι ἀνετέθη προσωρινῶς εἰς τὸν Πασιόμπην, εἰς τὸν ὁποῖον ἐστάλη διαταγὴ παρὰ τοῦ Μπεϊλέρμπεη ἵνα γίνουν αὐστηραὶ ἀνακρίσεις διὰ τὴν συμπεριφορὰν του, διότι πολλὰ παράπονα ὑπηκόων εἶχον ὑποβληθῆ εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ἐναντίον του.— Ὁ Μπεϊλέρμπεης ἀνέθεσεν εἰς ἓνα Καπιτζῆ μπασην καὶ εἰς ἓνα ἄλλον τῆς Αὐλῆς του ἵνα παρακολουθῆσουν τὰς ἀνακρίσεις.

20) 1748

ΠΑΣΙΟΜΠΗΣ τὴν 20 Δεκεμβρίου 1747: ὁ Μπεϊλέρμπεης⁸⁾ Γιαγιά Πασσᾶς εὐρίσκειται εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρον καὶ ἐντὸς ὀλίγου θὰ περάσῃ ἀπὸ τὰ Γιάννινα, καίτοι τῷ προσέφερον 32 πονυγιά. Ἀπῆντησεν εἰς τοὺς Ἰωαννίτας ὅτι θέλει νὰ παραμείνῃ καθ' ὅλον τὸ χειμῶνα στὰ Γιάννινα καὶ θὰ δαπανᾷ ἐξ ἰδίων. Ἐκινήθη πρὸς τὰ Γιάννινα ὅπου προσηγήθη τὸ χαρέμι του, ὁ ἴδιος δὲ ἔφθασε τέλη Ἰανουαρίου 1748 μὲ τὴν ἀκολουθίαν του ἐκ 300 ἀνδρῶν καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ του.

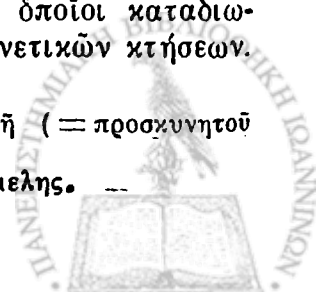
21) 1749

ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΠΑΣΣΑΣ ΧΑΤΖΗ ΜΕΧΜΕΤ ΠΑΣΣΑ.

Τὴν 20 Μαΐου 1749 ἔγραψεν εἰς τὸν Γενικὸν Προβλεπτήν ἵνα μὴ δίδεται ἄσυλον εἰς τοὺς κακοποιούς, οἱ ὁποῖοι καταδικώμενοι εἰσχωροῦν ἐντὸς τῶν συνόρων τῶν Ἐνετικῶν κτήσεων.

7. Τὸ 1744 εἶχε προσλάβει τὸν θρησκευτικὸν τίτλον τοῦ Χατζῆ (= προσκυνητοῦ τῆς Μέκκας).

8. Δύο ἦσαν οἱ Μπεϊλέρμπεηδες: ὁ τῆς Ἀσίας καὶ ὁ τῆς Ρούμελης.

Αἱ διαταγαὶ τοῦ Μεγ. Αὐθέντου εἶναι νὰ ἐξοντωθοῦν οἱ φιγόδικοι τοῦ Μαργαριτίου καὶ ἄλλων περιοχῶν. Ἐδόθη ἐντολὴ εἰς τὸν Μπεϊλέρμπεην Ἀχμέτ Πασσᾶν διαδεχθέντα τὸν Γιαγιά Πασσᾶν. Τὰ μέρη δπου δρῶσιν οἱ λησταὶ εἶναι Γιάννινα, Ἄρτα καὶ Κάρλελυ. Κατ' αὐτῶν προωρίσθη ὁ Μουσταφᾶς, γενναῖος καὶ τολμηρὸς ἀνὴρ, υἱὸς τοῦ πρώην Πασσᾶ Ἰωαννίνων, ἐπικεφαλῆς 2.500 ἀνδρῶν:

22) 1750—52

ΟΜΕΡ ΠΑΣΣΑΣ, τριῶν ἱππουρίδων. Ἐστάλη παρὰ τοῦ Μεγ. Αὐθέντου στὰ Γιάννινα ἵνα ἐξοντώσῃ τοὺς ληστὰς, τῷ ἐδόθη ὡς δῶρον τὸ Πασσαλίκι τῶν Ἰωαννίνων, εἰς τὰ Γιάννινα ξφθασε περὶ τὰ μέσα Ἰουλίου 1750 καὶ ἐκινήθη πρὸς Νότον μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Πρεβέζης δπου μετέβη καὶ ὁ Γενικὸς Προβλεπτής μὲ μιαν μοῖραν πολεμικῶν ἵνα παρακολουθήσῃ τὰς κινήσεις τοῦ Ὁμέρ Πασσᾶ. Οὗτος ἐγύριζε τὰ χωριὰ ἀναζητῶν τοὺς ληστὰς, πράγματι ὁμοῦς ἐχρηματίζετο ἐκβιάζων τοὺς κατοίκους καὶ λέγεται ὅτι συνεκέντρωσε μέχρι τοῦδε παρ' αὐτῶν 500 πουγγιά⁽⁹⁾.

Ὁ Ὁμέρ, κατὰ τὰς πληροφορίας διαφόρων, εἶναι φιλάργυρος, ὑπερήφανος καὶ συκοφάντης, ἀλλὰ χαίρει τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Μεγ. Βεζύρη καὶ τοῦ Κισλὰρ Ἀγᾶ.

Μὲ ἐντονον ἔγγραφον ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Προβλεπτήν νὰ τοῦ παραδώσουν τοὺς ληστὰς καὶ φυγοδίκους πὸν εὖρον ἄσυλον ἐντὸς τῶν συνόρων μας καὶ ἐπειδὴ ὁ Γενικὸς Προβλεπτής ἔμαθεν ὅτι ὁ Ὁμέρ συνδέεται πολὺ μὲ τὸν Ἐπισκοπὸν Ἰωαννίνων, ἔστειλεν ἕνα ἐμπιστό του στὰ Γιάννινα ἵνα ὑποβάλλῃ τὰ σέβη του εἰς τὸν Μητροπολίτην καὶ τὸν παρακαλέσῃ νὰ παρέμβῃ εἰς τὸν Ὁμέρ νὰ μετριάσῃ τὰς ἀξιώσεις του καὶ νὰ εἶναι πλέον συμβιβαστικός.

Τὸν Αὐγούστου τοῦ 1752 ὁ Ὁμέρ μαθὼν τὸν ἀποκεφαλισμὸν τοῦ προστάτου τοῦ Κισλὰρ Ἀγᾶ, καὶ φοβηθεὶς μὴ ὑποστῇ τὴν ἴδιαν τιμωρίαν καὶ ὁ ἴδιος, ἐσώθη διὰ τῆς φυγῆς.

23) 1753

ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΠΑΣΣΑΣ.

24) 1755

ΓΙΑΓΙΑ ΠΑΣΣΑΣ.

Τὴν 22.8.1755 ἐπανεδιωρίσθη Μπεϊλὲρ μπέης ὁ Ἀχμέτ Πασσᾶς ἀπὸ τινος καιροῦ προαχθεὶς εἰς τὸ Πασσαλίκι τῶν Τρικκάλων καὶ ἔχων τὴν ἀνωτάτην ἐπιμελητεῖαν τοῦ πλουσίου τιμαριου Ἰωαννίνων καὶ Δελβίνου, καὶ ὑπεισήληθε εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὁ Γιαγιά Πασσᾶς τριῶν ἱππουρίδων, ἀνὴρ ὑπέροχος καὶ καλόψυχος, ὡς ἡ φήμη τὸν περιγράφει. Οὗτος μοῦ ἔστειλε τὸν Μουσελίμην του στὰ Γιάννινα καὶ μοῦ καθιστᾶ γνωστὴν τὴν ἀνάληψιν τῆς διοικήσεως καὶ μοῦ ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ ἔχῃ μεθ' ἡμῶν τὰς καλὰς σχέσεις φιλίας καὶ γειτονίας. Τὴν ἐν λόγῳ ἔγγραφον κοινοποίησιν μοῦ τὴν διεβίβασε—γράφει ὁ Γεν. Προβλεπτής— μὲ δύο ἀγάδες καὶ ἐξ ἄλλους Τούρκους τῆς ἀκολουθίας των.

25) 1756

ΧΑΤΖΗ ΧΑΣΑΝ ΠΑΣΣΑΣ.

26) 1758

ΙΣΜΑΗΛ ΠΑΣΣΑΣ. Ὁ Βεζύρης οὗτος τριῶν ἱππουρίδων ἐνεφανίσθη στὰ Γιάννινα ἀρχὰς Αὐγούστου 1758 καὶ μετ' ἄλλων Πασσάδων ὠδευσε κατὰ τοῦ Μαργαριτίου δπου κυριαρχεῖ ὁ ἀποστάτης Σουλεμάν. Περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1759 ὁ Ἰσμαήλ

9. Τὸ κάθε πουγγὶ περιεῖχε 500 γρόσια ἢ ρεάλια, ἢ πιάστρες.

ἀπεκεφάλισε¹⁰) δύο Ἑλληνας προκρίτους: τὸν Ζώνη Χαραμὴν καὶ τὸν Ἀπόστολον Μίσιον. Οἱ συγγενεῖς τῶν δύο τούτων ἀτυχῶν ὑπάρξεων μετέβησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔχοντες καὶ συστατικὰ Γράμματα τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων Σουλεμάν μπέη καὶ ὑπέβαλον εἰς τὸν Μέγαν Αὐθέντην τὰ παράπονά των κατὰ τοῦ αἰμοβόρου Ἰσμαήλ καὶ ἐπέτυχον νὰ σταλῆ στὰ Γιάννινα Τσαούσης ἵνα τὸν καθαιρέσῃ. Καὶ ἔγινε, πράγματι, ἡ καθαιρέσις περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1759. Τοῦ ἀφηρέθησαν οἱ τρεῖς ἱπποεῖδες ὁ δὲ Ἰσμαήλ—τὸν ὁποῖον ὁ Σουλτάνος ἤθελε ζωντανὸν ἢ πεθαμὲνον—διέφυγε κρυφίως. Καὶ ἐπειδὴ τὸν κατεδίωκε κατὰ πόδας ὁ Μπεϊλέρμπεης, ὁ Ἰσμαήλ ἔστειλεν εἰς Κέρκυραν ἓνα Δεσβίσην ἔξωμότην καὶ ἄλλους δύο ἐμπίστους τῆς αὐλῆς του ἵνα ναυλώσουν ἓν πλοίαριον. Τοῖς συνέστησε δὲ νὰ κρατήσουν μυστικὴν τὴν διαπραγμάτευσιν, ἀλλ' οὗτοι διέδωσαν τὸ μυστικὸν καί, διὰ τὴν ἐπανῆλθον, διετάχθη ἡ ἀπαγχόνισις των. Ἐν τῷ μεταξῷ ὁ Ἰσμαήλ διέφυγεν ἀπὸ τὴν Κέρκυραν μὲ ἓνα πλοῖον Δολχινιώτικον καὶ κατέφυγεν εἰς Αὐλώνα ὅπου διωρίσθη Πασσᾶς, ἀλλὰ μετὰ ἓν ἔτος ἐφονεύθη.

Καὶ μετὰ τὴν γενομένην καθαιρέσιν, ὁ Ἰσμαήλ δὲν ἔπαυσε νὰ συχνάζῃ εἰς τὰ Γιάννινα, ὅπου εἶχε διορισθῆ Πασσᾶς, μετὰ τὴν καθαιρέσιν τοῦ Ἰσμαήλ, ὁ Ἰωαννίτης Σουλεμάν. Τοῦτον παρηνώχλει συχνὰ ὁ Ἰσμαήλ ἀναμειγνυόμενος εἰς τὰ τῆς Διοικήσεως. Καὶ ὅτε ὁ Σουλεμάν ἠύρισκετο εἰς τὸ Στρατόπεδον τὸ Μ. Βεζύρου ὅπου ἐξετέλει χρέη Ταμίου, ὁ Ἰσμαήλ ἀνελάμβανε αὐθαιρέτως τὸ Πασσαλίκι.

27) 1759—1764 ΣΟΥΛΕΜΑΝ ΠΑΣΣΑΣ ὁ ἐξ Ἰωαννίνων.

Καὶ οὗτος δὲν ὑστέρησεν εἰς ἐκβιασμοὺς καὶ ἀπειλάς. Εἶναι ἀναμφισβήτητον διὰ τὸν Σουλεμάν, ὁ ὁποῖος μετὰ τετραετῆ διοικήσιν κατέληξεν εἰς τὸν ἀποκεφαλισμόν, θὰ διέπραξε διάφορα ἐγκλήματα, τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦμεν. Μόνον περὶ δύο σοβαρῶν ἐπεισοδίων ὁμιλοῦν τὰ ἔγγραφα. Τὸ πρῶτον εἶναι διὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1759 ὁ Σουλεμάν ἵνα ἐκδικηθῆ τὸν Ἰσμαήλ, ὁ ὁποῖος εἶχε θανατώσει τοὺς δύο προκρίτους πού ἦσαν μὲ τὸ κόμμα του, συνέλαβεν ἄλλους δύο προκρίτους, ὁπαδοὺς δῆθεν τοῦ Ἰσμαήλ, τοὺς ἐφυλάκισε καὶ ἠπέλει νὰ τοὺς ἐκτελέσῃ, ἀλλὰ τότε παρενέβη ὁ παρὼν εἰς τὴν σκηνὴν Ἰταλὸς ἰατρὸς Κασσῶτι καὶ ἔσωσε τὴν κατάστασιν, ἀναλαβὼν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ δώσῃ ὁ καθεὶς ἀπὸ τοὺς δύο 400 τζεκίγια εἰς τὸν Σουλεμάν καὶ οὕτω διέσωσαν τὴν ζωὴν των. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ὡς καὶ τὸ ἄλλο τὸ ἀφηγεῖται εἰς τὸν Γεν. Προβλεπτὴν ὁ ἐν Ἄρτῃ Ἐνετὸς ὑποπρόξενος πού εὑρίσκετο εἰς τὰ Γιάννινα ἐκείνας τὰς ἡμέρας.

Τὸ ἄλλο ἐπεισόδιον ἔχει ταύτην τὴν προέλευσιν: Ὄταν ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὸ Στρατόπεδον τοῦ Μ. Βεζύρη εἰς τὰ Μπιτώλια, ὁ Σουλεμάν μὲ τὴν ἀκολουθίαν του, ὅπου ἦτο πανώλης, ἀπέθανεν εἰς τὰ Γρεβενὰ ἓνας Τσαούσης. Τὰ ρούχα τοῦ ἀποθανόντος χωρὶς νὰ ἀπολυμανθῶν ἐστάλησαν εἰς τὸ σπίτι τοῦ Τσαούση πού ἦτο στὸ Κάστρο καὶ ἐκεῖ ἀπέθανον ἀπὸ τὴ μόλυνση δύο

10. Εἶναι τώρα ἐξηκριβωμένον ὅτι ὁ Ἰσμαήλ καὶ ὄχι ὁ Σουλεμάν, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινός, ἐκαρτόμησε τοὺς δύο προκρίτους. Τὸν Σουλεμάν ὁ Ἀραβαντινός τὸν θεωρεῖ ὡς Ἀργυροκαστρίτην, ἐνῶ ἦτο Γιαννιώτης.

παιδιά του. Οί κάτοικοι ἤρχισαν νὰ ἐγκαταλείπουν τὴν πόλιν διότι ἐφοβοῦντο καὶ τὰς χρηματικὰς ἀφαιμάξεις εἰς αὐτὴν ἀποβήθῃ ὁ Σουλεμὰν καὶ τὴν ἐπέκτασιν τῆς μολύνσεως, καθόσον δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀπολυμανθῆ τὸ σπῆτι τοῦ Τσαούση.

Πλὴν ὁ Σουλεμὰν συνδυάζων τὴν πονηρίαν μὲ τὸν αὐταρχισμόν—ὡς γράφει ὁ Ὑποπρόξενος—ἔκαμε μίαν προκλήρυσιν, διὰ τὰ πράγματα τοῦ σπιτιοῦ ἀπελυμάνθησαν καί, διὰ μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν, ἔκλεισε τὰς διόδους πρὸς τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς λίμνης ἵνα μὴ ἀπομακρυνθῆ κανεὶς ἀπὸ τὴν πόλιν. Τοῦτο ἦτο πρόσχημα, γράφει ὁ Ὑποπρόξενος, διότι ὁ Σουλεμὰν κλείσας τὰς διόδους, «ἔρριξε δεφτέρει» καὶ συνεγκέντρωσε 150 πουγγιά. Ἄλλο κρούσμα πανώλους δὲν ἐσημειώθη. Ἐν ὑπῆρχεν ἔστω καὶ μία ὑπόψια, θὰ προσεβάλλετο ἀπὸ τὴν πανώλην ὄλος ἐκεῖνος ὁ λαός, ὁ ὁποῖος εἰσέρχεται εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Πασσᾶ καὶ ἐξέρχεται καθημερινῶς εἰς μέγαν ἀριθμὸν καὶ μοιάζουν «σὰν τὰ μέλισσα στὴν κυψέλην».

Ἴδου τῶρα καὶ ὁ τραγικὸς ἐπίλογος τοῦ τυράννου Σουλεμὰν Πασσᾶ: (ἀρχεῖον τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐνετοῦ πρῶσβεως. Ἐν Πέραν (τῆς Κωνσταντινουπόλεως) (χαρτοφύλαξ 94) τῆ 2 Ἀπριλίου 1764, πρὸς τὸν Δόγην:

Τὴν περασμένην ἐβδομάδα ὁ Μπεϊλέρμπεης τῆς Ρούμελης ἔστειλε τὸ κεφάλι τοῦ Σουλεμὰν Πισσᾶ Ἰωαννίνων. Τὴν ἐπομένην ἐξετέθη ἡ κεφαλὴ μεταξὺ τῶν δύο πυλῶν τοῦ Σεραγίου, μὲ μίαν πινακίδα ὅπου ἀναφέρονται τὰ παρ' αὐτοῦ διαπραχθέντα ἐγκλήματα. Εἰς τὴν σύλληψιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ Σουλεμὰν συνέδραμεν ἀποτελεσματικῶς καὶ ὁ κουνιάδος τοῦ Σουλεμὰν ὀνόματι Μεχμέτ καί, εἰς ἀναγνώρισιν τῶν ὑπηρεσιῶν του, ὁ Σουλτάνος τὸν διώρισε Πασσᾶν Ἰωαννίνων, εἰς δὲ τὸν κομιστὴν τῆς κεφαλῆς ὁ Μέγας Αὐθέντης ἐδώρησε δέκα πουγγιά, ἐστάλη δὲ παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης εἰς τὰ Γιάννινα ἕνας Ἀγᾶς ἵνα συγκεντρώσῃ τὰ ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου δημευθέντα περιουσιακὰ στοιχεῖα τοῦ ἀποκεφαλισθέντος.

28) ΜΕΧΜΕΤ ΠΑΣΣΑΣ—1765 - 1767—κουνιάδος τοῦ Σουλεμὰν. Οὗτος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Γεν. Προβλεπτοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ἔγραφε διὰ διάφορα ζητήματα.

29) 1768 ΤΑΧΙΡ ΜΠΕΗΣ Μουσελίμης Ἰωαννίνων.

Ὁ ἐν Ἄρτῃ Ἐνετὸς Ὑποπρόξενος πληροφορεῖται ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ἀναφέρει τὴν 11ην Ἰουλίου 1768, διὰ τὸ Μπεϊλέρμπεης εἰς τὰ Γιάννινα προσπαθεῖ νὰ συγκεντρώσῃ πολλοὺς Πασσάδες δύο καὶ τριῶν ἵππουρίδων ἵνα ὀδεύσῃ μετ' αὐτῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν των κατὰ τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Σκόδρας ὅπου κινουῦνται ἀποστάται καὶ κακοποιοὶ καὶ διὰ τὸ Φιρμάνι ποῦ ἔφθασε εἰς τὰ Γιάννινα καὶ ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν πόλιν ἐπιφορτίζει ἕνα κάποιον Πασσᾶ Καλόν, τοὺς υἱοὺς τοῦ Σουλεμὰν Πασσᾶ καὶ Μουσταφᾶ Πασσᾶ καὶ τοὺς μπέηδες ποῦ ἠμποροῦν νὰ ζώσουν σπαθὶ ἵνα συγκεντρώσουν τοὺς ἀνδρας ποῦ δύναται νὰ δώσῃ ἡ χώρα καὶ νὰ ἐνωθοῦν οὗτοι μὲ τοὺς τοῦ Μπεϊλέρμπεης.

30) 1768 ΜΕΧΜΕΤ ΠΑΣΣΑΣ ΚΑΛΟ.

31) 1770 ΑΛΗ ΜΠΕΗΣ ΜΟΥΣΕΛΙΜΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1772 ἐξελέγη μαζί μὲ 14 ἄλλους ἐγκρι-

τους Τούρκους τῆς Ρούμελης Πασσᾶς δύο ἱππουρίδων μὲ τὴν ὑποχρέωσιν ἵνα ἐκκινήσῃ μὲ 500 τοῦλάχιστον ὄπαδους διὰ τὸ Στρατόπεδον τοῦ Μεγάλου Βεζύρη. 4 Μαρτίου 1771, γράφουν ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ὅτι 3000 ἄτακτοι Ἄλβανοι παρουσιάσθησαν πρὸ τῆς πόλεως καὶ ἐζήτησαν νὰ περάσουν διὰ ταύτης καὶ νὰ ὀδεύσουν πρὸς τὸν Μωρέαν. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν εἶχον μπουγιουρδι τοῦ Μώρα Βαλιού (= τοῦ πασσᾶ τοῦ Μωρέως) οὔτε καὶ Βασιλικὸν ἔγγραφον, οἱ κάτοικοι Ἕλληνες καὶ Τούρκοι ἐνωθέντες τοὺς ἐμπόδισαν διὰ τῶν ὄπλων τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως. Σκοπὸς τῶν ἀτάκτων Ἄλβανῶν ἦτο νὰ τὴν λεηλατήσουν. Οἱ Ἰωαννίται ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν καὶ τὸν Μπουλοῦκ μπασην τῆς Ἄρτας Βελῆν. Οἱ 3.000 ἦσαν χωρὶς ἀρχηγούς.

Τὴν 24 Μαΐου 1772, γράφει ὁ ἐν Ἄρτῃ Ἐνετὸς Ὑποπρόξενος, ὅτι πρὸ ἡμερῶν ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Ἄλβανίαν ἕνας κάποιος Ἀσουλάν, μπέης τῆς Κλεισούρας, μὲ σῶμα ἐκ 4.000 Ἄλβανῶν οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ περάσουν ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ νὰ κατευθυνθοῦν πρὸς Νότον. Κατόπιν διαταγῶν τοῦ Κούρτ Ἀχμέτ Πασσᾶ συγκεντρώνονται δυνάμεις ἵνα μὴ ἐπιτρέψουν τὴν διὰ τῆς πόλεως διάβασιν τῶν ἀτάκτων τούτων. Τὴν 5ην Ἰουνίου 1772 ὁ αὐτὸς Ὑποπρόξενος ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἄλβανοι ἀρχηγοὶ Ἀσουλάν καὶ Ἰμπραήμ, μὲ πολυαριθμοὺς ὄπαδους των, διήλθον ἀπὸ τὰ Γιάννινα χωρὶς νὰ προκαλέσουν ζημίας, διότι οἱ Τούρκοι ἀρχηγοὶ καὶ μπέηδες τοῖς ἔδωσαν γενναῖα ποσὰ καὶ κατηνύθησαν πρὸς Νότον.

Ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς Ἰωαννίνων, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ Πασσᾶ Καλοῦ, ἔμεινεν εἰς τὰ Γιάννινα μέχρι τοῦ 1777 ὡς Πασσᾶς. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἦτο Γενικὸς Δερβέναγας Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας ὁ Κούρτ Πασσᾶς καὶ ἐπενέβαινεν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ Πασσαλικίου. Δύο φορές, ὡς μᾶς λέγουν τὰ ἔγγραφα, συνεπλάκησαν οἱ ὄπαδοι τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ τοῦ Κούρτ Πασσᾶ. Οὕτω τὴν 17 Ἰουνίου 1775, γράφει ὁ Ἐνετὸς Ὑποπρόξενος, ὅτι ὁ Κούρτ Πασσᾶς ἠνώθη μὲ δέκα Μπουλοῦκ μπασῆδες ἵνα εἰσχωρήσῃ εἰς τὰ Γιάννινα καὶ ἐκεῖθεν νὰ ἔλθῃ πρὸς τὴν Ἄρταν καὶ νὰ προβῇ εἰς λεηλασίας καὶ ὅτι μαθὼν ταῦτα ὁ Βοεβόδας τῆς Ἄρτης μετέβη εἰς Ἰωάννινα ἵνα συναντηθῇ μὲ τοὺς Μπέηδες καὶ μὲ τὸν Πασσᾶν καὶ ὀργανωθῇ γενναῖα καὶ ἀποτελεσματικὴ ἄμυνα κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν. Τὴν 15 Αὐγούστου 1777 ὁ ἐν Ἀγία Μαύρα ἔκτακτος Προβλεπτῆς γράφει ὅτι κατέπλευσεν εἰς τὴν Πρέβεζαν ἵνα τὴν προφυλάξῃ μία Ἐνετικὴ μοῖρα, διότι εὐρίσκονται εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν ὁ Κούρτ Πασσᾶς μὲ τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν Ἰωαννίνων. Εἰς τὰς 19 Αὐγούστου 1777 γράφει ὁ Ὑποπρόξενος: Μὲ ἐρωτᾶτε διὰ τοὺς Πασσάδες Κούρτ καὶ Ἀλῆ ποῦ ἔρχονται συχνὰ εἰς προστριβὰς. Προσφάτως ὁ Ἀλῆς ἔστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν 25 προύχοντας Ἰωαννίνων καὶ Ζαγορίου καὶ ἄλλοι τόσοι ἀνεχώρησαν διὰ θαλάσσης ἐξ Ἄρτης, ἐφωδιασμένοι μὲ σημαντικὰ ποσὰ χρημάτων ἵνα ὑποβάλουν τὰ παράπονα τῶν κατοίκων κατὰ τῶν βιαιοτήτων τοῦ Κούρτ Ἀχμέτ Πασσᾶ. Καὶ ἔφθασε περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος Ἰουλίου ἕνα γράμμα τοῦ Μεγάλου Βεζύρη πρὸς τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν καὶ διατάσσει νὰ μὴν ἀναμιγνύεται ὁ Κούρτ εἰς τὰς ἐπαρχίας Ἰωαννίνων

καὶ Ἄρτης καὶ ὅτι θὰ σταλῆ εἰς τὸν Ἄλῆν διαταγὴ ἵνα κυβερνᾷ καὶ τὰ Δερβένια, διότι οἱ κάτοικοι τῶν δύο τούτων περιφερειῶν δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι μὲ τὸ σύστημα ποῦ ἀκολουθεῖ ὁ Κούρτ Πασσᾶς. Οὗτος καταχρῶμενος τῆς ἐξουσίας διορίζει ὡς φύλακας τῶν δρόμων (Δερβenaγᾶδες) ἄτομα τὰ ὁποῖα μισοῦνται ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ ὅτι εἰς τὸ ἐκδοθησόμενον Φιρμάνι θὰ δρίζεται ἵνα οἱ φύλακες ἐκλέγωνται ἀπὸ τὰς Κοινότητες τῶν δύο περιφερειῶν (Ἰωαννίνων καὶ Ἄρτης).

32) 1778

ΜΕΧΜΕΤ ΠΑΣΣΑΣ τριῶν ἱππουρίδων.

Τὴν 26 Ἰανουαρίου 1778, γράφει ὁ ἐν Ἄρτη Ἐνετὸς Ὑποπρόξενος: πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἔφθασε στὰ Γιάννενα ὁ Μεχμέτ Πασσᾶς τριῶν ἱππουρίδων μὲ 600 ἄνδρας ὡς ἀκολουθίαν. Δὲν εἶναι γνωστὸς ὁ σκοπὸς τῆς ἀφιξεῶς του. Ὑποτίθεται ὅτι ἐπιζητεῖ νὰ ἀποσπάσῃ δι' ἐκβιασμῶν χρήματα ἀπὸ τοὺς κατοίκους. Τῷ προσέφεραν 48 πουνγιά ἵνα ἀποχωρήσῃ, ἀλλὰ δὲν τὰ ἐδέχθη καὶ παραμένει εἰς τὴν πόλιν. Ἐφθασε Βασιλικὸ φερμάνι ἵνα ἐτοιμασθοῦν ὅλοι οἱ Πασσάδες πρὸς ἀναχώρησιν διὰ τὸ Στρατόπεδον τοῦ Μεγ. Βεζύρη.

33) 1779

ΧΑΣΑΝ ΠΑΣΣΑΣ.

34) 1780

ΣΕΪΔ ΑΧΜΕΤ ΠΑΣΣΑΣ.

35) 1782—1783 ΚΟΥΡΤ ΑΧΜΕΤ ΠΑΣΣΑΣ (ὁ Κούρτ ἀπέθανε τὸ 1788).

Ἐδῶ τελειώνουν οἱ Χρονολογικοὶ Πίνακες τῶν Πασσάδων Ἰωαννίνων. Τώρα θὰ προσθέσωμεν κάτι, ποῦ εἶναι μὲν ἄσχετον μὲ τοὺς Πασσάδες, ἀλλὰ ἐνδιαφέρει τὴν ἐμποροπανήγυριν Ἰωαννίνων, περὶ ἧς ὁμιλεῖ ἔγγραφον τῆς 11ης Αὐγούστου 1759. Ἴδου τί λέγει:

Κατὰ πολὺν παλαιὰν συνήθειαν γίνεται ἑτησίᾳ Ἐμποροπανήγυρις εἰς τὰ Γιάννενα ὀνομαζομένη Πωγωνιανή, ἡ ὁποία ἀρχίζει τὴν 15ην Αὐγούστου (π. ἡ.) (11) καὶ τελειώνει τὴν 30ὴν τοῦ αὐτοῦ μηνός. Καταφθάνουν πολλὰ ἐμπορεύματα ἀπὸ διαφόρους πόλεις, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν Λάρισσαν ἡ ὁποία ἀπέχει 3 ἕως 4 ἡμέρας ἀπὸ τὰ Γιάννενα. Ἀμα περάσουν οἱ 15 ἡμέραι τῆς ἐμποροπανηγύρεως εἰς τὰ Γιάννενα τότε οἱ ἔμποροι ἀναχωροῦν διὰ τὴν Ἄρταν ὅπου γίνεται ἄλλη ἐμποροπανήγυρις ἀπὸ τὰς 8 7βρίου ἕως τὰς 15 τοῦ αὐτοῦ μηνός.

Βενετία, Ἰανουάριος 1968

Κ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ

11. π. ἡ. (= παλαιὸν Ἡμερολόγιον, τὸ Ἰουλιανὸν δηλαδή).

ΙΩΑΝ. Ε. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Καθηγητῷ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

Η ΕΜΠΟΡΙΚΗ, ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΤΟΥ 1812-1813

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΓΛΟΥ ΣΕΡ ΧΕΝΡΥ ΧΟΛΛΑΝΤ

Ὁ σέρ Χένρυ Χόλλαντ γεννήθηκε τὸ 1788 στὸ Knutsford τοῦ Cheshire τῆς Ἀγγλίας καὶ σπούδασε γιατρὸς στὸ Ἐδιμβούργο τῆς Σκωτίας ἀπὸ τὸ 1806 μέχρι τὸ 1811. Ἀπὸ τὸ 1816 ἄρχισε νὰ ἀσκῇ τὸ ἰατρικὸ ἐπάγγελμα στὸ Λονδίνο καὶ τὸ 1840 ἔγινε γιατρὸς τοῦ συζύγου τῆς Βασίλισσας Βικτωρίας πρόγκηπος Ἀλβέρτου. Τὸ 1852 διορίστηκε γιατρὸς τῆς Βασίλισσας Βικτωρίας. Τὸ 1853 πῆρε τὸν τίτλο τοῦ βαρωνέττου. Ἀπέθανε στὶς 27 Ὀκτωβρίου 1873.

Τὴν ἐπομένῃ χρονιᾷ μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν του στὸ Ἐδιμβούργο ἐπιχείρησε τὸ ταξίδι του στὴν Ἑλλάδα. Πρὶν ἀπ' αὐτὸν καὶ ἄλλοι Ἀγγλοὶ εἶχαν ταξιδεύσει στὰ μέρη μας καὶ δημοσίευσαν τὶς περιγραφές τους πρὶν ἀκόμη δημοσίευσῃ ὁ ἴδιος τὸ βιβλίον του.

Ὁ Χόλλαντ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Ἀγγλία τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1812· πέρασε ἀπὸ τὴν Πορτογαλία, τὴν Ἰσπανία, τὴν Σικελία καὶ ἔφτασε στὰ νησιὰ τοῦ Ἴονίου. Ἐπεσκέφθηκε τὴν Ζάκυνθο, τὴν Κεφαλληνία, τὴν Ἰθάκη καὶ τὴ Λευκάδα. Στὶς 27 Ὀκτωβρίου πέρασε μὲ καΐκι ἀπὸ τὴν Λευκάδα στὴν Πρέβεζα. Ἀπ' ἐκεῖ πῆγε στὴ Σαλαῶρα, στὴν Ἄρτα καὶ μετὰ στὰ Γιάννινα. Ἐμεινε ἐκεῖ μόνον λίγες μέρες καὶ μετὰ πῆγε στὴ Θεσσαλία, στὴ Θεσσαλονίκη, στὸ Βόλο, στὴ Λαμία καὶ στὴ Ν. Ἑλλάδα. Ξαναγύρισε στὴν Πρέβεζα καὶ ἔκανε περιοδεία στὴν Ἡπειρο καὶ στὴν Ἀλβανία. Γύρισε στὰ Γιάννινα στὶς 25 Μαρτίου 1813 καὶ ἔμεινε περισσότερο ἀπὸ 15 μέρες τῆ φορὰ αὐτή. Μετὰ κατέβηκε στὴ Σαλαῶρα καὶ μὲ καράβι ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀγγλία.

Ὁ Χόλλαντ, ποὺ ἦταν μορφωμένος καὶ παρατηρητικὸς, στὴν περιοδεία του αὐτὴ παρατήρησε τὴ φυσικὴ διαμόρφωση καὶ τὴν κατάστασιν τῆς χώρας· γράφει γιὰ τὰ βουνά, τὶς κοιλάδες, τὰ ποτάμια, τὰ φυτὰ καὶ τὰ πετρώματα. Ἀναφέρει τὰ προϊόντα καὶ τὶς καλλιέργειες. Παρατηρεῖ τὶς πόλεις, τοὺς κατοίκους, τὶς συνήθειες τους, τὶς πεποιθήσεις, τὰ αἰσθήματα καὶ τὴ μόρφωσή τους. Παρατηρεῖ τὶς σχέσεις τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς Τούρκους. Ἀναφέρεται συχνὰ στὴν ἀρχαιότητα, γιὰτὶ γνωρίζει τὰ κλασσικὰ κείμενα, ἐξετάζει τὰ εἱρεῖπια καὶ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα καὶ προσπαθεῖ νὰ προσδιορίσῃ τὶς ἀρχαῖες τοποθεσίες.

Στὰ Γιάννινα ἔμεινε περισσότερο χρονικὸ διάστημα ἀπὸ ἄλλες πόλεις καὶ εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ καλύτερα τὸν τόπο καὶ τοὺς Γιαννιώτες. Ἀφιερώνει στὸ βιβλίον του ἓνα ὁλόκληρο κεφάλαιο γιὰ τὴ ζωὴ τῶν Γιαννίνων ποὺ τὴν παρατήρησε προσεχτικὰ καὶ τὴν περιγράφει μὲ ἀκρίβεια καὶ λεπτομέρειες. Δίνει χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ στὶς ἀρχές τοῦ περασμένου αἰῶνα. Ὁ Χόλλαντ ἤρθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἀστούς μόνον στὰ Γιάννινα καὶ δὲν πλησίασε καθόλου τὸ λαό. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἡ εἰκόνα εἶναι λειψή.

Τὶς ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις τὶς ἐξέδωκε στὸ Λονδίνο τὸ 1815 μὲ τὸν

τίτλο «Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia 8 c. during the years 1812 and 1813». Τὸ 1817 ἔγινε δευτέρα ἐκδοσις τοῦ βιβλίου του.

Ἡ περιγραφὴ πὸν ἀκολουθεῖ βρίσκεται στὸ VIII κεφάλαιο τοῦ βιβλίου· ὅσα λέει γιὰ τὸν Βηλαρᾶ βρίσκονται στὸ XIII κεφάλαιο, γιὰ τὸν συνάντησε στὴ Λάρισα.

Ὅσο μπόρεσα περισσότερον ἀκολούθησα πιστὰ τὸ κείμενον, γιὰ τὸ πιστεύω ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ μεταφέρω τὶς πληροφορίες ὅπως εἶναι ἀπὸ πρῶτον χέρι, παρὰ νὰ τὶς ἀλλάξω παρεμβάλλοντας σχόλια. Ἄλλωστε τὸ κείμενον εἶναι τόσο ζωντανὸ ὥστε ὁποῖος τὸ πείραζε, θὰ τὸ ἔβλαπτε. Πρόσθεσα μόνον λίγες σημειώσεις, ὅπου νόμιζα ὅτι θὰ ἦταν χρήσιμες.

1. Ἐμπορικὴ καὶ οἰκονομικὴ κίνησις

Στὴν ἀρχὴ ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται εἰδικὰ μὲ τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν τῆς πόλεως. Παρ' ὄλο ὅτι τὰ Γιάννινα βρίσκονται στὰ μεσόγεια, ἔχουν ὡστόσο ἐμπορικὴ σημασίαν καὶ οἱ ἔμποροι συνδέονται ὄχι μόνον μὲ διάφορας πόλεις τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν Γερμανίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ρωσίαν. Ἡ μεγάλη ἐμπορικὴ ἀνάπτυξις ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ δραστήριον πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων στράφηκε στὸ ἐμπόριον, ἀφοῦ στερήθηκε ἀπὸ τὶς ἐθνικὰς καὶ πολιτικὰς ἐπιδιώξεις. Στὸ ἐσωτερικὸν ἦταν δεσμευμένοι καὶ ἀναγκάστηκαν νὰ μεταναστεύσων· ἔτσι ἀνέπτυξαν τὴν δραστηριότητά τους στὴν ξενιτειάν. Ὅμως μερικὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν τους ἔμειναν στὴν Τουρκίαν, εἴτε ἀπὸ ἀνάγκην, εἴτε γιὰ τὸ εἶχαν περιουσίαν ἐκεῖ ἢ καὶ γιὰ νὰ ἐξυπηρετοῦν τὴν δουλειάν τους τοὺς ἄλλους πού ἐφυγαν. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐμπορίου τῆς Τουρκίας κινεῖται ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας πού εἶναι ἐγκατεστημένοι στὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἔχουν ἀντιπροσώπους στὴν πατρίδα τους.

Αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ στὰ Γιάννινα. Πολλοὶ ἔμποροι συνδέονται μὲ τὸ ἐξωτερικόν, ὅπου ἔχουν συγγενεῖς. Ἔτσι ἀπὸ μιὰ οἰκογένειαν μὲ τέσσαρις ἀδελφοὺς, ἓνας εἶναι ἐγκατεστημένος στὰ Γιάννινα, ἓνας ἄλλος στὴ Μόσχαν, ἄλλος στὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ τέταρτος στὴ Γερμανίαν· ὄλοι εἶναι συνδεδεμένοι μὲ τὶς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις τους. Ὑπῆρχαν καὶ ἄλλες τέτοιαι οἰκογένειαι. Αὐτὸ ὀφείλεται καὶ στὴν πολιτικὴν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πού ἔχει τὴν ἀπαίτησιν νὰ μένων ὅσα Γιάννινα μέλη τῆς οἰκογενείας, ὅπως καὶ ἡ περιουσίαν τους, γιὰ νὰ εἶναι σίγουρος ὅτι θὰ ξαναγυρίσων. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἀναπτύσσεται καὶ τὸ ἐμπόριον τοῦ τόπου.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους, λοιπόν, ταξίδεψαν στὴν Εὐρώπην, ξέρουν καλὰ τὶς εὐρωπαϊκὰς συνήθειαι καὶ μιλοῦν καλὰ τὶς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας. Ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἔχουν σύνδεσμον μὲ τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ρωσίαν. Τὸ λιμάνιν τῆς Τεργέστης εἶναι τὸ κυριώτερον ἐμπορικόν τους κέντρον καὶ ἀπ' ἐκεῖ συνδέονται μὲ ἐμπορικὸν οἶκον τῆς Βιέννης, τῆς Λειψίας καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Γερμανίας.

Οἱ σχέσεις μὲ τὴν Ρωσίαν ἔχουν διαφορετικὸν χαρακτῆρα, γιὰ τὸ ἔχουν τὴν ἴδιαν θρησκείαν καὶ ἡ χώρα ἐκεῖνη εἶχε πολιτικὰς σχέσεις μὲ τὸν λαὸν αὐτὸν ἐδῶ. Τὰ κεντρικὰ καταστήματα πολλῶν οἰκων βρίσκονταν στὴ Μόσχαν πρὶν ἀπὸ τὴν κακαστροφὴν τῆς πόλεως αὐτῆς. Μεγάλαν χρηματικὰ ποσὰ ἦσαν κατατεθειμένα στὶς τράπεζας ἐκεῖ καὶ σ' αὐτὰ περιλαμβάνονταν κληροδοτήματα γιὰ τὰ δημόσια ἰδρύματα, τὰ σχολεῖα κ.ἄ. Ὅταν ἔφτασαν στὰ Γιάννινα τὰ νέα γιὰ τὴν πυρκαϊάν τῆς Μόσχας⁽¹⁾ αἰσθάνονταν κανεὶς βαθειάν τὴν ἐντύπωσιν πού ἔκαναν στοὺς ἐμπόρους. Πολλοὶ ἔχασαν μεγάλα ποσὰ ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῶν ἀποθηκῶν καὶ ὁ Ἰωάννης Μελλάς ἔλεγε ὅτι ἔχασε χίλιαι λίρας, ἀλλὰ ὕστερον μαθεύτηκε ὅτι τὸ ποσὸν ἦταν μικρότερον.

1. Ἡ καταστροφὴ τῆς Μόσχας ἐγίνε στὶς 14 Σεπτεμβρίου 1812, ὅταν μπῆκε ὁ Ναπολέων στὴν πόλιν αὐτήν.

Μεγάλο μέρος από τὸ βαμπάκι, τὰ νήματα τῆς Θεσσαλίας καὶ τὰ μάλλινα ὕφαντὰ περνοῦν ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ ἐξάγονται στὴν Ἰταλία καὶ στὴ Γερμανία. Τελευταία στέλνονταν μεγάλες ποσότητες στὴ Θεσσαλονίκη κι' ἀπ' ἐκεῖ σὲ ἄλλες χῶρες.

Ἡ Ἀλβανία καὶ ἄλλες μεσογειακὲς περιοχὲς προμηθεύονται τὰ ἐμπορικὰ τοὺς εἶδη ἀπὸ τὰ Γιάννινα, πού ἔτσι ἔγιναν τὸ κέντρο τοῦ ἐμπορικοῦ ἐφοδιασμοῦ τῆς χώρας.

Τὸ ἐμπόριο εἶναι ποικίλο. Κάθε ἔμπορος ἐφοδιάζεται μὲ διάφορα εἶδη πού τοῦ στέλνουν οἱ ἀντιπρόσωποι του ἀπὸ τὴν Ἰταλία, τὴ Γερμανία καὶ τὸν τελευταῖο καιρὸ ἀπὸ τὴ Μάλτα. Κάθε φθινόπωρο γίνεται παζάρι, συγκεντώνονται πολλοὶ κάτοικοι τῆς περιοχῆ καὶ ψωνίζουν τὰ διάφορα εἶδη πού εἰσάγουν οἱ ἔμποροι ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό.

Τὸ γενικὸ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο τῆς Ἀλβανίας περιλαμβάνει δημητριακά, ξυλεία, καπνὸ, μαλλί κ.ἄ. Αὐτὰ ἐξάγονται ἀπὸ ἔμπορους τῶν Γιαννίνων σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς εἰσαγωγές. Ὁ μεγάλος μονοπωλητὴς τῆς ἐξαγωγῆς δημητριακῶν εἶναι ὁ Βεζύρης. Ἡ πεδιάδα κοντὰ στὴν πόλη παράγει σιτάρι καὶ καλαμπόκι πού ἐξάγεται ἀπὸ τὴ Σαλαώρα. Ὁ καπνὸς ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἄλλες περιοχὲς ἔχει κάποια ἀξία καὶ συγκεντρώνεται στὰ Γιάννινα γιὰ ἐξαγωγή.

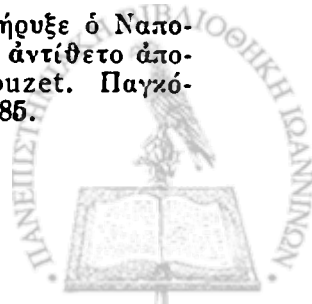
Περισσότερες πληροφορίες μὲ τὶς ἐξαγωγές καὶ τὶς εἰσαγωγές δίνει ὁ συγγραφέας γράφοντας καὶ τὴν ἐμπορικὴ κίνηση τῆς Σαλαώρας. Τὰ κύρια προϊόντα πού ἐξάγονται ἀπ' ἐκεῖ εἶναι σιτηρὰ, ξυλεία, λάδι, καπνός, βαμπάκι καὶ μαλλί. Πάνω ἀπὸ 50 καραβιὲς σιτάρι καὶ καλαμπόκι στέλνονται στὴν Ἰταλία, στὰ νησιά τοῦ Ἰονίου, στὴ Μάλτα κ.ἄ. Τὰ δάση στὶς νότιες παραλίες δίνουν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ξυλείας πού ἐξάγεται. Ἀπὸ τὸ 1792 σταμάτησαν οἱ ἐξαγωγές ξυλείας στὴ Γαλλία. Τὰ ξύλα πού ἐξάγονται τώρα εἶναι μικρότερα σὲ μῆκος καὶ ἀπ' αὐτὰ 20—30 καραβιὲς στέλνονται στὸ ἐξωτερικὸ κάθε χρόνον· τὰ περισσότερα ἐξάγονται στὴ Μάλτα γιὰ οἰκοδομὲς καὶ θέρμανση. Τὸ λάδι καὶ ὁ καπνὸς ἔχουν τὴ φήμη ὅτι εἶναι καλῆς ποιότητος· ὁ καπνὸς ἔρχεται ἀπ' τὶς πεδιάδες τῆς βόρειας Ἀλβανίας. Ἡ μεγαλύτερη ποσότητα βαμβακοῦ καὶ νημάτων ἔρχεται ἀπὸ τὴ Θεσσαλία καὶ στέλνεται στὰ Γερμανικὰ καὶ ἰταλικὰ λιμάνια τῆς Ἀδριατικῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μαλλί ἐξάγονται καὶ καπότες, προϊόντα τῆς ἐγχώριας βιομηχανίας· ἡ κίνηση τοῦ εἴδους αὐτοῦ φτάνει στὶς 150.000 πιάστρες τὸ χρόνο.

Οἱ εἰσαγωγές στὴ Σαλαώρα πού προσρίζονται προπάντων γιὰ τὸ ἐσωτερικὸ εἶναι καφές, ζάχαρη, κοινὰ ὑφάσματα, λινά, βελουδο, μπαρούτι, ὄπλα, σιδηρικὰ καὶ ἄλλα διάφορα εἶδη. Ὡς τὰ τελευταῖα λίγα χρόνια οἱ ἔμποροι συναλλάσσονταν μὲ τοὺς ἐμπορικοὺς οἴκους τῆς Τεργέστης καὶ τὰ περισσότερα εἰσαγόμενα εἶδη ἦταν γερμανικά· οἱ τελευταῖες ὁμως πολιτικὲς περιπέτειες ὀδήγησαν τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐμπορίου σὲ οἴκους τῆς Μάλτας, καὶ ἂν ἐξακολουθοῦσε ὁ πόλεμος⁽²⁾, τὰ βρετανικὰ προϊόντα θὰ εἰσάγονταν σὲ μεγαλύτερες ποσότητες ἀπὸ τὴ Μάλτα. Ἰδιαίτερα θὰ εἰσάγονταν περισσότερα ὑφάσματα, λινά, σιδηρικὰ καὶ καφές ἀπὸ τὶς Δυτικὲς Ἰνδίες πού ἡ τιμὴ του εἶναι χαμηλότερη ἀπὸ τοῦ καφέ τῆς Μόκας.

2. Πνευματικὴ ζωὴ

Οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἐπαινοῦν τοὺς Γιαννιώτες γιὰ τὶς φιλολογικὲς τοὺς ἐπι-

2. Ἐννοεῖ τοὺς ναπολεοντεῖους πολέμους καὶ τὸν ἀποκλεισμὸ πού κήρυξε ὁ Ναπολέων τὴν 21 Νοεμβρίου 1806 σὲ βάρους τῆς Ἀγγλίας. Ὁ ἀποκλεισμὸς εἶχε ἀντίθετο ἀποτέλεσμα γιὰ τὸ βρετανικὸ ἐμπόριο σημείωσε πρωτοφανῆ ἀκμὴ. Μ. Crouzet. Παγκόσμιος Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ. Μετάφραση Λ. Κάβουρα, τ. Ζ', σ. 384—385.

δόσεις και δίχως ἀμφιβολία ἀξίζουν τὴ φήμη πὺ ἔχουν ἀποκτήσει. Ἡ φιλολογία συνδέεται στενὰ μὲ τὸν ἐμπορικὸ χαρακτήρα τῶν κατοίκων καὶ ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτόν. Ὁ πλοῦτος πὺ ἀπόχτησαν πολλοὶ κάτοικοι τοὺς δίνει τὰ μέσα ν' ἀσχοληθοῦν οἱ ἴδιοι μὲ τὴ φιλολογία ἢ νὰ ἐνθαρρύνουν ἄλλους στὴν ἀπασχόληση αὐτῆ. Οἱ σχέσεις τους μὲ τὴν Ἰταλία καὶ τὴ Γερμανία καὶ ἡ παραμονὴ τους στὶς χῶρες αὐτὲς συντελοῦν στὴ δημιουργία τέτοιων τάσεων καὶ δίνουν τὰ μέσα γιὰ τὴ φιλολογικὴ πρόοδο, πὺ λείπουν ἀπὸ τὴ χώρα τους. Σχεδὸν τὰ δύο τρίτα τῶν νεοελληνικῶν δημοσιευμάτων εἶναι μετάφραση εὐρωπαϊκῶν ἔργων· ὁτιδήποτε καὶ ἂν πῆ κανεὶς γιὰ τὶς ἀκαθοδήγητες δυνάμεις τοῦ πνεύματος, εἶναι προτιμώτερο νὰ μείνη ἔτσι γιὰ κάμποσο καιρὸ ἀκόμη. Τέτοιες μεταφράσεις γίνονται στὸ ἐξωτερικὸ καὶ τὰ τυπογραφεῖα στὴ Βενετία, στὴ Βιέννη, στὴ Λειψία, στὴ Μόσχα καὶ στὸ Παρίσι δὲ δουλεύουν γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν τὴ δραστήρια φιλοπονία τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν πὺ ἀποβλέπουν στὴν ἀνάπτυξη τῆς φιλολογίας στὴ χώρα τους. Ἡ μεγάλη κίνηση αὐτῆ τῶν Ἑλλήνων στὰ Γιάννινα ἔκανε τὴν πόλη αὐτὴ ἀγορὰ βιβλίων· τὰ φέρνουν ἐδῶ ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ ἀφοῦ τυπωθοῦν, καὶ ἀπ' ἐδῶ διαδίδονται σὲ δὲ τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος. Στὸ τελωνεῖο τῆς Ἄρτας ὑπῆρχαν πολλὰ δέματα βιλία μὲ προορισμὸ τὰ Γιάννινα καὶ στὴν πόλη πολλὰ βιβλιοπωλεῖα, γνωστὰ ἀπὸ καιρὸ γιὰ τὶς ἐκτεταμένες ἐπιχειρήσεις τους στὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ ἐμπορίου.

Ἐπάρχουν στὴν πόλη δὲ Ἀκαδημίες στὶς ὁποῖες ἐκπαιδεύεται διαδοχικὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν νεοῶν Ἑλλήνων. Τὸ Γυμνάσιο τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδα εἶναι τὸ πρῶτο καὶ ἀπόχτησε κάποια φήμη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ δάσκαλο πὺ θεωρεῖται σὰν ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς φιλολογίας στὴ νέα Ἑλλάδα. Εἶναι ἀλήθεια πὺς ὑπάρχουν ἄλλοι πὺ ἐγράψαν περισσότερα, ὁ Ψαλίδας ὅμως ταξίδεψε πολὺ καὶ ξέρεي πολλὲς γλῶσσες. Εἶναι καλὸς κλασσικὸς λόγιος, δξὺς κριτικὸς, ποιητὴς καὶ ξέρει καλὰ τὴ φιλολογία καὶ τὴν ἐπιστῆμη τῶν εὐρωπαϊκῶν ἔθνων. Τὸ μόνον γνωστὸ του ἔργο πὺ εἶδε ὁ συγγραφέας εἶναι ἡ «Ἀληθὴς εὐδαιμονία ἢτοι βάσις πάσης θρησκείας» τόμοι 2, ἐν Βιέννη 1791. Τὸ χαρακτηριστικὸ πὺ ἐπικρατεῖ στὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι ὁ σκεπτικισμὸς. Ἀνώνυμα ἔγραφε σὲ στίχους καὶ πεζὰ τὸ «Ἐρωτος Ἀποτελέσματα» τυπωμένο στὴ Βιέννη τὸ 1792. Ὁ συγγραφέας λέει ὅτι ἴσως νὰ ἔγραψε κι' ἄλλα ἔργα πὺ δὲν τὰ ξέρει. Τὰ χρήματα γιὰ τὴ λειτουργία τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ψαλίδα εἶναι κατατεθειμένα στὴ Μόσχα. Ἐχει μεγάλον ἀριθμὸ μαθητῶν καὶ τοὺς διδάσκει ὄχι μόνον γλῶσσες ἀλλὰ καὶ ἱστορία, γεωγραφία, καὶ ἄλλους κλάδους τῆς γενικῆς φιλοσοφίας. Ἐχει δὲ βοηθοὺς, ὅμως τὸν χαρακτηῖρα τοῦ σχολείου του τὸν διατηρεῖ ἢ δικὴ του φήμη³.

Ἡ ἄλλη Ἀκαδημία στὰ Γιάννινα εἶναι κατωτέρου βαθμοῦ καὶ δέχεται παιδιὰ κατωτέρων τάξεων. Διευθύνεται τῶρα ἀπὸ ἕναν ἡλικιωμένον Ἑλληνα, τὸν Μπαλᾶνο⁴, πολὺ σεβαστὸ καὶ φιλόπονο, ὅμως μὲ μικρότερη μόρφωση ἀπὸ τὸν Ψα-

3. Βιογραφία τοῦ Ψαλίδα δημοσίευσε ὁ Λ. Βρανούσης «Ἀθανάσιος Ψαλίδας, ὁ δάσκαλος τοῦ Γένους», Γιάννινα 1952. Στὴ μελέτη αὐτὴ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἴδῃ τὰ ἔργα καὶ τὴ δράση τοῦ Ψαλίδα. Γιὰ τὶς ἐντυπώσεις τοῦ Ἀγγλοῦ περιηγητῆ T. Smart Hughes πὺ εἶδε τὸν Ψαλίδα στὰ Γιάννινα τὸ 1814 ἰδὲ μελέτη μου στὸ ἀφιέρωμα τῆς «Ἡπειρ. Ἐστίας» στὸν Ψαλίδα.

4. Ὁ Κοσμᾶς Μπαλᾶνος γεννήθηκε τὸ 1731 καὶ διαδέχθηκε τὸν πατέρα του Μπαλᾶνο Βασιλόπουλο στὴ διεύθυνση τῆς Σχολῆς τὸ 1758 ἢ 1765. Οἱ Μπαλαναῖοι ἦταν διδάσκαλοι στὴ Σχολὴ Γκιούνμα. (Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου. Ἐν Ἀθῆναις 1857, τ. Β', σ. 279. Ἰδίου, Βιογραφικὴ Συλλογὴ Λογίων τῆς Τουρκοκρατίας, Ἰωάννινα 1960, σ. 130). Ὁ Ἀραβαντινὸς στὸ πρῶτο ἔργο του γράφει ὅτι ὁ Κοσμᾶς ἀπέθανε τὸ 1807, στὸ δεύτερο τὸ 1808 καὶ τὸν διαδέχθηκε στὴ διεύθυνση τῆς Σχολῆς ὁ ἀδελφὸς του Κωνσταντῖνος (Μπαλᾶνος) Καμινάρης. Ὁ Χόλλαντ λέει ὅτι ἡ Σχολὴ διευθύνεται τῶρα ἀπὸ ἕναν ἡλικιωμένον Ἑλληνα Μπαλᾶνο, χωρὶς νὰ γράφῃ τὸ μικρὸ του ὄνομα. Δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος Καμινάρης (Μπαλᾶνος) πὺ πέθανε τὸ 1819. Ἄς σημειωθῇ ὅτι στὰ ἀγγλικά τὸ ὄνομα γράφεται Valanos.

λίδα. Ὁ πατέρας τοῦ Μπαλάνου ἦταν προκάτοχός του στὴ θέση αὐτὴ καὶ εἶναι συγγραφέας ἑνὸς ἢ δύο μαθηματικῶν βιβλίων γνωστῶν στὴ χώρα⁵. Τὸ σχολεῖο συντηρεῖται κατὰ μεγάλο μέρος ἀπὸ τὶς εὐγενεῖς εὐεργεσίες τῶν Ζωσιμάδων, μιᾶς ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες καὶ πλουσιώτερες νεοελληνικὲς οἰκογένειες. Δυὸ ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Ζωσιμάδες μένουν στὴν Ἰταλία καὶ ἕνας τρίτος στὴ Ρωσία. Τὰ ποσὰ ποὺ στέλνουν κάθε χρόνο στὰ Γιάννινα γιὰ βιβλία, γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ ἄλλες εὐεργεσίες φτάνουν τὶς 2.000 πιάστρες. Αὐτὸ εἶναι θαυμάσιο παράδειγμα γνήσιου καὶ μὲ καλὴ κατεύθυνση πατριωτισμοῦ. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα παραδείγματα ποὺ δείχνουν τὸ γενναιοδωρὸ καὶ εὐστροφὸ πνεῦμα τῶν Ζωσιμάδων. Πολλὰ βιβλία τυπώθηκαν καὶ κυκλοφοροῦν μὲ ἔξοδά τους καὶ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Τὰ τελευταῖα χρόνια βοήθησαν μὲ τὸν τρόπον αὐτὸ τὴ σημαντικὴ ἐργασία τοῦ Κοραῆ τὴν «Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη» ἀπὸ τὴν ὁποία πολλοὶ τόμοι δημοσιεύθηκαν στὸ Παρίσι μὲ ἔργα τοῦ Ἰσοκράτη, τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Αἰλιανοῦ, τοῦ Αἰσώπου κ. ἄ.

3. Κοινωνικὴ ζωὴ

α) Ἡ θέση τῶν γυναικῶν στὴν κοινωνία.

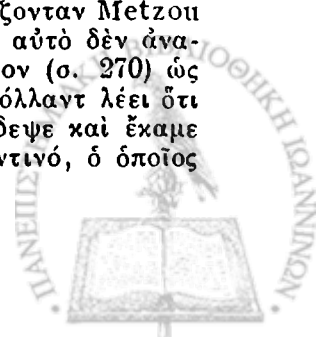
Μερικὲς ἀπὸ τὶς πλουσιώτερες οἰκογένειες στὰ Γιάννινα δὲν ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὸ ἐμπόριο, ἀλλὰ ζοῦν μὲ τὴν περιουσία ποὺ κληρονόμησαν ἀπὸ τοὺς προγόνους ἢ μὲ ὅσα κέρδισαν παληότερα ἀπὸ τὸ ἐμπόριο. Ἔτσι ἦταν καὶ ὁ Μήτσου⁶, ποὺ φιλοξenoῦσε τὸν συγγραφέα καὶ εἶχε κτηματικὴ περιουσία ποὺ τοῦ ἔδινε εἰσόδημα 1000 λίρες τὸ χρόνο. Τὶς παληῆς οἰκογένειες τὶς σέβονται ἐδῶ ὄχι γιὰ τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῆς ἀριστοκρατίας ποὺ δὲν ἔχουν, οὔτε μονάχα γιὰ τὸν πλοῦτο.

Ὁ τρόπος τῆς ζωῆς στὰ Γιάννινα εἶναι γενικὰ ὁμοίμορφος, γιὰτὶ ὅλοι ὑποκύπτουν στὶς πολιτικὲς πιέσεις. Ἄν καὶ στὶς περιστάσεις αὐτὲς περιορίζονται οἱ κοινωνικὲς ἐκδηλώσεις, ὥστόσο στὰ Γιάννινα ὑπάρχουν εὐχάριστες κοινωνικὲς συναναστροφές, τοῦλάχιστον ὅμοιες στὴν ἀξία μ' αὐτὲς ποὺ συναντᾶει κανεὶς στὴν Ἰσπανία, στὴν Πορτογαλία, στὴ Σικελία καὶ ἀνώτερες ἀπὸ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα. Ἡ ζωντάνια τῶν Ἑλλήνων δίνει ἕνα χαρακτηριστικὸ τόνο στὴν κοινωνία καὶ στὰ Γιάννινα ἀκόμη περισσότερο, γιὰτὶ ὑπάρχει ἡ ἐξυπνάδα καθὼς καὶ οἱ τρόποι ποὺ ἀπόκτησαν οἱ κάτοικοι στὶς εὐρωπαϊκὲς συναναστροφές. Κι' ἐδῶ ὅμως, ὅπως καὶ στὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, βρῖσκει κανεὶς μεγάλη ἀνισότητα ἀνάμεσα στὰ δύο φῦλα ποὺ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὶς διαφορετικὲς συνθῆκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες βρῖσκεται τὸ κάθε ἕνα ἀπ' αὐτά. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ ὑπῆρχε καὶ στὰ ἀρχαῖα χρόνια καὶ μεγάλωσε τώρα μὲ τὴν ἐπίδραση τῶν Τούρκων.

Οἱ Ἑλληνίδες τῶν ἀνωτέρων τάξεων μόλις παίρνουν κάποια μόρφωση καὶ αὐτὴ ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τῆς οἰκογενείας. Δὲν ταξιδεύουν στὸ ἐξωτερικὸ, μένουν κλεισμένες στὸ σπίτι καὶ βγαίνουν μόνον γιὰ νὰ πᾶν στὴν ἐκκλησία ἢ στὰ λου-

5. Εἶναι ὁ Μπαλάνος Κοσμᾶ Βασιλόπουλος· γεννήθηκε τὸ 1694 στὰ Γιάννινα, ἦταν μαθητὴς τοῦ Μ. Ἀνθρακίτη καὶ τὸν ἀντικατέστησε στὴ διεύθυνση τῆς Σχολῆς Γκιούνα. Ἰδὲ τὴ βιογραφία του στὴ «Βιογραφικὴ Συλλογὴ», σ. 19 κ.έ.

6. Ὁ Ἀραβαντινὸς στὴ «Χρονογραφία» τ. Β' σ. 268, 269, 270 παραθέτει ὀνόματα πλουσιῶν οἰκογενειῶν στὰ Γιάννινα. Ὁ σπιτονοικοκύρης τοῦ Χόλλαντ ὀνομάζονταν Μετσοῦ ὅπως τὸν γράφει ὁ ἴδιος. Ἑλληνικὰ πρέπει νὰ γραφῆ Μήτσου. Τὸ ὄνομα αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται ἀπ' τὸν Ἀραβαντινὸ. Ἀναφέρει τὸ 1805 ἕναν Μπαλάνον Μάτζιον (σ. 270) ὡς «ἀλλαχοῦ ἀποδημοῦντα». Δὲν νομίζω ὅτι εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο γιὰτὶ ὁ Χόλλαντ λέει ὅτι ὁ Μετσοῦ ἢ Μήτσου εἶχε κτηματικὴ περιουσία καὶ δὲν ἀναφέρει ὅτι ταξίδεψε καὶ ἔκαμε περιουσία ἀπὸ τὸ ἐμπόριο. Ἴσως ὅμως δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀραβαντινὸ, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ μνημονεύει ὠρισμένους προσθέτει «καὶ ἕτεροι».

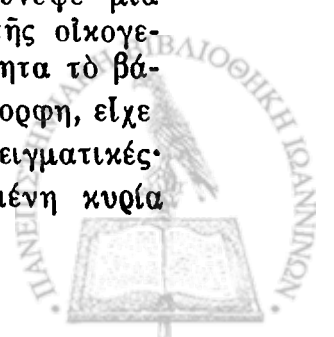
τρά. Οι άρραβωνιασμένοι δέν βλέπονται μεταξύ τους παρά μονάχα τήν ώρα τοῦ γάμου· αὐτό εἶναι πολὺ βλαβερό γιὰ τίς γυναῖκες, ἀλλὰ τὸ κρατοῦν μὲ αὐστηρότητα σὲ ὄλες τίς ὀρθόδοξες οἰκογένειες. Ἐνας νέος πολυταξιδεμένος, μὲ πολλὰ προσόντα, ἤθελε νὰ ἰδῆ τὴν ἀρραβωνιαστικιά του καὶ νὰ τὴν καθοδηγήσῃ ὁ ἴδιος, ἀλλὰ ἡ οἰκογένειά του ἀντιτάχτηκε καὶ διὰν πλησίαζε στὸ σπίτι τῆς ἡ κοπέλλα κρύβονταν. Ὁ συγγραφέας βρέθηκε σ' ἓνα γάμο, ὅπου ὁ γαμπρός καὶ ἡ νύφη βλέπονταν γιὰ πρώτη φορά. Ἡ νύφη εἶπε «εἶδα κάποτε τὸν ἄντρα μου στὴν ἐκκλησία, ἀλλὰ δέν εἶμαι σίγουρη ἂν ἦταν πραγματικὰ αὐτός».

Οἱ Ἑλληνίδες παντρεύονται σὲ μικρὴ ἡλικία καὶ ἔτσι καὶ ἀπὸ τὴν αἰτία αὐτὴ ἐμποδίζεται ἡ μόρφωσή τους. Κορίτσια ἀρραβωνιάζονται δέκα ἢ ἔντεκα χρόνων καὶ παντρεύονται στὰ δεκατέσσερα ἢ δεκαπέντε. Στὰ κλίματα αὐτὰ ἡ ὠριμότητα καὶ ἡ παρακμὴ ἔρχονται νωρίτερα. Ἔτσι ἡ γυναῖκα εἶναι γιὰ κάμποσα χρόνια τὸ παιγνίδι τοῦ ἄντρα καὶ ὕστερα περιφρονεῖται καὶ παραμελεῖται.

Αὐτὰ τὰ βλέπει κανεὶς καὶ στίς Ἑλληνίδες, ἂν καὶ αὐτὲς εἶναι προικισμένες μὲ χάρη καὶ λεπτὸς τρόπους πὸ ἀναπληρῶνουν κάπως τὴν ἔλλειψη ἄλλων προτερημάτων. Ἡ συνομιλία τους ἂν καὶ εἶναι ζωηρή, δέν ἔχει ποικιλία θεμάτων. Διαβάζουν ἐλάχιστα καὶ πιστεύουν σὲ πολλὰς δεισιδαιμονίας. Στίς Ἑλληνίδες ὑπάρχει κάποια νωχέλεια, πὸ ἂν καὶ γίνεται δελεαστικὴ γιὰ τὸν ξένο μὲ τὴ φορεσιά, τὴ στάση καὶ τ' ἀνατολίτικα ἔθιμα, χάνει ὅμως γρήγορα τὴ γοητεία τῆς, μὲ τὴν κούραση πὸ προέρχεται ἀπὸ τὴν ὁμοιομορφία. Ὅσῳσὸ πρέπει νὰ παραδεχθῆ κανεὶς ὅτι στίς γυναῖκες αὐτὲς ὑπάρχει ἓνας θηλυκὸς μαλακὸς τρόπος πὸ κερδίζει τὸ θαυμασμό· καὶ στὴ φορεσιά τους ὑπάρχει κάτι πὸ κεντᾶει τὴ φαντασία, διὰν μάλιστα συνδυάζεται μὲ τὴ μεγαλοπρέπεια τῆς Ἀνατολῆς. Συνήθως ἡ κουβέντα τους εἶναι χαριτωμένη καὶ ἐλκυστικὴ· ὑπάρχουν γυναῖκες στίς ἀνώτερες τάξεις στὰ Γιάννινα πὸ οἱ ὠραῖοι τρόποι τους θὰ μπορούσαν νὰ τίς τοποθετήσουν σὲ εὐρωπαϊκοὺς κύκλους.

Ἔτσι ὅμως πὸ εἶναι περιορισμένες, παίρνουν μικρὸ ἢ καὶ ἀρνητικὸ μέρος στὴν κοινωνικὴ ζωή. Ἄν καὶ δέν ἀποκλείονται ἀπὸ τίς συναναστροφὰς τῶν ἀνδρῶν στὰ σπίτια τους, σπάνια ἐπισκέπτονται ἄλλες οἰκογένειες ἢ παίρνουν μέρος σὲ κοινὰς κοινωνικὰς διασκεδάσεις. Βλέπουν τίς φίλες τους στὰ λουτρά, γι' αὐτὸ μένουν ἐκεῖ περισσότερο ἀπ' ὅσο χρειάζεται. Στὸ σπίτι ἀπασχολοῦνται μὲ τίς δουλειὰς τοῦ νοικοκυριοῦ· ἡ ἀπασχόληση αὐτὴ εἶναι εὐκόλη, γιὰ τὸ ἑλληνικὸς τρόπος ζωῆς εἶναι ἀπλὸς καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχουν πολλὰς γυναῖκες στίς ἑλληνικὰς οἰκογένειες. Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν ὑπηρετριῶν καὶ τὴν οἰκειότητα πὸ ἔχουν μ' αὐτὲς μοιάζουν μὲ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας. Ἡ βγάγια εἶναι σημαντικὸ πρόσωπο στὸ σπιτικὸ ἢ οἰκογένεια τὴ σέβεται ὅπως καὶ στ' ἀρχαία χρόνια. Ἡ κυρὰ περπατᾶει πάνω - κάτω στὸ χαγιάτι μὲ τίς ὑπηρετρίες καὶ ἔχει γιὰ κύρια ἀπασχόληση νὰ γνέθῃ μετάξι καὶ νὰ κεντᾶ. Ἄλλοτε κάθεται πάνω σὲ μπάσια μὲ τὰ πλούσια ροῦχα τῆς ἀπλωμένα. Ἐδῶ δέχεται τίς ἐπισκέψεις τῆς καὶ ὁ ἄντρας μὲ τοὺς φίλους του καπνίζουν στὰ διπλὰ μπάσια. Στὴν Ἀθήνα οἱ γυναῖκες εἶναι πὸ ἐλεύθερες καὶ διασκεδάζουν μὲ διάφορους τρόπους, ἄγνωστους στὴν αὐστηρὴ κοινωνία τῶν Γιαννίνων.

Ὁ Μήτσου, πὸ φιλοξενοῦσε τὸν συγγραφέα, ἦταν πλούσιος· ἦταν μελαγχολικός, εὐγενικός καὶ ἄτολμος ἀπὸ τίς περιστάσεις πὸ τοῦ ἔτυχαν στὴ ζωή. Ὁ πατέρας του σκοτώθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος κινδύνεψε μιὰ φορά· ἔτσι τοῦ ἔμεινε διαρκὴς φόβος γιὰ τὴ δική του ἀσφάλεια καὶ τῆς οἰκογενείας του. Εὐγενικός καὶ ἀφοσιωμένος ὅπως ἦταν, ὑπόφερε μὲ ἠπιότητα τὸ βάρος πὸ πίεζε τὸ πνεῦμα του. Ἡ γυναῖκα του, ζωηρότερη καὶ πολὺ ὁμορφη, εἶχε τίς ἴδιες ἐξαιρετὰς ψυχικὰς ἰδιότητες καὶ οἱ σχέσεις τους ἦταν ὑποδειγματικὰς. Εἶχαν δυὸ γιουὺς καὶ δύο θυγατέρες καὶ μαζί τους ἔμενε μιὰ ἡλικιωμένη κυρία

συγγενής. Ἡ μεγαλύτερη κόρη ἦταν ἔντεκα χρονῶν, ὁμορφο καὶ χαριτωμένο κορίτσι. Τ' ἀγόρια, ὁ Ἀλέξης καὶ ὁ Στέφανος, μικρότερα καὶ θαυμάσια δείγματα παιδικῆς ὁμορφιάς. Στὴ μορφὴ τους εἶχε πιά σχηματισθῆ τὸ ἑλληνικὸ ὕφος· εἶχαν πλατὺ μέτωπο καὶ μακρὰ μαλλιά ποὺ κυμάτιζαν κάτω ἀπὸ τὸ κοντὸ φέσι. Ἐυρίζουν τὸ προστινὸ μέρος τοῦ κεφαλιοῦ, ὅπως κάνουν οἱ Ἀλβανοὶ στρατιῶτες. Ἡ συνήθεια δὲν ἦταν ἄγνωστη στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα. Ὁ Πλούταρχος λέει ὅτι ὁ Θησεὺς ξύριζε τὸ προστινὸ μέρος τοῦ κεφαλιοῦ γιὰ νὰ προσφέρῃ τὰ μαλλιά στοὺς Δελφοὺς καὶ ὁ Ὅμηρος λέει στοὺς Ἀβάντες τῆς Εὐβοίας ὅτι εἶναι «ἄπισθεν κομόωντες» ποὺ κατὰ τὴν περιγραφή του μοιάζει ἀκριβῶς μὲ κούρεμα τῶν Ἀλβανῶν.

β) Τὰ σπίτια

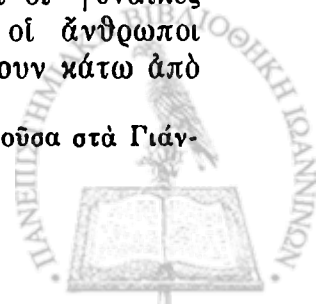
Τὰ σπίτια στὰ Γιάννινα μοιάζουν μεταξὺ τους. Ἐξω ἀπὸ τὸ δρόμο φαίνεται ἓνας τοῖχος μονάχα καὶ ἡ κορυφὴ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ κτίριο. Μιὰ μεγάλη διπλὴ ἐξώπορτα ὁδηγεῖ σὲ ἐξωτερικὴ αὐλή, περνᾷς κατόπι ἄλλη πόρτα καὶ φτάνεις σ' ἓνα ἐσωτερικὸ τετράγωνο ποὺ τὶς τρεῖς πλευρὲς του κατέχει τὸ κτίριο τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ ἰσόγειο εἶναι χτισμένο ἀπὸ πέτρα καὶ ὄλο σχεδὸν τὸ ὑπόλοιπο ἀπὸ ξύλα. Μιὰ πλατεῖα κρεβάτα(7) περνᾷς τὶς δυὸ πλευρὲς, ἀνοιχτὴ μπροστά, στεγάζεται ἀπὸ τὴ στέγη τοῦ σπιτιοῦ. Στὴν κρεβάτα ἀνεβαίνεις ἀπὸ τὴ σκάλα καὶ οἱ πόρτες ποὺ ὁδηγοῦν στὰ δωμάτια ἀνοίγουν ὅλες στὴν κρεβάτα. Στὸ ἰσόγειο ζοῦν μόνον οἱ κατώτερες τάξεις· συνήθως κατοικοῦν στὸ πρῶτο πάτωμα. Στὸ σπίτι ποὺ φιλοξενήθηκε ὁ συγγραφέας ὑπῆρχαν τέσσερα - πέντε καθιστικὰ δωμάτια ἐφωδιασμένα μὲ μπάσια, καρπέτες καὶ καθρέφτες· αὐτὰ μαζὶ μὲ τὰ στολίδια στὸ νταβάνι καὶ στοὺς τοίχους εἶναι τὰ μοναδικὰ ἐξαρτήματα στὰ ἑλληνικὰ σπίτια. Τὸ κυριώτερο δωμάτιο, τὸ σαλόνι, εἶναι ψηλὸ, μεγάλο καὶ πλούσια στολισμένο. Τὸ ὕψος του χωράει δυὸ σειρὲς παράθυρα στὶς τρεῖς πλευρὲς του. Ὅλα ὁμοῦς αὐτὰ τὰ παράθυρα εἶναι μικρά, ἀφήνουν τὸ φῶς νὰ περνᾷ καὶ δὲν μπορεῖς νὰ ἰδῆς ἔξω. Τὸ νταβάνι εἶναι στολισμένο πλούσια μὲ ζωγραφιῆς καὶ ἐπιχρυσωμένα σκαλιστὰ ξύλα, οἱ τοῖχοι χωρισμένοι σὲ φατνώματα καὶ στολισμένοι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Στὶς τρεῖς πλευρὲς τοῦ δωμοτίου ὑπῆρχαν μπάσια καὶ ἀντικαθιστοῦσαν τὰ τραπέζια καὶ τὶς καρέκλες ποὺ σπάνια τὰ βρίσκεις σὲ ἑλληνικὰ σπίτια.

Ἡ τραπεζαρία ἦταν μεγάλη μὲ λιγώτερες διακοσμήσεις· ἡ κουζίνα καὶ τὰ δωμάτια τῶν ὑπηρεσιῶν συνδέονται μὲ τὴν κρεβάτα μ' ἓνα μεγάλο διάδρομο. Ἡ κρεβάτα ἦταν τὸ μέρος ὅπου ἔμενε προνομιακὰ οἱ οἰκογένεια καὶ μερικοὶ ὑπῆρτες ἔπαιζαν συχνὰ μὲ τὰ παιδιά δείχνοντας στοὺς ἀνωτέρους τους οἰκειότητα, ποὺ ἐδῶ στὴ Ν. Εὐρώπη εἶναι συνηθισμένη καὶ πολὺ ἀσυνήθιστη στὴν Ἀγγλία.

Ἦπνος γέματα

Στὰ ἑλληνικὰ καὶ στὰ τούρκικα σπίτια δὲν ὑπάρχουν κρεβατοκάμαρες. Οἱ ἀνώτερες τάξεις χρησιμοποιοῦν τὰ μπάσια τῶν καθιστικῶν δωματίων γιὰ τὸν ἕπνο, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι τῶν κατωτέρων τάξεων κοιμοῦνται στὸ πάτωμα. Πάνω στὰ μπάσια στρώνουν στρῶμα ἀπὸ βαμπάκι ἢ μαλλί, σεντόνια στολισμένα μὲ μουσελίνα στὶς ἄκρες καὶ πλουμιστὰ παπλώματα. Οἱ ἄνδρες καὶ οἱ γυναῖκες βγάζουν ἓνα μικρὸ μέρος ἀπὸ τὰ ροῦχα ποὺ φοροῦν τὴν ἡμέρα καὶ οἱ ἄνθρωποι τῶν λαϊκῶν τάξεων σπάνια κάνουν ὁποιαδήποτε ἀλλαγὴ πρὶν πέσουν κάτω ἀπὸ

7. Ὁ σ. γράφει gallery· προτίμησα τὴ λέξη κρεβάτα ποὺ χρησιμοποιοῦσα στὰ Γιάννινα.

τις παχιές μάλλινες βελόντζες πού τούς σκεπάζουν τή νύχτι. Στό σημείο αὐτό τ' ἀνατολίτικα ἔθιμα εἶναι πολὺ ἀπλούστερα ἀπὸ τὰ ἔθιμα τῆς πολιτισμένης Εὐρώπης. Ἐπειδὴ τὰ δωμάτια ἐπικοινωνοῦν ὄλα χωριστὰ ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ κρεβάτα, τὰ ἑλληνικὰ σπῖτια τὸ χειμῶνα εἶναι πολὺ κρύα. Ἡ ἀνώτερη τάξη σπάνια χρησιμοποιεῖ ἄλλο μέσο γιὰ θέρμανση ἀπὸ ἓνα μαγκάλι μὲ κάρβουνα πού τὸ τοποθετοῦν στὴ μέση τοῦ δωματίου· φοροῦν γοῦνες καὶ χοντρά ροῦχα. Πολλὲς φορὲς βάζουν τὸ μαγκάλι κάτω ἀπὸ τὸ τραπέζι πού τὸ σκεπάζουν μὲ ἓνα χοντρὸ ὑφασμα κι ἔτσι τὰ πόδια δσων κάθονται γύρω ζεσταίνονται εὐχάριστα καὶ ἡ ζεστασιὰ ἀπλώνεται σ' ὄλο τὸ σῶμα.

***

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Μήτσου σηκώνεται πρὶν ἀπὸ τις ὀχτὼ τὸ πρωῖ. Τὸ πρωῖνὸ τους εἶναι ἓνα - δυὸ φλυτζάνια καφὲ καὶ κουλούρια χωρὶς τίποτε ἄλλο οὐσιαστικώτερο. Στὸν Ἄγγλο ἔδιναν ψωμί, μέλι καὶ ρυζόγαλο, γιὰτὶ εἶχε μεγαλύτερη ὄρεξη. Ὁ σπιτονοικοκύρης του, πού τὰ παιδιά καὶ οἱ ὑπηρέτες του φώναζαν ἀφέντη, περνοῦσε τὸ πρωῖνὸ του καπνίζοντας, περπατῶντας στὴν κρεβάτα πάνω κάτω καὶ κουβεντιάζοντας μὲ τοὺς φίλους του πού τὸν ἐπισκέπτονταν. Ἐπειδὴ δὲν δούλευε καὶ εἶχε καὶ κάποια δειλία, σπάνια ἔβγαινε ἔξω ἀπὸ τὸ σπῖτι. Ἡ γυναίκα του κυβερνοῦσε τὸ νοικοκυριό, ἔπλεκε ἢ κεντοῦσε. Τὰ παιδιά ὀρισμένες ὥρες τὸ πρωῖ μάθαιναν νὰ διαβάζουν καὶ νὰ γράφουν τὰ ρωμείικα μ' ἓνα νέον πού ἔκανε τὸν παιδαγωγό· ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας εἶναι ὁ ἴδιος πού χρησιμοποιοῦν καὶ ἄλλοῦ.

Συνήθως γευματίζουν στὶς δώδεκα μὲ μία. Ἀφοῦ μαζευτοῦν στὴν τραπέζα, μιὰ ὑπηρέτρια, ὅπως συνηθίζεται στὴν Ἀνατολή, φέρνει σὲ καθέναν μιὰ μεγάλη λεκάνη μὲ σαποῦνι καὶ χύνει χλιαρὸ νερὸ στὰ χέρια ἀπὸ ἓνα χάλκινο λαγῆνι. Ὅταν τελειώσῃ αὐτό, κάθονται στὸ τραπέζι, πού εἶναι ἓνα χάλκινο ταψί, ὀνομαζόμενο ἀκόμη «τράπεζα» τοποθετημέτο πάνω σ' ἓνα σκαμνί, χωρὶς τραπέζομάντηλο. Τὸ γεῦμα περιλαμβάνει δέκα ἢ δώδεκα πιάτα πού τὰ σερβίρει στὸ τραπέζι ἓνας ὑπηρέτης Ἀρβανίτης, ντυμένος μὲ τὸ κοστούμει τοῦ τόπου του. Τὰ φαγητὰ ἔχουν κάποια ποικιλία καὶ ἀναφέρονται σὰν παράδειγμα τοῦ τι ἔτρωγε μιὰ οἰκογένεια ἀνωτέρας τάξεως. Πρῶτα ἓνα πιάτο βρασμένο ρύζι μὲ λεμόνι, ὕστερα βραστὸ ἄρνι, ὕστερα ἓνα πιάτο ἄρνι μὲ σπανάκια, ἢ κρεμμύδια μὲ πολλὴ σάλτσα. Ἐνα πιάτο τούρκικα γιουβαρλάκια μὲ λαχανικά, ὕστερα ἄλλο τούρκικο πιάτο μὲ παχειὰ σάλτσα καὶ μέσα αὐγά, λαχανικά καὶ λίγο κρέας, μετὰ ἄρνι ψητὸ μὲ σταφίδες καὶ ἀμύγδαλα, βραστὸ ρύζι μὲ λάδι, ὀμελέττα, ἓνα πιάτο τηγανίνες μὲ ἀλεύρι, αὐγά καὶ μέλι ἢ ἀντὶ γι' αὐτὸ μικρὰ γλυκίσματα φτιαγμένα μὲ ἀλεύρι, καφὲ καὶ αὐγά. Καὶ τὸ γεῦμα τελειώνει μὲ σταφύλια, σταφίδες καὶ κάστανα. Πίνουν ἑλαφρὸ ντόπιο κρασί, χωρὶς νὰ εἶναι ὑπερβολικοὶ οὔτε στὸ φαγητὸ οὔτε στὸ ποτό.

Ὅταν ἔπαιρναν τὸ ταψί, ἔφερνε πάλι ἡ γυναίκα τὴ λεκάνη καὶ τὸ λαγῆνι σὲ ὄλους· αὐτὸ γίνεται καὶ στὶς κατώτερες τάξεις σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν τόπο. Ὑστερα ἀπὸ λίγα λεπτὰ σερβίριζαν ἓνα ποτηράκι λικέρ, καφὲ καὶ τσιμποῦκι σὲ ὄσους ἤθελαν. Τὸ καλοκαίρι εἶναι ἀπαραίτητος ὁ μεσημβρινὸς ὕπνος. Ἀφοῦ περάσουν μιὰ δυὸ ὥρες στὰ μπάσια τοῦ δωματίου, ἔρχονται ἐπισκέπτες καὶ ἡ οἰκογένεια πηγαίνει στὸ μεγαλύτερο δωμάτιο.

(Συνεχίζεται)

ΣΤΕΦ. Χ. ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ

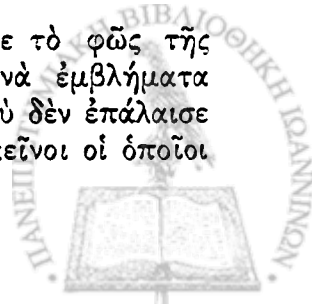
ΗΠΕΙΡΟΣ ΚΑΙ Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Γ. I. — Ἡ Δικαστικὴ ἀπόφασις ἀποτελεῖ τὸ ἀπαύγασμα τῆς συνειδήσεως καὶ πνευματικῆς διαυγείας καὶ μορφώσεως τοῦ δικαστοῦ. Ἡ Ἱστορία ἀποτελεῖ τὴν στεγνὴν ἀλήθειαν τῆς ξηρᾶς ἀφηγήσεως περιστατικῶν γεγονότων καὶ συμβάντων. Καὶ κατὰ τοὺς πολλοὺς ἡ Ἱστορία πρέπει νὰ γράφεται ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους. Καὶ τοῦτο διότι οἱ σύγχρονοι, κατ' ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν, ἐπηρεάζονται ἀπὸ πρῶ-σωπα καὶ πράγματα. Καὶ δὲν δύνανται νὰ περιγράψωσιν ἀκριβοδικαίως τὰ πρά-γματι λαβόντα χώραν. Καθ' ὑμᾶς, οἱ ὅποιοι αἰσθανόμεθα τὴν εὐχαρίστησιν νὰ εἴ-μεθα ἢ μειοψηφία, ἡ Ἱστορία πρέπει νὰ γράφεται, νὰ συζητεῖται καὶ κυρίως νὰ ἐλέγχεται ἀπὸ τοὺς ζῶντας, ἀπὸ τοὺς συγχρόνους, οἱ ὅποιοι ἔχουσιν προσωπικὴν ἀντίληψιν τῶν περὶ αὐτῶν. Καὶ οἱ ὑπερήφανοι εἶναι εἰλικρινεῖς. Οἱ δὲ κόλακες καὶ ἰδιοτελεῖς εἶναι οἱ γράφοντες διάφορα ἀνακριβῆ, ἂν μὴ εὐτελεῖ. Πλειστάκις πλαστο-γραφεῖται ἡ Ἱστορία. Καθ' ἡμᾶς, κατὰ μικρὰν παρέκκλησιν συγχωρεῖται μικρὰ σκοπιμότης, ἰδίως Ἐθνικὴ καὶ ἐνίοτε τοπικιστικὴ. Ἀλλὰ περὶ αὐτῶν ἄλλοτε καὶ ἀλλαχοῦ.

II. — Ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Μυθολογίας τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν νεωτέρων τοιοῦτων, ὅσοι ἀναγιγνώσκουσιν ὀλίγην ἱστορίαν παρατηροῦσιν ὅτι ἡ ὑπερήφανος τραχεῖα καὶ ἄγονος περιοχὴ, ἡ ὁποία περιλαμβάνεται μεταξὺ Ἀκτίου, Ἀράχου, λίμνης Πρεσπῶν, ποταμοῦ Γενοῦσου καὶ θαλάσσης καὶ ἀκούει εἰς τὸ Ἱερὸν διὰ τοὺς Πατριδολάτρας ὄνομα «Ἡπειρος», ἀποτελεῖ μωσαϊκῶν ἑτεροκλήτων στοι-χείων καὶ φυσιογνωμιῶν ἐν παντί, εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως.

Χωρὶς νὰ θέλωμεν νὰ ἐπαιρόμεθα ὡς Ἡπειρῶται, δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶ-μεν ἀνέτως ὅτι ὅλη ἡ Ἡπειρος εἶναι χώρα «πρώτη στ' ἄρματα, τὰ γρόσια καὶ τὰ γράμματα» καὶ ὄχι μόνον τὰ Ἰωάννινα, ἡ ἱερὰ καὶ Ἀγία πόλις ἡ ὁποία ἀπο-τελεῖ καὶ θὰ ἀποτελεῖ μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος τὴν Μεγάλην Μάναν ὄλων ἡμῶν τῶν Ἡπειρωτῶν ὑφ' οἷασδῆποτε συνθήκας καὶ ὅπουδῆποτε διαβιούντων. Τὰ Ἰωάννινα δι' ὄλον τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ παρόντος αἰῶ-νος εἶναι ὁ ἱερὸς χώρος ὅπου συνηντήθη ὅλη ἡ ἑτερόκλητος ἀνθρωπίνη ὑπαρξὶς τῆς ὅλης Ἡπειρωτικῆς περιοχῆς. Ἦτο πόλις ὀλίγον ἀμιλλομένη πολλαπλῶς προοδεύ-σασα, εὐγενής, μὲ μικρὰ μειονεκτήματα, πόλις ὀλίγον Βαβέλ. Ἀπὸ τὴν Μοσχό-πολιν, τὴν Χειμάρρα, τὰ παρὰ τὸν Δρίνον χωρία, ὀλίγον ἄξεστα, τὸ Πωγώνιον, τὸ Ζαγόριον, τὰ Κούρεντα καὶ ὀλίγον ἄξεστα «καμποχώρια» μὲ προέκτασιν τὴν Πάργαν ἡ ὁποία ἐγέννησε τὸν Κανάρην καὶ τὴν Ἄρταν ποῦ ἀνέθρεψε τὸν Σκου-φᾶν, τοὺς ὀλίγους σκηνίτας τοῦ Μετσόβου ποῦ ἐγέννησε μεγάλους εὐεργέτας καὶ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Πίνδου, ἀρκετοὶ συνεκεντρώθησαν εἰς Ἰωάννινα. Γέννημα καὶ θρέμμα, Κόσσα καὶ Βλιώρα, Ἐλέη, Ἐπίτροποι, διαχειρισταί, προϊστορία, Ἐθني-κοὶ Ἀγῶνες 1900—1950, μία ἀπέραντος καὶ ἄφθαστος ἱστορία.

III. — Ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω τοπικὰς καὶ ἱστορικὰς συνθήκας εἶδε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ὁ Σαλαμάγκας. Τὸ ἀρχοντόπουλο ποῦ δὲν ἐφόρεσε τὰ ταπεινὰ ἐμβλήματα τῶν γενναίων καὶ ὑπερηφάνων ἡμῶν χωρικῶν. Τὸ ἀρχοντόπουλο ποῦ δὲν ἐπάλασε εἰς τὴν ζωὴν. Καὶ ὡς εἶναι γνωστὸν ἰδίως οἱ παλαισταὶ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι

ἀφίνου ἀπαράμιλλα ἀποδοτικά καὶ ὑπερήφανα τὰ ἴχνη τῆς ζωῆς των ἀπὸ τὸν μάταιον καὶ ἱερὸν αὐτὸν κόσμον. Τί ἦτο ὁ Σαλαμάγκας; Ὁ σεμνὸς νομικὸς — ἐπιστήμων — ὁ ἀρίστου ἤθους δικαστής. Ὁ ἀνώτερος πνευματικὸς ἄνθρωπος. Ἰσως καὶ διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς δὲν κατώρθωσε νὰ γίνῃ ὁ δικονομολόγος ἢ ρήτωρ ἢ πεζὸς ἐπαγγελματίας δικηγόρος. Ἐγίνεν ὅμως... Καὶ τί δὲν ἔγινε διὰ τὴν πνευματικὴν ἀλλὰ καὶ τὴν Ἱστορικὴν καὶ Γεωγραφικὴν ζωὴν τῆς Ἡπείρου. Ἀλλὰ καὶ τὴν Ἐθνικὴν καὶ Ὀρθοσκευτικὴν τοιαύτην μὲ τὸ βιβλίον τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων.

Ἱστορικὸς — ποιητὴς — λογοτέχνης — πεζογράφος. Ὅλα μαζὶ καὶ ὅλα εἰς ἀνωτέραν ψυχικὴν εὐγενῆ στάθμην. Δὲν ἦτο Κρυστάλλης, οὔτε Χρηστοβασίλης, οὔτε Παπαγεωργίου, οὔτε Κοτζιούλας. Εὐγενέστατο ἀρχοντόπουλο ἐκ γενετῆς μέχρι τοῦ θανάτου του. Γαλήνιος τὴν ψυχὴν, εὐγενὴς τὰ αἰσθήματα. Περιπατητὴς τῶν Γιαννίνων καὶ τῆς περιοχῆς των. Ἀκριβολόγος ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ οὐσιώδη ἀσχολούμενος Ἱστορικὸς. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὅταν ἦτο ἐν ζωῇ καὶ δράσει ἐγένετο κάπου μία συζήτησις. Εἶπαν αὐτὸς εἶναι διὰ τὰ Ἰωάννινα ὅτι ὁ Καμπούρογλου διὰ τὰς Ἀθήνας. Ἀποτελῶν τὴν μειοψηφίαν καλοπίστως, ὡς πάντοτε, εἶπον ὄχι. Ὁ Καμπούρογλου γράφει, ἀκριβολογεῖ, στεγνὰ ἀσχολεῖται μὲ τὰ μικρὰ παραλείπει καὶ οὐσιώδη, δὲν ἐμπνέει, δὲν διανθίζει, δὲν χαρίζει. Ὁ Σαλαμάγκας περιπατεῖ τὰ Γιάννενα καὶ τὴν χιλιοτραγουδημένη λίμνη τῆς Κυραφροσύνης, διέρχεται τὴν Μονὴ Ντουραχάνη καὶ φθάνει στὴν Παληουρῆ, ἀκριβολόγος, ἱστορικὸς δίδων σημασίαν εἰς τὰ οὐσιώδη, μὴ ἀσχολούμενος μὲ τὰ ἐπουσιώδη, μὲ τὴν πνοὴν τοῦ ποιητοῦ, τὴν σμίλην τοῦ γλύπτου, τὸ πινέλλο τοῦ ζωγράφου καὶ τὴν ψυχικὴν εὐγένειαν τοῦ πραγματικοῦ πνευματικοῦ εὐπατρίδου. Εἶναι ἓνας μεγάλης διαρκείας διάττων ἀστὴρ τοῦ Ἡπειρωτικοῦ πνευματικοῦ στερεώματος. Καὶ θὰ παραμείνῃ τοιοῦτος εἰς τὴν ψυχὴν ὄλων οἱ ὅποιοι κολακεύονται νὰ πιστεύουν ὅτι εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμήσουν καὶ κρίνουν τὰ περὶ αὐτῶν μὲ τὴν ψυχικὴν των Ἡπειρολατρείαν.

Ἰωάννινα, 12 — 12 — 67

ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

(Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 398)

πρὸς τὸ περιεχόμενόν της καὶ τόσο πίκρανε τὸ δημιουργό της. Ἔχουν καὶ τὰ βιβλία τῆ μοῖρα τους...

III. Ο ΠΕΖΟΓΡΑΦΟΣ

Εἶναι κρίμα ὅτι ὁ Σ. δὲν θέλησε νὰ μείνῃ μόνο ποιητής. Ἔτσι ξοδεύθηκε σὲ ἠθογραφήματα, χρονογραφικὰ ἱστορήματα καὶ ἱστορικὲς ἀφηγήσεις. Ὅλ' αὐτὰ τὰ πλησίασε ὄχι σὰν ἠθογράφος ἢ σὰν ἱστορικός, ἀλλὰ πῶς πολὺ σὰν ποιητής ποὺ ζοῦσε αὐτὲς τὲς ἀφηγήσεις σὰν προεκτάσεις τοῦ δικοῦ του ἐγώ, σὰν εἰκόνες τῆς ψυχῆς του. Κι ἂν θέλωμε νὰ μὴ πιστέψωμε πὼς ἔτσι εἶναι, μᾶς τὸ ἐξομολογεῖται ὁ ἴδιος στὸν πρόλογο τῶν «Τοπίων καὶ χρονικῶν».

«Στὸ μεταξὺ ὅμως, ἀπὸ τὲς «Νοσταλγίες» καὶ δῶθε, ἔχουν ἀπ' αὐτὸν (τὸν ποιητὴ) δοθῆ στὴ δημοσιότητα — σὲ πεζὰ καὶ λεπτομερειακὰ — γιὰ τοπία κι' αὐτὲς καὶ χρονικὲς ἐργασίες συγγενικὲς μὲ τὰ τραγούδια μου».

Θὰ τὸν δοῦμε νὰ ἐνθουσιάζεται κοντὰ στὸν Πάτερ - Κοσμᾶ, νὰ καταριέται τὸν Μάξιμο γιὰ τὸν «στηλευτικόν» του ἐναντίον τοῦ Διονυσίου γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1611, νὰ συμπληρώνῃ τὸ συναξάρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Νεομάρτυρα, καὶ νὰ ὀλοκληρώνῃ μὲ τὸ στίχο τὴ θρησκευτικὴ του κατάνυξη, ποὺ ἐννοίωσε κάτω ἀπὸ τὸν ἥσκιό τῆς ἀγιωσύνης του καὶ τοῦ μαρτυρίου του.

Τὰ ἱστορικὰ του ἔργα δὲν εἶναι οὔτε καθαρὲς ἱστορίες οὔτε ἱστορικὲς μυθιστορίες. Ἐνῶ ἀφηγεῖται ἓνα ἐπεισόδιο, ἐπεμβαίνει μὲ τὲς κρίσεις του, σταματᾷ τὴν ἀφήγηση γιὰ νὰ ψάλῃ σὰν σὲ πεζὸ στίχο μιὰ σκηνή, μιὰ πράξη, μιὰ θυσία. Γίνεται ὁ ἴδιος κήρυκας τῶν ιδεῶν τῶν ἡρώων του, συμμετέχει στοὺς πόνους των καὶ στὲς χαρὲς των. Μαζί του παρασύρεται καὶ ὁ ἀναγνώστης, καθὼς ἀποκτᾷ τὴν ἱστορικὴν ἐμπειρία καὶ μὲ τὸ νοῦ καὶ μὲ τὴν καρδιά. Αἰσθάνεται ὅτι δὲν ἔχει μαζί του τὸν τυπικὸ ἀφηγητὴ ἢ τὸν αὐστηρὸ ἱστορικό. Κι ὅμως ἀπορεῖ γιὰ τὴν ἱστορικὴ του διαίσθηση, πρὸ πάντων στὸ βιβλίό του γιὰ τὸν «Διονύσιο τὸν σκυλόσοφο». Ἴσως οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς, ποὺ πῶς πολὺ μελέτησε ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποὺ εἶχε στὴ βιβλιοθήκη του, ἴσως ἢ πεῖρα του ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ δικαιοσύνη, ἴσως ἢ φυσικὴ ἰκανότητα τοῦ πνεύματός του τὸν βοήθησε ξεχειλῶντας σὰν ἀπὸ φυσικὴ ἀνάβρα.

Τὸ ἴδιο ἀνοιχτομάτης φαίνεται σὲ ὄλα. Ὅταν ἐξέδωκε τὸν «Γνωστὸ καλόγηρο Κοσμᾶ», εἶδε λίγο ἀργότερα τὸ φῶς ἀπὸ τὲς στῆλες τῆς «Ἡπειρ. Ἐστίας» (1954) ἓνα ἱστορικὸ ἄρθρο τοῦ μακαρίτη Β. Μπαρᾶ, ποὺ ἐξήταζε τὲς ταλαιπωρίες, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀγῶνες τοῦ λαοῦ τῆς Ἡπείρου γιὰ τὴ διατήρηση τῆς χριστιανικῆς του πίστεως πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κοσμᾶ. Καὶ καταλήγει στὸ ἄρθρο του ἐκεῖνο ὁ μακαρίτης Μπαρᾶς, τὸ γραμμένο μέσα στὰ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὰ πλαίσια, ὅτι στὴν ἐποχὴ τοῦ Κοσμᾶ ἢ Ἡπειρος εἶχε πιά ὑπερνικήσει τὸν κίνδυνό τοῦ ἐξισλαμισμού. Καὶ ἀναφέρει ὁ ἀρθρογράφος δυὸ φυσιογνωμίες ἐπιβλητικὲς, τὸν μητροπολίτη τοῦ Ἀργυροκάστρου Ματθαῖο, ποὺ παραιτήθηκε ἀπὸ τὸ θρόνο του καὶ γίνηκε ἡγούμενος στὸ μοναστήρι τῆς Πολίτσιανης (1730—1735) τῆς Πωγωνιανῆς, ὅπου ἀνοίξε σχολεῖο καὶ κήρυξε τὴν ἀντίσταση στὸν ἀλλόθρησκο. Ἡ πληροφορία εἶναι παρμένη ἀπὸ τὸ βιβλίό τοῦ Α. Philipson, «Thessalien und Epirus», καὶ ἀπὸ τὴν τοπικὴ παράδοση. Ἐπίσης ἐξιστορεῖ σύντομα τὴ δράση τοῦ Παπαγιάννη ἀπὸ τὸ Μαχαλᾶ τῆς ἐπαρχίας Βούρκου, μεταξὺ Ἁγίων Σαράντα καὶ Δελβίνου, παραθέτοντας τὸ γνωστὸ ἱστορικὸ δημοτικὸ τραγούδι, ποὺ ἀναφέρεται στὴν τραγικὴ ἐγκατάλειψη τοῦ Μαχαλᾶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους του.

“Όμως ό Σαλαμάγκας έχει δίκιο. ‘Η αντίσταση είχε προηγηθῆ, ἀλλ’ ἡ μάχη συνεχίζονταν. Έξ ἄλλου οἱ δυό παραπάνω ἄντρες ἔδρασαν μεμονωμένα στό χωριό τους ἢ στήν ἐπαρχία τους, ἐνῶ ό Πάτερ - Κοσμᾶς ἔδρασε σέ ὅλη τήν ‘Ηπειρο καί σέ πολλές ἄλλες ἀκόμα ἑλληνικές χῶρες. Μπορεῖ ό Πάτερ - Κοσμᾶς νά εἶχε προδρόμους, ἀλλ’ αὐτός ἦταν ό μεσσίας τῆς ἀντίστασης καί αὐτόν ἀνεγνώρισε ἡ συνείδηση τοῦ ἔθνους. ‘Ο Σαλ. γράφοντας γιά τόν Πάτερ - Κοσμᾶ πρέπει νά εἶχε ὑπ’ ὄψη του πολλές προηγούμενες ἐργασίες καί ἰδίως τοῦ Φάνη Μιχαλόπουλου. Φυσικά γιά τήν ἐποχή ἐκείνη ὑπάρχουν ἀκόμη πολλά κενά. Πρὶν ἀπό μερικά χρόνια τόσο τὰ κενὰ ἦταν μεγάλα, ὥστε δέν τολμοῦσαν οἱ συγγραφεῖς νά συμπληρώσουν τίς ἐργασίες τους μέ βιβλιογραφικούς πίνακες. ‘Ο Σαλ., ἂν καί δέν προτίθεται νά γράψῃ καθαρῆ ἱστορία, ἀλλά πιό πολύ νά ἀναπλάσῃ λογοτεχνικά τήν ἐποχή καί τήν προσωπικότητα τοῦ ‘Αγίου, ὁμολογεῖ θαρρετά. «Δέν ἔχω στή διάθεσή μου ὅλα ἐκεῖνα τὰ γραπτά, πού θά μοῦ ἦταν ἀναγκαῖα, γιά νά προσπαθῆσω νά δημιουργήσω τήν ἠθική ἀτμόσφαιρα πού περιτύλιγε τόν γοητευτικό καί πειστικό ἱεροκήρυκα... μά κι ἂν ἦταν δυνατό νά τάχω πρόχειρα, πάλι θ’ ἀπόφευγα νά κάνω ἀναλύσεις καί συγκρίσεις κουραστικές».

‘Εκτός ἀπό τόν «Κοσμᾶ» τοῦ Φ. Μιχαλόπουλου, ἔχει ὑπ’ ὄψη του τὰ νεώτερα στοιχεῖα πού ἔφερε στό φῶς ό κ. Κ. Μέρτζιος ἀπό τὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας. «‘Η ἐπιθυμία μου περισσότερο τῆς ἐκλαϊκευσης τῶν προσφάτων αὐτῶν στοιχείων», συνεχίζει. «εἶναι ἐκεῖνο πού μέ κάνει ν’ ἀσχοληθῶ κ’ ἐγώ μέ τόν «γνωστόν Καλόγηρον Κοσμᾶν», ὅπως συνηθίζουν νά τόν ὀνομάζουν οἱ προβεντιτόροι τῆς Δημοκρατίας».

Στίς παραπάνω γραμμές βλέπει ό ἀναγνώστης μέ πόση μετριοφροσύνη μιλάει γιά τό ἔργο του: ‘Εκλαϊκεύει τὰ νέα στοιχεῖα, πού ἔφερε στό φῶς ό κ. Μέρτζιος μέ τίς κοπιαστικές ἐρευνές του στά ἀρχεῖα τῆς Βενετίας.

* * *

Τὰ Γιάννινα ἦταν ό τόπος τῆς λατρείας του. Τὰ Γιάννινα ἀπό τήν ἐποχή πού τὰ κυρίευσαν οἱ Τοῦρκοι (ἔγιναν ἐπικυρίαρχοι) πρώτη φορά στά 1389 καί δεύτερη φορά (ὀριστικά) στά 1431, ἕως τίς ἡμέρες του, μέ ἰδιαίτερη φροντίδα στήν ἐποχή τοῦ ‘Αλῆ - πασᾶ καί μέ προεκτάσεις πρὶν καί μετά! “Όπως ἔγραψε ό ἴδιος — κι ἀναφέραμε παραπάνω — στά ἱστορικά του κείμενα δέν θέλησε νά εἰπῆ καινούργια πράγματα. Παρ’ ὅλ’ αὐτά ἔδειξε πλευρές, πού δέν τίς πρόσεξαν οἱ ψυχροὶ ἱστοριοδίφες. Στίς διάφορες φατρίες μέσα στά Γιάννινα (φεουδάρχεις, ἀστοί, κλήρος, συντεχνίες) καί στούς χωρικούς ὀλόγυρα μέ τίς ἀντιδράσεις τους ρίχνει ό Σαλ. τό φῶς τῆς δικῆς του κριτικῆς. ‘Ο μελετητής τῆς ἱστορίας τῶν Γιαννίνων καί τῆς ‘Ηπείρου θά προστρέξῃ στόν Σαλαμάγκα γι’ αὐτές τίς γνώμες του, γι’ αὐτή τήν κριτική του...

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΤΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

Πιστεύουμε πώς, με τὸ παρὸν τεῦχος, ἡ «Ἑπειρωτικὴ Ἑστία» ἐκπληρώνει ἓνα χρέος τῆς. Καί, τώρα, θεωροῦμε ὑποχρέωσή μας νὰ εὐχαριστήσουμε ὄσους συνεργάστηκαν καὶ βυήθησαν γι' αὐτό. Ἀκόμα, θέλομε νὰ ὑπογραμμίσουμε καὶ τὴν ἀγάπη ὄλων αὐτῶν, γιατί ἔσπευσαν ν' ἀνταποκριθοῦν, τόσο πρόθυμα, στὸ μνημόσυνο τοῦτο προσκλητήριο γιὰ τὸν Τάκη Σαλαμάγκα.

Ἡ ἔκδοση αὐτὴ, ποὺ συνιστᾷ μιὰ ὀφειλόμενη τιμὴ, πραγματοποιήθηκε κάπως καθυστερημένα. Κι' αὐτό, γιατί, ὅπως εἶναι γνωστό, τὰ οικονομικὰ ἐνὸς περιοδικοῦ ὅπως ἡ «Ἑπειρωτικὴ Ἑστία» δέν ἐπιτρέπουν τὴν δαπάνη γιὰ ὀγκώδη τεῦχη. Γι' αὐτό, καί, παρὰ τὶς ἠθικὰς ἀντιρρήσεις μας (ἀντιρρήσεις ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἀντίληψη γιὰ τὸ χρέος τοῦ περιοδικοῦ ἔξω ἀπ' τὸ ἐνδιαφέρον ὁποιοδήποτε ἄλλου), δεχθῆκαμε τὴν πολὺ γενναία προσφορά (25.000 δραχ.) τῆς Κας Ἡλέκτρας Δημ. Σαλαμάγκα, γιὰ νὰ δυνηθοῦμε νὰ πραγματοποιήσουμε τὴν ἔκδοση τοῦ ἀφιερώματος. Ἡ ἐνίσχυση τούτῃ τῆς συζύγου τοῦ ἀειμνήστου Δημ. Σαλαμάγκα — ποὺ καλύπτει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς δαπάνης ποὺ χρειάσθηκε γιὰ τὸ τεῦχος — τιμᾷ τὴν ἴδια καὶ δείχνει τὴν συναίσθηση εὐθύνης, ποὺ ἡ Κα Σαλαμάγκα ἔχει, ὡς φορέας καὶ ὡς οἰκογένεια, ἐνὸς ὀνόματος τῶν Ἰωαννίνων. Κι' ἐμεῖς, ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτῆς τῆς συμβολῆς στὴν ἐκπλήρωση ἐνὸς χρέους τῆς «Ἑπειρωτικῆς Ἑστίας», εὐχαριστοῦμε τὴν Κι Σαλαμάγκα καὶ καταχωροῦμε τὴν πράξη τῆς αὐτῆ. Καὶ κάναμε, μὲ δλ' αὐτά, ὅ,τι δυνηθήκαμε.

«H. E.»

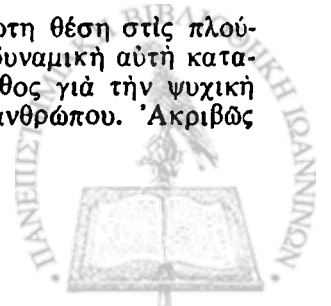
ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Γ. Δ. Ἀνδρουτσοπούλου: Τὸ Ἱατροθεραπευτήριον τοῦ Ἀμφιαράου ἐν Ὁρωπῶ

Ὁ κ. Γ. Ἀνδρουτσόπουλος, τ. Δ/τῆς τοῦ ὑπουργείου Παιδείας, στὴν ἐκτεταμένη μελέτῃ του μὲ τὸν παραπάνω τίτλο, ἀσχολεῖται μὲ μιὰν ὄψη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ποὺ ἔχει ὡς τώρα ἀπασχολήσει μόνον τοὺς εἰδικούς, ποὺ θὰ ἔπρεπε ὅμως, κατὰ τὴν ἀξιολόγησιν τῆς συμμετοχῆς του στὴν ἐκπολιτιστικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου, νὰ σταθῇ σὰν οὐσιαστικὸ καὶ ἰσοδύναμο ἀντίρροπο τῆς θεωρητικῆς του προσφορᾶς. Πρόκειται γιὰ τὴν προσφορά τοῦ στὸν πρακτικὸ τομέα, ἐκεῖνον ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴν τακτοποίηση καὶ τὴν βελτίωση τῶν ὄρων τῆς ἀνθρωπίνης διαβίωσης, καὶ ποὺ, οὐσιαστικῶς, ἀποτελεῖ τὸ βᾶθος, ποὺ ἐπάνω σ' αὐτὸ ἐδραϊώθηκε ἡ ἀρχαία κοιλτοῦρα. Αὐτὸ πρέπει ἰδιαίτερα νὰ τονισθῇ, γιατί ἡ ἀποκλειστικὴ ἐνασχόληση μὲ τὴν προσφορά τῶν Ἑλλήνων στὴν τέχνη καὶ τὴν φιλοσοφία εἶναι δυνατόν νὰ τοὺς ἀπομονώσῃ σὰν εἰδῶλα μέσα σ' ἓνα ἰδεατὸ κόσμο. Αὐτὸ θὰ ἦταν παράλογο καὶ ἀδικο· γιατί

ἡ φροντίδα γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ, καὶ ἡ προσπάθεια γιὰ νὰ παραδοθοῦν στίς γενεὲς ποὺ ἔρχονται τὰ μέσα γιὰ νὰ τὴν κάμουν ἀνετώτερη καὶ ἀσφαλέστερη, στάθηκε ἀσφαλῶς μιὰ συνεχῆς μέριμνα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Ἡ προσπάθειά του αὐτὴ στὸν πρακτικὸ τομέα, ἡ ἐγκυψη ἐπὶ τῶν «ἐν ποσί», ἐπὶ τῶν καθημερινῶν, δηλαδὴ, ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπινου πλάσματος, ἐπλαστούργησε τὸ δεύτερο ἐκεῖνο πρόσωπο τοῦ ἑλληνισμοῦ, ποὺ οἱ ἀκραιφνεῖς θεωρητικοὶ λογάδες προσποιοῦνται πὺς δέν τὸ βλέπουν, καὶ ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴν ῥῆσιν τοῦ Λευκίππου: λόγος, ἔργου σκιή. Καὶ ἡ προσπάθεια αὐτὴ τῶν Ἑλλήνων δέν εἶχε περιορισθῇ μόνον στὴν ἐπίτευξιν τῆς ἰκανοποιήσεως τῶν καθημερινῶν ἀναγκῶν. Μαζὶ μὲ τοὺς πνευματικὸς ἐργάτες ἄλλων λαῶν ἀρχαίων, οἱ δικοὶ μας Ἦρων καὶ Φίλων, πατέρες τοῦ αὐτοματισμοῦ, ὁ Ἀρίσταρχος, ὁ Διοφάντης καὶ πληθὸς ἄλλων, ἔρριξαν, μὲ τὶς γόνιμες ἰδέες τους, τὰ πρῶτα θεμέλια τῆς σημερινῆς μας ἐπιστήμης.

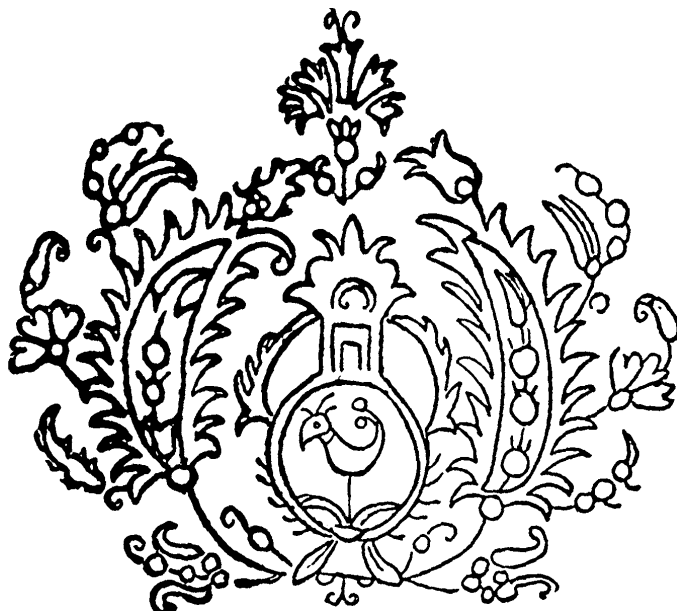
Μά, ἀσφαλῶς, τὴν πρώτη θέσιν στίς πλούσιες αὐτὲς ἀπαρχές, στὴν δυναμικὴ αὐτὴ καταβολὴ ἰδεῶν, κατέχει ὁ μόχθος γιὰ τὴν ψυχικὴ καὶ σωματικὴ ὑγεία τοῦ ἀνθρώπου. Ἀκριβὸς

γι' αυτό είναι πολύτιμη ή εργασία τοῦ κ. Ἀνδρουτσοπούλου. Δέν χάρισε τὸν κόπο του σὲ ὑψηλές θεωρίες, μὰ στήν ἀπτή πραγματικότητα, σ τὸ χ ρ ῆ σ ι μ ο, πὸν χωρὶς αὐτό, μ α τ α ἰ ὄ ν τ ι καὶ κενὸν φαίνεται ὁ λόγος, καὶ πὸν τόσο τὸ ἐξαίρει καὶ τὸ τιμᾶ ὁ πραγματισμὸς τοῦ Γουίλλιαμ Τζαίημς. Τὸ ὑλικό, πὸν συγκέντρωσε ὁ συγγραφέας στήν μελέτη του, εἶναι τόσο πλούσιο, ὥστε ἐπάνω σ' αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ στηριχθῆ ἓνας ὀγκώδης τόμος. Ὁ κ. Ἀνδρουτσόπουλος ὁμῶς δέν εἶναι μόνον ἓνας ἐξαιρετος ἄνθρωπος, εἶναι καὶ ἓνας τίμιος καὶ σεμνὸς πνευματικὸς ἐργάτης. Δέν ἔγραψε γιὰ νὰ καταπλήξῃ τὸν Φιλισταῖο, μὰ γιὰ νὰ κατατοπίσῃ τὸν ἀνίδεο ἀναγνώστη σχετικά μὲ τὸν ἀκοίμητο ἀγῶνα τῶν παλαιῶν κατοίκων αὐτῆς τῆς γῆς, ἀκόμη καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ὑλικῆς προκοπῆς. Ἐτσι, στήν ἐντονή του προσπάθεια γιὰ νὰ δείξῃ πὸς ἀγῶνας ἐκείνων, πὸν πονοῦσαν γιὰ τὸν συνάνθρωπο, πέρασεν ἀπὸ τὴν δεισιδαιμονία στὸ μεταφυσικὸ καὶ θεωρητικὸ στάδιο, γιὰ ν' ἀνοίξῃ τέλος μὰ ἡγεμονικὴ πρόσβαση πρὸς τὴν ἐφηρμοσμένη ἰατρική, πὸν ἀπέβλεπε στήν συστηματικὴ θεραπεία τῆς ψυχικῆς καὶ τῆς σωματικῆς ἀρρώστιας, μὲ τὰ μέσα βέβαια πὸν προσέφερε ἡ ἐποχὴ τους, στήν προσπάθειά του αὐτή, δέν καταδέχτηκε νὰ νερώσῃ τὸ ὑλικό του, ὅπως θὰ ἔκαναν ἄλλοι, γιὰ νὰ αὐξήσῃ πλασματικὰ τὸν ὄγκο τῆς μελέτης του. Δέν θέλησε νὰ καταπλήξῃ, μὰ νὰ πληροφορήσῃ Γι' αὐτὸ ἡ μελέτη του, λητῆ, σεμνή, χωρ' ἑς πληκτικὴ ἀερολογία, πιστὴ στὸ δόγμα ὅτι: τὸ περριτὸν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστί, διαβάζεται καὶ ἀνετα καὶ μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον. Εἶναι προφα-

νές, καὶ γιὰ τὸν ἀνίδεο ἀκόμη ἀναγνώστη, ὅτι στηρίζεται σὲ μιὰ ἀπόλυτα τεκμηριωμένη ἐνημέρωση καὶ ὅτι πλουσιώτατο ὑλικὸ ἐκ πηγῶν ἐπρυτάνευσε κατὰ τὴν γέννησή της. Ἐτσι, μέσα σ' αὐτὴν, σημειῶνει κανεὶς ἓνα γνήσιο συγγραφικὸ ἦθος, πὸν ὑποδηλώνει τὴν σεμνότητα τοῦ ἀνθρώπου πὸν τὴν ἔγραψε. Εἶναι ἐπίσης μέσα σ' αὐτὴν ἐκδηλῆ ἡ ἐπιθυμία νὰ φωτισθῆ, χωρὶς μάταιη γλωσσαλγία καὶ βερμπαλιστικὴ κραιπάλη, καὶ ἡ ἄλλη πλευρὰ τοῦ λόφου, σχετικά μὲ ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴν προσφορά στὸν κόσμον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ: νὰ ἐξαρθοῦν, δηλαδή, πλάϊ στὰ πνευματικά, καὶ τὰ ὑλικά του ἐπιτεύγματα, πὸν μεταξὺ τους λαμπρὴ θέση κατέχουν τῆς ἑλληνικῆς ἰατρικῆς οἱ εἰσφορές, πὸν προξενοῦν ἀληθινὸ δέος, ἐὰν ἀναλογισθῆ κανεὶς ὅτι ὠρισμένοι τους τομεῖς, ὅπως ἡ θεραπευτικὴ ἀγωγή τῶν ψυχοφυσικῶν διαταραχῶν μὲ μέσον τὴν μεθυπνωτικὴ ὑποβολή, μόνον στὸν αἰῶνα μας ἀπασχόλησαν σοβαρὰ τὴν νέα ἰατρικὴ ἐπιστήμη, δύο χιλιάδες χρόνια μετὰ τὴν ἀκμὴ τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Αὐτὴ ἡ ἐνασχόληση μὲ τὰ πρακτικά, τὰ ἀπτά ἐπιτεύγματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἔχει γιὰ μᾶς τεράστια σημασία. Γιατὶ τότε μόνον θὰ καρποφορήσῃ ἀληθινὰ σ' αὐτὸν τὸν τόπον ἡ ἀρχαία παράδοση, ὅταν οἱ σημερινοὶ του κάτοικοι ἀντικρῦσουν, χωρὶς προλήψεις καὶ περιορισμοὺς, δυναμικά, τὴν πολὺπλευρὴ πρισματικότητά της, καὶ πολεμήσουν μὲ τὴν ἴδια ὁρμὴ γιὰ πνευματικὲς καὶ πρακτικὲς νίκες, ὅπως ὁ μέγας λαὸς πὸν δόξασε τὰ χῶματά μας καὶ ἔθρεψε τίς ρίζες μας.

ΑΡΣ. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ ΤΟΥ ΙΣΤ' ΤΟΜΟΥ

Τίνος Ἀλασάκης, Ἰωάννης Α. Ἀναστασίου, Στέφανος Χ. Βασιλάκος, Νικόλαος Βαρδάρης, Φιλάρετος Α. Βιτάλης, Ἀντιγόνη Γαλανάκη Βουρλέκη, Παῦλος Βρέλλης, Γεώργιος Βρέλλης, Ἀρσένης Γεροντικός, Σωκράτης Γ. Γεωργούλας, Δημ. Γιάκος, Πάνος Γραικός, Πάνος Γρίσπος, Δημῶδες τῆς Σκωτίας, Τάκης Δόξας, Κώστας Δουρίδας, Σοφ. Ἐξάρχου, ἔφημερίδες («Πρωῖνός Λόγος», «Ἡπειρωτικός Ἀγών», «Κήρυξ», «Πατρίς», «Θεσπρωτικά Νέα», «Ἡπειρωτικὸν Μέλλον», «Ἔθνος», «Ἡμέρα»), Χρυσάνθη Ζιτσαία, Ἀνθούλα Ζόλδερ, Ἰωάννης Γ. Θεοχάρης, Δημοσθ. Γ. Κόκκινος, Πῶλ Κόνκλιν, Κώστας Λαζαρίδης, Λαφονταῖν, Δημήτριος Λουκάτος, Νικόλαος Β. Λώλης, Ἀλέξ. Χ. Μαρμόπουλος, Ἄρτεμις Μανέκα, Μιχαήλ Χαρ. Μάνος, Βασίλειος Μάργαρης, Κων. Δ. Μέρτζιος, Ρόμπερτ Μπέρνς, Στέφανος Μπέτιης, Εὐάγγελος Μπόγκας, Κωνστ. Μπράτσος, Σὰρλ Μπωντλαίρ, Ἰωάννης Νικολαΐδης, Βασ. Κ. Οἰκονόμου, Πέτρος Ὀλύμπιος, Γεώργ. Παΐσιος, Νικόλαος Β. Πατσέλης, Μιχ. Περάνθης, Γιώργος Πράτσικας, Γ. Ρόκκος, Δημ. Στ. Σαλαμάγκας, Φριδ. Σίλλερ, Τάκης Σιωμόπουλος, Εὐριπίδης Σούρλας, Γ. Κ. Σπυριδάκης, Ζήσης Στάλιος, Νίκος Τέντας, Νίκος Χρ. Τσάκας, Δημ. Γρ. Τσάκωνας, Τάκης Τσιάκος, Ἰωάννης Τσοῦτσινος, Πάνος Φάντης, Σέρ Χένρυ Χόλλαντ, Γιώργος Χριστογιάννης.

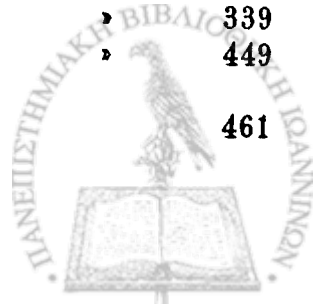
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΙΣΤ' ΤΟΜΟΥ

Α Ρ Θ Ρ Α

Τὰ βιβλία καὶ ἡ κριτικὴ	Δ. Κόκκινου	Σελ.	75
Ἐφιέρωμα εἰς Δημ. Στ. Σαλαμάγκαν	Συντάξεως «Η.Ε.»	»	325

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α

Οἱ Μωαμεθανοὶ εἰς τὴν Ἡπειρον	Νικολάου Β. Πατσέλη	Σελ.	1
Τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα εἰς τὴν Ἡπειρον ἐπὶ Τουρκοκρατίας	Νικολάου Β. Πατσέλη	»	81, 161
Ὁ ἀπὸ Νικοπόλεως Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Νεόφυτος ὁ Η΄	Φ. Α. Βιτάλη	»	95
Τὸ μοναστήρι τῶν καλογραγιῶν τῆς Ζίτσης	Β. Κ. Οἰκονόμου	»	103
Κανονισμὸς Διοικήσεως τῶν ἱερῶν μονῶν Ἁρτης καὶ Πρεβέζης	Φ. Α. Βιτάλη	»	184
Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπαρχίας Βελλᾶς καὶ Κονίτσης	Γεωργίου Παΐσιου	»	451 451
Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία εἰς τὴν Ἡπειρον	Νικολάου Β. Πατσέλη	»	259
Ἡ ἔντιμος θάνατος τῆς Ἀμβρακίας Ζουλεϊχᾶ	Γιάννη Τσοῦτσινου	»	273, 479
Χρονολογικοὶ πίνακες τῶν πασσάδων Ἰωαννίνων	Δημ. Στ. Σαλαμάγκα	»	339
	Κ. Δ. Μέρτζιου	»	449
Ἡ διπλωματικὴ ἐξέλιξις τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ζητήματος	Νικ. Β. Πατσέλη		461

Συμβολή στη Μελέτη τοῦ Ἡπειρωτικοῦ Διαφωτισμοῦ	Στ. Μπέττη	»	497
Ἡ ἐμπορική, πνευματικὴ καὶ Κοινωνικὴ ζωὴ στὰ Γιάννινα τοῦ 1812 — 1813 (ἐντυπώσεις τοῦ Σέρ Χένρυ Χόλλαντ)	I. E. Ἀναστασίου	»	550

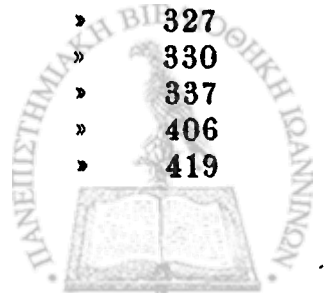
Λ Α Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

Λαογραφικὰ Ἀνατολικοῦ Ξηροβουνίου Ἡ- πείρου	Σωκρ. Γ. Γεωργούλα	»	21, 106, 281
Πάργα — Στεργιὰ	Νίκου Χρ. Τσάκα	»	35, 119, 205
Δασικὴ Λαογραφία	Πάνου Γρίσπου	»	524

Λ Ο Γ Ο Τ Ε Χ Ν Ι Α

Π ο ῖ η σ ι ς

Τὰμ Ο' Σάντερ	Ρόμπερτ Μπέρνς (Μετάφραση: 'Ἀρσ. Γεροντικοῦ)	Σελ.	41
Πάργα	Νίκου Α. Τέντα	»	47
«Ὅταν θαρθῆ τὸ καλοκαίρι»	Νίκου Βαρδάρη	»	64
Τὸ πρόβλημα	Βασ. Μάργαρη	»	72
Δωδώνη	Ἀνθούλας Ζόλδερ	»	73
Ὁ Ἑβραῖος τοῦ Μαναῶς — Κάκτος	Ζήση Στάλιου	»	74
Ὁ γέρο — ψαράς	Κωνσταντίνου Μπράτσου	»	126
Ἡ προσευχὴ μιᾶς μαύρης παρθένας	Ζήση Στάλιου	»	127
Εἰδυλλιακὸ σὲ βουνὸ καὶ σὲ θάλασσα	Νίκου Βαρδάρη	»	128
Ἄνθρωπος	Τίνου Ἀλασάκη	»	128
Τὸ καράβι ποὺ μὲ περιμένει	Ἄντιγ. Γαλανάκη—Βουρλέκη	»	129
Ὁ βουτηχτὴς	Φρ. Σίλλερ (Μετάφρ. Ἄρσ. Γεροντικοῦ)	»	140
Κάμπο Φρίο	Ζήση Στάλιου	»	225
Ἐδουάρδε, Ἐδουάρδε!	Δημοτικὸ τῆς Σκωτίας (ἀπό- δοση: Ἄρσ. Γεροντικοῦ)	»	226
Ἡ ραγισμένη καμπάνα	Σὰρλ Μπωντλαίρ (ἀπόδοση: 'Ἀρσένη Γεροντικοῦ)	»	227
Τὸ ὠραῖο καράβι	Σὰρλ Μπωντλαίρ (ἀπόδοση: 'Ἀρσένη Γεροντικοῦ)	»	228
Ἀφήγηση	Νικ. Βαρδάρη	»	229
Ὁ Σταυρὸς τοῦ Νότου	Ζήση Στάλιου	»	312
Ἐπιγραμματικὸν	Κώστα Δουρίδα	»	312
Βάστα Γεροπλάτανε	Χρυσάνθης Ζιτσαίας	»	313
Θαλασσινὴ Πρέβεζα	Βασ. Μάργαρη	»	313
Ὁ Τσικνιάς, ἡ χελώνα καὶ ὁ λαγὸς	Λαφονταῖν (ἀπόδοση: Ἄρσ. Γεροντικοῦ)	»	314
Νεκρὸ μου φίλε	Δ. Κόκκινου	»	— 316 327
Ἀκοῦτε μιὰ καμπάνα;	Δημ. Στ. Σαλαμάγκα	»	330
Δημήτρης Σαλαμάγκα	Χρυσάνθης Ζιτσαίας	»	337
Ὁ περιπλανώμενος Ἰουδαῖος	Δημ. Στ. Σαλαμάγκα	»	406
Ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί	Νίκου Α. Τέντα	»	419

Πεζογραφία

Ἡ Γάκαινα	Ἄθαν. Γιάγκου	Σελ.	17
Γιάννινα — Πάργα	Γιώργου Χριστογιάννη	»	130
Γκρήνουϊτς Βιλλάτζ	Νικ. Β. Λώλη	»	134
Τὸ διδασκαλικὸν γέρας	Χρυσάνθης Ζιτσαίας	»	230

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Πρόπλασμα προτομῆς (γύψος) Δ.Σαλαμάγκα	Γ. Ρόγκου	Σελ.	334
Γιανιώτικο (ἀκουαρέλλα εἰς μνήμην Δημ. Σαλαμάγκα)	Α. Μανέκα	»	335
Γιάννινα (μολύβι — σινική)	Παύλου Βρέλλη	»	448

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ — ΔΟΚΙΜΙΑ — ΚΡΙΤΙΚΗ

Ἡ τρέλλα σὰν τεχνική τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ καὶ σὰν θέμα τῆς λογοτεχνίας	Πάνου Γραικοῦ	Σελ.	48
Ὁ μεγάλος γέρος τῆς κιθάρας	Πῶλ Σ. Κόνκλιν	»	61
Μάνθος Οἰκονόμου	Στεφ. Ππέττη	»	65
Ἴμπσεν : «Πέερ Γκύντ»	Πάνου Γραικοῦ	»	235
Ἄλεξ. Ἀρμπούζωφ : «Καῦμένε μου Μάρικ»	Π. Γρίσπου	»	318
Συμβολή τοῦ Δημ. Στ. Σαλαμάγκα εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἡ-πεύρου	Γ. Κ. Σπυριδάκη	»	331
Ἄρωμα εὐγενείας	Μιχ. Περάνθη	»	334
Δημ. Σαλαμάγκας	Δημ. Γρ. Τσάκωνα	»	336
Ἡ ἀνέκδοτη συλλογὴ παροιμιῶν τοῦ Δημ. Στ. Σαλαμάγκα	Δημ. Λουκάτου	»	389
Δημ. Σαλαμάγκας	Τάκη Σιωμοπούλου	»	395
Ὁ Καμπούρογλους τῶν Ἰωαννίνων	Δημήτρη Γιάκου	»	399
Ὁ πατριδογνωστικὸς οἰστρος τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα	Εἰδρ. Σούφλα	»	404
Δημ. Στεφ. Σαλαμάγκας	Τάκη Τσιάκου	»	407
Σαλαμάγκας ! Προβολὴ καὶ ἦθος	Τάκη Δόξα	»	409
Δημήτρης Σαλαμάγκας, ἓνας μεγάλος Ἡ-πειρώτης ἱστοριοδίφης	Γιώργου Πράτσικα	»	411
Δημήτριος Σαλαμάγκας	Κώστα Α. Λαζαρίδη	»	414
Δημήτρης Σαλαμάγκας	Ἄλεξ. Α. Μαρμπούλου	»	418
Μνημόσυνα	Μιχ. Χαρ. Μάνου	»	420
Τὸ ἔργο τοῦ Δημήτρη Σαλαμάγκα	Ι. Γ. Θεοχάρη	»	425
Δημήτριος Σαλαμάγκας	Ἰωάνν. Νικαλαΐδου	»	440
Ὁ Γιαννιώτης	Πάνου Φάντη	»	441
Τάκης Σαλαμάγκας	Ἀρσένη Γεροντικοῦ	»	442
Ἡ Ἰδιοσυστασία τοῦ Τάκη Σαλαμάγκα	Δ. Κόκκινου	»	443

ΠΑΙΔΕΙΑ

Μαρούτσηδες καὶ Μαρούτσειοι Σχολῆ	Στεφ. Μπέττη	Σελ.	213
-----------------------------------	--------------	------	-----

Σ Η Μ Ε Ι Ω Μ Α Τ Α

Δ. Κόκκινου: Παναγ. Ἡλ. Πουλίτσας, 75.
 Συντάξεως: Εἰς Ἡπειρώτην ἔπαινος, 317. — Τὸ ἀφιέρωμα στὸν Δ. Σα-
 λαμάγκα, 562.
 Στ. Χ. Βασιλάκου: Ἡπειρωτικὸς Περιοδικὸς Τύπος, 317.

Β Ι Β Λ Ι Ο Κ Ρ Ι Σ Ι Α

Εὐαγγ. Ἀθ. Μπόγκα: «Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπει- ρου»	Ἰωάνν. Γ. Θεοχάρη	Σελ.	76
Γ. Οὐσκατέσκου (μετάφρ. Γ. Δ. Χουρμουζιά- δη): «Προφῆτες τῆς Εὐρώπης»		»	77
Βαγγέλη Σκουβαρά: «Στηλιτευτικὰ κείμενα»	Α. Γεροντικοῦ	»	79
Τάσου Παπαποστόλου: «Λαογραφικὰ τῆς Εὐβοίας	Σ. Γεωργοῦλα	»	79
Κώστα Ι. Τσάντα: «Παιχνίδια μὲ τὴ μπάλλα»	Δ. Κόκκινου	»	80
Γώργ. Α. Τσουναντᾶ: «Ἀμφιλύκη»	Πέτρου Ὀλύμπιου	»	149
Ρήγα Καπάτου: «Punta Arenas»	Νίκου Σαμαρά	»	150
Ἀναστ. Χ. Τσιάρα: «Παιδὶ—Σχολεῖο—Οἰκογένεια»	Δ. Κόκκινου	»	151
Νικολ. Χρ. Παπακώστα: «Ἡπειρωτικὰ»	»	»	152
Γώργου Σεφέρη: «Ἄσμα ἀσμάτων»	Ι. Γ. Θεοχάρη	»	152
Γ. Θ. Ζώρα: «Ἐπιτανησιακὰ μελετήματα»	Α'	»	153
Γ. Θ. Ζώρα: »	Β'	»	154
Γ. Θ. Ζώρα: »	Γ'	»	154
Ἄρ. Α. Ἀσπιώτη: «Ἀπὸ τὴν ψυχολογίαν τῶν ἀν- θρωπίνων σχέσεων»	»	»	155
Σπυρ. Μ. Καλλιάρφα: «Ἀνάλεκτα»	»	»	156
Ν. Σιμοπούλου: «Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Ζερμπίστης»	»	»	156
Σ. Λώλη: «Ἡ ψυχολογία»	»	»	157
Τατιάνας Σταύρου: «Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει φι- λολογικὸς Σύλλογος»	Δ. Κόκκινου	»	158
Δ. Γαλάνη: «Σπουδὴ»	»	»	158
Βάγιου Μπαγλάνη: «Βλάστηση τῶν ρηγμάτων»	»	»	158
Σοφοκλ. Δ. Λώλη: «Δογματικὰ μελέται»	»	»	237
Γ. Χ. Παπαχαράλαμπος: «Κυπριακὰ ἤθη καὶ ἔθιμα»	»	»	237
Γιάννη Λυμπεροπούλου: «Βασικὸι ἀναπτυξια- κοὶ στόχοι»	»	»	238
Χρυσάνθης Ζιτσαίας: «Παράλληλι»	»	»	238
Τίνου Ἀλασάκη: «Δέκα χρόνια τραγουδῶ»	»	»	238
Ἀποστ. Γ. Σπυροπούλου: «Συντροφία μὲ τὶς τύψεις»	»	»	239
Ἄλκη Μάνθου (Ἄλκη Μυρσίνη): «Ἡπειρώτες εἰς τὴν Ρουμανίαν»	»	»	239
Κ. Λυκομήτρου: «Σύγχρονες Ψυχολογικὲς Σχολῆς»	Ι. Γ. Θεοχάρη	»	320

Τ Ε Χ Ν Ο Κ Ρ Ι Τ Ι Κ Α

Ἡ ἐκθεση Καλλιτεχνῶν Δ. Κόκκινου Σελ. 145

Ν Ε Κ Ρ Ο Λ Ο Γ Ι Α Ι

Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου Στέφ. Μπέτιη Σελ. 240

Ε Π Ι Σ Τ Ο Λ Α Ι

Ἐνα ἀντίγραφον ἐγκυκλίου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βελλᾶς 1890 (Γ. Πατσιοῦ) Σελ. 156
 (Ἄνθιμος Σιάμος) Σοφ. Ἐξάρχου , 160

Δ Ι Α Φ Ο Ρ Α

Ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ 1957 Σελ. 321
 Χρονικὸ ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Δημ. Στ. Σαλαμάγκα Σελ. 529—539
 (Ἐφημερὶς «Πρωῖνδος Λόγος» 8.12.65 — Ἐφημερὶς «Ἡπειρωτικὸς Ἀγὼν»
 8.12.65 — Ἐφημερὶς «Πρωῖνδος Λόγος» 9.12.65. — Ἐφημερὶς «Κῆρυξ» 9.12.65.
 καὶ 12.12.65. — Ἐφημερὶς «Πατρις» 23.12.65 — Ἐφημερὶς «Ἔθνος» 19.1.65. —
 Ἐφημερὶς «Θεσπρωτικὰ Νέα» 15.12.65. — Ἐφημερὶς «Ἡμέρα» 24.12.65. — Ἐ-
 φημερὶς «Ἡπειρωτικὸς Ἀγὼν» 17.12.65. — Ἐφημερὶς «Ἡπειρωτικὸν Μέλλον»
 29.12.65 — Ἐπαθλον εἰς μνήμην Δ. Σαλαμάγκα — Τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον διὰ
 τὸν Δ. Σαλαμάγκαν — Ποιοὶ ἔγραψαν γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Δημ. Σαλαμάγκα).

ΙΖΟΛΑ

- ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΖΩΗ
ΚΑΜΩΜΕΝΑ ΕΙΔΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ
- ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΓΓΥΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥ-
ΘΗΣΗ ΓΙΑ ΟΛΗ ΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΛΕΙ-
ΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥΣ.

**ΠΡΟΤΙΜΗΣΤΕ
ΚΑΤΙ ΔΙΚΟ ΣΑΣ**

ΙΖΟΛΑ

Η ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ
ΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΣΥΣΚΕΥΩΝ ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΜΕ-
ΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΕΩΣ ΠΕΛΑΤΩΝ

ΟΔΟΣ ΝΟΤΗ ΜΠΟΤΣΑΡΗ — ΙΩΑΝΝΙΝΑ

